

KOCAELI ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM

Architecture and Life
AĞUSTOS 2022 CİLT: 7 SAYI: 2
AUGUST 2022 VOL.: 7 NO: 2

KOCAELI ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM

Architecture and Life

AĞUSTOS 2022 CİLT: 7 SAYI: 2
AUGUST 2022 VOL.: 7 NO: 2

Uluslararası Hakemli Dergi

E-ISSN: 2564-6109

KOCAELI ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM
Architecture and Life

AĞUSTOS 2022 CİLT: 7 SAYI: 2
AUGUST 2022 VOL.: 7 NO: 2

Uluslararası hakemli dergidir

Yılda iki kere yayımlanır

Yayınlayan

Kocaeli Üniversitesi,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Yayın Sahibi

Oya Şenyurt

Yayın Mesul Müdürü

Neşe Çakıcı Alp

Adres

Kocaeli Üniversitesi Mimarlık
Tasarım Fakültesi Anıtpark
Kampüsü İzmit-Kocaeli

İnternet sayfası

<http://cu.dergipark.gov.tr/my>

Eposta

mimarlikveyasam@gmail.com

EDİTÖRLER

Oya ŞENYURT / Prof. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

Neşe ÇAKICI ALP / Doç. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

ALAN EDİTÖRLERİ

Deniz DEMİRARSLAN / Doç. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

Deniz GERÇEK / Doç. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

Elif ÖZGEN KÖSTEN / Doç. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

Didem ERTEN BİLGİÇ / Doç. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

İsmail Talih GÜVEN / Öğr. Gör. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

Rüveyda KÖMÜRLÜ / Doç. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

Zeynep Gamze MERT / Doç. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

TEKNİK EDİTÖRLER

İsmail Talih GÜVEN / Öğr. Gör. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

Emine ZEYTİN / Öğr. Gör. / Kocaeli Üniversitesi

SEKRETERYA

Seda KAPLAN ÇİNÇİN / Arş. Gör. / Kocaeli Üniversitesi

Büşra ÖZAYDIN ÇAT / Arş. Gör. / Kocaeli Üniversitesi

Senem MÜŞTAK / Arş. Gör. / Kocaeli Üniversitesi

KAPAK TASARIM

Cem ALTUN

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM
Architecture and Life

NİSAN 2022 CİLT: 7 SAYI: 1
APRIL 2022 VOL.: 7 NO: 1

Uluslararası hakemli dergidir

Yılda iki kere yayımlanır

Yayınlayan

Kocaeli Üniversitesi,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Yayın Sahibi

Oya Şenyurt

Yayın Mesul Müdürü

Neşe Çakıcı Alp

Adres

Kocaeli Üniversitesi Mimarlık
Tasarım Fakültesi Anıtpark
Kampüsü İzmit-Kocaeli

İnternet sayfası

<http://cu.dergipark.gov.tr/my>

Eposta

mimarlikveyasam@gmail.com

Yayın Kurulu

Adı Soyadı
Aysel USLU
Aysun ÇELİK
Ayşen ÇELEN ÖZTÜRK
Ayşin SEV
Chengyi Zhang
Darina MARTYKANOVA
Deniz DEMİRARSLAN
Deniz HASIRCI
Elif ÖZGEN KÖSTEN
Füsün ALVER
İsmail Talih GÜVEN
Karam M. AL-OBAIDI
Keimi HARADA
Khaled TADMURİ
Kutlu SEVİNÇ KAYIHAN
Massimo TADI
Mehmet Cengiz CAN
Neşe ÇAKICI ALP
Neşe GURALLAR
Oya ŞENYURT
Ömer TULUK
Paolo GIRARDELLI
Rüveyda KÖMÜRLÜ
Sema ERGÖNÜL
Suat GÜNHAN
Tüzin BAYCAN LEVENT
Ufuk ÖZCAN
Uğurhan AKYÜZ
Yegan KAHYA

Kurum

Ankara Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mimar Sinan Üniversitesi
Eastern Kentucky University
Madrid Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
İzmir Ekonomi Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Alman Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Malaya Üniversitesi
Kentsel Politika Enstitüsü
Lübnan Üniversitesi
Gebze Teknik Üniversitesi
Milano Politeknik Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Karadeniz Teknik Ömer TULUK
Boğaziçi Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Mimar Sinan Üniversitesi
Teksas Üniversitesi
İstanbul Teknik Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
İstanbul Teknik Üniversitesi

HOCaeli ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM
Architecture and Life

AĞUSTOS 2022 CİLT: 7 SAYI: 2
AUGUST 2022 VOL.: 7 NO: 2

İÇİNDEKİLER

Yeşil Bina Oluşturma Deneyimi Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma (Araştırma Makalesi)

A Phenomenological Research on Green Building Experience (Research Article)

Tuğba GÖKÇEN, Z. Sevgen PERKER

449

Karadağ Geleneksel Konut Mimarisine Genel Bir Bakış (Araştırma Makalesi)

An Overview of Montenegro Traditional Housing Architecture (Research Article)

Armend KANACI, Deniz DEMİRARSLAN, Emine Begüm SAVÇIN

467

Fenomenolojik Yaklaşımın Mimaride Tasarımcı Kimliği ve Malzeme Kullanımı Üzerinden Okunması (Araştırma Makalesi)

Handling of the Phenomenological Approach Through Designer Identity and the Use of Materials in Architecture (Research Article)

Işıl ÖZÇAM

503

Türkiye'de 1930-1950 Yılları Arasında Kadının Toplum ve Konut İçindeki Yeri: Ev-İş Dergisi (Araştırma Makalesi)

Woman in Society and House in Turkey between 1930-1950: Ev-İş Magazine (Research Article)

Emine Saka AKIN, Aygün KALINBAYRAK ERCAN

525

Endüstri Mirasına İki Örnek: Gaziantep Kürkçü ve Elbeyli Sabunhaneleri (Araştırma Makalesi)

Two Examples of Industrial Heritage: Gaziantep Kürkçü and Elbeyli Soap Factories (Research Article)

Müge ÇİFTYÜREK

559

Tarihi Çevrede İşlev Değişim/Dönüşümleri: Beşiktaş-Köyiçi, Kartal Heykeli ve Çevresi Üzerine Bir Değerlendirme (Araştırma Makalesi)

Changing/Transformation of Function in Historical Environments: An Evaluation of The Beşiktaş-Köyiçi, Kartal (Eagle) Statue and Its Surroundings (Research Article)

Özge İLİK SALTİK

589

Konut Üretiminde Tipleştirilmiş Hafif Çelik Modül Sistem ile Tasarım Olanaklarının Değerlendirilmesi (Araştırma Makalesi)

Evaluation of Design Possibilities with a Typed Light Steel Module System in Housing Production (Research Article)

Burcu YILMAZ, Özlem EREN

617

KOCAELI ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM
Architecture and Life

AĞUSTOS 2022 CİLT: 7 SAYI: 2
AUGUST 2022 VOL.: 7 NO: 2

İÇİNDEKİLER

Tarihi Yapıların Müze Olarak İşlevlendirilmesinin İstanbul'dan Örneklerle İncelenmesi (Araştırma Makalesi)

Functioning of Heritage Building as Museums and Examining with Examples from Istanbul (Research Article)

Sıla KAYMAKÇI

647

Kentsel Mekân Kalitesinin Antalya Cumhuriyet Meydanı Kapsamında Değerlendirilmesi (Araştırma Makalesi)

Evaluation of Urban Space Quality Within The Scope of Antalya Cumhuriyet Square (Research Article)

Sema BALÇIK, Mehmet İNCEOĞLU

669

Spatial Properties and Improvement of the Urban Square: An Investigation on Isparta Urban Square (Araştırma Makalesi)

Kent Meydanının Mekânsal Özellikleri ve İyileştirilmesi: Isparta Kent Meydanı Üzerine Bir İnceleme (Research Article)

Şehriban ERASLAN, Ayşe ÇAVDARLI

685

Özel Sektörde Ücretli Çalışan Mimarların Örgütsel Bağlılıklarının İş Motivasyonlarına Etkileri Üzerine Bir İnceleme (Araştırma Makalesi)

An Investigation On The Effects Of The Organizational Commitment Of The Staff Architects Working In The Private Sector On Work Motivation (Research Article)

Canan BEDUR DOĞRUÖZ, İkbâl ERBAŞ

701

Bina Maliyetlerinde Malzeme Etkisinin Han Tümertekin ve Alberto Campo Baeza Yapılarında İncelenmesi (Araştırma Makalesi)

Investigation of Material Effect on Building Costs in Han Tümertekin and Alberto Campo Baeza Buildings (Research Article)

Zübeyde Özlem PARLAK BİÇER, Nur Selcen KARAASLAN

719

Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Yüksek Katlı Konut Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme (Derleme Makale)

An Evaluation on Housing Architecture in the Context of Modern Architectural Heritage and High-Rise Residence Samples in Turkey (Review Article)

Zeynep Betül VURAL, Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ

751

High-Tech Mimarlığın Geleceğinin Fütüristik Sinema Üzerinden Araştırılması (Derleme Makale)

Researching The Future Of High-Tech Architecture Through Futuristic Cinema (Review Article)

Beyza Nur KAYAALP, Hilal Tuğba ÖRMECİOĞLU

773

Yeşil Bina Oluşturma Deneyimi Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma

Tuğba GÖKÇEN¹, Z. Sevgen PERKER^{2*}

Öz

Yapım faaliyetlerinden kaynaklanan çevre sorunlarının azaltılmasının önemli yollarından biri yeşil binaların yaygınlaştırılmasıdır. Bunun için yeşil bina oluşturma sürecine ilişkin deneyimler önem taşımaktadır. Yeşil bina oluşturma sürecinin en önemli aktörleri ise yeşil bina danışmanlarıdır. Bu bağlamda araştırmanın başlıca amacı; yeşil bina danışmanlarının sertifikasyon sistemleri hakkındaki algılarının ve yeşil bina oluşturma deneyimlerinin özünün keşfedilmesidir. Yeşil bina oluşturmada yeşil yapı malzemelerinin de önemi büyüktür. Bu nedenle bu çalışmanın alt amacı da yeşil bina danışmanlarının sertifikasyon sistemleri içindeki yapı malzemesi kategorisi hakkındaki algı ve deneyimlerinin özünün keşfedilmesi olarak belirlenmiştir. Fenomenoloji araştırması olarak desenlenen bu araştırmanın katılımcıları, on adet yeşil bina danışmanıdır. Araştırma kapsamında veriler derinlemesine görüşmeler ile toplanmış, anahtar ifadeler indirgenmiş ve temalara varılmıştır. Araştırma sonucuna göre; yeşil bina danışmanlarının sertifikasyon sistemlerine yönelik algılarının ve yeşil bina oluşturma deneyimlerinin özünü; çevreci bina yapmayı öğrenme ve sektörün buna bağlı değişimi, disiplinler arası - ortak çalışma ve entegre proje yönetimi, mesleğe saygıda artış, yüklenici firma kalitesinde artış, kullanıcı konforu, pazarlama, maliyet gibi temalar açıklamaktadır. Yeşil bina danışmanlarının yapı malzemesi kategorisi hakkındaki algı ve deneyimlerinin özünü ise; çevre ve insan sağlığı, yaşam döngüsü değerlendirmesi, hammadde ve üretim, yerel malzeme, sertifikalı malzeme, yeniden kullanım ve geri dönüşüm, atık yönetimi, maliyet, eğitim ve sektörel dönüşüm gibi temalar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Bina, Danışman, Sertifikasyon, Malzeme, Fenomenoloji

A Phenomenological Research on Green Building Experience

Abstract

One of the important ways of reducing the environmental problems caused by construction activities is disseminating green buildings. For this, experiences related to the green building process are important. The most important actors of the green building process are green building consultants. In this context, the research's main purpose is to explore the essence of green building consultants' perceptions of certification systems and their green building experience. Green building materials are also of great importance in creating green buildings. For this reason, the sub-purpose of this study was determined as the discovery of the essence of green building consultants' perceptions and experiences about the building material category in certification systems. The participants of this research, which is designed as a phenomenology research, are ten green building consultants. Within the scope of the research, the data were collected through in-depth interviews, reduced to key statements, and themes were reached. According to the results of the research; the essence of green building consultants' perceptions of certification systems and their experience in creating green

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Türkiye

² Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Türkiye

*İlgili Yazar/Corresponding author: zsperker@uludag.edu.tr

Gönderim Tarihi / Received Date: 08.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.07.2022

buildings; learning to build environmentally friendly buildings and the change in the industry, interdisciplinary - joint work and integrated project management, increase in respect for the profession, increase in the quality of the contractor company, user comfort, marketing, and cost. The essence of the perceptions and experiences of green building consultants about the building material category is; environment and human health, life cycle assessment, raw materials and production, local materials, certified materials, reuse and recycling, waste management, cost, education, and sectoral transformation.

Keywords: Green Building, Consultant, Certification, Material, Phenomenology

1. Giriş

Dünya genelinde artan nüfusun gereksinim ve isteklerini karşılamak üzere yapı yapma eylemi de artış göstermektedir. Literatür verileri, Dünya'daki enerjinin %50'sini ve suyun %42'sini yapıların tükettiğini ve hava kirliliğinin de %24'ünün yapıları çevreden kaynaklandığını göstermektedir (Gültekin ve Bulut, 2015, s. 813-814). Güncel verilere göre, Avrupa'da enerji tüketiminin % 40'ünün ve sera gazı emisyonlarının ise % 50'si yapı sektöründen kaynaklanmaktadır (Papadaki vd.,2022). İlgili literatürde, 2018 yılında ölçülen sera gazı emisyonlarının % 39'u yapı endüstrisi ve süreçleri ile ilişkilendirilmekte, emisyonların % 11'inin ise çelik, çimento ve cam gibi yapı malzemelerinin üretiminden kaynaklandığı belirtilmektedir (Abouhamad ve Abu-Hamd, 2021). Diğer yandan, yapı malzemesi kullanımı ile dünyadaki hammaddelerin %40'ünün tüketildiği bilinmektedir. Ayrıca doğadaki pek çok hammadde, çevresel etkileri olan çeşitli işlemlerden geçirilerek yapı malzemesi haline getirilmektedir. Hammadde temini sürecinde; maden alanlarının zarar görmesi, ormanlarda habitat kaybı oluşması, katı atık üretilmesi ve enerji sarfiyatı gibi çevre üzerinde olumsuz etkileri olan ve istenmeyen sonuçlar doğabilmektedir (Wilson, 2001, s. 152). Bu durum çevresel etkisi azaltılmış binaların üretilmesini veya mevcut binaların çevresel etkilerinin azaltılmasına yönelik yeni düzenlemeler yapılmasını gündeme getirmiştir. Bu süreçte mimarlık gündemine "yeşil bina" kavramı girmiştir. 1993 yılında Chicago'da düzenlenen Uluslararası Mimarlar Birliği de, "yeşil bina" hareketi için önemli bir dönüm noktası olmuştur (Uğur ve Leblebici, 2015, s. 546). Genel ve kapsayıcı bir tanımla yeşil binalar; mevcut güneş ışığı ve doğal hava kullanımı artırılmış, enerji ve su kullanımının yanı sıra tasarımından kullanım ömrünü tamamlayıncaya kadar olan süreç boyunca çevresel etkileri de her anlamda azaltılmış olan binalardır (Yudelson, 2008, s. 13).

Yeşil binaların tasarım evresinden kullanım ömrünün tamamlanmasına kadar olan süreç, çevresel duyarlılık içeren sistematik bir yaklaşım ile kurgulanmak durumundadır. Bu gereksinimle, yeşil bina sertifikasyon sistemleri gündeme gelmiş ve sözü edilen sistemler çevresel stratejilerin gerçekleştirilmesine yönelik araçlar olarak görülmeye başlanmıştır. Yeşil bina sertifikasyon sistemleri, genel anlamda, yapıları çevrenin çevresel etkilerinin azaltılması amacıyla güden ve bu amaçla farklı disiplinleri bir araya getiren değerlendirme sistemleridir. Sertifikasyon sistemleri ile belli standartlar oluşturularak yapı eylemlerinin çevreye duyarlı olması için tasarım, üretim ve yapım ekiplerine yol gösterilmesi hedeflenmektedir. Yeşil bina sertifikasyon sistemleri sayesinde, çevre ve insan sağlığını dikkate alan, gelecek nesillere daha sağlıklı yaşam alanları bırakan yapılar inşa edilebilmektedir (Erdede vd., 2014, s. 14-17).

Yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin ilki 1990 yılında BRE (Building Research Establishment) (BRE) tarafından İngiltere'de BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method) adıyla oluşturulmuştur. Bunu 1998 yılında USGBC (United States Green Building Council) tarafından LEED (Leadership in

Energy and Environmental Design) ismiyle kurulan diğer bir sertifika sistemi izlemiştir. Bu sistemlerden sonra ise değişik ülkelerde farklı isimler ile sertifikasyon sistemleri geliştirilmiştir. Yeşil bina sertifikasyon sistemleri yapıların performanslarını belirli bir puan sistemine göre değerlendirmektedir. Sistemler benzerlik gösterse de her sistemin farklı alt başlıkları ve puanları bulunmaktadır. Farklılıklar, temelde ülkelerin coğrafi şartları, iklimi, yer şekilleri, ekonomisi, teknolojik gelişmişliği ile de ilişkilendirilmektedir (Yücel Işıldar ve Gökbayrak, 2017, s. 56). Bu süreçte, ülkemizde ulusal yeşil bina değerlendirme sistemi geliştirme anlamında önemli çalışmalar ve düzenlemeler yapılmıştır. Buna karşın pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de LEED, halen en yaygın sertifikasyon sistemi olmayı sürdürmektedir.

Başta LEED olmak üzere pek çok sertifikasyon sisteminin merkezinde, genelde enerji verimliliği yer almaktadır. Oysa yeşil bina tanımlarından da anlaşıldığı üzere, bir binanın çevresel etkisinin azaltılması için sadece enerji verimliliğinin sağlanması yeterli olmamaktadır. Binaların çevresel etkilerinin azaltılmasında önemi olan çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bunların arasında; arazi kullanımı, su kullanımı, atık ve kirlilik yönetimi, iç ortam konforu gibi konuların yanı sıra bir diğer faktör olarak, binaların var olmasını sağlayan yapı malzemeleri önemli bir yer tutmaktadır. Mekanın sahip olduğu işleve gereğince yanıt verebilmesi, kullanıcıların başta sağlık ve konfor olmak üzere çeşitli gereksinim ve isteklerinin karşılanabilmesi, nitelikli yapı malzemesi kullanımı ile olanaklıdır (Eriç, 2010, s. 7; Toydemir vd., 2011, s. 4). Yeşil bina değerlendirmesinde yaygın olarak kullanılan LEED sertifikasyon sisteminin, yeni binalar için geliştirilen v4 versiyonunda, toplam puan 110 olarak belirlenmiştir. Sistemde, yapı malzemelerinin değerlendirildiği bölüme ise sadece 13 puan ayrılmıştır. Yapılan araştırmalar, LEED sertifikasyon sistemini esas alan yeşil bina uygulamalarında, malzeme ve kaynaklar kategorisinden alınan puanların oldukça düşük olduğuna işaret etmektedir (Yücel Işıldar ve Gökbayrak, 2017, s. 53). Oysa binalar yapı malzemeleri ile var olmaktadır. Literatür verilerine göre, çevresel etkisi azaltılmış binalar üretilmek isteniyorsa, yapı malzemelerinin %80’inin “yeşil malzeme” olması gerekmektedir (Başdil Güneş, 2017, s.18). Buradan, yeşil bina değerlendirme süreçlerinde yapı malzemesi kategorisinin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılabilir. Bu tür bir geliştirme “yeşil yapı malzemesi” özelliklerine de odaklanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bir yapı malzemesinin yeşil olup olmadığının belirlenmesinde ise;

- Malzemeyi üretmek için gereken enerji miktarı,
- Üretimi ve kullanımı sonrasında oluşturduğu atığın niteliği ve düzeyi,
- Hızlı yenilenebilir olup olmadığı,
- Binaların enerji verimliliğe katkıda bulunup bulunmadığı,
- Geri dönüştürülebilir / yeniden kullanılabilir olup olmadığı,
- Dayanıklı olup olmadığı,
- Toksik madde içerip içermediği,
- Çevreye verdiği bütüncül etki gibi faktörler etkili olmaktadır (Spiegel ve Meadows, 2010, s. 157-158; Tudora, 2011, s. 131).

Yeşil bina oluşturma süreci; oldukça kapsamlı, çok faktörlü, çok sayıda karar ve uzmanlık gerektiren, sistematik olarak yürütülmesi gereken bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Yeşil bina oluşturma sürecinde; yapı sahibi, mimarlar, mühendisler, yüklenici firmalar, şantiye yapım ekibi ve kullanıcılar gibi çeşitli aktörlerin önemli rolleri bulunmaktadır. Yeşil bina danışmanı ise, anılan tüm bu aktörlere yol gösterici konumda olan ve yeşil bina sertifikasyonu alma sürecini yöneten sertifikalı bir uzmandır.

Günümüzün önemli gereksinimlerinden biri olan yeşil binaların üretilmesi sürecinde yönlendiricilik rolü bulunan yeşil bina danışmanlarının, yeşil bina sertifikasyonunu

algılama biçimlerinin ve yeşil bina oluşturma sürecine ilişkin deneyimlerinin keşfedilmesi büyük önem taşımaktadır. İlgili literatürde, yeşil bina uygulamalarına ilişkin çeşitli araştırmalar olmasına karşın, yeşil bina danışmanlarının yeşil bina sertifikasyonuna ilişkin algı ve deneyimlerini odağına alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yeşil bina danışmanlarının yeşil bina sertifikasyonuna ilişkin algı ve deneyimlerinin keşfedilmesi ile bir yandan ulusal ve uluslararası sertifikasyon sistemlerinin, diğer yandan yeşil bina uygulamalarının geliştirilmesine katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, fenomenoloji araştırması olarak desenlenen bu çalışmanın başlıca amacı; yeşil bina danışmanlarının yeşil bina sertifikasyonu hakkındaki algılarının ve yeşil bina oluşturma deneyimlerinin özünün keşfedilmesidir. Diğer yandan, Türkiye'deki yeşil bina uygulamaları üzerine yapılan incelemelerde, LEED sertifikasyonunun yol göstericiliğinde gerçekleştirilen yeşil binaların, yapı malzemesi kategorisi puanlarının düşük olduğu görülmüştür. Danışmanların yapı malzemesi kategorisi hakkındaki algı ve deneyimlerinin keşfedilmesi ile, yeşil bina uygulamaları içinde yapı malzemesi alt kategorisinin puanlarının düşük olmasının nedenlerinin, uygulamadaki sorun ve zorlukların açıklanmasının sağlanacağı, sorunların tespit edilmesi sayesinde ise yeşil bina uygulamalarının yapı malzemesi alt kategorisi açısından geliştirilmesine yönelik bir zemin hazırlanacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın alt amacı da; yeşil bina danışmanlarının yeşil bina sertifikasyonunun yapı malzemesi alt kategorisi hakkındaki algı ve deneyimlerinin özünün keşfedilmesi olarak belirlenmiştir.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın desenine ve araştırma sorularına, katılımcılarına, veri toplama ve veri analiz yöntemine yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Deseni ve Araştırma Soruları

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik desen esas alınmıştır. Fenomenoloji deseni, farkında olunan, ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanan bir araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 69). Fenomenolojik desenin, açık biçimde ifade edilmesi kolay olmayan olgulara yönelik bakış açısı, algı, deneyim ve duyguların bütüncül olarak ortaya çıkarılması amacıyla kullanılabilirliği bilinmektedir (Creswell ve Poth, 2017, s. 120-131; Patton, 2002, s. 104-107). Bireylerin bir fenomen ile ilgili yaygın veya ortak deneyimlerini anlamının önem arz ettiği bir problem, fenomenolojik araştırmanın seçilmesi için en uygun problem türüdür. İlgili fenomeni yaşayan bireylerin yaygın olan deneyimlerinin anlaşılması, fenomenin özelliklerinin daha detaylı olarak ele alınmasını ve buna bağlı uygulama ve politikalar üretilmesini mümkün kılmaktadır (Creswell ve Poth 2017, s.128). Bu çalışmada, ulusal / uluslararası yeşil bina uygulama ve politikalarına katkı sunabileceği varsayımı ile, "yeşil bina oluşturma deneyimi" fenomen olarak kabul edilmiş ve araştırma "fenomenolojik araştırma" olarak desenlenmiştir. Yeşil bina danışmanlarının sertifikasyon sistemleri konusundaki algılarının ve yeşil bina oluşturma deneyimlerinin özünün keşfedilmesi amacıyla, yeşil bina danışmanları ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Araştırmanın Başlıca Sorusu: Yeşil bina danışmanlarının sertifikasyonu sistemleri hakkındaki algılarının ve yeşil bina oluşturma deneyimlerinin özü nedir?

Araştırmanın Alt Sorusu: Yeşil bina danışmanları yapı malzemesi alt kategorisini, yeşil bina sertifikasyonu içindeki yeri bakımından nasıl algılamakta ve deneyimlemektedir?

2.2. Katılımcılar

Katılımcıların seçiminde amaçlı örneklem yaklaşımı temel alınmıştır. Buna göre öncelikle Türkiye’de yeşil bina danışmanlığı yapan 13 firma tespit edilmiştir. Araştırmacıların görüşme talebi, 7 firmadan olumlu yanıt almıştır. 7 firmadan, 10 danışman gönüllü olarak araştırmaya katılmıştır. Araştırma bulguları kişisel verilerin korunması amacıyla, katılımcılara rumuz verilerek sunulmuştur.

2.3. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırma kapsamında, öncelikle katılımcılara telefon ve e-posta yolu ile ulaşılarak ön bilgilendirme yapılmış ve yüz yüze görüşme talebinde bulunulmuştur. Görüşmeyi kabul eden katılımcılar ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında, katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Görüşme sırasında izin veren katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Ses kayıt izni alınamayan katılımcıların yanıtları ise kağıtlara not edilmiştir. Görüşme sonrasında ses kayıtları çözümlenerek yazılı hale getirilmiştir. Yazılı kayıtlar, katılımcılara yöneltilen açık uçlu sorular bazında içerik analizine tabi tutulmuş, katılımcıların deneyimleri anahtar ifadeler ile kodlanmış, ortak noktalar belirlenerek temalara varılmıştır. Temalar, katılımcıların yeşil bina oluşturma deneyimleri ile ilgili öz fikirlerini ifade etmektedir. Çalışmanın son aşamasında, elde edilen öz fikirler değerlendirilerek, yeşil bina oluşturma deneyiminin özüne ilişkin sonuçlara varılmıştır.

3. Bulgular

Nitel görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda, “Yeşil Bina Sertifikasyon Sistemlerine İlişkin Algı ve Deneyimler” ve “Yapı Malzemesi Kategorisine İlişkin Algı ve Deneyimler” olmak üzere iki kategori belirlenmiştir. “Yeşil Bina Sertifikasyon Sistemlerine İlişkin Algı ve Deneyimler” kategorisi altında 7 tema, “Yapı Malzemesi Kategorisine İlişkin Algı ve Deneyimler” kategorisi altında ise 10 tema ortaya çıkmıştır (Çizelge 1). Kategoriler altında ortaya çıkan temalara ilişkin bulgular Bölüm 3.1. ve Bölüm 3.2.’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Görüşmelerden Elde Edilen Kategori ve Temalar

Kategori	Tema
Yeşil Bina Sertifikasyon Sistemlerine İlişkin Algı ve Deneyimler	Çevreci Bina Yapmayı Öğrenme ve Sektörün Buna Bağlı Değişimi
	Disiplinler Arası - Ortak Çalışma ve Entegre Proje Yönetimi
	Mesleğe Saygıda Artış
	Yüklenici Firma Kalitesinde Artış
	Kullanıcı Konforu
	Pazarlama
	Maliyet
Yapı Malzemesi Kategorisine İlişkin Algı ve Deneyimler	Çevre ve İnsan Sağlığı
	Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi
	Hammadde ve Üretim
	Yerel Malzeme
	Sertifikalı Malzeme
	Yeniden Kullanım ve Geri Dönüşüm
	Atık Yönetimi
	Maliyet
	Eğitim
	Sektörel Dönüşüm

3.1. Kategori 1: Yeşil Bina Sertifikasyon Sistemlerine İlişkin Algı ve Deneyimler

Araştırma kapsamında elde edilen veriler üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda; yeşil bina danışmanlarının yeşil bina sertifikasyonu hakkındaki algı ve deneyimler kategorisi altında; çevreci bina yapmayı öğrenme ve sektörün buna bağlı değişimi, disiplinler arası - ortak çalışma ve entegre proje yönetimi, mesleğe saygıda artış, yüklenici firma kalitesinde artış, kullanıcı konforu, pazarlama ve maliyet olmak üzere yedi adet tema elde edilmiştir. Temalara ilişkin açıklamalar, bazı katılımcı ifadeleri ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Tema 1 / Çevreci Bina Yapmayı Öğrenme ve Sektörün Buna Bağlı Değişimi: Yeşil bina danışmanları, yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin, yapı sektörüne çevreci bina yapmayı öğreteceğini ve yapı sektörünün yeşil bina sertifikasyon sistemleri ile birlikte değişim geçireceğini düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K4: “Yeşil bina sertifikasyon sistemleri sektöre kaliteli bina yapmayı öğretir. Bina sektöründe dünyadaki normlara uyum sağlamayı öğretir. Yurt dışında daha rahat bina yapmayı öğretir...Mimarlar, uluslararası normlardan haberdar olurlar. Projelerinde sürdürülebilirlik ilkelerini kavrarlar. Dünyada bina teknolojisinin geldiği son noktayı kavrarlar. Binalarda sadece form arayışı değil, doğaya, çevreye daha az zarar verme, ekonomiyi koruma ve sağlık kriterinin ne olduğunu anlarlar”

K6: “Yapı sektörünü değiştirecek ve geliştirecek olan yeşil binalardır”

Tema 2 / Disiplinlerarası - Ortak Çalışma ve Entegre Proje Yönetimi: Yeşil bina danışmanları, yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin yapı sektöründe disiplinler arası / ortak çalışmayı teşvik edeceğini, entegre proje yönetimi anlayışını geliştireceğini düşünmektedirler. Ayrıca proje yönetimi ile yeşil bina danışmanlık hizmetinin birlikte yürütülmesinin, sonucu olumlu etkilediği belirtilmektedir. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K5: “Yeşil bina sektörünü yapı sektöründen ayıran en önemli madde, farklı kullanıcı kitlesinin bir arada hareket ediyor olmasıdır. Bina üreticilerinin, kullanıcıların, malzeme üreticilerinin bir arada hareket ediyor olmasıdır. Yeşil bina sektörü; malzeme kullanıcıları ve üreticilerini teşvik etti. Onlar da kendilerini revize etti, yeşil bina sistemlerine entegre olabilecek malzeme ürettiler. Dolayısıyla bu sinerji nedeniyle de hızlı bir gelişim ve kalkınma oldu. Türkiye şu an yeşil binada Avrupa altıncılığına yerleşti”

K7: “Mimar için entegre proje yönetimi sağlanıyor. Mimar, elektrik mühendisi, makine mühendisi, peyzaj mimari, işveren entegre bir şekilde çalışıyor”

K10: “Proje yönetimi ve sertifikasyon sistemi danışmanlığı beraber gittiğinde daha verimli oluyor”

Tema 3 / Mesleğe Saygıda Artış: Yeşil bina danışmanları, mimarların sürdürülebilir tasarımlar yaparak, çevresel ve mesleki sorumluluklarını yerine getirdiklerini; böylelikle bir yandan kendilerine diğer yandan mesleklerine olan saygılarının arttığını düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından biri bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamıştır:

K10: “Mimar sürdürülebilir bir tasarım yaptığında çevreye ve kullanıcılara olan faydası ile günümüze ve geleceğe yönelik bir tasarım gerçekleştirmiş olmaktadır. Böylelikle kendisine ve mesleğine olan saygısı da artar”

Tema 4 / Yüklenici Firma Kalitesinde Artış: Yeşil bina danışmanları, yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin yüklenici firmalarda kalite artışını sağlayacağını düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından biri bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamıştır:

K4: “Yükleniciler kendi firma kalitelerini artırırlar. Dünyadaki normlara adapte olmuş personel yapıları olur. Daha yüksek kalitedeki işleri yapmak için rahat referansları olur”

Tema 5 / Kullanıcı Konforu: Yeşil bina danışmanları, yeşil binaların kullanıcı konforu yüksek binalar olduğunu düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K4: “Yeşil bina sertifikasyonu ile kullanıcılara sağlık kazandırılır. Kullanıcıların verimlikleri arttırılır. Yeşil bina sağlık kriterleri diğer binalardan çok üstün olduğu için sağlıklı bir ortamda hayatlarını geçirirler”

K7: “Yeşil binalar gün ışığı, manzara, iç hava kalitesinin sağlıklı olması ile sağlıklı bir çalışma ortamı sağlıyor”

K8: “Kullanıcı için iç mekânda konforu sağlayabilecek verimli sistemler seçiliyor”

K6: “Kullanıcılar farkında olsun ya da olmasın iç ortamda kullanıcılara yönelik uygulama yapılıyor”

K9: “Yeşil bina sertifikasyon sistemleri kullanıcı için çok büyük öneme sahip. Rahat ve sağlıklı bir ortam sağlıyor. Şu an bodrum katta gün ışığı olmayan bir yerde rahat, sağlıklı ve konforlu çalışabiliyorsak yeşil bina olmasının etkisi çok fazladır”

Tema 6 / Pazarlama: Yeşil bina danışmanları; yatırımcıların yeşil bina sertifikasyonunu bir pazarlama stratejisi olarak da gördüklerini düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K7: “En önemlisi yatırımcı için yüksek pazarlama sağlıyor...“Sertifikaya marka olarak değer veriyorum” diye geliyorlar. Yatırımcı bilerek geliyor. Satışta % 5-10 artış sağlıyor. Kira fiyatı yükseliyor”

K8: “Yeşil bina; ekonomik, sağlıklı ve çevresel etkileri azaltılmış binadır. Herkes bu kadar pozitif ve iyi niyetli olarak bakmayabiliyor. Kimisi pazarlama stratejisi olarak bakarken kimisi gerçekten gönüllülük ile, çevreye duyarlı bina yapalım; enerji, su verimli olsun diye gerçekten istekle yaklaşıyor”

K4: “Sertifikasyon sistemini isteyen kuruluş (işveren) yeşil bina sertifikasyonunu sadece pazarlama aracı olarak görüyorsa bize “en ucuz ve kolay sistem hangisidir” diye sormaktadır. Biz de böyle bir arayış içerisinde olan firmalar ile çalışmayacağımızı söylüyoruz”

Tema 7 / Maliyet: Yeşil bina danışmanları; yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin ilk yapı maliyetlerini arttırdıklarını düşünmektedirler. Özellikle yurtdışı kaynaklı olan sistemlerde

bunun daha belirginleştiği düşüncesi dile getirilmektedir. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K9: “Yüklenici için negatif etkiye sahiptir, artı maliyet getirir”

K8: “Örneğin 2017 yılında LEED sertifikasına olan talep çok fazlaydı. Bunun sebebinin popüleriteye bağlı olduğunu görüyoruz. 2018’ de ise çok azdı. Bu durum USCBS’ ye ödenen tutarın dolar olmasından kaynaklı olabilir. Bazı toplantılarda LEED’e olan inancın da azaldığını görüyoruz. “Biz zaten binamızı bu maddelere göre yapıyoruz. Amerika’ya para ödemek zorunda değiliz” diye düşünebiliyorlar....Yüklenici için bazen sıkıntılı olabiliyor. Çünkü onlar için LEED demek artı maliyet demek”

Diğer yandan yeşil bina danışmanları, yeşil binaların diğer binalara göre kullanıcıların giderlerini azalttığını düşünmektedir. Yeşil bina danışmanlarından biri bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamıştır:

K7: “Yeşil bina sertifikasyonu yönlendiriciliğinde oluşturulan yeşil bina, kullanıcı açısından daha az su, elektrik, doğalgaz faturası demektir. Kullanıcı için elektrikli aracını, bisikletini park edebileceği alanlar yapıyoruz”

3.2. Kategori 2: Yapı Malzemesi Kategorisine İlişkin Algı ve Deneyimler

Araştırma kapsamında elde edilen veriler üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda; yeşil bina danışmanlarının yapı malzemesi kategorisine ilişkin algı ve deneyimleri kategorisi altında; çevre ve insan sağlığı, yaşam döngüsü değerlendirmesi, hammadde ve üretim, yerel malzeme, sertifikalı malzeme, yeniden kullanım ve geri dönüşüm, atık yönetimi, maliyet, eğitim, sektörel dönüşüm olmak üzere on adet tema elde edilmiştir. Temalara ilişkin açıklamalar, bazı katılımcı ifadeleri ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Tema 1 / Çevre ve İnsan Sağlığı: Yeşil bina danışmanları yeşil binalarda kullanılacak çevre dostu yapı malzemesinin çevre ve insan sağlığı açısından özel bir öneme sahip olduğunu düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K10: “Yapı sektörü ve kullanıcılar için çevresel bir öneme sahip. Dünyadaki küresel ısınmaya karşı ve CO₂ salınımını azaltan malzemeler kullanılıyor bu yapılarda. Böylelikle yapının ömrünün daha uzun olması sağlanıyor. Yapıda kullanılan malzemelerin sağlık açısından değeri arttırılınca bina sürdürülebilir oluyor. Ve böylelikle uzun yıllar boyunca diğer kullanıcılar için de avantaj sağlıyor”

K2: “Malzemelerin doğaya ve insan sağlığına minimum etki etmesi gerekiyor”

K4: “Yapı malzemeleri çıkartıldıkları günden binaya dahil edildikleri zamana, hatta binanın yıkımından sonraki sürece kadar çevreye etki ederler. Yapı malzemelerinin çevreye yaptığı etkiyi şöyle özetleyebiliriz: Dünyadaki hammaddelerin %40’ı bina yapımında kullanılır. Bitkilerin %40’ı bina yapmak için kesiliyor. Dünyadaki tüm suyun %40’ı bina yapmak için harcanıyor. Demek ki binalar yapı malzemesi ile doğrudan ilişkilidir. Yapı malzemeleri, çevreye duyarlı bir şekilde; üretilmeli, binaya dahil edilmeli ve gerektiğinde bertaraf edilmelidir”

K5: “Yapı malzemelerinin insan sağlığına da çok büyük etkileri var, bina kalitesine ve standardına da çok büyük etkisi var”

Tema 2 / Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi: Yeşil bina danışmanları, malzemenin yaşam döngüsü analizinin yapılmasının ve böylelikle çevresel etkisi az olan malzemelerin yeşil binalarda kullanılmasının gerektiğini düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K4: “Yeşil binalar malzemenin yaşam döngülerini baz alırlar. Biz bir malzeme firmasına da danışmanlık yapıyoruz. Malzemenin kaynağından çıkıp taşınmasını, fabrikada yine düşük enerji ile işlenmesini, fabrikada çıkan geri dönüşümlü su ile karıştırılmasını, çevreci bir şekilde ambalajlanmasını ve çevreci bir şekilde - örneğin eko yakıt kullanan araçlar ile- nakliye edilmesini sağlıyoruz. Bu şekilde her şey yaşam döngüsü analizinin içerisinde değerlendiriliyor. İşte bu değerlendirme de son derece kritiktir. Çünkü firmalar bu değerlendirmedeki açıklarını görerek nerelerde sektör ortalamasının üzerinde emisyonu neden olduklarını anlayabiliyorlar”

K6: “Aynı görünen iki ürünün çevresel etkisi farklı olabilir. İklim değişikliğine, ozon tabakasına farklı etki edebilir. Bunun için yaşam döngüsü analizinin mutlaka yapılması gerekir. Hammadde çıkarımından taşınmasına, birleştirilmesine kadar ki her süreçte iki aynı ürün çok farklı çevresel etkilere neden olabilir”

Ayrıca yeşil bina danışmanları, Türkiye’de malzemelerin yaşam döngü analizlerini yapan, konusunda uzman kişilerin yetiştirilmesi ve laboratuvarların olması gerektiğini belirtmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından biri bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamıştır:

K5: “Malzeme yaşam döngüsü konusunda insan yetiştirilmesi gerekiyor. Bu işleri yapan insan sayısı Türkiye de çok az. Çok açık bir konu. İş bulma olanağı çok yüksek. Laboratuvarlar gerekiyor. Testlerin yapılması gerekiyor”

Tema 3 / Hammadde ve Üretim: Yeşil bina danışmanları, hammadde ve kaynakların sınırsız olmadığına dikkati çekmekte ve hammaddenin dengeli tüketimi için sektörden hassasiyet beklemektedir. Yeşil bina danışmanlarından biri bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamıştır:

K5: “Malzemelere ve doğal kaynaklara sürdürülebilirlik açısından yaklaşmamız gerekiyor. Hiçbiri sonsuz değildir, hiçbirisi limitsiz değildir. Dolayısıyla hem malzeme kaynaklarını çıkartırken hem de malzemeleri tüketirken çok tasarruflu davranmamız gerekiyor. Sürdürülebilirlik ile en temel ilişkiyi burada kuruyoruz. Yarının nesillerini tehlikeye düşürmeden malzeme ve kaynaklarını kullanmamız gerekiyor”

Yeşil bina danışmanları, hammaddenin yapı malzemesine dönüştürülmesi sürecinin tamamında çevre duyarlılığı gözetilerek ilkeli bir üretim yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından biri bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamıştır:

K4: “Yapı malzemelerinin yeşil binaya etkisi son derece yüksektir. Binanın su tüketimi veya enerji tüketimi çok kolay disipline alınabilecek bir konudur. Ancak binanın kendisinin yapıldığı yapı malzemelerinin, hammaddesinin çıkartılmasından binaya dahil edilmesine kadar olan sürecin disiplin altına alınmasının ne kadar zor olduğunu görüyoruz. Yeşil bina sistemleri yapı malzemesi ile ilgili normlar ister. Bu, aslında bir yeşil sektör siparişi vermektir. Şöyle ki; bir alçı panel üreticisi, alçı paneli yeşil binaya monte edecekse klinker hammaddesini çıkarttığı günden itibaren takip edilmelidir. Fabrikanın doğalgaz, enerji, su tüketiminden, dönüşümlü su tüketimine, cihazların enerji verimliliğine kadar her şeyi

disipline altına almak, düşük çevresel etki ortaya çıkartmak sonra da o alçı panel içerisindeki yapı kimyasallarını optimize etmek zorundadır. Yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin yapı malzemelerinde aramış oldukları performans aralıkları sayesinde, malzeme sektöründe bir dönüşüm hedeflenmektedir. LEED sertifikasyon sistemi birinci versiyonunda aranan kriterler, dördüncü versiyonda aranan kriterlere göre çok daha kolay kriterlerdir. Dördüncü versiyonda elde edilmiş kriterler daha rijittir, ileride bunlar daha da rijitleşecektir. Dolayısıyla sektör de buna süratle adapte olacaktır. Tüm hedef budur. İlkeli, çevreye duyarlı bir hammadde işletmeciliği, ilkeli nakliyat, ilkeli üretim ve ilkeli montaj bunun temelidir”

Tema 4 / Yerel Malzeme: Yeşil bina danışmanları, yerel malzemenin emisyonu azaltacağını düşünmekte, çevresel etkisi düşük malzemenin yurt dışından getirilmesini uygun bulmamakta, yerel malzeme üreticilerinin artmasını beklemektedirler. Malzeme veritabanının oluşturulmasının fayda sağlayacağına işaret etmektedirler. Ayrıca yeşil bina danışmanları, çevresel etkisi düşük yerel malzeme kullanımının yerel ekonomiyi güçlendireceğine inanmaktadırlar. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K1: “Malzeme üreticilerimizin artması gerekiyor”

K4: “Yerel malzeme kullanımı ile nakliye başta olmak üzere çeşitli emisyonlar azalmaktadır. Çevresel etki de azalmaktadır... Yerel ekonomilerin kalkındırılması en önemli hedeflerden bir tanesidir. Yerel ekonomiler kalkındıkça, daha ekonomik, yöre doğasına ve iklimine uygun yapı malzemeleri üretilmektedir. Bu yüzden yerel malzeme kullanımı gerek binanın emisyonları bakımından gerek yerel ve sosyal ekonominin kalkınması için önemlidir”

K5: “Yerel ekonomileri desteklemek istiyoruz. Çin’den mermer getirip burada kullanmak mantıklı değil. Karbon emisyonu açısından da istemiyoruz. Bir malzemenin yurtdışından buraya kadar ulaşım için harcadığı enerji ve saldığı karbon, yerel malzemeye göre çok fazladır. Hem ekonomi hem de karbon salınımı açısından yerel malzemeyi destekliyoruz...Türkiye de veri tabanının eksik olduğunu düşünüyorum...hangi malzemelerin kullanılabileceğine erişilebilen, ürün çeşitliliğinin çok olduğu bir veri tabanının oluşturulması gerekir”

Tema 5 / Sertifikalı Malzeme: Yeşil bina danışmanları, yeşil bina sertifikasyonlarında yapı malzemesi kategorisinden puan alınmasının sertifikalı malzeme kullanımına bağlı olduğunu, yapı malzemelerinin insana ve çevreye zarar veren madde bulundurmadığına dair sertifika bulundurmaları beklendiğini belirtmektedirler. Ancak bunun güncel Türkiye koşullarında zor olduğunu, yapı malzemelerinin çevresel açıdan belgeli olması ve üreticinin teşvik edilmesi gerektiğini düşündüklerini de ifade etmektedirler. Yapı malzemesi konusunda, yurt dışında önemli AR-GE çalışmaları olduğuna işaret etmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K10: “Boya, alçı, sıva, zemin-duvar kaplama ile ilgili uçucu organik bileşik (VOC) değerlerine bakılıyor. VOC değerleri malzemenin içerisinde ne kadar kanserojen madde olduğunu gösteren değerlerdir. Bununla ilgili fabrikalar var. Malzemelerin VOC değerlerine bakıp içeriğinde neler olduğunu tespit ediyorlar. VOC değerleri için LEED ve BREEAM’ in belirlediği belli bir standart var. O standartların altında ise malzeme kullanılmaya uygundur. Kaplama malzemelerinde sertifikasyon sistemi var; kompozit ahşapların onaylı olması gerekiyor veya yapııştırıcılarda üre-formaldehit kullanılmadığına dair sertifika olması gerekiyor....LEED ve BREEAM almak için malzemelerin bu

analizlerden geçmiş olması gerekmektedir. Malzeme kategorisi alacağınız sertifikanın %30-40'ını kapsıyor. Aynı zamanda mekanik sistemlerin malzemelerinde de geçerli. LEED önceden bu kadar detaylı bakmıyordu artık daha detaylı bakıyor”

K3: “Sertifikayı almak için belli standartlara uygun olması gerekiyor EPD (Environmental Product Declaration) belgesinin olması lazım. Uluslararası standartlara uygun olması gerekiyor. Ülkemizde çok fazla yok. EPD belgeli ürün bulmamız zor oluyor”

K9: “Malzemelerde belge olmaması olumsuz bir durum. Kağıda dökülmesi gerekiyor”

K4: “Yurtdışından Yeşil yapı malzemelerini görmemiz için fuarlara davet ediyorlar. Bu fuarlarda, %100 geri dönüşümlü hammaddeden yapılmış ve içerisinde hiç yapı kimyasalı bulunmayan yapı malzemeleri noktasında çok büyük bir AR-GE (Araştırma – Geliştirme) çalışması var olduğunu görüyoruz”

K8: “Dünya genelinde de malzeme kategorisinde zorlanılmakta... Malzeme kategorisinde karşılaştığımız en olumsuz durum sertifikalı malzemenin bulunmamasıdır... Malzeme seçimlerinde zorlanıyoruz. Bunun için biz de malzeme üreten firmaları teşvik etmeye çalışıyoruz”

K7: “EPD sağlanması ile ilgili kolaylaştırmalar yapılabilir. Malzeme üreticilerine EPD ile ilgili teşvik sağlanabilir”

Diğer yandan, bazı yeşil bina danışmanları EPD belgelerini malzeme yaşam döngüsü analizi açısından yeterli görmediklerini belirtmişlerdir. EPD belgelerinin malzemenin çevresel anlamda bir fotoğrafını çekmekten öteye gitmediğini iddia etmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından biri bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamıştır:

K4: “Yaşam döngüsü analizi ile ilgili şöyle bir sorun ile karşılaşmaktayız: yaşam döngüsü analizleri ülkemizde bir araç olarak kullanılmamaktadır. Yaşam döngüsü analizleri rakamsal fotoğraf olarak kullanılmaktadır. Ürünün o anki fotoğrafıdır. Ürünü kömür ile ısıttığınız fabrikada pişiriyorsunuz ve yayınlıyorsunuz EPD' nizi. EPD'nizdeki emisyon rakamları Avrupa'daki ortalamaların on katı. Bu şekilde, EPD' miz var diyorsunuz. Ama oradaki rakamlara biz yeşil bina uzmanı olarak baktığımızda farkı anlayabiliyoruz. Ürün EPD'li ama çevreci değil. Ürünün yaşam döngüsü analizi yapıp EPD belgesi alması demek o ürünün çevreci olduğu anlamına gelmiyor. Biz sektörde en çok bu problemi yaşıyoruz... EPD sadece o ürünün o anki çevresel ürün beyanını ortaya koymaktadır... Biz her EPD'li ürünü binamızda kullanmayız diyoruz”

Tema 6 / Yeniden Kullanım ve Geri Dönüşüm: Yeşil bina danışmanları, malzemelerin öncelikle, yeniden kullanımının, olmuyorsa geri dönüşümünün teşvik edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Geri dönüşümlü malzeme kullanımı ile daha az kaynak tüketimi yapılması önemsenmektedir. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K10: “Malzemenin yeniden kullanımı demek; hammadde kullanımını azaltmak demektir”

K4: “Son derece önemli görüyorum. Yapı malzemesinin yeniden kullanılması demek, çıkma malzemenin yeni binada değerlendirilmesi demektir... Çıkma malzemenin yeniden kullanılması, malzemenin üretim sırasındaki karbon seviyesinin bir anda düşürülmesidir. Bu anlamda çok önemlidir”

K6: “Yeniden kullanım ve geri dönüşüm önemli bir kriterdir. En fazla puanı bu kategoriden alırız. Geri dönüşümlü malzeme kullanımını desteklemeliyiz. Binanın kendisini kullanmamızdan başlayarak, malzemelerin de yeniden kullanımını sağlamalıyız”

K5: “Ne kadar az yeni malzeme kullanırsak, geri dönüşümlü malzemeyi ne kadar fazla kullanırsak ya da eskiden kullanılmış malzemeyi ne kadar çok kullanırsak, doğaya, çevreye o kadar az zarar vermiş oluruz. Az malzeme ve az kaynak tüketmiş oluruz”

K8: “Çalıştığım hiçbir projede yeniden kullanım yapılmadı. Sadece iç mekân projelerindeki mobilyalarda yeniden kullanım oldu. Masa ve sandalye gibi... İnşaat sırasındaki geri dönüşüm çok iyi bir şekilde uygulanıyor. İşletme sırasındaki geri dönüşüm de uygulanıyor”

K1: “Geri dönüşüme gönderdiğimizde de enerji harcıyoruz. Gömülü enerjisi artmış oluyor. Onu oraya göndermeden o malzemeyi nasıl kullanabiliriz diye düşünmemiz gerekiyor”

Yeşil bina danışmanları ayrıca geri dönüşümün sınırlı olduğunu, yeniden kullanımın da performansın düşük olması nedeniyle tercih edilmediğine işaret etmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K2: “Yeni binalarda ve iç mekânlarda çok fazla geri dönüştürülmüş malzeme kullanılmıyor. Eski binalarda camların performansı daha düşük olabiliyor. Demir ve çelikte geri dönüştürülmüş malzeme kullanımı daha yaygın”

K3: “Vitrifiyelerde belli bir verimliliği sağlamaya çalıştığımız için çok fazla yeniden kullanmıyoruz”

Tema 7 / Atık Yönetimi: Yeşil bina danışmanları, hem inşaat sırasında, hem de inşaat tamamlandıktan sonra atık yönetim planı uygulanması gerektiğini düşünmektedir. Atık yönetimi kapsamında, atıkların kategorize edilmesinin malzeme açısından geri dönüşüm sağlayabileceğini belirtmektedirler. Atık yönetiminin yalnızca bina için değil büyük ölçekli faydaları olduğunu ifade eden danışmanlar vardır. Ayrıca danışmanlar, atık yönetimi konusunda uygulama açısından bazı zorlukların olduğunu, kendi dinamiklerimiz dikkate alınarak yasal zeminin güçlendirilmesi ve konuyla ilgili kişilerin eğitilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K4: “Atık yönetimi ile sadece binanın kullanıcıları değil tüm o şehir de kazanmaktadır. Atık yönetimi demek geri dönüşüm demek. Ülkesel atık yönetimi, sera gazı emisyonları hesabında çok büyük azaltım sağlıyor”

K2: “İnşaat süreci başlamadan önce atık yönetimi planı oluşturuluyor. Süreç boyunca çıkan atıkların takip edilmesi gerekiyor. Metaller, kâğıtlar, plastikler ayrılıyor. Belediyeler ya da yetkili atık firmaları alıyor. Biz genelde; çıkan atık miktarının, atıkların ne kadarının geri dönüşüme gittiğinin, geri dönüşüm firmalarının atığın ne kadarını geri dönüştürdüğünün takibini yapıyoruz”

K3: “Bina işletmeye açıldıktan sonra da atıkların takip edilmesi gerekiyor”

K5: “Dünyadaki atığın %70’ ini binalar oluşturuyor. Binalarda atığı azaltmak demek çevreye çok büyük fayda demek... Katı atığı mümkün olduğunca proje alanı içerisinde yeniden kullanmaya çalışıyoruz. Kâğıt, karton atıklarını depoluyoruz ya da satıyoruz.”

Kazanç elde ediyoruz. Ne kadar az çöpü katı atık sahasına gönderirsek o kadar az karbon emisyonu yayarız. Çöp yakımına da karşıyız. Onun da karbon emisyonu yüksek olmaktadır. İnşaat malzemeleri yakıldığında içerisindeki kimyasallar ortaya çıktığı için bir risk oluşturmaktadır. Malzemenin ne kadar geri dönüşümü yapıp şantiye alanı içerisinde kullanabilirse o kadar iyi”

K10: “Atık yönetimini şantiyelerde uygulamak çok sıkıntılıdır. Atık yönetim planları oluşturuluyor. Şantiyenin başından itibaren bu planlara uyulması gerekiyor. Zararlı uçucu malzemeler ile ilgili özel depo alanları oluşturulması gerekiyor. Mekanik kanalların kapatılması gerekiyor. Bunları sadece büyük şantiyelerde yapabiliyoruz. Tabi çalışılan insanların şantiye bilinci ile de alakalı. Yüklenicinin gün içerisinde yarım saat kadar zaman ayırması gerekiyor. Şantiyede bulunan herkesin dikkat etmesi gerekiyor. Çalışan insan işinden memnun ise işini layıkıyla yapmaya çalışır. Biz şantiyede çalışan teknik kişilere eğitim veririz, teknik kişiler ise nasıl yapılması gerektiğini ustalara gösterir”

K1: “Atık yönetimi inşaat aşamasında özellikle yapılıyor. İnşaat süresince çok miktarda atık oluşuyor. Sahada kullandığımız paket de dâhil olmak üzere çok miktarda atığı ayrıştırıyoruz...Türkiye’de en çok atıkları alacak yer bulmak ile ilgili sıkıntı yaşıyoruz. Bunlarla ilgili çok fazla yönetmeliğimiz yok...olsa da uygulamayı bilen yok...Bu atıkları nereye göndereceğiz, nasıl değerlendireceğiz?...Sertifika içerisinde belli kriterler var ama bunlar bizim için yeterli değil...Bunların kendi yerel yönetmeliklerimize nasıl entegre edileceğini düşünmemiz gerekir...Tabi bunları da uygulamak için eğitilmiş bireylere ihtiyacımız var. Anaokulundan başlayıp eğitime önem vermeliyiz”

Tema 8 / Maliyet: Yeşil bina danışmanları, yeşil bina sertifikasyon sistemleri içinde malzeme kategorisinden puan almanın maliyeti arttırdığını, yüklenicinin de konuya maliyet odaklı yaklaşması nedeniyle kategori puanlarının düştüğünü belirtmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K7: “Malzeme kategorisi maliyeti etkilemektedir”

K3: “Bazen ekonomik sebeplerden dolayı malzemeler alınamıyor”

K9: “Yüklenici için negatif etkiye sahiptir. Artı maliyet getirir”

K10: “Yükleniciler açısından dezavantajdır. Yüklenicilerin bakış açısı maliyet üzerinden oluyor. Yeşil malzemelerin diğer malzemelere oranla birim fiyatı biraz daha yüksek oluyor”

K8: “Yüklenici için bazen sıkıntılı olabiliyor. Çünkü onlar için LEED demek artı maliyet demek. Ama artı maliyete girmeden de bu sertifika alınabiliyor. Zaten günümüzde çoğu bina yapılırken belli standartlar göz önüne alınıyor. Bu sertifikanın da seviyeleri var. Çoğu projemizde malzeme kategorisinden az puan alınıyor. Hatta belki takip bile edilmiyor”

K1: “Maliyet de diğer sıkıntılardan biri oluyor. Hem maliyeti az olacak, hem sertifikalı olacak, hem de yerel olacak bu kriterleri sağlamak zor”

Diğer yandan danışmanlar, uluslararası hedefleri olan firmaların sözü edilen maliyetlere katlanmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K10: “Kurumsal firmalar ile çalışılınca malzemelerdeki sürdürülebilirliği ve çevreye duyarlı malzeme kullanımlarını daha fazla gerçekleştirebiliyoruz...Kurumsal firmalar genelde bu sertifikaları alıyor”

K4: “Kurumsal firmalarda durum farklılaşıyor...Çevresel faydaların yanında firmaların kurumsal sürdürülebilirlik raporları var. Kendilerini dünyaya açan, yabancı ortakları bulunan firmalar, Avrupa'daki firmalar ile finansal bağlantı kurup çeşitli ticaretler yapıyorlarsa, bankalardan kredi kullanıyorlarsa, reklamlarını dünya çapında yapıyorlarsa, firmalar çevresel beyanlarını yapmak durumundadırlar. Bu raporların önemli kriterlerinden bir tanesi de binaların çevreci olup olmadığıdır... Bunların altındaki temel sebep firmaların dünyaya çevreye duyarlı olduklarını anlatmak zorunda olmalarıdır. Çünkü o zaman daha fazla var olabiliyorlar”

Ayrıca yeşil bina danışmanları, yerel malzeme kullanımının maliyetleri düşüreceğini düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K2: “Bazı malzemelerde bu kategoriden puan alabiliyoruz. Malzemenin yakından getirilmesi daha az maliyetli oluyor”

K3: “Strüktürel elemanları yakından getirmek yatırımcı için de daha ekonomik olacaktır”

K5: “Yerel malzeme ciddi bir kazanç sağlıyor. Ulaşım maliyeti düşüyor. Zaman maliyeti düşüyor. Riskler düşüyor...Yapı üreticileri artık kendilerini geliştirmekte ve bize farklı seçenekler sunmaktadır”

K6: “Yerel malzeme kullanımında olumsuzluk yaşamıyoruz. Ekonomik olarak avantajlı bir konu... Ulaşım maliyetinden de kazanç sağlanıyor”

K7: “Yerel malzeme kullanımı, ulaşımda daha az maliyet getiriyor. Daha az zaman harcanıyor. Havaya daha az karbon emisyonu yayılıyor. Yerel malzeme teşviki sağlanmalıdır”

K9: “Yerel malzeme kullanımında; nakliyat sırasında ortaya çıkan ulaşım ve enerji giderleri azalır”

Tema 9 / Eğitim: Yeşil bina danışmanları, yeşil bina sertifikasyonunda yapı malzemesi kategorisinden puan alınabilmesinde ilgi gruplarının eğitilmelerinin önemli rolü olduğunu düşünmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K6: “Malzeme üreticilerinde farkındalığın artırılması gerekiyor... Sosyal sorumlulukların artması gerekiyor”

K7: “Eğitim amacıyla yapılan tüm çalışmalara katılmak gerekir. Bu, farkındalık oluşturacaktır. İnsanların kendilerini sorgulamasını sağlayacaktır...Eğitim seviyesi yükseldikçe ve kullanıcı talep ettikçe farkındalık oluşacaktır...Şantiyelerde çalışanların eğitim alması gerekiyor. Alışkanlıkların kırılması gerekiyor”

K1: “Bunları da uygulamak için eğitilmiş bireylere ihtiyacımız var. Anaokulundan başlayıp eğitime önem vermeliyiz”

Tema 10 / Sektörel Dönüşüm: Yeşil bina danışmanları, yeşil binaların yaygınlaşmaya başlaması ile yapı malzemesi sektöründe de bir dönüşümün başladığını belirtmektedirler. Yeşil bina danışmanlarından bazıları bu konudaki görüşlerini aşağıdaki ifadeler ile açıklamışlardır:

K3: “Durum birkaç yıl önce daha zor iken, belki birkaç yıl sonra daha da iyi hale gelecektir”

K5: “Malzeme konusunda belli konularda ilk yıllarda hiç puan alamadık...Malzeme ve kaynaklar da o kadar hızlı dönüştü ki, ilk yıllarda malzeme bulunmazken şu anda tüm markalar yeşil binaya uygun malzeme üretmeye başladı. Sürdürülebilir malzemeler kullanmaya başladılar. Sektörün dönüşmesi bakımından da çok pozitif oldu. Yapı malzemeleri Türkiye’de planlanmayan ve inşaat sürecinde çok önemsenmeyen bir konu başlığıydı. Yeşil bina sertifikasyon sistemleri gündemimize girdikten sonra hem yapı malzemeleri üreten sektörde dönüşüm başladı hem de bunun önemi arttı”

K4: “Dünya; yapı malzemesi sektörüne baskı yapıyor. Gelişmesi için...2009 yılında bu işe başladığımızda yapı malzemelerinde bu sertifikaların hiç biri yoktu. Aradan 5 yıl geçtikten sonra sektör süratle değişmeye başladı. Özellikle büyük firmaların yeşil bina sektörüne adapte olduklarını gördük...Eskiden yeşil malzemeler bulunmuyordu... 2014’den sonra yeşil yapı malzemelerinin üretimi arttı...Önceki dönemlerde malzeme kategorisinden puan almayı bile hedeflemezdik. 14 puan üzerinden 4-5 puanı ancak alabiliyorduk. Şu an itibari ile daha fazla puan alabiliyoruz. Boyalar, yapıştırıcılar, zemin kaplamaları, seramikler, alçı paneller, uçucu organik bileşik içermeyen yapı malzemelerini artık bulabiliyoruz”

4. Değerlendirme ve Sonuç

Araştırma sonucunda; yeşil bina danışmanlarının, yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin, yapı sektörüne çevreci bina yapmayı öğreteceğini ve yapı sektörünün yeşil bina sertifikasyon sistemleri ile birlikte değişim geçireceğini, disiplinler arası / ortak çalışmayı teşvik ederek, entegre proje yönetimi anlayışını geliştireceğini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Yeşil bina danışmanları, yeşil bina tasarlayan mimarların kendilerine ve mesleklerine olan saygılarının, yüklenici firmaların kalitelerinin, kullanıcıların ise konforunun artacağına inanmaktadırlar. Ayrıca yeşil bina danışmanlarına göre yatırımcılar, yeşil bina sertifikasyonunu bir pazarlama stratejisi olarak görmektedirler. Diğer yandan araştırma sonucunda, yeşil bina danışmanlarının; yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin ilk yapı maliyetini arttırdığını, özellikle yurtdışı kaynaklı olan sistemlerde bunun daha da belirginleştiğini deneyimledikleri görülmüştür. Ancak danışmanlara göre yeşil binalar binanın kullanım giderlerini azaltmaktadır.

Yeşil bina danışmanları yeşil binalarda kullanılacak malzemenin yaşam döngüsü analizine tabi tutulması gerektiğini, bu sayede çevresel etkisi az olan malzemelerin yeşil binalarda kullanılabilir olacağını düşünmektedirler. Bu konuda uzman kişilerin yetiştirilmesi ve laboratuvarların olması gerektiğini belirtmektedirler. Hammadde kullanımı ve ilkeli üretim konusuna önem vermektedirler. Yerel malzemenin emisyonu azaltacağını, bu nedenle de yerel malzeme üretiminin artması gerektiğini, bu anlamda bir veritabanına ihtiyaçları olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca çevresel etkisi düşük yerel malzeme kullanımının yerel ekonomiyi güçlendireceğine inanmaktadırlar.

Yeşil bina danışmanları, yeşil bina sertifikasyonlarında yapı malzemesi alt kategorisinden puan alınmasının sertifikalı malzeme kullanımına bağlı olduğunu, yeşil

binaların yaygınlaşmaya başlaması ile yapı malzemesi sektöründe de bir dönüşümün başladığını, ancak buna rağmen güncel koşullarda malzeme temininde zorlukların sürdüğünü belirtmektedirler. Yapı malzemelerinin çevresel açıdan belgeli olmasının, üreticinin teşvik edilmesinin, ayrıca başta yükleniciler olmak üzere ilgi gruplarının da eğitilmesinin gerektiğini düşünmektedirler.

Araştırma sonucunda ulaşılan deneyimlerin, ulusal ve uluslararası sertifikasyonun geliştirilmesine, yeşil bina uygulamalarına ilişkin sorunların giderilmesine, gerekli düzenlemelerin geliştirilmesine ve yeşil bina uygulamalarının iyileştirilerek yaygınlaştırılmasına katkıda bulunması umulmaktadır.

Kaynaklar

Abouhamad, Mona, Abu-Hamd, Metwally, Life Cycle Assessment Framework for Embodied Environmental Impacts of Building Construction Systems, *Sustainability*, 2021, 13 (2):461.

Başdil Güneş, Sena, *Türkiye'deki LEED ve BREEAM Yeşil Bina Sertifikasına Sahip Binaların Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2017.

Creswell, John. W., Poth, Cheryl N, *Qualitative Inquiry & Research Ddesign Choosing Among Five Approaches 4th Edition*, Sage, London 2017.

Erdede, Sevim Bilge, Erdede, Burç, Bektaş, Sebahattin, Sürdürülebilir Yeşil Binalar ve Sertifika Sistemlerinin Değerlendirilmesi, *5.Uzaktan Algılama-CBS Sempozyumu*, Ekim İstanbul 2014, s.14-17.

Eriç, Murat, *Yapı Fiziği ve Malzemesi*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 1994.

Gültekin, A. Burcu, Bulut, Burçak, Yeşil Bina Sertifika Sistemleri: Türkiye İçin Bir Sistem Önerisi, *2. International Sustainable Buildings Symposium*, Ankara 2015, s. 813-823.

Papadaki, Dimitra, Nikolaou, Dimitrios A., Assimakopoulos, Margarita N., Circular Environmental Impact of Recycled Building Materials and Residential Renewable Energy, *Sustainability*, 2022, 14 (7):4039.

Patton, Michael Quinn, *Qualitative interviewing. Qualitative Research and Evaluation Methods 3rd Edition*, USA: Sage 2002.

Spiegel Ross, Meadows Dru, *Green Building Materials: A Guide to Product Selection and Specification 3rd Edition*, John Wiley & Sons, USA 2010.

Toydemir, Nihat, Gürdal, Erol, Tanaçan, Leyla, *Yapı Elemanı Tasarımında Malzeme*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2000.

Tudora, Ana Cristina, Assessments Criteria of Building Materials from Ecological Point of View, *Buletinul Institutului Politehnic Din Iași. Sectia Constructii, Arhitectura*, 2011, 58(4): 129-137.

Uğur, Latif Onur, Leblebici, Neşe, Yeşil Bina Sertifikalandırma Sistemlerinin İnşaat Maliyetleri ve Taşınmaz Değeri Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2015, 3(2): 544-576.

Greening Federal Facilities: An Energy, Environmental, and Economic Resource Guide for Federal Facility Managers and Designers, Wilson, Alex (Ed.), U.S Department of Energy Office of Energy Efficiency and Renewable Energy Federal Energy Management Program, DE-AC36-99GO10337, USA 2001.

Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri 11. Baskı, Seçkin, Ankara 2018.

Yudelson, Jerry, *The Green Building Revolution*, Island Press, USA 2008.

Yücel Işıldar, Gamze, Gökbayrak, Ayşe, Yeşil Binalarda Belgelendirme Ölçütlerinin Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Değerlendirilmesi, *Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 2017, 7(1):46-57.

Karadağ Geleneksel Konut Mimarisine Genel Bir Bakış

Armend KANACI¹, Deniz DEMİRARSLAN^{2*}, Emine Begüm SAVÇIN²

Öz

İnsan dünya üzerinde var olduğundan bu yana yaşamsal gereksinimlerini karşılamak üzere önceleri doğal oluşumları kullanmış, zamanla kendi barınaklarını inşa etmiştir. Özellikle tarım faaliyetleri ile birlikte yerleşik düzene geçen insan su etrafında yerleşim alanları kapsamında çok çeşitli konutlar yapmıştır. Dünyada bölgelerin coğrafi ve iklimsel özellikleri, o yörede bulunan yapı malzemeleri, insanların yaşam felsefeleri, gelenek, görenek, sosyo- kültürel özellikleri ve ekonomik durumlarına göre şekillenen konutlar toplumların kültürel miraslarını oluşturmaktadır. Genç bir ülke olan Karadağ, Balkan Yarımadasının Akdeniz kıyısı boyunca uzanan dağlık coğrafyasında birbirinden farklı geleneksel konut tiplerine sahiptir. Yapılan araştırma sonucu elde edilen bilgiler derlenerek bir konut sınıflandırması oluşturulmuş ve bu sınıflandırmaya göre konutların temel özellikleri çalışmada verilmiştir. Bu konutlar coğrafi şartların durumuna göre geliştiğinden Kuzey ve Güney Bölgeleri konutları olarak iki grupta incelenebilmektedir. Kuzey Bölgesi konutları Dinar dağ evi mimarisi, kule evler, sundurmali/ çardaklı evler şeklinde konut tiplerinden oluşurken; Güney Bölgesi konutları Karstik ev mimarisi ve Akdeniz Evleri şeklinde görülmektedir. Bu konut tipleri Karadağ'ın geleneksel mimari kültürel mirasını oluşturmaları açısından önemlidir. Makale Karadağ hakkında genel bilgiler, Karadağ'ın tarihi ve kültürel yapısı, Karadağ mimarisinin genel olarak incelenmesi, Karadağ geleneksel konut mimarisi bölümleri olarak şekillenmiştir. Konuyla ilgili akademik çalışmaların sayıca az olması, ayrıca Sırbistan, Bosna-Hersek, İtalya gibi çevre ülkelerde de benzer konut tiplerinin görülmesi, çalışmanın önemini artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vernaküler mimari, Dinar Evleri, Kule Evler, Akdeniz Mimarisi, Balkan Mimarisi

An Overview of Montenegro Traditional Housing Architecture

Abstract

Since the beginning of time, man has relied on natural formations to supply his basic requirements, and has gradually developed his own shelters. Within the span of settlement regions, individuals who settled down with agricultural activities developed a broad range of dwellings surrounding water. The cultural heritage of societies is made up of houses shaped according to the geographical and climatic characteristics of regions around the world, the building materials available in that region, the people's life philosophies, traditions, customs, socio-cultural characteristics, and economic conditions. Montenegro, a young country with a mountainous geography along the Mediterranean coast of the Balkan Peninsula, offers a variety of traditional house forms. By compiling the research information, a housing classification was created, and the basic properties of the houses were given in the study based on this classification. Because these houses develop in response to local conditions, they may be divided into two groups: North and South Regions. While Dinar chalet architecture, tower houses, and houses with porches / gazebos are visible in the Northern Region, Karst house architecture and Mediterranean Houses are featured in the Southern Region. These

¹ Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık Anasanat Dalı, Karadağ.

² Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi / İç Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye

*İlgili Yazar/Corresponding author: demirarslandeniz@gmail.com

Gönderim Tarihi / Received Date: 04.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.07.2022

housing types are important in building Montenegro's traditional architectural cultural heritage. The article is shaped as general information about Montenegro, the historical and cultural structure of Montenegro, a general examination of Montenegro architecture, and parts of Montenegro traditional residential architecture. The study's value is enhanced by the fact that there is few academic research on the issue and that similar house styles may be found in adjacent countries such as Serbia, Bosnia and Herzegovina, and Italy.

Keywords: Vernacular architecture, Dinar Houses, Tower Houses, Mediterranean Architecture, Balkan Architecture

1. Giriş

Konut insanın barınma gereksinimini karşılamak üzere genellikle kapalı olarak inşa edilen bir mekândır (Önver, 2016, s.5). Ancak bu tanım konut olgusunu açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Amos Rapoport konutu temel ihtiyaçlar, aile, kadının konumu, mahremiyet, sosyal ilişkiler sonucu gelişen bir barınma mekânı olarak tanımlamıştır (1969, s. 61). İnsan doğanın zor koşullarından kendisini korumak amaçlı önceleri doğal oluşumları kullanmış, sonrasında kendi barınma strüktürünü inşa etmiştir. Bu barınma eylemi tarih boyunca dünyanın farklı bölgelerinde her yörenin, her insan topluluğunun kültürel, sosyo- ekonomik yapısı ve geleneklerine göre oluşarak devam etmiştir. Bu biçimlenme geleneksel konut yapılanmasını oluşturmuştur. Ayrıca iklim, rüzgâr, topoğrafya, yerel malzemeler de bu biçimlenmeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Coğrafya ve kültüre bağlı olarak gelişen ve çeşitlenen geleneksel mimari vernaküler mimariyi ortaya çıkarmıştır. Mimarlık alanında vernaküler kavramı, yapılardaki benzerlik örüntülerini teşhis etmeye yarayan tipolojik yöntemin temelini oluşturmaktadır (Paköz, 2016:173).

Ancak, 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme olgusu sonucu konut mimarisi de kendisini meydana getiren tüm bu unsurlara karşın dünyanın her yerinde genel özelliklere sahip olmuş, sadece konut biçimleri değil; şehirler ve hatta ülkeler birbirlerine benzer hale gelmiştir (Demirarslan, 2015, s. 269-270). Kısacası konut özellikle kültürel bir olgu, geleneksel konutlar ise kültürel bir mirastır.

Kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir. Kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi ve bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir. Bu sürecin ürünleri kültürel mirası oluşturmaktadır. Kültür mirası öncelikle kent kimliği, sonrasında ülkelerin ve bölgelerin kimliğini oluşturan önemli bir unsurdur. Bu kimlik mirasının devamını sağlayan olgu ise çeşitli tarihi ve kültürel varlıkları içeren yerleşimler ve bu yerleşimleri oluşturan konutlardır. Her yerin ve topluluğun kültür mirası ve ortak belleği günümüz ve gelecekteki gelişmeler için önemli bir temel oluşturan önemli bir hazinedir. Bu kültürel miras bazen evrensel, bazen ulusal bazen de yerel değerdedir (Demirarslan, 2019, s. 17).

Rapoport eserinde (1969, s.161) konutun inşa edildiği bölgenin fiziksel özelliklerinin yanı sıra kültürel özelliklerinin tasarıma etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Rapoport'a göre toplulukların değerler ve imgeleri, dini inançları, aile yapısı, sosyal yaşamı, sosyal ilişkiler, akrabalık ve çevre ilişkileri de konutun biçimlenmesini etkilemektedir. Rapoport eserinde bir konutun biçimlenmesini sağlayan unsurları şu başlıklar altında özetlemiştir:

- İklim ve barınma gereksinimi
- Malzeme, konstrüksiyon ve teknoloji
- Ekonomi
- Din

- Sosyo-kültürel özellikler

Geleneksel Karadağ evleri de genç bir devlet olan Karadağ'ın kültürel mirasını oluşturan önemli unsurlardandır. Ülkenin kültürel ve bölgesel özelliklerinin harmanlanmasıyla oluşan bu konutların incelenmesi Karadağ'ın kültürel özellikleri ve mirasının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla çalışmada, Karadağ'ın geleneksel konut yapıları incelenmiştir. Konuyla ilgili yazılı ve görsel kaynaklar Karadağ'ın yeni bir ülke oluşu nedeniyle oldukça azdır. Ülkenin Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanması nedeniyle yazılı kaynaklar sınırlıdır. Mevcut yazılı kaynaklar ise belirli bir bölgedeki konut tiplerini inceleyen makaleler şeklinde olup; tüm ülkedeki geleneksel konut yapısını inceleyen bir kaynak bulunmamaktadır. Bu durum makalenin önemini artırmaktadır. Çalışma kapsamında sınırlı sayıdaki temel kaynaklara ulaşılarak bu kaynaklardan yararlanılmış; ayrıca konuyla ilgili çalışmalar yapan Karadağlı akademisyenler ile irtibata geçilerek bilgi alınmış; yerinde gözlem yapılmıştır. Çalışmaya ilişkin araştırmalar 2021 Mart ayında başlamış 2021'in Aralık ayına kadar olan süreçte devam etmiştir. Elde edilen bilgiler derlenerek bir konut sınıflandırması oluşturulmuş ve bu sınıflandırmaya göre konutların temel özellikleri çalışmada verilmiştir. Makale Karadağ hakkında genel bilgiler, Karadağ'ın tarihi ve kültürel yapısı, Karadağ mimarisinin genel olarak incelenmesi, Karadağ geleneksel konut mimarisi bölümleri olarak şekillenmiştir.

2. Karadağ Hakkında Genel Bilgiler

Balkan Yarımadası'nın Akdeniz'e kıyısı olan ve 2006 yılında Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Karadağ, genç bir ülke olarak Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Bosna- Hersek, Hırvatistan ile komşudur. Karadağ, adını hem konumundan hem de görünüşünden almıştır. Önceden çam ağaçlarıyla kaplı olup; her taraftan simsiyah görünen ülkenin dağları, Karadağ halkının, yaşadıkları toprakları adlandırmasında belirleyici etken olmuş ve ülkeye Sırpça'da "kara dağ" anlamına gelen "Crna Gora (Црна Гора)" adı verilmiştir. Ülkenin ismi İtalyanca ve Batı Avrupa dillerinde "Montenegro", Arnavutça "Mali i Zi" ve Türkçede "Karadağ" olarak isimlendirilmiştir (Temizer, 2013, s. 12-13). Evliya Çelebi de, " ...bu iki deniz mabeyni on konak yere varınca sevad-ı muazzam bir burundur kim Mora vilayetinde Manya burnı gibi cengelistan ve sengistan yalçın ve bi-hasıl dağlardır kim nısfına Kara dağlar ve nısfına Kilimente dağları derler... " satırlarıyla bölgeyi Karadağ olarak isimlendirmiştir (Özdem, 2012, s:7).

Tarihi İngiliz belgelerinde "hiçbir yolun olmadığı kayalık labirent" e benzetilen Karadağ coğrafyası Karadağlılar tarafından Tanrının kendilerine bir armağanı olarak kabul edilmiştir (Temizer, 2013, s. 11).

13.812 km² yüzölçümüne sahip ülkenin nüfusu 2013 yılı verilerine göre 678.901'dir. Nüfusunun %45'ni Karadağlılar, %28,7'sini Sırlar, %12'sini Boşnaklar, %4,9'unu Arnavutlar oluşturmaktadır. Nüfusun 72,1'i Ortodoks, %19,1'i Müslüman'dır. Resmi dili Karadağlıca'dır. Karadağlıca veya Karadağlı dili, Hint-Avrupa dillerinin Baltık-Slav dairesinde yer alır. Anılan küme içinde, Slavca kolunun güney kesimindedir (İğci, 2020, s.17). Ülkenin başkenti Podgoritsa (Podgorica) şehridir (URL-1) (Şekil-1). Yugoslavya döneminde "Titograd" olarak isimlendirilen bu şehir günümüzde her geçen gün artmakta olan nüfusuyla gelişmeye devam etmektedir.

Ekrem Hakkı Ayverdi eserinde Evliya Çelebi'den alıntıyla (1981, s. 281) Podgoritsa şehri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“ İkinci Dünya Harbi’nde pek ziyade harap olan şehir Morača ve Zeta nehirlerinin kavşağındadır. Şimdi Karadağ’a verilmiştir. Burada beş cami olduğu kayıtlardan ve Evliya Çelebi’den öğrenilmektedir. Ancak bugün isimleri bile unutulmuş, harap bir tanesinden başka hepsi yıkılmış, Osmanlı şehri görünmez olmuştur. Şimdi bir sanayi merkezi halindedir. Fatih Sultan Mehmed İşkodra’yı fethettikten sonra Arnavut eşkiyasından ve Venedik feceresinden korunmak üzere bu kaleyi inşa etmiştir. Hisar içerisinde 300 daracık ev, bir Fatih Cami ve cephaneleri vardır. Başka imaret yoktur. Yerinde incelememize göre kale iki nehrin birleşme yerinde harap bir haldedir.”

Şehirdeki Osmanlı dönemi eserleri Beyler Cami, Çavuş Cami, Fatih Sultan Mehmed Cami (Bu camiyi Evliya bildirmektedir. Evkaf kütüğünde görünmemektedir.), Hacı Mehmed Cami, Hasan Ağa Cami, Saat Kulesi, Vezir Köprüsü (Köprü İkinci Dünya Savaşında yıkılmıştır) olarak Ayverdi tarafından belirtilmektedir (Ayverdi, 1981, s. 282). Şehirde Osmanlı mimarisi örnekleri ve Sosyalist dönemde Sovyet tarzının etkili olduğu yapılarla birlikte çağdaş üsluplarda inşa edilmiş bina örneklerini görmek mümkündür. II. Dünya Savaşı’nda şehrin bombalanması sonucu birçok önemli yapı yıkılmış sonrasında sosyalizm ile birlikte sosyalist mimarinin etkileri şehirde görülmeye başlanmıştır. Osmanlı saat kulesi (18. Yüzyılın ikinci yarısı), Otel Podgoritsa (1967 (Hotel Podgorica), Petroviç Sarayı, İsa'nın Kutsal Kalbi Kilisesi, Aziz George Kilisesi (St. George Church), İsa'nın Dirilişi Ortodoks Katedrali, BM Çevre Evi (UNDP Eco-Building), Milenyum Köprüsü (The Millenium Bridge) başkentin önemli mimari eserleri olarak sayılabilir (Şekil- 2). Başkentin çağdaş konut mimarisinde apartman ve müstakil konutlar ağırlıklı olarak görülmektedir. Orta Çağ’a uzanan etkileyici ve karmaşık bir tarihe sahip olan ülkenin mimari yapıları kültürel miras açısından önemli bir yere sahiptir.

Şekil 1. Karadağ Haritası (URL-2) ve Başkent Podgoritsa’dan Genel Görünüm (URL-3).

Şekil 2. Osmanlı Saat Kulesi ve Petroviç Sarayı (URL-4), (URL-5).

Başkent dışında Nikşiç, Bar, Akova, Herceg Novi, Pljevlja, Berane, Rožaje, Kotor, Budva, Ülgün, Danilovgrad, Çetinje, Tivat ve Tuz önemli şehirleridir. Adriyatik Denizi kıyısında yer alan ülkenin önemli doğal özellikleri arasında Orjen Dağı, Durmitor Dağı, Zeta Nehri, Tara Nehri Kanyonu, Arnavutluk Alplerinde Zla Kolata Zirvesi, İşkodra Gölü ve Kotor Körfezi yer almaktadır (Şekil-3). İngiliz Şair Lord Byron (1788-1824) bu ülkenin doğal güzellikleri hakkında özellikle Adriyatik kıyı şeridi için şöyle demiştir: "Kara ve deniz arasındaki en güzel karşılaşma" (Krivokapic' & Diamond, 2017, s.2).

Şekil 3. Durmitor Dağı (URL-6), Tara Nehri Kanyonu ve Köprüsü (URL-7).

3. Karadağ'ın Tarihi ve Kültürel Yapısı

Tarihi boyunca farklı kültürlerin etkisinde kalan Karadağ topraklarına ilk yerleşenler İliyalılar'dı. Traklar ve Yunan Kolonilerinin de bulunduğu bölge sonraki yıllarda Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. Sırasıyla Latinler, Gotlar, Avarlar, Bizanslılar, Slavlar, Balşa Prensligi, Osmanlılar, Venedikliler, Karadağ Prensligi ve Karadağ Krallığı'nın egemenliği altında olan ülke 1944'te Yugoslavya Komünist Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin altı kurucu cumhuriyetinden biri olmuştur (Urhan, 2015, s.113; Moacanin, 2001, s.384). 1992 yılında Yugoslavya Komünist Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin feshedilmesinin ardından Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin bir bölümü olarak varlığını sürdürmüş ve 2006 yılında bağımsız bir ülke olarak kurulmuştur (URL-8).

Çok farklı kültürlerin etkisinde kalması ülkenin kültürel yapısının zenginleşmesini sağlamıştır. Özellikle Orta Çağ şövalyelik kültürü, Osmanlı kültürü, Ortodoks kültürü, Sırp

ve Slav kültürleri ve Akdeniz kültürü tarih boyunca ülke halkının folklorunu, yemek kültürünü, sanat ve edebiyatını, mimarisini yoğun bir şekilde etkilemiştir. Çok kültürlü bu zengin karışım, cesaret ve insanlık, sadakat ve vatan sevgisi gibi inançlarında temsil edilmektedir. Öte yandan kan davaları toplumun yaşamını ve kültürel yapısını da etkilemiştir. Özcan eserinde (2009, s.31) Paul Edmons'un eserinden (Edmons, 1927, s. 43) aktarımla bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Karadağ toplumu bilindiği gibi kabile tipi bir örgütlenmeye sahiptir. Kabileler ailelerden oluşmaktadır. Soya ve soy ağacına müthiş önem verilmektedir. Öyle ki soy ağaçları bir Karadağ evinin en önemli ve değerli odasında yani yatak odasında duvara asılırdı. Kabile tarzı yaşam biçimi görülen toplumlarda kan davası gerçeği vardır. Nitekim Karadağ kan davasının yaşandığı yerlerden birisidir. Evin en değerli mobilyaları yatak odasında bulundurulurdu. Zaten misafirler de yatak odasında ağırlandı ve misafire yemek, yatak odasında yedirilirdi.”

Karadağlıların geleneksel dansa, müziğe, epik şarkılara ve şiirlere olan sevgisi ve sosyal kültürü, yüzyıllar öncesine dayanan önemli kabile kimliklerine sahip klanlar ve aileler üzerinde etkilidir. Tarihi şehirleri ve ünlü Orta Çağ duvar resimleri, kültürün ülkedeki mimari ve sanatın üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır (Şekil-4 ve Şekil- 5).

Şekil 4. Kotor Şehri ve Tarihi Surları (URL-9).

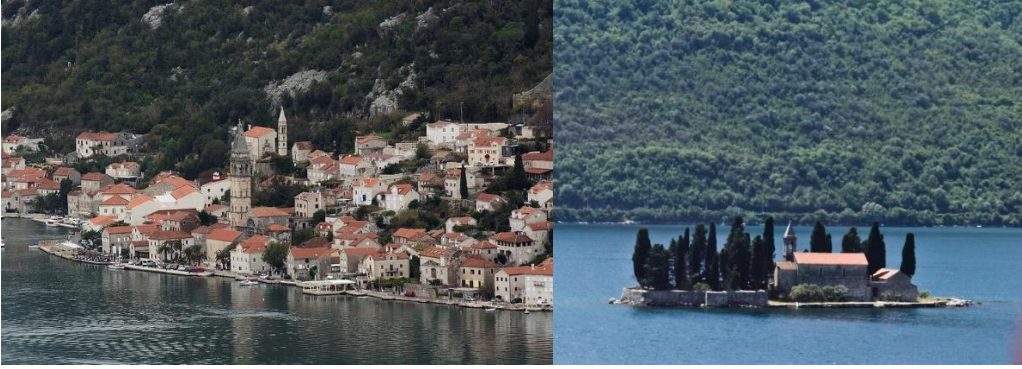
Şekil 5. Ostrog Manastırında Duvar Resimleri (URL-10).

4. Karadağ Mimarisine Genel Bir Bakış

Mimarlık söz konusu olduğunda, Karadağ Doğu ve Batı kültürel etkilerinin gerçek bir birleşimidir. Özellikle Roma, Venedik ve Osmanlı mimarisi ülke mimarisinin gelişiminde etkili olmuştur. Örneğin Karadağ kıyıları, daha çok Akdeniz mimarisinin güçlü örnekleriyle dolu olması nedeniyle "Venedik Karadağ" olarak da bilinmektedir. En göze çarpan örnekler Akdeniz kıyı mimarisi için Kotor ve Perast şehirleridir (Şekil- 6,7). Örneğin Kotor şehrinde 400 yıllık Venedik egemenliği, şehre tipik Venedik mimarisini kazandırmıştır. "Storica Cattaro"³ mimarisi olarak adlandırılan denizden yüksek savunma duvarları ile ayrılan şehirler kurulmuştur. Sur yerleşimleri içinde Venedik tarzı saraylar, evler ve dini yapılar bulunmaktadır (Şekil-7). Venedik mimarisi Gotik, Romanesk, Rönesans ve Barok tarzların birleşimini sunmaktadır. Ancak diğer kıyı şehirleri Venedik ve Osmanlı etkisinin benzersiz bir kombinasyonuna sahipken, Bizans kültürünün etkisi ülkenin iç kesimlerinde mevcuttur.

Yukarıda değinildiği üzere; ülkenin önemli tarihi mimari mirasları arasında tarihi bir Venedik yerleşimi olan Kotor şehri bulunmaktadır (Şekil-8). UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndeki şehir 4,5 km uzunluğunda 20 m yüksekliğinde 15 m genişliğinde surlar ile çevrilidir. Bir başka tarihi yerleşim de Uluç Ali Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılan Budva şehridir. Tarihi Ülgün (Şekil- 8), Herceg Novi ve Bar şehirleri, Aziz George Kilisesi (10. Yüzyıl) (Şekil-6), Ostrog Manastırı, Herceg Novi Saat Kulesi, Njegos Mozolesi, Aziz Ivan Budva Kilisesi, Kanli Kula (Kanlı Kule), Petrovic Sarayı, Nikola Sarayı, Biljarda Sarayı diğer önemli mimari miraslarıdır (Şekil-2).

³ Storica Cattaro ya da Stari Kotor, Venedikliler tarafından inşa edilmiş Kotor'u denizden gelebilecek saldırılardan koruyan Venediklilerin "Cattaro" dediği Venedik yapısıdır. MS. 9. Yüzyılda başlayıp 18. Yüzyıla kadar inşası devam eden Storica Cattaro, günümüzde UNESCO Dünya Mimari Mirası Listesindedir.

Şekil 6. Tarihi Perast Şehri Genel Görünümü (URL-11) ve Aziz George Kilisesi (Fotoğraf Üçüncü Yazar Tarafından Çekilmiştir).

Şekil 7. Sırasıyla Persat ve Kotor Şehirleri Yapı Dokusu, Ara Sokaklardan Bir Görünüm ve Venedik Tarzı Binalar (URL-12, URL-13).

Şekil 8. Tarihi Ülgün Şehri, Tarihi Kalesi ve Yakın Çevresinde Konut Yerleşimi (Fotoğraf Birinci Yazar Tarafından Çekilmiştir).

5. Karadağ'da Geleneksel Konut Mimarisi

Karadağ'ın eski dönem kırsal yerleşimleri genellikle göl, nehir gibi su kenarındaki verimli kesimlerde, dağlık bölgelerin eteklerinde, çoğunlukla güneşli ve rüzgârdan korunaklı yerlerde gelişmiştir. Karadağ eski yerleşiminin mimari karakteri basit ve sade olarak tanımlanabilir.

Karadağ'ın geleneksel konut mimarisi hakkındaki bilgileri Sommières'in seyahatnamesinden edinmek mümkündür. Sommières⁴ bu evlerin belirli bir mimari üslubunun bulunmadığını söylemektedir. Herkes kendi evini inşa etmektedir. Sadece önemli yapıların inşasında ustalar görev almaktadır. Hatta kadınların konut inşasında görev aldıkları bilinmektedir (Özcan, 2009, s.27). Dini yapılar hariç binaların iç ya da dış kısmında herhangi bir süs eşyası ya da süsleme bulunmamaktadır. Az sayıda bulunan mobilyalar, oldukça kaba biçimlere sahiptir ve tüm işlevsel eşyalar, Abuli, Trieste ya da Venedik'ten getirilmiştir. Sommières'in aktarımına göre evde yere serilen hasır ya da

⁴ Bölge hakkında detaylı ilk çalışma 1807-1813 yılları arasında Kotor'daki Fransız kuvvetleri komutanlığını yapan Vialla de Sommières tarafından yapılmıştır.

halıların üzerinde uyumaktaydı ve eşya oldukça azdı. Odanın tam ortasında, etrafında büyük taş ya da ahşap taburelerin bulunduğu bir ocak ve odanın duvarlarında depolama amaçlı raflar bulunmaktaydı. Giysiler, odanın bir köşesinde bulunan çivilere asılmakta ve kıymetli eşyalar da kutularda saklanmaktaydı. Ardı arkası gelmeyen savaşlar nedeniyle, kalıcı yerleşim ve mülkiyet güvenliğinin uygulanamaz hale geldiği Karadağ'da herkes tarafından kullanılan bu kutular, taşınabilir özellikteydi (Sommières, 1820). Aslında Karadağlılar'ın, Batı ülkelerinin konutlarında bulunan mobilyaları kullanmaktan çok fazla haberdar olmadıklarını söylemek mümkündür.

Münif Paşa'nın⁵ Karadağ Risalesinde ise yabancı seyahatname ve gazetelerden derlemiş olduğu yazılarında Karadağ hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler arasında Karadağ evleri ve iç dekorasyonu da yer almaktadır (Gölen, 2021, s.9). Paşa'nın anlattığı kulübelerin bazı örnekleri Karadağ ve Bosna Hersek'in yüksek dağlık bölgelerinde hâlâ ayakta. "Kuča" adı verilen bu yapılar çok basit, çoğu tek odalı, tek pencere binalardır. Karadağ gibi geçim kaynaklarının oldukça kısıtlı olduğu bir bölgeden bekleneceği gibi yaşam son derece sadedir ve evlerde günlük ihtiyacın haricinde lüksüz tek bir malzeme dahi bulunmamaktadır. Isınma, aydınlatma ve yemek pişirme aracı her evde bulunan ocaklardır. Haliyle evleri duman bacası olağan bir durumdur. Ev tabanları toprak üzerinde serili keçe ve hasırlardan ibarettir. Evlerde dolap yoktur. Kıymetli eşyalar sandıklarda saklanmaktadır. Ev dışında ise yatak, yorgan ve eşyalarını korumak için "Stroka" denilen kalın yünden bir kepenek kullanmışlardır. Şekil-9'da 1879 yılına ait bir gravürde Karadağ geleneksel konutunda bir iç mekân betimlemesinde bu anlatılanlar görülmektedir.

Şekil 9. 1879 Yılına Ait Bir Gravürde Karadağ Evinin İç Mekânından Bir Görünüm (URL-14) ve 1880- 81 Yıllarında Kotor'dan Görünüm (URL-15).

Temizer eserinde (2012, s.1058) Cevad Paşa'nın Karadağlıların evleri ile ilgili şu bilgileri verdiğini belirtmektedir: "Haneleri bir kat ve taştan, üstü ottan ma'mûl olup derûnlarına girilmez derecede müstekrehtir" (BOA, Y.EE, 86/74, Hicrî 09/N/1301).

Seyahatnamelerde kısaca belirtilen Karadağ'ın geleneksel konut mimarisi değişik şekillerde sınıflandırılmaktadır. En temel sınıflandırma iklim, coğrafi özellikler, topografya

⁵ 19.Yüzyılda yaşamış Osmanlı Devlet adamı.

ve kültürel özelliklerin dikkate alınmasıyla bölgelere göre yapılmakta ve Karadağ'ın Kuzey bölgesinde yer alan konutlar ve Güney bölgesinde yer alan konutlar olarak iki grupta incelenmektedir (Nurkoviç', 2015, s.9). Bu iki bölgedeki konutların en belirgin farkı yapı malzemesi kullanımınıdır. Güney bölgesinde taş malzeme kullanımı ağırlıklı iken kuzey bölgesinde ahşap malzeme, ahşap ve taş malzemenin birlikte kullanımı yapı strüktürü ve planlamayı da etkilemiştir. Bu çalışmada da konutların sınıflandırması Karadağ'ın Kuzey bölgesinde yer alan konut tipleri ve Güney bölgesinde yer alan konut tipleri olarak incelenmektedir.

5.1. Karadağ'ın Kuzey Bölgesinde Konut Tipleri

Karadağ'ın Kuzeyi dağlık ve karasal iklime sahip bir bölge olduğundan bu bölgedeki konutların gelişimi de büyük ölçüde zorlu coğrafi koşullara uyum sağlamak amaçlı olmuştur. Ülkenin kuzeyinde coğrafi şartlara ve sosyo- kültürel özelliklere göre farklı konut tipleri bulunmaktadır. Dinar dağ evi mimarisi, kule evler, sundurmali/ çardaklı evler şeklinde konut tipleri görülmektedir. Tüm bu konutların ortak özelliği basit plan tipine sahip olmaları, topoğrafyaya göre şekillenmeleri, iklim koşullarına uygun ve yerel malzeme kullanımı ile inşa edilmeleri, konut güvenliğinin planlamada dikkate alınmasıdır.

5.1.1. Dinar Dağ Evleri

Dinar evleri adını Dinar Alplerinden almaktadır. İtalya'nın kuzeydoğu bölgesinden yayılan ve Karadağ, Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ile Arnavutluk'un güneydoğu kesimlerine kadar uzanan dağ sıralarından oluşan Dinar Alpleri Avrupa'nın en geniş ve engebeli dağ bölgeleridir. Dinar Alplerindeki nehirler, bölgede yaygın olan birçok geçit ve kanyonu aşındırıp oymuştur. Dinar Alplerindeki yerleşimin tarihi antik çağlara kadar uzanmaktadır. Bölgede çok sayıda tarihi yerleşim kalıntısı ve kaleler bulunmaktadır.

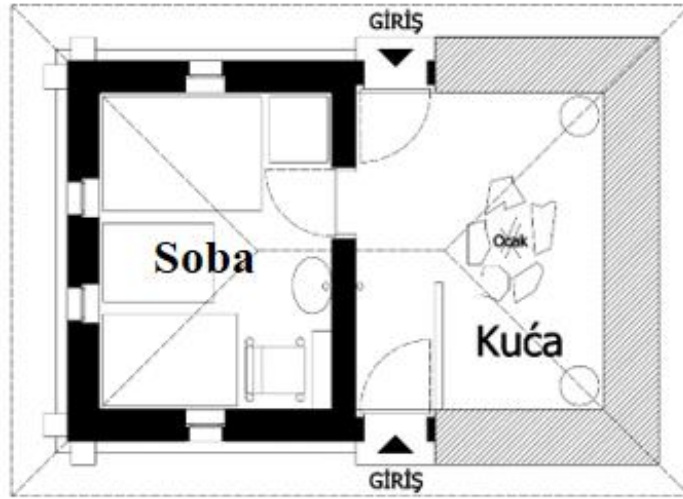
Dinar evleri esasen Dinar Alplerinin bulunduğu bölgede yer alan ve günümüzde Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, Kosova sınırları içinde bulunan ev tipini tanımlamaktadır. Bu engebeli coğrafyada yerleşimler de çiftlik evleri şeklinde dağınık haldedir. Her çiftlik geniş bir aile birimidir. Bu çiftliklerin arazi üzerindeki izleri küçük ama belirgindir. Dik açılı ahşap, sazdan veya arduaz kiremitli çatılara sahip ahşap ya da taş yapılar çiftlik etkinliklerine ev sahipliği yapmaktadır. Her bina belirli bir işleve hizmet etmek için oluşturulmuştur. Ahşap bir çitle çevrili olan çiftliğin ana konutunda Münif Paşa'nın da yazılarında belirtmiş olduğu "kuća" olarak isimlendirilen ve yaşama- ocak mekânı olarak kullanılan mekân bulunur. Esasen "kuća" sözlük anlamı olarak "ev" demektir. Kuca çiftlik evinin işlevsel ve hiyerarşik merkezini oluşturmaktadır (Bing & Harrington, 1995, s.163) (Şekil-10).

Dağlık bölgelerdeki bu konutlar yukarıda da belirtildiği gibi taş ya da ağaç kütük malzeme kullanılarak yapılmışlardır. 1902'de Jovan Cvijić⁶, ülkenin güneyinde taş malzemedan yapılmış dağ evlerinin ve kuzeyinde ise ahşap dağ evlerinin yaygın olarak inşa edilmiş olduğunu belirtmiştir. Adriyatik kıyılarında taş malzeme mimarinin önemli bir yapı malzemesi iken, Dinarik bölgelerindeki hâkim ev tipi olarak ahşap kütük evler görülmektedir. Bununla birlikte, Plav-Gusinye ve Vasojević bölgeleri için, ahşap ve taş karışımı evlerin inşa edilmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir. Taş evler, duvarları harçla bağlanmış, genellikle zemin katı olan, ancak yaşam katının, üst katta olduğu iki katlı evlerdir. Tek katlı yapılan konutlar da mevcuttur. Örneğin basit tek katlı ev planı incelenecek olursa (Dinarska kuća) yukarıda da belirtildiği gibi ocaklı bir yaşama mekânı (kuća) ve yatma mekânı olarak iki ana mekândan oluştuğu görülmektedir. Kuća'nın

⁶ Sırp coğrafyacı ve etnolog.

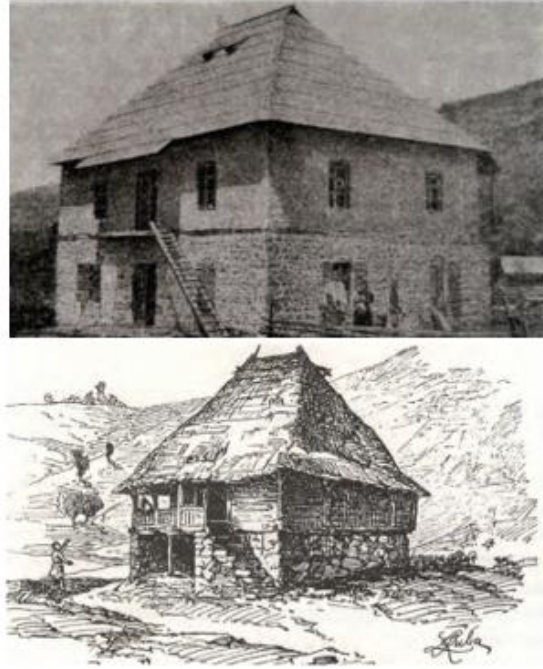
ortasında bulunan ocağın davlumbaz ve bacası iç mekândaki dumanı dışarıya atar. Depolama elemanı olarak raflar yapıya bağlı şekilde duvarlarda ocağın etrafında konumlanmıştır. “Soba” olarak isimlendirilen İkinci oda yatak odası olarak kullanılır. Bu mekânda seramik soba ve birkaç yatak bulunur (Şekil-10). Genellikle bu odanın altında erik rakısı depolanan bir mahzen yapılıdır. Genç evliler bu ana konutun dışında yapılmış kuća’sı olmayan daha küçük kulübelerde yaşar. İş yapılan sundurmalı alanlar, erzak depoları, ahır, kümes ve ambarlar konut kompleksinin diğer mekanlarını oluşturur (Bing & Harrington, 1995, s.163-170). Daha büyük evlerde “çardak” olarak isimlendirilen mekân ise özellikle yaz aylarında yaşama alanı olarak kullanılır. Çardaktan “odaja” olarak (Orhanlı, 2020, s.40) isimlendirilen odalara geçiş yapılır (Şekil-10).

Şekil 10. Kuzey Bölgesinden Temel Konut Plan Şeması ve Kuća (Nurkoviç', 2015, s.11'den Alınarak Birinci Yazar Tarafından Yeniden Çizilmiştir) (URL-17).

Özel tip taş evler olarak, her biri üç katlı belirli bir şekle sahip ve konutun yanı sıra savunma işlevi de olan kule evler de bulunmaktadır (Şekil-11). Kule evler ayrı bir bölümde ele alınacaktır. Etnograf Andrija Jovičević, Plav-Gusinye bölgesindeki evler için taş evlerin yapım şekli ile ilgili olarak 20. yüzyılın başında şöyle demektedir: “İçerideki duvarlar önce çamur, sonra siva ile kapatılır. Duvarın nefes alması ve iç mekânın havanın dengesinin sağlanması açısından taşların birleşimi çamurla yapılmış ve üzeri çamurla sıvanmıştır (Kapetanović, 2019, s.11-12).”

Şekil 11. Vasojevic Tipi Taştan Yapılmış Bir Kule Ev Ve Karma Sistemde Ahşap Ve Taş Malzemeden Yapılmış Dağ Evi (Kapetanović, 2019,s.12).

5.1.2.Kule Evler

Kule evler, Narodno Neimarstvo kitabında⁷ (Deroko & Novak, 1968) "istisnai bina biçimleri" olarak belirtilmiştir. Dini yapılardan sonra kuleler, kırsal kesimdeki geleneksel halk mimarisinin en temsili öğeleri olarak kabul edilir. Kuleler aynı zamanda konut, savunma ve ekonomik rolü olan ancak en önemli özellikleri savunma gücü olan binalardır. Kuleler, küçük pencereleri ve boşlukları ve biraz daha açık bir üst katı olan yüksek, kompakt taş binalardır. Geçmişte, daha büyük, daha iyi inşa edilmiş her taş ev Karadağ'da bir kule olarak kabul edilmiştir. 20. yüzyılın başında Jovan Cvijić, Vasojević'i'de⁸ birinci kat taştan yapılmaya bile iki katlı tüm evlerin kule ev olarak adlandırıldığını belirtir. Polimlje'de, Vasojević'i'de iki katlı evlere kule denir ve alt katları taştan yapılmış ya da ahşaptan inşa edilmiştir (Şekil-11). Kuleler, Orta Çağ'dan beri sağlam konut biçimi olarak inşa edilmiştir. Bugüne kadar korunan kuleler muhtemelen 17. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başına kadar inşa edilmiştir. Önceleri kişisel ve mülkiyet güvenliğinin sağlanması amacıyla yalnızca nüfusun en zengin tabakasındaki bireyler kule evler inşa etmiştir. Sonraları Karadağ genelinde yaygın olan kan davaları⁹ nedeniyle köylüler de kule tipi evler inşa etmişlerdir. Savunma görevine ek olarak, kulelerin inşası da ailelerin zenginliğini ve gücünü ifade etmiştir. Yapım zamanına ve genel özelliklerine göre, kuleler iki gruba ayrılabilir: 17. ve 18. yüzyıllarda inşa edilen, büyük olasılıkla Orta Çağ kulelerine benzeyen, esasen savunma işlevi olan eski kuleler ve 19. ve 20. yüzyıllarda inşa edilmiş kuleler. Özel bir grup olarak, Martinović'i'de inşa edilen ve kare kaidenin tipik kulelerinden farklı olarak uzun dikdörtgen tabanlı kuleler öne çıkmaktadır (Şekil-13) (URL-18).

⁷ Aleksandar Deroko ve Viktor Novak tarafından 1968 yılında yazılmış Dinar Mimarisini anlatan temel bir kaynak kitaptır.

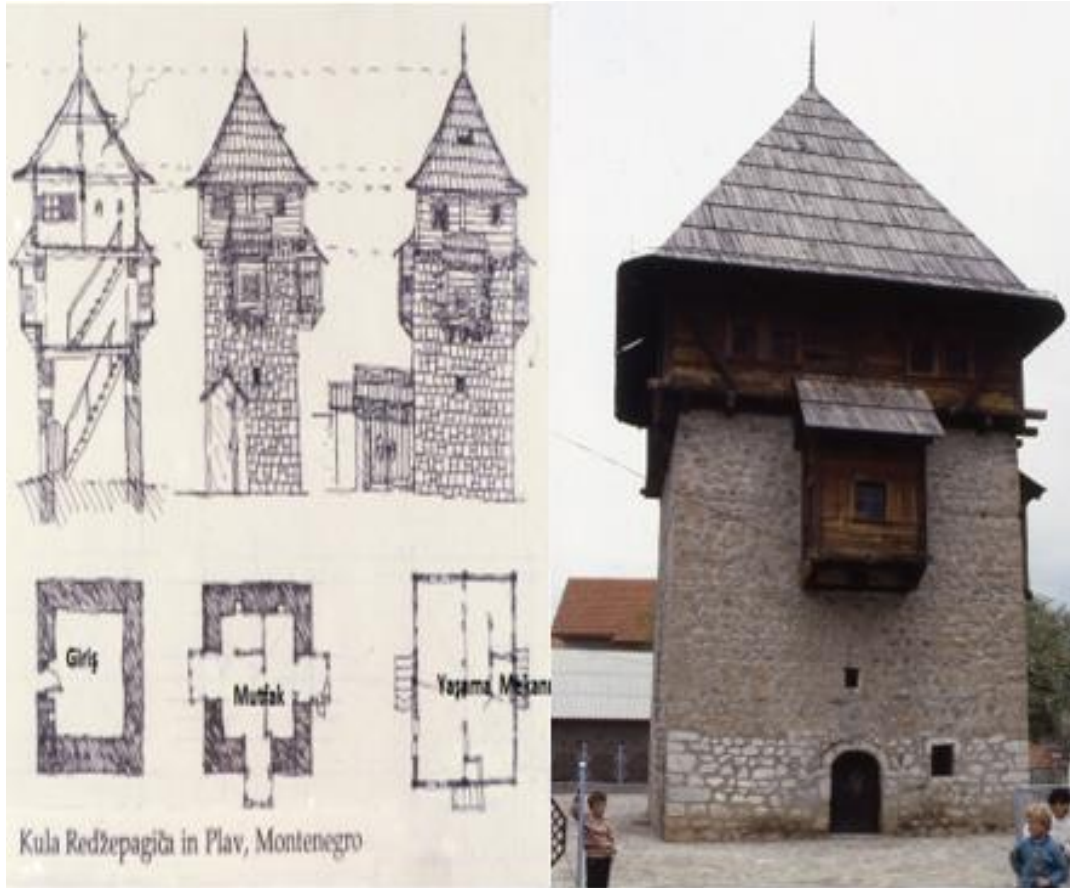
⁸ Kuzeydoğu Karadağ'da, Brda bölgesinde yer alan bir bölgesel birimdir.

⁹ "Krvna Osveta" olarak bilinen Karadağ geleneksel kan davası kanununa göre, bir Karadağlı, katili ya da katilin yakın akrabalarından birini öldürerek akrabasını öldüren den intikam almak zorundadır.

Kule evlerin genel karakteristikleri arasında zemin katta ufak bir pencere ve hemen yanında bulunan bir giriş kapısı bulunmaktadır. Bu pencerenin dışarıdan algılanması zordur. Ancak içerdekilerin dışarıyı gözetlemesi için yapılmıştır. Zemin kat servis amaçlıdır. Katlar arasında düşey sirkülasyon ahşap merdiven ile sağlanmaktadır. İkinci ya da üçüncü katlar yaşam katıdır. En üst yaşam katı "çardak" olarak isimlendirilir. 45-60°'lik eğimli çatılar bu evlerin önemli karakteristiklerindedir. Bazı konutlarda çatının hemen altında yarık şeklinde ince uzun pencere açıklıkları bulunmaktadır (Nurkovic', 2015, s.16-17) (Şekil-12,13, 15). Günümüzde kule evlerin bazıları restore edilerek turizme kazandırılmaktadır.

Turizme kazandırılan örneklerden biri Plav şehrindeki Redzepagic Kule Evidir. Redzepagic Kulesi (Recepagiç Kulesi) 1671 yılında Hasan Bey Recepagiç tarafından yaptırılmış olup; günümüzde Plav şehrinin mimari simgesi olarak kabul görmektedir (Şekil-12,13,14).

Esasen Anadolu geleneksel konut mimarisinde de Bizans kültürü etkisiyle yapılmış kule evler benzer şekilde görülmektedir. Günümüzde Karadağ'ın hızla gelişen şehir dokusu içerisinde bu evlerin çağdaş binalar arasında varlıkları tehlikeye girmiştir (Şekil-16)

Şekil 12. Kule Ev Plan ve Görünüm (URL-17).

Şekil 13. Redzepagic Kulesi İç Mekândan Görünümler, Zemin ve Orta Kat İç Mekân Kullanımı (URL-19).

Şekil 14. Redzepagic Kulesi İç Mekândan Görünümler, Üst Kat, Yaşam ve Savunma Katı ve Üst Kata Çıkış Merdiveni (URL-20).

Şekil 15. Kule Ev Çeşitleri (URL-17) ve Osmanlı Döneminde Rozaje Şehrinde Bir Kule Ev ve Ev Halkı (URL-21).

Şekil-11'de görülen 1671 tarihli yapı; zemin kat seviyesinde hayvanları barındırmakta iken orta katta yemek pişirme ve hijyen için, en üst katta ise yaşam ve gözetim için kullanılıyordu. Temel taştan, üst katlar, çıkmalar, çatı ise ahşaptan yapılmıştır. Alt resimde görülen konut eskizi de Alexander Deroko tarafından 1939'da basılan bir çift portfolyo olan "Halk Mimarisi"nin birinci cildindeki iki illüstrasyondan geliştirilmiştir.

Şekil-15'deki kule ev, Kuzeydoğu Karadağ'da Arnavutluk ve Kosova sınırındaki bir kasaba olan eski Plav pazarının yakınındaki bir yerleşim bölgesinde yer almaktadır. Konut, bir yerleşkenin parça olarak 16. yüzyılın sonlarında veya 17. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olup; şehirdeki en eski yapılardan biri olduğu düşünülmektedir. Kule ev, kültürel bir anıt olarak belirlenmiş ve 1980'lerde restore edilmiştir. Yine Şekil-15'de sağ resimde kule evlerden bir tarihi fotoğraf görülmektedir. Görülmektedir ki; kule evler çeşitli yörelerde ve tarih boyunca farklı büyüklük ve şekilde yapılmıştır. Günümüzde ise yukarıda da belirtildiği üzere bu evler çağdaş şehir dokusu içinde kaybolmaya yüz tutmuştur (Şekil-16).

Şekil 16. Rozaje ve Berane Şehirlerinde Çağdaş Konutlar Arasında Kalan Bir kule Ev ve Sundurmali Ev (URL-22).

5.1.4.Sundurmali/ Çardaklı evler

Sundurmali ya da diğer adıyla çardaklı (çardak) evler evin dış cephesinde yer alan bir açık alan yaşama mekânının evin temel tasarım ögesi olarak planlamada yer aldığı konut tipidir. İklimsel özellikler ve mevsimsel dönüşüme göre kullanılabilen bu mekân istenildiğinde bir doğrama sistemi ile kapatılmaktaydı. Tarihsel süreçte çeşitli kültürel etkilerin yansıması olarak konutlarda yapılan bu sundurmalar bazı örneklerde dairesel balkon şeklinde görülmektedir (Şekil-17). Genellikle üst katın köşesinde hem gölgelik bir oturma alanı hem de yaz esintilerinin güçlü etkilerini yok etmeyi sağlayan, manzaraya doğru yönelmiştir. Balkonların kışın yarı açıktan kapalı alana, açıklığın tepesinden inen ahşap kepenkler veya yatay olarak kayan camlı çerçeveler kullanılarak dönüştürülmesi özel bir niteliktir (Vuksanović, 2009).

Şekil 17. Sundurmalı Ev Örneği (URL-17).

Şekil-17'deki bu konut, dış duvarları yapmak için daha hafif dolgu kullanan tipik bir taş ve ahşap çerçeve konstrüksiyondur. Zemin seviyesi, normal olarak, bir depo olarak kullanılan bir duvar temelinin üzerine inşa edilmiştir. Üst duvarlar kereste dikmeler kullanılarak inşa edilmiş ve aralarındaki alanlar dallar ve kil sıva veya yumuşak tuğla ile doldurulmuştur. Yüzeylerin sızdırmazlığı için dış cephe sıvası uygulanmıştır. Ahşapla çevrili merdivenler, ana yaşam katlarına ve galeriye çıkar. Ahşap dikmelerin, bitiş yüzeyini ahşap çerçeveye kilitlemek için çentikli olduğu görülebilir. Ahşap kırma çatı yöreye özgüdür. Günümüz şehir dokuları içinde kalan geleneksel sundurmalı konutlar da tıpkı kule evler gibi tehdit altındadır (Şekil-16).

5.2. Karadağ'ın Güney Bölgesinde Konut Tipleri

Karadağ'ın güneybatı kısmı Adriyatik Denizi'ne açılmaktadır ve Akdeniz iklimi etkisi görülür. Yazların kuru ve rüzgârlı yaşandığı coğrafyada kışlar yağmurlu geçer. Herceg Novi, Tivat, Kotor, Budva, Bar, Ülgün güney bölgesinin önemli şehirleridir. Karstik evler ve Akdeniz evleri olarak konut tipleri görülmektedir.

5.2.1.Topografyaya Göre Şekillenen Geleneksel Konutlar ve Karstik Ev Mimarisi

Bu sınıflandırmalardan biri topografyaya göre şekillenen Karstik Bölge Konutlarıdır. Keković vd. (Keković, Petrović, & Ćurčić, 2019, s.687), geleneksel mimariye ait olan bu evlerin işlevsellik ve insan ölçeğinde inşa ile karakterize olduğuna işaret etmektedir. Bu evin yapımında basit bir mimari ifadeyle, sürdürülebilir tasarımın gerekli tüm unsurları birleştirilmiş, her ayrıntıya, orantıya ve ölçüye dikkat edilmiştir. Paštrovska bölgesi olarak da bilinen Karadağ karstik alanında¹⁰, tipik bir ev örneği Crmnica¹¹ evleridir.

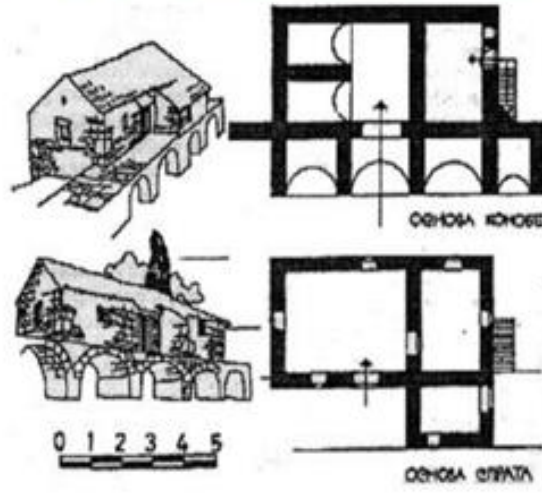
Crmnica orijinal morfolojiyi ve karakteristik geleneksel mimariyi koruyan bir yerleşimdir. Crmnica köyleri, ekilebilir arazinin çevresi boyunca, İşkodra Gölü'ne doğru taşlı yamaçlarında evlerin gruplandırılmasıyla oluşur ve yarı kırık veya sıkıştırılmış tipte, mezralardan veya daha küçük komşuluk gruplarından oluşan, bir çeşit yerleşim olarak gruplandırılabilir. Morfolojik anlamda, Crmnica evleri tipolojik olarak izohipslere paralel evler ve izohipslere dik fakat aynı mimari elemanlara sahip evler olarak ayrılabilir (Şekil-18). Sık yaşanan savaşlar ve yoksulluk, Crmnica evini açık ve basit bir yapı mantığıyla küçük bir savunma yapısı şeklinde oluşturmuştur. Bu evlerin yapımında düşmanlardan ve iklim koşullarından korunma temel amaçlar arasındadır. Bu konutları işlevsel olarak incelersek; en yaygın Crmnica ev tipi, zemin kat ve birinci kat olarak ayrılmıştır. Yamaçtaki binalarda arazi eğimli olduğundan, üst kat sadece konut faaliyetlerini içerir. Mutfak (ocak) ve odalar zeminle temas halinde olmasına rağmen bir kat olarak değerlendirilebilirken, zemin katta bir mahzen, meyhane ya da bakkal olarak kullanılan bir mekân ve erzak deposu bulunmaktadır (URL-18).

Crmnica evlerinin en karakteristik unsuru evin zemin katında kapalı kısmı bir taverna olan tonozlu yarı açık bir alan olan volattır. Yine Crmnica evinin ayrılmaz bir parçası avludur. Ev ile avlu arasındaki bağlantı, evin birinci katı seviyesinde tonozların üzerinde bulunan, üzerinde oturmak için taş bankların yer aldığı teras aracılığıyla yapılmaktadır. Özetle, eve terastan giriş yapılmaktadır. Teras genişletilmiş bir oturma odası işlevine sahiptir. Sosyal ilişkiler açısından önem arz eden aile yapısına uygun olarak yapılan teraslar neredeyse her zaman yamaçlara ve ekilebilir araziye doğru yöneliktir. Mümkünse ev, kuzey ve güney rüzgârlarından korunmak için kalkan duvarları kuzeye ve güneye çevrilecek şekilde yönlendirilmiştir.

Açıklıkların boyutu, yönü ve düzeni ile ilgili katı kurallar bulunmamaktadır. Pencere boyutu yaklaşık 1: 2'lik dikdörtgen bir orandadır. Taş söveli pencerelerin ahşap doğramaları boyanarak cepheye hareket kazandırılmaktadır. Pencere genellikle evin yokuş aşağı bakan tarafında yer alırlar ve mülk üzerinde görsel kontrol kazanırlar. Evlerin daha gelişmiş formlarında kalkan duvarlarında da pencereler görülmektedir. Güney rüzgârları ve güneş nedeniyle evin güney tarafında neredeyse hiç açıklık yoktur. Evin çatısı bölge rüzgârının esiş yönü dikkate alınarak biçimlendirilmiştir. Crmnica evlerinin cepheleri ayrıca duvardaki nesnelere saklamak için nişlerle karakterizedir (Şekil-19). Bu nişler ayrıca iç kısımda, çoğunlukla ocağın etrafındaki alanda bulunurlar. Crmnica evi, yalnızca kesme taştan, ahşap asma tavanlı ve ahşap çatılı olarak inşa edilmiştir (URL-18).

¹⁰ Karstik arazi: Kayalık arazi.

¹¹ Crmnica, Karadağ'ın güneyinde, Bar belediyesi (Şekil-22) içinde yer alan ve gayri resmi olarak bu belediyenin bir bölümü olarak kabul edilen tarihi bir bölgedir. Bölgenin başkenti Virpazar'dır. Bölge 27 köyden oluşmaktadır: Boljevići, Braćeni, Brijege, Bukovik, Donji Brćeli, Dupilo, Gluhi Do, Godinje, Gornji Brćeli, Komarno, Krnjice, Limljani, Mačuge, Mikovići, Orahovo, Ovtočići, Popratnica, Seo, Tomici, Trnovo, Utrg, Virpazar ve Zabes.

Şekil 18. İzohiplere Paralel Ev (URL-18) ve Plan Tipi (Rajković, 2012).

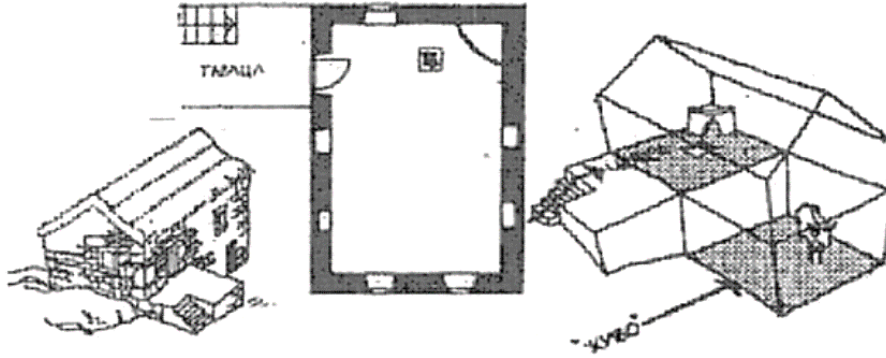
slika 17

Şekil 19. Duvarda Niş (URL-18).

Bu evlerin kat döşemesi ahşaptır, ancak genellikle köşede bulunan ocağın altında, ocaktan yükleri almak için bir taş tonoz "volat" oluşturulur. Evin uzun tarafı, izohipleri izleyerek yamaca veya göle doğru yönlendirilir. Geleneksel bir Crmnica evinin tüm fonksiyonel tasarım öğeleri mevcuttur.

İzohiplere dik konumlanan evlerde de benzer özellikler görülmektedir. Ancak, izohiplere paralel evdeki duruma kıyasla, merdivenli teras bütünü mimarisinde çok daha küçük bir paya sahiptir. Evlerin ana özellikleri, vurgulanmış sütunlara sahip zemin kat ve dik dış basamaklardır. Evin zemin katı çoğunlukla ekonomik amaçlı kullanılırken üst kat yaşam katıdır. Kireç harçlı kesme taş bloklardan örülen duvarın kalınlığı 50-80 cm arasındadır. Cepheler nadiren boyanmıştır (Şekil-20-21-22).

Şekil 20. İzohiplere Dik Konumlanmış Ev (Rajković, 2012).

Şekil 21. Čelobrdo Köyünden Karstik Ev Örnekleri (Keković, Petrović , & Ćurčić, 2019,s.686)
(URL-23).

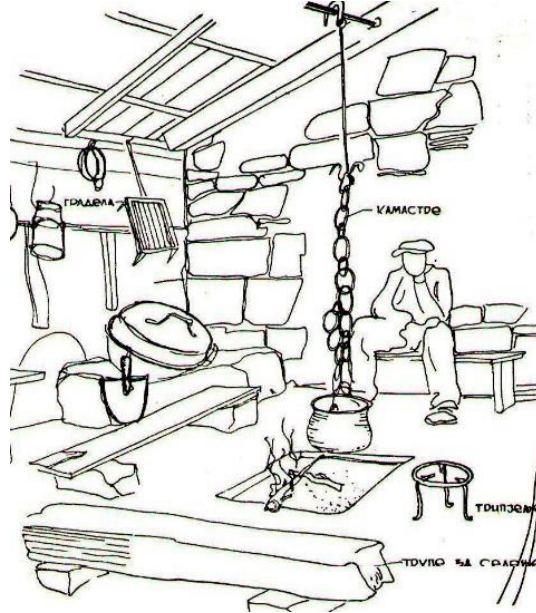
Şekil 22. Ostros Bar Şehri Genel Görünüm ve İki Katlı Ev (Fotograf Birinci Yazar Tarafından Çekilmiştir.)

Kurt Hasert¹² 1891'de Karadağ'a yaptığı ziyarette bu bölgede Zeta¹³ konutlarını şöyle tanımlamıştır: Topoğrafya ve manzara İşkodra Gölü'ne doğru değişmektedir. Taş evlerin duvarları beyaz boyalı olup dekoratif pencerelere sahiptir. Kaldığı evin zemin katında şeker, kahve, yağ gibi erzak satılan bir dükkân bulunmaktadır. Üst katta ise ocak ve döşekler bulunan bir oda vardır (Skataric, Spalevic vd. 2021, s.717-735) (Şekil-22).

¹² Alman Coğrafyacı, özellikle yazılarında Zeta Evlerinden söz etmiştir.

¹³ Tarihte Zeta bölgesi olarak anılan bölge, günümüzde eski Yugoslavya eyaletlerinden bugünkü Karadağ Cumhuriyeti'nin Cetinje kenti ve ilidir.

Şekil 23. Güney Bölgesi Konutlarında İç Mekân (Tomanovi'c, Rajkovi'c vd., 2019, s.3873).

Tomanovic, Rajkovi'c vd. eserlerinde (2019, s.3866-3901) Adriyatik Bölgesinde yer alan taş evlerin iç mekânını betimleyen bir illüstrasyon ile bu konutların iç mekânında az sayıda işlevsel eşya kullanıldığını ve ocağın mekânın odak noktasını oluşturduğunu belirtmişlerdir (Şekil- 23). Geleneksel konutlar dışında Karstik Bölgede Dinar Bölgesinde olduğu gibi çok sayıda tarihi yerleşim kalıntısı ve kaleler de bulunmaktadır (Şekil- 24).

Şekil 24. Karstik Bölgede Tarihi Bir Yerleşim Kalıntısı, Kom Kalesi Crkvice (1884) (URL-16).

5.2.2 Akdeniz Evleri

Karadağ'ın güneyinde kıyı yerleşimleri çoğunlukta olduğundan bu yerleşimlerdeki konutlar bölgenin önemli konut yapılarını oluşturmaktadır. Güney Karadağ'da mimari formun kendisi ile onu çevreleyen tüm alan arasında her zaman ince bir denge, bir çizgi vardır. Yapı, daha sonra inşa edilmiş bir şey değil, peyzajın doğal bir parçası gibi

görülmektedir. Bu tür uyumlu mevcudiyet, yalnızca boyut, biçim, ışık ve renk gibi faktörlerin genel dengeli görünümüne dahil edilmesi durumunda korunur. Bu bölgede evler basit bir dikdörtgen plana sahip, taş duvarlı ve zona kaplı beşik çatılı iki katlı (zemin kat, birinci kat ve çatı katı) bir evdir. Cepheler sade görünümlüdür. Ancak, evlerin hareketli çatı çözümleri, yontulmuş çıplak ya da sıvalı taş duvarları ile ilgi çekicidirler. Çatı eğimi 15- 22 ° arasında değişmektedir (Vuksanović, 2009, s.26-27). Taş malzeme kullanımı, cephede ahşap pencere kapakları, "kuşine" olarak isimlendirilen ocaklı oda ve saraylar bu bölge mimarisinin karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Zemin kat bodrum işlevine sahiptir. Birinci katta bir konut işlevi (odalar) vardır ve tavan arasında bir mutfak vardır, çünkü baca kullanılmamıştır. Bazı konutlarda, mutfağın bir müştemilat olarak avluya taşındığı görülmektedir. Evin girişi, zemin seviyesinde çitle çevrili bir teras ya da birinci kat seviyesinde bir dış merdiven ile "volat üzerinde" bir terastan yapılmaktadır.

Kıyı ve karstik bölgeler için taş yapı malzemesi mimari anlamda bölgesel tanınırlığın bir unsurudur. Taş malzeme temelde, duvarlarda, tonozlarda, merdivenlerde, zeminlerde, bahçe duvarlarında kısacası tüm kâgir yapı elemanlarında kullanılır. Taş yapıların kalitesi ve taş örgü şekli, kullanılan malzemeye ve zanaat tekniğine bağlıdır. Duvarlar kesme taştan, kireç veya kireç harçtan yapılmıştır.

Pencerelerin boyutu küçüktür ve bu boyutlar, taş duvarlarda açıklık açmanın teknik olanaklarından kesin olarak etkilenmiştir. Tüm açıklıklar taş söveler ile çerçevelenmiş, pencere pervazları tek parçadan yapılmıştır, kapı pervazları iki -üç parçadan yapılmıştır (Vuksanović, 2009, s.26-27) (Şekil-25,26,27).

Şekil 25. Karadağ Akdeniz Kıyı Evi Örnekleri (Arhitektonski Atlas Crne Gore, 2006).

Şekil 26. Karadağ Akdeniz Kıyı Evi Örnekleri (URL-24).

Şekil 27. Kotor Körfezinde Bir Ev (URL-25).

Şekil 28. Kotor Körfezinde Bir Ev (URL-26).

Şekil-26'daki konut örneğinde Avlu büyüklüğü 110 m², müstemilat boyutu 14 m, kendi tekne rıhtımı ve 6 metreye kadar iki tekne için iç liman bulunmaktadır. Bodrum, zemin, üst kat ve çatı katından oluşmaktadır.

Akdeniz mimarisinin büyük bir yerel ve bölgesel etkisi olmuştur. Akdeniz mimarisi konut tiplerini birbirinden farklı ve dolayısıyla eşsiz ve güzel kılmıştır. Ayrıca Akdeniz mimarisinin bazı özelliklerinin bu bölgede çok yaygın olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bir dizi farklı mimari tasarımı birleştiren ve kendine özgü bir çizgi oluşturan ayrıntılar bu mimarinin özelliklerini oluşturmaktadır (URL-27).

Akdeniz stilinin mimaride temel özelliklerinden biri, inşaat sırasında kullanılan yapı malzemesinin yakın çevreden elde edilmesidir. Akdeniz, cömert deniz ticaretiyle bilinmesine rağmen, malzeme genellikle komşu bölgelerden ithal edilmemiştir.

Akdeniz mimarisinin özellikleri sembolik olarak yaşamın birliğini temsil etmektedir. Mimaride Akdeniz tarzı ister açık ister çevrelenmiş olsun, iç tasarım ile dış mekânın tam bir birleşimini temsil etmektedir. Mimari forma bu benzersiz yaklaşım, tıpkı insan yaşamının yaptığı gibi, iç ve dışın bir karışımını ifade etmektedir.

Örneğin; mimari söz konusu olduğunda, Karadağ bu özelliklerin önemli bir örneğidir. Antik çağlarda, dış etkiler en çok antik Yunan ve Roma'da göze çarpyordu, ancak Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik Cumhuriyeti unsurlarını birleştiren modern bir Akdeniz mimarisi örneği olduğu söylenebilir. Bu unsurlar, Akdeniz mimarisini her fırsatta farklı kılmaktadır.

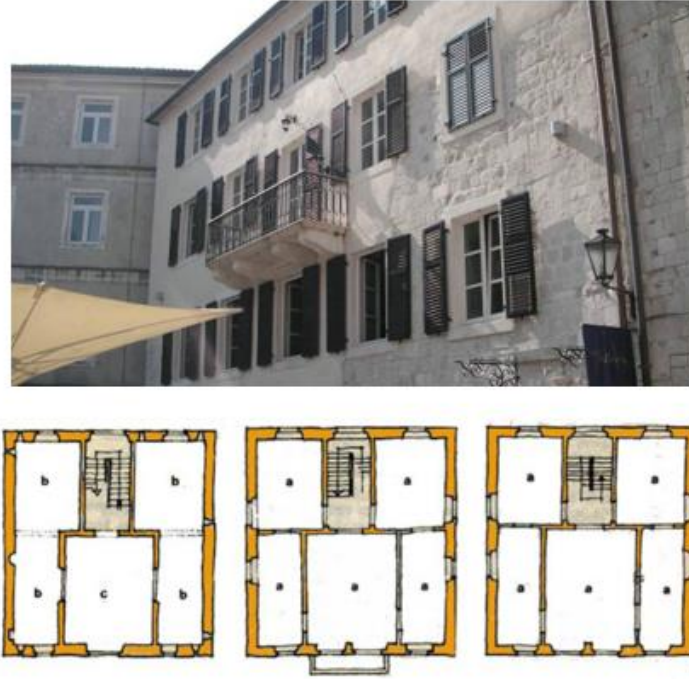
Yüksek tavanlar Akdeniz evlerinin önemli mimari özelliklerinden biridir. Bu evlerin bazıları 6 veya 7 m yüksekliğe ulaşan çarpıcı yüksek tavanlara sahiptir. İç mekânlarda doğal ışığın yeterli oranda hissedilmesine olanak verecek şekilde cephe açıklıkları düzenlenmiştir. Her zaman ışıkların, kokuların, gölgelerin ve havanın olduğu bir atmosfer vardır. Genelde, "kapalı" veya "sınırlı alan" gibi terimler yoktur, bunun yerine sınırları olmayan, açık alanlı tasarımlar görülmektedir. Havalandırma da ışık konusu gibi önemlidir.

İster bahçe ister balkon veya avlu olsun, Akdeniz mimarisinin tasarımı her zaman doğa ile bağları beslemektedir. Bahçelerin genişliği yapının genel görünümüne katkıda bulunur, ancak aynı zamanda tasarımdan tamamen bağımsız da olabilmektedir (URL-27). Akdeniz mimarisinin ayırt edici özelliklerinden biri doğaya yakınlıktır. Tüm bölge, her zaman kara ve denizin büyüklüğü ile orantılı, heybetli olmayan yapılarla doludur.

Şekil 29. Kotor Şehrinde Akdeniz Mimarisi Tarzında Konutlar (URL-28).

Kotor şehrinde bulunan (Şekil- 29) ünlü Bucha Sarayı incelendiğinde Akdeniz Mimarisi ile şekillenen konutların plan şekli hakkında fikir edinmek mümkündür (Şekil-30). Daha önce de belirtildiği üzere tarihi kent yerleşimlerinde Venedik mimarisi özellikleri görülmektedir. Bucha Sarayı, temsilcileri Sırbistan ve diğer Avrupa ülkelerinin yöneticileri altında önemli görevler üstlenen, ticaret, bankacılık ve bilimle uğraşan güçlü Bucha klanının eviydi. 13. ve 14. yüzyılda yapıldığı bilinen saray yaşanan depremler ile hasar gördüğü için restore edilmiştir. Mimari stil özgünlüğünü yitirse de Orta Çağ mimarisinin genel özelliklerini taşımaktadır.

Şekil 30. Bucha Sarayı Kat Planları a) Odalar; b) Mağaza; c) Salon (Arhitektonski Atlas Crne Gore, 2006) ve Cephe Görünümü (URL-29)

17.yüzyıl yapısı olan Pima Sarayı ise bir diğer Venedik Mimarisi örneğidir. Rönesans ve Barok mimarinin özelliklerini taşıyan binada 12 adet konsol ile taşınan uzun bir balkon bulunmaktadır (Şekil-31). Venedik mimarisi tarihi şehirlerdeki diğer binalarda da kesme taş duvarlar, cephede çıkma balkonlar ve ahşap kapaklı pencereleri ile şekillenen konutlarda görülmektedir. Kale içi Orta Çağ yerleşimlerinin tipik sıkı yerleşim düzeni Karadağ tarihi kıyı yerleşimlerinde de mevcuttur (Şekil-29).

Şekil 31. Pima Sarayı (URL-30)

6.Bulgular

Elde edilen verilere göre Karadağ geleneksel konut sınıflandırması ve sahip olduğu özellikler Şekil- 32 ve Tablo-1’de özetlenmiştir.

Şekil 32. Bölgelere göre Karadağ Geleneksel Konut Tipleri

Tablo 1. Karadağ Geleneksel Konut Mimarisi Sınıflandırma ve Temel Özellikleri

KONUT TİPİ	
1)KUZEY BÖLGESİ KONUT TIPLERİ	
Dinar dağ evleri (Dinarska kuća)	
	
Plan ve Mekân Özellikleri	Ocaklı bir yaşama mekânı (kuća) ve yatma mekânı olarak iki ana mekândan oluştuğu görülmektedir. Büyük evlerde “çardak” olarak isimlendirilen mekân özellikle yaz aylarında yaşama alanı olarak kullanılır. Çardaktan “odaja” olarak isimlendirilen odalara geçiş yapılır. İç mekânda minimal düzeyde eşya kullanımı vardır.
İşlev	Çiftlik evi: Barınma ve üretim eylemleri
Yapı Malzemesi ve Konstrüksiyon	Ahşap, Ahşap ve taş karma yapı malzemesi kullanılarak yığma strüktür olarak yapılmaktadır.
Sosyo-Kültürel Özelliği	Kırsal kesim insanının üretim koşullarına ve kırsal yaşam geleneklerine uygun aile yapısına hizmet etmek amaçlı bir tasarım görülmektedir.

Kule evler (Kuća Kula)

- 17. ve 18. yüzyıllarda inşa edilen, büyük olasılıkla Orta Çağ kulelerine benzeyen, esasen savunma işlevi olan eski kuleler,
- 19. ve 20. yüzyıllarda inşa edilmiş kuleler.

Plan ve Mekân Özellikleri	Tarihi Orta Çağ'a dayanan en az iki katlı kare ya da dikdörtgen planlı ve çok katlı yüksek bir konut tipidir. Zemin kat hayvanlar, orta kat yemek pişirme ve hijyen, üst kat savunma ve yaşam amaçlı kullanılmıştır. Ekonomik durumu yüksek ailelerin inşa ettiği bir konut tipidir. Sonraları köylerde de savunma amaçlı inşa edilmiştir. İç mekânda minimal düzeyde eşya kullanımı vardır.
İşlev	Barınma, savunma ve üretim
Yapı Malzemesi ve Konstrüksiyon	Çoğunluklu taş malzeme ile yığma strüktür olarak inşa edilmektedir. Bazı örneklerde alt ya da üst katın ahşap malzemeden inşa edildiği görülmektedir.
Sosyo-Kültürel Özelliği	Savunma görevine ek olarak, kulelerin inşası da ailelerin zenginliğini ve gücünü ifade etmiştir.

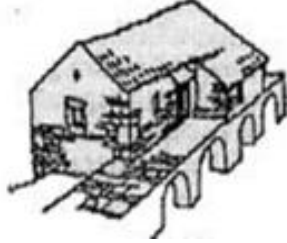
Sundurmalı/ çardaklı evler (čardak)

Plan ve Mekân Özellikleri	Evin dış cephesinde yer alan bir açık alan yaşama mekânının evin temel tasarım ögesi olarak planlamada yer aldığı konut tipidir. İç mekânda minimal düzeyde eşya kullanımı vardır.
İşlev	Barınma ve Üretim eylemleri
Yapı Malzemesi ve Konstrüksiyon	Ahşap iskelet karkas arası taş ve tuğla dolgulu strüktür olarak inşa edilmiştir.
Sosyo-Kültürel Özelliği	İklimsel özellikler ve mevsimsel dönüşüme göre kullanılabilen çardaklar aile yaşamının birlikteliği üzerine kurgulanmıştır.

2) GÜNEY BÖLGESİ KONUT TİPLERİ

Karstik Evler

- İzohipslere paralel konumlanan evler
- İzohipslere dik konumlanan evler

Plan ve Mekân Özellikleri	Topoğrafyaya göre konutun planı gelişim göstermiştir. Zemin katta mahzen, depo, dükkân, gibi mekanlar üst katta ise mutfak ve yaşam mekanları bulunmaktadır. Teras ve avlu bu konutların önemli özelliğidir. İç mekânda minimal düzeyde eşya kullanımı vardır.
İşlev	Savunma ve yaşam eylemleri, iklimsel özelliklere karşı uyum sağlamak.
Yapı Malzemesi ve Konstrüksiyon	Kesme taştan, ahşap asma tavanlı ve ahşap çatılı olarak inşa edilmiştir.
Sosyo-Kültürel Özelliği	Sık yaşanan savaşlar ve yoksulluk, bu evleri açık ve basit bir yapı mantığıyla küçük bir savunma yapısı şeklinde oluşturmuştur. Bu evlerin yapımında düşmanlardan ve iklim koşullarından korunma temel amaçlar arasındadır.

Akdeniz Evleri

- Sahil Evleri

- Şehir Evleri

Plan ve Mekân Özellikleri	Sahil evleri basit bir dikdörtgen plana sahip 1ilâ 3 katlı örnekler bulunmaktadır. Cepheler sade görünümlüdür. Taş malzeme kullanımı, cephede ahşap pencere kapakları, "kuşine" olarak isimlendirilen ocaklı oda ve saraylar bu bölge mimarisinin karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Zemin kat bodrum işlevine sahiptir.
----------------------------------	--

	<p>Birinci katta bir konut işlevi (odalar) vardır ve tavan arasında bir mutfak vardır, çünkü baca kullanılmamıştır. Bazı konutlarda, mutfağın bir müştemilat olarak avluya taşındığı görülmektedir.</p> <p>Kale içi şehir evleri ise yine dikdörtgen planlı çok katlı evlerdir. Venedik mimarisi Gotik, Romanesk, Rönesans ve Barok tarzların birleşimi mimari tarzı oluşturmaktadır. Cephelerde pencere dizileri ve balkon konutların önemli özelliklerindedir.</p>
İşlev	<p>Yaşam eylemleri, iklimsel özelliklere karşı uyum sağlamak.</p> <p>Şehir evlerinde ise yaşam eylemleri, iklimsel özellikler ve statü kazandırmak.</p>
Yapı Malzemesi ve Konstrüksiyon	<p>Taş malzeme kullanılarak yığma strüktürde inşa edilmiştir.</p>
Sosyo-Kültürel Özelliği	<p>Konut mimarisinin özellikleri sembolik olarak yaşamın birliğini temsil etmektedir. Konutlar Akdeniz kültürüne göre şekillenmiştir. Mimaride Akdeniz tarzı ister açık ister çevrelenmiş olsun, iç tasarım ile dış mekânın tam bir birleşimini temsil etmektedir.</p>

7.Sonuç

Konutlar, toplumların sosyo- ekonomik, sosyo- kültürel özellikleri ve yaşam normlarını yansıtan bir aynadır. Farklı bölgelerdeki konutlar karşılaştırıldıklarında bölgelere göre insanların farklı yaşam biçimlerini, gelenek ve göreneklerini, sosyo-kültürel özelliklerini yansıttıkları görülür. Bu yansıma sonucu konutlar çeşitlenir. Bu çeşitliliğin oluşmasında ise kültür en önemli bir unsurdur. Rapoport'a göre makalenin giriş kısmında da belirtildiği üzere, kültürün yanı sıra coğrafi koşullar, iklim ve malzeme özellikleri, konstrüksiyon ve teknoloji, ekonomi, din kültürel miras olarak kabul edilen konutun oluşmasında etkili olan diğer önemli unsurlardır.

21. yüzyılın genç ülkesi Karadağ, sahip olduğu eşsiz doğası ve bulunduğu coğrafyanın gereği oluşan yaşam şekli ve konutları ile çok önemli bir kültürel mirasa sahiptir. Geleneksel konut yapısını oluşturan evler bölgelere göre Kuzey Bölgesi ve Güney Bölgesi evleri şeklinde coğrafi özelliklere göre yani topografya, iklim, yapı malzemesi özelliklerine göre incelenebilmektedir.

Ayrıca bu evlerin gelişiminde etkili görülen başlıca unsurlar;

- Topografya
- İklim
- Yerel malzeme kullanımı
- Kültür
- Aile yapısı
- Ekonomi ve üretim
- Savaşlar, kan davaları, saldırılar ve savunma
- Yalın yaşam gereksinimleri
- Dinar Alpleri yaşam kültürü
- Akdeniz yaşam kültürü
- Balkan mimarisi
- Akdeniz mimarisi şeklinde görülmektedir.

Bu unsurlar bölgelere ve ev tipine göre fark etmeksizin Karadağ geleneksel konut mimarisinde iç mekân ve cephelerin işlevsel, yalın, basit ve minimal bir tasarım anlayışı ile oluşturulmalarına neden olmuştur. Dünyanın her yerinde olduğu gibi hızla yapılaşan şehirlerinde geleneksel Karadağ evlerinin varlığı tehdit altındadır. Karadağ'ın kültürel mirası olarak geleneksel konut mimarisi üzerine çalışmalar artırılmalı, geçmişten günümüze gelen örnekler korunarak başta turizm olmak üzere çeşitli amaçlar ile sürdürülebilirlikleri sağlanmalıdır.

Teşekkür

Makale çalışması sürecinde engin bilgileri ile katkıda bulunan Montenegro Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi Sn. Dr. Rifat Alihodžić'e teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynaklar

- Anonim. (2006). *Arhitektonski Atlas Crne Gore*.2006. Njemačka tehnička akademija.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri* (Cilt 2). İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1981.
- Bing, Jonathan, Harrington, Judith. "Traditions of Wooden Architecture in the Lands of the South Slavs: A Study of Farm Settlements in Former Yugoslavia". *83rd Acsa Annual Meeting History~Theorycriticism*, 1995, 163-170.
- BOA, Y.EE, 86/74, Hicrî 09/N/1301
- Demirarslan, Deniz. "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Konut Mimarisinin Değişimi ve Etkileri". *Yerelden Küresele: Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar*. Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin, 2015, s.267-294.
- Demirarslan, Deniz. *Kültürel Miras ve Mekân Tasarım Özellikleri Açısından Blagay Tekkesi*. Gece Akademi, Ankara, 2019.
- Deroko, Aleksandar., Novak, Viktor. *Narodno Neimarstvo*. Srpska akademija nauka i umetnosti, Belgrad, 1968.
- Edmons, Paul. *To The Land Of The Eagle*. Gorge Routledge&Sons Ltd, Londra, 1927.
- Gölen, Zafer. "Münif Paşa'nın Karadağ Risalesi". *İnsan ve Toplum Bilimlerinde Akademik Çalışmalar*. Ed. T. Erdoğan, & F. Sansar, Fransa: Livre de Lyon, Lyon, 2021, s.1-30.
- İğci, Alpay. "Güney Slav Resmî Dillerinden Karadağlıcaya Genel Bakış". *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2020, 2(2), s.17-30.
- Kapetanović, Aleksandra. "Studija Tradicionalne Arhitekture Na Području Opština Berane", *Petnjica, Andrijevica, Plav i Gusinje, Podgorica*. Studio Mouse,2019.
- Keković, Aleksandar, Petrović, Marjan, Ćurčić, Aleksandra. "The Paštrovska House of the Montenegrin Coastal Area: Example of Sustainable Building in Traditional Architecture". *Tehnički vjesnik*, 2019, 26(3), 686-694.
- Krivokapić, Marija, Diamond, Neil. *Images of Montenegro in Anglo-American Creative Writing and Film*. Cambridge Scholar Cambridge, 2017.

Moacanin, Nenad. (2001). "Karadağ Yugoslavya Federasyonu'na Bağlı Bir Cumhuriyet". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, Ankara, 2001, 24, 384-385

Nurkoviç', Enes. *Investigation of Tower Houses in Montenegro for Their Preservation : Restoration Proposal for Ganic' Family House in Rozaje Town*. Y.Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi, İzmir, 2015.

Orhanlı, Tolga. *Karadağ Dilinde Türkçe Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Erciyes Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri, 2020.

Önver, Makbule, Şiriner. *Konut ve Konut Politikası*. Ijopac Pub, Londra, 2016.

Özcan, Uğur. "Yabancıların Gözüyle 19. Yüzyılda Karadağ Kadını". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, (19), s.25-36.

Özdem, Ali, Gökçen. *Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi:1830-1878*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr.Tezi, Erzincan,2012.

Paköz, Aslıhan, Ece. (2016). Bir Standart Yaratma Aracı Olarak Türkiye'de Vernaküler Mimarlık, *Art Sanat Dergisi*, Sayı 5, s.171-177.

Rajković, Irena. "Tradicionalna Gradnja u Oblasti Crnogorskog Krasa". *Maticacrnogorska*: www.maticacrnogorska.me, 2012, Erişim tarihi: 22 Haziran 2021.

Rapoport, Amos. *House Form and Culture*. Prentice- Hall, 1969.

Skataric,, Goran, Spalevic, Velibor, Popovic, , Svetislav, Perosevic, Nenad, Novicevic, Rajko. "The Vernacular and Rural Houses of Agrarian Areas in the Zeta Region Montenegro". *Agriculture*, 2021, (11), s.717-752.

Sommières, L C Vialla de. *Travels in Montenegro: Containing a Topographical, Picturesque, and Statistical Account of that Hitherto Undescribed Country*. Richard Phillips & Co Londra, 1820.

Temizer, Abidin. (2013). *Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dr.Tezi, Samsun, 2013.

Temizer, Abidin. "Karadağ'a İki Farklı Tepeden Bakış: Osmanlı ve Yabancı Seyahatnamelerde Karadağ". *1st International Balkan Congress Süleyman Şah Üniversitesi, İstanbul*, 2012, s. 1050-1066.

Tomanovi'c, Dušan , Rajkovi'c, Irena , Grbi'c, Mirko, Gadži'c, Nebojša, Aleksic, Julia, Luki'c, Jasmina, Tomanovi'c, Tijana. "Houses Based on Natural Stone; A Case Study— The Bay of Kotor (Montenegro)". *Sustainability* 2019, (11), s.3866-3901.

Urhan, Vahit, Cemil. "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar)". *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2015, 4(2), s.113-135.

Vuksanović, Dušan. *Arhitektonski Atlas Crne Gore: Preporuke za Građenje*., Podgorica: Ministarstvo za ekonomski razvoj : Njemačka tehnička saradnja, 2009

URL-1. <https://wipolex.wipo.int/en/text/187544>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021.

URL-2. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-karadag>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021.

URL-3. <https://www.flickr.com/photos/152629831@N05/37712225386/in/photolist-Zsv1Jw-22DYYhZ-ZtXQYW-22oWfg3-2amJLsS-2gdJFCJ-zSzCK2-2gkxmwz-zLosGF-5W2hAR-2mkSc3F-2kTEqXD-A6Doas-AcBhTs-2fxi7D7-95sXQi-2g6P4F1-zXFVE9-ALdGMU-2mkjajF-2kE49bH-2mksuEv-2gRdfAY-ZsuVHQ-2mkmo>, Erişim Tarihi: 23 Haziran 2021.

URL-4. <https://www.flickr.com/photos/32282344@N08/8758547536/in/photolist-ekXR3h-2kGUKWa-ekRXhx-7VzWTh-7VzXHq-TpPT5C-yCBVVP-TDDr7z-9cctnB-2mrSxE-2kXUakE-2kYtitZ-Zt5btv-2m2oq3h-2mrJZAU-CmUyrj-zNxi3y-Zt5bsD-Zt5brr-DmJxHB-CmUzem-CmUwVU-X8WYoG-2eQMjwf-2j6QJgh-5fQ1S>, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2021.

URL-5. <https://www.piranesi.eu/svetlana-kana-radevic-hotel-podgorica-podgorica-montenegro-1967/>, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2021.

URL-6. Britannica: <https://www.britannica.com/place/Montenegro>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021.

URL-7. <https://learningtobreatheabroad.com/tara-river-canyon-zip-lining-at-the-durdevica-tara-river-bridge/>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021.

URL-8. <https://www.studycountry.com/guide/ME-history.htm>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021

URL-9. <https://www.avruparuyasi.blog/kotor-u-ziyaret-etmek-icin-5-buyuleyici-sebep.html>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021.

URL-10. <https://wanderlusttourist.be/visit-montenegro/>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021.

URL-11. <https://www.flickr.com/photos/yeliseev/44390163960/in/photolist-2aCBcdu-2aCBgUJ-RgmFiW-3cA3qC-24Z3vNM-HXNZK9-2hD2LkP-aakfQC-2iQtaik-fZ9XLx-2cicUco-fZ9kNw-fZ9uX4-fZ9vhx-fZ9m9m-fZ9v5D-b8Yg3x-7FfytX-7Ffzmg-2bo2Vpu-fZ9w3a-fZ9zDj-fZ9znY-VS77bG-fZ9ADq-2i9yHYu-2>, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2021.

URL-12. https://www.flickr.com/photos/yakupov_s/4981741251/in/photolist-8AdJ7x-2djHFJw-fZ9z6f-7MnwWt-a9sfAs-RgmFq9-5zF2Ek-2djHFNE-8vATvD-KP1Hoq-8AgPYC-8AdFjt-8AdAYH-L61pfN-8AdzvP-26u4ur-8AdCQc-8AgJHq-8Adx1K-8AgQrN-2jGURWt-nZhGb-8AdxFk-2cicU6w-8AdGLX-8AgRcd-2djHFf, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2021.

URL-13. <https://www.flickr.com/photos/funwithalf/6898304618/in/photolist-bvzBCw-bJuoB4-Lv3vT9-bvzt9y-bvEWif-bvzFaU-bJusfx-bJu95g-bvzuX3-bJupd4-bJuiYg-bvzGwf-bvEVus-bvzpbJ-bvztL5-bJzJc8-bvzw6Y-bJubTv-bJzHg2-bJuqWX-bvzkn3-bvztZj-bvEYDw-bvzCWL-bJujPP-bJufM6-bvzqf7-b>, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2021.

URL-14. <https://www.alamy.com/stock-photo-interior-of-traditional-balkan-house-in-montenegro-showing-montenegrin-174660170.html>, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2021.

URL-15. <https://www.alamy.com/stock-photo-montenegro-the-road-leading-from-cattaro-to-cettinge-engraving-1880-53392941.html>, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2021.

URL-16. <http://jasninaputovanja.me/2017/01/04/crkvice-lekcija-iz-zanimljive-istorije/> , Erişim Tarihi: 16 Aralık 2021.

URL-17. <http://www.balkanarchitecture.org/montenegro/montenegro.php>, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2021.

URL-18.
http://www.montenegrina.net/pages/pages1/arhitektura/crmnica_slavica_stamatovic_i_drugi_autori.html, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021.

URL-19. https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g2278057-d7258010-Reviews-Redzepagic_Tower-Plav_Plav_Municipality.html, Erişim Tarihi: 26 Aralık 2021.

URL-20. <https://planetofhotels.com/de/montenegro/plav/ottoman-kula-redzepagic>, Erişim Tarihi: 26 Aralık 2021.

URL-21. <https://www.facebook.com/Arhitektura-Sand%C5%BEaka-646596762119917/photos/1532106486902269>, Erişim Tarihi: 26 Aralık 2021.

URL-22.
<https://www.facebook.com/646596762119917/photos/a.650702638375996/3749439218502307/>, Erişim Tarihi: 26 Aralık 2021.

URL-23. <https://travel-tourist.com/sk/accommodation/Authentic-rural-house-Limljani-Crmnica-Montenegro>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021.

URL-24. <https://www.sanmiguelisr.com/eng/sales/detail/10-l-85553-sf4r8s/boka-kotorska-bay-lustica-peninsula-tivat-ti-85320>, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2021.

URL-25. <https://residomontenegro.com/properties/old-stone-house-risan>, Erişim Tarihi: 17 Aralık 2021.

URL-26. <https://www.topestatemontenegro.com/property/stone-house-muokotor/#gallery-images-2>, Erişim Tarihi: 17 Aralık 2021.

URL-27. <https://portomontenegro.com/me/blog/mediteranska-arhitektura-odlike>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2021.

URL-28. <https://www.progoluxury.com/en/homes/3314224/kotor-old-town-property-for-sale/studio-apartment-in-the-old-town-kotor-old-town-kotor-montenegro>, Erişim Tarihi: 17 Aralık 2021.

URL-29. <https://usefultravelarticles.com/7853-palace-bucha-palata-buca-description-and-photos-montenegro-kotor.html>, Erişim Tarihi: 23 Haziran 2021.

URL-30. <https://www.mywanderlust.pl/visit-kotor-old-town/> , Erişim Tarihi: 17 Aralık 2021.

Fenomenolojik Yaklaşımın Mimaride Tasarımcı Kimliği ve Malzeme Kullanımı Üzerinden Okunması

Işıl ÖZÇAM¹

Öz

Günümüzde teknolojik kültür, üretim araçları, bilgisayarda modelleme programları ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte mimaride görmenin hegemonyası giderek güçlenmektedir. Modern hayatın karmaşıklığı ve hızı, bir anda etkili olan uyarıları gerektirmekte, tasarım, ağırlıklı olarak görme duyusu üzerinden değerlendirilen, gösterme ve gösterilme düzeylerine göre ölçülen bir bakış açısına indirgenmektedir. Oysa mimarlık, insanın zihinsel, algısal, bedensel olarak ilişki kurduğu, yaşamını biçimlendiren, çok duyulu deneyimler yoluyla algılanabilen ve anlatılabilen bir kavramdır. Mimari mekan tasarımında bütünleşik deneyim kavramı fenomenolojik felsefe ile birlikte özne-mekân ilişkisinin mimarlar ve düşünürler tarafından irdelenmesiyle öne çıkmış; göz dışındaki duyuların rolü üzerinde düşünölmeye başlamıştır. İnsan deneyimini temel alan fenomenolojik yaklaşım, mekanları bedensel hareketin ve duyumsamanın ön plana çıktığı bir anlayışla değerlendirmeye çalışır. Bu bakış açısıyla bazı mimarların doku, detay ve doğal ışık gibi öğelerin ve özellikle yapıya kimliğini veren ana unsurlardan biri olan malzemenin kullanımına yönelik özgün yaklaşımlar geliştirdiği gözlemlenmiştir. Malzemenin bağlamla ilişki kurma biçimiyle Steven Holl, malzemenin doğayla etkileşimiyle Tadao Ando, eski değerlerin malzemeler yoluyla canlandırılmasıyla Peter Zumthor, malzeme-form ilişkisini deneysel boyutta ele almasıyla Kengo Kuma, tasarımcı kimlikleri malzemeyi kullanma biçimleri ile özdeşleşmiş çağdaş mimarlara örnek olarak seçilmiş ve yapıtları üzerinden incelenmiştir. Fenomenolojik yaklaşımın mimaride tasarımcı kimliği ve malzeme üzerinden bir okumasını yapmayı amaçlayan bu çalışmada konuya altyapı oluşturan kaynaklar literatür taraması yöntemi ile irdelenmiş, toplanan tasarım örnekleri analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Tasarımcı Kimliği, Malzeme, Algılama, Fenomenolojik Yaklaşım.

Handling of the Phenomenological Approach Through Designer Identity and the Use of Materials in Architecture

Abstract

Today, with the developments in production tools, computer modeling programs and communication technologies, the hegemony of vision in architecture is getting stronger. The complexity and speed of modern life require stimulations that are effective at once, and the design is reduced to a point of view that is evaluated mainly through the sense of sight and measured according to the levels of showing and being shown. However, architecture is a concept that can be perceived and explained through multi-sensory experiences, with which people interact mentally, perceptually and physically. The importance of integrated experience in architectural space was understood with the

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İç Mimarlık Bölümü, Türkiye
*İlgili Yazar/Corresponding author: isil.ozcam@msgsu.edu.tr
Gönderim Tarihi / Received Date: 03.01.2022
Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.08.2022

phenomenological philosophy and the subject-space relationship started to be examined by architects and thinkers; the role of the senses other than the eye has begun to be considered. The phenomenological approach, which focuses on human experience, tries to evaluate spaces with an understanding in which bodily movement and sensation come to the fore. In the works of architects who approach design with this perspective, the use of elements such as texture, surface structure, details, natural light, and especially the material, which is one of the main elements that give the building its identity, is at the forefront. Within this scope, Steven Holl with the way the material relates to the context, Tadao Ando with the interaction of material with nature, Peter Zumthor with the animation of old values through materials, Kengo Kuma with his experimental approach to the material-form relationship, were chosen as examples of contemporary architects whose designer identities are identified with the way they use materials and examined through their works. In this study, which aims to make a reading of the phenomenological approach through designer identity and material in architecture, the sources that form the basis for the subject were examined by literature review method, the collected design samples were analyzed and interpreted.

Keywords: Architecture, Designer Identity, Material, Perception, Phenomenological Approach.

1. Giriş

Mimarlık, çoklu duyularla algılanabilen, yalnızca görme, işitme veya klasik beş duyu yerine birbiri ile etkileşen ve kaynaşan çeşitli deneyim alanlarını içeren bir sanat ve bilim dalıdır. Mekana, malzemeye, ölçeğe ilişkin özellikler, görme, işitme, koklama, dokunma, hareket ve denge duyuları yoluyla kavranır ve anlamlı bir bütüne ulaşılır. Mekanın eşduyumsal olarak algılanmasına ilişkin Breuer, 'Mimarlık kulaklarınızla işittiğiniz renklerle, gözlerinizle gördüğünüz seslerle, avuçlarınızla dokunduğunuz boşluklarla, dilinizdeki mekanın tadıyla, ölçülerin güzel kokusuyla algılanır' tanımını yapmıştır. Kahn, mimarlığı 'Dünya içinde duygusal olarak algılanabilen yeni bir dünya yaratmak' olarak tanımlamış, Le Corbusier mimarlığın görevinin, hammaddeler aracılığıyla duygusal ilişkiler meydana getirmek olduğunu söylemiştir (Onur ve Zorlu, 2018, s.72). Duyuların mimarlığın algılanmasında ve anlamlandırılmasındaki etkileşimli rolüne karşın günümüzde tasarımda çok çeşitli teknolojik icatlar, sanal gerçeklik ortamları, sonu gelmeyen görüntü çoğaltımı ve üretimiyle (Italo Calvino'nun deyişiyle, bitmek bilmez bir görüntü yağmuru) birlikte bu dengenin değiştiği, görme duyusunun diğer duyuların önemli ölçüde önüne geçtiği gözlemlenmektedir (Pallasmaa, 2019, s.25).

Duyu ve algılama ilişkisi tarih içinde dönem dönem farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Robert Mandrou geçmişte duyuların hiyerarşisinin 20. yüzyıldaki ile aynı olmadığını ve görme duyusunun işitme ve dokunmadan sonra üçüncü sırada yer aldığını ifade etmiştir. 17.yy'da Descartes, duyuların, üzerinde bilim inşa edilebilecek sağlam temeller olmadığı ve kesinliğin, daha fazla güven duyabileceğimiz kuşku götürmeyen başka ilkelere bağlı olması gerektiği kanısına varmıştır. Akıl-özne merkezli düşünme biçiminin ağırlık kazandığı Descartes felsefesi akli esas olarak, akıl-beden ayrımında nesnel kabul edilen aklın yanında olmuştur. Beden-mekân ilişkisinin görme üzerinden yeniden tanımlandığı bu anlayışa göre, bedenin bütün duyularıyla algıladığını varsayan bütüncül deneyim yerine, görsel algının egemen olduğu bir deneyimleme sürecine önem verilmiştir (Kayaduran Akkavak, 2017, s.12). Martin Jay çağdaş batı toplumlarında açık bir şekilde merkezde bulunan bu yaklaşım için 'göz merkezci' / İng. 'ocularcentrist' terimini kullanmıştır (Jay'den aktaran Günay ve Parsa, 2012, s.169).

Batı'nın göz merkezci algılama ve düşünme biçimine yönelik XX. yüzyıl Fransız entelektüel geleneği içinde gelişen anti-gözmerkezci bakış açısı, doğu felsefesine özgü tinsel bir yaklaşımı referans alarak dokunma, işitme gibi duyuları vurgulamaya başlamıştır (Ayna ve Domaniçli, 2011, s.3). Mutlak doğruya ulaşmada araçsal bir kimlik kazanan aklın sorgulanmaya başlanması ve form odaklı yaklaşımın tasarımı çıkmaza sürüklemesi mimarların da farklı arayışlara girmesine sebep olmuş, tasarımcılar problemleri içerisinde buldukları felsefi ortamın söylemlerinden referans alarak çözüme yolunda ilerlemişlerdir. Aklın ve köşeli mantığın olduğu kadar imgenin ve enformasyonun egemenliğine karşı duyuların ve duyguların, soyutlayıp sınıflandırmanın karşısında da deneyimin statüsü yükselmeye başlamıştır (Bilgin, 2015, s.13). Antropolog Montagu, bu yeni anti göz merkezci bakış açısı ile Batı dünyasının ihmal ettiği duyuları keşfetmeye başladığını, doğunun tinsel, dokunsal ve işitsel felsefesine bir yönelimin oluştuğunu söylemiş, bu durumu teknolojikleşmiş dünyada acısı çekilen duyusal deneyimden sancılı mahrumiyete karşı gecikmiş bir tepki olarak yorumlamıştır. Levin ise görme duyusuna bir meydan okuma sürecine girildiğine vurgu yapmıştır (Pallasmaa, 2019, s.45).

Bu dönemle birlikte fenomenoloji ve varlık felsefesi, üzerinde düşünölmeye başlayan konular olarak duyumsama-beden-mekân ilişkisinin yeniden ele alınmasında, dünya ile farklı ilişki kurabilme biçimlerinin araştırılmasında aracı olmuştur. İnsanın görebileceği, duyabileceği, koklayabileceği, dokunabileceği, sezebileceği, tadabileceği, anlayabileceği ya da içinde yaşayabileceği her tür fenomen, durum, olay ya da yaşantıyı konu edinebilen fenomenolojik yaklaşım, basit nesnelere gündelik deneyiminin bile düşünce için bir çıkış noktası olarak kabul edilebileceğini savunur; psikiyatri, sosyoloji, psikoloji, yazınsal çalışmalar, antropoloji ve mimari gibi disiplinlere önemli girdiler sağlar (Zahavi, 2020, s.14). Şeylerin 'ne'liğinden ziyade 'nasıl'ıyla ilgilenir; bir nesnenin, sanat eserinin, melodinin, ilişki durumunun, mimari yapının kendini sunma biçimleri arasındaki farklılıkların ve ortak noktaların felsefi analizine odaklanır; farklı alanlar hakkında yeni bilgiler elde etmeyi değil, varsayılan dünya ile kurulan temel ilişkileri kavramayı amaçlar.

Bu araştırmada fenomenolojik yaklaşımın mimaride tasarımcı kimliği ve malzeme kullanımı üzerinden bir okumasını yapmak hedeflenmiştir. Çalışmada öncelikle konuya altyapı oluşturacak akademik kaynaklar incelenmiş, fenomenolojide bulunan felsefe kavrayışına ve yöntemlerine odaklanılmış, mekanın algılanmasında duyular, bedensellik, yönelimsellik gibi konuların rolü üzerinde durulmuştur. Ardından mimaride fenomenolojik yaklaşım tasarımcı kimliği ve malzeme kullanımı üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Steven Holl, Tadao Ando, Peter Zumthor ve Kengo Kuma, kavramsal çerçeveyi örneklediği düşünölen projeleriyle ve tasarımcı kimlikleri paralelinde malzeme kullanımına ilişkin yönelimleriyle ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ortaya konan örnekler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş, yorumlanmış ve bulgular bir tablo üzerinde özetlenmiştir. Görsel veriler internetten, tasarımcılara ve kurumlara ait siteler üzerinden elde edilmiştir. Bu çalışma, mimaride tasarımcı kimliği ve malzeme ilişkisine bugüne kadar yapılmış değerlendirmelerden farklı bir bakış açısı ile yaklaşmayı hedefleyen bir araştırma niteliğindedir; fenomenoloji kavramı üst başlık olmak üzere ortaya konulan örnekleri tartışmaya açmak hedeflenmiştir.

2. Fenomenolojik Yaklaşım ve Duyular

Fenomenoloji 20. yüzyılın başında özellikle insanı ele alan bilimlerde; doğa bilimlerinin kullandığı rasyonalist, pozitivist, objektivist yöntemlerin her durumu teori ile açıklama tavrına bir tepki olarak gelişmiş, çağın düşünürlerini, mimarlarını, sanatçıları etkileyerek bunu izleyen dönemlerin düşünsel altyapısını oluşturmuştur. Kelime anlamı olarak fenomenolojideki (İng. phenomenon) pheno 'duyular yoluyla' demektir ve nou

'akıl' demek olan 'noos' dan gelir, bu ikisi birlikte 'görünür olan' anlamına gelen Yunanca 'phainomenon' sözcüğünü oluşturur. Fenomenolojik analizin odağı, zihin-dünya ikilidir; bakan ve bakılan arasındaki ilişkidir. Deneyimleri olduğu gibi tanımlamayı amaçlar. Fenomenologlar nesnelciliğe, yani gerçekliğin deneyimleyenden bütünüyle bağımsız olduğu ve gerçekliği bilişsel olarak kavrayışımızın önceden varolan dünyanın aslına sadık bir yansıması olduğu görüşüne karşıdır. Onlara göre nesne, algılayan özne ile anlam kazanır. Fenomenolojik anlamda dünya, şeylerin bir toplamı değildir; şeyler arasındaki ilişkileri ifade eder. Dünya bir gönderiler bağlamıdır; kişi kendini bu bağlam içerisinde bulur; o bağlamı kendi bulup çıkarmaz ama ona anlam verir. Kurucusu olan Edmond Husserl (1859-1938) ve diğer önemli öncüler Martin Heidegger (1889-1976), Jean Paul Satre (1905-1980), Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) ve Emmanuel Levinas yaptıkları araştırmaları fenomenolojinin farklı yönlerine işaret etmiş ve olguyu tanımlayan bazı kuramlar ortaya koymuşlardır. Her ne kadar aralarında ortak görüşler bulunsun da, Herbert Spiegelberg'in de belirttiği gibi fenomenoloji yoruma açık bir bilimdir; dünyada fenomenolog sayısı kadar fenomenolojik biçem vardır (Spiegelberg 1982, s.2). Bu çalışma çerçevesinde öncelikle mimarlık, çevre ve insan ilişkilerini değerlendirirken yararlı olabilecek bazı kuramlardan bahsedilmiştir.

Fenomenoloji felsefesine göre 'epokhe', yargının askıya alınmasıdır: Grekçe epekhein, 'askıya almak, imtina etmek, paranteze almak' anlamlarına gelir. Husserl, terimi açıklamak için 'dünyaya karşı olan doğal tavrın askıya alınması' tanımını yapmıştır. Epokhe, dünyaya ilişkin olarak farklı bir perspektif açan tutum değişikliğidir. Bu anlamda fenomenolojinin, görece saklı olan katmanları keşfetmek üzere doğal tavra derinlemesine nüfuz etmeye çalıştığı; şeylerin nasıl görüldüğüne ve ne anlama geldiğine odaklandığı söylenebilir (Lewis ve Staehler, 2017, s.28). Fenomenoloji tımdengelsel değil, betimleyici bir girişimdir. Kimi zaman söz konusu betimleme, nesnenin esas özelliklerine yönelik bir kavrayışa izin vermek için onun tikelliğini göz ardı etme girişiminde bulunan bir şey olarak düşünülür. Benzer bir yaklaşımla Flaubert, 'Gözlerimizi her kullandığımızda, bizden önceki insanların kendilerine baktığımız şeyleri düşündüklerini hatırlama alışkanlığına yenik düştük. En küçük şey bile az da olsa bilinmezlik taşımaktadır. Bu bilinmezliği bulmalıyız. Alev alev yanan bir ateşi ya da açık alandaki bir ağacı betimlemek için, o ateşin ya da ağacın önünde başka bir ağaç ya da ateşe artık benzemedikleri bir zamana dek kalmamız gerekir' yorumunu yapmıştır (Zahavi, 2020, s.44).

Bilincin dinamik karakterini anlamaya yönelik bir kuram olan yönelimsellik, zihnin bir özellik, olgu karşısında, 'temsil etme, yerine geçme gücü' olarak tanımlanabilir. Kuram, zihnin tasarım yeteneğini, olguları birbirinin yerine koyarak anlam üretebilme ve farklı temsiller aracılığıyla düşünebilme kapasitesini ortaya koyar. Yönelimselliğe göre önceki deneyimlerin algılama sürecindeki rolü büyüktür; yaşanan her deneyim zihinde izler bırakır; ilerleyen dönemlerde deneyimleri güden ve harekete geçiren bilişsel şemaların oluşumuna, çeşitli kavrayış formlarına ve beklentilere katkıda bulunur. Algılanan, hatırlanan, hakkında yargıda bulunulan fenomen, kişiyi daha önce bildiği şeylere yönlendirir.

Martin Heidegger, Varlık ve Zaman adlı eserinde 'Dasein' terimini kullanmıştır. Buna göre dünya ile ilgili olan uğraşların hiç biri yönelimsiz değildir. Terim, 'da' orada ve 'sein' dan (olmak) yani 'orada-olmaklık ya da orada-lık', oluşmakta; varlığın ne ölçüde dünyada konumlandığını, dünya ile iç içe olduğunu vurgulamaktadır. 'Dünyada-olmaklık' Heidegger'in zihnin dünyaya gizlenmiş karakterini, zihin ile dünyanın iç içe geçişini ve birbirine karşılıklı bağlı oluşunu vurgulamak için kullandığı bir kavramdır; bunun yanında mekansallık ve bedensellik kavramları ile de ilişkilidir. Dasein, kendisinin dünya-içinde-olmaklığı bakımından mekansaldır ve hep belli bir yönelmişliği (perspektifi, ilgisi) vardır.

Fenomenoloji, dünyada uzamsal bir fenomen olarak bedene odaklanır. Hem Husserl, hem de Fransız fenomenologları bedene özel bir statü yüklemiştir, çünkü beden dünya ile, başkaları ile ve kendimizle ilişkimizde derinlemesine içerildiği düşünülür. Bir yapıyı deneyimlerken, bir esere hayranlık duyduğumuzda veya bir alet kullanırken beden tam olarak nasıldır? Mekanda algısal bir nesne olarak bedeninin farkındalığı nasıl oluşur? Husserl gibi Merleau-Ponty ve Satre'nin de belirttiği gibi beden, dünyadaki bir perspektifi benimsemeyi mümkün kılan fenomendir (Zahavi, 2020, s.94). Bedensellik, insanın kendi bedeninin bakış açısını ve düşüncesinin çıkış noktasını oluşturduğu fikrine dayanır. Husserl, beden özünde mekanın nesnelere ile etkileşimini ve onların algısını içerdiğini ileri sürmüştür. Onun için, dünya bedensel olarak incelenen bir şey olarak verilir ve beden dünyanın incelenişinde açılır. Düşünceler dünya ile olan ilişki ile başlar; fenomenolojinin görevi dünya ile bu dolaysız ve doğrudan teması kavramaktır. Merleau-Ponty'nin vurguladığı gibi, bilimsel bilgi de dahil olmak üzere, dünyaya ilişkin tüm kavrayışlar birinci şahıs perspektifinde demir atan bedensel perspektif yoluyla oluşur. Bollnow'a göre, mekân, devinimsel bir döngünün içerisinde durmaksızın değişen, kendisine eklenen olgularla sürekli hareket halinde olan bir organizma gibidir. Bu hareketin temel kaynağı ise, insan bedeninin deneyimler aracılığıyla mekânın içerisinde var olmasıdır (Ulubay, 2020, s.609).

Görüldüğü gibi fenomenolojik yaklaşıma göre deneyim bilginin kendisidir (Merleau-Ponty, 2017). Bedensellik, mekansallık ve zamansallık gibi olgular yoluyla deneyimler anlamlandırılmaktadır. Bu çerçevede, günümüzde kimi mimarların göz merkezci bakış açısına karşı tavrı alan, yaşanan deneyimi merkeze alan yaklaşımlarında fenomenolojik ilkeleri okumak mümkündür. Konuyla ilişkili yapılar incelendiğinde, malzeme seçimi, yüzey özellikleri, çevreyle kurulan ilişkiler, ışığı kullanım gibi duymasal niteliklerin ön planda olduğu görülmektedir. Mimarın tüm bedenle deneyimlendiğinin farkındalığıyla psikolojik ve fizyolojik beklentileri karşılamayı hedefleyen, tasarıma fenomenolojik bakış açısıyla yaklaşan mimarların kendilerine özgü biçim dilleri ve malzemeyi özgün kullanım yöntemleri ise tasarımcı kimliklerini yapılar üzerinden okunabilir kılmaktadır.

3. Tasarımcı Kimliği ve Malzeme İlişkisi

Tasarımda kimlik, bireysel düşünceleri ve tasarım alanındaki kararları etkileyen, yaşam boyunca edinilen bilgi, birikim ve farkındalık doğrultusunda tasarıma yansıyan çizgidir. Üslup, stil veya biçim olarak da adlandırılan bu anlayış, tasarımcıya özgü teknik, renk, biçimlendirme ve söyleyiş özelliğinin bir anlatımı olarak, onu piyasadaki benzerlerinden ayırmakta, anlamlandırmakta ve tanımlamaktadır (Özçam, 2018, s.243). Bir kişi giyinmesiyle, konuşmasıyla, duruşuyla, davranışlarıyla kendini ifade eder. Bu durum kişinin kimliğini sergilerken, bir tasarımın kimliğini dışarıdan algılanan değerleri, kütlesi, hacmi, biçimi, rengi, dokusu ve malzemesi vb. gibi özellikleri; bir tasarımcının kimliğini tasarım problemlerine yaklaşımı, dünyayı algılama biçimi, kullandığı tasarım yöntemi belirler. Kişinin ilgi alanı ve yetenekleri doğrultusunda edindiği deneyim ve farkındalıkların sentezi kimlik oluşumuna, bu ise kişinin tasarım anlayışına etki eder. Tasarımın ilişkiler yarattığı, tektoniğin ise o ilişkilerin söz dizimi olduğu düşünüldüğünde, tasarımda kimliğin 'bir ifade biçimi ve düşünceleri bir araya getirme şekli' olduğu söylenebilir (Leski, 2017, s.89).

Tasarımda kimlik yaklaşımı modernizm ve bunu izleyen post-modernizm dönemleri ile belirginleşen bir olgudur. 20. yy başında endüstriye yönelimin hızlanmasıyla tasarımda iletişim işlevi ön plana geçmeye başlamış, kimliklendirme yaklaşımı nesnelere tek tipleşmesine karşı hem bireysel tasarımcılar, hem markalar tarafından kullanılmaya başlamıştır (Upshaw, 1995, s.24). Post-modern dünyanın en önemli özelliği fark

yaratmaktadır; bitip tükenmek bilmeyen bir yenilik arayışı gündemdedir. Kimlik, marka gibi sözcüklerin bir yandan kişilerden kurumlara, hatta toplumlara, öte yandan nesnelere binalara, hatta şehirlere kadar herkese ve herşeye yapışması tesadüf değildir (Bilgin, 2015, s.38).

Foster'a (2011, s.69) göre, mimarlığın marka olarak kullanılması işinde tasarımcılar kendilerine özgü yaklaşımlara yönelmişlerdir. Frank Gehry neo-barok kıvrımları, Rem Koolhaas kübistvari katlamaları, Zaha Hadid fütürist vektörleri kullanmıştır. Bu mimarların kullandıkları biçimler çoğunlukla kolayca ayırt edilmelerini sağlayacak kadar sıra dışıdır. Örneğin Norman Foster, genellikle metal veya cam olan pürüzsüz yüzeylerle, bir şirketin veya devletin medya logosu olabilecek profillerle gösterişli bir mimarlık sunar (Resim 1). Richard Serra'ya göre 'imgleştirilebilirlik, çağdaş mimarlığın koşullarından biridir ve bu yeni mimarlığın pek çok örneği, izleyicisi / kullanıcısı ile kabuğu üzerinden ilişki kurar. Bunun yanında, 80'li yıllardan itibaren bazı mimarların görme duyusuna odaklanan yaklaşımlar yerine kullanıcıyı çok duyulu deneyimler yoluyla kuşatmayı amaçlayan yöntemler izlediği gözlemlenmektedir. Bu mimarlar için form odaklı yaklaşım yerine malzeme kullanımı, yapının çevresi ile ilişkisi, ışığın malzeme ile etkileşimi gibi konular önceliklidir. Özellikle doğrudan dokunma duyusuna hitap eden malzeme kullanımı bu noktada öne çıkmaktadır.

Resim 1. solda, Hearst Binası, NY, USA. Foster + Partners, 2006.
sağda, Swiss Re Binası, Londra. Foster + Partners, 2004 (URL-1).

Malzeme, hem tasarımcılar, hem sanatçılar için kendine özgü özellikleri ve kanunları olan bir dildir. Leski (2017, s.89), bu durumu şöyle özetlemiştir: 'Bir malzeme sizinle konuşur; toleransları vardır ve kendisine kötü davranıldığında şikayet eder'. Mimari yapıda malzeme, hacmi bütünsel olarak deneyimlemeyi sağlar; yüzey özelliği, sıcaklık, pürüzlülük, yansıtıcılık, ışığın, sesin emilimi gibi mekan üzerinde önemli ölçüde etkisi olan faktörler çoğu zaman malzeme ile ilişkilidir. Jacques Herzog mimarlığı, yalnızca inşa edilen bir kütle olarak değil, malzemelerin bileşkesi olan bir fenomen olarak tanımlamıştır; buna göre doğal çevresi dışında kullanımından ötürü mimaride en baskın hissedilen öge malzemedir (Vasilski, 2013, s.9).

Mimarlıkta malzemeler, tıpkı müzikal kompozisyondaki enstrümanlar gibi, bir yerin deneyimlenme sürecinde düşünce ve duyuları uyandırarak rezonans ve ahenksizlik yoluyla iletişim kurar. Steven Holl algılayanın duyularıyla bütünleşen malzemelerin görsel olandan, dokunsal olana geçişi sağlayan bir dünyanın ayrıntılarını barındırdığına değinmiştir. Mimarının duyumsal fenomenolojik özelliklerini vurgulamak için 'haptik' terimini kullanan mimar, varoluşsal durumu temsil eden mimarının temel unsuru olan malzemenin özünün, kokusunun, dokusunun ve sıcaklığının günlük yaşamı canlandıran

ögeler olduğundan bahsetmiştir (Kayaduran Akkavak, 2017, s.33). Perniola'ya göre (2005, s.105) malzemelerin meydana getirdiği maddi bütünlük, estetik deneyim olarak tanımlanan durumun, 'adlandırılmayan bir şeyin, o anlaşılması zor duygunun' varlığını doğrulamaktadır. Malzemelerin birbirini bütünleyerek Zumthor'un (2006) tabiriyle 'sessizliğin sesini temsil edecek şekilde' kullanımı minimalizm yaklaşımında da görülür. Projeye özgü seçilen malzemelerin anlamları her seferinde değişir. Zumthor 'Malzemenin dokunsallığı, kokusu ve akustik özellikleri biraraya geldiğinde belli bir dil, gestalt oluşturur ve spesifik olarak o yapıda o şekilde yaşanabilen duyguyu ortaya çıkartır' yorumunu yapmıştır.

Malzemenin bu alternatif ve subjektif okumaları tasarımcılar için önemli çıkış noktaları olabilmektedir. Kimi mimarlar eski ve yeni olanı birlikte kullanır; yeni malzeme eski olana temas etmeyebilir veya eski ve yeni bazı detay veya gölge boşlukları ile ayrılabilir. Bazı mimarlar malzemede renk etkisine öncelik verirken, bazıları doku kullanımı üzerine yoğunlaşabilir. Malzemeler tasarım ve mimaride belirli bir felsefe ve ideolojinin ifadesi de olabilir; modernizm, post-modernizm ve minimalizm akımları buna örnektir. Malzemeler sabitlenirken tüm detayların açıkça gösterilmesi modernizmin dürüstlük ilkesi ile bağdaşır. Buna karşıt bir akım olan post-modernizmde ise malzemenin gizlenmesi yoluna gidilebilir; yanılısama yaratacak şekilde üzeri kaplanabilir, başka bir malzemeymiş gibi algılanmak üzere dönüştürülebilir.

4. Mimaride Fenomenolojik Yaklaşım

Varoluşa ilişkin temel olgulardan biri olan mimarlık, tarih boyunca anlaşılması ve açıklanması güç bir kavram olmuş; mekanı algılama üzerine pek çok teori geliştirilmiştir. Geçtiğimiz yüzyıl içerisinde öne çıkan fenomenoloji kuramıyla birlikte, Descartes'ten yirminci yüzyılın ikinci yarısına değin hâkim olan, mekânı Öklid geometrisine bağlı kartezyen kavrama biçimi terk edilmiş; mekânın çok boyutlu anlamları üzerine düşünölmeye başlanmıştır (Ulubay ve Önal, 2020, s.607). Fenomenolojinin mimariye kuramsal olarak aktarımı ise Christian Norberg-Schultz, Juhani Pallasmaa, Alberto Perez-Gomez, Steven Holl ve Kenneth Frampton gibi mimarlık kuramcılarının katkıları ile gerçekleşmiştir (Armağan, 2011, s.45).

Mimaride fenomenolojik yaklaşım, felsefenin kavramlarıyla mimarlığı yeniden düşünmeyi sağlar; kartezyen düşünöncenin yaratmış olduğu özne-nesne ayırımının neden olduğu temel sorunlara çözüm bulmak için mekân kavramına yeni bakış açıları geliştirmeyi amaçlar. Fenomenolojik olarak mekân, mekânı algılayan kişiden bağımsız değildir. Mekân varlığının, maddi ve manevi bütün yönlerini, somuttan soyuta kapsar. Husserl, 'nesnelere bilincimize nasıl görünüyorsa öyledir' diyerek mekân kavrayışına bilinci de dahil etmiştir (Husserl, 2020, s.25). Bu düşünönceye göre insan mekânda bir nesne olarak var olmaz, yaşadığı deneyim aracılığıyla mekânla ayrılmaz bir ilişki halinde olarak var olur. Mimarlığı bir 'açığa çıkartma eylemi' olarak tanımlayan Heidegger'e göre mimarlık, insanların uğraş verdiği şeylerin izlerini maddi dünyada hem de büyük ölçekte kaydederken hem mimarın, hem de yapının kullanıcılarının özgün karakterini yansıtmalıdır. Böylelikle mimarlık, insanları dünyanın merkezine yerleştirmeye yardım ederken, kişilere kendilerini keşfe çıkacakları yerler sunabilecektir. Heidegger, mimarlığın geçmişte bu düşün ve eylem sentezi birliğiyle anlaşıldığını, ancak teknolojinin sınır tanımayan bir hızla gelişmesiyle, geleneksel mimari yaklaşımın da üstünün örtüldüğünü dile getirmiş, doğal bir açığa çıkartma aracı olması gereken mimarlığın duyarlı bir eyleme dönüşmesine ihtiyaç duyulduğuna ısrarla vurgu yapmıştır (Ülger, 2016, s.117).

Norberg-Schulz'un 'genius loci' (yerin ruhu) kavramı, mekânın fiziksel bir kavrayıştan öte, atmosferik ruhunu algılama arayışı olmuştur. Mimarlığı, ait olduğu coğrafyaya dair tüm bileşenlerle birlikte ele alan kavrayışa göre, her varlık kendine özgü bir öze sahiptir. Bu öz, varlığa karakterini veren olgudur ve mekânın yere dönüşmesini tetikleyen içeriği barındırır. Giedion da benzer yaklaşımla mekânın, mekanı oluşturan tüm bileşenlerle ayrılmaz bir bütünlük içinde olduğunu belirtmiştir (Ulubay ve Önal, 2020, s.608).

Mimariye fenomenolojik açıdan yaklaşan Pallasmaa (2009, s.148)'ya göre, her şeyin tekdüze ve anlamsız hale geldiği günümüz dünyasında mimarlara önemli görevler düşmektedir. Mimarlar, yapıtlarında duysal, deneyimsel ve varoluşsal kaliteyi tutturmalıdır; dünya deneyimini daha da hızlandırmak yerine yavaşlatmalı, anlam çeşitliliğini korumalı, insanları gürültüye karşı savunmalıdır.

Fenomenolojiye göre mimarlık bir deneyim ve etkileşim ortamıdır; imgesel deneyimler yoluyla kavranır. Günümüzde tasarıma bu bakış açısıyla yaklaşan mimarların işleri incelendiğinde, malzeme kullanımının mimari yapıların duysal niteliklerini vurgulama noktasında ortak bir yaklaşım olduğu; bunun yanında mimarların tasarımcı kimlikleri doğrultusunda malzemeye farklı yaklaştıkları görülmektedir. Yapının tüm bedenle deneyimlendiğinin farkındalığıyla psikolojik ve fizyolojik beklentileri karşılamayı hedefleyen mimarların yapılarında çevreyle kurulan ilişkiler, ışığı kullanım, formu ele alış biçimi gibi unsurlar da önemli roller oynamaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan Steven Holl, Tadao Ando, Peter Zumthor ve Kengo Kuma günümüzde mimariyi fenomenolojik yaklaşımla yorumlayan, malzemeyi kullanma biçimleri tasarımcı kimlikleri ile özdeşleşmiş çağdaş mimarlara örnek olarak seçilmiştir. Holl'un malzemeyi bağlama ilişkilendirme şekli, Ando'nun malzemeyi ışık ve doğa ile birlikte yorumlaması, Zumthor'un eski teknikleri malzemeler yoluyla canlandırması, Kuma'nın malzeme-form ilişkisini deneysel yaklaşımla ele alması, makale kapsamında konuyu örneklediği düşünülen mimari yapılar üzerinden ele alınmıştır.

4.1 Steven Holl: Malzeme Kullanımı ve Yere Özgülük

Steven Holl, 1947'de Washington'da dünyaya gelmiştir. Mimar kimliğinin yanısıra bir teorisyen de olan Holl, Merleau-Ponty'nin fenomenolojisindeki felsefi kavramları mimari yaklaşımlara dönüştürmesiyle öne çıkar. Mimarlığı 'günlük deneyimleri malzeme ve ayrıntılarla şekillendirme eylemi' olarak tanımlar ve bu tip bir mimarlığın özünün, bedenin mekân boyunca hareketinden, duyuyla deneyimlenen ışık, ses, sıcaklık, koku, doku ve akustikten oluştuğunu ifade eder (Holl, 1996). Steven Holl, mimarlığın çok duyulu fenomenolojik niteliklerini ortaya koymak için 'dokunsal alan' (haptic realm) terimini kullanır. İnsanların onun mimarisini deneyimleme şekilleri Holl'un odağını oluşturur. Yemeğin tadının, kendisini oluşturan malzemelerin tadına bağlı olması gibi, eksiksiz bir mimarlık algısının da yapıyı oluşturan materyale, ışığa ve çeşitli algısal deneyimlere bağlı olduğuna değinir (Holl, 2000). Mimaride malzeme özelliklerini dönüştürmeye odaklanarak yere özgülük, kültürel yapı ve coğrafi özellikleri dikkate alarak malzemelerin mekânsal etkilerini denetler. Farklı türden bir malzemenin kullanılması yoluyla ne tür bir mekânsal etki yaratılabileceğine yoğunlaşan mimar, çalışmalarını 'haptik duyarlılık' üzerine temellendirerek mimarisini karakterize eder (Yorgancıoğlu, 2004, s.71).

Fenomenolojik boyutta irdelendiğinde Holl'un yapılarında malzemeyi kullanım biçimi 'metaforik, deneysel ve yalın' olarak tanımlanabilir. Geleneksel ve çağdaş malzemelerin bir arada kullanıldığı Knut Hamsun Müzesi'nde yapının dış cephesindeki siyah malzeme, Norveç kiliselerine atıfta bulunmaktadır; ancak kiliselerde kullanılan katranlı siyah ahşap yerine daha çevreci bir malzeme olan kömürle karartılmış çam kullanılmıştır. Çatı bahçesinde yer alan ve müzeye 'Tüylü Adam' lakabını kazandıran uzun bambular ise

geleneksel Norveç evlerindeki çim çatıların farklı şekilde yorumlanmasıyla ortaya çıkmıştır (Resim 2).

Fenomenler farklı koşullar altında farklı algılanabilir. Nesneyi deneyimleyen, deneyimlediği zaman dilimi, yer gibi unsurlar bu noktada belirleyicidir. Örneğin, aydınlatmaya bağlı olarak (doğal güneş ışığı, neon ışığı, spot ışığı, vb.) duvar dokusu farklı görünebilir. Knut Hamsun Müzesi'nin dış cephesinde yer alan farklı boyut ve şekildeki pencere açıklıklarının güneş açısının geliş biçimine göre kurgulanması, doğal aydınlatmanın etkin bir şekilde kullanımını sağlamıştır (Resim 2). Güneş ışınları ve gün boyunca değişen yansımaları iç mekânın beyaza boyanmış beton yüzeyi üzerine vurduğunda el işçiliğini gösteren çizgiler açığa çıkmakta; yapı günün farklı saatlerinde farklı atmosfer özellikleri taşımaktadır (Kayaduran Akkavak, 2017, s.38).

Resim 2. Knut Hamsun Müzesi, konsept çizimi, dış ve iç mekan fotoğrafları. Norveç. Steven Holl Architects, 1998 (URL-2 ve URL-3).

Fenomenolojiye göre bir nesne hiç bir zaman tek başına değildir; nesnenin diğer parçaları ile bir referans ağı içindedir (Zahavi, 2020, s.89). Yapının çevre ile kurduğu ilişkileri ön planda tutan Holl'un tasarımlarında da bu yaklaşım hakimdir. 1989'da Holl, hareket noktası 'duruma özgünlük' olan 'anchoring' isimli bir manifesto yayınlamıştır. Yapının çevresinin ve duruma özgü kriterlerinin her tasarım için belirli bir araştırma alanı sunduğunu, bu durumun tasarımda tekrar unsurunu ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Mimar, tasarımda spesifik bir yöntem izlemediğini, bunun aksine, mimari tasarımın formüle edilemeyeceğini eleştirel olarak vurgularken, her projede o yere ait benzersiz özellikleri kullanmanın önemini altını çizmiştir. Holl, projenin kendine özgü programını, iklimini, bağlamını başlangıç noktası olarak almaktadır. Bina çevresi ile bir bütündür, çevresinin bir parçasıdır; aralarında deneyimsel, şiirsel, soyut bir bağ olması ve o yere 'çapalanmış' olması gerekmektedir. Bu bakış açısıyla her projede sıfırdan o yeri algılayarak projeye başlamayı ön planda tutan tavrı fenomenolojik yaklaşımı örneklemektedir.

Steven Holl'un yapılarında sıklıkla yer verdiği el işçiliğiyle yapılmış detaylar beden ve algılama ilişkisini güçlendiren öğelerdir. Malzemenin zanaatla kurduğu ilişkinin, modern yapılı çevreye yeni bir boyut getirerek 'tinsel bir canlandırma gerçekleştirdiğini' vurgulayan Holl'un mimarisinde kapı kolları gibi yapısal detaylar, dokunsal ve görsel deneyimler sunarken algılayan bir özne olarak ziyaretçinin mekânı kendi bedeni üzerinden duyumsamasına imkan tanır (Resim 3).

Bir kapıyı açmak için kapının konumunun 'kendilik' ile ilişkili olarak bilinmesi gerekir. Bu nedenle beden, her görünen nesnenin ve her yapısal detayın kendisi ile ilişkili olarak yöneltildiği mutlak 'burası' olarak, her algı deneyiminde mevcut olarak tanımlanır. Deneyimleyen, bedenli bir özne olarak benlik, tüm bu ayrıntıların referans noktasıdır, bir başka deyişle bu ayrıntılar yoluyla kendinin farkına varır. Bu nedendir ki, çevreleyen dünyadaki tüm şeyler, bakış açısını ve algılamanın çıkış noktasını oluşturan bedene bir yönelimi içerir. Merleau-Ponty, konu ile ilgili örnek verirken görme engelli bir adam ve bastonuna değinmiştir: 'Yeri bastonla incelediğinde kör adam elindeki bastonu değil, zemini hisseder. Duyumsayan bedeninin sınırları adeta genişlemiş ve artık tende kalmamış gibidir' (Zahavi, 2020, s.100). Baston, dünyaya açılımın bir aracı olmuştur; bu durum Holl'ün işlerinde bulunan yere özgü detayların bedeninin ve beden yoluyla da mekanın bir duyumsama aracı olması ile benzerlik taşır.

Resim 3. Steven Holl Architects tasarımı yapıardan detaylar (URL-3).

4.2 Tadao Ando: Malzemenin Işık ve Doğa ile Etkileşimi

1941 yılında Osaka'da dünyaya gelen Tadao Ando'nun, mimari eserlerinde dil birliğini sağlamada malzeme kullanımı birincil öneme sahiptir; mimar çoğunlukla çıplak beton veya doğal ahşap gibi orijinal, hakiki malzemeleri tercih eder. Ando, yapılarını biçimlendirirken rasyonel ve minimalist bir tutum benimser, bunun yanında çoğu zaman yapının çevresindeki doğa parçasına da müdahale eder. Mimarisinde tüm insani, işlevsel ve pratik unsurları ortadan kaldırarak bir tür soyut alan yaratan Ando'nun tasarımlarında duvarlar, dış dünya ile iç mekan arasına net çizgiler çeker.

Varlık ve Zaman'daki açıklamasında Heidegger fenomenolojinin spesifik görevinin 'başlangıçta gözden uzak kalan şeyi açıkça ortaya koymak' olduğunu belirtmiştir. Görünmezden söz etmek hep gizli kalan bir şeyden söz etmek değil, kendini hiç bir zaman göstermeyenden söz etmek değil, görünür olandan radikal olarak farklı bir tarzda kendini gösteren bir şeyden söz etmektir. Van Manen, fenomenolojinin çıkış noktasını yaşam dünyasından, düşünüm-öncesi, teori-öncesi tavrın dünyasından alması gerektiğini söylemiştir (Dowling, 2005, s.138). Çünkü fenomenolojinin rolü dünyayı düşünüm-öncesi olarak, yani herhangi tasnif ya da sınıflandırmadan önce nasıl deneyimleyeceğimizi betimlemektir. Fenomenolojinin önemli bir görevi dünyaya yönelik düşünüm-öncesi ve kavramsal-öncesi kavrayışımızla onun hakkındaki kavramsallaştırmayla yargımız arasındaki geçişi anlamaktır. Bu bakımdan, arketipe dayalı mimari anlayışın dışına çıkarak malzemeyi, ışığı ve çevreleyen araziye alışılabilir tavrı askıya alan yaklaşımla yorumlaması ile Ando'nun mimarisi yönelimsel algıyı sorgulayan bakış açıları sunar.

Ando'nun yapılarında ışık iç mekanla bir tür etkileşim halindedir, dikkati kişiyi çevreleyen hacme ve yaşanan deneyime çeker; bazen rüzgar ve su öğeleri de mekân kurgusuna dahil olur. Işığın etkili kullanımı olmadan mekânın unutulmaya mahkûm olduğunu belirten mimar, ışığın gölge ve tonlarının, saydamlığının, opaklığının yansıma ve kırılmalarının mekânın tanımlanmasına yaptığı katkıları vurgular. Bunun bir örneğini Osaka'nın dışında küçük bir yerleşim yeri olan Ibaraki'de bulunan Işık Kilisesi'nde görmek mümkündür. Ando'nun adeta imzası haline gelmiş olan bu yapı, mimarın doğa ve mimarlık arasında çizdiği felsefi çerçeveyi betimler; buna göre ışık en az madde kadar mekan algısı oluşturabilir. Kilise, bir nevi var oluşun ikilikleri üzerine kurgulanmıştır; dolu/boş, aydınlık/karanlık, orada olan ve olmayan gibi yapı içerisinde bir arada var olan zıtlıklar, mekansal etkiyi güçlendirir. İçeride alışıldık dini semboller ve nesnelere yoktur, mekanda var olan ve yapının ana fikrini vurgulayan tek işaret duvar üzerinde bulunan boşluktan sızarak içeri yayılan, ışıktan oluşan bir haç imgesidir (Resim 4). Günün farklı saatlerinde bu boşluktan içeri süzülen ışığın mekân üzerinde yarattığı etkiler zaman kavramını da yapının bir parçası haline getirir.

Resim 4. Işık Kilisesi, Ibaraki. Tadao Ando, 1989 (URL-4).

Beton malzeme, Ando'nun sadelik ve minimalist estetiğe olan eğiliminde asıl rolü oynar. Yıllarca yaptığı uygulamalar, Ando'nun betonu minimum kusurla elde etmesini ve kendine özgü yöntemler geliştirmesini sağlamıştır. Bunun yanında Ando betonu boyamaz, ham hali ile bırakır. Ando'nun mimarisinde bir diğer önemli unsur doğadır, her yapı doğal bir bağlam içerisine oturtulmuştur; ancak bu çevre insan eli değmemiş bir yer değildir. Bizzat şekillendirilmiş, geometrize edilmiştir. Bu tavır ziyaretçinin yapıyı ve kendini çevre içinde merkezi olarak konumlandırmasını sağlar. (Ando'dan aktaran Lewandowska, 2019, s.242) (Resim 5).

Resim 5. Buda Heykeli Çevre Düzenlemesi, Sapporo. Tadao Ando, 2015 (URL-5).

4.3 Peter Zumthor: Eski Değerlerin Malzemeler Aracılığıyla Yeniden Yorumlanması

1943 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde dünyaya gelen Peter Zumthor, malzemelerin deneyim yaratmaya ve duymusal algılamaya yönelik kullanımına önem verir; taş, tuğla ve ahşap gibi doğal malzemelerin özünü, taşıdığı eski ve kolektif anlamları arar, zanaate dayalı yapım süreçlerini yeniden canlandırmaya ve yorumlamaya çalışır. Fikirlerin maddede gizli olduğunu savunur. Tasarımları ilk bakışta tanınmayı sağlayan ortak formel veya yönetsel göstergelere sahip değildir. İşaretlerle, sembollerle, belli temsiliyetlerle taşınan anlamları dışarıda tutmaya çalışır; sadece maddeye ve duruma odaklanmak ister. Öğeye, bileşene, mafsala, detaya, forma değil, maddeye odaklanır. Programa, yere, işleve, davranışa değil, duruma odaklanır. Bu bakımdan Zumthor'un işleri maddeyle ve durumla adeta bir yüzleşme gibidir; sonuçta ortaya çıkan ürün bir tekrar veya soyutlama olmaz, bilinen diğer şeylerden farklıdır.

Martin Steinmann'ın (1994, s.11) 'semantiksizleştirme' (anlam örüntüsünden arındırma) olarak anlamlandırdığı bu tutum, mimarın 'anlam olarak şeyler'den, 'dolaysız deneyim olarak şeyler'e kaymasıdır (Bilgin, 2015, s.60). Bu durum Scott Lash'in, bilişsel tutumun karşısına koyduğu estetik tutumla da bağdaşır. Lash'e göre 'Bilişsel tutum enerjisini, motivasyonunu zihinsel ve kavramsal olandan alırken, estetik tutum duymusal olan üzerinde işlem yapar ve bunun için de algısal olanla temasa geçer. Bilişsel tutum genellemeye yani uzaklaşmaya dayanırken, estetik tutum somutlamaya, özgülleşmeye, yani yakınlaşmaya işaret eder'. Bu, Bruno Reichlin'in tanımıyla 'duyularla aracısız bir yüzleşme arayışıdır; işaretlerin gramerinin yerini malzemenin gramerinin almasıdır' (Reichlin'den aktaran Steinmann, 1994, s.12).

Fenomenolojik epokhe, şeylerin kendilerine dönmeye izin verir. Görüşlerin farklılaşmaya başladığı yer burasıdır. Şeylerin kendilerine dönmek, teorilere, yorumlara, yapılara bir yüz çevirmedir. Paranteze alınması gereken doğru kabul edilen fikirler, düşünme alışkanlıkları, ön yargılar ve teorik varsayımlardır. İçi tıka basa teorik bir alet çantası olan bir sahneye varmak yerine, fenomenolojinin görevi nesnelere kendine yönelik bir dönüş gerçekleştirmek, Norberg-Schulz'un deyişiyle 'genius loci' olarak tanımlanan öze varmaktır. Fenomenolojik tavrı benimsemek fenomenlere, şeylerin nasıl görüldüğüne ve ne anlama geldiklerine odaklanmaktır (Zahavi, 2020, s.46).

Zumthor'un mimarisinde benzer yaklaşımlar gözlemlenir. Mimar, bir yapıyı, işlevi, ihtiyacı en temel özelliklerine indirger, o zamana kadar ortaya konmuş çözümleri adeta paranteze alır, kendisini onlarla sınırlamaz. Konuya örnek olabilecek Almanya'da, Wachendorf köyünün tepelerinde, bir tarla arazisinin ortasında yer alan Bruder Klaus şapeli malzemenin ve formun potansiyelinin açığa çıkarılışını, seri üretim standartlarının dışında bir süreçle örneklemektedir. Bu yapıda Zumthor, geçmişi çok eskiye dayanan arkaik bir imalat tekniğini, ağaç örgüden sepetleri kalıp olarak kullanıp etrafına toprak sıvayarak kap yapma yöntemini tercih etmiştir. Dairesel kesitli ahşap kalaslarla bir iskelet oluşturmuş; nehir kumu, deniz kumu ve beyaz çimento ile elde edilmiş bir karışım hazırlamıştır. Yerel ustalardan meydana gelen bir ekip, ellerinden ve ilkel aletlerden başka bir şey kullanmadan bu karışımı kalıp olarak inşa ettikleri iskeletin dışına yığmıştır. Her ay belli bir miktar beton dökülmüş; yirmi dört katmandan oluşan duvarlar iki yılda tamamlanmıştır. Babası da marangoz olan Zumthor'un geçmişte aldığı marangozluk eğitimi, kimi yapılarında tercih ettiği el emeğine dayalı yapım süreçleri ile bu noktada ilişkili görünmektedir (Resim 6).

Malzemeleri alışlagelmiş şekliyle kullanmayan, deneysel yaklaşımlar arayan Zumthor, yapı duvarlarının içindeki ahşap iskeleti kalıp işlevini tamamladıktan sonra, üç hafta

boyunca odun kömürü ile yakmıştır. Kalıbı oldukları betondan ayrılan tahtalar, ana hacmin üzerindeki delikten çekilerek çıkarılmış; geride, ahşabın konturları ve yanık izleri kalmıştır. Şapelin atmosferini bu eksik konstrüksüyunun bıraktığı iz ve çadırımsı tavan formunun merkezinde kalan delikten süzülen ışığın eksiltmiş duvarlarla teması oluşturmaktadır. Döşemede kalay-kurşun karışımı bir alaşım kullanılmıştır, iç mekanda ise basit bir bank, mumluk, bir de Madonna büstü bulunmaktadır (Bilgin, 2015, s.100). Bruder Klaus şapelinin formu, malzemenin ve yapım tekniğinin verileri ile belirlenmiştir, dışarıdan bakıldığında ise beş kenarlı bir beton yığını andırmaktadır. İlk bakışta dolu bir kütle görüntüsüne sahip yapı ne bir savunma kulesini, ne bir siloyu andırmaktadır ama en çok da bilinen şekliyle şapel olmayan bir nesne olarak tarlanın ortasında konumlanmıştır (Öztürk, 2014, s.96). Bu haliyle, bakan ve bakılan arasındaki ilişkileri sorgulayan, sıra dışı bir mevcudiyet deneyimi sunan bu mono-blok kütle, içinde mekân barındıran bir yapı imasından çok, anıt etkisi yaratan yekpare, homojen bir nesne görünümü taşımakta; şeylerin nasıl olduğuna ilişkin bilinenlerin aksine, deneyimde karşılaşıldığı şekliyle fenomene odaklanmayı sağlamaktadır.

Resim 6. Bruder Klaus şapeli, Mechernich, Almanya. Peter Zumthor, 2007 (URL-6).

Zumthor'un tasarıma yaklaşımını özetleyen bir diğer proje İsviçre'de küçük ahşap bir dağ kulübesi olan Gugalun evidur (Resim 7). 1990 yılında evi büyütmesi istenen mimar, yapıyı yıkıp yerine yenisini yapmak yerine, var olan konstrüksüyona ek yaparak sorunu çözme yoluna gitmiş; bu noktada zamanın izlerini taşıyan eski ahşap malzemenin 'yaşanmışlık' deneyimi sunan yüzeyi, yapılacak ek strüktürün malzeme seçimi noktasında belirleyici olmuştur. Eklediği yapıda ahşap duvar yapısını ters yüz ederek ham görünümlü ama işlenmiş, yeni olduğu belli olan bir ahşap kullanan Zumthor, bu yapılan kısma pencere de açmayarak, ışık gereken birkaç yerde tahtaların arasını boşaltarak bütünsel etkiyi güçlendirmiştir (Bilgin, 2015, s.105). Eski üzerinden yenisinin hamlığını, yeni üzerinden eskinin değerini vurgulayan, yeniyi ve eskiyi bulunduğu yer içinde görünür kılan, karşısına çıkan yapıyı kaybetmemek, bir imgeye, hayale dönüşmesine engel olmak için onu koruyan yaklaşımıyla Zumthor'un Gugalun evi projesi, malzeme üzerinden anlam aktarımını örneklemektedir.

Resim 7. Solda, Gugalun evi içinde eski-yeni eşiği. Ortada, yeni kütle ile eski kulübenin teması (Bilgin, 2015). Sağda, işlenmemiş yeni kerestenin eski malzeme ile buluşması (URL-7).

Görüldüğü gibi Zumthor, mimarisinde fenomenolojik bakış açısıyla yönelimsel bilinci sorgulayan zihin-dünya, varlık-yokluk gibi karşıtlıklara yönelmekte; metaforik boyutta malzemeyi yaklaşımının odağına koymaktadır. Var olanı parçalayıp yeniden bir araya getiren, geçmişin izlerine önem veren, bu izlerden yeni olana giden, bu ilişkiler yoluyla zamansallığı ve bedenselliği vurgulayan mimar, fenomenolojik yaklaşımın tasarımcı kimliği ve malzeme ilişkisi üzerinden okunabildiği örneklerdendir.

4.4 Kengo Kuma: Malzemenin Çağdaş Kullanım Olanakları

1954 Yokohama doğumlu Kengo Kuma, projelerinde malzemelerin ve geleneksel yapım tekniklerinin çağdaş kullanım olanaklarını arar. Ahşap malzemeler, örgü veya kafes strüktürler, çivi veya yapıştırıcı olmaksızın eski yöntemlerle birleştirilen modüller Kuma'nın tasarımlarında sıklıkla yer verdiği unsurlardandır. Geleneksel Japon mimarisi onun için önemli bir esin kaynağıdır; eski yapım tekniklerinin sürdürülebilirlik, yapım kolaylığı ve bağlamla kurulan diyalog bakımından esin verici olduğunu ve günümüz tasarımlarında yorumlanarak kullanılması gerektiğini savunur. Mimarisi çoğu zaman 'bulunduğu yerden büyümüş' gibidir; malzeme kullanımı bu etkiyi yaratmada özel öneme sahiptir. Tasarımcı, önceki yıllarda projelerinde beton, cam gibi malzemeler de kullanırken, son yıllarda çoğunlukla ahşap, sedir, bambu, washi kağıdı, kaba sıva, volkanik taş gibi doğal malzemelere yönelmiştir. Teknolojik araçların ve yapay malzemelerin günümüzde insanlar üzerinde stres yarattığına, ahşap gibi doğal malzemelerin ise dinginlik verdiğine inandığını belirten Kuma'nın ahşap malzemeyi yoğun olarak kullandığı projelerden biri Eskişehir'de 2019 yılında tamamlanmış olan Odunpazarı Modern Müzesi'dir.

Uzaktan bakıldığında döndürülerek üst üste yığılmış kutuları andıran müze kompleksinin tasarımında Kuma, Osmanlı'nın geleneksel cumbalı ahşap evlerinden ve bölgede bulunan çarşıdan ilham aldığını belirtmiştir. Birbirine kenetlenmiş küplerden oluşan müze yapısının yatay ahşap kirişlerden oluşan bir cephesi vardır (Resim 8). Yapılarının bağlamla ilişkisine önem veren Kuma'ya göre, 'Mimarlığın esas amacı ilişkiler kurmaktır. Form vermek değildir, çevreyle yeni bir ilişki biçimi kurgulamaktır' (Lauter, 2018, s.97).

Resim 8. Odunpazarı Modern Müzesi, Eskişehir.
Kengo Kuma & Associates, 2019 (URL-10).

Kuma, malzemeleri alışılmadık şekillerde kullanmaz, deneysel yaklaşımlar arar. Çoğu zaman malzemeleri büyük, monoblok kütleler olarak değil, küçük parçalara bölerek kullanır (Resim 9). Projelerinde doğaya öykünen bir düzensizlik ön plandadır. Buna örnek teşkil edebilecek bir yapım tekniği olan örgü strüktür ile ilgili olarak, 'Örerek bir hacim oluşturmak, tarihteki en ilkel yöntemlerden biridir. Çoğu hayvan kendine çevreden bulunduğu malzemelerle yuva hazırlar. Afrika'da bulunduğum yıllarda farklı köylere yaptığım ziyaretler esnasında, hepsinin kendilerine özgü örme stilleri olduğuna, farklı malzemeler ve teknikler kullandığına şahit oldum. Bu kültürel zenginlik, bize geleceğin mimari konseptlerinde ilham verici olabilir' yorumunu yapmıştır (Lauter, 2018, s.100).

Resim 9. Kengo Kuma'nın parçalı malzeme kullanımını örnekleyen projeler
(URL-11, URL-12, URL-13).

Fenomenolojiye göre algılama, bilginin durağan bir alınması durumundan ziyade bedensel bir etkinliktir. Mekanların 'oldukları gibi' görülebilmesi için algılayanın, mekan içerisinde hareket etmesi gerekir. Husserl'in dikkat çektiği gibi, algılanan nesneye bakıldığında ilk bakışta nadiren tatmin olunur, nesne kişiyi daha öte araştırmaya çağırır. Bu nedenle bir mekanı algılamak bedensel bir ilişkiyi ve etkileşimi gerektirir. Bunun yanında bir fenomeni algılamak vakit alır; zamansallık bu noktada önemli rol oynar. Bir nesnenin ön tarafı görülüp arka tarafa döndüğünde, ön taraf giderek gözden kaybolursa da zihinden kaybolmayacaktır. Nesne ile tanıdıklık bu sayede artacaktır çünkü geçmişte görülen şeyler akılda kalacaktır.

Kengo Kuma'nın mimarisinin, yalnızca görme duyusuna değil, bedenselliği, mekansallığı ve zamansallığı içeren bütünsel algılama yetilerine odaklandığı görülür. Çok parçalı strüktürlerin ve ışığın kullanımının yarattığı ritim, ziyaretçilere hareketle birlikte değişen perspektifler ve yeni deneyimler sunar. Bağlamla kurulan özgün ilişkiler ve malzemeyi kullanım şekli, fenomenolojik yaklaşımı Kuma'nın yapıları üzerinden okumayı olanaklı kılar. Kuma, yıllar içinde malzemeler üzerine farklı şekillerde düşündükten sonra vardığı sonucu şöyle özetlemiştir: 'Malzeme bitmiş bir şey değil, devinim halinde olan bir süreçtir. Önemli olan, form ve malzeme ayırımından vazgeçmektir. Bu bakış açısıyla türettiğim 'maddi yapı' terimi, malzemeyi ve yapıyı ayrı kavramlar olarak ele almaz, tersine bir tutar, malzemeye özgü olan formu arar' (Kuma, 2004, s. 9). Kuma'nın malzemeye ilişkin bu sözleri, fenomenolojinin sürekli hareket halinde olan canlı ve dinamik yapısıyla örtüşmektedir.

5. Değerlendirme ve Sonuç

İçinde bulunduğumuz teknolojik kültüre, tasarım/üretim araçlarına ve iletişim alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak görme duyusunun diğer duyuların önüne geçtiği gözlemlenmektedir. Tasarımın gösterme ve gösterilme düzeylerine göre ölçülen bir bakış açısına indirgenmesi ise mekanla kurulan bağların zayıflamasına, mimarlığı imaj nesnelere indirgeyen biçimci yaklaşımların öne çıkmasına neden olabilmektedir. Fenomenoloji felsefesi bu noktada bilinci, bedeni, hareketi ve mekanın çok boyutlu anlamlarını merkeze alan alternatif bakış açıları sunmaktadır.

Mimaride fenomenolojik yaklaşım, tasarım felsefesini ve anlamı temel alır; mekanın göz dışındaki duyularla da deneyimlendiğini savunur; mimarlığı hareketin ve duyumun ön planda olduğu bir anlayışla değerlendirmeye çalışır. Fenomenolojik yaklaşımın mimaride tasarımcı kimliği ve malzeme üzerinden bir okumasını yapmayı amaçlayan bu çalışmada Steven Holl, Tadao Ando, Peter Zumthor ve Kengo Kuma'nın konuya örnek teşkil ettiği düşünülen yapıları incelenmiş; fenomenolojinin bedensellik, zamansallık, yönelimsellik gibi kavramları mimari tasarımlar üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Çalışma ile ortaya konan değerlendirme yöntemi bir deneme niteliğindedir; farklı yaklaşımlar doğrultusunda geliştirilebilir. Bu çerçevede, incelenen örnekleri, öğeleri, özellikleri ve ilişkili bulunan fenomenolojik yaklaşımları özetleyen tablo aşağıdaki gibidir (Tablo 1).

Tablo 1. Mimarlar, yapıları ve ilişkili bulunan fenomenolojik yaklaşımlar

	incelenen yapı	mimari öğeler	özellikler	fenomenolojik okuma
Steven Holl	Knut Hamsun Müzesi	malzeme	malzemelerin deneysel ve metaforik kullanımı	mekansallık
		çevre ile ilişkiler	yapının çevresi ile olan ilişkilerini temel alan mimari çözüm	epokhe, duruma özgülük
		detay kullanımı	el işçiliğine dayalı detayların kullanımı	bedensellik
Tadao Ando	Işık Kilisesi	malzeme	malzemelerin brüt kullanımı	mekansallık
		ışık	ışığın mekansal etkide, sembolik ve metaforik kullanımı	epokhe, zamansallık
		form	minimalist, geometrik biçim dili	mekansallık
	Buda Heykeli Çevre Düzenlemesi	çevre ile ilişkiler	geometrike edilmiş doğa	bedensellik, mekansallık
Peter Zumthor	Bruder Klaus şapeli ve Gugalun evi	malzeme	eski-yeni karşıtlığı, malzemeye metaforik ve deneysel yaklaşım	epokhe, yönelimselliğin sorgulanması
		yapım yöntemi	geleneksel teknik ve malzemelerin yeniden yorumlanması	bedensellik, duruma özgülük
Kengo Kuma	Oduņpazarı Modern Müzesi	malzeme	doğal malzeme kullanımı	bedensellik
		form	çok parçalı strüktürlerin kullanımı	mekansallık, zamansallık
		çevre ile ilişkiler	yapının çevre ile yeni ilişkiler kurması	epokhe, duruma özgülük

Araştırma kapsamında ele alınan örnekler toplu halde irdelendiğinde, mekanları anlam ve deneyim yönüyle ele almaları, yapının bağlamını okuyarak yere özgü davranmaları, ışığa, malzemeye, dokunsallığa önem vermeleri, mimarların yapıları üzerinden okunabilen ortak özellikler olmuştur. Bunun yanında, semantik bir dil olarak malzemeyi kullanım biçimlerinde farklılıklar olduğu, hepsinin kendilerine özgü yaklaşımlar geliştirdiği ve tasarımcı kimliklerini bu yaklaşımlar paralelinde yansıttığı gözlemlenmiştir. Mimarinin içinde bulunduğumuz habitat içerisinde varoluşsal ve psikolojik açıdan ne denli önemli

bir yerde durduğu düşünülürken, yapıyı çevresi, içinde bulunduğu kültür, coğrafya koşulları ve sürdürülebilirlik yönünden ele alan insan odaklı yaklaşımların önemi anlaşılmaktadır. Bu noktada mimarların ve mimar adaylarının bir tekniker veya mimarlığı gösteri olarak algılayan bir uygulayıcı olmaktan çok, mekan tasarımının insan hayatındaki rolünün farkındalığı ile hareket eden duyarlı bir tavır içinde olmaları, günümüzde sorun haline gelen konuların çözümüne katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak, hayatın her alanı ile ilişkili bir yaklaşım olan fenomenolojinin eğitimden uygulamaya kadar pek çok alanda tartışılmasının tasarımı, felsefeyi ve yaşadığımız çevreyi farklı boyutlara taşıyacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Armağan, C. Ç. (2011). *Fenomenolojik yöntem ve tektonik dil aracılığı ile materyale duyarlı tasarım*. (Yüksek lisans tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ayna, A. ve Domaniçli, S. (2011). Duyusal hacim, *Mimari Tasarım Eğitimi: Bütünleşme 2. Ulusal Sempozyumu*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Baudrillard, J. (2016). *Tüketim toplumu*. (Çev. H. Deliceçaylı ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bilgin, İ. (2015). *Mimarın soluğu: Peter Zumthor mimarlığı üzerine denemeler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Brownlee, D. B., De Long, D.G. ve Scully, V. (1997). *Louis I. Kahn: In the realm of architecture*. Michigan: Universe Pub.

Brown, R. ve Farrelly, L. (2012). *Materials and interior design*. London: Laurence King Publishing Ltd.

Corbusier, L. (2013). *Towards a new architecture*. Massachusetts: Courier Corporation.
Debord, G. (2016). *Gösteri toplumu*. (Çev. A. Ekmekçi ve O. Taşkent). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Dowling, M. (2005). From Husserl to van Manen: A review of different phenomenological approaches. *Nursing Studies*. 44(1), 131-142. doi: 10.1016/j.ijnurstu.2005.11.026

Foster, H. (2011). *Sanat-mimarlık kompleksi*. (Çev. S. Özaloğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.

Günay, V. D. ve Parsa A. F. (Ed.) (2012). *Görsel gösterebilim: İmgenin anlamlandırılması*. İstanbul: Es Yayınları.

Holl, S. (1996). *Anchoring*. New York: Princeton Architectural Press.

Holl, S. (2000). *Parallax*. New York: Princeton Architectural Press.

Husserl, E. (2020). *Fenomenoloji üzerine beş ders*. (Çev. H. Tepe). İstanbul: BilgeSu Yayıncılık.

Karatani, K. (2005). *Metafor olarak mimari: Dil, sayı, para*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Metis Yayınları.

Kayaduran Akkavak, K. (2017). *Mekân tasarımında fenomenolojik yaklaşımlar üzerine bir tartışma*. (Yüksek lisans tezi) Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Kuma, K. (2004). *Kengo Kuma: Materials, structures, details by Kengo Kuma*. Switzerland: Birkhauser Verlag GmbH.

Lash, S. (1994). *Reflexivitat und ihre doppelungen: Struktur, asthetik und gemeinschaft*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.

Lauter, D. (2018). Architecture with a natural connection, an interview with Kengo Kuma. *Modern Painters*, 93-101. Blouinartinfo.com, erişim: 16 Eylül 2021, erişim adresi <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&site=eds-live&db=asu&AN=132736128>

Leski, K. (2017). *Yaratıcılık fırtınası*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Lewandowska, A. (2019). Reducing architecture to an image. *Journal of Education Culture and Society*, 10(2), 239-244. doi: 10.15503/jecs20192.239.244

Levin, D. M. (1993). *Modernity and the hegemony of vision*. Kalifornia: University of California Press.

Lewis, M. ve Staehler, T. (2017). Fenomenoloji. (Çev. M. Demirhan, M. B. Gürsoy, O. B. Kaplan, M. Türkan, N. Şahankaya) Ankara: Ayrıntı Basımevi.

Merleau-Ponty, M. (2017). *Algının fenomenolojisi*. (Çev. E. Sarıkartal ve E. Hacimuratoğlu) İstanbul: İthaki Yayınları.

Norberg-Schulz, C. (1982). *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. Rizolli Publishers.

Onur, D. ve Zorlu, T. (2018). Tasarım eğitiminde yaratıcılık olgusu: Çok duyulu farkındalık atölyeleri. İstanbul: Gece Kitaplığı.

Özçam, I. (2018). Tasarım öğrencilerinin kimlik tanımı oluşturma sürecinde metaforların kullanımı. A. Temizer ve Y.Baytal (Ed.), *New Trends in Social Sciences Symposium V Proceedings Book içinde* (243-257. ss.), Podgorica: Institut za Geografiju. ISBN: 978-9940-745-02-8

Öztürk, N. (2014). Malzeme ve inşa süreçlerinin yeniden tasarlanması: Bruder Klaus şapeli ve betonarmenin potansiyeli, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(13), 93-103. doi:<https://doi.org/10.18603/std.24311>

Pallasmaa, J. (2019). *Tenin gözleri: Mimarlık ve duyular*. (Çev. A. U. Kılıç) İstanbul: YEM Yayınevi.

Pallasmaa, J. (2009). *The thinking hand: Existential and embodied wisdom in architecture*. UK: John Wiley & Sons.

Perniola, M. (2005). *Estetika XX veka*, Svetovi: Novi Sad.

Spiegelberg, H. (1982). *The phenomenological movement*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.

Steinmann, M. (1994). *Die gegenwartigkeit der dinge*. Londra: Artemis Verlag.

Ulubay, S. ve Önal, F. (2020). Mekân üzerine sorunsallar ve kavrayışlar: Fenomenoloji kuramının yirminci yüzyılın mekân anlayışına etkileri, *Megaron Dergisi*, 15(4), 606-613. doi: 10.14744/MEGARON.2020.28482

Upshaw, L. B. (1995). *Building brand identity*, New York: John Wiley & Sons Inc.

Ülger, E. (2016). Mimarlık fenomenolojisi ve mekan kavramı üzerine fenomenolojik-hermeneutik bir inceleme: Heidegger mimarlara ne der?, *Felsefe dünyası dergisi*, (63), 116-154.

Vasilski, D. (2013). Minimalism in architecture: Materials as an instrument of perception immaterial reality. *Arhitektura i Urbanizam*. (37), 3-27. doi:10.5937/a-u37-3761

Yorgancıoğlu, D. (2004). Steven Holl: A translation of phenomenological philosophy into the realm of architecture (Yüksek lisans tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Zahavi, D. (2020). *Fenomenoloji: İlk temeller*. (Çev. S. Bayazit) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Zumthor, P. (2006). *Atmospheres: Architectural environments-surrounding objects*, Basel: Birkhäuser GmbH.

Kengo Kuma Associates. (2021, 16 Eylül). Erişim adresi <https://kkaa.co.jp/works/architecture/great-bamboo-wall/>

Resim Kaynakları

URL-1. <https://www.fosterandpartners.com/projects/> (2022, 19 Temmuz).

URL-2. <https://www.architectural-review.com/today/knut-hamsun-centre-by-steven-holl-architects-presteid-hamaroy-island-norway> (2022, 19 Temmuz).

URL-3. <https://www.stevenholl.com/projects/knut-hamsun-center> (2022, 19 Temmuz).

URL-4. <https://www.archdaily.com/101260/ad-classics-church-of-the-light-tadao-ando> (2022, 19 Temmuz).

URL-5. <https://inhabitat.com/tadao-ando-embeds-open-air-prayer-hall-around-massive-15-year-old-buddha-statue/> (2022, 19 Temmuz).

URL-6. <https://www.archdaily.com/106352/bruder-klaus-field-chapel-peter-zumthor> (2022, 19 Temmuz).

URL-7. <https://zumthor.org/project/gugalun/> (2022, 19 Temmuz).

URL-8. <https://kkaa.co.jp/works/architecture/adobe-repository-for-buddha-statue/> (2022, 19 Temmuz).

URL-9. <https://archeyes.com/commune-great-bamboo-wall-kengo-kuma-associates/> (2022, 19 Temmuz).

URL-10. <https://www.archdaily.com/924568/new-iconic-museum-for-turkey-by-kengo-kuma-and-associates> (2022, 19 Temmuz).

URL-11. <https://inhabitat.com/kengo-kuma-envisions-shapeshifting-nomadic-shelters-woven-from-hundreds-of-identical-wooden-pieces/> (2022, 19 Temmuz).

URL-12. <https://www.dezeen.com/2013/08/27/frac-marseille-by-kengo-kuma/> (2022, 19 Temmuz).

URL-13. <https://travel98.com/article/59402> (2022, 19 Temmuz).

Türkiye’de 1930-1950 Yılları Arasında Kadının Toplum ve Konut İçindeki Yeri: Ev-İş Dergisi

Emine Saka AKIN¹, Aygün KALINBAYRAK ERCAN²

Öz

Cumhuriyet ile beraber Türkiye’de değişimler gerçekleşirken kadınlara verilen haklar, yeni bir toplum ve aile yapısının ortaya çıkmasına neden olmuş ve beraberinde mekânları da değiştirmeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, geleneksel bir yaşamdan modern bir yaşama geçerken basılı yayınlarda kadına, toplum ve aile yapısındaki yeri ile ilgili yüklenen misyonların konut mekân organizasyonlarına yansımalarının, kadın-mekân-mahremiyet bağlamında konutla ilişkilendirilerek “mutfak mekânı” üzerinden irdelenmesidir. Bu bağlamda çalışmanın materyallerini Ev-İş (1937-1952) Dergisi ve dergide yer alan konut planlarının dönemi ile karşılaştırılması amacıyla 1930-1950 yılları arasında inşa edilen konut planları oluşturmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle kadın/kamusal alan/konut ilişkisi ile dönemin sosyal ve mimari yapısı ortaya konulmuştur. Ev-İş dergisinde yayınlanan konut planları ve 1930-1950 yılları arasında inşa edilmiş konut planlarının mekân organizasyonları mutfak mekânı üzerinden analiz edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Her iki konut grubunda kadın mahremiyetinin algılanıp algılanmama durumu, mutfak mekanının konut mekân organizasyonundaki bütünleşmişlik/ayrışmışlık derecesi ve erişim şemasındaki derinliği üzerinden değerlendirilmiştir. Mutfağın konut mekân organizasyonu içerisindeki derecesi Mekân Dizimi (Space Syntax) yöntemi ile belirlenmiştir. Her iki grupta yer alan konut planlarının analizleri kadının mahremiyetini gözetin/gözetmeyen olmak üzere iki farklı mekân anlayışı olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak bu çalışma ile karşılaşılan iki farklı mekân organizasyonu, bir yandan eğitilmiş, çalışan bir kadın imajı ile kadının kamusal alanda görünür, diğer taraftan iyi bir eş ve anne olması beklentileri ile ilgili dönemin geleneksel değerlerden kopamayışının ikilemini yansıtmaktadır. Bu ikilem hem basın yoluyla hem de inşa edilen konut planlarında ve Ev-İş Dergisi’nin içeriğinde kadının yerinin hala evi olduğunu işaret etmesi bakımından dönemin toplumsal yapısını ortaya koymaktadır. Kısaca toplumsal yapıda kadının rolü değişmiş olmasına rağmen konut mekân organizasyonlarında cinsiyetçi yaklaşımın izlerinin hala sürdüğü görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Konut Mekân Organizasyonu, Mekân Dizimi, Mahremiyet, Mutfak, Kadın

Woman in Society and House in Turkey between 1930-1950: Ev-İş Magazine

Abstract

New legal rights given to women during the Turkish Republican reforms led to the emergence of a new society and family structure, which eventually resulted in the transformation of spaces. The aim of this study is to examine the reflection of the missions, which are imposed by printed publications on women about their place in the society and

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

*İlgili Yazar/Corresponding author: eminesaka.akin@bozok.edu.tr

Gönderim Tarihi / Received Date: 04.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.08.2022

family structure, on the house space organizations during the transition from traditional to modern life, through examining the "kitchen" by associating it with the house in the context of woman-space-privacy. In this context, the materials of the study consist of the house plans in Ev-İş Magazine (1937-1952), and, for a comparative analysis, the contemporary plans of houses built between 1930-1950. First of all, the relationship between women/public space/housing and the social and architectural structure of the period were discussed. The spatial organizations of the house plans published in the Ev-İş Magazine and the plans of the houses built between 1930-1950 were analyzed and compared with respect to their kitchens. In both housing groups, the perception of woman's privacy was evaluated through the degree of integration/segregation of the kitchen in the space organization of the house and its depth in the access scheme. The degree of the kitchen in the residential space organization was analyzed by Space Syntax. The results reveal that both house groups indicate two different understandings of space in terms of existence and absence of women's privacy. As a result, the two different space organizations encountered in this study reflect the dichotomy of not being able to break from the traditional values of the period related to the perception of woman in public sphere with the image of educated and working woman and the expectation of her role as a good wife and mother. This dilemma reveals the social structure of the period in terms of pointing out that the place of women is still at home in the publications, in the plans of the built houses and in the content of Ev-İş Magazine. In short, although the role of women in the society has changed, the traces of the gender-based approach in housing space organizations persist.

Keywords: House Space Organization, Space Syntax, Privacy, Kitchen, Woman

1. Giriş

Mimarlık, insanlığın ilk günlerinden itibaren bulunduğu kültür, teknoloji ve fiziksel çevre şartları gibi etmenlerden etkilenecek günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle mimarlık, toplumların yaşam tarzları, kültürleri, teknolojileri, ekonomik durumları ve hatta siyasi görüşleri gibi pek çok unsuru yansıtır. Ancak durağan olmayan dünyada sürekli değişen bu unsurlar, toplumların yaşam tarzlarını değiştirir. Dünyada özgürlük, milliyetçilik kavramları ile başlayan ve sonrasında Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan hukuksal düzenlemeler, yeni iş sektörleri ve yeni çalışma şekilleri toplumların yaşam tarzlarında büyük değişikliklere neden olmuştur. Batı’da bu değişimler yaşanırken Osmanlı Dönemi’nde modernleşme adımlarının temelini oluşturan Tanzimat Fermanı (1839) ile yapılan ıslahat çalışmaları birçok konuda değişimler meydana getirmiştir (Koçak & Sancaktutan, 2021, s. 1938). Ancak bu değişimler Osmanlı Devleti’nde devletin ekonomik, askeri, sosyal pek çok alanda çöküş içinde bulunması nedeniyle istenilen düzeye ulaştırılamamıştır. Bu nedenle Batı’nın gerisinde kalan Osmanlı Devleti’nde yaşam tarzındaki istenilen değişimler Türkiye Cumhuriyeti ile hız kazanmıştır. Çok hızlı ve çok kısa bir zaman içinde Türkiye’nin Batı’yı yakalayarak çağdaşlaşması için ülkenin her kademesinde yapılan düzenlemeler yaşam tarzında devrim niteliğinde değişimleri ortaya çıkarmıştır. Kısaca çağdaş Türkiye için yeni bir hukuksal düzen, yeni bir dünya görüşü elbette yeni bir toplum ve yeni bir yaşam tarzını da beraberinde getirmiştir. Böylece eski yaşam tarzı değişirken yeni yaşam tarzına olanak verecek yeni mekânlara-mekân organizasyonlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada W. Churchill’in “Biz binalarımızı şekillendiririz; sonra da onlar bizi şekillendirir” sözünden yola çıkarak mimarinin insanların yaşam tarzı üzerindeki etkisi kısaca özetlenmektedir. Çünkü mekân oluşturma sanatı olan mimarlık fiziksel bir çevre oluşturmaktan daha öte bir eylemdir. Bu nedenle yaşam tarzında bir değişiklik yapılacaksa öncelikle yaşanan mekânlardan başlamak gerekir. Bu mekânlara duyulan ihtiyacı karşılamak üzere yeni eğitim sistemi için Cumhuriyet Okulları, yeni sağlık sistemi için Numune Hastaneleri, yeni kamu yapıları, yeni

sosyal yapılar ve en önemlisi yeni yaşam tarzına uygun konutlar oluşturulmaya başlanmıştır.

Yeni yaşam tarzı özellikle medeni kanunda kadının toplum ve aile içindeki yerinin özel alandan kamusal alana taşınmasıyla aile yapısında büyük değişimleri ortaya çıkararak konut mekân organizasyonunu değiştirmiştir. Yürekli & Yürekli (2007, s. 88), yaşam tarzının değişiminin yansımalarının en keskin şekilde konut yapılarında görüldüğünü ifade etmektedir. Çünkü konut toplumun temeli olan ailenin yaşadığı ve toplumsal etkileşimin başladığı ilk mekândır. Konutun evrimi incelendiğinde barınma mekânı olarak başlayan gelişimi, toplumsal ve siyasi örgütlenmenin oluşmasından sonra daha kapsamlı hale gelerek insanın fiziksel ve psikolojik pek çok ihtiyacını karşılayan mekânların eklenmesi ile gelişimini sürdürmektedir. Bu ihtiyaçların karşılandığı konutta işlevler arasındaki mekânsal organizasyon da bulunduğu kültür içinde yaşam tarzlarına göre genellikle özel alanla ilişkilendirilen kadınla bütünleştirilmiştir (Öymen Gür & Yalçınkaya, 2013, s. 110).

Kadının toplumsal rolü bağlamında konut mekân organizasyonunda yerinin incelendiği bu çalışmada, kadın dergilerinin modern bir yaşama geçerken önemini Muhit Dergisi'nin (1928) mimari bölüm sorumlusu Samih Saim "ev bir aile mecmuasının meşgul olabileceği önemli konulardan biridir. Aynı zamanda ev bütün asrın meselesidir, ..." (Saim, 1929, s. 498-501; aktaran Bozdoğan, 2012, s. 221), şeklindeki ifadesi ile göstermektedir. 1930-1950 yılları arasında basılan kadınlara yönelik *Elîşi* (1930), *Cumhuriyet Kadını* (1934), *Sesimiz* (1940), *Kadın Dünyası* (1940), *Ev-Kadını* (1943), *Yeni Moda* (1948) (Malkoç Kılıç & Vefikuluçay Yılmaz, 2019, s. 2139), gibi dergilerin içeriklerinde "Batılı Kadın" tanımlamasıyla örtüşen erkeklerle eşitlik mücadelesi, kendi ayakları üzerinde duran özgür kadın, aile hayatı ve *Cumhuriyet Kadını* gibi konulara yer verilmiştir. Bu dergilerin mimari ya da mobilya bölümleri ile yayınlanması (Kaya & Eti Proto, 2016, s. 69), modern aile yapısının oluşturulmasında kadına önemli misyonlar yüklendiğini göstermektedir. Bu çalışmanın amacı da geleneksel bir yaşamdan modern bir yaşama geçerken basılı yayınlarda kadına verilen bu misyonların konut mekân organizasyonlarına nasıl yansıdığına kadın-mekân-mahremiyet bağlamında rolü, yeri ve konutla ilişkilendirilmesinin "mutfak mekânı" üzerinden irdelenmesidir. Bu çalışmaya yönelik kadının kamusal-özel alan içindeki yeri, *Cumhuriyet*'le beraber 1950'li yıllara kadarki döneme yansıyan toplum-aile yapısı, geleneksel konut ve dönemin mimari yapısı ortaya konulmuştur. *Ev-İş Dergisi*'nde yer alan planların dönemi ile aynı anlayışta olup olmadığının kontrol edilmesi için "milli ve çağdaş" bir anlayışın sürdüğü 1930-1950 yılları arasında inşa edilen konut örneklerinin mutfak üzerinden mekân organizasyonları Mekân Dizim (Space Syntax) yöntemi erişim grafikleri yardımı ile analiz edilerek değerlendirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1 Kadın ve Kamusal-Özel Alan İlişkisi

Kamusal-özel alan ayrımı resmi olan ya da olmayan, ev alanı ya da ev dışı gibi ikili karşıtıklara tekabül etmektedir. Yani devletin alanı kamusal; ev, aile ve mahrem hayat ise özel alandır (Bora, 2004, s. 525; Güdücü, 2015, s. 60). Ancak kamusal alan ile ilgili tartışmalarda kamusal alan ile özel alanın birbiri içine girdiği durumlar da söz konusu olabilmekle beraber "kamusal alan" kavramı toplumsal yaşamın bir parçasıdır. Kamusal alan tüm vatandaşlara açık, toplumsal etkinlik alanıdır (Habermas, 1995, s. 62). Özel alan ise kişinin kendisini, ailesini ve istediği zaman akrabalarını ve arkadaşlarını da içine dâhil edebileceği mahrem alanları olan konutlardır. İnsanların her türlü fiziksel ve psikolojik ihtiyacını karşılayabilen konutlar kamusal alandan bu yönüyle keskin bir biçimde ayrılır. Kamusal-özel alan ayrımında tarih boyunca kadınlar hep özel alan ile erkekler ise kamusal

alan ile ilişkilendirilmiştir (Erdaş & Özmen, 2019, s. 13). Toplumlarda kamu/özel, eril/dişil, kültür/doğa gibi temel sosyolojik ikiliklere cinsiyet bazında bakıldığında kamu-eril-kültür erkek ile özel-dişil-doğa ise kadınla ilişkilendirilmektedir (Günindi Ersöz, 2015, s. 82). Kadın avcı-toplayıcı kültürden günümüze kadar hep özel alanda konumlandırılmıştır. Kadının özel alanda olması ile ilgili “yuvayı diş kuş yapar” gibi pek çok atasözü de mevcuttur. Yuva olarak nitelendirilen evin mekân kurgusunda da aile yapısı içindeki kadının yeri önem taşımaktadır. Aile içinde kadın, konut mekânının organizasyonu ve sürdürülebilirliğinden, ailenin barış, huzur ve mutluluğundan, ocağın tütmesinden sorumlu olan, evin sembolik sürekliliğini sağlayan kişidir (Kan Ülkü, 2018, s. 65).

Toplumsal bir yapı olan aile kurumu zaman ve mekâna göre değişim gösterir ve bu nedenle kesin bir tanımının yapılması da mümkün değildir (Öztan, 2004, s. 375; Özkiraz & İşçi Baş, 2016, s. 87). Osmanlı Dönemi’nde ailenin güvenliğini ve üretimini sağlamak için üç kuşağın bir arada bulunduğu ataerkil aile hayatı yapısı mevcuttu (Ortaylı, 2006, s. 3-4, Şentürk Dizman, 2019, s. 835). Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde “kadının özgür olduğu” toplum yapısına uygun bir aile yapısı oluşturulmak istenmiştir. Medeni kanunla erkeklerle eşit olan kadın, tek eşlilik, mirastan eşit yararlanmak, eğitim hakkı gibi pek çok hakka kavuşmuş, ardından 1930-1934 yılları arasında verilen seçme ve seçilme hakları ile de kamusal alanda yerini bulmaya başlamıştır. Kızıl (1978, s. 149), 1926 yılında Türk Medeni Kanunu’nun kabul edilmesiyle Türkiye’de ataerkil, dinsel ve geleneklere bağlı aile yapısının yasal güdülenme yoluyla resmi olarak sona erdiğini ve böylece toplumsal yapının değişme sürecinde yeni bir aile yapısının oluştuğunu ifade eder. Bu bağlamda aile yapısındaki değişim büyük aileden çekirdek aileye geçiş dönemi olarak nitelenebilir. Kadın artık kamusal alandadır ve sadece ev kadını ya da anne değildir. Bu yeni aile yapısı 1930’lu yıllardan itibaren öncelikle eğitilmiş seçkinlerden başlamak üzere oluşmuştur. Yeni ailede çağdaş kadın çocuklarının danıştığı, okuma-yazma bilen ve kitap okuyan, çağdaş erkek ise ev yaşamını eşi ve çocukları ile paylaşan, sadece erkeklerin katıldığı topluluklardan uzak duran bir figürdür. Bu aile yapısı, aşağıda detaylı olarak bahsedilecek olan Geleneksel Konut (Osmanlı) barınma anlayışından tamamen uzak, kadınlar ile erkeklerin ayrışmadığı, kadını daha çok kamusal alana sevk eden yeni bir barınma anlayışını da ortaya çıkarmıştır (Tanyeli, 1988, s. 139; Kaya & Eti Proto, 2016, s. 62). Bu anlayış Cumhuriyetle birlikte doğmuş olsa da bazı Cumhuriyetçi aydınlar kadının yuvayı kurmaktan sorumlu olduğunu, yerinin ev ya da yuva olduğunu ve aynı zamanda da aydın bir eş olması gerektiğini düşünürken (Bozdoğan, 2003) kendileri ile ikilem içindeydiler. Bu ikilemin özel alanın kadınla, kamusal alanın erkekle ilişkilendirildiği toplumsal cinsiyet ayrımına dayandığı söylenebilir.

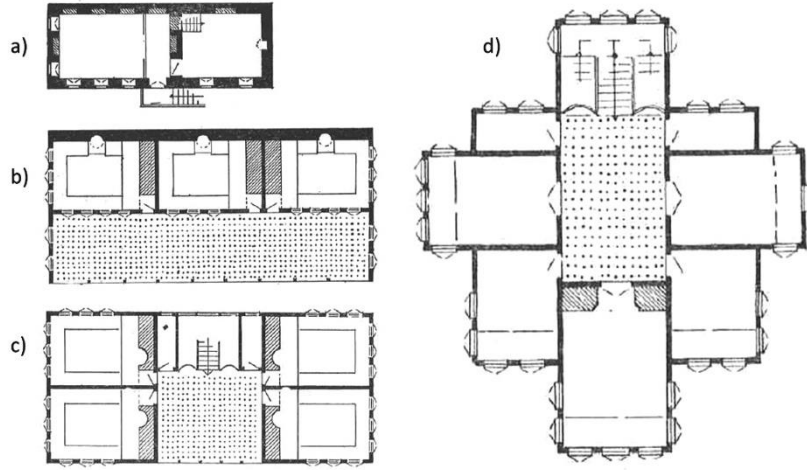
Nitekim, kadını kamusal alanla ilişkilendiren anlayış 1940’lı yılların başından itibaren değişmeye ve kadınlara yönelik magazin içerikli dergilerde kadın yeniden evin içinde ele alınmaya başlanmıştır (Karabulut, 2011, s. 89). Ev-İş (1937), Kadınlar Âlemi (1940), Ev-Kadını (1943) gibi dergiler çoğunlukla kadını kamusal alandan uzaklaştırmaya ve yerinin ev olduğunu, asıl görevinin evini idare ederek kocasına ve çocuklarına bakmak olduğunu anlatmaktaydı. Kadınların kamusal alandan uzaklaştığı 1935 yılında 18, 1943 yılında 16, 1946 yılında 9 ve 1950 yılında 3’e düşen kadın milletvekili sayısı da açıkça göstermektedir (Karabulut, 2011, s. 89).

2.2 Geleneksel Konut ve Kadın

Geleneksel konut, yeni evlilerin erkeğin baba evinde yaşamaya devam ettiği patri-local (baba yerli) geleneğine göre her çifte bir odanın verildiği ve böylece büyük ailelerin yaşadığı (Duben, 1990, s. 422-424), geleneksel teknikler ve yöresel malzemeler ile yapılan mimarlarının bilinmediği yapılardır. Anadolu’da geleneksel konutlar yöresel özelliklere göre değişiklik gösterse de ortak özellik olarak içe dönük bir düzen yansıtırlar (Erpi, 1991, s. 74).

Genellikle iki katlı bazen de ara katı olan ve mahremiyetin önemli olduğu geleneksel konutlarda dışa kapalı bir mekân organizasyonu vardır. Zemin katlarda mümkün olduğunca az pencere ve duvarlar ile çevrilmiş içe dönük bahçesi ile geleneksel konut sokaktan yalıtılmıştır. Geleneksel konutların üst katları mutfak, işlik, depo, samanlık ya da ahır gibi servis alanlarının olduğu zemin kattan oldukça yalıtılmıştır. Bu nedenle de mutfak, işlik, depo, samanlık ya da ahır gibi mekânlar geleneksel konut plan tipolojisinde okunmaz. Sofa ve oda ana kurgusu içinde olan plan şemalarında sofa hem geçiş alanı hem de ailenin toplanma alanıdır (Küçükerman, 2007, s. 69). Odalar ise içinde oturma, yatma, yemek yeme, dinlenme ve banyo yapmaya imkân verecek şekilde hem gündüz hem de gece işlevlerine hizmet edecek şekildedir. Sedat Hakkı Eldem (1954, s. 24), Türkiye’de geniş bir alanda yapmış olduğu çalışma ile genel hatlarıyla “Türk Evi” olarak nitelendirdiği geleneksel konut plan şemalarını sofasız, iç, orta ve dış sofalı olarak dörde ayırır (Şekil 1). Bu plan tipleri de kendi içlerinde çeşitlilik gösterir.

Şekil 1. Sedat Hakkı Eldem tarafından tanımlanan a) Sofasız plan tipi, b) Dış sofalı plan tipi, c) İç sofalı plan tipi, d) Orta sofalı plan tipi (Eldem, 1954, s. 27, 34, 94, 132)

Anadolu’da geleneksel konutlarda oluşturulan mekân organizasyonunun mahremiyet olgusuna yani kamusal-özel alan ve cinsiyet ayrımına dayalı olarak kurgulandığı görülmektedir. Bu ayrımın yapılmasında en önemli etken de kamusal alan dışında olan kadının mahremiyetidir. Geleneksel konutun yüksek bahçe duvarları esasında konutun mahremiyetini sağlamada ilk düzenlemesidir (Halaç & Doruk, 2019, s. 69). İkinci bir düzenleme sokak ve ev arasında tampon görevi gören sofa (hayat, taşlık) mekânıdır (Yürekli & Yürekli, 2007, s. 20). Geleneksel konut mekân organizasyonunun cinsiyet ayrımına dayalı olarak kurgulanmasının en belirgin özelliği ise haremlik ve selamlık ayrımıdır. Eldem (1954, s. 23) haremlik ve selamlığın Türk Evleri’nin karakteristik bir özelliği olduğunu vurgular. Harem adı verilen mekânın çok işlevli olmasının yanında en önemli özelliği kadın mekânı olması ve aileden olmayan erkek ziyaretçilere kapalı olmasıdır. Kadının vaktinin büyük bir kısmının geçtiği mekânlar harem alanlarıdır. Dışarıya tamamen kapatılmış, kendi özel alanı içerisinde işleyen bir bölümdür (Halaç & Doruk, 2019, s. 54). Selamlık yani baş oda, evin en gösterişli yeri olarak erkek egemenliğini simgeler (Erdaş & Özmen, 2019, s. 14). Kadınlar, evde erkeklerin olduğu sürelerde erkekler için ayrılmış olan selamlığa sadece hizmet etmek amacıyla girebilir. Eldem (1954) geleneksel konut kurgusunda servis mekanlarının konut içindeki yerini şu şekilde özetler:

“Diğer unsurlar, plan tipi üzerine az veya hiç tesir etmezler. Bunlar daha ziyade hizmet ve temizlik yerleridir. Mesela mutfaklar, fırınlar ev içinde olmadığı zaman kendiliğinden plan

harici kalmakta ve dolayısıyla ev planı üzerine bir tesirleri olmamaktadır. Ev içinde oldukları zaman ise, alt kattadırlar ve bu sebepten dolayı yine plan tipi üzerinde tesirleri yoktur. Çamaşırılık, kiler gibi yerler de aynı vaziyettedir (Eldem, 1954, s. 14).”

Özel alan ile ilişkilendirilen kadının mahremiyetinin sağlanması için mekânsal organizasyonun yanında kapı tokmaklarının kadın, erkek ve çocuk için farklı tasarlanması, kim geldi pencerelerinin yapılması, selamlık kısmına hizmet edebilmek için döner dolap adı verilen dolapların kullanılması, pencere açıklıklarında kafeslerin olması gibi çeşitli önlemlerin de alındığı görülmektedir. Geleneksel konutlardaki mekanların kadın mahremiyetinin yanı sıra kadın ve erkeklerle ilişkilendirilen kabul görmüş davranış kalıpları üzerinden kurgulandığı görülmektedir. Baş oda gibi sosyal mekânlar erkeklerle eşleştirilirken, başta mutfak olmak üzere fırın, çamaşırılık, kiler gibi hizmet ve servis mekânları kadınlarla ilişkilendirilmektedir. Erkek mekânı olan baş oda konut organizasyonunun ana merkeziken, dış alanlar dışındadır (Kan Ülkü, 2018, s. 68). Bu bağlamda toplumsal rollere yani cinsiyete dayalı bu konut mekân organizasyonunda mimari yaklaşımın kapsayıcı olmadığını göstermektedir (Akdemir & Aykal, 2021, s. 483).

2.3 Cumhuriyetle Birlikte Değişen Mimari Yaklaşım

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra savaştan yeni çıkmış, ekonomik seviyesi ve okur-yazar oranı çok düşük olan bir toplumla “Türkiye Cumhuriyeti” devleti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra yapılan devrimlerle birlikte toplum ve özel yaşamda meydana gelen değişiklik ve yenilikler kamusal yapılardan konut yapılarına kadar farklı mekânsal yaklaşımlar getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin çağdaş bir ülke olması için başlatılan çalışmalar, teknik ve teknolojik ilerlemeler, yaşam biçimlerini ve mekânın kurgusunu etkilemiş ve değiştirmiştir (Alsaç, 1976, s. 18; Batur, 1984, s. 1380; Aslanoğlu, 1986, s. 15; Asliskender, 2006, s. 2).

Cumhuriyet’in ilanı ile eskisinden çok farklı olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin Atatürk’ün hedeflediği “muasır medeniyetler seviyesine çıkması” için ulusal bir kimlik ile devletin her alanında yeni bir sistem kurma çabası 1950’li yıllara kadar “Milli ve Çağdaş” bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Hem “Milli” hem de “Çağdaş” bir anlayışla yeni bir kurumsal yapının oluşturulması sürecinde mimariye bakıldığında bölgesel-ulusal bir kimlik anlayışı göze çarpmaktadır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Kemalettin ve Vedat Beyler, daha sonra Sedat Hakkı Eldem, Asım Mutlu, Mehmet Ali Handan, Seyfi Arkan, Zeki Sayar, Emin Onat gibi pek çok mimar ülkenin mimarisini etkileyen başlıca kişiler olmuştur. Özer (1964, s. 51), bu dönemde Kemalettin ve Vedat Beyler’in 19. yüzyıldan beri süre gelen suni atmosferi devam ettiren anlayışla mimariyi tamamen estetik yönüyle, öznel ve bireysel açıdan ele aldıklarını ve suni ihtiyaçlarla suni imkanlar arasında denge arayan, bölgesel bir karakterle, bir “milli mimari” ortamı yarattıklarını ifade etmektedir. Anadolu’da küçük bir kent olan Ankara’nın başkent olması ve başkent’in çağdaş bir kente dönüşmesi için Kemalettin Bey, Vedat Bey, Hikmet Bey ve Guilo Mongeri 1927 yılına kadar Ankara’nın imar faaliyetlerine yönelik pek çok yapı yapmışlardır. Özer (1964, s. 52, 54), bu dönemde özellikle de İstanbul’da öğretim faaliyetleri yürüten yabancı mimarların Ankara’da önde gelen pek çok yapının mimarlığını üstlendiğini ve Türkiye’de ortaya koydukları tutumun Kemalettin ve Vedat Beyler dönemindeki tutumla aşağı yukarı aynı olduğunu, “milli ya da bölgesel bir öznelciliğin, uluslararası ya da evrensel bir öznelcilikle yer değiştirdiğini” söyler. Yabancı mimarların faaliyetleri nedeniyle 1927 yılından itibaren Türkiye’de yabancı mimarlara karşı bir tepki oluşmuştur. Bu tepki sonucu, milli yeteneği ortaya koymak için dönemin siyasi ortamı etkisi ile “Türk” kimliğine vurgu yapan Bölgesel-Ulusal mimarlık yaygınlaşmıştır. Ancak çağdaş bir ülke için bir yandan modernist mimari yaklaşımlar, bir yandan da “Milli” olma çabası en büyük ikilemdir. Bu ikilemi Özer (1964, s. 61), kendini yabancı mimarlara ispat ettirmeye çalışan Türk mimarların modernist mimarlık akımlarından etkilenmiş örneklerini “çağdaş

uluslararası örneklere yönelen bir eklektisizm” olarak ifade ederken, çeşitli konulara kalıp bulma çabasında olan “Milli Mimari” hareketinin de 19. yüzyıl Batı Eklektisizminin espri ve tutumlarına son derece yakın olduğunu ifade eder. Bu durum Marshall Planı’nın uygulanması için hükümetin liberalleşmesi sonucunda 1950’de burjuvanın iktidarı ve parlamenter demokrasinin kurulmasıyla Rasyonel-Uluslararası mimarlığa geçen bir boyut kazanmıştır (Kızıl, 1978, s. 158).

3. Materyal ve Yöntem

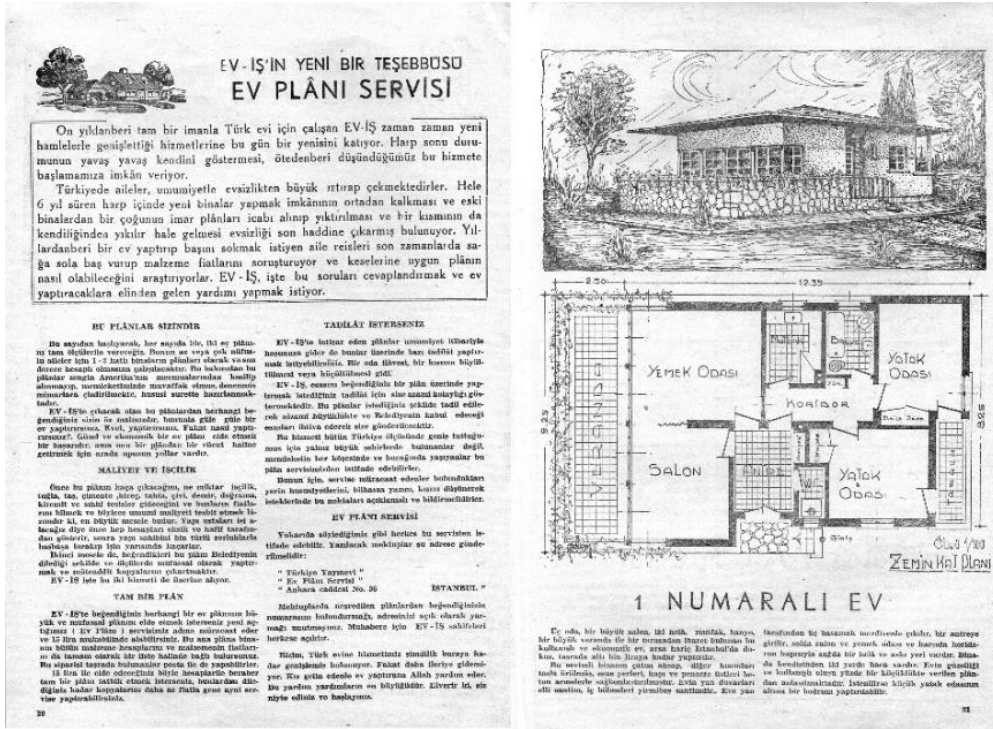
3.1. Materyal

Gelenekselden modern bir yaşama geçerken kadının konut mekân organizasyonunda yerinin irdelendiği bu çalışmanın materyallerini Ev-İş (1937-1952) Dergisi ve 1930-1950 yılları arasında inşa edilen konut planları oluşturmaktadır.

Ev-İş 1937-1952 yılları arasında 180 sayı yayınlamış bir kadın dergisidir. Derginin sahibi ve genel yayın yönetmeni Tahsin Demiray, yazı işleri ve teknik sekreteri ise Kemalettin Tuğcu’dur. Doğrudan kadınlara seslenen dergi içeriğinde yemek yapımından, çocuk bakımına, bir evin nasıl idare edileceğinden moda kadar, günlük yaşama dair tavsiyelere yer verilmiştir (Şekil 2). Derginin 1946 yılı Ağustos ayında çıkan 112. sayısından itibaren “Ev Planı Servisi” bölümü yayımlanmaya başlanmıştır. Aynı sayıdaki açıklamaya göre bu servis, savaş sonrası artan evsizlikle birlikte ev yaptırmak isteyenlere örnek teşkil etmesi için başlatılmıştır (Ev-İş Servisi 1, 1946, s. 20). Dergide yer alan konut tasarımları Sanayi-i Nefise Mektebi 1943 mezunu Y. Mimar M. Celal Akasoy tarafından yapılmıştır (Karakaya, 2006, s. 60). Derginin bu bölümlerinde farklı mekân organizasyonlarına sahip konut önerileri sunulmuş ve bu önerilerin “Amerika’nın mecmualarından kesilip alınmayıp, memleketimizde muvaffak olmuş, denenmiş mimarlara çizdirilmekte” olduğu da ayrıca vurgulanmıştır. Öte yandan, okurların beğendikleri takdirde istedikleri planları kullanabilecekleri, hatta dergiye ödeyecekleri belirli bir ücret karşılığında büyük ve ayrıntılı planları edinilebilecekleri, planları tercihlerine göre değiştirebilecekleri ve maliyet ve işçilik hesaplarını yapabilecekleri belirtilmiştir (Şekil 3).

Şekil 2. Ev-İş Dergisi dış ve iç kapak, yıl 1946, sayı 112

Şekil 3. Ev-İş Dergisi’nde yer alan ilk Ev Plan Servisi, yıl 1946, sayı 112, s. 20-21

Tokat’ta geleneksel bir konutta bulunan ve Ev-İş Dergisi’nin 1946 yılından itibaren verilen “Ev Planı Servisi” bölümünün yer aldığı sayılardan benzer nitelikte olanlar kapsam dışı bırakılarak 14 konut örneğine odaklanılmıştır. “Ev Plan Servisi” bölümüne Ev-İş dergisi bazı sayılarda yer vermemiş olup, bazı sayılarında da konutlar aksonometrik perspektif şeklinde verildiği için çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. Çalışma konusunu oluşturan konut planları 112, 114, 118, 119, 121, 123, 124, 125, 129, 131, 136, 143, 144 ve 147. sayılarındaki sırasıyla 1, 4, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 20, 22, 27, 34, 35 ve 38 numaralı konut önerileridir.

Çalışmada Ev-İş Dergisi’ndeki örneklerin dönemin konut mekân organizasyonunu yansıtıp yansıtmadığını değerlendirmek amacıyla 1930-1950 yılları arasında inşa edilen konut yapılarına da odaklanılmıştır. Yabancı mimarlara tepki ile sonlanan I. Ulusal Mimarlık Dönemi (1908-1930) (Aktemur & Arslan, 2010, s. 3) sonrasında, Türk mimarlar tarafından mimarinin milli (iklim, topoğrafya, toplumsal, kültürel ve ekonomik koşullara uygunluk) ve çağdaş yaklaşımı 1930’larda Türk mimarlık söyleminin vazgeçilmez özünü oluşturuyordu (Bozdoğan, 2012, s. 276). Bu nedenle mimarinin milli ve çağdaş bir boyut kazandığı 1930 yılı ile 1950 yılları esas alınmıştır (Kızıl, 1978, s. 158). Literatürde Türk mimarlar tarafından milli ve çağdaş anlayışla inşa edilen en erken tarihli yapı 1931 yılında Arkitekt Dergisi’nde de yayınlanan Sırrı Arif’in Bekir Bey Evi’dir (Batur, 1983, s. 1391). Bu çalışmada inşa edilen konut örnekleri, biri dışında (K. No: 2/ Arkitekt Dergisi’nde bulunmadığı için), Türkiye mimarlığının belgelenmesinde çok önemli bir işlevi olan, çok sayıda mimarlık uygulamasına yer veren, döneminin mimarlık söylemi ve pratiklerinin izlendiği Arkitekt Dergisi’nden seçilmiştir (Çetin, 2010, s. 235). 1931-1981 yılları arasında kesintisiz yayın hayatına devam eden Arkitekt Dergisi Cumhuriyet’le eş zamanlı olan mimarlar kuşağının, Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetim anlayışının “mimarlık hizmetlerini tüm yurda yayma” politikasının ürünü olarak doğmuştur (Alsaç, 1976, s. 5; aktaran Tuluk, 2009, s. 485). Çalışmada 1930-1950 yılları arasına damga vuran mimarlardan Arif Hikmet (K. No: 1), Sedat Hakkı Eldem (K. No: 2, 7 ve 10), Sırrı Arif (K. No: 3), Zeki Sayar (Selah) (K. No: 4), Bekir İhsan (K. No:

5), Nihat Vedat (Tek) (K. No: 6), Seyfi Arkan (K. No: 8 ve 11), Leman Tomsu (K. No: 9), Asım Mutlu (K. No: 12), Nihal Sanlı (K. No: 13), Yusuf Atakan (K. No: 14), Abidin Mortaş (K. No: 15), Mehmet Ali Handan (K. No: 16 ve 17) ve Muhittin Binan'ın (K. No: 18) tasarladığı 18 konut örneği seçilmiştir (Çizelge 2). Bu örneklerin seçiminde konutların inşa edilmiş olmalarına dikkat edilmiştir.

Ayrıca, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'li yıllara, hatta daha sonrasına uzanan süreçte aile yapısındaki değişim eğitilmiş ve ekonomik gücü yüksek seçkinlerden başlamıştır. *Arkitekt Dergisi*'nde de yer alan modernist izler taşıyan konut örnekleri çoğunlukla eğitilmiş ve üst gelir grubuna ait ailelere hitap etmiştir (Akyol, 2007, s. 63). *Ev-İş Dergisi*'ne de bu bağlamda, dergiye abone olabilecek kişilerin okuma-yazma bilmesi ve dergiyi satın alabilecek ekonomik güce sahip olması gerekmektedir. Türkiye'nin bu dönemdeki ekonomisi ve okuryazarlık oranları düşünüldüğünde bu dergiye erişebilecek kadınların da eğitilmiş, üst gelir grubuna mensup seçkinler oldukları söylenebilir. Çalışmanın konusu olan *Ev-İş Dergisi* bugünkü adıyla Mustafa Vasfi Süsoy Evi'nde, yani Atatürk'ün Tokat'a geldiğinde kaldığı evin müstemilatı olan konutta bulunmuştur. Atatürk'ün yakın arkadaşı ve aynı zamanda Tokat Mebusu olan Vasfi Süsoy'a ait bu evde yaşayanlar da üst gelir grubuna mensup bir ailedir (Akın vd., 2018, s. 135). Bu nedenle kadının konut mekân organizasyonunda yerinin tartışıldığı bu çalışma üst-orta sınıfa yönelik bir incelemedir.

3.2. Yöntem

Geleneksel bir yaşamdan modern bir yaşama geçerken kadının toplum ve aile içindeki rolüne bağlı olarak konut mekân organizasyonundaki değişimlerin analizleri mutfak mekânı üzerinden yapılmıştır. Çünkü mutfak, bir kadın mekânı olarak hem geleneksel hem de modern konutta karşımıza çıkmaktadır. Kadın mahremiyetinin temel alındığı geleneksel konutlarda kadınla ilişkilendirilmiş olan mutfak, plan şemasında okunamaz. Geleneksel konutta kadınla ilişkilendirilen (Kan Ülkü, 2018, s. 68) ve zemin katlarda yaşama alanlarından uzak konumlandırılan mutfak mekânı modern konutta aynı düzleme taşınmış olsa da Öymen Gür & Yalçınkaya Erol (2013, s. 102), "ortalama bir Türk kadınının ev deneyiminin büyük ölçüde mutfaktan ibaret olduğunu, evi yöneten kadının aslında evde kendi yeri olmadığını" ifade etmektedir. Ayrıca Türk kültüründe aile dışından başkaları tarafından görülmesinin istenmediği mutfak, kadın, saklı, karanlık, gizemli ve mahrem gibi tanımlamalarla örtüşmektedir (Öymen Gür & Yalçınkaya Erol, 2013, s.124). Toplumsal rol dağılımının yazılı olmayan kurallarına göre, modern yaşamda çalışan bir birey olan kadının konut içindeki görev alanı çoğunlukla mutfaktır (Özkoçak, 2015, s. 5-6). I. Dünya Savaşı sonrası Margarete Schütte-Lihotzky tarafından geliştirilen her türlü süsleme ve gösterişten uzak 6,5 metre karelik üç farklı plan tipinden oluşan Frankfurt mutfağı da (1926), kadınların mutfak işlerini en kısa ve en az hareketle bitirebilecekleri hijyenik ve ergonomik bir tasarım ve tefriş kaygısı ile ortaya çıkmıştır (Özkoçak, 2015, s. 77). Schütte-Lihotzky'in hem kadınlar için tasarladığı Fransız Mutfağı hem de "Kadınlar için bir kadın eliyle" (Kendal, 2012; aktaran Özkoçak, 2015, s. 99) sloganı mutfak mekânının kadına ait olduğunu göstermektedir.

Çalışmada, konut planlarında kadın mahremiyetinin algılanıp algılanmama durumu, mutfak mekânının konut mekân organizasyonundaki bütünleşmişliği/ayrışmışlığı ve erişim şemasındaki derinliği üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada ele alınan konut planlarında mekânlar arası ilişkiyi ve mutfağın derinliğini belirlemek için Mekân Dizim Analizi (Space Syntax) kullanılmış, sayısal değerler AGRAPH programı ile hesaplanmıştır. Bu yöntemde konut içinde bir mekânın derinliği, diğer mekânlar arası ilişkisel uzaklıkları ifade etmektedir (Hillier & Hanson, 1984, s. 143-155). Bir mekân ne kadar derinse daha yalıtılmış, daha mahremdir. *Ev-İş Dergisi*'nde yayınlanan ve döneminde uygulanmış konutlar arasından seçilen konut planları sayısallaştırılmış, elde edilen planlar üzerinde işlevsel birimler

belirlenmiştir. Mekân dizimi ve mekânlar arası geçişleri irdelemek amacıyla erişim grafikleri çizilmiştir. Bu grafiklerde kök mekân konutun ana girişi olarak tanımlanmış ve mekanların derinliği bu referansa göre belirlenmiştir. Her bir konut için AGRAPH programı kullanılarak sayısal değerler elde edilmiş ve her mutfağın konut mekân organizasyonu içerisinde bütünleşmişliği/ayrışmışlığı tespit edilmiştir. Mutfağın konut mekân organizasyonu içerisindeki bütünleşmişlik ya da ayrışmışlık oranının yanı sıra derinliği, gündüz, gece ya da ikincil hollerle bağlantısı da değerlendirilerek mahremiyetle ilişkilendirilmiştir.

3.2.1. Mekân Dizimi Kuramı (Space Syntax)

Mekân Dizim Kuramı (Space Syntax), sosyal yapı ve mekânın birbiri ile etkileşimde olduğunu iddia eder (Hillier & Hanson, 1984, s. ix-xii). Bu kuramda, bir yapıdaki mekanlar arasındaki geçirgenlik ilişkilerini inceleyebilmek için geçiş grafikleri oluşturulur (Hillier & Hanson, 1984, s. 143-155). Geçiş grafikleri mekânların kök (root), yani başlangıç yeri olarak seçilen mekâna göre Derinlik (D) durumunu, yani mekânlar arası ilişkisel uzaklıkları gösterir. Seçilen mekân kök mekândan uzaklaştıkça o mekâna ulaşmak için geçilmesi gereken mekân sayısı ve buna bağlı olarak derinlik artar. Daha az derin olup daha çok hareket çeken mekanlar bütünleşik (integrated); daha derin olup daha az hareket çeken mekanlar ayrışmış (segregated) olarak ifade edilir (Hillier & Hanson, 1984, s. 143-152). Mekân derinleştikçe ve ayrıştıktıkça mahremiyeti artar.

Analizi yapılacak yapının planının AGRAPH programında işlenmesiyle yapılan hesaplamalarda her mekân için elde edilen RA (görece asimetri) ve RRA (gerçek göreceli asimetri) değerleri, mekanların erişim grafiklerindeki derinliklerinin sayısal ifade biçimidir (Hillier & Hanson, 1984, s. 143-152). RA, seçili mekânın diğer mekanlara göre göreceli derinliği, yani grafik içindeki entegrasyon değeridir. 0-1 referans aralığına sahip olan bu değer in yükselmesi derinliğin arttığını ve mekânın ayrıştığını ifade eder. RRA, farklı boyutlardaki mekânsal sistemlerin karşılaştırılması için kullanılan değerdir. Değerin 1'den küçük genellikle 0,4-0,6 aralığında olması mekânın bütünleştiğini, 1'e yaklaşan ve 1'den büyük olması ise ayrıştığını gösterir (Hillier & Hanson, 1984, s. 113). Yüksek RRA değeri mahremiyetin arttığı anlamına gelmektedir (Gökçe & Kaya, 2020, s. 41).

4. Bulgular

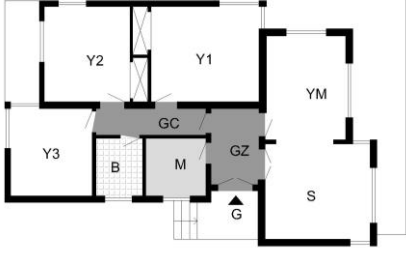
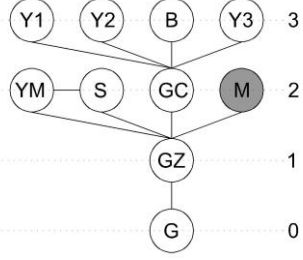
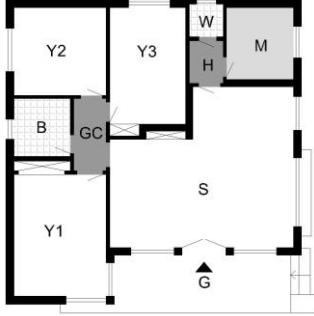
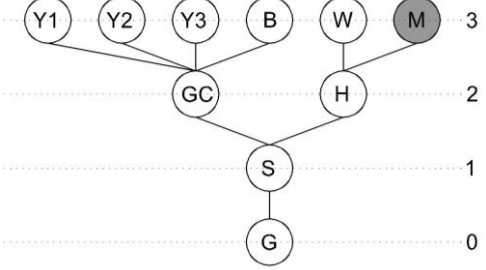
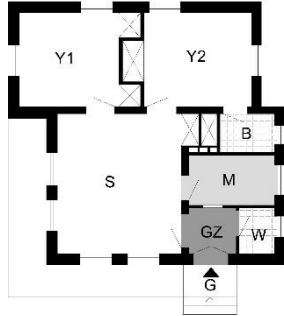
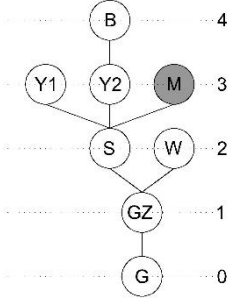
4.1 Ev-İş Dergisinde Yer Alan Konut Planları

Ev-İş Dergisi'nde yer alan konut planları II. Dünya Savaşı sonrasında konut ediniminin ekonomik olarak düşük maliyetli olması için çoğunlukla tek katlı ve küçük tasarlanmıştır. Konut planları, erişim grafikleri ve mekanlar arası ilişkileri ifade eden D, RA ve RRA değerleri Çizelge 1'de verilmiştir.

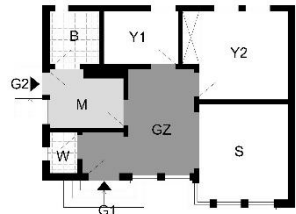
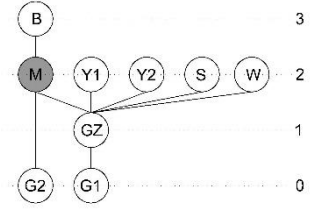
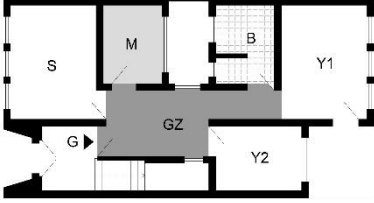
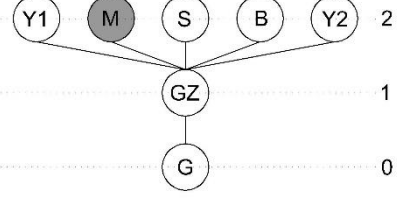
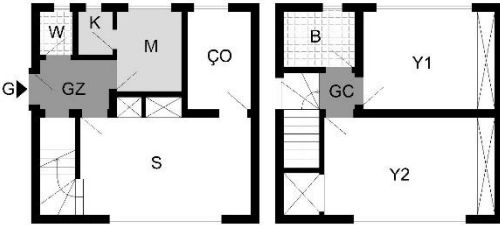
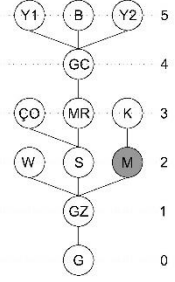

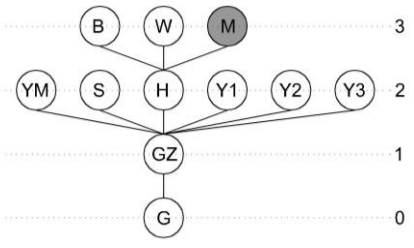

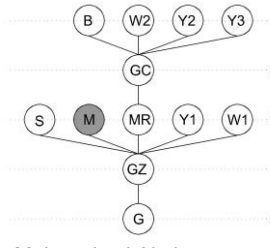
Çizelge 1. Ev-İş Dergisi'nde yer alan konut planları, erişim grafikleri ve mekanlar arası ilişkiler

Plan	Erişim Grafiği
Konut No: 1 Ev-İş, 1946 Sayı: 112	
Müstakil-Tek Kat	Sirkülasyon: GZ-GC Kadınların Mahremiyeti Algılanıyor
D	$G(0) < GZ(1) = YM(2) = S = GC = W < D.ort(2,33) < M(3) = Y1 = Y2 = B$
RA	$GZ(0,11) = GC < RAort(0,28) < YM(0,30) = S < M(0,33) = B = Y1 = Y2 = B$
RRA	$GZ(0,347) = GC < RRAort(0,883) < YM(0,946) = S < M(1,041) = B = Y1 = Y2 = B$
Konut No: 4 Ev-İş, 1946 Sayı: 114	
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC Kadınların Mahremiyeti Algılanmıyor
D	$G(0) < GZ(1) < M(2) = S = MR = W < D.ort(2,7) < YM(3) = GC < B(4) = Y1 = Y2$
RA	$GZ(0,17) < MR(0,20) < GC(0,26) < S(0,33) < RAort(0,36) < M(0,37) = G = W < B(0,46) = Y1 = Y2 < YM(0,53)$
RRA	$GZ(0,556) < MR(0,654) < GC(0,850) < S(1,078) < RRAort(1,176) < M(1,209) = G = W < B(1,503) = Y1 = Y2 < YM(1,732)$
Konut No: 8 Ev-İş, 1947 Sayı: 118	
Müstakil-Tek Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-S Kadınların Mahremiyeti Algılanmıyor
D	$G(0) < GZ(1) < M(2) = S = W < D.ort(2,8) < GC(3) = HO = Y1 < B(4) = Y2 = Y3$
RA	$S(0,17) < GZ(0,20) < GC(0,24) < M(0,35) < RAort(0,36) < Y1(0,37) < G(0,40) = W < B(0,44) = Y2 = Y3 < HO(0,55)$
RRA	$S(0,556) < GZ(0,654) < GC(0,784) < M(1,144) < RRAort(1,176) < Y1(1,209) < G(1,307) = W < B(1,438) = Y2 = Y3 < HO(1,797)$

Plan		Erişim Grafiği	
Konut No: 9 Ev-İş, 1947 Sayı: 119			
			
Müstakil-Tek Kat	Sirkülasyon: GZ-GC	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	$G(0) < GZ(1) < M(2) = S = YM = GC < D.ort(2,33) < B(3) = Y1 = Y2 = Y3$		
RA	$GZ(0,11) = GC < RAort(0,28) < S(0,30) = YM < M(0,33) = G = B = Y1 = Y2 = Y3$		
RRA	$GZ(0,347) = GC < RRAort(0,883) < S(0,946) = YM < M(1,041) = G = B = Y1 = Y2 = Y3$		
Konut No: 11 Ev-İş, 1947 Sayı 121			
			
Müstakil-Tek Kat	Sirkülasyon: GC-H-S	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	$G(0) < S(1) < H(2) = GC < D.ort(2,56) < M(3) = W = B = Y1 = Y2 = Y3$		
RA	$S(0,16) = GC < H(0,27) < RAort(0,35) < G(0,38) = B = Y1 = Y2 = Y3 < M(0,50) = W$		
RRA	$S(0,505) = GC < H(0,852) < RRAort(1,104) < G(1,199) = B = Y1 = Y2 = Y3 < M(0,1,577) = W$		
Konut No: 14 Ev-İş, 1947 Sayı: 123			
			
Müstakil-Tek Kat	Sirkülasyon: GZ-S	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	$G(0) < GZ(1) < S(2) = W < D.ort(2,57) < M(3) = Y1 = Y2 < B(4)$		
RA	$S(0,14) < GZ(0,23) < Y2(0,33) < RAort(0,40) < M(0,42) = Y1 < G(0,52) = W < B(0,61)$		
RRA	$S(0,412) < GZ(0,676) < Y2(0,971) < RRAort(1,176) < M(1,235) = Y1 < G(1,529) = W < B(1,794)$		

Plan		Erişim Grafiği
Konut No: 15 Ev-İş, 1947 Sayı: 124		
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor
D	$G(0) < GZ(1) < M(2) = MR = S < D.ort(2,75) < GC(3) < B(4) = Y1 = Y2$	
RA	$MR(0,21) < GZ(0,25) = GC < RAort(0,41) < M(0,50) = G = S = B = Y1 = Y2$	
RRA	$MR(0,640) < GZ(0,762) = GC < RRAort(1,250) < M(0,1524) = G = S = B = Y1 = Y2$	
Konut No: 16 Ev-İş, 1947 Sayı: 125		
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-H1-H2	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor
D	$G(0) < GZ(1) < H1(2) = S = MR < GC(3) = H2 = K = YM < D.ort(3,13) < M(4) = ÇO = B = Y1 = Y2 = Y3 = Y4$	
RA	$GZ(0,17) < MR(0,19) < H1(0,21) < GC(0,22) < S(0,25) < H2(0,28) < G(0,30) < RAort(0,31) = YM < K(0,35) < Y1(0,36) = Y2 = Y3 = Y4 = B < M(0,41) = ÇO$	
RRA	$GZ(0,656) < MR(0,734) < H1(0,811) < GC(0,849) < S(0,965) < H2(1,081) < G(1,158) < RRAort(1,197) = YM < K(1,351) < Y1(1,390) = Y2 = Y3 = Y4 = B < M(1,583) = ÇO$	
Konut No: 20 Ev-İş, 1948 Sayı: 129		
Apartman	Sirkülasyon: GZ	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor
D	$GZ(0) < GZ(1) < D.ort(1,86) < M(2) = W = B = S = Y1 = Y2$	
RA	$GZ(0,00) < RAort(0,25) < M(2,28) = G = W = B = S = Y1 = Y2$	
RRA	$GZ(0,000) < RRAort(0,735) < M(0,824) = G = W = B = S = Y1 = Y2$	

Plan		Erişim Grafiği	
Konut No: 22 Ev-İş, 1948 Sayı: 131			
			
Müstakil-Tek Kat	Sirkülasyon: GZ	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	$G(0) < G2 < GZ(1) < D.ort(1,75) < M(2) = S = W = Y1 = Y2 < B(3)$		
RA	$GZ(0,07) < M(0,17) < RAort(0,30) < G1(0,32) = S = W = Y1 = Y2 < G2(0,42) = B$		
RRA	$GZ(0,213) < M(0,518) < RRAort(0,915) < G1(0,976) = S = W = Y1 = Y2 < G2(1,280) = B$		
Konut No: 27 Ev-İş, 1948 Sayı: 136			
			
Apartman	Sirkülasyon: GZ	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	$G(0) < GZ(1) < D.ort(1,83) < M(2) = B = S = Y1 = Y2$		
RA	$GZ(0,00) < RAort(0,28) < M(0,33) = G = B = S = Y1 = Y2$		
RRA	$GZ(0,000) < RRAort(0,802) < M(0,946) = G = B = S = Y1 = Y2$		
Konut No: 34 Ev-İş, 1949 Sayı: 143			
			
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	$G(0) < GZ(1) < M(2) = S = W < MR(3) = ÇO = K < D.ort(3,18) < GC(4) < B(5) = Y1 = Y2$		
RA	$S(0,21) < GZ(0,25) = MR < GC(0,32) < RAort(0,40) = M = ÇO < G(0,43) = W < B(0,50) = Y1 = Y2 < K(0,58)$		
RRA	$S(0,712) < GZ(0,847) = MR < GC(1,085) < RRAort(1,356) = M = ÇO < G(1,458) = W < B(1,695) = Y1 = Y2 < K(1,966)$		
Konut No: 35 Ev-İş, 1949 Sayı: 144			
			
Apartman	Sirkülasyon: GZ-H	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	$G(0) < GZ(1) < S(2) = YM = H = Y1 = Y2 = Y3 < D.ort(2,2) < M(0,33) < B = W$		
RA	$GZ(0,06) < H(0,13) < RAort(0,25) < G(0,26) = S = YM = Y1 = Y2 = Y3 < M(0,33) = B = W$		
RRA	$GZ(0,196) < H(0,425) < RRAort(0,817) < G(0,850) = S = YM = Y1 = Y2 = Y3 < M(1,078) = B = W$		

Plan		Erişim Grafiği
Konut No: 38 Ev-İş, 1949 Sayı: 147		
		
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor
D	$G(0) < GZ(1) < M(2) = S = MR = W = Y1 < D.ort(2,73) < GC(3) < B(4) = W = Y2 = Y3$	
RA	$GZ(0,16) = MR < GC(0,20) < RA_{ort}(0,31) < M(0,34) = G = S = W = Y1 < B(0,38) = W = Y2 = Y3$	
RRA	$GZ(0,542) = MR < GC(0,678) < RRA_{ort}(1,051) < M(1,153) = G = S = W = Y1 < B(1,288) = W = Y2 = Y3$	

Bu analizlere göre Konut No 1'de sistemin ortalama RA değeri 0,28 iken gündüz ve gece holü 0,11 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak, banyo ve yatak odaları 0,33 RA değeri ile en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 3 ve ortalama derinliğin 2,3 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekânların mutfak, banyo ve yatak odalarının olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde en ayrılmış mekân olduğu gibi en derin seviyede bulunması ve gece holü ile ilişkili olmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 4'te sistemin ortalama RA değeri 0,36 iken giriş holü 0,17 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; yemek odası 0,53 RA değeri ile en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Bu konutta mutfak 0,37 RA değeri ile ortalama RA değerine yakındır. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,7 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân giriş holü iken en derin mekânlar yemek odası, banyo ve yatak odalarının olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde diğer mekânlarla bütünleşmiş olduğu gibi ortalama derinliğin altında bulunması ve gündüz holü ile ilişkilendirilmiş olmasından dolayı mahremiyet algılanmıyor.

Konut No 8'de sistemin ortalama RA değeri 0,36 iken salon 0,17 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; hizmetli odası 0,55 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Bu konutta mutfak 0,35 RA değeri ile ortalama RA değerine yakındır. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,8 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekânın banyo ile ikinci ve üçüncü yatak odaları olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde diğer mekânlarla ayrılmış olmasına karşın ortalama derinliğin altında bulunması ve gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 9'da sistemin ortalama RA değeri 0,28 iken gündüz ve gece holü 0,11 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak, banyo ve yatak odaları 0,33 RA değeri ile ayrılmış mekânları olduğu görülmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 3 ve ortalama derinliğin 2,33 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekânların banyo ve yatak odalarının olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde diğer mekânlarla ayrılmış olmasına karşın ortalama derinliğin altında bulunması ve gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 11'de sistemin ortalama RA değeri 0,35 iken salon ve gece holü 0,16 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak ve tuvalet 0,50 RA değeri ile sistemin en ayrılmış

mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 3 ve ortalama derinliğin 2,55 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân salon iken en derin mekanların mutfak, tuvalet, banyo ve yatak odalarının olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde en ayrılmış mekân olduğu gibi en derin seviyede bulunması ve ikincil bir hol ile salona bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 14'te sistemin ortalama RA değeri 0,40 iken salon 0,14 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; banyo 0,61 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Bu konutta mutfak 0,42 entegrasyon değeri ile ortalama RA değerine yakındır. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,57 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekânın banyonun olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde diğer mekanlarla ayrılmış olmasına karşın ortalama derinliğe yakın olması ve gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 15'te sistemin ortalama RA değeri 0,41 iken merdiven 0,21 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; gündüz ve gece holü (0,25) dışındaki tüm mekanlar 0,50 RA değeri ile ayrılmış mekanlar olarak gözlemlenmektedir. Mutfak sirkülasyon alanları dışındaki tüm mekanlarla aynı RA değerine sahiptir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,75 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların banyo ve yatak odaları olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonuna çoğu mekânla aynı değerde bütünleşmiş olduğu gibi ortalama derinliğin altında bulunması ve gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 16'da sistemin ortalama RA değeri 0,31 iken gündüz holü 0,17 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak ve çalışma odası 0,41 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekanları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 3,13 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların mutfak, çalışma odası, banyo ve yatak odalarının olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde en ayrılmış mekân olduğu gibi en derin seviyede bulunması ve ikincil bir hol ile gündüz holüne bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 20'de sistemin ortalama RA değeri 0,25 iken gündüz holü 0,00 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; diğer mekanların hepsi 0,28 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekanları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 2 ve ortalama derinliğin 1,86 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre mutfak dahil bütün mekanların aynı seviyede olduğu ve sistemle bütünleştiği görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonuna bütün mekânlarla aynı değerde bütünleşmiş olduğu gibi bütün mekanlarla aynı derinlikte olup gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut 22'de sistemin ortalama RA değeri 0,30 iken gündüz holü 0,07 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; banyo ve ikinci giriş 0,42 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekanları olarak gözlemlenmektedir. Mutfak 0,17 entegrasyon değeri ile sistemle bütünleşmiş olarak görülmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 3 ve ortalama derinliğin 1,75 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekânın banyo olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonuna çoğu mekânla aynı değerde bütünleşmiş olduğu gibi ortalama derinliğin altında bulunması ve gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut 27’de sistemin ortalama RA değeri 0,28 iken gündüz holü 0,00 RA değeri ile sistemle bütünleşmiş; diğer tüm mekanlar 0,33 RA değeri ile sistemin ayrılmış mekanları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 2 ve ortalama derinliğin 1,83 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre gündüz holü dışında tüm mekanlar aynı derinlik seviyesine sahiptir. Mutfak konut mekân organizasyonuna bütün mekânlarla aynı değerde bütünleşmiş olduğu gibi bütün mekanlarla aynı derinlikte ve gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 34’te sistemin ortalama RA değeri 0,40 iken salon 0,21 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; kiler 0,58 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Mutfak 0,40 RA değeri ile ortalama RA değeri ile aynıdır. Maksimum mekân derinliğinin 5 ve ortalama derinliğin 3,18 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların banyo ve yatak odaları olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonuna bütün mekânlarla aynı değerde bütünleşmiş olduğu gibi ortalama derinliğin altında olması ve gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 35’te sistemin ortalama RA değeri 0,25 iken gündüz holü 0,06 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak, banyo ve tuvalet 0,33 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 3 ve ortalama derinliğin 2,20 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların mutfak, tuvalet ve banyonun olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde en ayrılmış mekânlardan biri olduğu gibi en derin seviyede bulunması ve gece holü ile ilişkili olmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 38’de Sistemin ortalama RA değeri 0,31 iken gündüz holü 0,16 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; banyo, ikinci tuvalet ile ikinci ve üçüncü yatak odaları 0,38 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Mutfak 0,34 entegrasyon değeri ile ortalama entegrasyon değerine yakındır. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2.73 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların banyo, ikinci tuvalet ile ikinci ve üçüncü yatak odalarının olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonuna bütün mekânlarla aynı değerde bütünleşmiş olduğu gibi ortalama derinliğin altında olması ve gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Bütün örneklerin mutfak mekanlarına bakıldığında normalize edilmiş Rölatif simetri (RRA) değerleri çoğunluğunda 1’in üzerinde değerlerdir (Çizelge 1). RRA değerinin 1’e yaklaşan ve geçen değerleri ayrışmayı ve mahremiyeti gösterdiğinden konut içi mekân organizasyonlarında hala geleneksel izlerin sürdüğü görülmektedir.

4.2 1930-1950 Yılları Arasında İnşa Edilen Konut Örnekleri

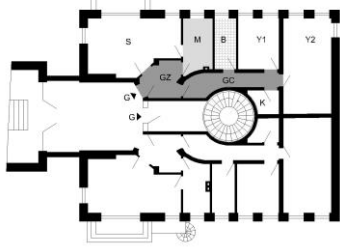
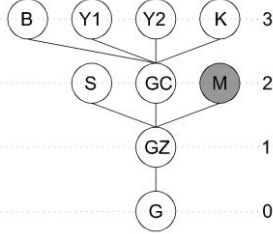
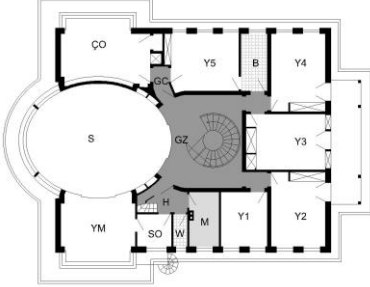
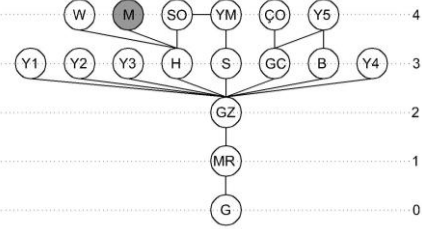
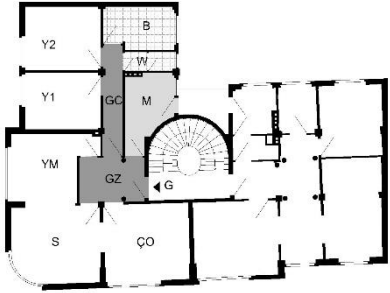
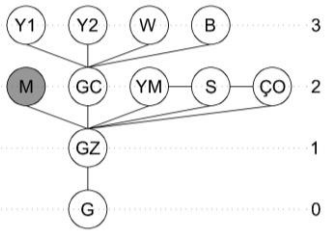
1930-1950 yılları arasında inşa edilen örnekler analiz edildiğinde Ev-İş Dergisi’nde yer alan RRA değerleri ile benzer sonuçlar tespit edilmiştir. Bu dönemin konut planları, erişim grafikleri ve mekanlar arası ilişkileri ifade eden D, RA ve RRA değerleri Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. 1930-1950 yılları arasında inşa edilen konut planları, erişim grafikleri ve mekanlar arası ilişkileri

Plan		Erişim Grafiği	
Konut No: 1 Müh. Mustafa Fahri Bey Evi, Arif Hikmet, 1931 (Hikmet, 1931, s. 155)			
Müstakil-iki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-H-S	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	$G1(0)=G2<GZ(1)<S(2)=H=Y1<D.ort(2,58)<M(3)=GC=Y2=W<B(4)=Y3=Y4$		
RA	$GZ(0,18)=S<GC(0,25)=H=Y1<RAort(0,34)=G1=Y2<M(0,39)<W(0,42)=Y3=Y4=Y5<G2(0,56)$		
RRA	$GZ(0,632)=S<GC(0,877)=H=Y1<RRAort(1,193)=G1=Y2<M(1,368)<W(1,474)=Y3=Y4=Y5<G2(1,965)$		
Konut No: 2 Sıra Evler, Sedat Hakkı Eldem, 1931 (Tanju, 1988, s. 31)			
Müstakil-iki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	$G(0)<GZ(1)<M(2)=YM=S=MR<D.ort(2,80)<GC(3)<B(4)=Y1=Y2=Y3$		
RA	$MR(0,17)<GZ(0,20)=GC<RAort(0,33)<S(0,37)=YM<M(0,40)=G=B=Y1=2=Y3$		
RRA	$MR(0,556)<GZ(0,654)=GC<RRAort(1,08)<S(1,209)=YM<M(1,307)=G=B=Y1=2=Y3$		
Konut No: 3 Bekir Bey'in Evi, Sırrı Arif, 1931 (Arif, 1931, ss. 6-7)			
Müstakil-iki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-H1-H2	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	$G(0)<GZ(1)<MR(2)=MR1=ÇO=YM<H1(3)=H2<D.ort(3,47)<M(4)=W1=W2=MR2=S<GC(5)<B(6)=K=Y1=Y2$		
RA	$MR2(0,21)=H2<GZ(0,22)<MR(0,25)<MR1(0,30)<GC(0,31)<S(0,33)=W2<G(0,34)=ÇO=YM<RAort(0,35)<H1(0,38)<B(0,43)=K=Y1=Y2<M(0,50)=W1$		
RRA	$MR2(0,861)=H2<GZ(0,902)<MR(1,025)<MR1(1,230)<GC(1,270)<S(1,352)=W2<G(1,393)=ÇO=YM<RRAort(1,434)<H1(1,557)<B(1,762)=K=Y1=Y2<M(2,049)=W1$		

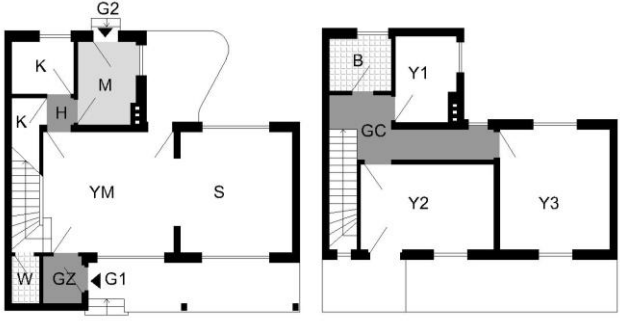
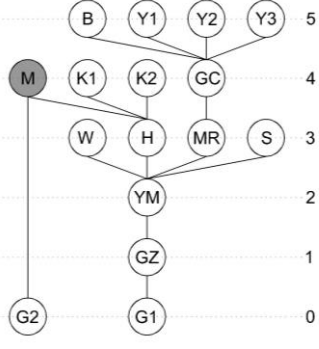
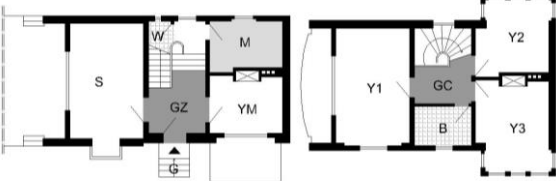
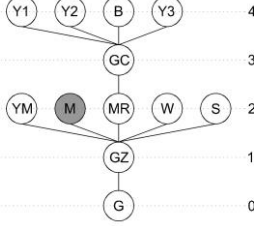
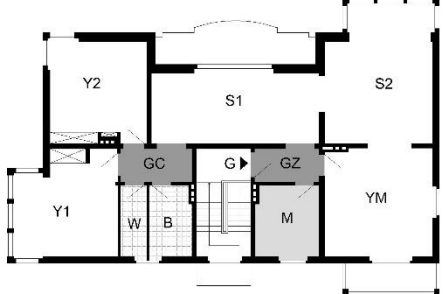
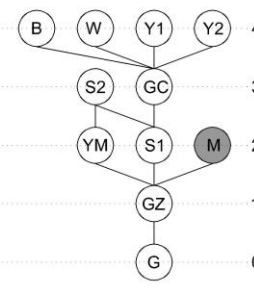
Plan		Erişim Grafiği	
Konut No: 4 Baytar Kâmil Bey Evi, Zeki Sayar (Selah), 1931 (Sayar (Selah), 1931, s. 369)			
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-H	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	$G1(0)=G2<GZ(1)<YM(2)=H=MR=Y1=Y2<D.ort(2,75)<M(3)=GC=SO<B(4)=W=S=Y3=Y4=Y5$		
RA	$GZ(0,12)<MR(0,13)<GC(0,15)<H(0,20)<YM(0,22)<RAort(0,24)<G1(0,25)=G2=Y1=Y2<S(0,28)=B=W=Y3=Y4=Y5<M(0,33)=SO$		
RRA	$GZ(0,478)<MR(0,518)<GC(0,598)<H(0,797)<YM(0,876)<RRAort(0,956)<G1(0,996)=G2=Y1=Y2<S(1,116)=B=W=Y3=Y4=Y5<M(1,315)=SO$		
Konut No: 5 Eskişehir Mustafa Bey Evi, Bekir İhsan, 1933 (İhsan, 1933, s. 17)			
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-H1-H2	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	$G1(0)=G2<GZ(1)<H1(2)=S=MR<D.ort(2,93)<M(3)=H2=YM=W1<GC(4)=B=W2<Y1(4)=Y2$		
RA	$GZ(0,17)<MR(0,18)<H2(0,21)<H1(0,25)<G2(0,29)=S<G1(1,161)=GC<RAort(0,32)<B(0,36)=W2<M(0,37)=YM<W1(0,39)<Y1(0,46)=Y2$		
RRA	$GZ(0,637)<MR(0,674)<H2(0,787)<H1(0,936)<G2(1,086)=S<G1(0,31)=GC<RRAort(1,199)<B(1,348)=W2<M(1,386)=YM<W1(1,461)<Y1(1,723)=Y2$		
Konut No: 6 Pertev Apartmanı, Nihat Vedat (Tek), 1933 (Vedat (Tek), 1937, s. 46)			
Apartman	Sirkülasyon: GZ-GC-H	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	$G1(0)=G2<GZ(1)<GC(2)=S1=G<D.ort(2,43)<M(3)=B=Y1=Y2=YM=S2=Y3=HO=W$		
RA	$GZ(0,10)<H(0,14)<GC(0,18)<S1(0,20)<G1(0,25)<RAort(0,26)<M(0,28)=G2=Y3=HO=W<S2(0,35)=Y1=M=B=Y1=Y2$		
RRA	$GZ(0,375)<H(0,524)<GC(0,674)<S1(0,749)<G1(0,936)<RAort(0,974)<M(1,049)=G2=Y3=HO=W<S2(1,311)=YM=B=Y1=Y2$		

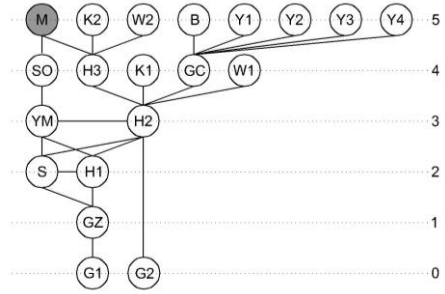
Plan		Erişim Grafiği	
Konut No: 7 Ceylan Apartmanı, Sedat Hakkı Eldem, 1933 (Eldem, 1933, s. 334)			
Apartman	Sirkülasyon: GZ-GC-H	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	G1(0)=G2<GZ(1)<GC(2)=Y1=S1=S2=H<D.ort(2,47)<M(3)=W=B=Y2=Y3=YM=SO=HO1=W<HO2(4)		
RA	GZ(0,08)<H(0,11)<GC(0,14)<S2(0,16)<Y1(0,19)=S1=SO<RAort(0,20)=G1<M(0,22)=G2=YM=HO1=W<B(0,25)=Y2=Y3<W(0,26)<HO2(0,30)		
RRA	GZ(0,328)<H(0,451)<GC(0,574)<S2(0,656)<Y1(0,779)=S1=SO<RRAort(0,820)=G1<M(0,902)=G2=YM=HO1=W<B(1,025)=Y2=Y3<W(1,066)<HO2(1,230)		
Konut No: 8 Dr. İhsan Sami Evi, Seyfi Arkan, 1934 (Arkan, 1934, s. 338)			
Müstakil-iki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-H1-H2	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	G1(0)=G2<GZ(1)<S(2)=YM=MR=W=H1<D.ort(2,89)<GC(3)=HO=B1=H2<M(4)=ÇO=Y1=Y2=Y3=W=B2=K		
RA	GZ(0,13)<M2(0,15)<H1(0,16)<GC(0,19)<G1(0,23)=S=YM=W=H2<RAort(0,26)<HO(0,27)=B1<ÇO(0,29)=W=B2=Y1=Y2=Y3<M(0,33)=K<G2(0,43)		
RRA	GZ(0,563)<M2(0,649)<H1(0,693)<GC(0,823)<G1(0,996)=S=YM=W=H2<RRAort(1,126)<HO(1,169)=B1<ÇO(1,255)=W=B2=Y1=Y2=Y3<M(1,429)=K<G2(1,861)		
Konut No: 9 Ankara Etlik Evi, Leman Tomsu, 1937 (Tomsu & Belen, 1937, s. 110)			
Müstakil-Bodr.+Tek Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-H1-H2	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	G1(0)=G2<GZ(1)<H1(2)=H2=W<D.ort(2,58)<M(3)=S=GC=ÇO<B(4)=Y1=Y2		
RA	H2(0,15)<GZ(0,16)<S(0,22)=GC<H1(0,24)<RAort(0,30)<ÇO(0,31)<G1(0,33)=W<B(0,39)=Y1=Y2<M(0,40)=G2		
RRA	H2(0,526)<GZ(0,561)<S(0,772)=GC<H1(0,842)<RRAort(1,053)<ÇO(1,088)<G1(1,158)=W<B(1,368)=Y1=Y2<M(1,404)=G2		

Plan		Erişim Grafiği	
Konut No: 10 Maçka Prof. A.A. Evi, Sedat Hakkı Eldem, 1938 (Eldem, 1938, s. 227)			
Ayrı Kullanımlı İki Kat			
10a			
10a Zemin Kat	Sirkülasyon: GZ-GC	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	$G(0) < GZ(1) < M(2) = S = GC < D.ort(2,38) < B(3) = K = Y1 = Y2$		
RA	$B(0,15) < S(0,16) < Y1(0,22) = Y2 < GC(0,24) < RAort(0,31) < M(0,33) = G < GZ(0,40) = K$		
RRA	$B(0,457) < S(0,488) < Y1(0,671) = Y2 < GC(0,732) < RRAort(0,945) < M(1,006) = G < GZ(1,220) = K$		
10b			
10b Üst Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-H	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	$G(0) < MR(1) < GZ(2) < Y1(3) = Y2 = Y3 = Y4 = H = S = GC = B < D.ort(3,19) < M(4) = W = SO = YM = ÇO = Y5$		
RA	$GZ(0,05) < H(0,12) < S(0,15) = GC < MR(0,16) = B < Y1(0,18) = Y2 = Y3 = Y4 < RAort(0,19) < SO(0,22) < YM(0,24) < M(0,25) = W = Y5 < ÇO(0,27) < G(0,29)$		
RRA	$GZ(0,199) < H(0,478) < S(0,598) = GC < MR(0,637) = B < Y1(0,717) = Y2 = Y3 = Y4 < RRAort(0,757) < SO(0,876) < YM(0,956) < M(0,996) = W = Y5 < ÇO(1,076) < G(1,155)$		
Konut No: 11 Taksimde Bir Kira Evi, Seyfi Arkan, 1939 (Arkan, 1939, s. 103)			
			
Apartman	Sirkülasyon: GZ-GC	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	$G(0) < GZ(1) < M(2) = GC = YM = S = ÇO < D.ort(2,3) < Y1(3) = Y2 = W = B$		
RA	$GZ(0,08) < GC(0,11) < S(0,24) < RAort(0,25) < YM(0,26) = ÇO < M(0,28) = G < Y1(0,31) = Y2 = B = W$		
RRA	$GZ(0,261) < GC(0,359) < S(0,784) < RRAort(0,817) < YM(0,850) = ÇO < M(0,915) = G < Y1(1,013) = Y2 = B = W$		

Plan		Erişim Grafiği
Konut No: 12 Göksun Kira Evi, Asım Mutlu, 1940 (Mutlu, 1940, s. 7)		
Apartman	Sirkülasyon: GZ-GC	Kadın mahremiyeti Algılanıyor
D	$G1(0)=G2<GZ(1)<GC(2)=ÇO=S=YM<D.ort(2,43)<B(3)=W=Y1=Y2=Y3=HO=K<M(4)$	
RA	$GC(0,05)<GZ(0,10)<K(0,17)<G2(0,19)=Y1=Y2=Y3=B=W=HO<RAort(0,20)<S(0,24)=YM<G1(0,25)=ÇO<M(0,31)$	
RRA	$GC(0,187)<GZ(0,375)<K(0,637)<G2(0,712)=Y1=Y2=Y3=B=W=HO<RRAort(0,749)<S(0,899)=YM<G1(0,936)=ÇO<M(1,161)$	
Konut No: 13 Adana'da Memur, Tek. ve Ustabaşı Evleri, Nihal Sanlı, 1947 (Sanlı, 1947, s. 202)		
Müstakil-Tek Kat	Sirkülasyon: GZ-H	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor
D	$G(0)<GZ(1)<M(2)=H=K<D.ort(2,56)<S(3)=Y1=Y2=W<B(4)$	
RA	$H(0,11)<GZ(0,16)<W(0,27)<RAort(0,32)<S(0,33)=Y1=Y2=B<M(0,38)=G=K$	
RRA	$H(0,347)<GZ(0,505)<W(0,852)<RRAort(0,1,009)<S(1,041)=Y1=Y2=B<M(1,199)=G=K$	
Konut No: 14 Büyükkada'da Bir Villa, Yusuf Atakan, 1948 (Atakan, 1948, s. 152)		
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC1-GC2-H	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor
D	$G(0)<GZ(1)<H(2)=S=MR<M(3)=W=HO=Y1=YM=GC1<D.ort(3,19)<SO(4)=B=GC2=Y2<Y3(4)=K$	
RA	$GZ(0,16)<MR(0,19)<H(0,20)<GC1(0,23)<S(0,25)<G(0,29)<M(0,30)<RAort(0,31)<GC2(0,32)<HO(0,33)=W=Y1<YM(0,35)=B=Y2<SO(0,39)<K(0,45)=Y3$	
RRA	$GZ(0,16)<MR(0,19)<H(0,20)<GC1(0,23)<S(0,25)<G(0,29)<M(0,30)<RRAort(0,31)<GC2(0,32)<HO(0,33)=W=Y1<YM(0,35)=B=Y2<SO(0,39)<K(0,45)=Y3$	

Plan		Erişim Grafiği	
Konut No: 15 Büyükkada'da Piyango Evi, Abidin Mortaş, 1950 (Mortaş, 1950, s. 13)			
			
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-H-YM	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	G1(0)=G2<GZ(1)<YM(2)<H(3)=W=MR=S<D.ort(3,40)<M(4)=K1=K2=GC<B(4)=Y1=Y2=Y3		
RA	YM(0,14)<MR(0,18)<H(0,20)<GC(0,23)<GZ(0,25)<W(0,27)=S<RAort(0,30)<M(0,31)<K1(0,33)=K2<B(0,37)=Y1=Y2=Y3<G1(0,39)<G2(0,44)		
RRA	YM(0,541)<MR(0,695)<H(0,772)<GC(0,888)<GZ(0,965)<W(1,042)=S<RRAort(1,158)<M(1,197)<K1(1,274)=K2<B(1,429)=Y1=Y2=Y3<G1(1,506)<G2(1,699)		
Konut No: 16 Çift Evler, Mehmet Ali Handan, 1950 (Handan 144-145)			
			
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	G(0)<GZ(1)<M(2)=YM=MR=W=S<D.ort(2,73)<GC(3)<B(4)=Y1=Y2=Y3=Y4		
RA	GZ(0,16)=MR<GC(0,20)<RAort(0,31)<M(0,34)=G=YM=W=S<B(0,38)=Y1=Y2=Y3		
RRA	GZ(0,542)=MR<GC(0,678)<RRAort(1,051)<M(1,153)=G=YM=W=S<B(1,288)=Y1=Y2=Y3		
Konut No: 17 Apartman, Mehmet Ali Handan, 1950 (Handan, 1950, s. 143)			
			
Müstakil-İki Kat	Sirkülasyon: GZ-GC-S1	Kadının Mahremiyeti Algılanmıyor	
D	G(0)<GZ(1)<M(2)=YM=S1<D.ort(2,9)<GC(3)=S2<B(4)=W=Y1=Y2		
RA	S1(0,15)<GC(0,17)<GZ(0,22)<S2(0,31)<RAort(0,32)<YM(0,37)=B=W=Y1=Y2<M(0,42)=G		
RRA	S1(0,490)<GC(0,556)<GZ(0,719)<S2(1,013)<RRAort(1,046)<YM(1,209)=B=W=Y1=Y2<M(1,37)=G		

Plan		Erişim Grafiği	
Konut No: 18 Başaran Apartmanı, Muhittin Binan, 1949 (Binan, 1949, s. 53)			
			
Apartman	Sirkülasyon: GZ-GC-H1-H2-H3	Kadının Mahremiyeti Algılanıyor	
D	$G1(0)=G1<GZ(1)=S(2)=H1<YM(3)=H2<D.ort(3,74)<H3(4)=SO=K1=GC=W1<M(5)=K2=W2=B=Y1=Y2=Y3=Y4$		
RA	$H2(0,07)<GC(0,12)<S(0,13)=YM<H3(0,14)<G2(0,18)=K1=W1<RAort(0,19)<H1(0,21)=S<M(0,22)=GZ=B=Y1=Y2=Y3=Y4<G1(0,24)=W2=K2$		
RRA	$H2(0,303)<GC(0,519)<S(0,563)=YM<H3(0,606)<G2(0,779)=K1=W1<RRAort(0,823)<H1(0,909)=S<M(0,952)=GZ=B=Y1=Y2=Y3=Y4<G1(1,385)=W2=K2$		

Konut No 1'de sistemin ortalama RA değeri 0.34 iken gündüz holü ve salon 0.18 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; ikinci giriş 0.56 RA değeri ile en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2.58 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların banyo ve yatak odası 3 ve 4'ün olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde 0,39 RA değeri ile ayrılmış mekân olduğu gibi ortalama derinlikten fazla ve gece holü ile ilişkili olmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 2'de sistemin ortalama RA değeri 0.33 iken merdiven 0.17 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak, banyo ve yatak odaları 0.40 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2.58 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların yatak odaları ve banyo olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonuna bütün mekânlarla aynı değerinde bütünleşmiş olduğu gibi ortalama derinliğin altında olması ve gündüz holü ile ilişkilendirilmesinden dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 3'te sistemin ortalama RA değeri 0.35 iken merdivenler ve birinci hol 0.21 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak ve tuvalet 0.50 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 6 ve ortalama derinliğin 3.47 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların yatak odaları, kiler ve banyo olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde ayrılmış bir mekân olduğu gibi 4. seviyede derinliğe sahip olması ve ikincil bir holle yemek odasına bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 4'te sistemin ortalama RA değeri 0.24 iken gündüz holü 0.12 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak ve servis odası 0.33 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2.75 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların yatak odaları, banyo ve salonun olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde en ayrılmış mekân olduğu gibi ortalama derinlikten fazla ve ikincil bir holle gündüz holüne bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 5'te sistemin ortalama RA değeri 0.32 iken gündüz holü 0.17 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; yatak odaları 0,46 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları

olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 5 ve ortalama derinliğin 2.93 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken en derin mekanların yatak odaları olduğu görülmektedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde 0,37 RA değeri ile ayrılmış mekân olduğu gibi ortalama derinlikten fazla ve ikincil bir holle gündüz holü ile ilişkili olmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 6'da sistemin ortalama RA değeri 0.26 iken gündüz holü 0.10 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; ikinci salon ve yemek odası 0.35 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 3 ve ortalama derinliğin 2.43 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken diğer mekanların çoğu derindedir. Mutfak 0,28 RA değeri ile konut mekân organizasyonu içerisinde ayrılmış mekân olduğu gibi en derinde ve ikincil bir holle gündüz holüne bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 7'de sistemin ortalama RA değeri 0,20 iken gündüz holü 0.08 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; ikinci hizmetli odası 0,30 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,47 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken ikinci hizmetli odası en derin mekandır. Mutfak 0,22 RA değeri ile konut mekân organizasyonu içerisinde ayrılmış mekânlardan olduğu gibi ortalama derinlikten fazla ve ikincil bir holle gündüz holüne bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 8'de sistemin ortalama RA değeri 0,26 iken gündüz holü 0,13 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; ikinci giriş 0,43, kiler 0,34 ve mutfak 0,33 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,89 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken diğer mekanların çoğu derindedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde en ayrılmış mekân olduğu gibi ortalama derinlikten fazla ve ikincil hollerle gündüz holüne bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 9'da sistemin ortalama RA değeri 0,30 iken ikinci hol (0,15) RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak ve gündüz holü 0,40 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,38 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken yatak odaları ve banyo derindedir. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde en ayrılmış mekânlardan olduğu gibi ortalama derinlikten fazla ve ikincil bir holle gündüz holüne bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 10a'da sistemin ortalama RA değeri 0,31 iken banyo 0,15 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; kiler ve gündüz holü 0,40 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 3 ve ortalama derinliğin 2,38 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken yatak odaları, banyo ve kiler en derin mekanlardır. Mutfak 0,33 RA değeri ile konut mekân organizasyonu içerisinde ortalama bütünleşmiş bir mekân olduğu gibi ortalama derinliğe yakın ve gündüz holü ile ilişkili olmasından dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 10b'de sistemin ortalama RA değeri 0.19 iken gündüz holü 0.05 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; çalışma odası 0.27 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 3.19 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân merdiven iken mutfakla birlikte birçok mekân en derin mekanlardır. Mutfak 0,25 RA değeri ile konut mekân organizasyonu

içerisinde ayrıışmış mekân olduğu gibi en derinde olması ve ikincil bir holle gündüz holüne bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 11'de sistemin ortalama RA değeri 0,25 iken gündüz holü 0,08 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; yatak odaları, banyo ve tuvalet 0,31 RA değeri ile sistemin en ayrıışmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 3 ve ortalama derinliğin 2,30 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken yatak odaları, banyo ve tuvalet en derin mekanlardır. Mutfak 0,28 RA değeri ile konut mekân organizasyonu içerisinde ayrıışmış bir mekân olmasına rağmen ortalama derinliğe yakın ve gündüz holü ile ilişkili olmasından dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 12'de sistemin ortalama RA değeri 0,20 iken gece holü 0,05 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak 0,31 RA değeri ile sistemin en ayrıışmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 3 ve ortalama derinliğin 2,43 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz ve gece holü iken mutfak en derin mekandır. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde en ayrıışmış mekân olduğu gibi en derinde olması ve ikincil bir holle gündüz holüne bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 13'te sistemin ortalama RA değeri 0,32 iken hol 0,11 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak ve kiler 0,38 RA değeri ile sistemin en ayrıışmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,56 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken yatak odaları, salon, tuvalet ve banyo en derin mekanlardır. Mutfak konut mekân organizasyonu içerisinde ayrıışmış bir mekân olmasına karşın ortalama derinlikten az ve gündüz holü ile ilişkili olmasından dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 14'te sistemin ortalama RA değeri 0,31 iken gündüz holü 0,16 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; üçüncü yatak odası ve kiler 0,45 RA değeri ile sistemin en ayrıışmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 5 ve ortalama derinliğin 3,19 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken üçüncü yatak odası ve kiler en derin mekanlardır. Mutfak 0,30 RA değeri ile konut mekân organizasyonu içerisinde bütünleşmiş bir mekân olmasına karşın 3. seviye derinliğe sahip olması ve ikincil bir holle gündüz holüne bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 15'te sistemin ortalama RA değeri 0,30 iken yemek odası 0,14 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; ikinci giriş 0,44 RA değeri ile sistemin en ayrıışmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 5 ve ortalama derinliğin 3,40 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken yatak odaları ve kiler en derin mekanlardır. Mutfak 0,31 RA değeri ile konut mekân organizasyonu içerisinde bütünleşmiş bir mekân olmasına karşın 4. seviye derinliğe sahip olması ve ikincil bir holle yemek odasına bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

Konut No 16'da sistemin ortalama RA değeri 0,31 iken gündüz holü ve merdiven 0,16 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; yatak odaları ve banyo 0,38 RA değeri ile sistemin en ayrıışmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,73 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken yatak odaları ve banyo en derin mekanlardır. Mutfak 0,34 RA değeri ile konut mekân organizasyonu içerisinde ayrıışmış bir mekân olmasına rağmen ortalama derinlikten az ve gündüz holü ile ilişkili olmasından dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 17’de sistemin ortalama RA değeri 0,32 iken birinci salon 0,15 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; mutfak ve giriş 0,42 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 4 ve ortalama derinliğin 2,90 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken yatak odaları, banyo ve tuvalet en derin mekanlardır. Mutfak 0,42 RA değeri ile konut mekân organizasyonu içerisinde ayrılmış bir mekân olmasına karşın ortalama derinlikten az ve gündüz holü ile ilişkili olmasından dolayı mahremiyet algılanmamaktadır.

Konut No 18’de sistemin ortalama RA değeri 0,19 iken ikinci hol 0,07 RA değeri ile sistemle en bütünleşmiş; ikinci giriş 0,32 RA değeri ile sistemin en ayrılmış mekânları olarak gözlemlenmektedir. Maksimum mekân derinliğinin 5 ve ortalama derinliğin 3,74 olduğu görülmektedir. Derinlik değerine göre en sığ mekân gündüz holü iken mutfak, yatak odaları, banyo ve ikinci tuvalet derin mekanlardır. Mutfak 0,22 RA değeri ile konut mekân organizasyonu içerisinde ayrılmış bir mekân olup 5. seviye derinlikte ve ikincil bir holle yemek odasına bağlanmasından dolayı mahremiyet algılanmaktadır.

1930-1950 yılları arasında inşa edilen örnekler analiz edildiğinde Ev-İş Dergisi’nde yer alan RRA değerleri gibi bu dönemdeki konutlarda da 1’in üzerinde değerlerin büyük çoğunlukta olduğu görülmektedir (Çizelge 2). Bu dönemde inşa edilen konutlarda da geleneksel izlerin sürdüğü görülmektedir.

5. Tartışma

Kadının toplum ve aile içindeki mikro düzeydeki yeri toplumsal ve kültürel yapının şekillendirdiği konut yapısında ve mekân organizasyonunda yeniden üretilir (Jarvis vd., 2015, s. 209; Erdaş & Özmen, 2019, s. 13). Cumhuriyet sonrası kadının kamusal alana taşınmak istenmesi nedeniyle erkek ve kadının toplumsal rolleri değişmiştir. Bu değişim mekâna ilişkin karar alanlarını ve mekân organizasyonunun yeniden düşünülmesini gerektirmiştir (Erdaş & Özmen, 2019, s. 11).

Patri-local geleneğinden çekirdek aileye geçiş, oda ve sofaların çok amaçlılıktan çıkmasına ve belirli bir amaç kazanmasına neden olmuştur. Odalar yatma ve dinlenme için yatak odalarına, oturmak için oturma odalarına, salonlara, yemek için yemek odalarına, banyo yapmak için banyo mekânlarına; odalar arası ilişkiyi kuran ve ailelerin toplanma alanı olan sofalar ise hollere, koridorlara, salon ve oturma odalarına dönüşmüştür (Şenyurt, 2018, s. 282-353). Cumhuriyet Dönemi ile kadın ve erkeğin kanunlar önünde eşit hale gelmesi toplumsal yaşamda da cinsiyete dayalı mekân kurgusunu azaltmıştır (Kan Ülkü, 2018, s. 69). Her ne kadar bu dönemde cinsiyete dayalı mekân kurgusu azalsa da kadınla ilişkilendirilen mutfak mekânının çoğunlukla hala bir hol ile ayrıldığı görülmektedir (Çizelge 1, 2). Milli Mimari Dönemi’nde inşa edilen konutlara bakıldığında, gerektiğinde toplumsal bütünleşmenin sağlanabileceği esnek mekânlar oluşturulurken geleneksel izler taşıyan konut örnekleri de bulunmaktadır (Kızıl, 1978, s. 160; Özer, 1964, s. 61). Asım Mutlu’nun 1939 yılında İstanbul’da tasarladığı Göksun Apartmanı (K. No: 12), Sedat Hakkı Eldem’in Ceylan Apartmanı (K. No: 7), Mehmet Ali Handan’ın 1949 yılında İstanbul’da tasarladığı apartman (K. No: 17) örneklerinin iç mekân düzenlemelerinde geleneksel yaşamı gözeten yaklaşımlar göze çarpmaktadır (Çizelge 2). Özer (1964, s. 61), bu dönemde modernist izler taşıyan konut yapılarının Bekir İhsan Bey ve Seyfi Arkan gibi mimarlar tarafından yapıldığını ve bu konutların Türkiye’de kübist anlayışın tipik örnekleri olduğunu belirtir. Ancak bu örneklerin mimarları ise tasarımlarını kültür, iklim, yerel malzeme ve topoğrafyanın yönlendirdiğini ifade etmekteydiler (Özer, 1964, s. 61). Örneğin, Seyfi Arkan (K. No: 8) ve Bekir İhsan Bey’in (K. No: 5) konut yapıları incelendiğinde Bauhaus anlayışındaki cephe

düzenlemelerine sahip olmalarına karşın mekân organizasyonlarının hala geleneksel izler taşıdıkları görülmektedir. (Çizelge 2).

Ev-İş Dergisi'nde yer alan 14 konut plan örneğinin mekân organizasyonu analiz edildiğinde mekânlar arasındaki sirkülasyonun sofa ile sağlandığı geleneksel konuttan farklı olarak gece, gündüz ya da ikincil holler kullanıldığı görülmüştür. Mutfak mekânının konumuna göre yapılan analizlerde mutfak bir konutta (K. No: 1) gece holüne, üç konutta (K. No: 11, 16 ve 35) ikincil bir hol ile gündüz holüne bağlanır. Örneklerden gece-gündüz holü ayrımının yapılmadığı beş konut (K. No: 14, 20, 22, 27 ve 35) görülmüştür. Salon mekânı, haremlik-selamlık ayrımı olan geleneksel konuttan farklı olarak bütün ailenin bir arada oturacağı şekilde düzenlenmiştir. Dört konutta salon (K. No: 8, 11, 14 ve 34) aynı zamanda gece ve gündüz holü arasındaki sirkülasyonu sağlamaktadır. Sadece bir konutun (K. No: 22) mutfağından konuta ikinci bir giriş vardır. Çizelge 1'de bulunan erişim grafiklerinde mutfakların derinlikleri ile diğer mekânlardan yalıtılmışlıkları görülmektedir.

1930-1950 yıllarında inşa edilen konutlarda da sofa mekânı gece, gündüz ve ikincil hollere dönüşmüştür. Selamlık kadınla erkeğin bir arada oturacağı oturma odalarına ve salon mekânlarına dönüşmüştür. Mutfak mekânının konumuna göre analiz edilen 18 konutun 16'sında (2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 ve 18) mutfak gündüz eylemlerinin bulunduğu alanda yer alır ama çoğunlukla ikincil hollerle yalıtılarak kadının mahremiyetinin korunduğu görülmüştür. Gece ve gündüz eylemlerinin ayrılmadığı iki konutta (K. No: 1 ve 4) da mutfak ikincil bir holle diğer mekânlardan yalıtılmıştır. Bunun yanı sıra gündüz eylemlerinin geçtiği alanda ise mutfağın on bir konutta (K. No: 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15 ve 18) ikincil bir holle yine diğer mekânlardan yalıtıldığı görülmüştür. Üst gelir grubuna hitap eden konutlarda yatılı hizmetli çalışanlara yönelik beş konutta (K. No: 6, 7, 8, 12 ve 14) hizmetli odası ve bu hizmetli odalarına ayrı girişlerin olduğu iki konut (K. No: 6 ve 7) görülmüştür. Bu girişlerden başka ikincil girişin bulunduğu sekiz konut (K. No: 1, 4, 5, 8, 9, 11, 15 ve 18) daha vardır. Beş konutta da (K. No: 4, 7, 10, 14 ve 18) mutfağın önünde servis odasının (ofis) bulunduğu görülmüştür. Salonun gece ve gündüz holleri arasında bir geçiş alanı olduğu iki konut (K. No: 1 ve 17) vardır. Ev-İş Dergisi'nde yer alan konut planlarında mutfak mekânı döneminin mimarlarının konut yapılarına göre daha az yalıtılmış olmasına rağmen dergi içeriğinde kadının ev işleri, yemek yapımı, çocuk bakımı ve ev idaresinden sorumlu tutulduğu görülmektedir (Çizelge 1-2).

6. Sonuçlar

Değişen toplum yapısının konut mekanlarına yansımalarının kadınların mahremiyeti üzerinden irdelendiği bu çalışmada Ev-İş Dergisi'nde yer alan konut planları ile döneminin inşa edilmiş konut planları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Geleneksel konutlarda yalıtılmış, plan tipolojisinde okunamayan mutfak mekânı her iki konut grubunda konutun içine dahil edilmiştir. Ancak hala çoğu konutun mekân organizasyonunda mutfak mekânı yalıtılmaya çalışılmıştır. Her iki konut grubunda erkeklere yönelik başoda kavramı ortadan kalkmıştır. Geleneksel konutlarda kadın mahremiyeti için geliştirilen yüksek bahçe duvarları, kapı tokmakları, kim geldi pencereleri ve döner dolap gibi mimari elemanlar bu dönemden sonra kullanılmamış ve son bulmuştur.

Çekirdek aileye yönelik modern konut mekân organizasyonunda gündüz eylemleri (mutfak, salon, yemek odası, çalışma odası, wc) ile ilgili mekânlar gündüz holü, gece eylemleri (yatac odası, banyo) ile ilgili mekânlar ise gece holü etrafında organize edilir. Ev-İş Dergisi'nde yer alan konut planları ve 1930-1950 yıllarında inşa edilen konutlarda gece ve gündüz hollerinin şekillendirdiği mekân organizasyonu olduğu görülmüştür. İşlevsel olarak birbirlerine yakın olan mekanlar bir araya getirilmeye başlanmıştır. Esasında mutfak dışındaki diğer

mekanların gece-gündüz holleri etrafında bir araya gelişleri mahremiyet olgusunun ailenin diğer bireylerine de yöneldiği söylenebilir. Ancak, mutfak mekânı hem dergide hem de dönemde inşa edilen konutların bir kısmında gece holünde yer alırken bir kısmında da gündüz eylemleri içinde plan şemasında yer bulsa dahi ikincil hollerle gündüz eylemlerinden yalıtılmıştır. Bu şekilde yalıtılan Ev-İş Dergisi'nde 14 konuttan dört (K. No: 1, 11, 16 ve 35), dönem mimarlarının tasarladığı 18 (bir konutun üst katı ile 19 plan şemasında) konuttan 13 (K. No: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10b, 12, 14, 15 ve 18) örnek vardır. Kadın mahremiyeti algılanan bu konutlarda mutfak hala dışil bir mekândı ve diğer mekânlardan yalıtılmasına hala ihtiyaç duyulmaktaydı. Sonuç olarak Cumhuriyetle birlikte kamusal alanda olması gereken/istenilen çağdaş, eğitilmiş kadının aynı zamanda iyi bir anne ve eş vasfıyla da özel alanda/evde olmasının istenmesi ikileminin hem Ev-İş Dergisi'nde yer alan hem de dönemin mimarları tarafından yapılan konut örneklerinin mekân organizasyonlarına yansıdığı görülmüştür. Kadının dönemin sosyal yapısındaki yeri hakkındaki bu ikilem özelinde Ev-İş Dergisi'nin içeriği, bir yandan kamusal alanda görünür olmaya başlayan kadına çağdaş yaşama ayak uydurmak için tavsiyeler verirken diğer yandan kadını özel alanda ev işleri, yemek yapımı, çocuk bakımı ve ev idaresinde de sorumlu tutmaktadır. Bu dönemde konut yapılarında hem modern hem de mahremiyet kaygısıyla geleneksel izler taşıyan iki farklı mimari yaklaşım olduğu ve Cumhuriyet Dönemi ile kadının rolünün değişmesine rağmen konut mekân organizasyonunda cinsiyetçi yaklaşımın hala izlerinin sürdüğü görülmüştür.

Çizelge Kısaltmaları

B	Banyo	G	Giriş	ÇO	Çalışma Odası	GZ	Gündüz Holü, Giriş, Antre
GC	Gece Holü	H	İkincil ve Üçüncül Holler	HO	Hizmetçi Odası	K	Kiler, Kömürlük, Depo, Yüklük
M	Mutfak	O	Oda, Yatak Odası	S	Salon, Oturma Odası, Misafir Odası	SO	Servis Odası, Ofis
W	WC, Tuvalet, Hela	YM	Yemek Odası	Y	Yatak Odası	K. No	Konut No

Kaynaklar

Akın, E. S., Kalınbayrak Ercan, A., Mumcuoğlu, S.S. & Yaprak Başaran, E. (2018). Yeniden İşlevlendirilen Bir Geleneksel Konut, Tokat Vasfi Süsoy Evi. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (17), 119-140.

Akdemir, E. & Aykal, F. D. (2021). Kadının Mekândaki Rolü ve Yöresel Konut Mimarisine Etkisi. *Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi*, 14(2), 482-505.

Aktemur, A. & Arslan, M. (2010). I. Ulusal Mimarlık Akımı ve İstanbul-Karaköy'deki Örnekleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (16), 1-32.

Akyol, E. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Kadının Değişen Rolünün Konut Kullanımına Yansıması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul).

Alsaç, Ü. (1976). *Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemi'ndeki Evrimi* (Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul).

Arif, S. (1931). Bekir Bey'in Evi. *Arkitekt*, (1), 5-10.

Arkan, S (1934). Dr. İhsan Sami Evi. *Arkitekt*, (1934-12)48, 335-338.

Arkan, S. (1939). Taksim'de Bir Kira Evi. *Arkitekt*, (1939-05-06)101-102, 101-103.

Aslanoğlu, İ. (1986). Evaluation of Architectural Developments in Turkey within the Socio-Economic and Cultural Framework of the 1923-1938 Period. *METU JFA*, (7)2, 15-41.

Asıliskender, B. (2006). Modernleşme ve Konut; Cumhuriyet'in Sanayi Yatırımları ile Kayseri'de Mekânsal ve Toplumsal Değişim (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul).

Atakan, Y. (1948). Büyükkada'da Bir Villa. *Arkitekt*, (1948-07-08)199-200: 149-152.

Batur, A. (1983). Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Mimarlığı. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (s.1380-1424). İletişim Yayınları: İstanbul.

Binan, M. (1949). Başaran Apartmanı. *Arkitekt*, (1949-03-04)217-218, 50-53.

Bora, A. (2004). Kamusal Alan Sahiden Kamusal mı? M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 530-531). Hil Yayınları: İstanbul.

Bozdoğan, S. (2003). Modern Yaşamak: Erken Cumhuriyet Döneminde Kübik Ev, Anadolu'da Konut ve Yerleşme (Z. Rona, çev.). *Arkitera Diyalog*, Erişim adresi: <https://v3.arkitera.com/v1/diyalog/sibelbozdogan/habitat01.htm>. Erişim tarihi: 20.07.2021.

Bozdoğan, S. (2012). Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür (T. Birkan, çev.) Metis Yayınları, İstanbul.

Çetin, S. (2010). Kimlik Arayışında Arkitekt Dergisinin Konut Söylemi ve Uygulamalar. E. Altan Ergut ve B. İmamoğlu (Eds.), *Cumhuriyet'in Mekanları/Zamanları/İnsanları* içinde (s. 235-252). Dipnot Yayınları: Ankara.

Duben, A. (1990). Household Formation in Late Ottoman Istanbul. *International Journal of Middle East Studies*, 22(4), 419-435.

Eldem, S.H. (1933). Ceylan Apartmanı- Taksim. *Arkitekt*, 1933-11(35), 331-346.

Eldem, S.H. (1938). Maçka Prof. A.A. Evi. *Arkitekt*, 1938-10-11(94-95), 277-286.

Eldem, S.H., (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. Pulhan Matbaası: İstanbul.

Erdaş, G., & Özmen, E.F. (2019). Toplumsal Cinsiyet Kavramının Konut Mekân Organizasyonu ve Konut Reklamları Üzerine Etkisi. *Megaron*, 14(1): 11-28.

Eрпи, F. (1991). Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Anadolu'daki Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri. *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*, 5-7 Mart 1990 içinde (s. 73-83). Ofset Repromat Matbaası: Konya.

Ev Planı Servisi 1. (1946). *Ev-İş*, 112, 20-21.

Ev Planı Servisi 4. (1946). *Ev-İş*, 114, 15.

Ev Planı Servisi 8. (1947). *Ev-İş*, 118, 29.

Ev Planı Servisi 9. (1947). *Ev-İş*, 119, 27.

Ev Planı Servisi 11. (1947). *Ev-İş*, 121, 30.

Ev Planı Servisi 14. (1947). *Ev-İş*, 123, 26.

Ev Planı Servisi 15. (1947). *Ev-İş*, 124, 26.

Ev Planı Servisi 16. (1947). *Ev-İş*, 125, 26.

Ev Planı Servisi 20. (1948). *Ev-İş*, 129, 26.

Ev Planı Servisi 22. (1948). *Ev-İş*, 131, 26.

Ev Planı Servisi 27. (1948). *Ev-İş*, 136, 26.

Ev Planı Servisi 34. (1949). *Ev-İş*, 143, 26.

Ev Planı Servisi 35. (1949). *Ev-İş*, 144, 26.

Ev Planı Servisi 38. (1949). *Ev-İş*, 147, 34.

Gökçe, D. & Kaya, A. (2020). Geleneksel Kırsal Konut Tipolojileri Üzerinden Kültür-Mekân İlişkilerinin Mekân Dizimi Yöntemiyle İncelenmesi: Düzce İli Örneği. *Tasarım Kuram*, 16(31), 36-56.

Güdücü, B. (2015). Özel Alan, Kamusal Alan. *Kent ve İnsan, Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 1(1), 59-67.

Günindi Ersöz, A. (2015). Özel Alan / Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102.

Habermas, J. (1995). Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale (N. Erol, çev). *Birikim*, 70, s. 62-66.

Halaç, H.H. & Doruk, B. S. (2019). Türk Konutunda Mahremiyet İçin Düzenlemeler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(38), 50-72.

Handan, M.A. (1950). Çifte Evler ve Apartmanı. *Arkitekt*, (1950-07-10)223-224-225-226, 142-146.

Hikmet, A. (1931). Müh. Mustafa Fahri Bey Evi. *Arkitekt*, (1931-5), 154-155.

Hillier, B. & Hanson, J. (1984). *The Social Logic of Space*. Cambridge University Press: Cambridge.

İhsan, B. (1933), Ev Projeleri. *Arkitekt*, 1934-12(25), 17-18.

Jarvis, H., Kantor, P., & Cloke, J. (2015). *Kent ve Toplumsal Cinsiyet* (Y. Temurtürkan, çev.). Dipnot Yayınları: Ankara.

Kan Ülkü, G. (2018). Konutun Cinsiyeti. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 3(2), 63-80.

Karabulut, S. (2011). 1950'lerde Kadının Sosyalleşmesinde Basının Önemi: Kadın Gazetesi Örneği. *Belgi*, (1), 87-97.

Karakaya, E. (2006). *Türk Mimarlığında Sanayi-i Nefise Mektebi/ Güzel Sanatlar Akademisi'nin Yeri ve Restorasyon Alanına Katkıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul).

Kaya, E., & Eti Proto, M. (2016). Erken Cumhuriyet Döneminde Süreli Yayınlarda Mobilya. (Asri Evin Modern Mobilyaları), *Aydın Sanat*, 2(3), 65-73.

Kızıl, F. (1978). *Toplumsal Geleneklerin Konut İçi Mekân Tasarımına Etkisi ve Toplumsal Geleneklerimizi Daha İyi Karşılacak Konut İçi Fiziksel Çevre Koşullarının Belirlenmesi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul).

Koçak, B. & Sancaktutan, E. (2021). Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi Yenilikleri: Tanzimat Fermanı Sonrası Yeni Kurumlar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(3), 1936-1948.

Küçükerman, Ö. (2007). *Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu: İstanbul.

Malkoç Kılıç, S. & Vefikuluçay Yılmaz, D. (2019). Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergileri (1923-1992). *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, (10)17, 2139-2156.

Mortaş, A. (1950). Büyük Adada Piyango Evi, *Arkitekt*, (1950-01-02)217-218,12-13.

Mutlu, A. (1950). Göksun Kira Evi. *Arkitekt*, (1940-1-2)109-1109, 6-7.

Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı Toplumunda Aile*. Pan Yayıncılık: İstanbul.

Öymen Gür, Ş. & Yalçinkaya Erol, Ş. (2013). Ev: Kadın Büyürken... *International Journal of Architecture and Planning*, (1)2, 101-131.

Özer, B. (1964). *Rejyonelizm Ünliversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul).

Özkeraz, A., & İşçi Baş, G. (2016). Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 87- 95.

Özkoçak, F.Z. (2015). *Konutlarda Mutfak Tasarımı, Geçirdiği Değişim ve "Fransız Mutfağı" Üzerinden Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul).

- Öztan, B. (2004). *Medeni Hukukun Temel Kavramları*. Turhan Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Sanlı, N. (1947). Adana'da Memur, Teknisyen ve Ustabaşı Evleri Nihal Sanlı. *Arkitekt*, (1947-09-10)189-190, 201-203, 214.
- Sayar (Selah), Z. (1931). Baytar Kâmil Bey Evi – Üsküdar. *Arkitekt*, (1931-11-12)11-12, 367-369.
- Şentürk Dizman, Z. (2019). Osmanlı'dan Günümüze Türk Aile Yapısının Değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(88), 833-839.
- Şenyurt, O. (2018). Zamanın Mekanları Mekânın Zamanları, Doğu Kitabevi: İstanbul.
- Tanju, B. (2009). Sedad Hakkı Eldem: Bir Katalog Denemesi. B. Tanju ve U. Tanyeli (Eds). *Sedad Hakkı Eldem II: Retrospektif* içinde (s. 29-285). Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi: İstanbul.
- Tanyeli, U. (1988). *Üç Kuşak Cumhuriyet*. Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Tomsu, L. & Belen, M. (1937). Ev Projesi. *Arkitekt*, (1937-04)76, 110-111.
- Tuluk, Ö.İ. (2009). Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Dergileri ve Mimarlık Tarihi Yazıları Bibliyografyası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (7)13, 485-556.
- Vedat (Tek), N. (1937). Taksimde Bir Kira Evi. *Arkitekt*, (1939-05-06)26, 44-46.
- Yürekli, H., & Yürekli, F. (2007). *Türk Evi: Gözlemler ve Yorumlar*. Yem Yayınları: İstanbul.

Endüstri Mirasına İki Örnek: Gaziantep Kürkçü ve Elbeyli Sabunhaneleri*

Müge ÇİFTYÜREK¹

Öz

Gaziantep coğrafi konumu nedeniyle elverişli bir zeytin bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda sabunun hammaddelerinden birinin zeytinyağı olması, kentte sabunhanelerin inşa edilmesini kaçınılmaz kılmıştır. Kürkçü ve Elbeyli Sabunhaneleri günümüze ulaşan söz konusu nadir yapılardan ikisidir. Sabunhanelerin bitişiğinde aynı isimlerle bilinen hanları da mevcuttur. Bu hanlar çeşitli çalışmalarda değerlendirilirken sabunhanelerle olan bağlantısının göz ardı edildiği görülmüştür. Oysaki Kürkçü ve Elbeyli Sabunhaneleri hanları ile birlikte 19. yüzyıl sonlarında Gaziantep'in yerel ekonomisine büyük katkı sağlayan önemli birer endüstri mirasıdır. Sonuç olarak bu çalışmada, adı geçen sabunhaneler mimarisi, mekânsal işlevleri, cephe özellikleri, tarihçeleri ile detaylı olarak ilk kez ele alınmış ve bölgede tespit edilen diğer sabunhaneler ile Türkiye dışındaki benzer örneklerle karşılaştırılarak tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sabunhane, Gaziantep, Endüstri Mirası, Sabun Üretimi.

Two Examples of Industrial Heritage: Gaziantep Kürkçü and Elbeyli Soap Factories

Abstract

Gaziantep is a convenient olive region due to its geographical location. In this context, soap factories were built in the city because one of the raw materials of soap is olive oil. Kürkçü and Elbeyli Soap Factories are two of the structures that have survived to the present day. There have been khans known by the same names next to the soap factories. While these khans were evaluated in various studies, it has been determined that the soap factories were ignored. However, the Kürkçü and Elbeyli Soap Factories, together with their khans, are an important industrial heritage that contributed greatly to the local economy of Gaziantep in the late 19th century. As a result, in this study, these soap factories have been discussed in detail for the first time with their architecture, space functions, facade features, and history. It has been introduced by comparing other soap factories in the region with similar examples outside Turkey.

Keywords: Soap Factory, Gaziantep, Industrial Heritage, Soap Production

1. Giriş

Genel olarak endüstri mirası, basit mekanik aletlerden endüstriyel yapılara ve bunlarla bağlantılı her çeşit elemanı kapsayan bir kavramı ifade etmektedir (Cengizkan, 2006, s. 9; Saner, 2012, s. 53). Bu kavram Endüstri Devrimi'ni tam anlamıyla tecrübe eden

¹ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Hatay, Türkiye

* Bu makale, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Türkiye'de Sabunhaneler" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

İlgili yazar/Corresponding author: msati@mku.edu.tr

Gönderim Tarihi / Received Date: 06.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.08.2022

ülkelerde, tarihi sanayi yapılarının yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasıyla birlikte 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkarken, endüstrileşme faaliyetlerinin daha geç bir dönemde başladığı Türkiye’de 20. yüzyılın sonlarında gündeme gelmiştir (Kıraç, 2001, s. 61, 127; Saner, 2012, s. 53). Endüstriyel miras kapsamındaki sanayi yapıları arasında fabrika, imalathane, atölye gibi üretim yapıları; demiryolu, liman, köprü gibi ulaştırma yapıları; depolar, satış ile sergi mekânları ve bütün bu üretimi meydana getiren iş gücüne ait barınma yerleri bulunur (Kıraç, 2001, s. 69). 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı’nın sanayileşme çabalarını gösteren ve Cumhuriyet döneminin ilk yılları ile sonrasında gelişen üretim faaliyetlerinin temsilcisi söz konusu yapılardan çoğunlukla tekstil, savunma, demir, kâğıt, cam, çini, gıda gibi sektörlere ait binaların çalışmalarında değerlendirildiği görülmektedir. Kimya sektörü içinde yer alan sabunhanelerin ise diğer üretim yapılarına göre daha az bilinen mimari bir tür olduğu anlaşılmaktadır. Bu sabunhanelerden ikisi de Gaziantep’te karşımıza çıkar. Kürkçü ve Elbeyli Sabunhanesi olarak bilinen yapılar, her ne kadar sanayileşme girişimlerini yansıtmasa da 19. yüzyılın sonlarında yerel sanayiye sağladıkları katkı açısından önem arz eder. Dahası, bölgesel anlamda, o dönemin sabun üretim teknolojilerine tanıklık etmeleri, mimari özellikleri ve kentin kimliğinde önemli birer ticari ve sınai noktalar olmaları nedeniyle endüstri mirası kapsamında değerlendirilmelidir.

Bir bölgeye belli bir sanayi yapısı inşa edilirken genellikle hammadde kaynaklarına yakın olması tercih edilmiştir. Böylelikle hem gerekli hammadde vakit kaybı olmadan hızlı bir şekilde imalathaneye tedarik edilmiş hem de taşımacılık maliyetleri en az seviyede tutulmuştur. Bu etmenlerin neticesinde sabunun imalinde kullanılan başlıca hammadde zeytinyağı olduğu için zeytin ağacının yetiştiği bölgelerdeki yerleşimlerde sabunhanelerin kurulduğu görülmektedir (Öztürk ve Sarıyıldız, 1997, s. 46; Öztürk, 2002, s. 783). Osmanlı’nın zeytinyağını elde ettiği bölgeler ise Güney Marmara kıyıları, Ege ve Akdeniz’dir. Özellikle bu bölgeler içinde yer alan Edremit Körfezi, İzmir, Midilli ile Girit adaları, Halep ve Nablus zeytinyağı ve sabun imal eden önemli merkezler olmuştur (Öztürk ve Sarıyıldız, 1997, s. 46; Öztürk, 2002, s. 783; Doğan, 2007, s. 21-23). Zira 18. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar tarihlenen çok sayıda Osmanlı arşiv vesikası ve çeşitli vilayet salnamelerinden sabunhanelerin bulunduğu yerleşimler öğrenilmektedir. Buna göre İzmir (BOA, C. İKTS. 42/2098; BOA, C. BLD., 130/6477), Ayvalık (Karesi Vilayetine Mahsus Salname, 1305, s. 92; BOA, A. MKT., 236/11), Edremit (BOA, İ. DH., 653/45408; Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 1307, s. 155), Ayvacık (Karesi Vilayetine Mahsus Salname, 1305, s. 142), Midilli (BOA, DH. MKT., 1608/95), Girit (BOA, A. MKT., 236/11) ve Halep (BOA, C.ADL., 31/1882; Halep Vilayeti Salnamesi, 1284, s. 110) ile buraya bağlı Antakya (BOA, HR. TO., 529/71; Halep Vilayeti Salnamesi, 1306, s. 173), Antep (Halep Vilayeti Salnamesi, 1300, s. 82), Kilis (BOA, A. MKT. DV., 175/62; Halep Vilayeti Salnamesi, 1306, s. 170) gibi merkezlerde sabunhaneler yer alır. 1889-1890, 1891, 1893-1894, 1896, 1909, 1912 tarihlerine ait Şark ticaret yıllıklarında da (Annuaire Oriental du Commerce) bahsi geçen yerleşimlerdeki sabun ticareti ve sabunhaneler kayda alınmıştır (Cervati, 1889-1890, s. 662, 683, 695, 699, 750, 752; Cervati, 1891, s. 803, 823, 836, 839, 893, 895, 897; Cervati, 1893-1894, s. 891, 908, 919-920, 959-961; Cervati, 1896, s. 1022, 1024, 1040, 1054, 1057, 1100, 1103-1105; Cervati, 1909, s. 1880, 1885, 1922, 1978, 2144, 2148, 2153-54; Mourkides, 1912, s. 1384, 1388, 1404, 1428, 1579, 1674, 1720, 1897). Edremit Körfezi’nde Ayvalık, Burhaniye, Edremit, Ayvacık, Kazdağı, Batı Anadolu’da İzmir ve Girit ile Midilli’de imal edilen sabunlar daha çok başkent İstanbul’a gönderilmiştir (Öztürk ve Sarıyıldız, 1997, s. 52; Öztürk, 2002, s. 785; Sarıyıldız, 2003, s. 364; Armağan, 2005, s. 972; Adıyeke, 2010, s. 1744). Halep, Nablus ve çevresinde üretilen sabunlar ise yerel ihtiyaçlarının karşılanması yanında çeşitli yerlere ihraç edilmiştir (Öztürk, 2002, s. 783; Doğan, 2007, s. 40).

Gaziantep'te, coğrafi konumundan dolayı, Akdeniz ve karasal iklim bir arada görülür. Kentte görülen iklim çeşitliliği birçok farklı bitkinin yetişmesine olanak sunmuştur (Şıvgın, 1997, s. 2). Akdeniz iklimi etkisi altında kalan kısımlarda, tipik bir Akdeniz bitkisi olan zeytin ağacı kolaylıkla yetişmektedir. Bu sebeple Gaziantep ve çevresinin elverişli bir zeytin bölgesi oluşu, zeytinyağı ve sabun üretiminin yapılmasını sağlamıştır (Gaziantep İli Yıllığı, 1968, s. 228). Nitekim 19. yüzyılda, kentte büyük ve geniş zeytinlikler sayesinde yağ ve sabun imalatı kendi düzeyinde gelişmiştir (Şıvgın, 1997, s. 87). Salnamelerden tespitle, 1868/1869'da Antep'te üç sabunhane bulunurken 1889/1890'da dört, 1892/1893'de ve 1902/1903'de beş sabunhane mevcuttur (Halep Vilayeti Salnamesi, 1285, s. 185; Halep Vilayeti Salnamesi, 1307, s. 137; Halep Vilayeti Salnamesi, 1310, s. 192; Halep Vilayeti Salnamesi, 1320, s. 232). Yine aynı tarihli salnamelerde, üretilen sabunların Anadolu cihetlerine ihraç edildiğinden söz edilmektedir. Şemseddin Sami, 1896/1897 tarihli Kamusü'l Âlam adlı çalışmasında ise Antep'in etrafının zeytinliklerle çevrili olduğunu vurgulamış ve buralardan elde edilen yağlarla yapılan sabunlar ile diğer ürünlerin çevre kazalara, Anadolu'ya ve Avrupa'ya gönderildiğini ifade etmiştir. Ardından kentte beş sabunhanenin yer aldığını yazmıştır (Şemseddin Sami, 1314, s. 3232). 1891, 1893-1894, 1896, 1909, 1912 ve 1921 tarihlerine ait Şark ticaret yıllıklarında da sabun Antep'in sanayi ürünleri arasında yer almakla birlikte kentte bulunan sabunhaneler isimleriyle verilmiştir (Cervati, 1891, s. 896; Cervati, 1893-1894, s. 961; Cervati, 1896, s. 1104; Cervati, 1909, s. 2145; Mourkides, 1912, s. 1384; Rizzo, 1921, s. 1263).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonraki süreçte sabunculuk Gaziantep, Kilis, İzmir, Edremit, Ayvalık gibi yerleşimlerde faaliyet göstermeye devam etmiştir (Onat, 1936, s. 3; Ocaoğlu ve Koraltürk, 2003, s. 35). Gaziantep'te, 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan istifade edilerek sabun sektörü hızla gelişmiştir (Yıldız Özlü, 2017, s. 331). 1936 yılında Gaziantep Ticaret Odası, Antep'teki dokumacılık, kilimcilik, dericilik, bakırcılık gibi yerli zanaatları ülke çapında tanıtmak için İzmir ve Ankara'da gerçekleştirilen fuarlara katılmış ve bu zanaatlar içinde sabunculuk da yer almıştır (Yıldız Özlü, 2017, s. 333). Bunun yanında Gaziantep'in ilçesi Nizip'te de zeytinyağı ve sabun üretimi oldukça yaygındır. 1938'de buraya zeytinyağı ve sabun imal etmek amacıyla makine ve teçhizatlar getirtilmiştir (Yıldız Özlü, 2017, s. 334).

Gaziantep, Antakya ve Kilis çevrelerinde bulunan sabunhaneler yöre halkı tarafından "masmana/masbana" olarak bilinmektedir. Bu tabir, H. 1183/M. 1770 tarihine ait bir Osmanlı vesikasında karşımıza çıkmaktadır (BOA, C. BLD., 66/3296). Vesikaya göre İdlib'teki bir sabunhane "masbana" olarak ifade edilmiştir. Ayrıca 1971'de Çitçi ve Yener tarafından hazırlanan *Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları* adlı eserde, sabun imal edilen yapılar "masmana" diye kayda alınmıştır (Çitçi ve Yener, 1971, s. 42).

Sabunhanelerde sırasıyla hammadde hazırlığı, pişirme, dökme, kesme, damgalama, kurutma aşamalarına sahip geleneksel tipte sabun üretimi yapılmıştır (Çiftyürek, 2021, s. 33). Büyük çoğunlukla iki katlı sabunhanelerin zemin katlarında sabunun hammadde hazırlığı ile pişirme işlemleri gerçekleştirilirken, birinci katlarında diğer aşamalar yürütülmüştür. Kürkçü ve Elbeyli Sabunhanelerinde de bu şekilde bir imalat söz konusudur. Ancak Elbeyli Sabunhanesi zeminle birlikte üç katlı, Kürkçü Sabunhanesi ise kısmen üç katlı olarak düzenlenmiştir. Bu sabunhanelerin birinci katları, hemen bitişiğinde yer alan Elbeyli Hanı ve Kürkçü Hanı ile birlikte ya yolcuların ve tüccarların konaklaması ya da sabunhanede çalışan işçilerin barınması için kullanılmıştır. Zemin ve üçüncü katlar, kısmen de ikinci katlar sabun üretimine ayrılmıştır. Bu sebeple, yapıların farklı işlevleri bünyesinde bulundurması Gaziantep'in 19. yüzyıldaki sanayi ve ticaret faaliyetlerinin hareketliliğini göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı han mimarisi içinde değerlendirilen Kürkçü ve Elbeyli Hanlarına çeşitli çalışmalarda yer verilmiştir. Fakat bu yapılarla aslında bir bütün olarak incelenmesi gereken sabunhaneleri genelde göz ardı edilmiştir. Nitekim adı geçen hanların sabunhaneleri mimari özellikleri, mekânsal işlevleri, cepheleri ve az da olsa süslemeleri ile tanıtılmaya çalışılacaktır.

1972'de hanla birlikte tescil edilen Kürkçü Sabunhanesi 2008 yılında restore edilmiştir (Çam, 2006, s. 483). Elbeyli Sabunhanesi ise 1993'de tescillenmiş ve 2004'de onarım geçirmiştir (Çam, 2006, s. 444).

2. Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi

Günümüzde Pürsefa Hanı adıyla da bilinen sabunhane Gaziantep/Şahinbey İlçesi, Boyacı Mahallesi, 777 ada ve 14 parselde yer alır (Fot. 1). Yapı, doğuda ve kuzeyde yapılar ile sınırlandırılmış olup güneyde caddeye cephelidir. Batıda ise Kürkçü Hanı ile bitişik vaziyettedir (Özkarıcı, 1997, s. 285; Çam, 2006, s. 477). Dolayısıyla han ve sabunhane olmak üzere iki bölüm halinde inşa edilmiştir. Han ve sabunhanenin ayrı ayrı ana kapıları mevcut olduğu gibi zemin katta iki yapıyı birbirine bağlayan bir geçit de bulunmaktadır (Özkarıcı, 1997, s. 285; Çiftyürek, 2021, s. 180).

Fot. 1: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Güney Bölüm (M. Çiftyürek)

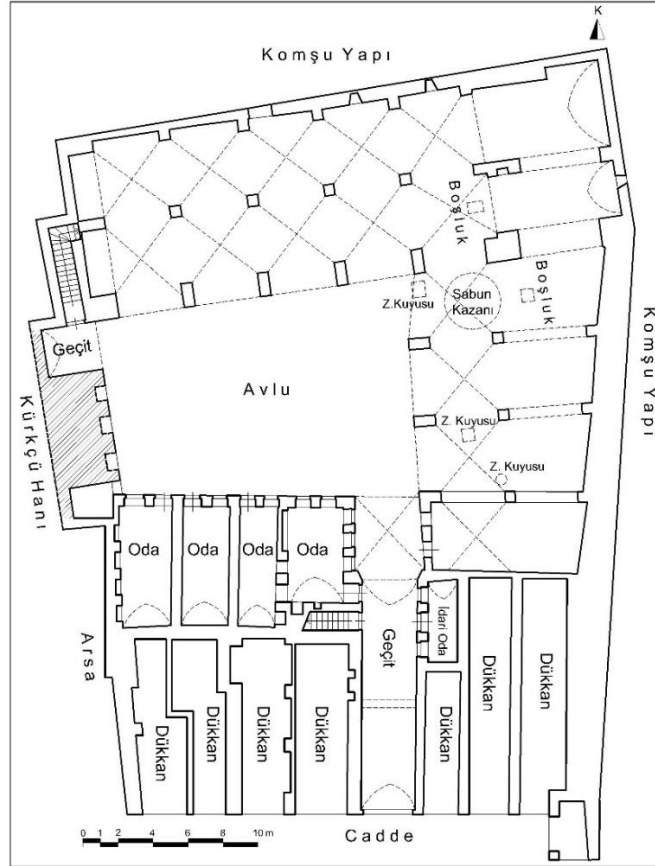
Arsa durumundan dolayı yamuk planlı olan sabunhane bir avlunun güney, kuzey ve doğusunda yer alan bölümlerden ibarettir. Bu bölümler doğuda ve kuzeyde iki, güney yönde üç katlıdır (Fot. 1-2). Avlunun batısında ise Kürkçü Hanı'nın cephesi ile han ve sabunhaneyi birbirine bağlayan geçit görünmektedir.

Güney bölümün zemin katında dükkânlar, avlu geçidi, idari oda ve konaklama ya da barınmaya yönelik birimler olduğu tahmin edilen odalar bulunur (Çizim 1). Beşik ve çapraz tonoz örtülü uzun avlu geçidinin doğusunda üç dükkân ile küçük ebatlarda bir idari oda, batısında ise dört dükkân ve bunların gerisinde dört oda ile merdiven kısmı yer alır. Caddeye cepheli dükkânlar, kuzey-güney doğrultusunda uzanmıştır. Dükkânların gerisindeki yan yana bitişik olan ve basık kemerli kapıları ve pencereleri avluya açılan

odaların barınmaya veya konaklamaya ayrıldığı düşünülmektedir. Beşik tonozlu odalardan en doğudakinin arkasına ise birinci kata ulaşan merdiven kısmı yerleştirilmiştir.

Fot. 2: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Kuzey ve Doğu Bölüm (M. Çiftyürek)

Çizim 1: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Zemin Kat Planı (Gaziantep KVKBKM Arşivinden İşlenerek)

Fot. 3: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Doğu Bölüm (M. Çiftiyürek)

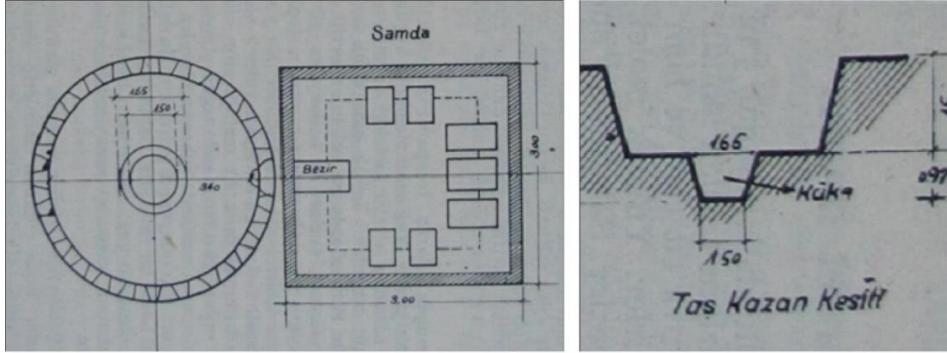
Doğu ve kuzey bölümün zemin katı birbirleriyle bağlantılıdır. Bu bölümler, bağımsız ve duvara bağlı kalın payelerin taşıdığı çapraz tonozlarla örtülmüştür (Çizim 1). Sabun pişirme işlemi gerçekleştirildiğinden duvarlarda seyrek dizilmiş mazgal pencereler vardır. Doğu bölümde, günümüzde mevcut olmayan sabun kazanının yer aldığı düşünülmektedir (Fot. 3). Çünkü onarım öncesi, buradaki tonoz yüzeylerinde bulunan kare boşluklar ile zemin kotu altındaki ocaklığın varlığı taş sabun kazanı olduğunu göstermektedir. Fakat dikdörtgen planlı ocaklık özgünlüğünü kaybetmiştir. Sabun hamurunun kaynatıldığı taş kazanlar ve ocaklıklar Antakya, Kilis ve Kahramanmaraş'taki sabunhanelerde de görülmektedir (Fot. 4). Buradaki örneklerden tespitile, kazanın geniş olan ağız taşla örülmüş olup bunun altında bakır malzemeden daha dar yapılan ve adına "kake/küka" denilen bir parça vardır² (TSOTBB, 1958, s. 10-11) (Çizim 2). Kazanı ısıtmak için ateşleme dar parçanın altında yapılır. Bu sebeple, zemin kotundan aşağıda olan ocaklığa inilir. Küçük ebatlardaki ocaklığın kazan yönündeki duvarında ocak nişi bulunur. Niş, kazanın bakır olan dar dibiyle irtibatlıdır. Ocak nişi içinde yakılan ateş, bir kanal yardımıyla dar parçadan başlayarak tüm kazanın etrafını ısıtır. Duman da niş içinden çatıya doğru yükselen bacadan dışarı atılır (Çizim 3). Sabun kazanına yakın konumdaki tonozların yüzeylerinde görülen kare boşluklar, kazandaki sabun hamurunun kovalarla üst katlara taşınmasına yardımcı olmaktadır. Ancak kare boşluklar günümüzde mevcut değildir. Ayrıca doğu bölümde, yer yer zeytinyağını depolamak için kuyular görülür. Bu kare boşluklar ile kuyular, yine aynı yerleşimlerdeki sabunhanelerde karşımıza çıkmaktadır.

² Sabun kazanının bitişiğinde, birbirleriyle bağlantılı küçük havuzlar vardır. "Samda" olarak ifade edilen su dolu bu küçük havuzlarda kül ve kireç karışımından meydana gelen sud kostik hazırlanmıştır. Antakya ve Halep ile Lübnan'da bulunan sabunhanelerinde de samda örnekleri görülmektedir. Fakat Gaziantep'teki sabunhanelerde kazanın bitişiğinde samda yer alıp almadığı tespit edilememiştir.

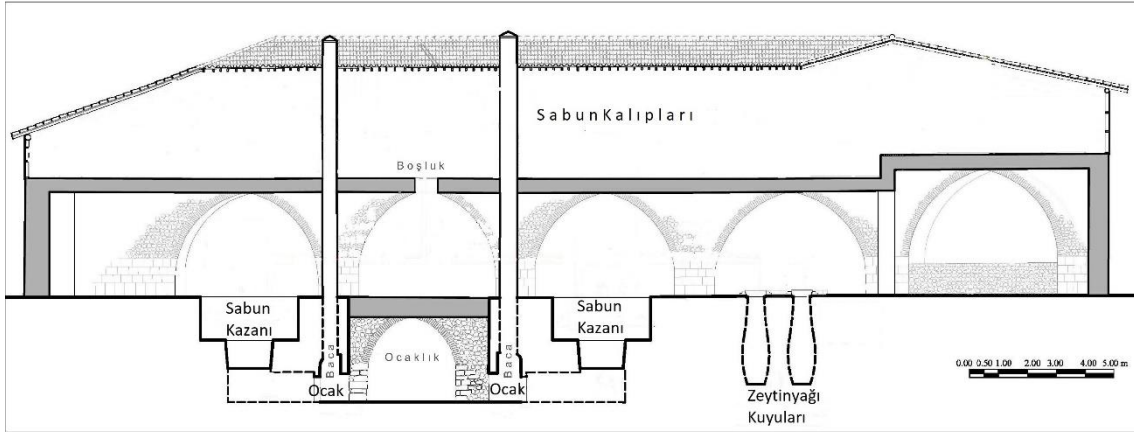

Fot. 4: Antakya Aselcioğlu Sabunhanesi'nin Taş Sabun Kazanı (M. Çiftiyürek)

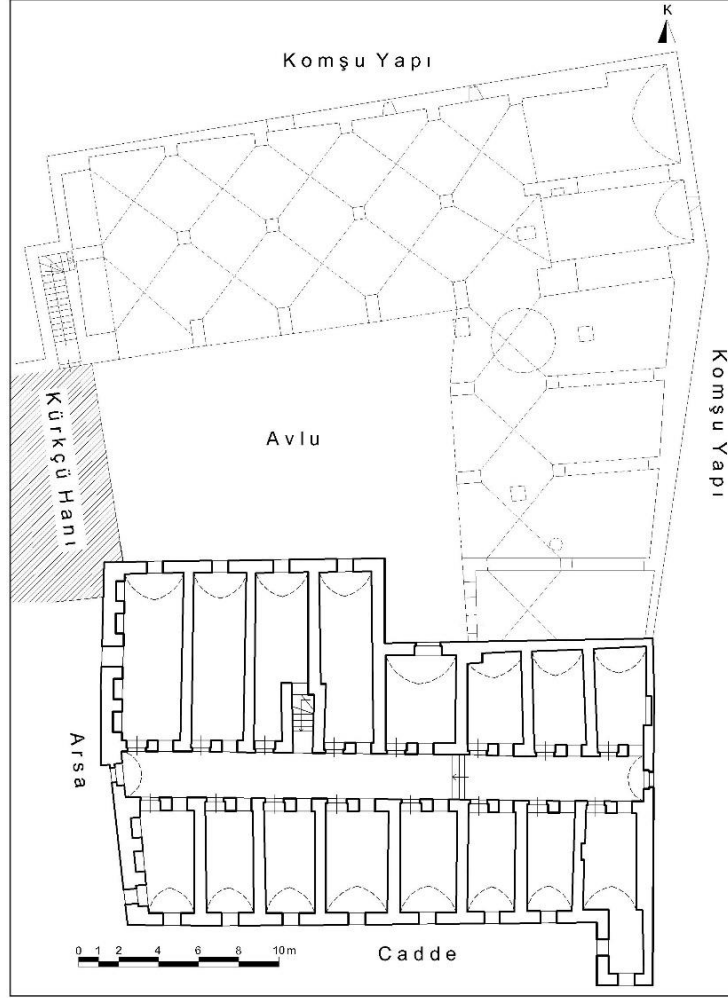
Çizim 2: Taş Sabun Kazanı Planı ve Kesiti (TSOTBB, 1958, s. 10-11)

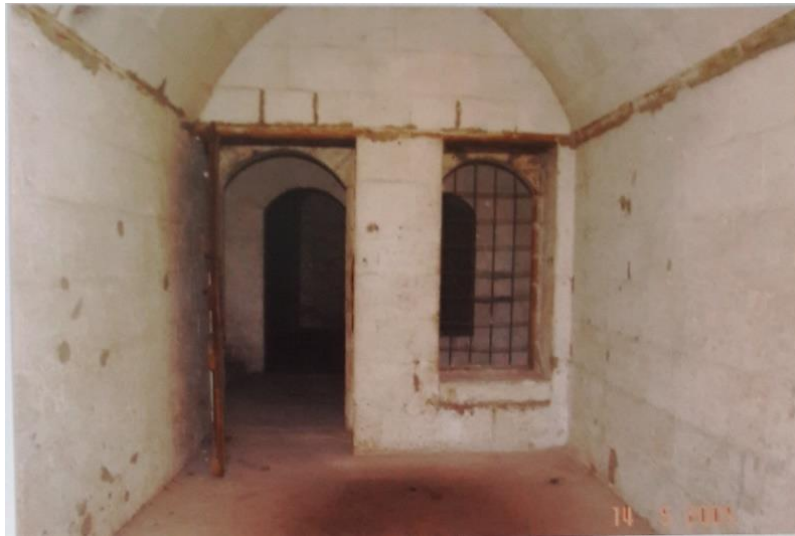
Çizim 3: Antakya Kuseyri Sabunhanesi Sabun Kazanı, Ocaklığı ve Zeytinyağı Kuyuları Kesiti (Camuz, 2016, s. 289)

Avlunun güney bölümündeki birinci kat, yolcular ile tüccarların konaklamasına veya sabunhanede çalışan işçilerin barınmasına ayrıldığı düşünülmektedir (Özkarıcı, 1997, s. 287) (Çizim 4). Buraya uzun avlu geçidinin batısındaki merdivenle ulaşım sağlanır. Doğubatı yönünde uzanan beşik tonozlu koridorun güneyinde ve kuzeyinde sekiz olmak üzere toplamda on altı oda bulunur (Fot. 5). Kareye yakın plan gösteren güneydeki odalardan en doğu köşedeki dışa doğru taşıntı yapmıştır (Çam, 2006, s. 484). Kuzeydeki dört oda ise dikdörtgen, diğer dördü kareye yakın planlıdır. Beşik tonozlarla örtülü odaların

koridora açılan kapıları ile pencereleri bulunmakla birlikte caddeye ve avluya bakan cephelerinde de pencereleri vardır.

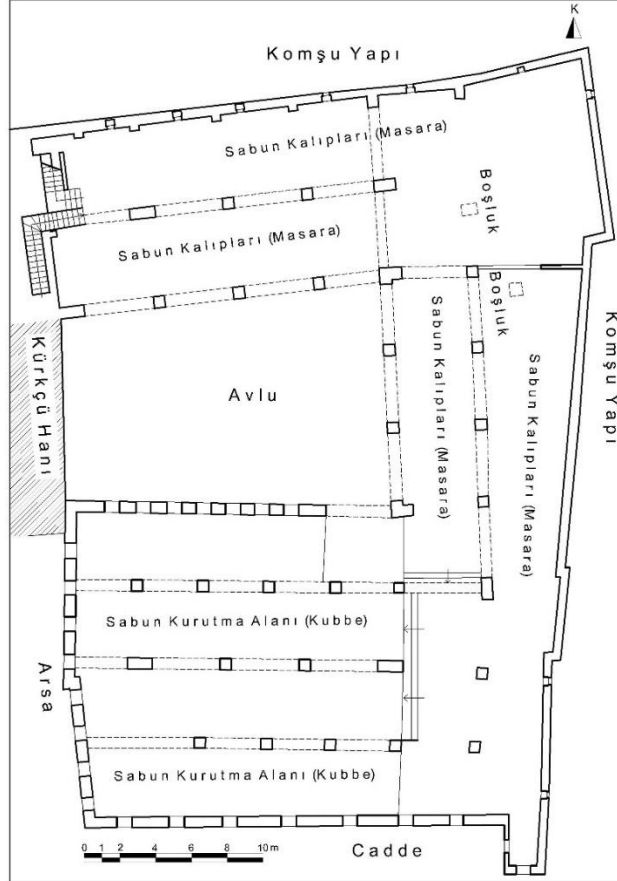

Çizim 4: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Güney Bölüm Birinci Kat Planı (Gaziantep KVKBKM Arşivinden İşlenerek)

Fot. 5: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Güney Bölüm Birinci Kattaki Odalardan Görünüş (Gaziantep KVKBKM Arşivi)

Han ve sabunhane arasındaki geçide açılan merdivenle kuzey ve doğu bölümün birinci, güney bölümün ikinci katlarına ulaşılır (Çizim 5). Bu katlarda, kazanda pişen sabunun dökülmesi, kesilmesi ve kurutulması işlemleri yapılır. Kuzey ile doğu bölüm, ortada payelerin taşıdığı sivri kemerler ile iki kısma ayrılır (Fot. 6). Mevcut durumda, çapraz tonozlardaki kare boşluklardan kovalarla çekilen sabun hamuru, bu katların zeminlerinde yer alan kalıplara dökülüp kurutulur ve ardından kesilir. Söz konusu kalıplar, yörede “masara” olarak adlandırılmaktadır. Ancak sabun kalıpları onarımla kaldırılmıştır.

Çizim 5: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Kuzey ile Doğu Bölüm Birinci Kat ve Güney Bölüm İkinci Kat Planı (Gaziantep KVKBKM Arşivinden İşlenerek)

Fot. 6: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Doğu Bölüm Birinci Kat (M. Çiftyürek)

Doğu bölümün güneyindeki üçer basamaklı merdivenlerle güney bölümün ikinci katına geçilir (Çizim 5). Burada, kuzey ve doğu bölümdeki kalıplarda kesilen ve damgalanan sabunlar, kule biçiminde üst üste dizilerek kurutulmaya bırakılır. Bu şekilde yapılan kurutma işlemine “kubbe” denmektedir. Sabunların elverişli bir ortamda kurumasını sağlamak için de güney bölümün duvarlarına çok sayıda pencere açılmıştır. Onarımla beraber, güney bölümde kalın payelere oturan sivri kemerler arasına muhdes duvarlar örülerek odalar oluşturulmuştur (Fot. 7).

Fot. 7: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Güney Bölüm İkinci Kat (M. Çiftyürek)

Sabunhanenin caddeye bakan güney cephesi ve avluya bakan cepheleri açıktır (Fot. 1-2). Güney cephe, zemin katta dışa sivri kemerle açılan dükkânlarla ve üst katlarda basık kemerli pencerelere sahiptir. Bu cephenin ortasındaki ana kapı dikkat çeker. Sivri kemerli ana kapının üç tarafı siyah ve beyaz taşlarla bezenmiştir. Siyah taşlar, kemerin üst kısmında ışınsal biçimde düzenlenmiş ve uçlarda kırılarak yatay devam etmiştir (Fot. 8).

Fot. 8: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Güney Cephe Ana Kapı (M. Çiftyürek)

Kuzey ve doğu bölümün avluya bakan cepheleri, sivri kemerlidir (Fot. 2). Fakat zemin kattaki kemerler birinci kata göre daha yüksek tutulmuştur. Güney bölümün avluya bakan cephesinde ise sivri kemerli açıklıklar ile basık kemerli kapı ve pencereler görülür (Fot. 9).

Fot. 9: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Avluya Bakan Güney ve Batı Cephe (M. Çiftyürek)

Avlunun batısında görünen cephe, hana aittir (Fot. 9). Burada sabunhaneye ilişkili kısım, sivri kemerli geçittir. Han ve sabunhaneyi birbirine bağlayan geçidin kemerindeki kilit taşında, konsolsu bir taş bezeme ve iki yanında simetrik yapılmış kalemşi kıvrık dallar vardır. Bunun üstündeki kabara içinde, Arap rakamlarıyla “1304” ve Latin rakamlarıyla “1887” tarihi okunmaktadır (Fot. 10). Sabunhanenin inşa kitabesi olan bu tarihlerden Hicri 1304 yılı Miladi 1887’ye tekabül etmektedir. H. 1305/M. 1887/1888 tarihine ait bir şer’i mahkeme sicilinde, yapının inşası sırasında, doğu taraftaki Kara Yusuf Vakfı çeşmesinin söz konusu sabunhane temeli altında kaldığına dair bir dava açılmıştır. Bu davada sabunhane sahibinin Kürkciyan Hanna isimli bir Ermeni vatandaşı olduğu öğrenilmektedir (Güzelbey, 1966, s. 10; Özkarcı, 1997, s. 285; Çam, 2006, s. 484). Sabunhanenin bitişiğindeki Kürkçü Hanı’nın kitabesinde ise “Kürkciyan” ve “1890/1307” ibareleri okunmaktadır. Bu bilgiler ışığında, hanın sahibinin de aynı kişi olduğu görülmekle birlikte han sabunhaneden üç yıl sonra inşa edilmiştir (Özkarcı, 1997, s. 285; Çam, 2006, s. 481). Ayrıca 1891, 1893-1894, 1896, 1909, 1912 ve 1921 tarihlerine ait Şark ticaret yıllıklarında Antep’teki sabunhaneler arasında “Kurdjian (Hanna et Nazareth)/ Kurdjian Freres” ismi geçmektedir (Cervati, 1891, s. 897; Cervati, 1893-1894, s. 961; Cervati, 1896, s. 1105; Cervati, 1909, s. 2148; Mourkides, 1912, s. 1384; Rizzo, 1921, s. 1263).

Sabunhanenin resmi, 1917’de Childs tarafından yazılan Anadolu seyahatnamesi (Fot. 11) ile 1919-1920 tarihli bir fotoğrafta da görülmektedir (Childs, 1917, s. 408) (Fot. 12).

Fot. 10: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi Sivri Kemerli Geçitteki Kitabe (M. Çiftyürek)

Fot. 11: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi (Solda) (Childs, 1917, s. 408)

Fot. 12: Gaziantep Kürkçü Sabunhanesi (<https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/halep-vilayeti/ayntab/din/misyonerler.html> erişim:11.11.2020, 18:30)

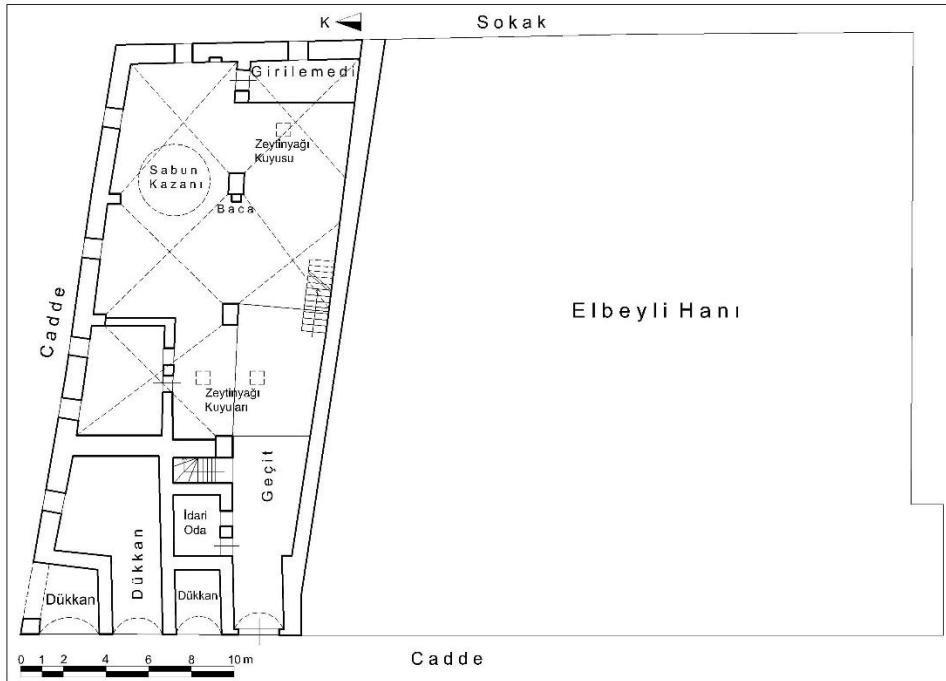
3. Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi

Gaziantep/Şahinbey İlçesi, Şekeroğlu Mahallesi, 530 ada ve 86 parselde, kalenin güneydoğusunda yer alır (Fot. 13). Yapı batıda ve kuzeyde caddeye, doğuda sokağa cepheli olup güneyde Elbeyli Hanı'yla bitişiktir. Han ve sabunhaneden oluşan iki farklı işleve sahip yapılar, geniş bir dikdörtgen kütlede bütünlük oluşturmuştur. İki yapının ayrı ayrı ana kapıları olması yanında birinci katlarında birbiri arasında bağlantıyı sağlayan geçit de yer alır (Özkarci, 1999, s. 312; Çam, 2006, s. 445; Çiftyürek, 2021, s. 186).

Fot. 13: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi Batı ve Kuzey Cephe (M. Çiftyürek)

Kuzey-güney doğrultusunda geniş bir alana oturtulan yapı kütleleri zeminle birlikte üç katlıdır (Fot. 13). Güneydeki han avlulu ve kütlelerin daha büyük bir kısmını meydana getirmektedir. Kuzeydeki sabunhane ise avlusuz olmakla birlikte kapalı avlu benzeri bir boşluğu bulunur.

Çizim 6: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi Zemin Kat Planı (Gaziantep KVKBKM Arşivinden İşlenerek)

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı sabunhanenin zemin katına batı cephenin güney kenarındaki beşik tonozlu geçitle ulaşılır (Çizim 6). Geçidin kuzeyinde caddeye sivri kemerle açılan dikdörtgen planlı üç dükkân yer alır. Ancak bu dükkânlarda birtakım genişletme ve onarımlar yapıldığı anlaşılmaktadır. Güneydeki dükkânın gerisinde kapı ve penceresi geçide bakan küçük bir mekân ve merdiven konumlandırılmıştır. Küçük mekânın idari oda olarak işlev gördüğü düşünülmektedir.

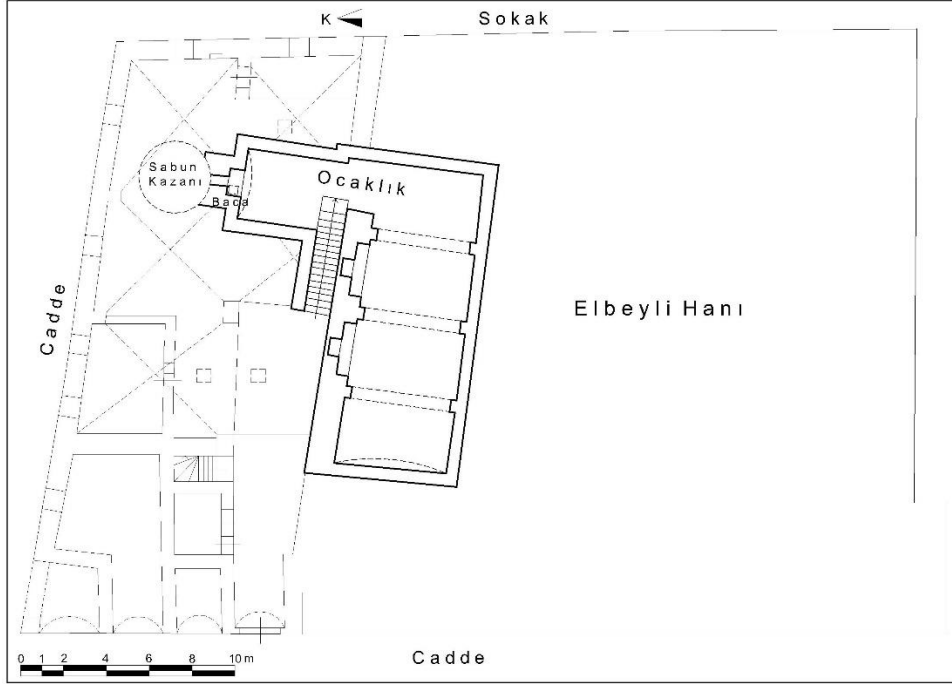

Fot. 14: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi Sabun Üretim Bölümü (M. Çiftiyürek)

Geçitten sabun üretimi yapılan bölüme geçilir. Burası ortada bağımsız; kuzey, doğu ve batıda duvara bağlı payelerin taşıdığı çapraz tonozlarla örtülmüştür (Fot. 14). Mekânın güneybatı köşesinde kapalı avlu benzeri bir boşluk meydana getirilmiştir. Birinci kattaki revaklar, bu boşluğun sınırlarını belirlemiştir. Ortada bağımsız duran ayağa bitişik baca ve tam da bu hizanın altına denk gelen kısımdaki ocaklığın varlığı, Kürkçü Sabunhanesi'ndeki gibi taştan sabun kazanının bulunduğunu göstermektedir. Fakat günümüzde kazan mevcut değildir. Yine sabun üretim bölümünde zeytinyağının depolandığı üç kuyu görülür (Fot. 15). Doğu duvarında yuvarlak kemerli nişin içinde su kuyusu mevcuttur. Kuzeybatı köşede basık kemerli pencere ve kapısı bulunan bir mekân vardır. Güneydoğu köşede de üst katlara ulaşımı sağlayan merdiven yer alır. Merdivenin önüne bir mekân ilave edildiği için buraya girilememiştir. Kazanda pişen sabun hamuru kovalar vasıtasıyla bu merdivenden ikinci kata taşınmıştır.

Fot. 15: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi Zeytinyağı Kuyusu (M. Çiftiyürek)

Çizim 7: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi Ocaklık Katı Planı (Gaziantep KVKBKM Arşivinden İşlenerek)

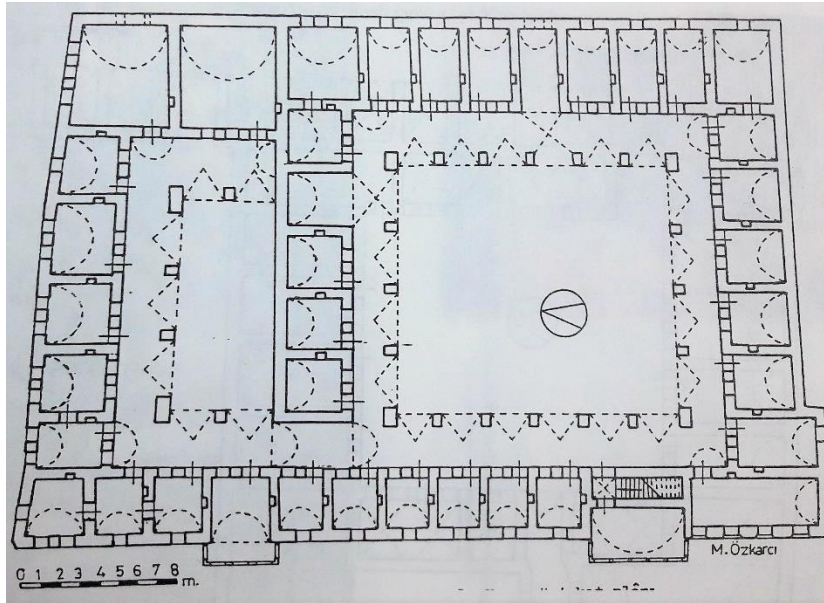
Sabun üretimi gerçekleştirilen bölümün güney duvarına yaslanan merdiven ile “L” şeklinde plana sahip ocaklığa ulaşılır (Çizim 7). “L”nin kısa kenarı sabunhanenin, uzun kenarı ise hanın zemin kotu altında kalmaktadır. Beşik tonozlu kısa kenarın kuzeyinde, basık kemerli ocak nişi vardır (Fot. 16). Burada yakılan ateş, sabun kazanının dar olan dip kısmından başlayarak kazanın etrafını ısıtır. Duman ise niş içinden çatıya doğru yükselen bacadan dışarı atılır. “L”nin uzun kenarı ise kuzey ve güneyde duvara bağlı kalın payelerin taşıdığı kemerlerle desteklidir. Kuzeyindeki duvarda iki derin niş yer alır. Kayaya oyularak inşa edilen ocağın duvarları belirli bir seviyeden sonra kesme taşla örülmüştür.

Fot. 16: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi Ocaklık (M. Çiftyürek)

Birinci kat, bitişiğindeki hanla irtibatlı olarak yolcular ve tüccarların konaklaması ya da işçilerin barınması amacıyla yapılmıştır (Özkarıcı, 1999, s. 315) (Çizim 8). Buraya hem zemin kattaki geçide açılan merdivenden hem de hanın birinci katındaki sonradan kapatılan geçitten ulaşılır. Sabunhanenin güneydoğu köşesindeki merdiven kısmına da girilemediği için birinci kat ile herhangi bir bağlantısının olup olmadığı öğrenilememiştir. Bu kat³, kapalı avlu benzeri boşluğu doğu, batı ve kuzeyden çevreleyen revaklar ile odalardan meydana gelmiştir (Özkarıcı, 1999, s. 316; Çam, 2006, s. 447) (Fot. 17). İki göz kemerle açılan batı revağın gerisinde dört, doğu revağın gerisinde iki, üç göz kemerle açılan kuzey revağın gerisinde ise beş oda vardır. Doğudaki odalar diğerlerinden daha büyük ebatlıdır. Beşik tonozlu odaların revağa açılan kapı ve pencereleri ile caddeye bakan cephelerinde pencereleri yer alır. Bunun yanında batı revağın güney köşesindeki oda caddeye doğru cumba şeklinde taşıntı yaparak diğerlerinden farklı bir özellik oluşturmuştur.

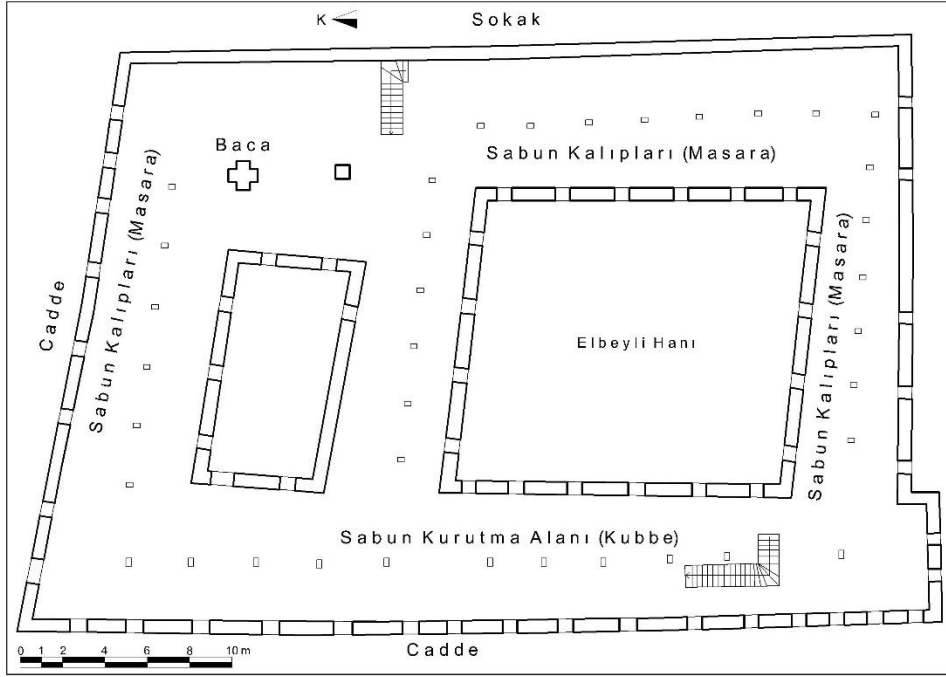

Çizim 8: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi Birinci Kat Planı (Özkarıcı, 1999, s. 326)

Fot. 17: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi Birinci Kattaki Revak (M. Çiftyürek)

³ Gerekli izinler alınmadığından birinci kata girilememiştir. Bu yüzden yayınlarda mevcut olan çizimlerden yararlanılmıştır.

Çizim 9: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi İkinci Kat Planı (Gaziantep KVKBKM Arşivinden İşlenerek)

Fot. 18: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi İkinci Katı (M. Çiftyürek)

İkinci katta kazanda pişen sabunun dökülmesi, kesilmesi ve kurutulması yapılır. Buraya hem hanın batısında hem de sabunhanenin güneydoğu köşesindeki merdivenle ulaşılır. İkinci kat, sabunhane ve han arasında herhangi bir duvar bölüntüsü olmadan bir bütün halinde tasarlanmıştır (Çizim 9). Kuzey, güney ve doğudaki geniş alanların zeminlerinde sabun hamurunun döküldüğü kalıplar (masara) bulunur (Fot. 18). Ancak kalıplar söküldüğünden sadece izleri takip edilebilmektedir. Kuzeydoğu köşede, ocaklık katından yükselen taş bacanın gövdesi görülür. Batıdaki geniş alan ise kalıplarda kesilen ve damgalanan sabunların "kubbe" biçiminde dizilerek kurutulduğu yerdir. Bu yüzden dizilen sabunların gerekli hava akımıyla kurumasını hızlandırmak için batı duvara on altı, kuzeye sekiz, güneye yedi pencere açılmıştır. Sabunhanenin ve hanın boşluklarını çevreleyen

duvarlarında da pencerelere yer verilmiştir. Ayrıca geniş alanlar onarımla beraber orta kısımlarda ahşap taşıyıcılarla desteklenmiştir.

Güney tarafta hanla bitişik sabunhanenin kuzey, doğu ve batı cepheleri görülür (Fot. 13). Batı ve doğu cephe han ile bütünlük arz ederken kuzey cephe sadece sabunhanenindir.

Batı cephede sabunhaneye ve hana ait olmak üzere iki ana kapı ve iki cumba ön plana çıkar (Fot. 19). Her iki ana kapıda siyah ve beyaz taş işçiliği dikkati çeker. Ancak Elbeyli Hanı'nın kapısı sabunhaneye göre daha ihtişamlı görünmektedir. Burada yuvarlak kemerin üstündeki siyah taşlar, ışınal biçimde düzenlenmiş ve uçlarda kırılarak yatay devam etmiştir. Yine aynı renkli taşlar basık kemerli pencerelerin hizasına kadar yükseltilerek abidevi bir görünüm kazandırılmıştır. İki kapıda dikkat çeken başka bir detay çinko levha ile kaplı kapı kanatlarındaki "kuzulu" veya "enikli" kapı olarak adlandırılan ikinci bir küçük kapı ve çivi tezyinatıdır. Sabunhanenin kapı kanadı üzerine çivilerle selvi ağacı motifi işlenmiştir. Hanın kapı kanatlarında ise selvi ağacı, ay yıldız ve balıksırtı motifleri tezyin edilmiştir. Diğer önemli unsur, birinci kattaki cumbalardır. Sabunhanenin çinko levhalı ve küçük cumbasının yanlarında birer, önünde üç dikdörtgen açıklıklı penceresi ve bunların üstünde düz tepe pencereleri yer alır. Han kısmında görülen cumba da aynı tarzda düzenlenmiştir. Ancak sabunhaneninkine göre daha büyük ve gösterişlidir. Önünde beş, yanlarında birer penceresi vardır. Tepe pencereleri şemse motifi biçiminde olup bunlar eğri profilli konsollarla bölünmüştür. Saçaklı çatıyla örtülü cumbalar arasındaki pencereler ise basık kemerli, ikinci kattakiler düz dikdörtgen açıklıktır.

Fot. 19: Gaziantep Elbeyli Sabunhanesi ve Hanı'nın Batı Cephesi (Sağda Elbeyli Hanı Kapısı)
(M. Çiftiyürek)

Aynı şekilde sabunhane ile hana ait olan doğu cephe, oldukça özensiz ve düzensizdir. Zemin ve birinci katlarda basık ile düz pencereler bulunurken ikinci kat sağır tutulmuştur.

Kuzey cepheye bakıldığında, zemin katta yuvarlak, birinci katta basık kemerli pencereler sıralanırken, ikinci katta düz dikdörtgen açıklıklı pencerelere yer verilmiştir (Fot. 13).

Yapının inşa tarihi hakkında kesin bir bilgiye rastlanmamıştır. Yapılan araştırmalarda, sabunhane ile hanın, Gaziantep ve çevresinde yaşayan ve büyük bir Türkmen aşireti olan Elbeylioğulları tarafından 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında inşa ettirildiği kaydedilmiştir (Özkarıcı, 1999, s. 311-312; Çam, 2006, s. 444). Nitekim yapı kütesinin

han ile sabunhaneden oluşması ve bunların birbirleriyle olan bağlantıları, hanın ana kapısının siyah-beyaz taşlarla bezenme şekli 1888 tarihli Kürkçü Sabunhanesi ile 1890 tarihli Kürkçü Hanı'yla benzeşmektedir. Bu yüzden Elbeyli Hanı ve Sabunhanesi'nin de 19. yüzyıl sonunda inşa edilmesi muhtemeldir.

Eser, İncioğlu/İnceoğlu Hanı ismiyle de anılmaktadır (Gaziantep Kültür Envanteri, 2005, s. 151; Çam, 2006, s. 444). Bu isimden yola çıkarak, 1924-1925, 1929-1930, 1932, 1938, 1942-1943 tarihine ait ticaret yıllıklarında Gaziantep'teki sabunhane kayıtları içinde İnce/İnci Zade Hüseyin adının geçtiği görülür (Annuaire Commercial Turc, 1924-1925, s. 85; Azzopardi, 1929, s. 1043; Rizzo, 1930, s. 991; Rizzo, 1932, s. 991; Ticaret Yıllığı-Annuaire Oriental, 1938, s. 686; Erdem, 1942-1943, s. 119). Günümüzde ise sabunhane Zeytin Han ismi altında şarküteri hizmeti vermektedir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Sabun üretiminde kullanılan en önemli hammadde zeytinyağı ile pirina yağı olduğundan, sabunhaneler zeytin ağacının yetiştiği yerlerde inşa edilmiştir. Başka bir anlamda hammaddeye yakınlık, sanayi yapılarının belli merkez ve bölgelerde kurulmasını sağlamıştır. Söz konusu yerler bölge bazında değerlendirildiğinde, Marmara'da Ayvalık, Edremit, Burhaniye, Ayvacık; Ege'de İzmir ve çevresi, Akdeniz'de Antakya, Maraş; Güney Doğu Anadolu'da ise Gaziantep, Kilis gibi merkezlerdir. Osmanlı vesikalari, salnameler, değişik tarihlerde yayınlanmış olan ticaret yıllıkları ve çeşitli çalışmalardan da öğrenildiği üzere bahsi geçen yerlerin 19. yüzyılda sabun imali ve ticareti yaptığı görülmektedir. Bu yüzyılda İzmir başta olmak üzere Ayvalık, Edremit gibi liman yerleşimlerinde sabun ve zeytinyağı ticareti uluslararası boyutta faaliyet göstermiştir. Bölgenin hammadde bakımından zengin olmasının yanında sabun sanayisi ve ticaretini geliştiren başka etmenler, İzmir'in liman ve demiryolu bağlantısıyla iç kısımdaki merkezlerle mal aktarımını kolay gerçekleştirmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının fazla olmasıdır (Kütükoğlu, 1992, s. 124; Martal, 1993, s. 117, 121). Bu sayede İzmir, Ayvalık ve Edremit gibi liman yerleşimlerindeki bazı sabunhanelerde buhar makineleri ile üretim yapılmıştır (Aksoy, 1993, s. 200-201; Gürsoy, 1993, s. 130; Martal, 1993, s. 121; Bayraktar, 2014, s. 19). Antep, Antakya, Kilis ve Maraş'taki sabun sanayisi ile ticareti ise İzmir ve çevresindeki kadar büyük ve gelişmiş boyutta olamamıştır. Hatta buhar makinesiyle çalışan herhangi bir sabunhane bulunup bulunamadığı da tespit edilememiştir. Bu duruma sebep olarak İskenderun ve Beyrut limanlarına ulaşan tonlarca kilodaki makineler ulaşım ve nakliyat olanaklarının yetersizliğiyle iç kısımdaki merkezlere taşınamaması gösterilmiştir (Issawi, 1966, s. 286). Bir başka sebep ise imalathane sahiplerinin yeterince sermayesinin olmaması ve Endüstri Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan tekniğe uyum sağlayamamaları olmalıdır. Fakat mevcut olan imkânlar neticesinde Antep, Antakya ve Kilis'teki sabunhanelerde imal edilen sabunlar yerel ihtiyacı karşıladıktan sonra kalan kısmı Anadolu cihetlerine, Halep'e ve zaman zaman da Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Bu yerlerde gerçekleştirilen sabun ticaretinin de kentin ve bölgenin ekonomisine sağladığı katkı yadsınamaz bir gerçektir.

Yukarıda bahsi geçen sabun üretim merkezleri dışında başkent İstanbul'da da sabunhaneler inşa edildiği belgelerden ve çeşitli çalışmalardan öğrenilmektedir (BOA, DH. UMVM, 101/41; Köksal, 2005, s. 71; Bülbül, 2021, s. 61-63, 209, 213, 215). Ancak İstanbul, İzmir, Ayvalık, Edremit, Burhaniye gibi yerleşimlerde bulunan sabunhaneler ile Antakya, Gaziantep, Kilis'teki sabunhanelerin mimarisi farklılık göstermektedir. Buradan da sabunhaneler planları, mekânları, yapı elemanları ve cepheleri bakımından yer aldıkları bölgenin mimarisine paralel şekillendiği sonucu çıkarılabilir. Bütün bölgelerde bulunan sabunhanelerdeki ortak özellik ise daha çok birinci katlarda ortaya çıkmaktadır.

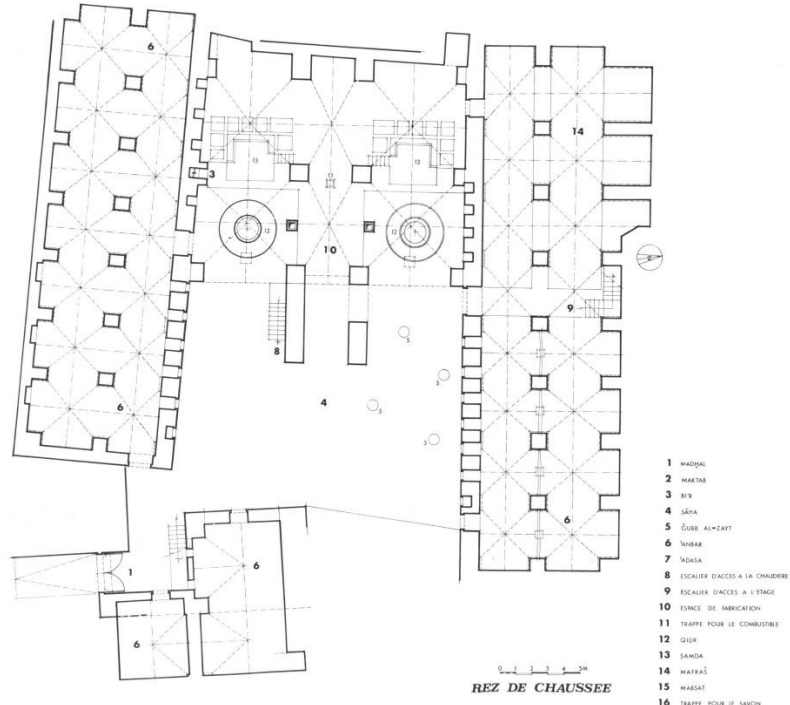
19. yüzyılda, bölgede, Antakya'dan sonra en fazla sabunhane Antep'te yer almıştır (Çiftyürek, 2021, s. 47). Günümüze ulaşan söz konusu yapılardan ikisi ise Kürkçü ve Elbeyli Sabunhaneleridir. Bu sabunhaneler, kalenin güneyinden başlayıp Halep'e doğru devam eden ve han, bedesten gibi yapıların yoğun olduğu ticaret aksında konumlanmıştır (Yıldırım ve Çağdaş, 2018, s. 517). Dolayısıyla üretim yapıları olduğu için mümkün olduğunca konutlardan uzakta kurulmasına özen gösterilip çeşitli mesleklerin icra edildiği ticari fonksiyonlu kesimlerde inşa edilmiştir.

Sabunhaneler bölge ayrımı olmadan büyük bir çoğunluğu iki katlı yapılmıştır (Çiftyürek, 2021, s. 249). Ancak Kürkçü Sabunhanesi'nin güney bölümü üç, kuzey ve doğu bölümü iki katlı olmak üzere kısmen üç katlı diyebileceğimiz şeklide inşa edilmiştir (Fot. 1-2). Elbeyli Sabunhanesi ise üç katlıdır (Fot. 13). Bu sabunhanelerdeki hem kat fazlalığı hem de Kürkçü Sabunhanesi'nin güney bölümünün birinci katı ile Elbeyli Sabunhanesi'nin birinci katı, hemen bitişiğindeki hanlarıyla bağlantılı biçimde konaklamaya veya işçilerin barınmasına ayrılması diğerlerinden farklı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kürkçü Sabunhanesi avlulu, Elbeyli Sabunhanesi ise avlusuz plan tipindedir (Çiftyürek, 2021, s. 250-251) (Çizim 1, 6). Fakat Elbeyli Sabunhanesi'nin güneybatı köşesinde, birinci kat revaklarının sınırlarını belirlediği kapalı avlu benzeri bir boşluk ortaya çıkmıştır (Fot. 17). Kürkçü Sabunhanesi'nin avlusu kuzey, güney ve doğu olmak üzere üç yönden tonoz örtülü ve kemerli bölümlerle kuşatılmıştır. Sabun pişirme işleminin yapıldığı kuzey ve doğu bölümün zemin katı, duvara bağlı ve bağımsız duran payelerin taşıdığı çapraz tonozlarla örtülüdür. Avlusuz olan Elbeyli Sabunhanesi'nin zemin kat planlaması da aynı biçimdedir. Buna benzer planlama Antakya, Nizip ve Kilis'teki sabunhanelerde görülmektedir (Fot. 20). Türkiye dışından örnek vermek gerekirse Halep ve Nablus sabunhaneleriyle benzeşmektedir (Çizim 10).

Fot. 20: Gaziantep/Nizip Sayınlar Sabunhanesi (M. Çiftyürek)

Çizim 10: Halep Zenabîli Sabunhanesi Zemin Kat Planı (Grandin, 1984, P. XA)

Bölgedeki sabunhanelerde en önemli unsurlar kazanlar, kuyular ve tonozlara açılan kare boşluklardır. Kürkçü ve Elbeyli Sabunhanelerin zemin katlarında taş kazanlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu yapıların zemin kotları altında yer alan ocaklıklar, taştan kazanlara özgü bir durumdur (Çizim 7) (Fot. 16). Zeytinyağlarının depolandığı kuyular iki sabunhanede de bulunurken kare boşluklar yalnızca Kürkçü Sabunhanesi'nde yer alır (Çizim 5). Kazana yakın konumdaki tonozlara açılan kare boşluklar vasıtasıyla pişen sabun hamuru kovalarla üst katlara taşınmıştır. Elbeyli Sabunhanesi'nde ise kovalara doldurulan sabun hamuru merdivenlerden üst kata çıkarılmıştır. Aynı kazanlara ve ocaklıklara, kuyulara, kare boşluklara yine Antakya, Nizip, Kilis ve Halep ile Nablus sabunhanelerinde rastlanılmaktadır (Fot. 4, 21-24) (Çizim 2-3).

Fot. 21: Kilis Kalaycılar Sabunhanesi Ocaklık (M. Çiftyürek)

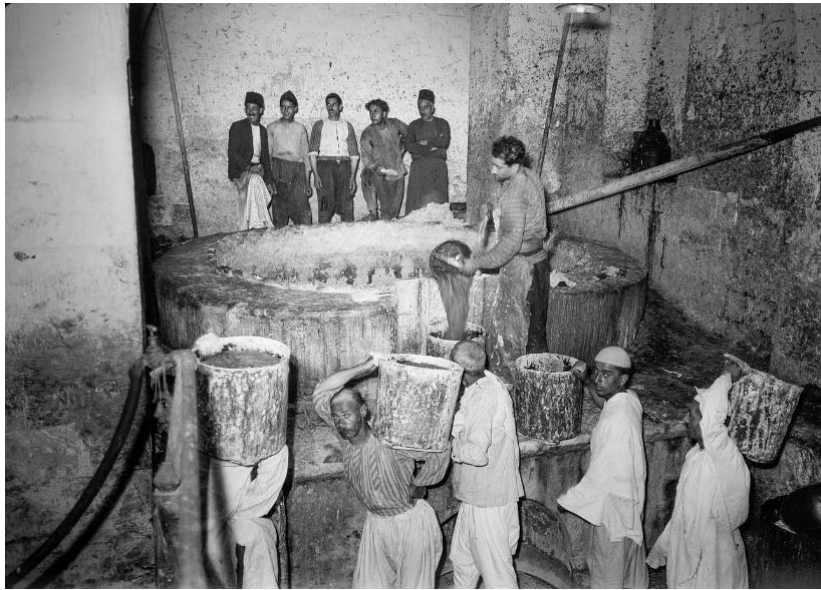

Fot. 22: Kilis Muharrem Bey Sabunhanesi Zeytinyağı Kuyuları (M. Çiftiyürek)

Fot. 23: Antakya Hasan Ökten Sabunhanesi Kare Boşluk (M. Çiftiyürek)

Fot. 24: Nablus'taki Bir Sabunhane (<https://www.palestinephotoproject.org/Gallery-Folder/Commercial/i-qbrNk83/> erişim: 27.04.2020)

Yapıların caddeye bakan cephelerinde dükkânlara yer verilmesi Gaziantep'teki sabunhanelere özgü bir husus olarak karşımıza çıkar. Bunların bünyesinde dükkânların yer almasının nedeni ise aynı isimle bilinen hanları ile bitişik olmasıdır. Ayrıca dükkânların yanında tonoz örtülü uzun geçitler vardır. Bu geçitlere açılan küçük ebatlı mekânların ise idari oda konumunda olduğu tahmin edilmektedir (Çizim 1, 6).

Söz konusu sabunhanelerde yolcular ile tüccarların konaklamasına veya sabunhanede çalışan işçilerin barınmasına yönelik olduğu tahmin edilen mekânlar vardır. Bu mekânlar, Kürkçü Sabunhanesi'nin güney bölümündeki avluya açılan odalar ile birinci kat ve Elbeyli Sabunhanesi'nin birinci kattaki revakların gerisinde sıralanan odalardır (Çizim 4, 8) (Fot. 5, 9). Antakya'daki sabunhanelerin avlusu etrafında da işçilerin barınması veya dinlemesi için mekânlar yapıldığı bilinmektedir (Çiftyürek, 2021, s. 254).

Kürkçü Sabunhanesi'nin kuzey ve doğu bölümün birinci katı ile güney bölümün ikinci katında, Elbeyli Sabunhanesi'nin ise ikinci katında sabun dökme, kesme, damgalama ve kurutma işlemleri gerçekleştirilmiştir (Fot. 6-7, 18). Bu işlemlerin kolaylıkla yapılabilmesi için üst katlar herhangi bir duvar bölüntüsü olmadan geniş açıklıklı alanlardan oluşmuştur. Kürkçü Sabunhanesi'nin kuzey ve doğu bölümünün, Elbeyli Sabunhanesi'nin kuzey, güney ve doğudaki alanlarının zeminlerinde, yörede "masara" diye tabir edilen sabun kalıpları vardır. Kazanda pişen sabun hamuru bu kalıplara dökülür ve kalıplarda kuruyan sabun özel bıçaklarla kesilir. Elde edilen küp şeklindeki sabunlar, kurutma alanlarında kule biçiminde üst üste dizilerek kurumaya bırakılır. Bölgede bu şekilde yapılan kurutma işlemine "kubbe" denir. Kürkçü Sabunhanesi'nin güney bölümünün ikinci katı ile Elbeyli Sabunhanesi'nin ikinci katının batısı kurutma alanları olarak düzenlenmiştir. Bu nedenle sabunların gerekli hava akımıyla kurummasını sağlamak için alanların duvarlarına çok sayıda pencere açılmıştır. Masaraların Antakya, Kilis, Nizip ve Halep ile Nablus sabunhanelerinde de yer aldığı tespit edilmiştir (Bozgeyik ve Dalkılıç, 2018, s. 7) (Fot. 25).

Fot. 25: Gaziantep/Nizip Sayınlar Sabunhanesi Masaralar (M. Çiftyürek)

Fot. 26: Antakya Kuseyri Sabunhanesi Ahşap Perdeler (M. Çiftyürek)

Sabunların kurutulması asıl amaç olduğundan yapıların cephelerinin kapatılmamasına özen gösterilmiştir. Cephelerde basık kemerli ve düz dikdörtgen açıklıklı pencereler yer almıştır. Özellikle üst katlarda görülen çok sayıda pencere, sabunhanelerin belli başlı niteliklerinden olmuştur. Bunun yanında Kürkçü Sabunhanesi'nin avluya bakan cephelerindeki sivri kemer açıklıklarının düşeyde yan yana sıralanan ahşap çıtaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan perdelerle örtüldüğü sanılmaktadır. Nitekim Antakya, Nizip, Kilis'in yanı sıra Halep ve Nablus sabunhanelerinde hem avluya hem de sokağa bakan cephelerde bu tip perdelerin kullanıldığı görülmektedir (Fot. 26-27). Böylece sabunların güneş ışığına maruz kalmadan gölgelikli ve hava akımının olduğu elverişli bir ortamda kurutulması sağlanmıştır. Bu durum bölgedeki sabunhanelere özgün bir görünüş kazandırmıştır.

Fot. 27: Halep Zenabili Sabunhanesi (Özpay ve Yakar, 2010, s. 670)

Her iki sabunhanenin cephesinde dikkati çeken başka bir husus, ana kapılardır. Etrafına siyah ve beyaz taşlar yerleştirilen kapılar, cephelerde ön plana çıkmıştır. Ancak Kürkçü Sabunhanesi'nin kapısı daha abidevi görüntüdedir (Fot. 8). Sabunhanenin ana kapısındaki siyah renkteki taşlar, sivri kemerin üst kısmında ışınal biçimde düzenlenmiş ve uçlarda kırılarak yatay devam etmiştir. Bu düzenlemenin benzeri Elbeyli Hanı'nın kapısında da görülmektedir (Fot. 19). Suriye etkili iki renkli taş bezeme yalnızca Gaziantep ve çevresinde değil, Adana'dan Diyarbakır'a kadar geniş bir alanda inşa edilen değişik işlevdeki eserlerde de karşımıza çıkar (Özkarıcı, 1997, s. 301; Çiftyürek, 2021, s. 270.)

Gaziantep Kürkçü ve Elbeyli Sabunhaneleri eldeki veriler ışığında 19. yüzyılın sonunda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Elbeyli Sabunhanesi'nin yaptıranı tam olarak bilinmemesine karşılık Kürkçü Sabunhanesi Kürkciyan Hanna isimli bir Ermeni tarafından inşa ettirilmiştir. 19. yüzyılda, gayrimüslimlere tanınan ayrıcalıklarla ve özellikle yabancı misyonerlerin desteğiyle birlikte Antep'teki Ermeniler ticaret hayatında büyük oranda söz sahibi olmuştur. Bunlardan biri de Kürkçü Hanı ve Sabunhanesi'ne sahip olan Kürkçüyan ailesidir (Güllü, 2009, s. 42).

Görüldüğü üzere Gaziantep'te bulunan Kürkçü ve Elbeyli Sabunhanesi'nde, her endüstri yapısında karşılaşıldığı üzere fonksiyonellik öncelik olmuştur. Bu nedenle cepheleri ve iç mekânları yalın tutulmuştur. Çapraz tonoz örtülü zemin katlarda sabun üretim sürecine ait olan kazanlar, zeytinyağı kuyuları, kare boşluklar önemli elemanlar olmuştur. Özellikle taş kazanların altındaki küçük ocaklıklar farklı birimlerdir. Ancak bu elemanların çoğu onarımlar veya çeşitli sebeplerden dolayı yapılarda mevcut değildir. Sabunhanelerde yer alan dükkânlar ve üst katlardaki konaklama veya barınmaya dair odalar da bitişindeki hanlarla bağlantılı olarak ticaretle ilişkilidir. Yine geniş açıklıklı alanların bulunduğu üst katlarda sabunun dökülmesi, kesilmesi, damgalanması ve kurutulması işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bu katların zeminlerinde kalıplar (masara) yer almıştır. Cephelerdeki sivri kemerleri örten ahşap perdeler ise yapılara karakteristik bir nitelik katmıştır. Çalışma konusu olan sabunhaneler mimarisıyla ve geleneksel sabun üretimi yöntemleriyle Antakya, Kilis, Kahramanmaraş ve Halep ile Nablus'ta bulunan sabunhanelere benzemekle birlikte kayda değer birer endüstri mirasımızdır.

Kaynaklar

Adıyeke, A. N. (2010). XVIII. Yüzyılda İstanbul'un Zeytinyağı ve Sabun İhtiyacının Karşılınmasında Girit'in Rolü, XV. *Türk Tarih Kongresi*, C. IV, Kısım III, Ankara, 1743-1753.

Aksoy, Y. (1993). İzmir'de İlk Ulusal Sanayiciler ve Sanayi Odasının Kuruluşu, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, 197-214.

Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature, Constantinople: Cervati Freres & Cie, 1889-1890.

Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature, Constantinople: Cervati Freres & Cie, 1891.

Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature, Constantinople: Cervati Freres & Cie, 1893-1894.

Annuaire Oriental du Commerce de L'Industrie, De L'Administration Et De La Magistrature, Constantinople: Cervati Freres & Cie, 1896.

Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature, Constantinople: The Annuaire Oriental & Printing Company Limited, 1909.

Annuaire Oriental Commerce, Industrie Administration, Magistrature de L'Empire Ottoman, Constantinople: Française L. Mourkides, 1912.

Annuaire Oriental Commerce, Industrie Administration, Magistrature, Constantinople: Alfred Rizzo, 1921.

Annuaire Commercial Turc (1924-1925), Stamboul-Constantinople.

Armağan, A. L. (2005). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Batı Anadolu'da Zeytincilik ve Bu Faaliyetin İstanbul'un İlaşesindeki Yeri, *XIV. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Kısım II, Ankara, 960-982.

Azzopardi, P. (1929). *Annuaire Oriental*, İstanbul.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı (A. MKT. DV.), 175/62.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi Mektubi Kalemi (A. MKT.), 236/11.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Adliye (C.ADL.), 31/1882.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Belediye (C. BLD.), 130/6477.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Belediye (C. BLD.), 66/3296.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet İktisat (C. İKTS.), 42/2098.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 1608/95.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü (DH. UMVM.), 101/41.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO.), 529/71.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dâhiliye (İ. DH.), 653/45408.

Bayraktar, B. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Bozgeyik, Ö. ve Dalkılıç, N. (2018). Traditional Soap Workshops in Nizip (Gaziantep), South-Eastern Turkey, *Industrial Archaeology Review*, Vol. 40, 1-14.

Bülbül, A. H. (2021). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Endüstri Yapılarının Mimarisi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Camuz, D. (2016). *Conservation Of Kuseyri Soap Factory As An Industrial Heritage In Antakya*, Master of Science, İzmir Institute of Technology, İzmir.

Cengizkan, M. (2006). Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme: “İş”i Biten Endüstri Ne “İş”e Yarar?, *Dosya Dergisi*, S. 45, 9-13.

Childs, W. J. (1917). *Across Asia Minor on Foot*, London.

Çam, N. (2006), *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Çiftyürek, M. (2021). *Türkiye’de Sabunhaneler*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli.

Çitçi, H. R. ve Yener, Ş. S. (1971). *Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Gaziantep’te Sanat ve Ticaret Dalları*, Yeni Matbaa, Gaziantep.

Doğan, F. (2007). *Osmanlı Devleti’nde Zeytinyağı (1800-1920)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Erdem, C. (1942-1943). *Ticaret Yıllığı Annuaire-Commercial*, İstanbul.

Gaziantep İl Yıllığı 1968. (1969), Ankara.

Gaziantep Valiliği (2005). *Gaziantep Kültür Envanteri*, Gaziantep.

Grandin, T. (1984). La Savonnerie Traditionnelle A Alep, *Bulletin d’etudes Orientales*, 36, 144-160.

Güllü, R. E. (2009). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gaziantep Ermenileri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Gürsoy, M. (1993). İzmir Sanayinin Geçmişi ve Bugünü, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, 123-133.

Güzelbey, C. C. (1966). *Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicilleri I (Cilt 153-160)*, Sanat Matbaası, Gaziantep.

Halep Vilayeti Salnamesi, 1284, Halep Vilayet Matbaası.

Halep Vilayeti Salnamesi, 1285, Halep Vilayet Matbaası.

Halep Vilayeti Salnamesi, 1300, Halep Vilayet Matbaası.

Halep Vilayeti Salnamesi, 1306, Halep Vilayet Matbaası.

Halep Vilayeti Salnamesi, 1307, Halep Vilayet Matbaası.

Halep Vilayeti Salnamesi, 1310, Halep Vilayet Matbaası.

Halep Vilayeti Salnamesi, 1320, Halep Vilayet Matbaası.

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 1307, Hüdavendigâr Vilayet Matbaası.

Issawi, C. (1966). *The Economic History Of The Middle East 1800-1914*, The University of Chicago Press, Chicago and London.

Karesi Vilayetine Mahsus Salname, 1305, Balıkesir Vilayet Matbaası.

Kıraç, B. (2001). *Türkiye'deki Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması*, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Köksal, G. (2005). *İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Kütükoğlu, M. S. (1992). Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri, *150. Yılında Tanzimat*, 91-138.

Martal, A. (1993). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'in Sosyo-Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişmeler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/3, 117-131.

Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar, *Planlama*, S. 52, 53-66.

Ocakoğlu G. ve Koraltürk, M. (2003). *Sabunun Hikâyesi*, İstanbul.

Onat, M. (1936). *Teorik ve Pratik Sabunculuk ve Yağ Tasfiye Usulleri*, Aydınlık Basımevi, İstanbul.

Özkarıcı, M. (1997). Gaziantep'te Dört Han, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVI, 275-312.

Özkarıcı, M. (1999). Gaziantep Elbeyli Hanı, *Cumhuriyet'in 75. Yılına Armağan Gaziantep*, 311-326.

Özlü, Z. Y. (2017). Gaziantep'in 1923-1938 Yılları Arasında Ekonomik ve Bayındırlık Alanındaki Faaliyetleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/51, 330-342.

Özpay, A. ve Yakar, H. İ. (2010). *Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde*, Ankara.

Öztürk, S., ve Sarıyıldız, G. (1997). Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü: Sabun, *Tombak*, S. 15, 42-54.

Öztürk, S. (2002). Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, 781-790.

Rizzo, A. (1930). *Annuaire Oriental*, Wien.

Rizzo, A. (1932). *Şark Ticaret Yıllığı-Annuaire Oriental*, İstanbul.

Sami, Ş. (1314). *Kamusu'l Alam*, C. 5, İstanbul.

Sarıyıldız, G. (2003). İstanbul Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlükleri. *Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri Bildiriler 2*, Globus Dünya Basımevi, 363-373.

Şıvgın, H. (1997). *19. Yüzyılda Gaziantep*, Gaziantep Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Ankara.

Ticaret Yıllığı-Annuaire Oriental (1938). İstanbul.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (TSOTBB) (1958). *Türkiye'de Sabun Sanayii*. TSOTBB Matbaası.

Yıldırım, E. ve Çağdaş, G. (2018). Gaziantep Geleneksel Mimari Dokusunun Sosyo-Kültürel Bağlamda Mekân Dizimsel Analizi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/2, 508-532.

İnternet Kaynakları

<https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/halep-vilayeti/ayntab/din/misyonerler.html>
erişim: 11.11.2020, 18:30

<https://www.palestinephotoproject.org/Gallery-Folder/Commercial/i-qbrNk83/> erişim:
27.04.2020, 21:45

Tarihi Çevrede İşlev Değişim/Dönüşümleri: Beşiktaş-Köyiçi, Kartal Heykeli ve Çevresi Üzerine Bir Değerlendirme*

Özge ILIK SALTIK¹

Öz

Beşiktaş Köyiçi, hem tarihsel süreçte pek çok topluluğa ev sahipliği yapmış İstanbul'un eski bir yerleşim alanı hem de kentin metropolleşme sürecinden de en çok etkilenen bölgelerinden biridir. Yerel yönetimlerin almış olduğu bazı kararlar ve yerleşim dokusunun yoğunlaşması sonucu semtin işlev çeşitliliğinde ve dağılımında değişimler meydana gelmiştir. Açık-kamusal alanlarda, yapı gruplarında ya da tekil yapılarla izi sürülebilir bu değişim, Köyiçi'nin tarihi ve mimari karakterinde erozyona yol açmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Beşiktaş Köyiçi'nin merkezinde bulunan Kartal Heykeli ve çevresindeki 291, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 402 numaralı yapı adalarını ve bu adaları çevreleyen yaya ile araç yollarını kapsayacak biçimde sınırları çizilmiş olan çalışma alanında, yaklaşık 100 yıllık bir dilimde gerçekleşen değişimleri/dönüşümleri saptamak ve durumu koruma disiplini bağlamında değerlendirmektir. Bu saptama için öncelikle işlev kavramı üzerine bir literatür taraması yapılmış, uluslararası ve ulusal koruma metinlerinde işlev, tarihi çevre ile ilişkili olarak incelenmiştir. Çalışma alanını değerlendirebilmek adına soru formatında bazı ölçütler belirlenmiştir.

Bu ölçütlere cevap verecek değişim/dönüşümleri belirlemek için çalışma alanının 1922 Pervititch Haritalarındaki durumu ile 2020 halihazır haritalarındaki karşılaştırılarak tespitler yapılmıştır. Elde edilen tüm veriler literatür araştırmasında belirlenen ölçüt sorularının cevaplandırılmasında kullanılmış ve bu değerlendirmenin ardından sonuç bölümünde baskınlaşan ticaret işlevinin alanda yarattığı dönüşümler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: tarihi çevre, işlev, Köyiçi, Beşiktaş

Changing/Transformation of Function in Historical Environments: An Evaluation of The Beşiktaş-Köyiçi, Kartal (Eagle) Statue and Its Surroundings

Abstract

Beşiktaş-Köyiçi is an old residential area of Istanbul which has hosted many communities throughout its history. The density of the region, combined with some decisions taken by local governments, has led to changes in the diversity and distribution of functions. This change which can be traced in open-public spaces, building groups, or individual structures, has led to erosion in the historical and architectural character of Köyiçi.

The aim of this study is to determine the changes/transformations over a period of approximately 100 years and to evaluate the situation in the context of the conservation

¹ İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Türkiye

* Bu makale Yıldız Teknik Üniversitesi Rölöve-Restorasyon Yüksek Lisans Programı 2020-2021 Döneminde, Doç. Dr. Elvan Ebru OMA Y POLAT yürütücülüğündeki Tarihi Çevre Değerlendirme I&II dersleri kapsamında yapılan Beşiktaş-Köyiçi Alan Çalışmasından üretilmiştir.

*İlgili Yazar/Corresponding author: o.ilik@iku.edu.tr

Gönderim Tarihi / Received Date: 07.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.08.2022

discipline. The study area's boundaries are drawn to include the Kartal Statue in the center of Beşiktaş Köyiçi and the building blocks numbered 291, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 402 with the surrounding pedestrian and vehicle roads. For the literature review, the function was examined in relation to the historical environment in international and national conservation texts. Then, some criteria were determined in question format to evaluate the study area.

Determinations were made by comparing the situation of the study area in the 1922 Pervititch Maps with the 2020 maps. All the data obtained were used to answer the criteria questions determined in the literature research.

Keywords: historical environment, function, Koyici, Besiktas

1. Giriş

Tarihi çevre kavramı bir alanın yapısal öğelerinden, anlamına; sokaklarından boşluklarına kadar bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir. Genellikle çok katmanlı olarak niteleyebileceğimiz bu çevrenin korunması da ideal bir durumda aynı şekilde çok katmanlı ve disiplinler arası bir süreçtir. Bu noktada "işlev" tarihi çevre değerlendirme ve koruma sürecinde hem bir girdi hem de bir çıktı olmasıyla üzerinde durulması gereken önemli bir veridir.

2017 yılında meydana gelen metro kazı çalışmaları sırasında bulunan arkeolojik kalıntıların tahmin edilenden çok daha öncesinde alanda bir yerleşim/yaşam olduğunu ortaya koyduğu Beşiktaş (URL-1), çok katmanlı tarihi bir çevre ve kentsel sit alanı olarak işlev üstünden yapılacak okumalar için elverişli bir alandır. Tarihi katmanları, organik dokusunu korumuş ara sokakları, anıtları, İstanbul dışı kabul edilirken yakın tarihlerdeki hızlı gelişmelerle şehrin göbeğinde kalması, dönüşen-değişen yapı stoku ve açık alanları kullanıcıyla kendine has bir çevre tanımlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı bahsi geçen kendine has çevrenin kendi bağlamı gözetilerek yaklaşık 100 yıllık bir dilimdeki tarihi çevre – işlev – süreklilik anahtar kavramları arasındaki etki ve ilişkilerini okumak, elde edilen veriler doğrultusunda alanı incelemektir. Bunun için öncelikle "işlev" kavramı üzerine bir literatür taraması yapılmış, uluslararası ve ulusal koruma metinlerinde işlev algısının zaman içerisindeki gelişimi araştırılmıştır. Bu araştırmayla çalışma alanını değerlendirebilmek adına bazı ölçütler belirlenmiştir. Şekil 1'de ifade edilen etki ve ilişki ağı kapsamında sorular yanıtlanmıştır.

Şekil 1. Çalışma kapsamında bakılacak olan tarihi çevre-işlev-süreklilik ağı

2. Kavramsal ve Kuramsal Arka Planıyla İşlev

Farklı sözlük tanımlarında işlev; bir nesne veya bir kimsenin gördüğü iş, iş görme yetisi, fonksiyon (TDK, 2020), kullanılış veya işleyiş bakımından ereğe uygunluk (Hasol, 2010, s.226) olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimarlıkta işlevle ilgili kuramsal tartışmalar yoğunlukla işlevin biçimle ilişkilendirildiği yirminci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Sullivan'ın 1896'da bahsettiği "biçim işlevi izler" ilkesi ile işlev üzerine üretimlerin arttığı düşünülmektedir (İnan, 2011, s.97). Michl, Sullivan'ın bu düşüncesinin kendi döneminin analitik araştırma metotlarına ters düştüğünü belirtmiştir. Bu da gözleme dayanan disiplinlerin işlev tanımıyla mimarlık gibi yaratıcılığı temel alan disiplinlerin tanımladığı işlev kavramının farklı olabileceği düşüncesini akla getirir. Yaratıcı disiplinlerdeki işlev, ulaşılması amaçlanan işlevdir. Ancak kullanım durumunda ortaya çıkan işlev amaçlanandan farklı olabilir ve bu durumda iki farklı işlev kavramı ortaya çıkar (İnan, 2011, s.100).

Bir 20.yüzyıl mimarı ve mimarlık teorisyeni olan Oswald Mathias Ungers Sullivan'ın sloganına dayanan işlevselciliğin (fonksiyonalizm) geçmişin değerlerinin taşıyıcısı olarak görmemesine karşı çıkmıştır (Başkaya, 2002, s.88). Ungers, "kendine özgü mimari biçim fonksiyonunu (işlevini) yerine getirecektir, fakat fonksiyona (işleve) yönelik metotlar yalnız başına biçimi, mimari biçimi teşkil edemez" demiştir (Başkaya, 2002, s.88). Bu alıntıda Unger, Sullivan'ın "biçim işlevi izler" görüşüne katılmamakta, işlevin tek başına bir mimari biçim tanımlamak için yetersiz olduğunu belirtmektedir. Ancak öte yandan, "işlev biçimi izler" gibi net bir tanımla Sullivan'ın tam karşısında da değildir. Sullivan ile aynı dönemde yaşamış ünlü mimar Frank Lloyd Wright'ın "biçim ve işlev birdir" sözüne daha yakın bir noktada bulunduğu söylenebilir. Ungers'in bahsettiği "kendine özgü mimari biçim" işlevden önce ya da sonra değil, onunla uyum içerisinde olmalıdır. Kendine özgü yaratan durumlardan biri de işlev olarak yapıyla etkileşimde olmak bu kavramın doğasında bulunmaktadır. Sullivan ve Wright'tan bir sonraki nesilden sayılabilecek bir diğer ünlü mimar Ludwig Mies van der Rohe kendisine işlev ile mimarinin ilişkisi sorulduğunda artık sloganlaştığı kabul edilebilecek bu cümlelere belki de bir tepki olarak "işlev(selcilik) kiri süpürmektir!" diye yanıtlamıştır (Jones, 2014, s.308).

Günümüze biraz daha yaklaştığımızda Sim van der Ryn, ilk olarak 1996 yılında basılan *Ecological Design* kitabında bahsettiği ancak 2005 yılında yayımlanan *Design Form Life* kitabında sloganlaştırdığı "Biçim akışı izler" düşüncesini ortaya atar. Ekolojiyle işlevi bir arada değerlendiren van der Ryn, sürdürülebilirliği sağlamak adına yapılar için farklı-yeni kullanım senaryoları oluşturarak katı tavır sergilemektense uyum gösteren yapılar tasarlanabileceğini öne sürer (Aymelek & Özgencil Yıldırım, 2015, s.39).

İşlevin kavramsal anlamı ve mimari tasarımdaki yeri tartışılırken 21.yüzyılın başlarından itibaren tarihi çevrede sürdürülebilirlik gibi kavramların da üzerinde durulmaya başlanmıştır. Nitekim işlev, yalnızca tasarım kuramı kapsamında yeni tasarımlarla ilişkilendirilemez. Mevcut yapıların işlevleri ya da işlevsizlikleri de işlev kavramının kendisine dair çeşitli tartışmada kendisine yer bulduğu için mimarlık ana disiplini içinde bile pek çok alt disiplin tarafından incelenmiştir. Bu alt disiplinlerden biri olan korumada da işlev yapı, sokak, tarihi çevre/alan gibi farklı ölçeklerde hâlâ tartışılmaktadır. Koruma disiplini içinde tarihi çevre, pek çok paydaşı bulunan ve pek çok farklı kuramdan beslenerek oluşan daha kompleks bir kavramdır. Bu bağlamda işlev, tarihi çevrenin oluşumunda, korunmasında ve dolayısıyla geleceğinde önemli rol oynayan bir unsur olarak kendisine ulusal ya da uluslararası pek çok koruma metninde yer bulmuştur.

3. Ulusal-Uluslararası Koruma Metinleri Kapsamında Tarihi Yapı ve Çevrelerin Korunmasında İşlev

Kültür varlıklarının korunması, onarımı ve restorasyonu ile ilgili 19.yüzyıldan bu yana üretilen metinlerin çoğunda işleve dair bir bölüm görmek mümkündür. Kimi ulusal kimi uluslararası düzeyde hazırlanmış olan bu koruma metinlerinin öncüsü 1931 tarihli Carta Del Restauro olarak kabul edilir. Metnin 4.maddesinde anıtlarda yeniden işlevlendirmenin özgün işlevine yakın olması ve yapılacak değişikliklerin yapıda hasara sebep olmaması şartlarıyla kabul edilebileceği belirtilmektedir. 7.maddesinin bir kısmında ise yeniden işlevlendirme sebebiyle yapıya ek yapılma durumu söz konusuysa bu eklerin minimumda tutulması, bezeme programının kütleli olarak yüzeyler ve oranlar korunsun da detaylı olarak devam ettirilmemesi vurgulanmaktadır (URL-2).

Carta Del Restauro'nun ardından koruma alanında önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilen Venedik Tüzüğü 1964 yılında hazırlanmıştır. Koruma disiplinin amaç, yöntem ve süreçleri hakkında pek çok ilk adımı barındıran bu tüzüğün 5.maddesinde anıtların, toplumsal amaçlar doğrultusunda plan ya da bezeme programına zarar vermeden değişiklikler tasarlanarak yeniden işlevlendirilebileceği belirtilmiştir. Buna gerekçe olarak güncel bir işleve sahip olmasının yapının korunmasını ve onarımını kolaylaştıracak bir etken olması gösterilmiştir. Tüzüğün bu noktada yeniden işlevlendirmeyi bir yöntem olarak gündeme getirmesi de ayrıca not edilmelidir. (URL-3).

İşlevin yapı ölçeğinden ya da yöntem olarak tanımlanmasından öteye geçmesi 1975 tarihli Amsterdam Bildirgesi ile olmuştur. Bu bildiriyle gündeme gelen bütüncül koruma kavramı korumanın öznesini yapı ölçeğinden alan ölçeğine doğru genişletmeye başlamıştır. Bu, aynı zamanda o döneme kadar yalnızca yapı ile ilişkilendirilen işlev kavramının da duvarların dışına taşmasına sağlamıştır. Sokakların, meydanların, yapı gruplarının işlevleri de yapının kendisiyle beraber alanın kimliğine dair korunması gereken bir öğe olarak görülmüştür (URL-4).

1976'da yayımlanan Nairobi Tavsiyeleri'nde de işlevin bütüncül koruma kapsamındaki değerlendirilmesi devam etmektedir. Tavsiyelerde tarihi alanların yapılar, bu yapıların mekânsal organizasyonları ve çevreleri kadar barındırdıkları insan faaliyetleriyle de bir bütün olarak görünüp korunması gerekliliği belirtilmiştir. Buna ek olarak "yeniden yaşama katma" anlayışıyla özellikle alandaki ticareti ve zanaat üretimlerini tanımlayan mevcut işlevlerin korunması üstünde durulmuştur. Yeni bir işlev getirilecekse bunun alanın sosyo-ekonomik yapısıyla uyumlu olması gerektiği belirtilmektedir. Nairobi, iki farklı değerden bahseder; biri yapıların kültürel değerleri, diğeri ise aktif olarak kullanılmalarda durumunda kazanacakları değerlerdir. Kullanım yoluyla kazanılacak olan bu değer alandaki diğer değerlerle çelişmemeli, birbirini beslemelidir. Bu açıdan yapı ölçeğinde işlev ile mekân organizasyonundan beklenen uyum, bölge ile kültürel, sosyo-ekonomik düzey arasındaki bir uyuma dönüşerek alan ölçeğine taşınmaktadır (URL-5).

Savaşta tahrip olmuş anıtların yeniden inşasını konu alan 1982 tarihli Dresden Bildirgesi ise işleve farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Savaş durumunun toplumsal kimlik ve kültür üzerindeki yıkıcılığı göz önünde bulundurulduğunda anıtlara karşı artan manevi bağlılık ile bir yapının geleneksel kullanımına devam edilmesi ihtiyacını doğurduğu belirtilmiştir. Savaş sırasında zarar görmüş anıt ve yapılar bu ihtiyaç doğrultusunda aynı işlevlerde kullanılmak üzere onarılması önerilmektedir. Bu öneri işlevin de yapının kendisi kadar toplum hafızasında yer etmiş olduğuna ve alanla olan bağına işaret etmektedir (URL-6).

1987 tarihli Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması başlıklı Washington Tüzüğü'nün 8-9-10.maddelerinde işlev ve yeniden işlevlendirmeye dair öneri ve fikirler

yine bütüncül koruma kapsamında verilmiştir. Yapılara önerilecek yeni işlevlerin tarihi kent alanlarıyla uyumlu olması, var olan işlevlerin çağdaş gereksinimlere göre incelikte güncellenmesi, konut işlevindeki yapıların iyileştirilerek kullanılması, yeniden işlevlendirme durumunda mevcuda saygı gösterilmesine değilmıştır. Tüzüğün mevcut işlevler için güncellemeler, iyileştirmeler önermesi yapılar ya da tarihi alanlar kadar işlevin korunması için bir yöntem ihtiyacı duyulması açısından önemlidir. (URL-7).

Bütüncül koruma içerisinde işlevin yeri düşünüldüğünde özellikle yapıların özgün işlevleriyle korunması noktasında 1994 tarihli Nara Özgünlük Belgesi tüm maddeleriyle işlev açısından önemli bir metindir. Özgünlük ile işlev pek çok acıdan birbirine bağlı ve birbirini bütünler niteliktedir ve Nara'dan önceki uluslararası metinlerde de belirtildiği üzere yapıların ya da alanların mümkünse özgün işlevleriyle (gerekirse çağdaş yaşama uygun güncellemelerle) korunması önem taşımaktadır (URL-8). Günümüzde bir yapının özgün işlevini sürdürüyor olması o yapının çağdaş koruma değerleri kapsamında korunabilmesi için de bir gerekçe oluşturmaktadır (Madran & Özgönül, 2005).

ICOMOS'un 1999 tarihli Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'ndeki koruma ilkeleri 5.maddede geleneksel mirasın sadece görünür unsurlardan (kütle, strüktür, mekân) oluşmadığı, bu unsurların kullanış biçimleri ve kullanıcıda yarattıkları algı gibi gelenekselle olan elle tutulamayan bağları da kapsadığına değinilmiştir. Geleneksel dokunun içindeki geleneksel işlev, yapının strüktürü kadar o dokunun bir parçası olarak korunması gereklidir. Tüzükte eğer bu geleneksel işlevin korunması mümkün değilse, yerine getirilecek yeni işlevin bağlamla ve bölge toplumuyla uyum içinde olmasına dikkat edilmesi gerekliliği de vurgulanmaktadır (URL-9).

Tarihi alanlarda sıkça karşılaşılan ve kendisi başlı başına bir işlev/ işlev değişikliği tanımlayabilen turizm kavramı ICOMOS'un yine 1999 tarihli Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü'nde tartışılmıştır. Turizm bölgesel bir işlev/ ek işlev olarak görülebileceğinden metnin tamamı konu açısından önemli detaylar taşımaktadır. Turizm, kültürel miras alanlarının korunması ve sürdürülebilirliği açısından genellikle kilit bir role sahiptir. İşlevini kaybetmiş yapıların müze olarak yeniden işlevlendirilmesi, ören yerlerinin ya da kullanım işlevi taşıyamayacak durumda olsa da harabe estetiği ile turizmin bir parçası olabilecek mimari mirasların sürdürülebilir korunmasında turizmin etkisi büyüktür (URL-10).

Özellikle 21.yüzyıldan sonra 19. ve 20.yüzyılların endüstri miras alanlarıyla ilgili bir kullanım, işlev sıkıntısı doğmuştur. ICOMOS ve TICCIH ortaklığıyla 2011 yılında hazırlanan Dublin İlkeleri bu konuya eğilmiştir. İçindeki makine ve mekanizmalarla bir bütün olan endüstri yapılarının korunması incelik ve uzmanlık isteyen bir alandır. Yapıyı ve içindeki donanımları biçimlendiren işlevi günümüzde tanımsız kalması sebebiyle değiştirilmek zorundaysa önerilecek yeni işlevin bu donanımlarla da ilişki içinde olması gerekmektedir. Donanımların yeniden işlevlendirme sebebiyle yerlerinden sökülmesi, taşınması yapının özgünlüğüne büyük zarar vereceği belirtilmiştir. Bu sebeple bir müdahale yapılacaksa bunun geri dönüştürülebilir olması önemlidir (URL-11).

2008 yılında yayımlanan Québec Bildirgesi'nde yapılarının içinin boşaltılarak bir kabuk olarak kullanılmasının koruma mantığına ve hatta vicdana aykırı olduğu belirterek bu uygulamalarla kültürel mirasın büyük ölçüde değerini kaybettiği vurgulanmıştır (URL-12).

2011 tarihli Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri'nde geleneksel işlevlerin terk edilmesinin yerel halkın yaşam biçiminin

değişmesine sebep olacağından olumsuz sonuçlar doğurabileceği belirtilmiştir. Bu süreçte tetiklenecek bir göç; alanın kültür, kimlik ve karakter bakımından değer kaybetmesine sebep olabilmektedir. Valetta İlkeleri'nde korunacak öğelerin arasında "kent-kentsel alanın süreç içinde aldığı farklı işlevler" de bulunur. Burada bütüncül koruma kapsamında zamanın da bir parametre olarak kendine yer bulması, diğer bir deyişle yalnızca özgün ya da mevcut işlevin değil, süreç içinde alınan farklı işlevlerin de korunacak bir öğe olarak ortaya konması hem işleve hem de bütüncül koruma yaklaşımına olan bakış açısının değişimini ortaya koymaktadır. Metinde ek olarak eğer yeni bir işlev önerisi getirilmek isteniyorsa bunun alanda çalışıp çalışmayacağı, sürdürülebilirlik durumunun detaylıca araştırılması; analiz ve belgelerle desteklenmedikçe uygulamaya konmaması vurgulanmıştır (URL-13).

ICOMOS Türkiye'nin 2013 yılında yayımladığı Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'ne bakıldığında yeniden kullanıma girecek olan yapıların güncelde kabul edilebilir bir hayat standardına yükselmesi ancak bu sırada özgünlük ve bütünlüğünün zarar görmemesi gerekliliğinin üzerinde durmuştur. Mimari mirasın özgün işlevi dışında yükleneceği herhangi bir kullanım kararı restorasyon sürecinde ve proje kapsamında uygulanmalıdır (URL-14).

Avustralya ICOMOS'un ilk olarak 1981 yılında yayımladığı, en son 2013'te güncellenen Burra Tüzüğü'nün 1.maddesindeki tanımlara göre kullanım; mekânda ya da mekâna bağlı olarak ortaya çıkabilen eylemleri, geleneksel ya da göreneksel uygulamaları da kapsayan yapının işlevidir. Uygun kullanım ise bir yapı ya da mekânın kültürel değerlerine saygı duyan, yapıya asgari düzeyde müdahalede bulunulmasını gerektiren kullanım olarak tanımlanmıştır. Burra Tüzüğü'ne göre uygun kullanım aynı zamanda yapının kültürel değerine bir katkı da yapmalı, onu desteklemelidir. Var olan kullanımın sürdürülmesi, değiştirilmesi ya da yeni bir öneride bulunması hem makul hem de tercih edilen koruma yöntemleri olarak kabul edilmektedir (URL-15). Bu tüzükte işlev, bir kez daha bir koruma yöntemi olarak tanımlanmıştır.

Son olarak 2017 yılında yayımlanan Ahşap Mimari Mirasın Korunması İçin İlkeler metninde işlevle ilgili olarak yapının özgünlüğünü bozmadığı, büyük müdahaleler gerektirmediği noktalarda ilk/özgün işlevin korunması önerilmiştir. Yapı mümkünse restore edilerek işlevini güvenli bir biçimde sürdürebilmelidir (URL-16).

İncelenmiş olan tüm ulusal ve uluslararası metinlere bakıldığında işlev, koruma disiplini kendisine bir hedef, yöntem ya da araç olarak yer bulmaktadır. Bütüncül koruma, çağdaş yaşam gereksinimleri ve sürdürülebilirlik gibi kavramların giderek disiplin içinde daha çok yer edinmesiyle işlevden beklenti ve işlevin diğer unsurlara olan etkisi de değişmiştir. Bu bağlamda Beşiktaş, Köyü- Kartal Heykeli ve çevresini konu alan bu araştırmada incelenen metinlerden, alanla ilişkili bazı çıkarımlar yapılmış işlev odağında değerlendirme ölçütleri/kriterleri oluşturulmuştur. Çıkarılan bu kriterler çalışma alanına yöneltilecek olan sorular halinde listelenerek araştırma kapsamında Şekil 1'de ifade edilen bağlantılardan ana olarak hangisine cevap vermesinin beklendiği not edilmiştir (Şekil 2).

		METİN	ANA HEDEF
AÇIK ALAN	Alandaki açık alanlar korunmuş mu?	Amsterdam Bildir.	Süreklilik - TÇ ilişkisi
	Alandaki toplum hafızasında yer edinen açık alanlar korunmuş mu?	Dresden Bildirgesi	TÇ'nin İşleve Etkisi
	Alandaki açık alan işlevleri çağdaş yaşam gereksinimlerini karşılıyor mu?	Washington Tüz.	Süreklilik - TÇ ilişkisi
	Açık alan işlevleri alanın karakteriyle/anlamıyla uyumlu mu?	Gel.Mim. Miras Tüz.	İşlevin TÇ'ye Etkisi
	Açık alan işlevleri alanın sürdürülebilirliğine katkı sağlıyor mu?	Valetta İlkeleri	İşlevin TÇ'ye Etkisi
	Alandaki açık alan işlev çeşitliliği korunmuş mu?	Amsterdam Bildir.	Süreklilik - İşlev ilişkisi
YAPI / YAPI GRUBU	Alan genelinde mevcut işlevler yapılarla uyumlu mu?	Carta Del Restauro	İşlevin TÇ'ye Etkisi
	Alandaki tescilli ancak işlevsiz/boş yapılar iyi korunmuş mu?	Venedik Tüzüğü	TÇ'nin İşleve Etkisi
	Alandaki tescilli ve işlevli/kullanılan yapılar iyi korunmuş mu?	Venedik Tüzüğü	TÇ'nin İşleve Etkisi
	Alanda toplum hafızasında yer edinen yapıların işlevleri korunmuş mu?	Dresden Bildirgesi	TÇ'nin İşleve Etkisi
	Alandaki yapıların işlevleri çağdaş yaşam gereksinimlerini karşılıyor mu?	Washington Tüz.	Süreklilik - TÇ ilişkisi
	Yapıların işlevleri alanın karakteriyle/anlamıyla uyumlu mu?	Gel.Mim. Miras Tüz.	İşlevin TÇ'ye Etkisi
	Alandaki yapıların işlevleri alanın sürdürülebilirliğine katkı sağlıyor mu?	Valetta İlkeleri	İşlevin TÇ'ye Etkisi
	Alandaki ticari işlevler korunmuş mu?	Nairobi Tavsiyeleri	Süreklilik - İşlev ilişkisi
	Alandaki yapısal işlev çeşitliliği korunmuş mu?	Amsterdam Bildir.	Süreklilik - İşlev ilişkisi
	TÜM ALAN	Alandaki kullanıcı faaliyetleri korunmuş mu?	Nairobi Tavsiyeleri
Alandaki kullanıcı profili korunmuş mu?		Nairobi Tavsiyeleri	Süreklilik - TÇ ilişkisi
Alandaki kullanıcı profili korunmuş mu?		Nairobi Tavsiyeleri	Süreklilik - TÇ ilişkisi
Alanın bütünlüğü korunmuş mu?		Tr.Mim.Mir.Koruma	Süreklilik - TÇ ilişkisi

Şekil 2. Değerlendirme ölçütleri

Elde edilen çıkarımlar kapsamında Beşiktaş'taki durumu bu ölçütlerle daha sağlıklı değerlendirebilmek adına tarihi çevre ölçeğinde uygulanan koruma örnekleri incelenmiştir.

4. Tarihi Çevre Ölçeğinde Koruma Örnekleri

Çalışma alanının değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülen iki örnek alan seçilmiştir: tarihi çevre ve işlev sürekliliklerine dair İtalya'da bulunan Bolonya, tarihi çevre ile işlevin birbiri üzerindeki etkisinin Beşiktaş gibi metropol bir şehir üzerinden okunmasına dair Kanada'da yer alan Montreal.

2006 yılında hem revaklarıyla Unesco Dünya Mirası Listesi'ne hem de UCCCN (*Unesco Creative Cities Network*) Müzik Şehri Listesi'ne giren Bolonya, bütüncül korumanın öne çıktığı 1970'li yıllarda kapsamlı bir kentsel restorasyon sürecine girmiştir. Bu süreç hem o dönem hem de günümüz için bir örnek teşkil etmektedir.

Kent merkezindeki tarihi yapıların durumu nedeniyle genellikle düşük gelirli kesime ev sahipliği yapan ve yüzyıllardır süregelen işlevleri, zanaatları, kullanıcıları bünyesinde bulunduran Bolonya kentindeki koruma yaklaşımı öncelikli olarak bütün bunları mevcut yerlerinde koruma olmuştur. Yalnızca onarılamayacak durumda olan yapılar yıkılmış, yıkılan binalarda oturan kişilere boş parsellerin bir kısmına tarihi doku tipolojisiyle uygun inşa edilen sosyal konutlarda yer tahsis edilmiş ancak en önemlisi hem toplum koruma alanında bilinçlendirilmiş hem de kullanıcı olarak sürece aktif katılımları sağlanmıştır. Fiziki çevrenin korunmasının yanında var olan sosyal yaşamı dolayısıyla işlevleri ve alanın karakterini de korumuş olmasıyla Bolonya olumlu bir örnek olmuştur (Enlil, 1992).

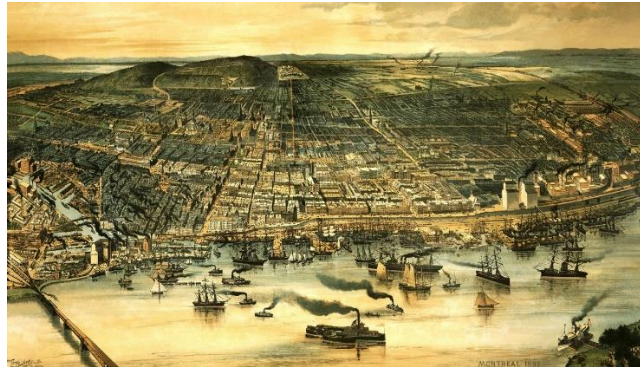
Şekil 3. Bolonya, 21.yüzyıl (URL-17)

Beşiktaş özelinde bu örnekten çıkarabilecek derslerden biri kuşkusuz bu kendi sorunlarına kendi çözümlerini üretme durumudur. Hiçbir yapı ve hiçbir alan aynı ele alınamasa da “caso per caso” ilkesiyle kendi sorunlarına yapıcı çözümler getirebilmelidir. Mevcut sosyal hayatın, işlevlerin, faaliyetlerin ve yapı stokunun korunmasıyla tarihi çevrenin bir bütün olarak korunabileceği, sürekliliğin sağlanabileceği Bolonya örneğinde görülmektedir.

Montreal ise Beşiktaş’a olan benzerlik ve farklılıklarıyla incelenmeye değer bir tarihi çevredir. Günümüzde Fransız kolonisi döneminden çok az sayıda kültürel mirası kalan *Old Town* bölgesinin ayakta kalmayı başarmış yapılarının çoğu İngiliz hakimiyeti (19.yüzyıl) dönemindedir (Peker, 2003, ss.160-161). Sanayi Devrimi’nin ardından hızla gelişen Montreal, bu gelişme sırasında geleneksel dokusunun büyük bir kısmını, eski kenti çevreleyen sur duvarlarıyla birlikte kaybetmiştir. Yoğun yapılaşma baskısı mevcut konak yapılarının kaldırılıp yerlerine yüksek apartmanların inşa edilmesiyle sonuçlanmıştır. New York’la yarışabilecek düzeyde bir metropol olma konumunu zamanla gelişen teknoloji ve değişen ticaret rutinleriyle kaybeden Montreal’de koruma düşüncesi tarihi çevre bilincinin Avrupa’da kabul görmeye başladığı 1960’lardan sonra oluşmuştur (Peker, 2003). Hükümetin modernizm baskılarına karşı mevcudu korumaya yönelik kişisel çabalar zamanla yerel örgütlenmelere ve 1980’lerden sonra nihayetinde Federal ve Yerel Hükümetlerle iş birliklerine doğru evrilmiştir (Rifaioğlu, Uçar, 2009, s.37). Eski kent bölgesinde bulunan ve modern dokunun baskın-yüksek katlı yapıları tarafından yutulmakla tehdit edilen anıtsal nitelikteki yapılar kimi zaman özgün işlevleriyle kimi zamansa yeniden işlevlendirilme yoluyla korunmuştur (Rifaioğlu, Uçar, 2009, s.37).

Şekil 4a

Şekil 4b

Üsküdar sırtlarından Beşiktaş, 19.yüzyıl (4a; URL-18) Montreal, 1892 (4b; URL-19)

Beşiktaş ile Montreal'i karşılaştırdığımızda ilk dikkat çeken unsur Şekil 4a ile Şekil 4b'de görüldüğü üzere topoğrafyanın birbirini anımsatmasıdır. Yerleşim yoğunluğu ve ölçeği görsellerdeki dönem dikkate alındığında şüphesiz birbirinden farklıdır. Sanayi devriminin Osmanlı topraklarında geç yaşanması Montreal'de görülen türde bir tahribattan Beşiktaş semtini korumuş gibi görünse de günümüzden bir bakışla ancak geciktirmiş olduğu söylenebilmektedir. İki tarihi çevrede de en çok korunan unsur açılan ana arterlere karşın kent morfolojisi, sokak dokusudur. Farklı zamanlarda farklı ölçeklerde iki yerleşim de metropol içerisinde yer almanın getirdiği yapılaşma baskısına maruz kalarak değişimler geçirmiştir. Bu noktada Montreal'i Beşiktaş'tan ayırarak kenti örnek teşkil edecek bir konuma getiren durum, kişilerin ve sivil toplum örgütlerinin başlattığı sürecin hükümet düzeyine çıkararak korumaya dair kanunlara dönüşmesidir.

Tarihi çevre ile işlevin birbirine olan etkisine Montreal üzerinden baktığımızda alana yüklenen yoğun işlevin ve yapılaşmanın zamanla tarihi çevreyi tahrip ettiği görülebilmektedir. Buna karşın ayakta kalan yapıları korumak için yine özgün işlevin devam ettirilmesi ya da yeniden işlevlendirilerek anıtsal yapıların aktif kullanıma açılması da önemlidir. Yerel çabalarla korunabilen ve ilerleyen zamanlarda restorasyonu yapılan tarihi konut dokusunun yeniden konut olarak kullanılması, bölgeyi terk etmek zorunda kalan kullanıcıların çalışmalarının tamamlanmasının ardından bu konutlara geri dönmesi de tarihi çevre, işlev ve süreklilik kavramları açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

5. Beşiktaş-Köyüçü Kartal Heykeli Ve Çevresi Alan Çalışması

İncelemenin yapıldığı alan Beşiktaş-Köyüçü bölgesindeki 291-299-300-301-302-303-305-306-402 nolu yapı adalarını kapsamaktadır. Aynı adalar 1922 Pervititch Beşiktaş haritalarında sırasıyla 28-39-42-30-31-32-38-40-41 nolu yapı adalarıdır (Şekil 5).

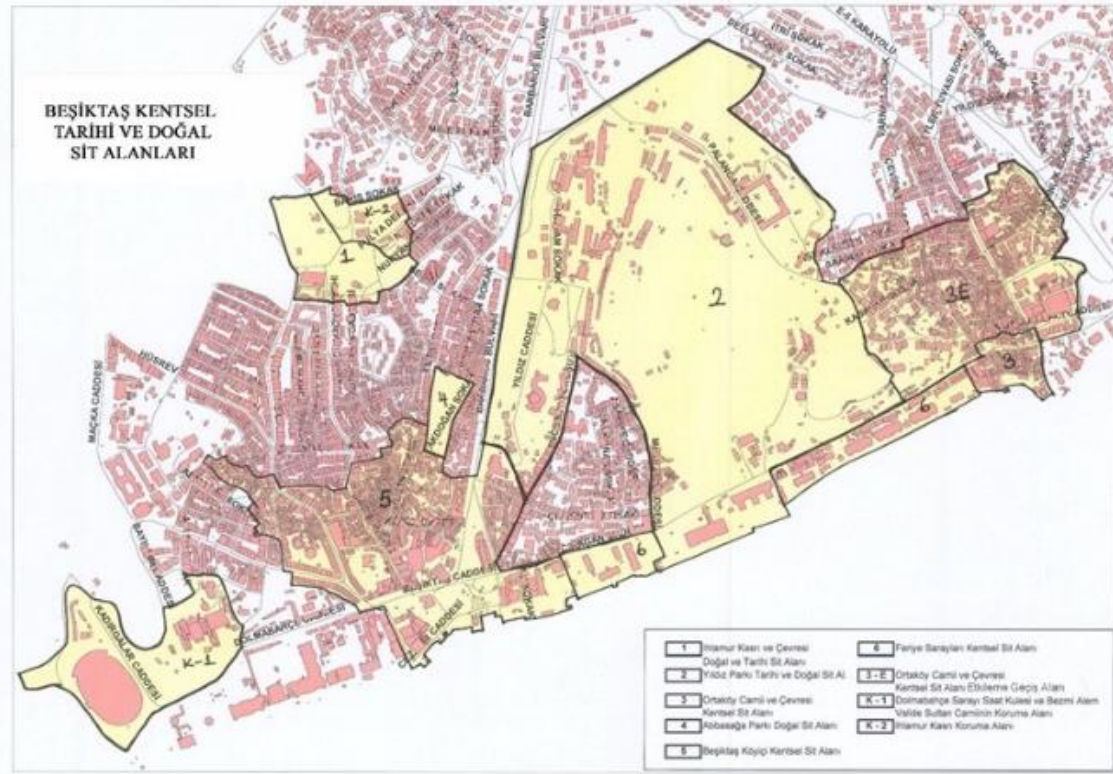

Şekil 5. Alandaki işlev dağılımının 1922-2020 karşılaştırması

Beşiktaş'ın sahil şeridinde yer alması ve kent içerisindeki merkezi konumuyla Köyüçü bölgesine çeşitli ulaşım imkanları bulunmaktadır. Güneydoğu yönünde 500m mesafede vapur iskesi, doğu yönünde Barbaros Bulvarı üzerinde 500m mesafede otobüs durakları ve eski durakların hemen arkasında henüz tamamlanmamış bir metro inşaatı, otobüsle aktarma yapılarak on dakikada ulaşılacak bir metrobüs hattı mevcuttur.

Alanın içinde Panayia Rum Ortodoks Kilisesi ve Eski Rum Okulu; yakın çevresinde Sinanpaşa Camisi, Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi, Deniz Müzesi ve Kütüphanesi, Barbaros Türbesi, Shangri-La Oteli (eski tütün deposu), TBMM Milli Saraylar Koleksiyon Müzesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Devlet Konservatuvarı yapıları; biraz daha geniş çemberde ise Çırağan ve Dolmabahçe Sarayları tescilli anıtsal yapılar olarak yer almaktadır.

Köyiçi, Beşiktaş'ın en eski yerleşim bölgelerinden biri olarak 2004 yılında kentsel sit alanı ilan edilmiştir. Bu kentsel sit alanının sınırları sonuncusu 2018'de olmak üzere pek çok kez düzeltme ve eklemeler yapılarak güncellenmiştir (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2018). Alan çalışması için seçilen Kartal Heykeli ve çevresindeki yapı adalarının tamamı 5 numaralı Köyiçi Kentsel Sit Alanı içerisinde kalmaktadır (Şekil 6).

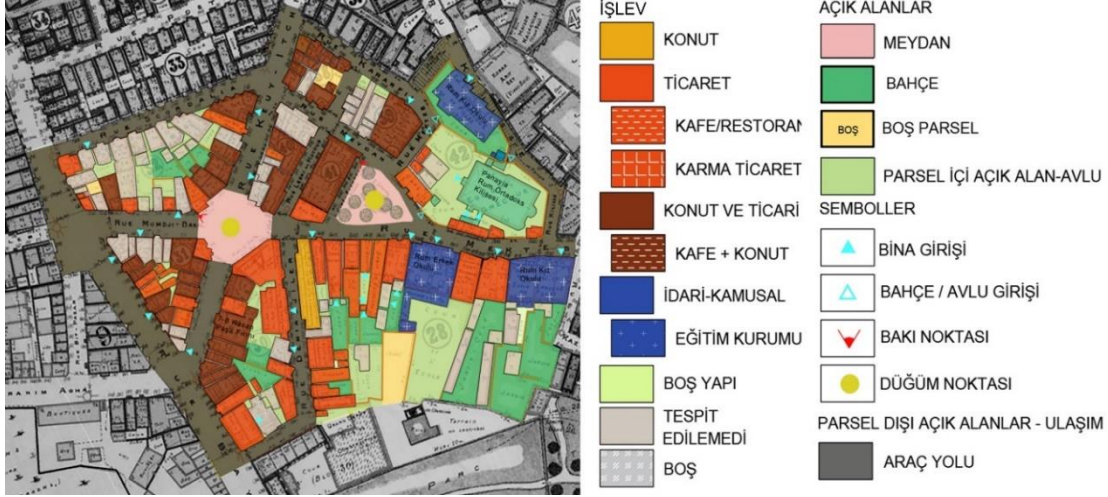
Şekil 6. Beşiktaş-Ortaköy Doğal ve Kentsel Sit Alanları (Beşiktaş Belediyesi, 2018)

İşlev üzerinden okumalar yapmak üzere Beşiktaş içinde özellikle Kartal Heykeli ve çevresine odaklanılma sebepleri bir düğüm noktası niteliğinde olması, geçmişten günümüze farklı işlevleri barındırması sebebiyle işlev değişimi/dönüşümü okumalarının yapılabilmesi ve açık alan değişim/dönüşümlerine dair okumalara elverişli olmasıdır.

5.1 Pervititch Haritaları

Pervititch Sigorta Şirketi'nin 1922 tarihli Beşiktaş haritalarına bakıldığında alan çalışmasının yapıldığı Kartal Heykeli ve çevresi bölgesi 4 numaralı pafta sınırlarında kalmaktadır. Pervititch haritası üzerinde 1922 yılı işlev analizi yapıldığında ticaret işlevinin baskınlığı göze çarpmaktadır (Şekil 7). Lejantta turuncuyla ifade edilen yalnızca ticarete ayrılan yapıların yanında kahverengi ile ifade edilen ticaret+konut işlevi bulunduran yapıların da bu baskınlıkta payı bulunmaktadır. Lejantta krem rengiyle ifade

edilen işlevi harita üzerindeki bilgilerle kesin olarak tespit edilemeyen yapıların çoğunun konum ve dönem itibarıyla konut olmaları muhtemeldir. Bu varsayım kapsamında 1922 yılında alandaki konut işlevinin ticaret kadar önem taşıdığı söylenebilmektedir.

Şekil 7. Pervititch Beşiktaş Haritaları No.4 üzerinden çalışma alanına dair işlev analizi (Ilık & Yalnız, 2020).

Çalışma alanının kuzeydoğu köşesinde bulunan ve yeşil lejant ile dini yapı olarak ifade edilen Panayia Rum Ortodoks Kilisesi bir 16.yüzyıl yapısıdır (URL-20). Bahçe duvarlarıyla sınırları belirlenmiş avlunun içerisinde yer alan yapılar ve duvarların hemen dışındaki pembe lejant ile meydan olarak işaretlenen açık alan kilise vakfına aittir. Kilise avlusundaki girişleri sokağa bakan yapılar küçük ticari birimler olarak kilise vakfı tarafından kiraya verilmiştir ve bu sebeple ticaret lejantıyla işaretlidir. Ağaçlıklı açık alan ise hem kilisenin pazar ayinlerine, Paskalya Bayramı gibi etkinliklerine ev sahipliği yapması hem de kamu kullanımına açık olmasıyla bir düğüm noktası tanımlamaktadır. Bu meydan ticaret, dini, eğitim, konut gibi pek çok işlevin kesişiminde ve kullanımındadır.

Lacivert lejantla belirtilen eğitim yapıları alan için önemli veriler sunmaktadır. Kilisenin bahçe duvarının hemen bitişiğinde, kendi bahçesi içinde yer alan ahşap yapı Rum Kız Okulu'dur. Alanın daha aşağısında yer alan kâgir eğitim yapılarından batıdaki Rum Erkek Okulu, doğudaki ise yine Rum Kız Okulu'dur. Ahşap okulun kuzeybatısından kıvrılarak aşağı, güneybatısındaki kilise meydanına doğru inen ve ardından kâgir okulların önünden geçerek doğuya doğru ilerleyen sokak üzerinde bulundurduğu eğitim işlevli yapılarla ilişkili olarak "Mektek Sokak" ismiyle harita üzerinde yer almaktadır.

Çalışma alanının ve kilise meydanının batısında kalan ikinci meydan dönemin organik sokak dokusunun kesişimi ile oluşmuş doğal bir meydandır. 20.yüzyılın özellikle Avrupa'da kabul gören büyük, etrafı açık meydanlarındansa küçük ölçekli bir ortaçağ meydanını anımsatan bu kesişim noktası tasarlanmaktan çok yapı adalarının oluşum sürecinde ortada kalan kamusal bir açık alan olarak oluşmuş izlenimi vermektedir.

Alanda, meydan ve çevresinde yapılaşma yoğunudur. Buna karşın Şekil 9'da çoğu yapının, yapı adasının bir bahçe ya da avlu gibi sınırlarla tanımlanmış açık bir alana sahip olduğu görülmektedir. Buradan açık alan kullanımının 1922'de Beşiktaş için önemli bir başlık olduğu çıkarılabilmektedir.

5.2 1922-2020 Arasında Yaşanan Değişimler

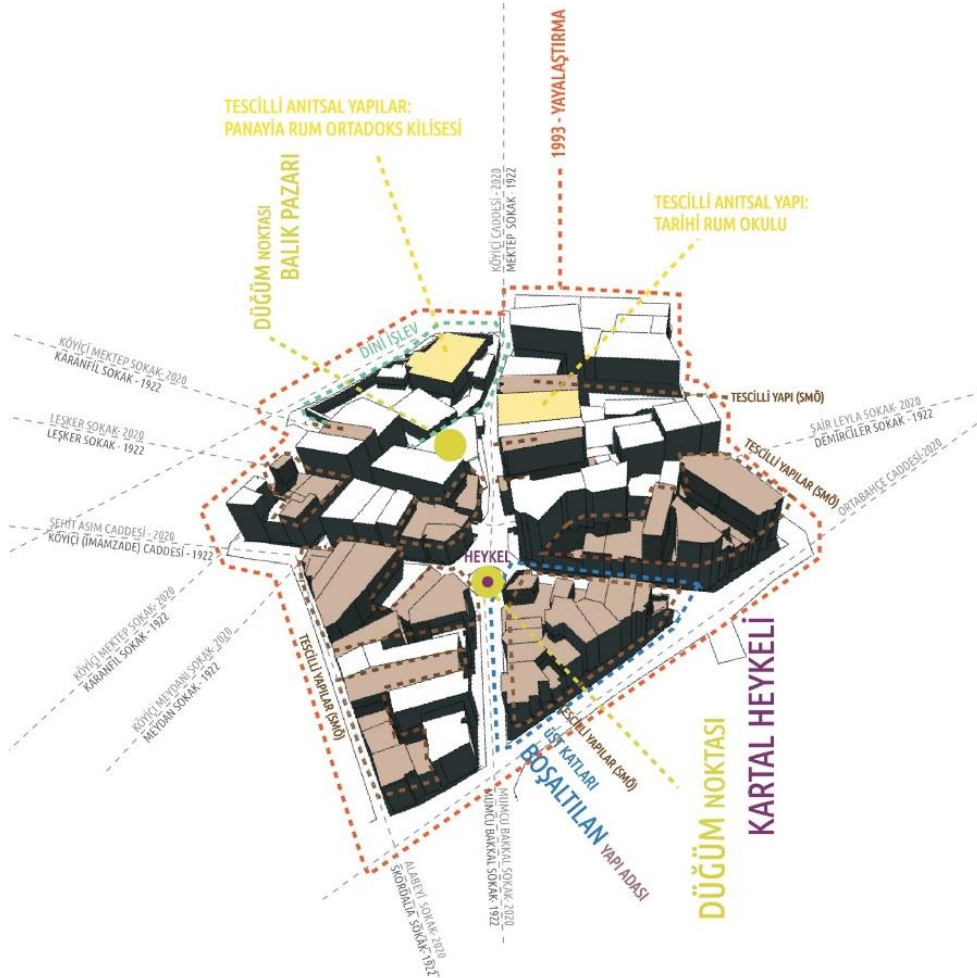

1922-2020 arasında geçen yaklaşık 100 yılda çalışma alanı olan Kartal Heykeli ve çevresi hem doğrudan hem de konumundan ötürü dolaylı olarak kentsel gelişmelerden etkilenmiştir.

5.2.1 Alanı doğrudan etkileyen değişimler

26 Mayıs 1993 yılında Ulaştırma Koordinasyon Müdürlüğü'nün 1993/9-19 sayılı kararı ile Beşiktaş Köyü Caddesi yayalaştırılmıştır (Ulaştırma Koordinasyon Müdürlüğü, t.y.). Bu yayalaştırma alandaki araç trafiği, gürültü ve kirliliğini azalttığından olumludur. Ancak yayalaştırılan bölgeye mal ikmal araçlarının girememesi mağaza-satış mekânı olarak işleyen ticari birimlerin günlük aktivitelerinde sıkıntılara yol açmıştır. Alanda artık alışveriş yapmak dışında da vakit geçirmeye başlayan kullanıcı yoğunluğunun artması, zamanla satış mekânlarının bu vakit geçirme durumuna hizmet eden yeme-içme mekânlarına dönüşmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu dönüşüme katkıda bulunan bir diğer durum da imar faaliyetleridir. Bahçe gibi açık alanlarda üretim yapılan bir bölge olan Beşiktaş 1970'lerde öncelikle Boğaziçi Köprüsü'nün inşa edilmesiyle iskâna açılmıştır. Ardından da 1980-1990'larda boyut ve ölçek olarak artış gösteren bir biçimde bu yapılaşma devam etmektedir (Akbayar, 1998, ss.26-27). Bölgenin kentsel sit alanı ilanını takiben 2013 yılında alandaki pek çok yapı tescillenmiştir. Anıtsal yapılar Şekil 8'de sarı ile gösterilmiş olup bunlar 1922 Pervititch haritalarında da rastladığımız Panayia Rum Ortodoks Kilisesi ve Rum Erkek Okuludur. Tescilli sivil mimarlık örnekleri (SMÖ) ise Şekil 8'de kahverengi ile gösterilmiştir.

Şekil 8. Alanın güncel durumuna dair 3B analiz çalışması

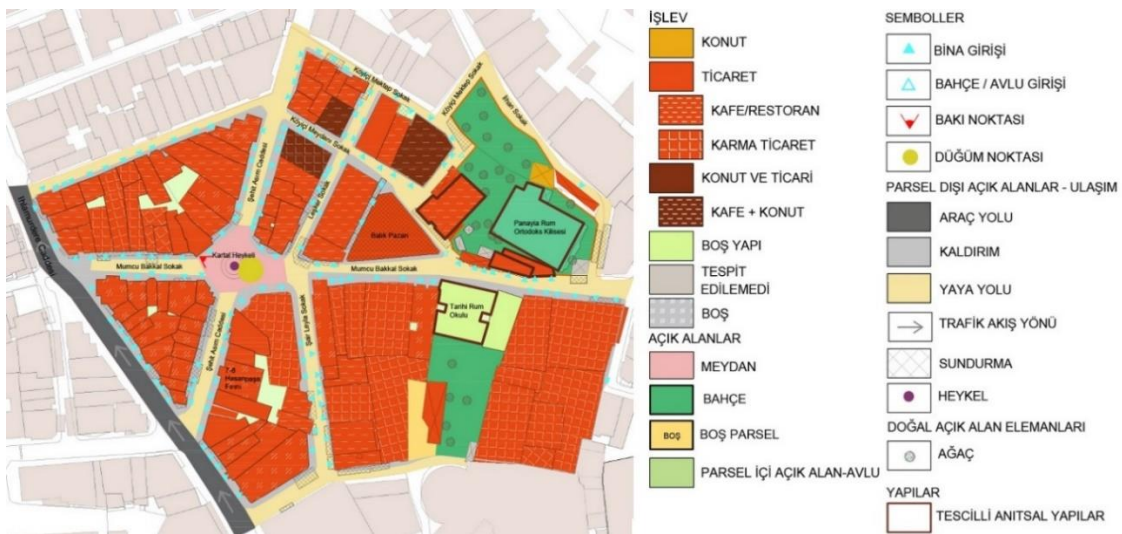
5.2.2 Alanı dolaylı olarak etkileyen değişimler

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kentsel faaliyetlerde ağırlık başkent olması sebebiyle Ankara'ya ve İzmir gibi kalkındırılması gereken, maddi hasar görmüş şehirlere verilmiştir. Bu durum bahsi geçen yıllarda Beşiktaş'ta kayda değer bir imar faaliyetinde bulunulmamasına sebep olur (Çağlayan, 2020, s.34). Bu dönemde Beşiktaş'ta yaşanan ilk önemli değişim Lütfi Kırdar'ın belediye başkanlığı döneminde gerçekleşmiştir. Prost'un 1939'da onaylanan planlarına göre kentsel ölçekte bulvar açma, meydanlar oluşturma, yol genişletme, yeşil alan düzenlemesi ve altyapı hizmetlerinin halka ulaştırılması olarak özetlenebilecek bir imar hareketi başlar (Akbayar, 1998, s.25). Barbaros Meydanı'nın açılması, Abbasağa Mezarlığı'nın parka dönüştürülmesi, Yıldız Parkı düzenlemesi, Zincirlikuyu-Beşiktaş yolunun ve İhlamurdere Caddesi'nin iyileştirilmesi çalışmaları Prost planından günümüze Beşiktaş'ta görülen değişimlere örnek olarak verilebilir (Çağlayan, 2020, s.35).

20.yüzyılda pek çok örneği görüldüğü üzere anıtların, Beşiktaş için Barbaros Türbesi ve iskele yapısının, etrafı açılarak geniş kentsel bir boşluk oluşturulmuştur. Bu boşluktan başlayarak Zincirlikuyu'ya doğru çıkan Barbaros Bulvarı ise mevcut kentsel dokü dikkate alınmadan pek çok yapı ve sokağın yok edilmesiyle yapılmıştır (Çağlayan, 2020, s.35).

5.3 Güncel Durum

Alanın 2020'deki durumuna bakıldığında ticaret işlevinin baskın olmanın ötesine geçip neredeyse alandaki tek işlev haline geldiği görülmektedir. Alanda üst katlarında konut olma özelliğini koruyan yalnızca 3 yapı kalmış, hâlâ kullanılmakta olan Panayia Ortodoks Kilisesi'nin dini işlevi ve restorasyon sürecinde olduğu için günümüzde kullanılmadığından boş olarak işaretlenmiş iki yapı dışında alanda başka işlev saptanmamıştır. 1922 Pervititch haritalarına baktığımızda diğer işlevlerle birlikte gördüğümüz konut ve eğitim işlevleri alandan tamamen silinmiştir. Bu eğitim işlevinin alandan silinmiş olması sokak isimlerinden de takip edilebilmektedir. 1922 Pervititch haritasında "Mektep Sokak" olarak okuyabildiğimiz yol bölünmüş, günümüzde artık var olmayan ahşap Rum Kız Okulu'nun olduğu üst kesimde "Köyiçi Mektep Sokak" olarak varlığını sürdürürken aşağıdaki kâgir Rum Okullarının önünden geçen kısmı meydanın batısındaki sokakla birleşerek "Mumcu Bakkal Sokak" olarak isimlendirilmiştir. Eski Rum Okullarından günümüze yalnızca kâgir Rum Erkek okulu ulaşabilmiş ancak işlevini tamamen kaybetmiştir (Şekil 9).

Şekil 9. 2020 Beşiktaş halihazır haritaları üzerinden çalışma alanına dair işlev analizi (İlik & Yalnız, 2020).

Çalışma alanında değişen işlevin yeniden tanımladığı bir başka sokak adı ise 1922 Pervititch haritasında 30 ile 28 numaralı (günümüz 301-291) yapı adalarının arasında geçen “Demirciler Sokak”tır. 28 numaralı adanın güneybatı kısmında ticari işlevi “demirci” olarak belirtilen ahşap yapı günümüze ulaşamamıştır. Hem yapıyı hem de demircilik işlevini kaybeden sokağın adı günümüzde “Şair Leyla Sokak”tır (Şekil 9).

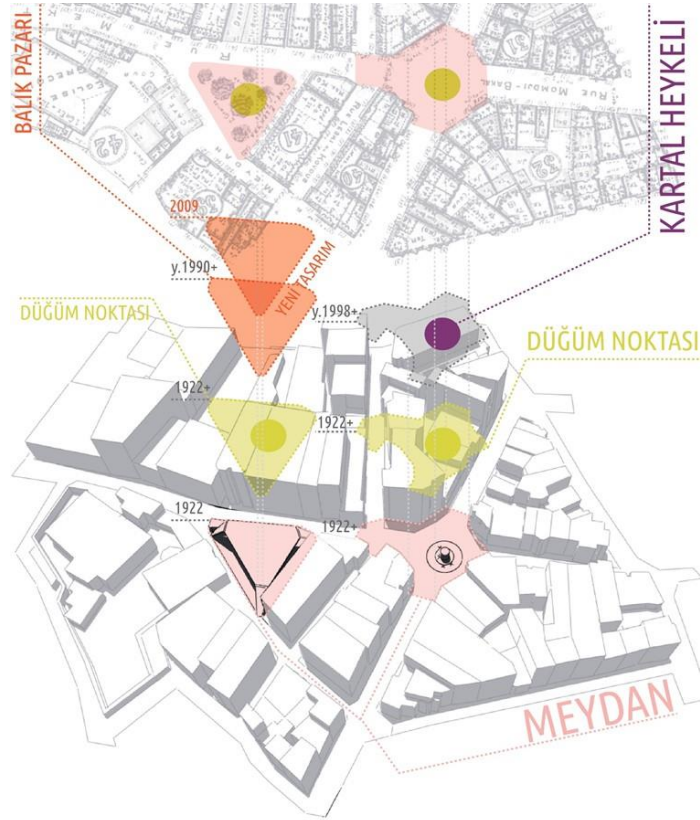
1922’den günümüze ulaşmış tescilli yalnızca 3 yapısı bulunan 28 numaralı yapı adası (günümüzde 291 nolu ada) alandaki en çok değişime uğrayan yapı adası olmuştur. Şekil 10’da hem isim değişikliği olan yolları hem demircilikle ilgili yapıları (Pervititch, sol alttaki ticari yapılar) hem kaybolan eğitim işlevini hem de günümüze ulaşamayan açık alanlar okunabilmektedir. 1922’de daha parçalı bir yapıya sahip olan ada, 2020’ye gelindiğinde çok daha iri bir kütle haline gelmiştir. Avlu ve bahçe olarak kullanılan açık alanların çoğu dolmuştur. Hâlâ bahçe olarak görülen tarihi Rum Okulu’nun arkasındaki 2020 haritasında yeşil lejant ile gösterilen alan ise yapı bloklarının arasında kalması ve kendisini caddeye bağlayan iki yapının kullanılmaması sebebiyle atıl kalmıştır.

Şekil 10. Pervititch 28 ve günümüz 291 nolu yapı adası karşılaştırması (Ilık & Yalnız, 2020).

Günümüzde, 1922’deki durumunun üstünden neredeyse 100 yıl geçmiş ve pek çok değişikliğe uğramış olmasına karşın düğüm noktası olma özelliğini korumakta olan Balık Pazarı (Kilise Meydanı;1922) ve Köyü Meydanı bu çalışma için bir başka kilit noktayı ifade etmektedir (Şekil 11).

Farklı sokakların, rotaların ve işlevlerin kesiştiği bir alan olarak kartal heykeli ve çevresi günümüzde hâlâ bir düğüm noktası tanımlamaktadır. Kartal Heykeli alana Beşiktaş Jimnastik Kulübü’nün (BJK) 100. Yılı kutlamak amacıyla 2003 yılında yerleştirilmiştir (URL-21). Bu heykel maç günleri yaşanan yoğunluğun odak noktasıdır. 1993’teki yayalaştırmanın ardından tanımı değişen meydanın merkezindeki konumuyla kartal heykeli bir “landmark” konumundadır (Şekil 11). Spor kulübü ve semtle olan bağı heykeli bir buluşma, bekleme, fotoğraf çekilerek anı biriktirme mekânı haline getirmiştir.

Şekil 11. Çalışma alanındaki geçmişten günümüze düğüm noktaları

Hem geçmişte tanımladığı kamusal açık alanla hem de günümüzdeki balık pazarıyla eski kilise meydanı; her daim kullanıcıların, işlevlerin ve farklı kentsel katmanların kesişim merkezi olmuştur. 2009 yılına kadar Balık Pazarı'nın üstü metal bir strüktür ile kapatılmıştır. 2009 yılında ise GAD'ın yeni üst örtü tasarımıyla pazar, kentsel sit alanı içerisinde modern görünümüyle oldukça ayrıt edilir bir unsur haline gelmiştir. Bu yeni örtüye gelen tepkilerin birbirine zıtlık derecesi dikkat çekicidir. Yurt dışından pek çok ödül alan ve beğeni toplayan tasarım, alanın kullanıcıları tarafından tarihi dokuya uymaması, fazla modern olması ya da çirkin görünmesi sebepleriyle kabul görmemiştir (URL-22). Strüktür, günümüzde pek çok müdahale görmüş, üzeri renkli çiçek desenleriyle kaplanmıştır (Şekil 12).

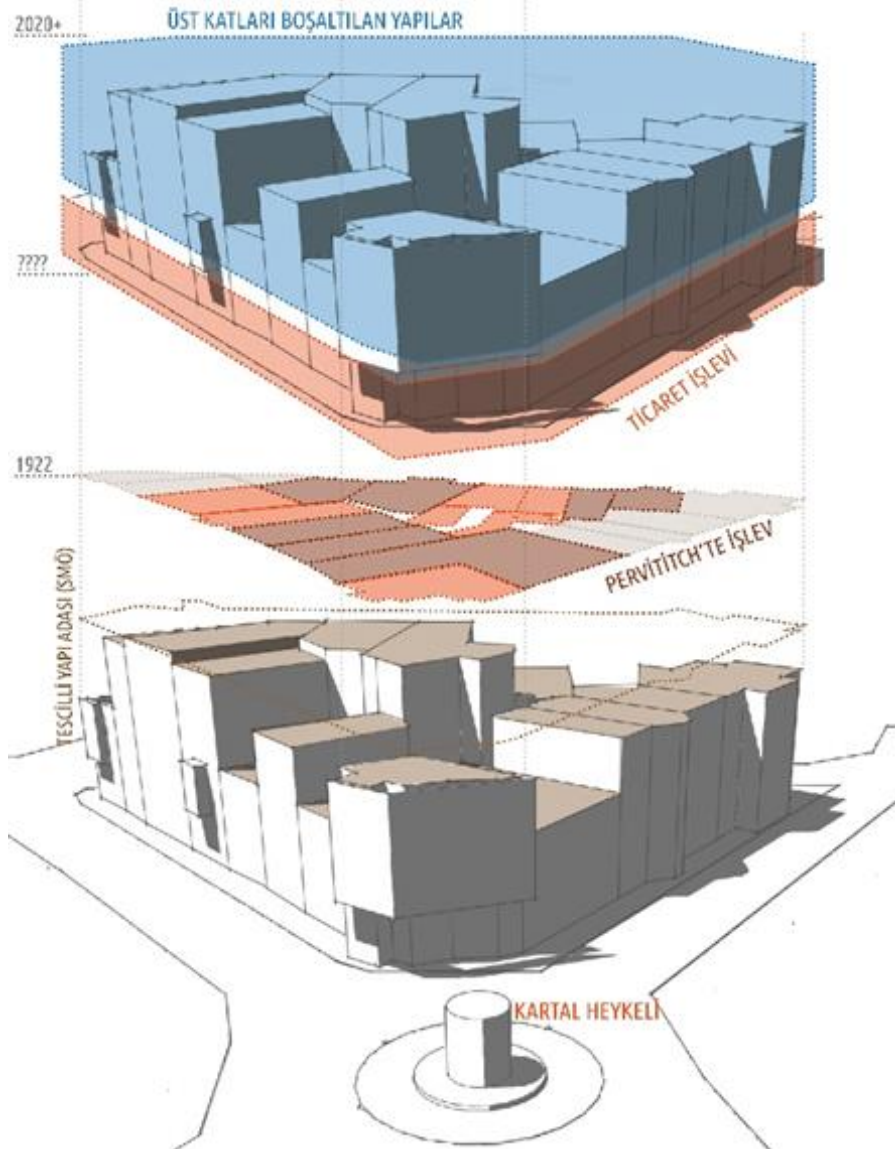

Şekil 12. Balık Pazarı'nın güncel durumu

Balık Pazarı çalışma alanının ticari işleve kaybettiği bir başka açık alan olmakla birlikte işlevsel olarak olumlu ve olumsuz pek çok niteliği bünyesinde barındırmaktadır. Yarı-açık bir alan olarak sokaklar arası görüşü bütünüyle kesmemesi olumlu bir durumken alanın 1922'deki durumuna dair hiçbir iz, bilgi kalmamış olması olumsuz olarak değerlendirilebilmektedir. Yine de Balık Pazarı'nın kendisinin eski kilise meydanı yerine bir "landmark"a dönüştüğü de bir gerçektir. Tartışmalara yol açan durumun açık bir alanın yapılaşmaya açılması, tüm alana yayılan ticari işlevin kamusal bir açık alana da sıçraması ya da daha özelden alanın bir balık satış mekânı olması değil de üst örtü yapısının uyum durumu olması yeni işlevin benimsenmesi konusunda not edilmesi gereken bir durumdur.

2020'de alanın güncel durumunu belgelemek üzere yapılan alan çalışması sırasında dikkat çeken bir diğer unsur ise Pervititch haritalarında 31 nolu, günümüzde 302 nolu yapı adasının boşaltılması olmuştur. Kasım 2020 tarihinde yapılan alan gezisinde 302 nolu yapı adasındaki binaların zemin katlarındaki ticari birimler dışında boşaltıldığı tespit edilmiştir (Şekil 13).

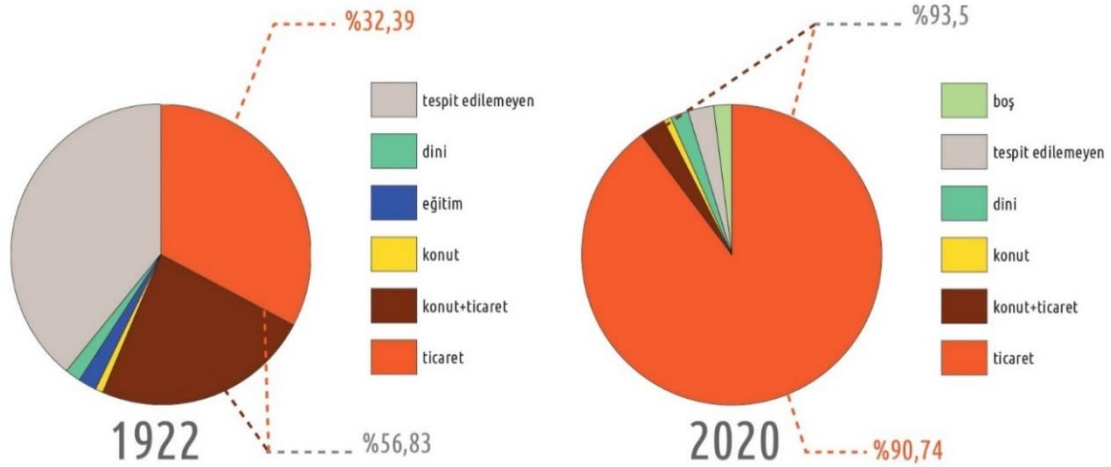

Şekil 13. Pervititch 31, günümüzde 302 nolu yapı adasının işlev analizi

6. Değerlendirme

İstanbul'un çok merkezli olması gibi Beşiktaş semtinin de çok odaklı olduğu kuşkusuzdur. Yayalaştırılan Köyiçi bölgesi iskelenin hızlı hareket eden geçici yoğunluğu ile Abbasağa sırtlarının daha sakin, sürekli kullanıcıları arasında tanımladığı geçiş bölgesiyle bu odaklardan biridir. Yaklaşık 100 yıllık bir süreçte Köyiçi'nin merkezi Kartal Heykeli ve çevresi özellikle işlev açısından pek çok değişime uğramıştır. Bu işlev değişimi tersinir bir tepkime gibi kentsel doku ve yapı stoku ile etkileşime girmektedir. Alan çalışması sırasında yapılan işlev, doluluk-boşluk, açık alan kullanımı analizleriyle değişimler ve etkileşimler Köyiçi'nin tarihi bağlamıyla birlikte okunarak değerlendirilmiştir.

Alanda 1922 yılında bulunan boyutları fark etmeksizin toplam 142 yapıdan 46'sı ticaret, 34'ü konut+ticaret, 1'i konut, 3'ü idari-kamusal (eğitim), 2'si dini işlevle kullanılırken 56'sının işlevi tespit edilememiştir. Önceden de belirtildiği gibi bu tespit edilemeyen yapıların çoğunluğunun konut, bir kısmının ise depo vb. işlevlerle kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu durumda 46 yapı ile ticaret, alandaki toplam işlevin %32,39'unu oluşturmaktadır. Bu yüzdeye konut+ticaret olarak kullanılan yapılar da eklenirse oran %56,83'e çıkmaktadır. Her iki durumda da ticaret işlevi 1922'de en yüksek yüzdeye sahip işlev olmakla birlikte alandaki tek işlev statüsünde görülebilecek kadar baskın durumda değildir (Şekil 14).

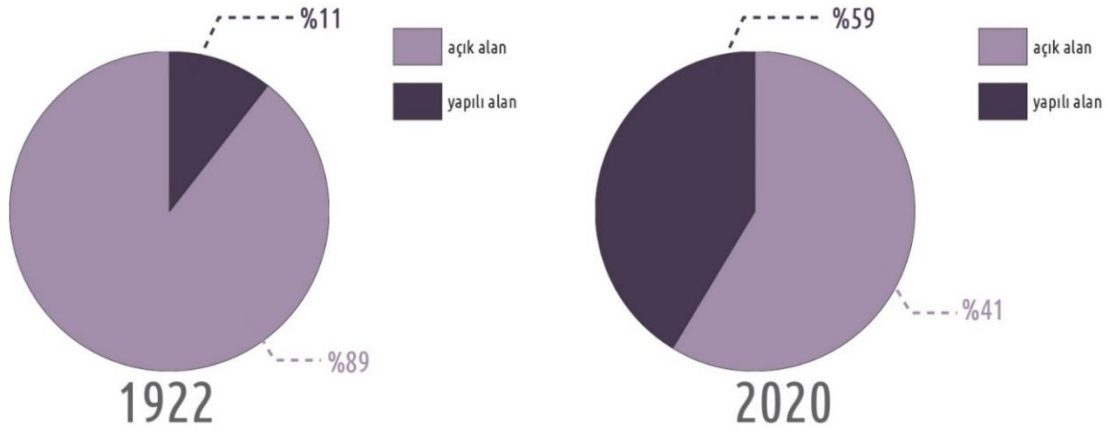
Şekil 14. Alandaki işlev dağılımının 1922-2020 karşılaştırması

2020 yılında yapılan alan çalışması verilerine göre var olan 108 yapının 98'i ticaret, 3'ü konut+ticaret, 1'i konut, 2'si dini işlevle kullanılırken 2 yapı boş durumdadır. Kilise arazisinde bulunan 3 yapının işlevi ise tespit edilememiştir (dini yapı ya da konut yapısı olarak kiliseye hizmet ettiği düşünülmektedir). Bu durumda 98 yapı ile ticaret, %90,74 yüzdesiyle alandaki baskın işlev haline gelmiştir. Buna konut+ticaret işlevi de eklenirse oran %93,5'e çıkmaktadır ki bu, ticaretin alandaki neredeyse tek işlev haline gelecek kadar baskınlaşmış olduğunu göstermektedir (Şekil 14).

Eğitim işlevi alandan tamamıyla silinirken konut işlevi de silinmeye yüz tutmuştur. 1922 ve öncesindeki Beşiktaş semtinin genel durumuna bakıldığında sahil şeridindeki yalılardan başlamak üzere Abbasağa sırtlarına kadar konut işlevinin baskın olduğu görülmektedir. Çalışma alanının da içinde bulunduğu Beşiktaş-Köyiçi geneline 2020'de baktığımızdaysa konut işlevinin başladığı yerden, sahil şeridinden itibaren geri çekilmiş

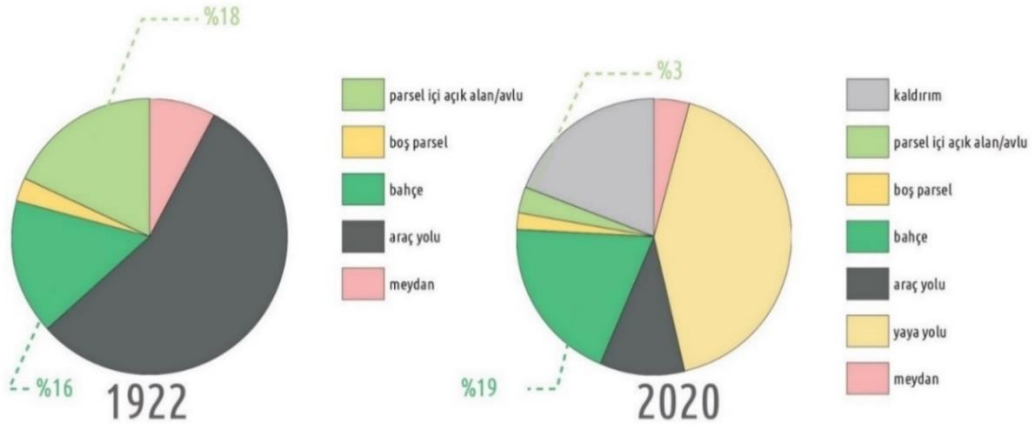
olduğu tespit edilebilmektedir². Yalnızca 1922-2020 yılları değil, aradaki yaklaşık yüz yıllık süreç bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu geri çekilmenin Beşiktaş'ın metropol içindeki konumu ve yoğun ticari işlev baskısı yüzünden devam edeceği de öngörülebilmektedir. Beşiktaş çevresindeki Taksim, Mecidiyeköy, Zincirlikuyu-Levent gibi ticari işlevin baskın olduğu diğer semtlerin de bu değişimde katkısı bulunmaktadır.

1922-2020 arasındaki karşılaştırmadan çıkarılabilecek önemli bir diğer sonuç ise yapı sayısındaki değişimdir. Açık alanların 1922'ye göre azalmış olmasına karşın yapı sayısı da 142'den 108'e düşmüştür. Bu da alanda hem yıkımların olduğunu hem de yıkılanların yerine inşa edilen yapıların daha büyük hacimler olduğunu göstermektedir. Şekil 15'te görüldüğü üzere çalışma alanında yapıların kapladığı alan 1922'den 2020'ye yapı sayısı azalmış olmasına rağmen oransal olarak yaklaşık %48 artmıştır.

Şekil 15. Alandaki doluluk-boşluk dağılımının 1922-2020 karşılaştırması

Bu durum Şekil 14'te ifade edilen değişimlerle birlikte okunduğunda tarihi çevre-işlev arasındaki etkileşime dair veriler de sunmaktadır. Daha küçük hacim ve birimler gereksinimindeki konut işlevinin yerini baskın ticaret işlevine bırakmasıyla ihtiyaç duyulan mekân boyutları büyümüştür. Aynı zamanda ticaret de kendi içerisinde alanla paralel bir dönüşüm geçirmiştir. 1922 Pervitich haritalarında tespit edilebilen küçük ticari birimler yok olmuş, mevcudiyetini koruyabilenler ise genişleme ihtiyacı duymuştur. Gelişen teknoloji, alandaki üretimin yok olması, yayalaştırma projesi ile depo mekân ihtiyacının arttırması bu durumun başlıca sebepleridir (Şekil 15).

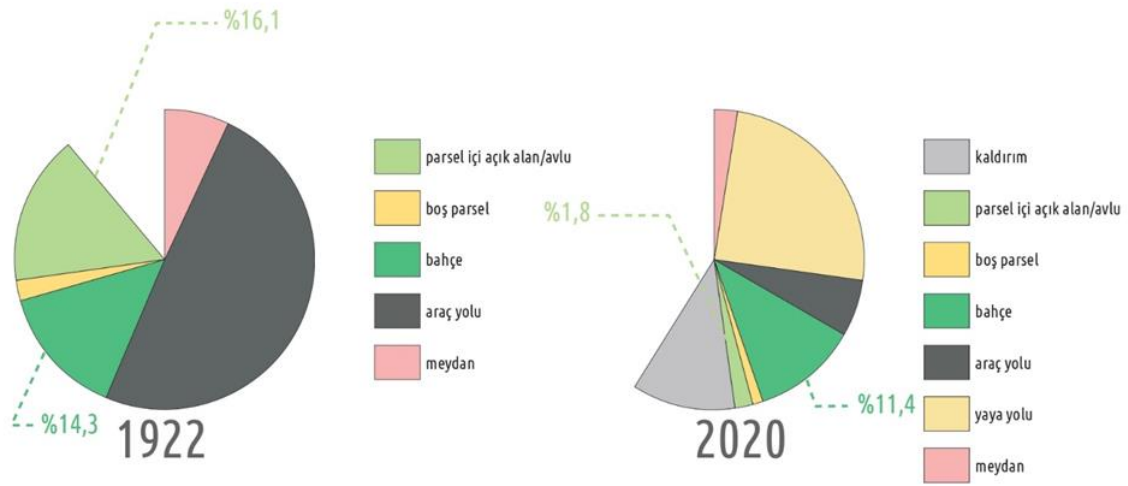
Şekil 16. Açık alan işlevlerinin dağılımının 1922-2020 karşılaştırması

² Yıldız Teknik Üniversitesi, Rölöve-Restorasyon Yüksek Lisans Programı, 2020-2021 Güz Dönemi'nde Doç.Dr. Elvan Ebru Omay Polat yürütücülüğünde Aleyna Başaran, Anıl Yavuz, B. Selin Eken, Hayri Aytas, Özge Ilık, Özge Yalnız, S. Ahmet Geçgel, Serra Aydın, Visal Okur, Z. Elif Arık ve Dilan Orhan'ın Tarihi Çevre Değerlendirme I dersi kapsamında yapılan Beşiktaş-Köyü Alan Çalışması, Pafta No.2 İşlev Analizi.

1922'de çalışma alanının %89'unu kaplayan açık alanların %18'inin avlu, %16'sının ise bahçe olduğu görülmektedir. 2020'de %59'a düşen bu açık alanın %3'ü avlu, %19'u bahçe işlevinde kullanılmaktadır. Şekil 16'daki verilere bakıldığında açık alan işlevlerinden en büyük kaybın parsel içi açık alanlar/avlularda yaşandığı saptanabilmektedir. Araç yolu işlevinde görülen azalışın sebebi yayalaştırmayken, meydanadaki daralmanın sebebi Balık Pazarı'nın inşasıdır. 2020'de lejanta Pervititch'te tespit edilemeyen kaldırım işlevi de eklenmiştir (Şekil 16).

Şekil 16'nın yorumlamasında özellikle dikkat edilmesi gereken durum grafiklerin kendi dönemlerindeki açık alanların tamamını %100 olarak kabul etmesidir. Karşılaştırmanın daha sağlıklı yapılabilmesi adına Şekil 15 ile Şekil 16 birlikte düşünülmelidir (Şekil 17).

Şekil 17. Alandaki doluluk boşluk bağlamında açık alan işlev dağılımının 1922-2020 karşılaştırması

Şekil 17'deki grafiklerde eksik görünen dilimler alandaki yapıyı çevreyi temsil etmektedir. Bu anlatım ile alandaki işlev değişimlerinin yüzdeleri karşılaştırılırken aslında küçülmüş olan açık alan toplamı da göz önünde bulundurulabilmektedir. Yapı adalarının sınırları korunmuş olduğundan 2020'deki yaya yolu+araç yolu+kaldırım toplamı 1922'deki araç yolunu karşılamaktadır. Parsel içi açık alan-avlu lejantındaki ciddi düşüşün sebebi yine Şekil 14'te, ticaret işlevinin alana hâkim olmasında ve Şekil 15'te yapı alanının artışında aranabilir. Yıkılan ve daha büyük olarak inşa edilen yapılar metrekarelerini yalnızca birbirlerinden değil, aynı zamanda yapı adalarının içindeki boşluklardan da beslenerek arttırmıştır. Bu yapılaşmaya karşın bahçe işlevindeki azalışın parsel içi açık alan-avluya göre çok daha az olmasının sebeplerinden biri de günümüzdeki adıyla Köyiçi Mektep Sokakta bulunan ahşap Rum Kız Okulu'nun yıkılması ve arazisinin yeni bir inşaat yapılmaksızın tamamen bahçe olarak kullanılıyor olmasıdır.

Bu verilerin rehberliğinde Şekil 2'de listelenen değerlendirme kriterlerine aşağıdaki şekilde cevaplar oluşturulmuştur:

- *Alandaki açık alanlar korunmuş mu?*

Şekil 7 ile Şekil 9 arasında karşılaştırma yapıldığında çalışma alandaki açık alanların büyük ölçüde yitirildiği görülmektedir. Günümüzde yalnızca yapı adalarının sınırlarını korumasından ötürü yol aksları kamusal, Panayia Rum Ortodoks Kilisesi'nin bahçesi açık alan olarak korunmuştur. Yapı adalarının iç kısımlarında bulunan parsel içi açık

alan-avlu işlevli alanların neredeyse tamamı yok olmuştur. Kiliseye ait olan meydanda balık pazarı inşa edilmiştir. Her ne kadar yalnızca bir üst örtüden ibaret olsa da balık pazarı mekândaki yoğunluğun yaratmış olduğu algı nedeniyle kapalı bir hacim olarak algılanmaktadır. Sonuçta çalışma alanındaki kentsel morfoloji korunmuş olduğundan açık alanlar kısmen korunmuştur şeklinde bir çıkarım yapılabilmektedir.

- *Alandaki toplum hafızasında yer edinen açık alanlar korunmuş mu?*

Alanda toplum hafızasında yer edinmiş açık alanlar; yol aksları, Kilise Meydanı, Köyiçi Meydanı'dır. Bunlara ek olarak çalışma alanı sınırlarının hemen dışında kalan ancak aynı açık alanın bir uzantısı olması sebebiyle hesaba katılması gereken Kambur'un Bahçesi de Beşiktaş toplumunun hafızasında yer etmiş bir alandır. Yol aksları korunsun da yayalaştırma ile bir işlev değişikliğine uğramıştır. Kilise Meydanı ise yarı-kapalı olarak nitelendirilebilecek bir üst örtüyle yapılaşmış, meydan işlevini kaybetmiştir. Hem Kambur'un Bahçesi hem de çalışma alanında Kambur'un Bahçesi'ne bakan açık alanlar (bahçeler-avlular) tamamen yapılaşmıştır. Köyiçi Meydanı, meydan olma özelliğini korusa da merkezine eklenen Kartal Heykeli ile yeni bir görünüm kazanmıştır.

İlk ölçütte yol akslarının birer açık alan olarak korunması kentsel morfoloji açısından olumlu bulunmuş olsa da bu ölçütte alanın korunmasından öte, toplum hafızasında yer edindiği haliyle korunması öne çıkmaktadır. Kuşkusuz zaman içerisinde tarihi çevrelerde değişiklikler olması çağdaşlığı ve sürdürülebilirliği sağlamak açısından kaçınılmazdır. Bu tarz olumlu gelişmeler kullanıcıların çoğunluğu tarafından benimsenerek zaman içerisinde toplum hafızasındaki yerini almaktadır. Ancak çoğunluk tarafından kabul edilmeyen uygulamaların varlıklarını uzun süreler devam ettirseler dahi hafızada mevcut bulunan biçimin yerine geçemediği görüşmüştür (URL-22). Yayalaştırma, yayalaştırma ile gelen ticaretin sokağa taşması durumu, balık pazarının yeni üst örtüsü ve Kartal Heykeli günümüzde alanın sürekli kullanıcıları tarafından hâlâ tartışma konusu olan unsurlardır. Bu sebeple alandaki toplum hafızasında yer edinen açık alanların korunamadığı sonucuna varılmıştır.

- *Alandaki açık alan işlevleri çağdaş yaşam gereksinimlerini karşılıyor mu?*

Çalışma alanındaki yoğun yapılaşma kullanıcıların açık alan ihtiyacına yeterli alan bırakmamıştır. Dar sokaklar yaya trafiğini karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Köyiçi Meydan'ı bir kamusal açık alan olarak 21.yüzyılda meydanlardan beklenen gereksinimleri karşılayamayacak kadar küçüktür. Yıkılan yapıların yerine inşa edilen yeni yapıların gabarisi önceki ya da çevredeki yapılarla uyum içerisinde olmadığından günümüzde alan, 1922'de olduğundan çok daha basık ve sıkışmıştır. Yol aksları 2020'deki işlev ve kullanıcı yoğunluğunu kaldırmakta yetersiz kaldığından kullanıcılar alan içerisinde bir noktadan diğerine ulaşmakta bile kimi zaman zorlanmaktadır. Yağışlı günlerde yol kenarlarında biriken yağmur suları bazı altyapısal problemlere işaret etmektedir.

Şekil 17'de 2020'de bahçe olarak gösterilen alana giriş yapılamadığı da düşünülecek olursa mevcut açık alanlar ve bu açık alanların işlevleri çağdaş yaşamın gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalmaktadır.

- *Açık alan işlevleri alanın karakteriyle/anlamıyla uyumlu mu?*

Köyiçi Meydan'ı meydan olma özelliğini korumasıyla alanın karakteriyle uyumludur. Eklenen Kartal Heykel'i Beşiktaş'ın BJK'nin kurulduğu semt olmasıyla alanın genel anlamıyla uyumludur. Hatta bunun da ötesinde Kartal Heykel'i, BJK maçları öncesinde ve sonrasında bir toplanma mekânı tanımlayarak alanın anlamına değer

katmıştır. Ancak heykelin kendisi sürekli kullanıcılar (ve kısmen geçici kullanıcılar) tarafından estetik olarak benimsenememiştir.

Yoğun ticari işlev, yayalaştırma sebebiyle sokağa taşmıştır. Tentevari üst örtüler ve sokak dokusunun bütünlüğünü bozan ahşap platformlar ile tanımlanan ek mekânlar alanın karakteriyle uyumlu değildir. 1922’de ticaretin çok daha küçük birimlerde, mevcut konut dokusuyla uyumlu bir biçimde gerçekleştirildiği göz önünde bulundurularak bu ek platformların alanda varlığını sürdürmeye çalışan son birkaç konut yapısının da yaşam olanaklarını ve konforunu sınırladığı yapılan alan çalışmasında tespit edilmiştir.

- *Açık alan işlevleri alanın sürdürülebilirliğine katkı sağlıyor mu?*

Kartal heykelinin her maç öncesi-sonrası tanımladığı toplanma noktası meydanın sürekliliğini koruması sürdürülebilirliğe katkı olarak düşünülebilir. Yol akslarının da tarihi çevrede kentsel morfoloji açısından bir süreklilik tanımladığı düşünülse de günümüzdeki sirkülasyon yoğunluğuna cevap verememesiyle sürdürülebilirliğe katkı yapamamaktadır.

- *Alandaki açık alan işlev çeşitliliği korunmuş mu?*

Çalışma alanında bulunan açık alan işlevlerinden avlu ve parsel içi açık alanlar neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. İşlevsel yoğunluk dikkate değer ölçüde azalmış olmasına karşın işlev çeşitliliği artmıştır. Şekil 17’de de görüldüğü üzere 1922’de olmayan “yaya yolu” “kaldırım” gibi lejantlar mevcuda eklenmiştir. Meydan, boş parsel, avlu işlevleri alandan silinme tehlikesiyle karşı karşıya kalacak ölçüde yüzdesel olarak alan kaybetmiş olmasına karşın varlıklarını 2020’de hâlâ sürdürdüklerinden bu kriterin değerlendirmesi “çeşitlilik” ön planda olduğundan olumlu bulunmuştur.

- *Alan genelinde mevcut işlevler yapılarla uyumlu mu?*

Ticaret, 1922 Pervititch haritalarında da baskın olarak işaret edilebilen işlevlerden biridir. Bu açıdan tüm alanın ticari faaliyete yönelmesi alanın geçmişiyle taban tabana zıt ya da temelsiz değildir. Yine de 2020’de ticaretin %90-93 gibi bir oranla alanın neredeyse tek işlevi haline gelmesi radikal bir değişim olarak tanımlanabilir. Yapı ölçeğine inildiğinde önceden konut olan yapıların ticari işleve dönüştürülmesinde müdahaleler görmesi kaçınılmazdır. Tamamı konut olduğu var sayılan yapıların iç mekânları belgelenemese de cadde kotunda ticari olarak dışarı açılma gerekliliği ile cephelerinde pek çok değişim yapılmıştır. Tescilli olmasına karşın özgün girişlerinin nasıl olduğu dahi okunamayan cam cepheler/vitrinler dışında kat planlarında da az ya da çok müdahale olduğu tahmin edilmektedir. Alan geneli düşünüldüğünde yapı dokusu ve stokuyla ticaret işlevinin ihtiyaç programı yoğunluğunun uyumsuz olduğu tespit edilmiştir.

- *Alandaki tescilli ancak işlevsiz/boş yapılar iyi korunmuş mu?*

Güncel haritalarda 302 nolu yapı adası olarak geçen üst katları boşaltılmış/kullanılmayan, zemin katları ise boşaltılmaya başlanmış yapı grubu çalışma alanındaki tamamı SMÖ statüsünde tescilli yapılardan oluşan tek adadır. Yapı adasının boş olma durumu yapılarda bakımsızlığa sebep olmuştur.

- *Alandaki tescilli ve işlevli/kullanılan yapılar iyi korunmuş mu?*

Çalışma alanındaki tescilli anıtsal yapılardan Panayia Rum Kilisesi hâlâ kullanılmaya devam etmektedir. Alandaki yoğunluk sebebiyle varlığı dahi zor algılanan kilisenin bahçe duvarlarına bitişik pek çok niteliksiz ticari ek yapılmış, ancak bunun dışında iyi

korunmuştur. SMÖ statüsünde tescillenen diğer yapılar ise özellikle cephelerinde ve cadde kotlarında değişimlere uğramış, özgün durumlarına dair izlerini kaybetmiştir. SMÖ ve anıtsal yapı tescil kararlarının 2013 yılında alındığı göz önünde bulundurularak bahsi geçen değişimlerin özellikle 2013 öncesinde yapıldığı tahmin edilmektedir. Kullanılmaya devam edilen tescilli anıtsal yapı olarak kilisenin bu özgün işlevini korumuş olma durumunun korunmasına katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

• *Alanda toplum hafızasında yer edinen yapıların işlevleri korunmuş mu?*

1922 Pervititch haritalarında sokaklara isim verecek kadar toplum hafızasında yer etmiş olan eğitim işlevi ve demircilik zanaatı alandan tamamen silinmiştir. Pervititch 30, günümüzde 301 nolu yapı adasında bulunan 7-8 Hasanpaşa Fırını, Panayia Rum Ortodoks Kilisesi, toplum hafızasında yer etmiş ve korunmuş işlevlere sahiptir.

1922'de ticaretin genellikle konut yapılarının altında ya da küçük ahşap birimlerde sürdürüldüğü göz önünde bulundurularak konut işlevinin alandan neredeyse silinecek konuma gelmiş olması toplum hafızasındaki yerleşim bölgesi imajını tamamıyla değiştirmiştir. Yalnızca kilise ve eski hafızada yer etmiş birkaç ticari birimin korunmuş olması alan genelinde toplum hafızasında yer edinen yapı işlevlerinin korunmuş olduğunu söylemek için yeterli bulunmamıştır.

• *Alandaki yapıların işlevleri çağdaş yaşam gereksinimlerini karşılıyor mu?*

Alan geneline yayılan ticaret işlevi kendi içinde değerlendirdiğinde kullanıcıların çağdaş bir yaşamdan beklentilerine cevap verebilmektedir. Ancak işlev çeşitliliğinin çok az olması genel tablo için olumsuz bir durumdur.

• *Yapıların işlevleri alanın karakteriyle/anlamıyla uyumlu mu?*

Ticaret 1922'de de alandaki baskın bir işlevlerden biri olduğundan güncel durum alanın karakteriyle uyum içerisindedir. Ancak bu ticaret içeriğinin değişmesi, bölgede üretim ve üretilen ürünlerin satışları üzerine daha çok yoğunlaşan ticaretin yayalaştırma ve yapılaşma ile daha çok yeme-içme alanlarına kaymasıyla bir değişim söz konusu olmuştur. Eğitim işlevinin tamamen silinmesi, konut işlevinin silinmeye yüz tutması alana işlevleriyle birlikte "değer" ve "anlam" da kaybettirmektedir. Ticaret işlevinin kendisi değil ancak yoğunluğu alanın karakteri/anlamıyla uyumsuz olacağı bir seviyeye gelmiştir.

• *Alandaki yapıların işlevleri alanın sürdürülebilirliğine katkı sağlıyor mu?*

Ticaret, kullanım açısından alanda bir süreklilik sağlamaktadır. Ancak çevresel sürdürülebilirliğe bir katkısı yoktur.

• *Alandaki ticari işlevler korunmuş mu?*

Üretime ve zanaata bağlı işlevlerin çoğu yayalaştırma ve yapılaşma sebebiyle alandan silinmiştir. Yerlerine yeme-içmenin baskın olduğu ticari bir ağ kurulmuştur. Alandaki ticari işlev sürekli olsa da kendi içindeki çeşitliliği ve bazı iş kollarını koruyamamıştır.

• *Alandaki yapısal işlev çeşitliliği korunmuş mu?*

Ticaret işlevi bütün alana hâkim olarak işlev çeşitliliğini alandan silmiştir. Eğitim tamamen, konut büyük bir oranda ortadan kalkmıştır.

• *Alandaki kullanıcı faaliyetleri korunmuş mu?*

Günümüzde balık pazarı olan, eskiden kilise meydanı olarak bilinen alanda gerçekleştirilen etkinlikler (pazar ayinleri sonrası toplanma, paskalya vb.) alandan tamamen silinmiştir. 1922'de Beşiktaş genelinde hâlâ gerçekleştirilebilen üretim

faaliyetleri yapılaşma sebebiyle ortadan kalkmış, bu alandaki üretime dayalı ticari faaliyetlerin de büyük oranda kaybolmasına sebep olmuştur.

- *Alandaki kullanıcı profili korunmuş mu?*

1922'de aynı zamanda bir konut bölgesi olan çalışma alanı ticaretin yayılmasıyla yerleşik sakinlerini kaybetmiştir. Alanın sürekli kullanıcıları dükkân sahiplerine dönüşmüş, esas kullanıcı yoğunluğunu ise müşteriler oluşturmaya başlamıştır.

- *Alanın bütünlüğü korunmuş mu?*

Alan yapı adalarının, yol akslarının korunmasıyla morfolojik olarak korunmuştur. Ancak 1922'deki yapı stokundan ve açık alanlarından pek çok kayıp yaşamıştır. Alanın bütünlüğünün ancak kısmen korunduğu söylenebilmektedir.

7. Sonuç

Bu alan çalışmasının da göstermiş olduğu üzere işlev, tarihi çevrenin ayrılmaz bir parçası olarak bütünlük içinde korunması gereken önemli bir girdidir. Tüm anıtları, topografik yapısı ve konumuyla hâlâ İstanbul içindeki önemli konumunu korumakta olan Beşiktaş'ta merkezileşme sebebiyle işlevsel değişim/dönüşümlerin yaşandığı görülmektedir. Değişim elbette ki süreç içerisinde kaçınılmaz bir durumdur. Tarihi kent dokuları birbirini izleyen nesiller boyunca mevcut haliyle ya da müdahalelerle kullanılmıştır. Zamanla sosyal, kültürel, ekonomik yapı değiştikçe fiziksel yapı da değişmiş, fiziksel yapı ise toplum yapısında değişimlere yol açmıştır (Arabacıoğlu & Aydemir, 2007:206).

Beşiktaş özelinde bu değişimlerin en belirginini değerlendirme ölçütlerinin de ortaya koyduğu üzere hem açık alan hem de yapısal işlev çeşitliliğinin kayda değer ölçüde azalmış olmasıdır. Geçmişte yalılar, konaklar, sıra evler gibi konut yapılarına sahip olan Beşiktaş'ta günümüzde kıyı hattından başlayarak Türkalı-Abbasağa sırtlarına adeta geri çekilmeye zorlanan konut işlevi, süreklilik adına alanın tarihinin bir parçası olarak kabul edilmeli ve korunabilmelidir. Yapılaşmaya kaybedilen açık alanlar da üzerinde durulması gereken bir sonuçtur. Dönüşümün ve kayıpların durdurulabilmesi için alanın güncel sıkıntılarını göz önünde bulunduran kapsamlı bir koruma imar planı hazırlanmalı, öncelikle gabari büyümeleri önlenerek mevcut yapı stoku ve kentsel doku koruma altına alınmalıdır. Bolonya örneğinde de görüldüğü gibi tarihi dokunun işlevleriyle birlikte korunması alanın kimliği açısından önem taşımaktadır. Bu sebeple hem alanda hem de literatürde yapılacak daha derinlemesine çalışmalar ile bölgenin karakterini oluşturan işlev ve unsurlar belirlenerek plan/prensip kararlarıyla korunmalıdır.

Ticari işlev baskısı kaynaklı yoğunluk, alandaki bir diğer önemli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yoğunluk hem yaya trafiği hem de artan gabarileriyle Köyiçi Meydanı'nı adeta kuyulaştırıran yapılardan kaynaklanmaktadır. Montreal örneğinde de görüldüğü üzere yapılaşma baskısı metropol içerisinde konumlanan tarihi dokuları tehdit eden bir unsurdur ve önlemek ya da alanı sağlıklılaştırmak adına bazı kararlar alınmasını gerektirir. Alınacak bu yeni kararlarda ve hazırlanacak yeni imar planlarında yakın dönemde inşa edilmiş niteliksiz büyük hacimli yapıların yerine Köyiçi'nin dokusuna ve işlevlerine uygun yeni önerilerin geliştirilmesi düşünülmelidir. Bu öneriler içine açık alana dair fikir ve kararlarda dahil edilmelidir. Mevcut açık alanların kullanıcıya açılması, yeni kentsel boşluklar oluşturulması alandaki yoğunluğu azaltacak aynı zamanda Pervititch haritalarında görülen eski avlulu-bahçeli dokuya referans verecek biçimde çözülebilmelidir. Sokağa taşan ticaret işlevine ait platformların kaldırılması hem geçici ziyaretçi kaynaklı yoğunluk sorunu hem de çalışma alanında az bir oranda kalmış olan

konut kullanıcısının rotalarının rahatlatılması konularında önem taşımaktadır. Mevcut yapı stokunun da yeniden değerlendirilmesi gereken alanda yapılara kapasiteleriyle uygun işlevler verilmesinin de yoğunluk ve ticari baskı sorunlarının çözümünde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu yeniden işlevlendirmeler ek olarak azalan işlev çeşitliliğinin alanın karakterine uygun olarak yeniden canlandırılmasını sağlamak açısından da önemlidir. Bu bağlamda ticaret işlevinin yeme-içme odağı da eski üretim-satış merkezli durumuna dönmesi mümkün ve tutarlı olmasa da mevcuda kıyasla çeşitlendirilebilir.

Çalışma alanı işlev bağlamında yaklaşık 100 yıllık bir süreç içinde değerlendirildiğinde pek çok değişim yaşandığı görülmektedir. Ancak mevcudun korunması, iyileştirilmesi yukarıda da belirtilen kararların alınması, Beşiktaş semti genelinde daha kapsamlı araştırmaların yapılması ve kullanıcıların tüm bu süreçlere dahil edilmesiyle mümkündür.

Kaynaklar

Akbayar, N. (1998). Tarih İçinde Beşiktaş: Osmanlı Dönemi. Akbayar N. (Ed.) *Dünden Bugüne Beşiktaş* (ss. 17-27). İstanbul.

Amsterdam Bildirgesi. (1975). Erişim adresi http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf

Arabacığlu, P.F., Aydemir, I. (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. *Megaron*, 2(4), 204-212. Erişim adresi <https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-36349-ARTICLEARABACIOGLU.pdf>

Aymelek, Y., Özgencil-Yıldırım, S. (2015). Çağdaş Mimariyi Etkileyen İki Metafor: Form Fonksiyonu İzler ve Form Akışı İzler. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 33-60. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/713660>

Başkaya, A. (2002). Oswald Mathias Ungers İşlev ve Morfoloji Birlikteliğinde Bir Mimarlık Sanatı. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, No 3, 87-99. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/76234>

Çağlayan, M. (2020). Beşiktaş'ın 19. Yüzyıldaki Kentsel Dönüşümüne Bir Bakış. *Artuklu İnsan Ve Toplum Bilim Dergisi*, 2020/5 (1), 33-52. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1208762>

Çelik, Z. (2015). *19.Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Enlil, Z. (1992). *Keeping a Historic Neighborhood Lively: Integral Preservation Approaches in Paris and Bologna*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları. ss.169-204.

Gökay, D. (2009). *Beşiktaş Köyiçi Kentsel Sit Alanının 20.yy Başından Günümüze Değişimi ve Korunması İçin Öneriler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Hasol, D. (2010). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (11.bs, ss.226). Yem Yayınları, İstanbul.

İlik, Ö., Yalnız, Ö. (2020). *Kartal Heykeli ve Çevresi Tarihi Çevre Analizleri* [Pafta]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Tarihi Çevre Değerlendirme I-II dersi.

İnan, D. (2011). Mimarlıkta İşlev Kavramının Tarihsel Yanılgılarına Bir Bakış. Anay H. ve Özden Ü. (Ed.), *Günümüzde Biçim ve İşlev Tartışmasının Neresindeyiz?* (ss. 97-110). Erişim adresi https://www.academia.edu/30869534/Mimarlıkta_işlev_kavram%C4%B1n%C4%B1n_tarihsel_yan%C4%B1lg%C4%B1lar%C4%B1na_bir_bak%C4%B1%C5%9F_pdf

İstanbul III. Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu. (2018). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (4589, 27 Aralık 2018).

Jones, D. (Ed.) (2014). *Architecture: Whole Story*. Prestel Publishing, ABD.

Madran, E., Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Peker, A.U. (2003). Montreal'in Mirası. N.Şahin Güçhan (Der). *Her Dem Yeşil Yapraklı Bir Ağaç Cevat Erder'e Armağan* içinde (155-177.ss.). Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Rifaioğlu, M.N., Uçar, M. (2009). Montreal Metropolü'nde Tarihi Çevrenin Korunması. *Dosya*, 14.2, 34-42. Erişim adresi <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya14-2.pdf>

Ulaşım Koordinasyon Müdürlüğü, İstanbul Geneli Koridor Bazda Trafik Sirkülasyon-Aktarma Merkezleri ve Yayalaştırma Projeleri, t.y., Erişim adresi <http://www.ibb.gov.tr/en-US/Organization/Birimler/UlasimKoordinasyon/Documents/yayalasma.pdf> (Erişim tarihi: 20.01.2021)

URL-1: Beşiktaş Metro Kazısında 6000 Yıllık Mezarlar Bulundu. <https://arkeofili.com/besiktas-metro-kazisinda-6000-yillik-mezarlar-bulundu/> (Erişim tarihi: 10.11.2020).

URL-2: Carta Del Restauero. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-3: Venedik Tüzüğü. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-4: Amsterdam Bildirgesi. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-5: Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas (Nairobi). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114038.page=136> (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-6: Declaration of Dresden on the Reconstruction of Monuments Destroyed by War.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0824652001587379863.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-7: Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması (Washington) Tüzüğü.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-8: Nara Özgünlük Belgesi.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-9: Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0464062001536913566.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-10: Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü: Kültürel Miras Değerine Sahip Alanlarda Turizmin Yönetimi.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-11: Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının Korunması İçin ICOMOS-TICCIH Ortak İlkeleri.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0914779001536912340.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-12: Québec Declaration on The Preservation of the Spirit of Place.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0931825001587380615.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-13: Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-14: ICOMOS Türkiye Mimari Miras Koruma Bildirgesi.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-15: The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance- (The Burra Charter).
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0795934001587381516.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-16: Ahşap Mimari Mirasın Korunması için İlkeler.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0633313001536913605.pdf (Erişim tarihi 09.09.2020).

URL-17: https://cdn.getyourguide.com/img/tour_img-1856342-99.jpg

URL-18: <http://www.eskiistanbul.net/6654/yukse-kozunurluklu-uskudar-sirtlarindan-besiktas-dolmabahce-ve-bogazici-panoraması-19-yuzyil>

URL-19: <https://www.amazon.com/Montr%C3%A9al-My-Love-Story/dp/B07F6WCP6C>

URL-20: Beşiktaş Panayia Rum Kilisesi. <https://www.turanakinci.com/portfolio-view/besiktas-panayia-rum-kilisesi/> (Erişim tarihi: 10.11.2020)

URL-21: Beşiktaş'a Kartal Heykeli Dikildi, <https://www.karakartal.com/besiktasa-kartal-heykelleri-dikildiSXHBQ4026SXQ> (Erişim tarihi: 20.01.2021)

URL-22: Gadarchitecture- Beşiktaş Balık Pazarı. <https://www.gadarchitecture.com/tr/besiktas-balik-pazari--istanbul> (Erişim tarihi: 20.01.2021)

Konut Üretiminde Tipleştirilmiş Hafif Çelik Modül Sistem ile Tasarım Olanaklarının Değerlendirilmesi

Burcu YILMAZ^{1*}, Özlem EREN²

Öz

Günümüzde artan konut ihtiyacı ve deprem bölgesi olan ülkemizde geleneksel yapım sistemlerine alternatif çözümler aranması, prefabrikasyonu ve hafif yapıları ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda inşaat sektörünün malzeme ve kaynakların tüketiminde büyük paya sahip olması, sürdürülebilir yapım sistemlerini gündeme getirmiştir. Hem çevreye olan etkilerin en aza indirilmesi hem de kısa sürede yüksek konfor koşulları sunan binaların elde edilmesi için şantiye dışı üretim önem kazanmıştır. Fabrika ortamlarında kontrollü ve büyük ölçüde bitmiş olarak seri üretim mümkün olmaktadır. Bu sayede inşaat süresinin kısalmasıyla çevreye verilen rahatsızlık azaltılmakta; kontrollü üretim sayesinde malzeme fireleri en aza indirilerek kaynak korunumu sağlanmaktadır. Ayrıca hata payının en aza indirilmesi, deprem güvenliğini de artırmaktadır.

Hafifliği sayesinde deprem yüklerini daha az alan hafif çelik yapım sistemleri, ülkemizde 1999 Gölcük Depremi'nin ardından gündeme gelmiştir. Şantiye dışında üretime ve geri dönüşüme imkan veren bu yapım sistemi ile kısa sürede yapı üretimi mümkündür. Hafif çelik yapıların taşıyıcı sistemi çubuk, panel ve modül olmak üzere üç farklı şekilde düzenlenmekte olup; bu yöntemler içerisinde endüstrileşme seviyesi en yüksek olan modül sistemdir. Tesisat ekipmanlarının montajına varıncaya kadar fabrika ortamında tamamlanan modüler üniteler ile şantiye alanındaki kurulum süresi en aza indirilmektedir. Bu sayede hızlı ve güvenilir yapı inşasında hafif çelik modüler kutu sistemler alternatif bir yapım sistemi olarak önerilebilmektedir. Sürdürülebilir yapıya yönelik yaşam döngüsü süreci ele alındığında endüstrileşmiş yapım ile kaynak kullanımı ve atık miktarı kontrol edilebilmekte; sökülebilir bağlantılara sahip modüller kullanım sonrasında yenilemeye, yeniden kullanıma ve geri dönüşüme imkan vermektedir. Ayrıca modüler kutuların farklı iklim ve bölgesel koşullara uyarlanabilir olması, tüm dünya çapında kullanımına imkan vermektedir (Yılmaz, B., 2017: 1).

Anahtar Kelimeler: Hafif Çelik Yapı, Modüler Kutu Sistemler, Prefabrikasyon, Konut Üretimi,

Evaluation of Design Possibilities with a Typed Light Steel Module System in Housing Production

Abstract

Today the search for alternative solutions for traditional construction systems in our country, which is a region of increasing housing needs and earthquakes, has brought prefabrication and lightweight structures to the forefront. Meanwhile, the construction sector is consuming large amounts of materials and resources which has created a need for sustainable construction systems. Off-site production has become a great sustainable

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yapı Bilgisi Yüksek Lisans Programı, İstanbul

² Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

*İlgili yazar/Corresponding author: burcuzun92@gmail.com

Gönderim Tarihi / Received Date: 26.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.08.2022

practice to both to minimize the effects on the environment and to obtain buildings that offer high comfort conditions in a short time. Controlled and largely finished mass production is possible in factory environments. In this way, the disturbance to the environment is reduced by shortening the construction period, and thanks to controlled production, material waste is minimized, and resource conservation is ensured. In addition, minimizing the margin of error also increases earthquake safety.

Light steel construction systems, which absorb less earthquake loads thanks to their lightness, came to the forefront in our country after the 1999 Gölcük Earthquake. This construction system allows production and recycling outside the construction site making it possible to produce buildings faster. The carrier system of light steel structures is arranged in three different ways: stick, panel, and module. Among these methods, the module system has the highest industrial efficiency. With the modular units being prepared in the factory environment prior to the assembly of the installation equipment, the installation time in the construction site is minimized. In this way, light steel modular box systems is a highly recommendable alternative construction system for fast and reliable building. Considering the life cycle process for sustainable construction, consumption of resources and the amount of waste can be monitored through industrialization. Modules with detachable connections allow refurbishment, reuse, and recycling after use. In addition, the adaptability of modular boxes to different climates and regional conditions allows for their use all over the world (Yılmaz, B., 2017: 1).

Keywords: Light Steel Structure, Modular Box Systems, Prefabrication, Housing Production,

1. Giriş

Hafif çelik modüler kutu sistem, sahip olduğu pek çok avantaja karşın ülkemizde yeterince tanınmamakta ve uygulanmamaktadır. Avrupa'da ve Amerika'da oldukça yaygın olarak kullanılan bu yapıım sisteminin ülkemizde de yaygınlaşabilmesi için sunmuş olduğu imkanlar konusunda yeterli bilincin oluşması gerekmektedir. Hafif çelik modüler kutu sistemli yapıların montajının doğru bir biçimde yapılabilmesi için birleşim detaylarını iyi bilen, kalifiye elemanlar gerekmektedir. Yeterli proje ve uygulama becerisine sahip iş gücü eksikliği, sistemin tercih edilmesini azaltan unsurlardan birisidir. Ayrıca çelik kelimesi ardında çok pahalı olduğu önyargısını taşımaktadır (Balci, E., 2003: 43). Çelik strüktüre sahip yapı üretiminin geleneksel yapıım sistemlerine kıyasla pahalı olarak görülmesi, yapıların sadece taşıyıcı sistemlerinde kullanılan ürünlerin piyasa koşullarındaki parasal değerleri ile değerlendirilmesinin bir sonucudur (Özdil, S., 2001a: 1; Canitez, İ., S., 2002: 78). Ancak maliyetin üretim aşamasından kullanım ömrü sonuna kadarki yaşam döngüsü boyunca bir bütün olarak düşünülmesi gerekmektedir. Taşıyıcı sistem maliyetinin toplam maliyete oranı çok genel anlamda %5 ile %15 arasında olup; ülkemizde üretilen yapıların genelinde %15, konut yapıları özelinde ise %30 alınabilir. Çeliğin diğer ürünlere göre %20 daha pahalı olduğu düşünülürse %15'lik kısmın %20 pahalı olması sistemin tamamına %3-4'lük bir ek yük getirmektedir. Bu oran konut yapılarında %6-%10 arasında olup; bu ek gider kalemi bir ölçüde deprem dayanım ve can güvenliğinin bedeli olarak da görülebilir (Özdil, S., 2001b: 2; Canitez, İ., S., 2002: 78).

Yapının erken tamamlanarak yatırım finansmanlarının geri dönüşümünün hızlanması, kalıp ve iskele giderlerinin en aza indirilmesi, daha az sayıda işçi ile sistemin montajının yapılabilmesi, çelik elemanların fabrikalarda ön üretimli olarak üretilmesi sayesinde malzeme firelerinin en aza indirilmesi, %100'e yakın geri dönüştürülebilmesi, dünya genelinde bankaların ve sigorta şirketlerinin çelik yapılara daha kolay kredi ve sigorta

güvencesi sağlayarak ödeme kolaylıkları sağlaması gibi avantajları da göz önüne alındığı takdirde sistemin geleneksel sistemlerden maliyet olarak bir farkının olmadığı görülecektir (Yıldırım, S. G., 2003: 99). Ülkemizde hafif çelik sistemlere ait özel bir yönetmeliğin henüz bulunmaması ve sistem hakkındaki bilinmezlikler, kullanımının yeteri kadar yaygınlaşmamasının başlıca nedenlerindedir. Ayrıca modül sistem denildiğinde akla kısıtlı planlamanın gelmesi sebebiyle mimarlar genellikle bu yapım sistemine karşı önyargılı yaklaşmaktadır. Ancak pek çok farklı alternatif oluşturulması mümkün olup; özellikle zaman faktörünün önemsendiği yapılarda alternatif bir yapım sistemi olarak düşünülebilir. Sökülebilir bir sistem olmasının sunduğu esneklik ve sürdürülebilirlik imkanları da göz önüne alınarak yaşam döngüsü sürecinin değerlendirilmesi ile sistem hakkındaki ön yargıların kaldırılabilceği düşünülmüştür. Bu çalışmada örnek bir modül tasarlanarak standart bir modül ile esnek tasarımın mümkün olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır (Yılmaz, B., 2017: 3).

2.Hafif Çelik Modül Yapı

Prefabrikasyon, ön montaj, modülarizasyon ve şantiye dışı fabrikasyon yapı sistemlerinin ve/veya parçalarının şantiye dışında ve fabrikalarda montajını veya fabrikasyonunu kapsamaktadır. Şantiye dışında tamamlanan bu sistemler veya parçalar, uygun zamanda monte edilmek üzere uygulama sahasına taşınmaktadır. Modüler kutular, uygulama sahasına getirilmeden önce büyük ölçüde tamamlanmış olarak üretilmektedir. Bu durum şantiye alanında ortaya çıkan inşaat atıklarını önemli ölçüde sınırlayarak inşa sahası atık yönetimine doğrudan katkıda bulunmaktadır (Erturan, B. ve Eren, Ö., 2012: 685). Günümüzde modüler yapım sistemleri, gelişen teknoloji ve geniş malzeme yelpazesi ile geleneksel yapım sistemlerine hem tasarımlarıyla hem de fonksiyonellikleri ile rakip duruma gelmiştir. Sistemin standart kalite güvencesi ve zamanında tamamlanma garantisi, kalite ve zamandan ödün vermek istemeyen işverenler tarafından tercih edilmesini sağlamaktadır.

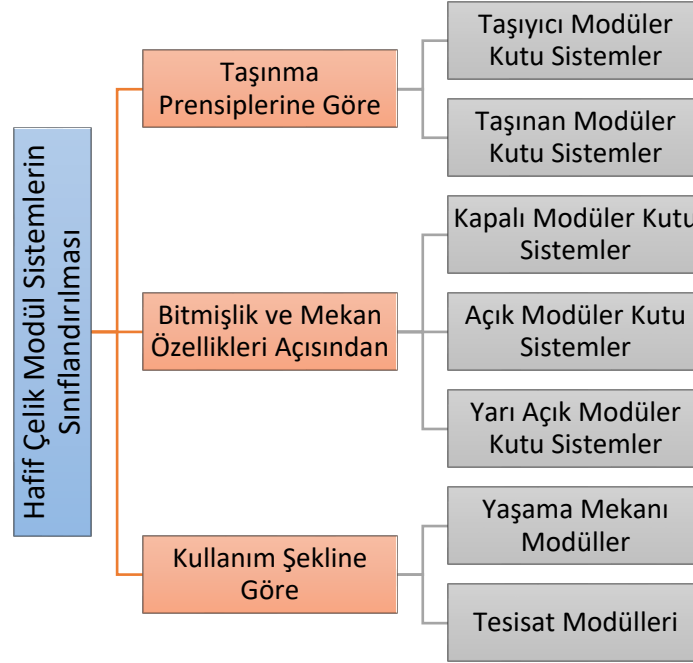
1983'te modüler yapım sistemlerine destek sağlamak amacıyla, ticari amaç gütmeyen ve uluslararası bir kuruluş olan The Modular Building Institute (MBI) kurulmuştur. Bu kuruluş, modüler yapım sistemlerini üreticilere ve kullanıcılara tanıtarak yeni uygulamalardan haberdar etmeyi, modüler yapım sistemlerinin gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Tuna Sezer, G., 2015: 47).

Hafif çelik sistem, ağırlığının daha az olması sayesinde malzeme, enerji, taşıma ve emisyon açısından verimlidir (Eren, Ö. ve Başarır, B., 2013: 123). Ayrıca yapım sisteminin sökölüp takılabilmesi ve galvaniz çeliğin %100 geri dönüşümlü bir malzeme olması, betonarme ve ahşaba göre avantaj sağlamaktadır (Yıldırım, S. G., 2010: 68). Yapı elemanı, çelik çerçeve ve modüler ünitelerin prefabrikasyonu ile hata payı azaltılarak işçilik kalitesi daha yüksek yapılar inşa edilebilmektedir (Eren, Ö. ve Başarır, B., 2013: 128). Bu bağlamda hafif çelik yapım sisteminin modüler olarak uygulanması, daha kaliteli ve hızlı sonuçlar alınmasını sağlamaktadır.

2.1. Hafif Çelik Modül Sistemlerin Sınıflandırılması

Hafif çelik modül sistemler kendi içerisinde taşınma prensiplerine göre, mekan özellikleri açısından ve kullanım şekline göre sınıflandırılabilir (Tablo 1.).

Tablo 1. Modüler kutu sistemlerin sınıflandırılması (Erturan, B. ve Eren, Ö., 2012: 686'dan uyarlanmıştır.)

2.1.1. Taşınma prensiplerine göre sınıflandırılması

Hafif çelik modül sistemler taşınma prensiplerine göre incelendiğinde modüller taşıyıcı ve taşınan olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Modüllerin bir araya getirilmeleri yığma yapı yöntemi, iskelet sisteme montaj yöntemi ya da iki yöntemin bir arada kullanılması ile gerçekleştirilmektedir. Montaj şeklinin belirlenmesinde ise modüllerin taşıyıcılık özellikleri etkili olmaktadır (Erturan, B. ve Eren, Ö., 2012: 688-689). Modüllerin montajı vinçler ile kaldırılarak gerçekleştirildiğinden kaldırma esnasında oluşan ek gerilmeler dikkate alınmalıdır (Ekinci, S., 2006: 72).

2.1.1.1. Taşıyıcı modüler kutu sistemler

Taşıyıcı modüller, kendi yüklerini taşımalarının yanı sıra üzerlerine gelen yükleri de karşılayarak taşıyıcı strüktürün bir parçası olarak görev almaktadır. Bu sayede modüller, taşıyıcı bir iskelete gereksinim olmadan yığma yapı yöntemi ile düzenlenebilmektedir. Yığma yapı yöntemiyle yapı kuruluşu, taşıyıcı özellikteki modüllerin yan yana ve/veya üst üste düzenlenmesi ile oluşturulmaktadır. Modüller, tuğla duvar örer gibi yan yana ve üst üste konarak birbirlerine monte edilmektedir. Sistemin kurulumunda, açık veya kapalı modüller kullanılabilir. Modüllerin birleştiği yüzeylerde oluşabilecek çift duvar ve döşemeler, yalıtım veya tesisat uygulamaları için avantaj sağlamaktadır (Erturan, B. ve Eren, Ö., 2012: 688).

2.1.1.2. Taşınan modüler kutu sistemler

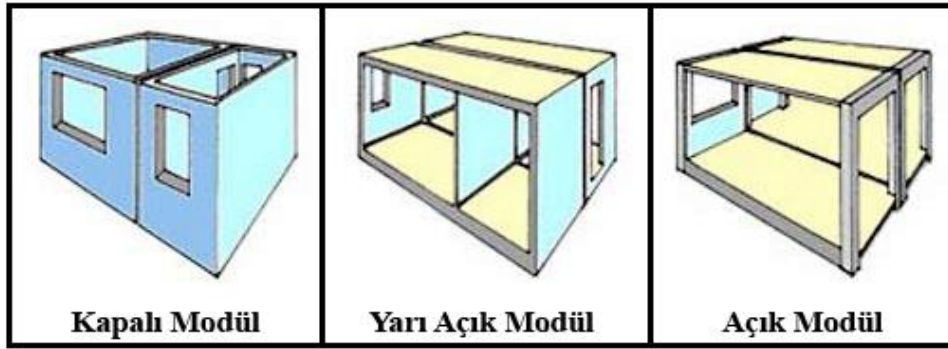
Taşınan modüler kutular, yalnızca kendi yüklerini taşımakta ve sisteme etki eden diğer kuvvetlerin karşılanmasında görev almamaktadır. Taşıyıcılık özelliği bulunmayan bu modüler kutular ile bir yapı oluşturulmak istendiğinde, taşıyıcı bir iskelete ya da rijit bir askıya ihtiyaç duyulmaktadır. Yapı oluşumu, taşıyıcı özelliği bulunmayan bu modüllerin taşıyıcı bir iskelet yardımı ile taşınması veya merkezi bir çekirdeğe asılması ile sağlanmaktadır. İskelet sisteme montaj yönteminde modüler kutu üniteler, şantiyede önceden hazırlanmış bir iskelet strüktürün içerisine yanlardan sürülerek, alttan yukarı doğru kaydırılarak veya yukarıdan aşağıya sarkıtılarak yerleştirilmektedir. Sistemin

kuruluşunda, kapalı modüler kutular daha çok tercih edilmekte olup; ana taşıyıcı iskelet strüktürdür.

Ayrıca hem yığma hem de iskelet sistemin bir arada kullanıldığı karma sistemler de oluşturulabilmektedir. Bu sistemlerde modüler kutu ünitelerin bir kısmı yığma sistem prensibine göre monte edilirken, diğer bir kısmı taşıyıcı bir iskelet içerisine monte edilmektedir (Erturan, B. ve Eren, Ö., 2012: 689).

2.1.2. Bitmişlik ve mekan özellikleri açısından sınıflandırılması

Hafif çelik modüler kutu üniteler bitmişlik ve mekan özellikleri açısından; kapalı, açık ve yarı açık modüller (Şekil 1.) olmak üzere üç farklı şekilde sınıflandırılmaktadır (Eren, Ö., 2014: 29)

Şekil 1. Bitmişlik ve mekan özellikleri açısından modüler kutular (Eşsiz, Ö. Ve Koman, İ., 2007: 1-5)

2.1.2.1. Kapalı modüler kutu sistemler

Kapalı modül sistemde, modüler kutuların her tarafı sınırlandırılarak mekan boyutları belirlenmiş olduğundan bu modüllerin gelişme olanağı yoktur (Eşsiz, Ö. ve Koman, İ., 2007: 1-5; Eren, Ö., 2014: 29). Bu nedenle bu modüller ile yapılan yapılarda planlama esnekliği bulunmamaktadır. Kapalı modüler kutular; tam kapalı, cepheleri açık ve üst yüzeyi açık olarak üç farklı şekilde üretilebilmektedir (Eşsiz, Ö. ve Koman, İ., 2007: 1-5; Eren, Ö., 2014: 29). Kapalı modüllerin büyüklüğü, taşınabilme imkanı ile sınırlıdır. Modüllerin boyutu, karayolu trafik kanunlarının izin verdiği ölçüde olabilmektedir. Bu nedenle modüllerin bir yöndeki boyu, 2.40 m veya 3.30 m'den daha fazla olmamalıdır. Mekan boyutları modül boyutları ile ilişkili olduğundan, bu modüller daha çok konut yapıları için uygundur (Ekinci, S., 2006: 73; Eşsiz, Ö. ve Koman, İ., 2007: 1-5; Eren, Ö., 2014: 30). Kapalı modüler kutular, kendi içlerinde rijit bir konstrüksiyon oluşturmaktadır. Bir araya getirilmeleri, yığma strüktürlerdeki gibidir. Farklı boyutlardaki kapalı modüller, üst üste ve/veya yan yana koyularak değişik düzenlemeler yapılabilmektedir (Eşsiz, Ö. ve Koman, İ., 2007: 1-5; Eren, Ö., 2014: 30).

2.1.2.2. Açık modüler kutu sistemler

Açık modüler kutuların enlemesine veya boylamasına yöndeki yüzeyleri açıktır. Sınırlanan yüzeyler taşıyıcı duvar, taşıyıcı iç duvar veya taşıyıcı çerçeve içinde bölücü duvar olabilmektedir. Modüllerin sınırlandırılmayan yüzeyleri, diğer modüller ile birleştirilerek daha büyük mekanların oluşturulabilmesine imkan vermektedir. Açık modüler kutu sistemlerdeki amaç hem nakliyenin kolaylaştırılması hem de modüllerin birleştirilebilmesi sayesinde planlama esnekliği sağlanmasıdır. Aynı zamanda malzeme tasarrufu yapılmasına da imkan vermektedir. Örneğin bir tavan ile sınırlandırılmamış bir modülün üzerine gelecek diğer bir modülün tabanı, alttaki modülün tavan görevini de

üstlenmektedir. Bu sayede alttaki modül için ayrıca bir tavan yapılmasına gerek kalmamakta ve malzemeden tasarruf edilmektedir (Ekinci, S., 2006: 74; Eşsiz, Ö. ve Koman, İ., 2007: 1-5; Eren, Ö., 2014: 30).

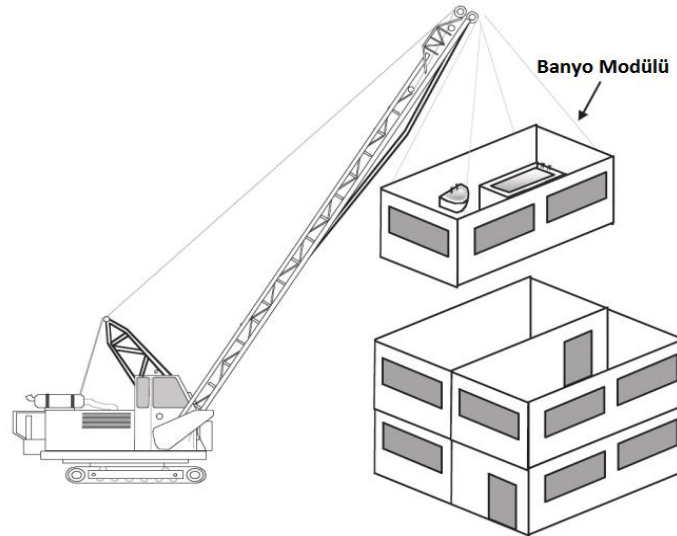
Açık modüler kutular, tamamen sınırlandırılmamış, üç boyutlu çerçeve şeklinde de üretilebilmektedir. Bu durumda taşıyıcı çerçeve, fabrika veya şantiye alanında montajdan sonra bölücü duvarların eklenmesi ile sınırlandırılmaktadır (Eşsiz, Ö. ve Koman, İ., 2007: 1-5; Eren, Ö., 2014: 30).

2.1.2.3. Yarı açık modüler kutu sistemler

Yarı açık modüler kutu sistemler, kapalı ve açık modüler kutuların bir arada kullanılması ile oluşturulmaktadır (Eren, Ö., 2014: 30).

2.1.3. Kullanım şekline göre sınıflandırılması

Hafif çelik modüler kutu üniteler, yapıda yaşama mekanlarını oluşturmak için kullanılabilir gibi, yapının yalnızca tesisat bölümlerinde de kullanılabilir. Yaşama mekanları modülleri; kapalı, açık veya yarı açık modüllerin bir araya getirilmesi ile yaşama mekanlarının oluşumunu sağlamaktadır. Tesisat modülleri, yapının ince işçiliği fazla olan birimlerinde kullanılmaktadır. Bu modüller, fabrikalarda bitmiş olarak kullanıma hazır bir biçimde üretilmekte ve şantiye alanına taşınarak yalnızca montaj işlemleri yapılmaktadır (Şekil 2.). Tesisat modülleri içerisinde gerekli sıhhi tesisat ekipmanları, aksesuar, havalandırma, ısıtma gibi kanallar yerleştirilmiş biçimde üretilmektedir. Modüller binaya kaba inşaat aşamasında getirilerek tesisat modülleri için önceden bırakılan boşluklara monte edilmektedir (Eşsiz, Ö., 1997: 20-130; Erturan, B. ve Eren, Ö., 2012: 690).

Şekil 2. Banyo modülünün vinç ile montajı (Emmit, S. ve Gorse, C., 2010: 495)

3. Hafif Çelik Modülün Konstrüksiyon Kuruluşu ve Örnek Proje Oluşturulması

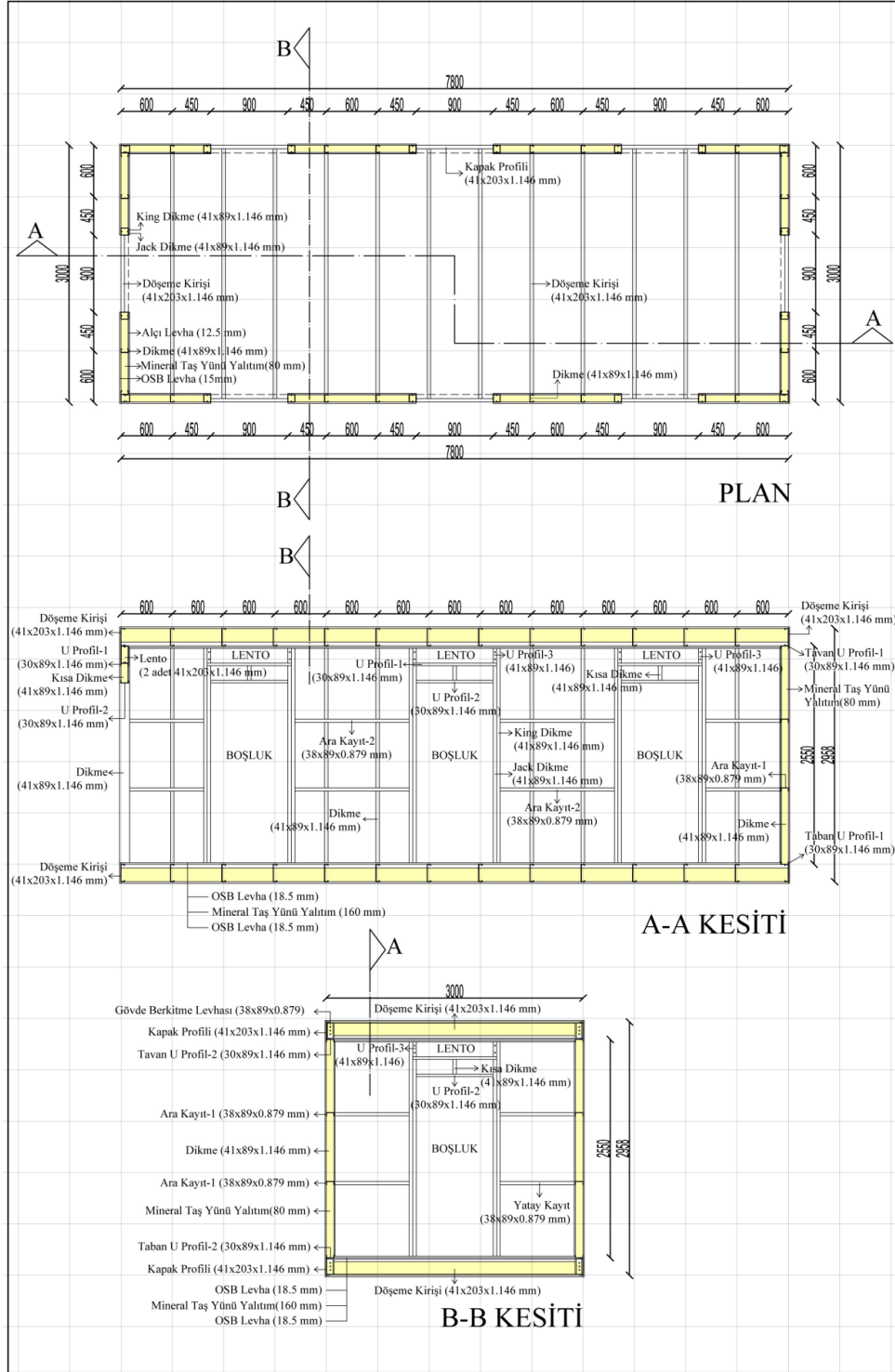
Hafif çelik modüller çubuk veya düzlemsel taşıyıcı elemanların bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Modüler kutu yapım sisteminde asıl sorun, modüler kutuların birbirleriyle olan bağlantılarının çözülmesidir. Modüller arasındaki tolerans payları önemlidir (Eşsiz, Ö. ve Koman, İ., 2007: 1-5). Hafif çelik modül yapım sisteminde yapı elemanları, modüler kutular şeklinde ve neredeyse tamamen bitmiş üniteler halinde şantiyeye getirilmektedir. Sistemin çalışma prensipleri, hafif çelik çerçeve sistem ile aynıdır. Ancak

her bir modül, kendi içerisinde rijit bir kafes oluşturmaktadır. Ünitelerin prefabrikasyonu genellikle tesisat ekipmanlarını da içermektedir (Ekinci, S., 2006: 71). Vinçler vasıtasıyla kaldırılarak üst üste konulan modüller, dıştan çelik kablo veya farklı çelik gergi elemanları ile birbirine sabitlenerek çok katlı hafif çelik yapı oluşumu sağlanmaktadır. Sistemin temeli prefabrikasyona dayalı olduğundan genellikle modül boyutları sabittir (8 x 3.2 m). Ayrıca bu modüller, yeniden kullanıma uygun ve yer değiştirebilecek şekilde tasarlanmaktadır (Terim, B., 2006: 46).

Çalışma konut yapıları ile sınırlandırılmış olup; konutların iki modülden oluşacağı düşünülerek dubleks, tripleks gibi kullanımlar kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışmanın daha fazla sayıda modülden oluşan konut yapıları ya da farklı fonksiyonlar için geliştirilmesi mümkündür. Bu örnek çalışma ile standart bir modülle farklı tasarım imkanlarının ortaya konulması ve tasarım kararlarının yaşam döngüsünü nasıl etkilediğinin anlatılması amaçlanmıştır. Tasarım evresi, yapı ile ilgili ana kararlar verildiği için yaşam döngüsü sürecini doğrudan etkilemektedir. Bir yapının tasarımında yapının fonksiyonu, kullanım amacı, kullanıcı ihtiyaçları ve ekonomik koşulların yanı sıra sürdürülebilirlik hedefi doğrultusunda esneklik, yeniden kullanım ve geri dönüşüm gereksinimleri etkili olmaktadır. Yapının fonksiyonu mekan boyutlarını, kullanım amacı konfor gereksinimlerini, ekonomik imkanlar konfor koşullarını belirlerken; sürdürülebilirlik hedefi, sökülebilir ve geri dönüştürülebilir nitelikte olmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada kullanılan modülün, çalışma boyunca önemi vurgulanan yaşam döngüsü süreci göz önünde bulundurularak değişen kullanıcı ihtiyaçlarına, yeniden kullanıma ve geri dönüşüme imkan verebilecek şekilde esnek tasarıma sahip olması önemsenmiştir. Modüllerin yan yana ve üst üste çeşitli şekillerde düzenlenebilmesi ile iç planlamalarının değişebilir nitelikte olması sayesinde kullanım ömrünün uzatılması hedeflenmiştir. Yapının eskimesi durumunda ise modüllerin sökülerek sağlam bileşenlerin yeniden kullanılabilmesi ya da kullanılamayacak durumdaki bileşenlerin geri dönüştürülebilmesi ile sürdürülebilirliğin sağlanması amaçlanmıştır. Bu hedeflere ulaşılmasında modül tasarımı, yaşam döngüsü aşamalarını etkilediği için oldukça önem taşımaktadır.

Tasarım evresinde belirlenen yapı fonksiyonu ve kullanım amacı, modül kuruluşunu doğrudan etkilemektedir. Modül boyutları, geçilmesi gereken açıklık miktarı, yüzeylerdeki boşluk oranları, kullanılacak bileşenlerin boyutları ve sayısı gibi üretimi etkileyen faktörler tasarım evresinde alınan kararlar doğrultusunda belirlenmektedir. Bu nedenle öncelikle kullanıcı profilinin belirlenmesi gerekmektedir. Yapının bireysel kullanım, toplu kullanım ya da afet sonrası kullanım gibi hizmet edeceği amaç modül niteliklerini belirlemekte ve bu da üretim evresini etkilemektedir. Bu çalışmada kullanılan modülün (Şekil 3.) kullanıcı profili esnek tutularak değişen ihtiyaçlara uyarlanabilir nitelikte olması hedeflenmiş; iç mekan düzenlemeleri ile yan yana ya da üst üste gelme alternatifleri kullanıcının tercihi bırakılmıştır. Modülün boyutu ise hafif çelik profillerin 60 cm akslarla düzenlenmesinden dolayı 60 cm'in katları olacak şekilde 3 m x 7.8 m olarak belirlenmiştir. Çalışma boyunca 60 cm'lik gridlerden oluşan altlık kullanılmıştır. Boyutların belirlenmesinde modüllerin fabrikadan şantiye alanına nakliye edilme faktörü de etkili olmuştur. Modül yüksekliği, karayolları üzerinde yer alan köprüler göz önünde bulundurularak 3 m'yi aşmayacak şekilde belirlenmiştir. Fabrika ortamında tesisat sistemi ve kaplamaları ile tamamen bitmiş olarak üretilen modülün taşıyıcı strüktürü; taban döşemesi, tavan döşemesi ve taşıyıcı dış duvarlardan oluşmaktadır (Şekil 4.). Modül cephesindeki boşluklar, planlamada esneklik sağlanabilmesi amacıyla modüller döndürülse ya da kaydırılsa dahi birbirlerini karşılayabilmeleri için simetrik olarak düzenlenmiştir. Bu boşluklar planlama gereksinimlerine göre kapı ya da pencere olarak kullanılabilmekte; gerekirse kaplama malzemeleriyle örtülerek işlevsiz hale getirilebilmektedir. Boşluklar kapı olarak da kullanılacağı için genişlikleri 90 cm

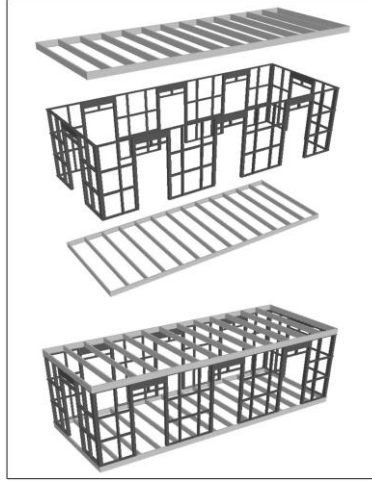
yükseklikleri ise 210 cm olarak belirlenmiştir. Pencerelerin döşemeye kadar olmasının istenmediği durumlarda profil eklenerek pencere yükseklikleri kısaltılabilmektedir. Plan kararının verilmesi sonucunda pencere ve kapı elemanlarının fabrika ortamında ya da şantiye ortamında takılması mümkündür (Yılmaz, B., 2017: 71-72).

Şekil 3. Çalışma modülü planı ve kesitleri (Yılmaz, B., 2017: 73)

Şekil 3.'te duvar ve döşeme kuruluşlarının daha anlaşılır olması için görünüşe giren kaplama elemanları gösterilmemiştir.

Şekil 4. Çalışma modülüne ait taşıyıcı duvar ve döşeme strüktürü (Yılmaz, B., 2017: 74)

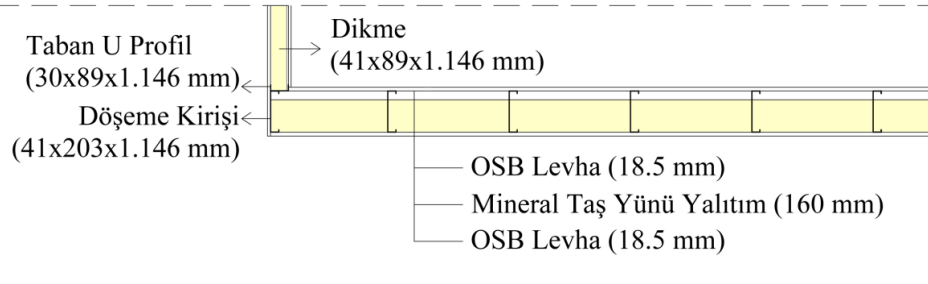
Plan kararları sonucunda belirlenen modül boyutu ve açıklık oranları üretim için gerekli olan bileşenleri belirlemektedir. Planın karmaşıklığı fabrika ortamındaki üretim süresini belirlerken; gerekli bileşen miktarı maliyeti etkilemektedir. Modül planının kendi içerisinde standardizasyonunun sağlanması sonucunda eleman çeşitliliğinin azaltılması, ekonomik ve hızlı üretime imkan vermektedir. Bu sebeple çalışma modülünde standart profiller kullanılarak özel profil üretiminden kaçınılmıştır. Tasarlanan çalışma modülünün üretimi için gerekli olan bileşenler Tablo 2.'de gösterilmektedir (Yılmaz, B., 2017: 74).

Tablo 2. Çalışma modülünün taşıyıcı strüktüründe kullanılan bileşenler (Yılmaz, B., 2017: 75)

PERSPEKTİF	BİLEŞEN ADI		SAYISI	KESİTİ (mm)	UZUNLUĞU (mm)
	Dikme (C Profil)	Ana (King) Dikme	44	41x89x1.146	2550
		Destek (Jack) Dikme	16	41x89x1.146	2350
	Taban U Profil	Taban U Profil-1	8	30x89x1.146	1050
		Taban U Profil-2	4	30x89x1.146	1500
	Tavan U Profil	Tavan U Profil-1	2	30x89x1.146	3000
		Tavan U Profil-2	2	30x89x1.146	7800
	Döşeme Kirişi (C Profil)		28	41x203x1.146	3000
	Kapak Profili (U Profil)		4	41x203x1.146	7800
	Ara Kayıt (U Profil)	Ara Kayıt-1	16	38x89x0.879	1050
		Ara Kayıt-2	8	38x89x0.879	1500
	Lento	C Profil	16	41x203x1.146	982
		U Profil-1	8	30x89x1.146	1064
		U Profil-2	8	30x89x1.146	982
		U Profil-3	16	41x89x1.146	203
		Kısa Dikme	8	41x89x1.146	229
	Gövde Berkitme Levhası (C Profil)		56	38x89x0.879	200

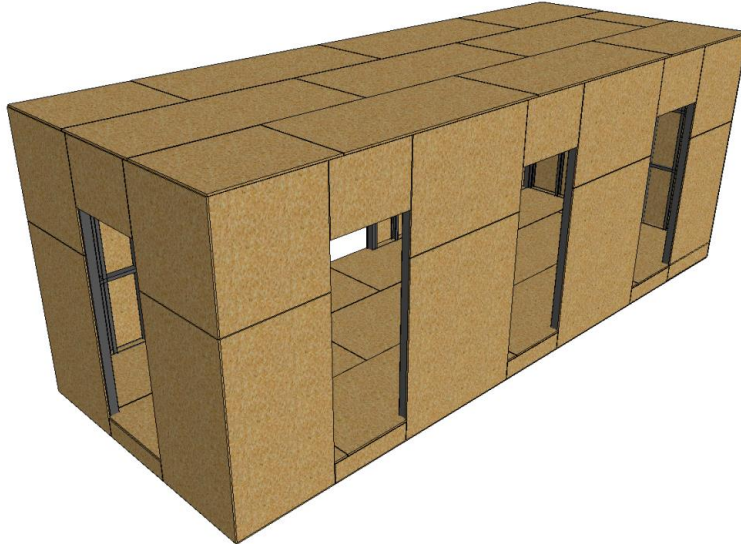
3.1. Döşeme Kuruluşu

Hafif çelik modüler kutu kuruluşunda tavan döşemeleri, taban döşemelerine göre daha ince kesitli olabilmektedir. Ancak bu çalışmada modüllerin üst üste gelme durumları göz önünde bulundurularak taban ve tavan döşemeleri aynı şekilde tasarlanmıştır. Döşemeler kısa doğrultuda 60 cm akslarla düzenlenen 41 x 203 x 1.146 mm kesitli C profile sahip döşeme kirişlerinden oluşmaktadır. Döşeme kirişlerinin kesiti hafif çelik profil tablolarından geçilen açıklığa ve kirişlerin düzenlenme aralığına uygun olarak seçilmiş olup; planda geçilen açıklığa bağlı olarak değişmektedir. Çalışma modülünde döşeme profillerinin arasında kalan boşluklar 160 mm mineral taş yünü yalıtım ile doldurulmuştur (Şekil 5.). Bu boşluklar tesisat sisteminin düzenlenmesine de imkan vermektedir (Yılmaz, B., 2017: 76-77).

Şekil 5. Çalışma modülünde döşeme kirişleri arasında kalan boşlukların yalıtım malzemesi ile doldurulması (Yılmaz, B., 2017: 77)

Modüller fabrika ortamında tamamlanıp şantiye alanına nakledileceğinden hem stabilitesinin artırılması hem de şantiye işlerinin azaltılması için döşemelerin alt ve üst yüzeyleri OSB levhalar ile kaplanmış olarak tasarlanmıştır (Şekil 6.) (Yılmaz, B., 2017: 77).

Şekil 6. Döşemeleri ve taşıyıcı duvarlarının dış yüzeyleri OSB levhalar ile kaplanan çalışma modülü perspektifi (Yılmaz, B., 2017: 77)

Kaplama levhasının kalınlığı, kullanılan malzeme türüne ve döşeme kirişlerinin düzenlenme aralıklarına bağlı olarak belirlenmektedir. Bu çalışmada OSB levha tercih edildiğinden ve döşeme kirişleri 600 mm aralıklarla düzenlendiğinden kaplama malzemesinin minimum 18.5 mm kalınlığa sahip olması gerekmektedir. Çalışma modülünde döşeme altı kaplama levhaları, standart üretim boyutlarını aşmayacak ve

döşeme kirişlerine montaja uygun olacak biçimde boyutlandırılmıştır (Yılmaz, B., 2017: 77-78).

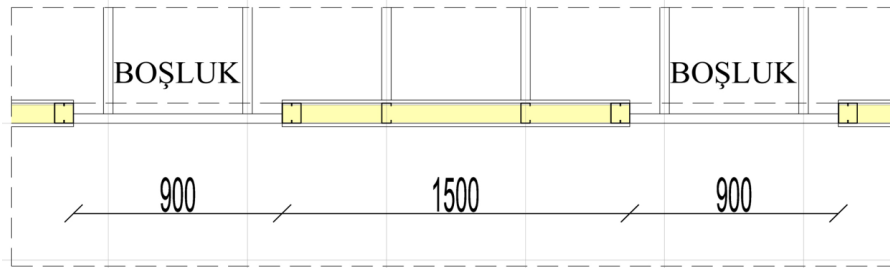
3.2. Duvar Kuruluşunun Tasarlanması

Çalışma modülünde dış duvarlar taşıyıcı olarak düzenlenmiş olup; iç mekan kuruluşunda kullanılan bölücü paneller taşıyıcı strüktürün bir parçası olarak düşünülmemiştir. Duvar kuruluşları maksimum 60 cm akslarla düzenlenen C profilli dikmelerden oluşturulmuştur. Bu profillerin kesitleri duvarın taşıyıcılık özelliğine ve yüksekliğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Dikmeler alt ve üst kısmında düzenlenen taban ve tavan U profilleri ile bir arada tutulmaktadır. Profil aralıklarının düzenlenmesinde, kullanılacak kaplama malzemelerinin boyutları da göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca taşıyıcı dikmelerin döşeme kirişleri ile aynı doğrultuda düzenlenmesine dikkat edilmiştir (Yılmaz, B., 2017: 79).

3.2.1. Taşıyıcı duvarların tasarlanması

Çalışma modülünde yalnızca dış duvarlar taşıyıcı olarak düzenlenmiştir. Modül iç yüksekliğini oluşturan dikme uzunluğu 255 cm olarak belirlenmiştir. Taşıyıcı duvarlarda kullanılan profil boyutları duvar yüksekliğine, dikmelerin düzenlenme aralıklarına ve kat sayısı gibi faktörlere göre belirlenmektedir. Çalışma modülünde taşıyıcı duvar dikmeleri maksimum 600 mm aralıklarla düzenlenmiş; çalışma kapsamında bir ve iki katlı yapı oluşumu ele alınmıştır. Bu nedenle iki katlı yapı oluşumunda modülün hem zemin katta hem de ikinci katta kullanımı mümkün olduğundan, dikme boyutları zemin katta kullanıldığı duruma göre belirlenmiştir.

Dikmelerin taban ve tavan U profili içerisine monte edilebilmesi için derinliğinin daha az olması gerektiği akla gelebilir ancak C profillerin derinliği flanşların dışından dışına ölçülendirilirken; U profillerin derinliği flanşların içinden içine ölçülendirilmektedir. Boşluk açılan kısımlarda tavan U profilleri kesintiye uğramazken; taban U profilleri boşluğun döşemeye kadar olması durumunda kesintiye uğramaktadır. Çalışma modülünde açılan tüm boşlukların döşemeye kadar olması sebebiyle taban U profilleri kesintiye uğramıştır. Taşıyıcı duvarlarda en önemli problemlerden biri; kapı ve pencere boşlukları ile taşıyıcı çerçevenin kesintiye uğrayarak zayıflamasıdır. Bu sorun boşluk üzerinde düzenlenen üzerindeki yükleri dağıtacak bir lento ile çözülmektedir. Çalışma modülünde boşluklar arası mesafe 150 cm olarak düzenlenmiştir (Şekil 7.) (Yılmaz, B., 2017: 80-82).

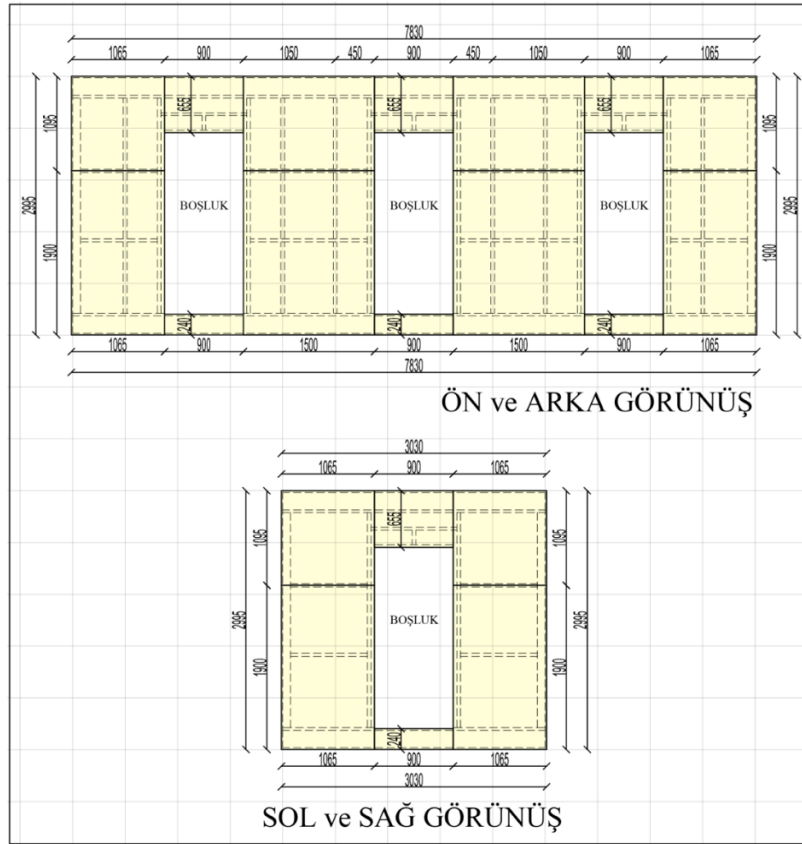
Şekil 7. Çalışma modülünde boşluklar arası mesafe (Yılmaz, B., 2017: 82)

Yüksekliği 2.46 m veya bundan daha az olan duvarlar için bir sıra kayıt-kuşak yerleştirilmesi önerilmekte iken; 2.46 m ve 3.68 m'ye kadar yüksekliğe sahip duvarlar için iki sıralı yatay kuşak kullanılması önerilmektedir. Kullanılacak bu ara kayıtların en az 38 mm genişliğe ve 0.879 mm kalınlığa sahip olması gerekmektedir. Ara kayıtlar dikmelerin gövdelerine yapılabildiği gibi sadece flanşların dış yüzünden de geçirilebilmektedir (Canadian Sheet Steel Building Institute, 2005: 4/16). Bu çalışmada dikmelerin gövdelerine yapılan uygulama tercih edilmiştir. Bu tasarım kararı kullanılacak ara kayıt

profilini etkilemektedir. Örnek çalışma modülünde duvar yüksekliği 2.55 m olduğundan 2 adet ara kayıt kullanılarak yanal yüklere karşı destek sağlanmıştır.

Dış duvarların iki yüzeyinde de kullanılan kaplama levhaları stabilitenin sağlanmasında da etkili olmaktadır. Çalışma modülü duvarlarının dış yüzeyinde 15 mm OSB levha; iç yüzeyinde ise 12.5 mm alçı levha kullanılmıştır. Kaplama boyutları, standart üretim boyutlarını aşmayacak ve ara kayıtlara montaja imkan verecek şekilde belirlenmiştir (Şekil 8.).

Uygun konfor koşullarının sağlanabilmesi için duvar dikmeleri arasında kalan boşluklar 80 mm kalınlığındaki mineral taş yünü yalıtım ile doldurulmuştur. Duvar dikmeleri arasında kalan bu boşluklar tesisat sisteminin düzenlenmesine de fırsat vermektedir (Yılmaz, B., 2017: 83).

Şekil 8. Çalışma modülünde taşıyıcı dış duvarların dış yüzeylerinin OSB levhalar ile kaplanması (Yılmaz, B., 2017: 83)

3.2.2. Taşıyıcı olmayan duvarların tasarlanması

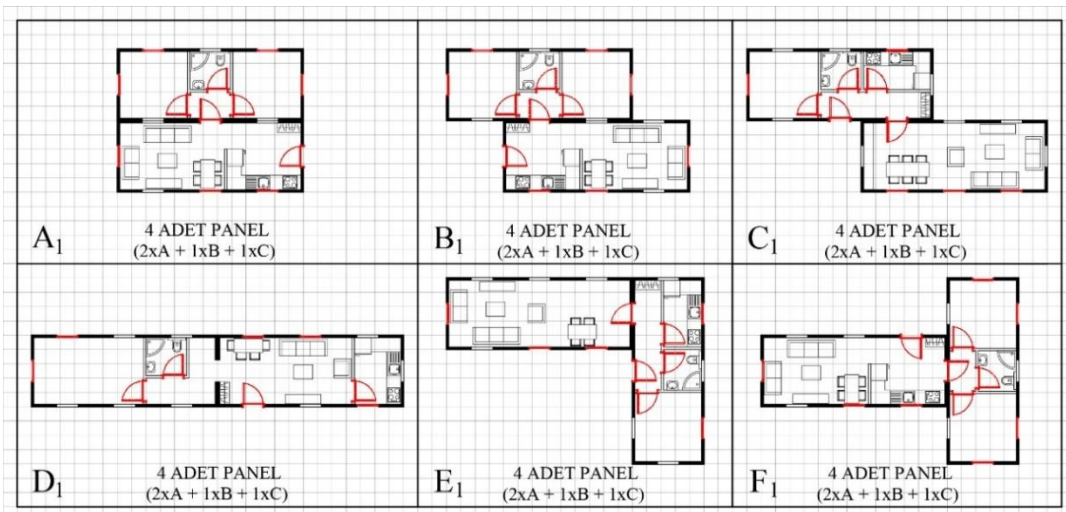
Taşıyıcı olmayan duvarlar, taşıyıcı duvarlar ile benzer şekilde çerçeveselendirilmektedir. Ancak kullanılan profiller daha ince olup; bu duvarlar binanın yapısal sisteminin bir parçası değildir (Eren, Ö., 2014: 76). Bölücü nitelikte olan bu duvarlar, iç mekan oluşumunu sağlamaktadır. Boşluk düzenlenmesinde taşıyıcı duvarlardaki gibi açılan boşlukların her iki kenarında çift profil kullanılmakta; boşlukların üzerinde ise lento düzenlenmektedir. Gerekli durumlarda ara kayıtlar kullanılabilir; yüzeyleri kaplama elemanları ile örtülebilmektedir.

İç boş olarak tasarlanan çalışma modülünde, esnekliğin yanında standardizasyon ile ekonomiklik sağlanmasına yönelik iç mekan planlaması için 7 adet bölücü duvar paneli tasarlanmıştır. A, B, C, D, E, F ve G olarak isimlendirilen bu panellerin karar verilen iç

mekan planlamasına göre şantiye ortamında modüllerin içerisine montajları yapılabildiği gibi, zaman faktörünün önemli olduğu durumlarda fabrika ortamında da montajları yapılabilmektedir. Panel boyutları ise Şekil 14’te elde edilen plan alternatiflerine göre belirlenmiş olup; oluşturulan plan alternatiflerinde hangi panellerin kullanılması gerektiği yazılı olarak belirtilmiştir. Daha az sayıda panel kullanımını gerektiren plan alternatifleri daha ekonomik sonuçlar vermekte; daha az montaj işlemi gerektirmeleri sayesinde daha kısa sürede tamamlanmaktadır (Yılmaz, B., 2017: 86).

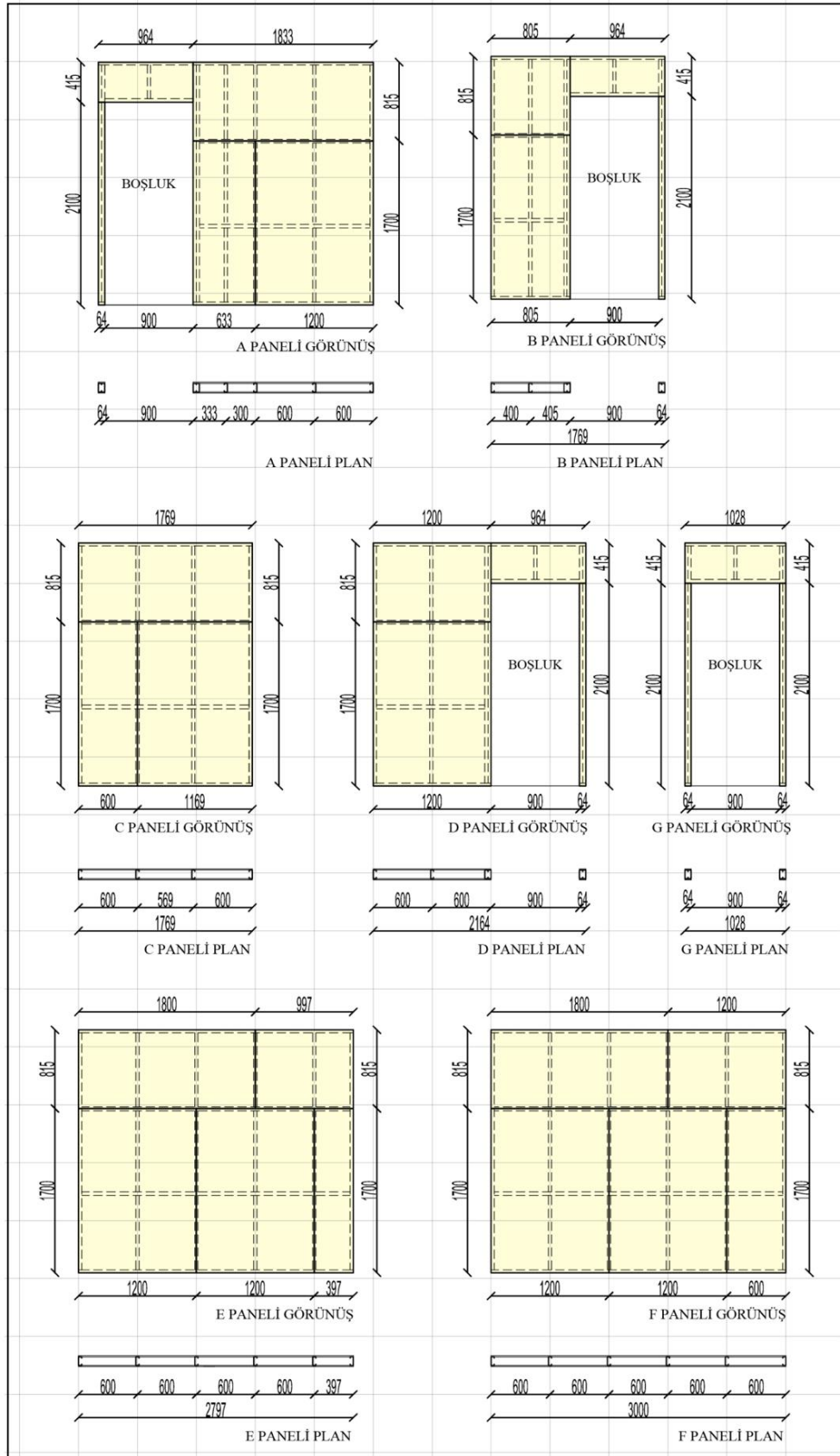
Taşıyıcı olmayan dikmelerin minimum 0.46 mm kalınlığa sahip olması gerekmekte olup; genel olarak ölçüleri 32 x 89 x 0.438 ve konut bölme duvarları için 32 x 89 x 0.879 mm değerinde olabilmektedir. Taban ve tavan U profil kesitlerinin seçilen dikme kalınlığı ile aynı kalınlıkta olması gerekmektedir (Eren, Ö., 2014: 76). Bu bilgilerden yola çıkılarak çalışma modülünde kullanılan paneller 32 x 89 x 0.879 mm boyutundaki dikmelerin maksimum 60 cm akslarla düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. Dikmeler, üst ve alt kısımlarda düzenlenen 30 x 89 x 0.879 mm boyutlarındaki taban ve tavan U profilleri ile bir arada tutulmaktadır. Panellerden 3 tanesi tam dolu iken; 4 tanesinde 1’er adet kapı boşluğu bulunmaktadır. Banyo kapıları için 80 cm boşluk yeterli olabilmesine karşın standartlaşma sağlanması ve panel sayısının azaltılması için tüm kapılar 90 cm genişliğinde düzenlenmiştir. Örneğin aynı panel bir plan tipinde mutfakta kullanılırken diğer plan tipinde banyoda kullanılabilmektedir.

Bu paneller sadece iç mekanda kullanılacağı için hem iç hem de dış yüzeyleri 12.5 mm kalınlıktaki alçı levhalar ile kaplanmıştır (Yılmaz, B., 2017: 86). Alçı levhalar 9 mm, 12.5 mm ve 15 mm kalınlığında; 60 cm ve 120 cm eninde ve 120 cm ve 240 cm boyunda üretilmektedir (Yıldırım, S. G., 2010: 99; Eren, Ö., 2014:87). Bölücü panellerin kaplanması kullanılan alçı levhalar da standart alçı levha boyutlarını aşmayacak ve ara kayıtlara montaj sağlanabilecek şekilde boyutlandırılmıştır (Şekil 10.). Değişen kullanım ihtiyaçlarına göre bu panellerin sökülerek başka panellerle değiştirilmesi mümkündür. Panel tasarımının esneklik sağlaması, yeniden kullanıma imkan vermektedir. Konut olarak kullanılan örnek bir çalışma modülünün bölücü iç panellerinin sökülerek aynı ya da farklı bir fonksiyona yönelik yeniden uyarlanması mümkündür (Şekil 9.). Tasarım evresinde standart paneller yerine özel boyutlardaki farklı paneller tercih edilirse yeterli ekonomik verim alınamayacaktır. Bu nedenle tüm bu ayrıntıların tasarım evresinde ele alınması önem taşımaktadır (Yılmaz, B., 2017: 86).

Şekil 9. Aynı modül ve panellerin kullanılması ile farklı plan alternatiflerinin elde edilmesi (Yılmaz, B., 2017: 103)

Şekil 10. Çalışma modülünde kullanılan bölücü panellere ait plan ve görünüşler (Yılmaz, B., 2017: 87)

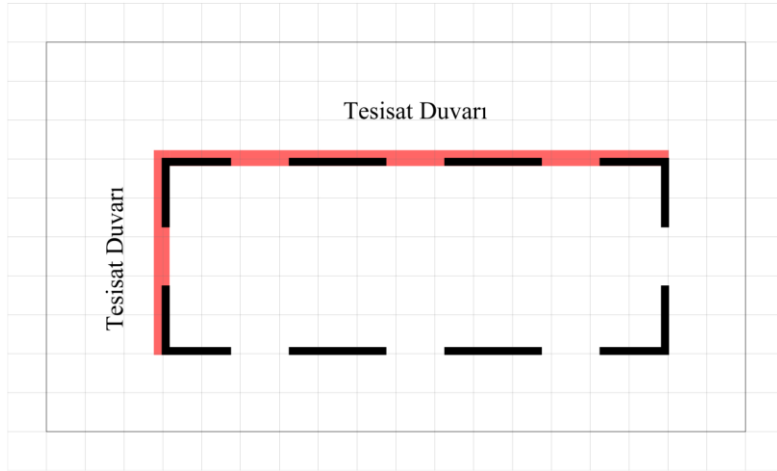
3.3. Çatı Kuruluşunun Tasarlanması

Hafif çelik modüler kutu sistemli yapılarda çatı strüktürleri tamamen şantiye ortamında kurulabildiği gibi tamamen fabrika ortamında tamamlanabilmekte ya da fabrika ortamında üretilen prefabrik çatıların şantiye ortamında sadece montajı yapılabilmektedir. Hem teras çatı hem de kırma çatı uygulamalarının yapılması mümkündür. Bu çalışmada tek katlı ve iki katlı yapı üretimi ele alındığından bir modülün üzerine başka bir modülün gelme ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle modüllerin çatı strüktürünün şantiye ortamında ekleneceği düşünülmüştür. Çatının teras ya da kırma çatı olması tercihi kullanıcıya bırakılarak tasarım esnekliği sağlanmıştır. Ayrıca iç planlamanın esnek tutulması sebebiyle banyonun yeri değişebileceği için gerekli havalandırma bacası, çatı strüktürünün montajı esnasında eklenecektir. Bu havalandırma bacası döşeme kirişleri arasındaki boşluklarda düzenlenmekte ve mevcut OSB döşeme kaplamalarının yerinde özel ekipmanlar ile kolaylıkla kesilmesi ile bacanın geçmesi için gereken boşluk elde edilmektedir (Yılmaz, B., 2017: 88).

3.4. Tesisat Sisteminin Kuruluşunun Tasarlanması

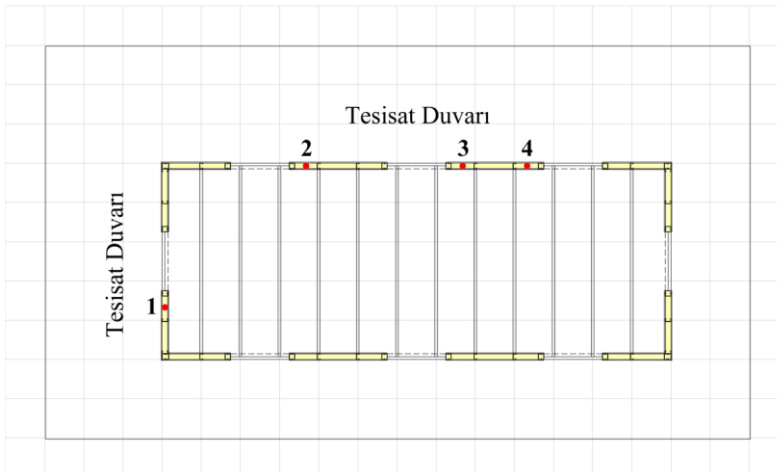
Isıtma, havalandırma, klima, elektrik ve tesisat sistemlerinin tasarım evresinde düşünülmesi ve yapıyla bütünleştirilmesi gerekmektedir (Canadian Sheet Steel Building Institute, 2005: 6/2; Eren, Ö., 2014: 105). Hafif çelik modüler kutu sistemli yapılarda tesisat düzenlemeleri için ayrı bir tesisat shaftı oluşturulabildiği gibi; modül strüktürünü oluşturan profiller üzerinde açılmış olan deliklerden ya da profiller arasındaki boşluklardan da tesisat elemanları geçirilebilmektedir. Tesisat kuruluşu şantiye ortamında ya da fabrika ortamında tamamlanabilmektedir. Örnek çalışma modülünde tüm tesisat kuruluşu fabrika ortamında eklenmiş; ıslak hacimlerin yeri değişebileceğinden belirli bir noktada tesisat shaftı düzenlenmeyerek tüm tesisat modül strüktürü içerisinde çözülmüştür. Tesisat boruları ve kablolar tamamen fabrika ortamında yerleştirilmiş ve üzerleri kaplama levhaları ile kaplanmış olup; sadece şantiyede montaj için gerekli boru ve kablo uçları bırakılmıştır. Gerekli durumlarda şantiyede özel ekipmanlar ile kaplama levhaları üzerinde kolaylıkla delik açılarak düzenleme yapılması da mümkündür.

Sihhi tesisat kuruluşunun tasarlanmasında plan seçimi önem taşımakta; ıslak hacimlerin mümkün olduğunca bir arada çözümlendiği plan alternatiflerinin seçilmesi önerilmektedir. Örnek çalışma modülüne ait plan alternatiflerinde ıslak hacimlerin yerleri değişken olduğu için tesisatın profiller arasındaki boşluklardan düşeyde gideceği düşünülmüştür. Ayrıca iki katlı yapı oluşumlarında alt ve üst kat tesisatlarının birbirine uyumlu olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Çalışma modülünün simetrik tasarlanması avantajından faydalanılarak tesisat düzenlenmesi gereken duvar sayısının azaltılabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda çalışma kapsamında elde edilen plan alternatiflerinde tesisat sistemi bulunması gereken duvarlar belirlenmiş; hiçbir durumda aynı modülün iki kısa ya da iki uzun duvarında eş zamanlı olarak ıslak hacim bulunmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu plan alternatifleri için tesisat kuruluşunun sadece bir uzun ve bir kısa duvarda düzenlenmesinin yeterli olacağı düşünülmüştür. Ayrıca F tipi panellerin kullanıldığı plan alternatiflerinin kaldırılması halinde tesisat duvarının yalnızca uzun duvarda düzenlenmesi de mümkün olup; bu çalışmada plan alternatiflerinin kısıtlanmamasına yönelik bir kısa ve bir uzun cephede sihhi tesisat sistemi düzenlenmiştir (Şekil 11.). Kablo tesisatı ise montaj için kablo uçları yer yer dışarıda bırakılacak şekilde tüm strüktür içerisinde sürekli olarak bulunmaktadır (Yılmaz, B., 2017: 89).

Şekil 11. Çalışma modülünde sıhhi tesisat duvarlarının belirlenmesi (Yılmaz, B., 2017: 90)

Sıhhi tesisat duvarları belirlendikten sonra planlar göz önünde bulundurularak tesisat borularının pencere kenarlarında düşey yönde düzenlenmesi uygun görülmüştür. Düşeyde düzenlenen tesisat boruları minimum sayıda düzenlenmiş olup, dört farklı yerde bulunmaktadır (Şekil 12.) (Yılmaz, B., 2017: 90).

Şekil 12. Çalışma modülünde sıhhi tesisat borularının düşeyde geçeceği noktaların belirlenmesi (Yılmaz, B., 2017: 90)

3.5. Yalıtım Seçimi

Konfor koşullarının sağlanması için gerekli olan ısı, ses ve yangın gibi yalıtım uygulamalarının duvar ve döşeme kuruluşlarının tasarımı esnasında düşünülmesi gerekmektedir. Çünkü hafif çelik modüler kutu sistemli yapılarda genellikle yalıtımın duvar ve döşeme profilleri arasındaki boşluklara yerleştirildiği sıcak çerçeve yaklaşımı benimsenmektedir. Yalıtımın taşıyıcı strüktür dışına uygulanması da mümkün olmasına karşın çok tercih edilmemektedir. Bunun sebeplerinden biri, kaplama malzemelerinin fabrika ortamında takılmadığı durumlarda dıştaki izolasyonun modülün taşınması esnasında zarar görmesidir. Şantiye ortamında yalıtımda düzeltme işlemlerinin yapılmasına gerek kalmaması için ideal olarak tüm izolasyonların fabrikada tamamlanması tercih edilmektedir. Çalışma modülünde yalıtım fabrika ortamında profiller arasında düzenlenmiş olup; dış duvarlarda 80 mm, döşemelerde 160 mm mineral taş yünü yalıtım malzemesi kullanılmıştır. Yalıtımın artırılmasına ihtiyaç duyulması halinde, dış cephede ekstra yalıtım katmanının uygulanması ya da kaplama

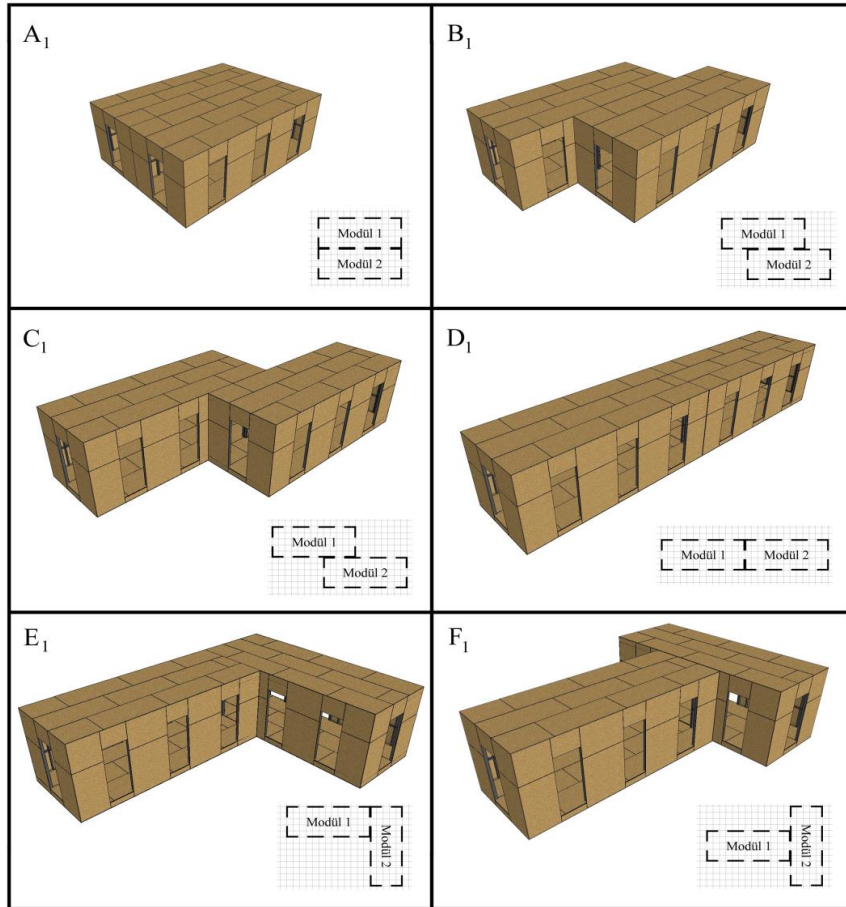
malzemesinin kendiliğinden yalıtım özelliğine sahip seçilmesi ile istenen yalıtım değerine ulaşılabilmektedir (Yılmaz, B., 2017: 91).

4. Hafif Çelik Konut Modül Plan Tasarımı

Hafif çelik modüler kutular, tasarım evresinde verilen kararlar doğrultusunda yatayda, düşeyde veya hem yatayda hem düşeyde bir araya gelerek yapı oluşumunu sağlamaktadır (Yılmaz, B., 2017: 92).

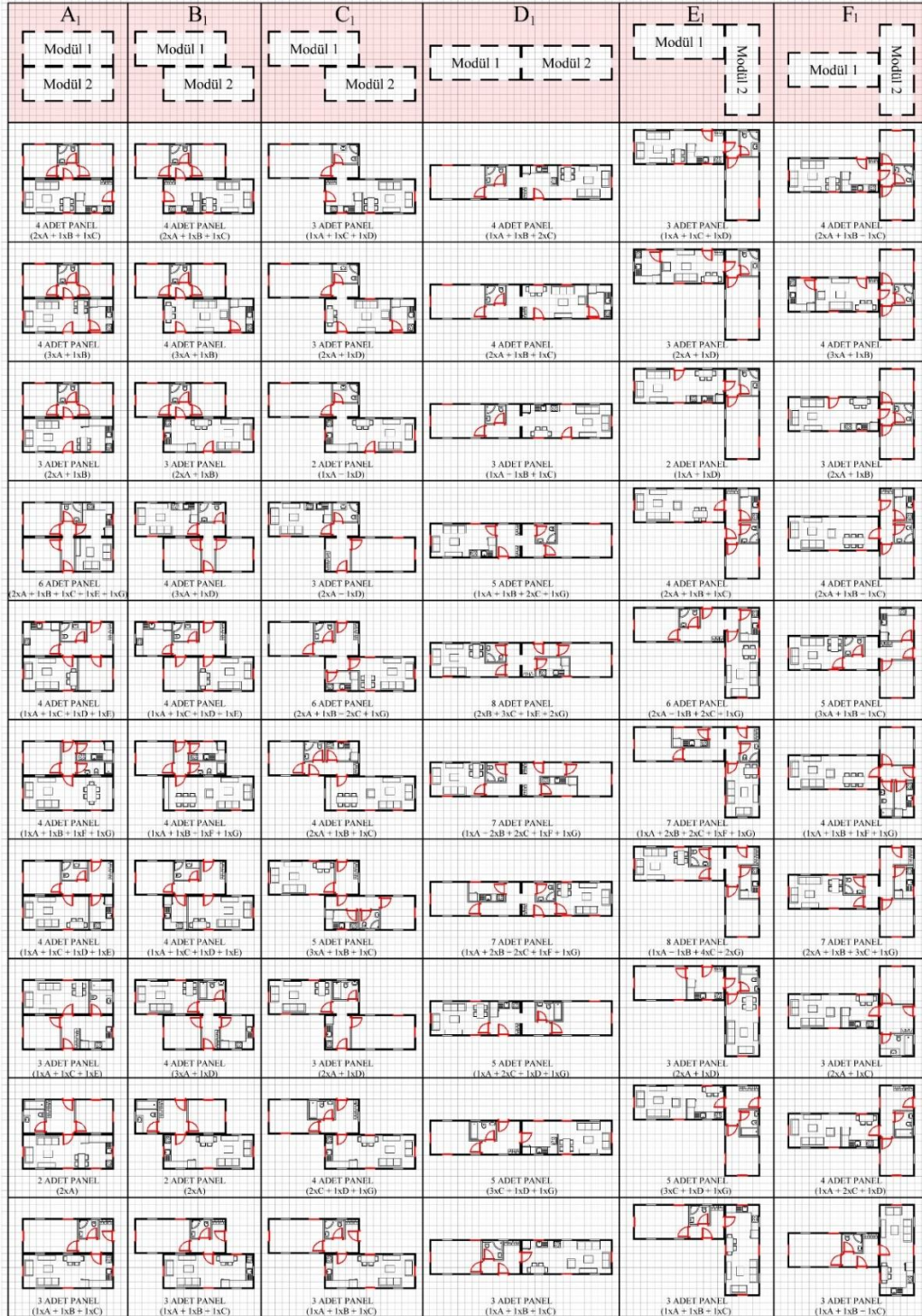
4.1. Yatayda Büyüyen Yapıların Tasarlanması

Hafif çelik modüler kutuların yan yana birleştirilmesi ile geniş mekanlar elde edilebildiği gibi, modüllerden oluşan konutlar da yan yana düzenlenebilmektedir. Bu çalışma kapsamında modüllerin sadece yan yana eklenmesi ile tek katlı olarak tasarlanan yapılar 'yatayda büyüyen yapılar' olarak ele alınmıştır. Öncelikle iki modülün yan yana gelmesi ile konut tipleri elde edilmiş; daha sonra ise elde edilen konut tiplerinin yan yana gelme alternatifleri değerlendirilmiştir. Tasarlanan çalışma modülünden iki tanesinin yan yana birleşme alternatifleri Şekil 13.'de gösterilmektedir. İki'den daha fazla sayıda modülün yan yana birleştirilerek konut tipi alternatiflerinin çoğaltılması mümkün olmasına karşın bu çalışma iki modül ile kısıtlanmıştır. Bir tanesinin taban alanı 23,4 m² olan iki adet çalışma modülünün yan yana gelmesi ile 46,8 m² taban alanına sahip 6 farklı konut tipi elde edilmiştir. Modüllerin kaydırılmasında boşlukların birbirini karşılmasına dikkat edilmiş; simetrik alternatifler farklı bir tip olarak ele alınmamıştır (Yılmaz, B., 2017: 92-93).

Şekil 13. İki modülün yan yana birleştirilmesi ile elde edilen konut tipleri (Yılmaz, B., 2017: 93)

Bir sonraki aşamada ise elde edilen bu konut tiplerine ait iç mekan plan alternatifleri geliştirilmiştir (Şekil 14.). Yapılan çalışmada her bir konut tipi için 10 adet olmak üzere birbirinden farklı 60 adet plan alternatifi elde edilmiştir. Alternatifleri çoğaltarak bu sayının artırılması mümkündür. Yapılan bu çalışma ile birbirinden farklı birçok tasarımın mümkün olduğunun ortaya konulması hedeflenmiştir (Yılmaz, B., 2017: 93).

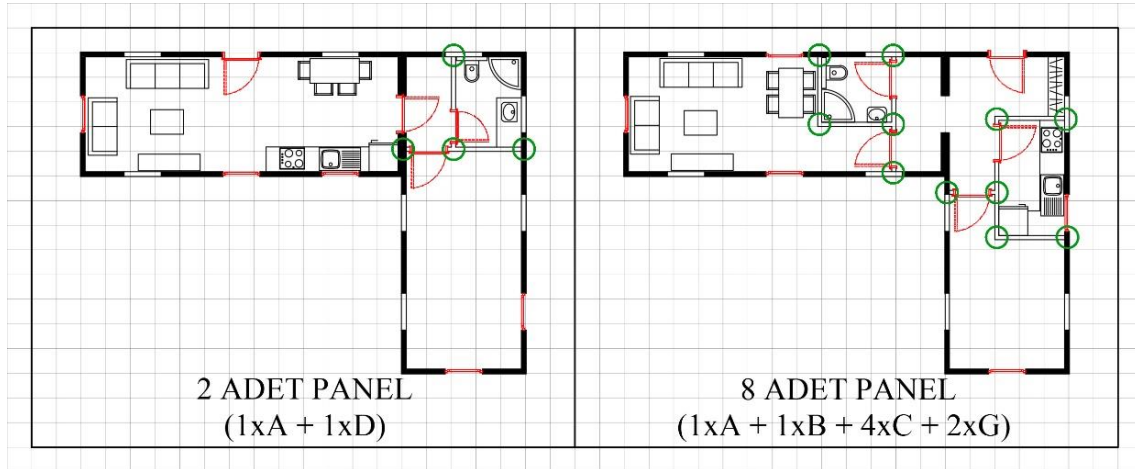

Şekil 14. İki modülden oluşan konut planı alternatifleri (Yılmaz, B., 2017: 94)

Şekil 14.'te yer alan A₁, B₁ ve F₁ konut tipleri bir ve iki odalı çözümlere imkan verirken; C₁, D₁ ve E₁ konut tiplerinin sadece bir odalı çözümlere imkan verdiği görülmektedir. Bu konutlar birbirinden bağımsız olarak inşa edilebileceği gibi yanyana birleştirilerek toplu kullanımlar için de düzenlenebilir.

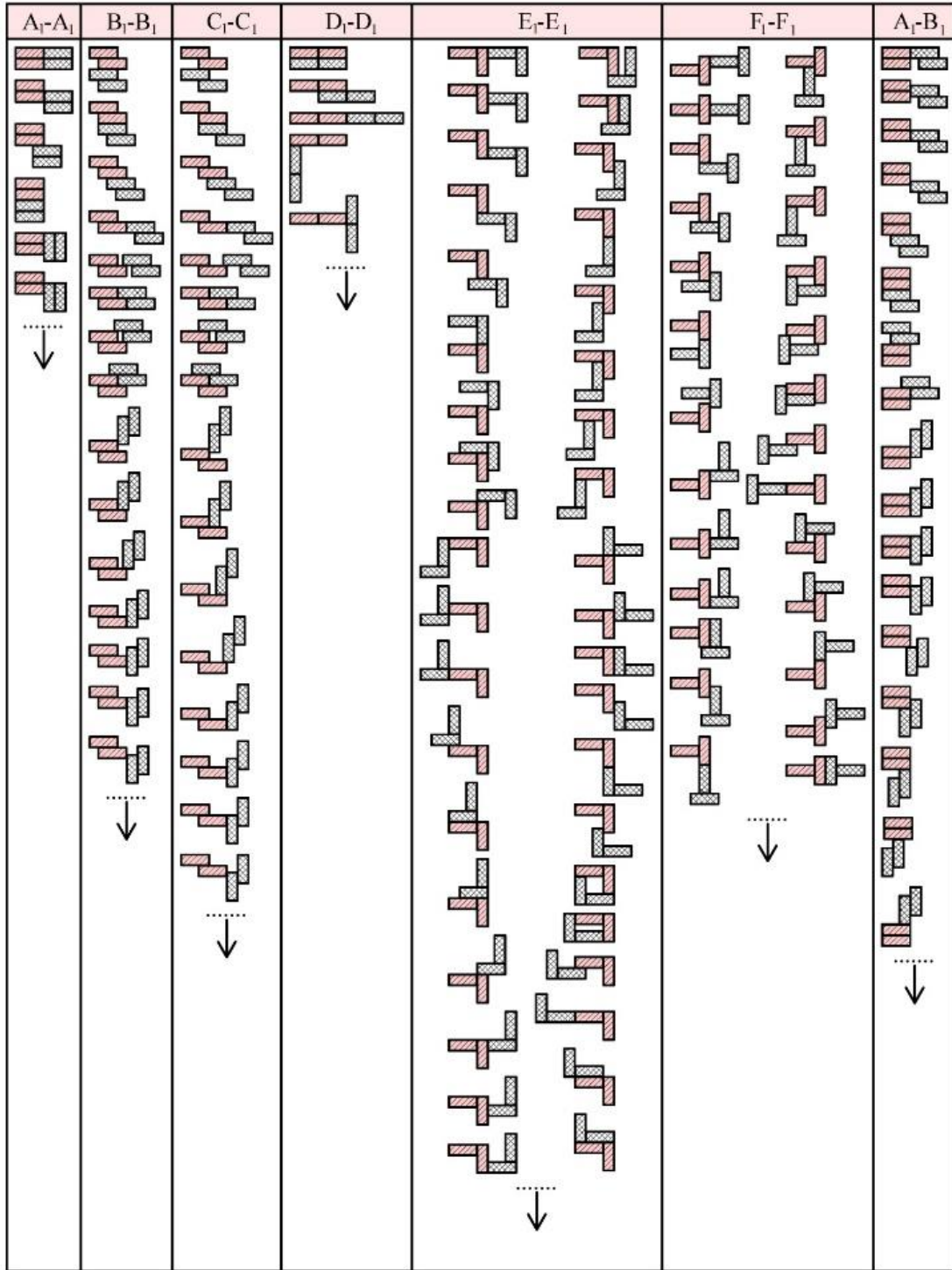
Seçilen plan alternatifleri içinde yaşayacak kullanıcı profilini etkilemektedir. Örneğin plan tipinin 1 odalı ya da 2 odalı olması, bu yapıyı satın alacak ya da kiralayacak müşterileri belirlemektedir. Ayrıca seçilen plan alternatifi gerekli birleşim detaylarını belirlemekte; detayların karmaşıklığı ise şantiyedeki işçilik süresini etkilemektedir. Özel kullanıma yönelik prestij yapılarında daha karmaşık plan tipleri tercih edilebilirken, afet sonrası konut ihtiyacı gibi zaman faktörünün önemli olduğu durumlarda daha yalın plan tiplerinin tercih edilmesi gerekmektedir. Plan seçimlerinde ekonomik faktörler de etkili olmakta; daha ekonomik çözümler için daha az panel kullanılan ve daha az birleşim detayına sahip plan tipleri seçilmelidir. Yapılan çalışmada elde edilen plan alternatiflerinde iç mekan kurgusu en az 2 en fazla ise 8 adet panel kullanılarak oluşturulmuştur. Bu durum üzerinden değerlendirme yapılacak olursa; 2 adet panel kullanılan plan alternatifi ile 8 adet panel kullanılan plan alternatifinin montaj süreci aynı olmayacaktır. Şekil 15.'de E₁ tipi bir konutta kullanılan panel sayısındaki değişimin birleşim sayısına etkisi gösterilmiş; montaj işlemi gereken noktalar daire içerisine alınmıştır. Panel sayısının haricinde eklenen kapı ve pencere doğrama sayısı ile kapatılan boşluk sayısı da yapım sürecini ve maliyeti etkilemektedir. Bu nedenle tasarım evresinde verilen kararların neleri etkilediğine dikkat edilmesi önem taşımaktadır (Yılmaz, B., 2017: 94-95).

Şekil 15. Panel sayısının birleşim detayları üzerindeki etkisi (Yılmaz, B., 2017: 95)

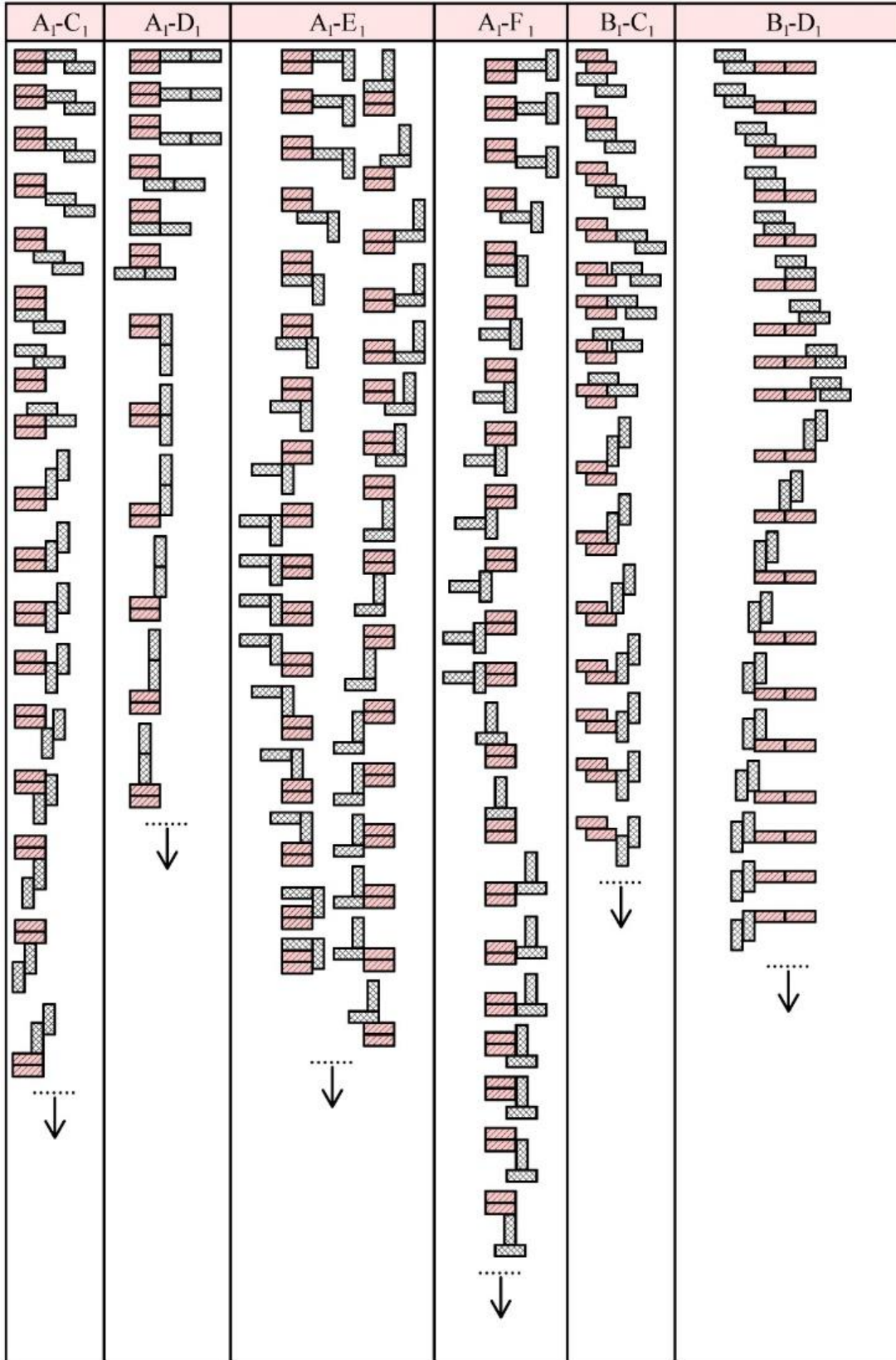
Toplu kullanıma yönelik yapıların sadece yatayda büyümesi durumunda karşılaşılan bir problem ise tek katlı çözümlerin çok yer kaplaması ve yeteri kadar boş arazinin bulunamamasıdır (Tuna, R., 2012: 27). Bu nedenle konut sayısının artması durumunda geniş alan ihtiyacının azaltılmasına yönelik yapıların düşeyde de büyüme ihtiyacı doğabilmektedir.

İki konutun yan yana birleştirilme alternatifleri Şekil 16-17-18-19.'da yer almaktadır. Yan yana düzenlenen konut sayısı artırılarak alternatiflerin çoğaltılması mümkündür. Bu çalışmada konutlar birbirinden bağımsız oldukları için boşlukların birbirini karşılamasına gerek yoktur. Ancak seçilen plan tiplerinde iç mekanların ışık alma gereksinimlerine dikkat edilmesi gerekmektedir (Yılmaz, B., 2017: 95-96).

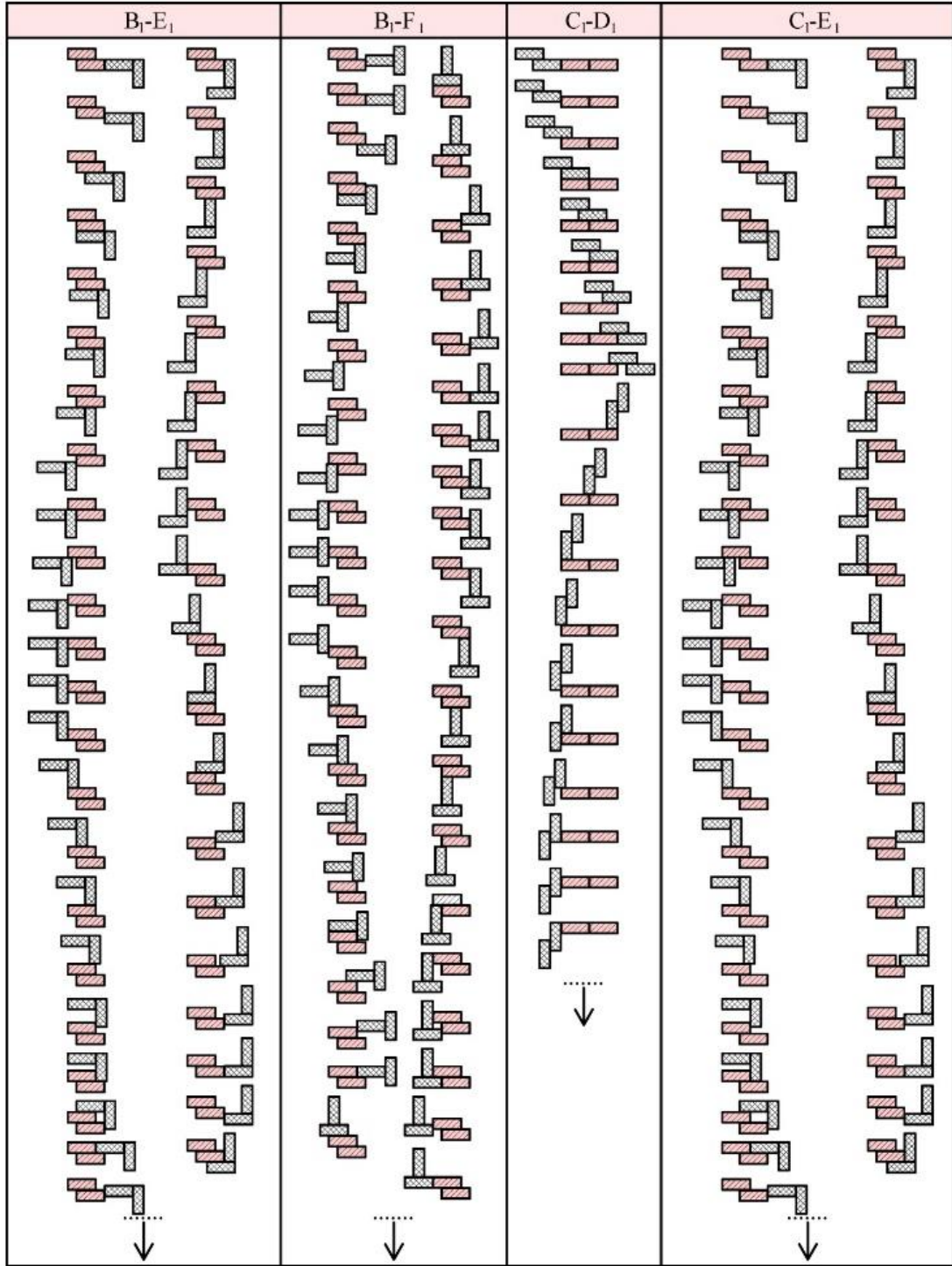

Şekil 16. İkişer modülden oluşan iki konutun yan yana gelme alternatifleri (Yılmaz, B., 2017: 96)

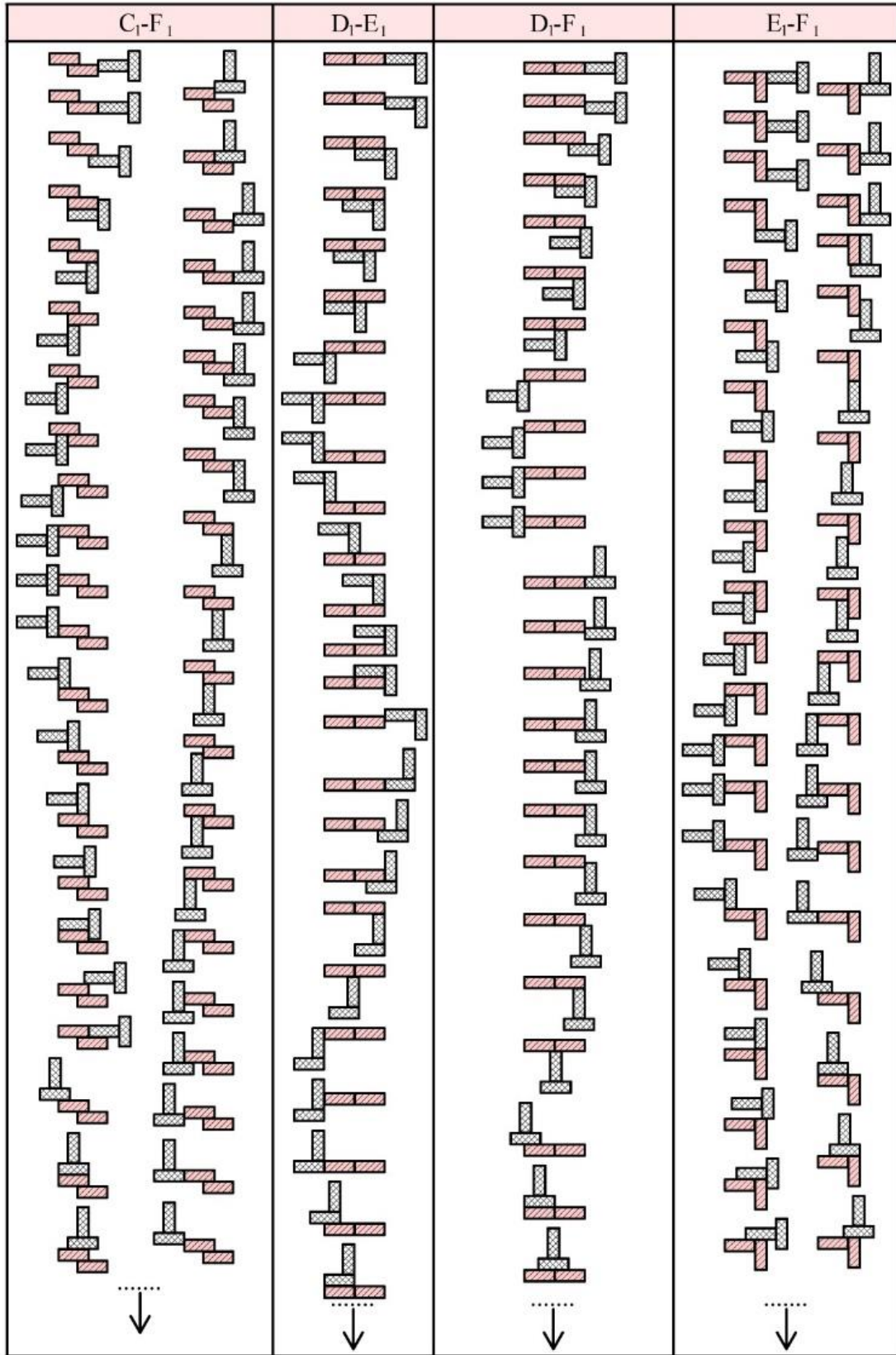

Şekil 17. İkişer modülden oluşan iki konutun yan yana gelme alternatifleri (Yılmaz, B., 2017: 96)

Şekil 18. İkişer modülden oluşan iki konutun yan yana gelme alternatifleri (Yılmaz, B., 2017: 96)

Şekil 19. İkişer modülden oluşan iki konutun yan yana gelme alternatifleri (Yılmaz, B., 2017: 96)

4.2. Düşeyde Büyüyen Yapıların Tasarlanması

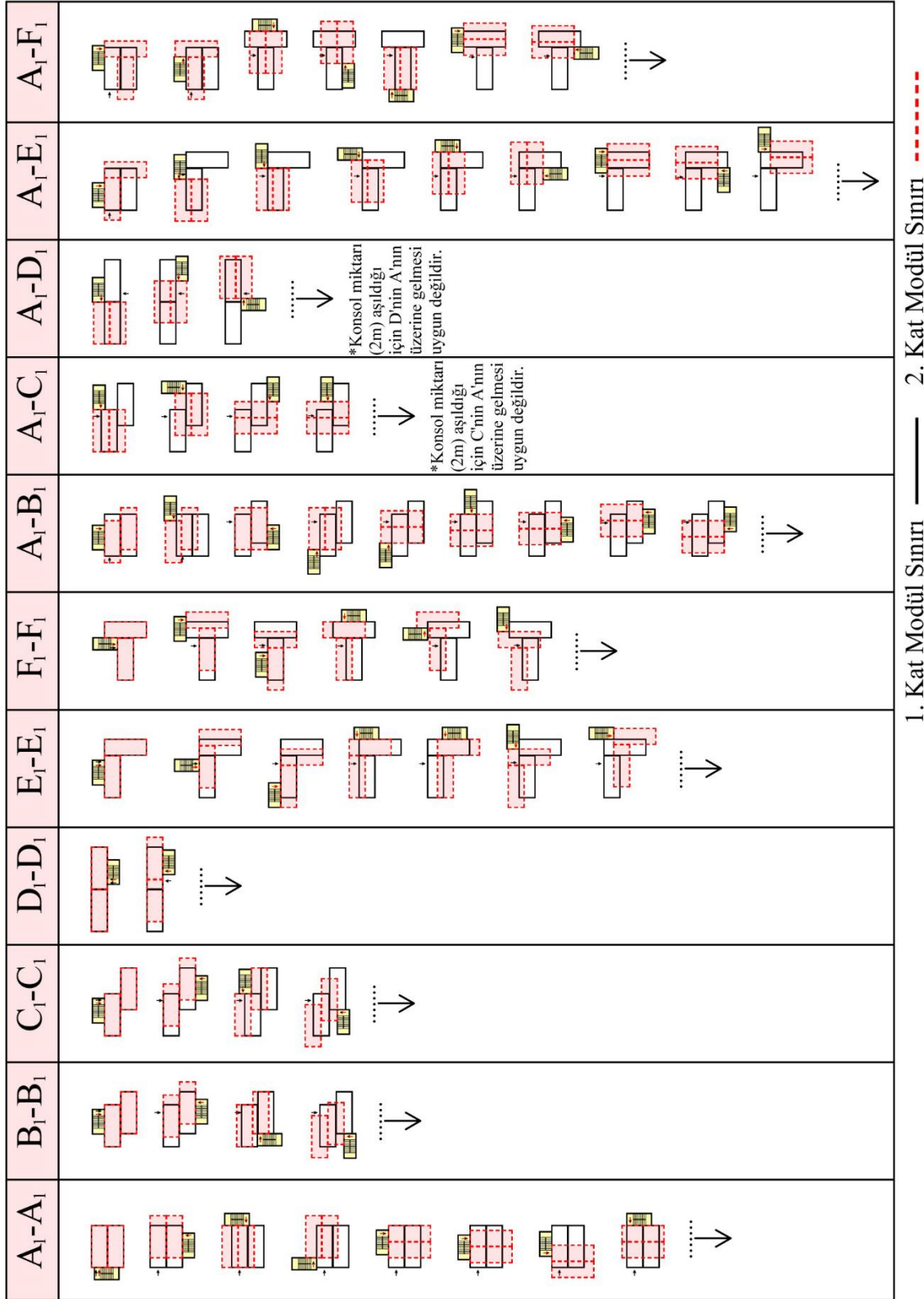
Modüler kutuların yan yana düzenlenmesi mümkün olduğu gibi üst üste düzenlenmeleri ile çok katlı yapı oluşumu da sağlanabilmektedir. Modüllerin üst üste düzenlenmeleri yığma yapım sistemiyle ya da iskelet bir sistem içerisine montaj ile gerçekleşmektedir. Birbirinden bağımsız konutların üst üste düzenlenmesi dışında modüllerin üst üste birleştirilmesi ile özel kullanıma yönelik dubleks, tripleks gibi kullanımlar da elde edilebilmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında yalnızca yan yana iki modülden oluşan, birbirinden bağımsız iki konutun yığma yapım sistemi ile üst üste düzenlenme alternatifleri ele alınmıştır. Elde edilen 6 konut tipinin birbiri ile üst üste düzenlenmesine ait tüm alternatifler ele alınmış ve 21 farklı durum gözlemlenmiştir. Şekil 20-21.'de gösterilen bu çalışmada zemin kattaki modüller siyah düz çizgi ile ifade edilirken; ikinci kattaki modüller kırmızı kesik çizgi ile gösterilmiştir. Bu çalışmada da elde edilen alternatiflerin çoğaltılması mümkün olup, simetrik alternatifler gösterilmemiştir.

Üst kattaki konuta ulaşım dışarıdan eklenen iki kollu bir merdiven modülü ile sağlanmıştır. Bu merdiven modülünün tercihler doğrultusunda farklı bir tipte seçilmesi mümkündür. Çalışmada zemin kattaki konut girişleri siyah ok ile; ikinci kattaki konut girişleri ise kırmızı ok ile gösterilmiştir. Merdivenlerin konumları seçilecek plan tiplerine uygun biçimde değişebilmektedir.

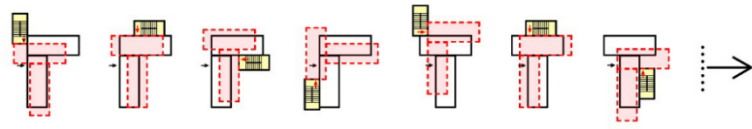
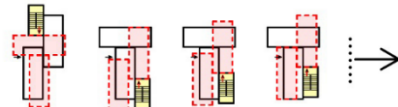
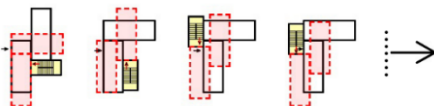

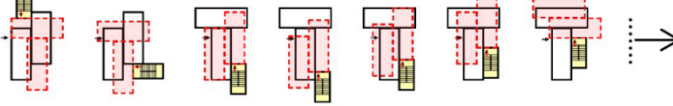

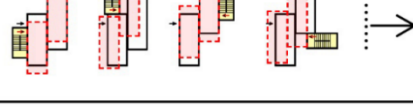
Ayrıca hafif çelik modüler kutuların birbiri üzerinde konsol çıkma yapıları da mümkündür. Ancak deprem bölgesi olan ülkemizde konsol miktarının dikkate alınması gerekmektedir. Yapılan çalışma kapsamında maksimum konsol mesafesi 2 m olarak kısıtlanmış; alternatifler bu faktör göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Bu nedenle 2 m konsol mesafesi aşıldığından; C₁'nin A₁'nin üzerine gelmesi, D₁'nin A₁'nin üzerine gelmesi, D₁'nin B₁'nin üzerine gelmesi, D₁ ile E₁'nin üst üste gelmesi ve D₁'nin F₁ ile üst üste gelmesi mümkün değildir.

Yapının düşeyde büyümesi, deprem bölgesi olan ülkemizde dikkat edilmesi gereken bir konu olduğundan hafif çelik yapım sisteminin dört katı aşmaması önerilmektedir. Bu nedenle toplu kullanımlar için düşeyde büyüyen yapılar yerini hem yatayda hem düşeyde büyüyen yapılara bırakabilmektedir (Yılmaz, B., 2017: 97).

Şekil 20. İkişer modülden oluşan iki konutun üst üste gelme alternatifleri (Yılmaz, B., 2017: 98)

E_1-F_1	
D_1-F_1	*Konsol miktarı (2m) aşıldığı için D ile F'nin üst üste gelmesi uygun değildir.
D_1-E_1	*Konsol miktarı (2m) aşıldığı için D ile E'nin üst üste gelmesi uygun değildir.
C_1-F_1	
C_1-E_1	
C_1-D_1	
B_1-F_1	
B_1-E_1	
B_1-D_1	 <p>*Konsol miktarı (2m) aşıldığı için D'nin B'nin üzerine gelmesi uygun değildir.</p>
B_1-C_1	

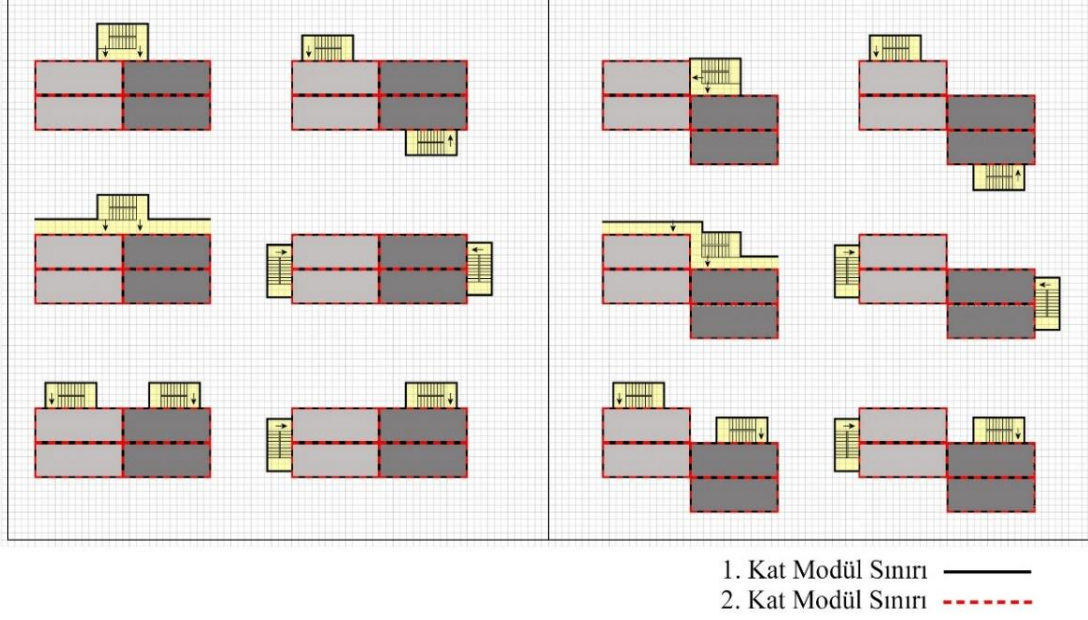
Şekil 21. İkişer modülden oluşan iki konutun üst üste gelme alternatifleri (Yılmaz, B., 2017: 98)

4.3. Hem Yatayda Hem Düşeyde Büyüyen Yapıların Tasarlanması

Bir önceki çalışmalarda incelenen modüllerin yan yana ve üst üste birleşme alternatifleri eş zamanlı olarak da gerçekleştirilebilmektedir. Konut ihtiyacının yoğun olduğu durumlarda, ülkemizin deprem bölgesi olması sebebiyle kat sayısı az tutularak hem yatayda hem düşeyde büyüme ile yeterli sayıda konut düzenlenmesi mümkün olmaktadır. Bu durumda konutlara ulaşım ortak bir merdivenle, birden çok bağımsız merdivenle ya da modüllerin cephesinde düzenlenen bir koridorla sağlanmaktadır. Şekil 22.'de ikişer modülden oluşan

dört adet A₁ tipi konutun, katında iki konut olacak şekilde yan yana ve üst üste düzenlenme alternatifleri gösterilmiştir. Bu çalışmada kullanılan konutların tipleri, konumları, yönleri ve sayıları değiştirilerek alternatiflerin çoğaltılması mümkündür.

Şekil 22. İkişer modülden oluşan konutların üst üste ve yan yana gelme alternatifleri (Yılmaz, B., 2017: 99)

Yatayda ve düşeyde düzenlenen modül sayısı ne kadar artarsa modüller arasındaki bağlantı sayısı da o oranda artacaktır. Tasarım evresinde belirlenen konut sayısı yapım sürecini etkileyecektir. Aynı zamanda merdiven tipi ve sayısı da yapım süresi ile maliyeti etkilemektedir. Merdiven modüllerinin fabrika ortamında önceden tamamlanarak şantiye ortamında sadece montajlarının yapılması ile yapım sürecinin kısaltılması mümkündür. Ayrıca merdiven tiplerinin standartlaştırılarak birbirini tekrar etmesi ile daha ekonomik sonuçlar alınabilmektedir (Yılmaz, B., 2017: 99).

5. Yapı Cephesinin Tasarlanması

Dış cephe kaplamasının amacı, hava koşullarına dayanıklılık sağlamak ve istenen dış görünüşün elde edilmesidir. Modüler binalar için bu kaplamalar düşey olarak kendini taşıyan ve modüler üniteler tarafından yalnızca yanal olarak desteklenen şekilde düzenlenebildiği gibi, tamamen modüler strüktür tarafından da taşınabilmektedir (Gorgolewski, M. T. ve diğ., 2001: 50). Modüllerin birleştirilmesi sonrasında cephe uygulamaları tamamlanarak yapı kullanıma hazır hale gelmektedir. Bu uygulamalar istenilen dış etkiye bağlı olarak çeşitlilik göstermekte; cephenin kaplanması ile modül birleşimleri gizlenebildiği gibi belirgin olarak da bırakılabilmektedir. Kullanılacak cephe malzemesi ise tasarım evresinde yapılan cephe etütleri sonucunda belirlenmektedir. Yapının fonksiyonu ve ayrılan bütçe cephe kararlarında önem taşımaktadır. Ekonomik imkanların kısıtlı olması durumunda malzeme seçiminde pahalı malzeme kullanımından kaçınılması gerekmektedir. Aynı şekilde acil durumlar için inşa edilen yapılarda kolay uygulanabilen daha sade cepheler tercih edilirken, özel kullanıma yönelik yapılarda daha dikkat çeken cephe alternatifleri düşünülebilmektedir. Ekonomikliğin yanı sıra uygulama süreci de seçilen kaplama malzemesine göre değişmekte; yapının tamamlanma süresinde seçilen detayın uygulama süresinin göz önüne alınması gerekmektedir. Modüllerin dış cephe kaplamalarının fabrika ortamında

tamamlanması da mümkündür. Ancak bu çalışmada esneklik sağlanması için çalışma modülünün dış yüzeyleri sadece OSB levhalar ile kaplanarak cephe tasarımı kullanıcının tercihine bırakılmıştır. Cephe kararının verilmesinden sonra kaplama malzemelerinin yine fabrika ortamında tamamlanması mümkündür. Bu durumda şantiye alanında sadece birleşim yerlerinde gerekli işlemlerin yapılmasına gerek duyulmakta; inşaat süreci hızlandırılmaktadır. Ekonomik çözümler için sıva-boya uygulaması yapılabildiği gibi taş, tuğla, ahşap, seramik ve kompozit gibi diğer yapı sistemlerinde uygulanan cephe kaplamalarının tamamı hafif çelik modül kutu sistemli yapılarda da uygulanabilmektedir (Yılmaz, B., 2017: 100).

6. Sonuçlar ve Tartışmalar

Hafif çelik modül kutu sistemin sahip olduğu avantajların yanı sıra her yapı sisteminde olduğu gibi bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Hafif çelik yapı elemanlarının ısı ve ses iletimleri yüksek; yangın dayanımları azdır. Bu sebeple ısı ve ses köprüsü oluşturmayan konstrüksiyon tasarımlarının yapılmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca mekan boyutlarının modül boyutlarına bağlı olması, çubuk ve panel sistemlere kıyasla tasarım esnekliğini kısıtlamaktadır. Ancak zaman ve maliyet faktörlerinin önemli olduğu durumlarda hızlı ve ekonomik olarak birbirinden farklı pek çok tasarım yapılması mümkündür. Yapılan örnek çalışma ile tasarım imkanları ortaya konulmuş; tasarım evresinin yaşam döngüsü sürecindeki önemi ve etkileri değerlendirilmiştir. Sadece döşeme ve dış duvarlardan oluşan 3 m x 7.8 m boyutundaki bu çalışma modülü fabrika ortamında yalıtım, kaplama ve tesisat sistemi ile birlikte bitmiş olarak üretilecek şekilde tasarlanmıştır. Esneklik hedefi doğrultusunda iç mekan ve cephe tasarımı kullanıcıya bırakılmıştır. Ancak iç mekan düzenlenmelerinde ekonomiklik sağlanması için kullanılacak bölücü duvarlar standartlaştırılarak 7 adet panel tipi oluşturulmuştur (Yılmaz, B., 2017: 105).

Çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Bir yapı elemanının, yapı sistemine ya da yapının değerlendirmesi yapılırken 'beşikten mezara' yaklaşımı ile yaşam döngüsü sürecine ait tüm evrelerin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.
- Yapılarda; hammadde elde edilmesi, üretim evresi, yapı evresi, kullanım evresi, yıkım evresi aşamalarından oluşan yaşam döngüsü süreci yapı sistemlerinin değerlendirilmesinde ve kıyaslanmasında etkili bir yöntemdir.
- Tasarım evresi yaşam döngüsü sürecini doğrudan etkilemekte; bu nedenle tasarım evresinde verilen her kararın sonuçlarının önceden düşünülmesi gerekmektedir.
- Modül kuruluşunda kullanılacak bileşen ve elemanların belirlenmesinde modül boyutları, geçilen açıklık, kat sayısı ve cephe kuruluşu gibi faktörler etkili olmakta; seçim yapılırken bu faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir.
- İç planlamalarda kullanılacak bölücü duvarların standart paneller olarak tasarlanması ile esnek tasarımın yanında ekonomik kazanç sağlanabilmektedir. Çalışma modülünde kullanılan 7 adet panel tipi ile 60 adet plan alternatifi elde edilmiş olup, bu sayının artırılması mümkündür.
- Standart bir modül ile birbirinden farklı birçok tasarım alternatifinin oluşturulması mümkündür. Birden çok modülün yan yana gelmesi ile geniş mekanlar elde edilebilmektedir. Yapılan çalışmada iki modülün yan yana gelmesi ile 6 farklı konut tipi elde edilmiştir.

- İstenilen sayıda modülün yan yana veya üst üste düzenlenebilmesi, toplu kullanıma yönelik tasarımlara imkan vermektedir. Yatayda büyüyen yapılarda geniş alan gereksinimi ortaya çıkarken; deprem riski sebebiyle düşeyde büyüme miktarı sınırlıdır. Bu nedenle toplu kullanım ihtiyacına yönelik yapı tasarımlarında hem yatayda hem düşeyde büyüyen plan alternatifleri tercih edilebilmektedir.
- Hafif çelik modüler kutu sistemlerde geleneksel yöntemlerde kullanılabilen tüm cephe kaplamalarının uygulanabilir olması, istenen görsel etkinin elde edilmesini sağlamaktadır. Yapının fonksiyonu ve ekonomik imkanlar cephe düzenlemelerinde etkili olmaktadır.
- Modüler kutuları oluşturan profiller arasında kalan boşlukların yalıtım malzemelerinin düzenlenmesine imkan vermesi sayesinde gerekli konfor koşulları sağlanabilmektedir. Ayrıca kullanılan cephe kaplama malzemeleri ile gerekli durumlarda yalıtım seviyesi artırılabilir.
- Hafif çelik modüller ile üretilen yapılar, sökülebilir olmaları sayesinde değişen kullanıcı ihtiyaçlarına uyarlanabilmekte; bu sayede yapıların kullanım süresi uzatılabilmektedir. Modüllerin sökülerek bina formunun değiştirilmesi ya da iç mekanda kullanılan panellerin sökülerek plan şemasının yeniden düzenlenmesi mümkündür (Yılmaz, B., 2017: 105-106).

Kaynaklar

Balcı, E., 2003. Betonarme ve çelik hafif taşıyıcı yapı sistemlerinin kaba yapı aşamasında maliyetlerinin irdelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (s. 43)

Canadian Sheet Steel Building Institute 2005. The Lightweight Steel Frame House Construction Handbook, Canada (s. 4/16, 6/2)

Canitez, İ., S., 2002. Bükme saç profillerle konut üretimi ve Türkiye’de uygulanabilirliği, *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne (s. 78)

Ekinci, S., 2006. Hafif çelik yapı sistemleri – taşıyıcı sistem, yapı fiziği etkileri ve mimari tasarım ilkeleri açısından analizi, *Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (s. 71-74)

Emmit, S. ve Gorse, C., 2010. Barry’s Advanced Construction of Buildings- 2nd ed. (s. 495)

Eren, Ö., 2014. Hafif Çelik Yapı Tasarım Konstrüksiyon Uygulama, Arı Sanat Yayınları, İstanbul (s. 29-30,76,87,105)

Eren, Ö. ve Başarır, B., 2013. Çelik Strüktürlerin Yaşam Döngüsü İçinde Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi, *NWSA-Engineering Sciences*, 2013 (s. 120-135)

Erturan, B. ve Eren, Ö., 2012. Modüler Yapım Tekniği ile Bina Etkinliğini ve Verimliliğini Geliştirme Yaklaşımının Değerlendirilmesi, *NWSA-Engineering Sciences*, 2012 (s. 677-695)

Eşsiz, Ö., 1997. İleri teknoloji (High tech) yapıları ve uygulama örneklerinin incelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (s. 20-130)

Eşsiz, Ö. ve Koman, İ., 2007. Modüler Hücre Sistemler Güncel Uygulamalar, *Yapı Dergisi*, 7 Mart 2007 (s. 1-5)

Gorgolewski, M. T. ve Grubb, P. J. ve Lawson, R. M. 2001. Modular Construction Using Light Steel Framing Design of Residential Buildings, The Steel Construction Institute, Berkshire (s. 50)

Özgül, S., 2001a. 'Türkiye Çeliği Neden Kullanılmıyor?', Türk Yapısal Çelik Derneği (s. 1)

Özgül, S., 2001b. 'Projelerinize Bütünsel Bakmasını Bilmezseniz Ekonomiklik Hesabı Yapamazsınız', Türk Yapısal Çelik Derneği (s. 2)

Terim, B., 2006. Hafif Çelik Çerçeve Sistem, *Ege Mimarlık*, 2006/1-56, İzmir (s. 46)

Tuna, R., 2012. Afet sonrası Mimarlık, *Mimar.ist*, Sayı 43, Mart 2012, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul (s. 25-28)

Tuna Sezer, G., 2015. Modüler hücre yapım sistemlerinin çok katlı yapılarda incelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (s. 47)

Yıldırım, S. G., 2003. Hafif çelik taşıyıcı endüstrileşmiş konutlarda tasarım verileri, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (s. 99)

Yıldırım, S. G., 2010. Türkiye'de az katlı konutlar için yarı açık hafif çelik yapım sistemi önerisi, *Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (s. 68,99)

Yılmaz, B., 2017. Tasarım Evresinin Hafif Çelik Modüler Kutu Sistemli Yapıların Yaşam Döngüsü Sürecine Etkilerinin Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (s. 1-106)

Tarihi Yapıların Müze Olarak İşlevlendirilmesinin İstanbul'dan Örneklerle İncelenmesi

Sıla KAYMAKÇI¹

Öz

Tarihi yapıların varlığını sürdürmesinde orijinal işlevinin yeterli olmadığı durumlarda, yapılar yeniden işlevlendirilerek gelecekte de varlığını devam ettirmektedir. Çalışmada yeniden işlevlendirmede yapıların müzeye dönüşümü ele alınmıştır. Araştırmanın amacı, tarihi yapıların müze olarak işlevlendirilirken hangi tasarım kriterleriyle tasarlanması gerektiğini incelemektir. Çalışmada konu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve müzelerin iç mekan tasarım ölçütleri, koruma ve yeniden işlevlendirme kavramları araştırılmıştır. Bu kapsamda, İstanbul'da bulunan, tarihi yapılardan müzeye dönüşmüş olan Pera Müzesi, Doğançay Müzesi ve Salt Galata örnekleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Durum çalışması olan araştırmada üç müzenin iç mekanları gözlemlenmiş ve analiz edilmiştir. Müzelerin iç mekanları aydınlatma, sergileme, sirkülasyon, güvenlik ve erişilebilirlik gibi birçok başlık altında incelenmiştir. Araştırma sonucunda yeniden işlevlendirilen tarihi yapıların, yeni işlevin tasarım ölçütlerini karşılaması gerektiği tespit edilmiş ve tasarım ölçütleri önerilmiştir. Yeniden işlevlendirilmiş tarihi yapılar, geçmişte sahip olduğu nitelikler korunarak kent kimliğine kazandırılmış örneklerdir.

Anahtar kelimeler: *Yeniden işlevlendirme, Koruma, Pera Müzesi, Doğançay Müzesi, Salt Galata.*

Functioning of Heritage Building as Museums and Examining with Examples from Istanbul

Abstract

When the original purpose of a heritage building is no longer adequate for its survival, the structure is adaptive reuse and continues to exist in the future. The transition of buildings into museums in the process of adaptive reuse is examined in this study. The study's aim is to determine which design principles should be applied when heritage buildings are converted into museums. Literature research on the issue was conducted in the study, and the interior design standards of museums, as well as the concept of conservation and adaptive reuse, were studied. In this regard, the examples of Istanbul's Pera Museum, Dogancay Museum and Salt Galata, which have been converted into museums from heritage buildings, have been compared. In the research, which is a case study, the interiors of three museums were observed and analyzed. The interiors of the museums have been examined under many headings such as lighting, exhibition, circulation, security and accessibility. As a result of the research, it was determined that the heritage buildings that were adaptive reuse should meet the design criteria of the new function and design criteria were suggested. Adaptive reuse heritage buildings are examples of urban identity by preserving the qualities they had in the past.

Keywords: *Adaptive reuse, Conservation, Pera Museum, Dogancay Museum, Salt Galata.*

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Yüksek Lisans Programı.

*İlgili yazar/Corresponding author: silakaymakci@gmail.com

Gönderim Tarihi / Received Date: 14.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.08.2022

1. Giriş

Tarihi binalar geçmiş ile günümüz arasında kültürel bir köprü görevi görmektedir. Zamanla işlevini kaybetmiş tarihi binalara yeni bir işlev kazandırılması, yapıların korunmasında etkili bir çağdaş koruma yöntemidir. Yapıların mimari bilgi birikiminin geleceğe aktarılmasında kullanılan yaygın bir koruma şeklidir (İslamoğlu, 2018, s.511). Bu yapıların yeniden kullanıma adaptasyonu dönüştürülen işleve uyumlu olmasıyla mümkündür. Tarihi yapılar dönüştürülürken çoğunlukla müze olarak işlevlendirme eğiliminde olduğu görülmektedir (Mısırlısoy & Günçe, 2016, s.147). Bu eğilimin sebebinin, müze olarak işlevlendirilmiş yapıları kullanıcıların yoğun şekilde ziyaret etmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir (Bahar & Kurak Açııcı, 2021, s.71). Bahar ve Kurak Açııcı'nın (2021) tarihi yapılara müze işlevi kazandırma aşamasında koruma kavramına uygun bir şekilde uluslararası tüzük ve kararlar doğrultusunda tasarlanması gerekliliğinden bahsettikleri görülür. Tarihi yapıların aktif bir şekilde kullanılmasıyla yapıların korunduğu bilinmektedir (Bahar & Kurak Açııcı, 2021, s.70-71). Bu yapılar gerekli tüzük ve kararlara uygun bir şekilde tasarlanmalı, yapının kimliğine zarar verecek uygulamalardan kaçınılmalıdır. Yeniden işlevlendirilen yapılarda binanın kimliği korunmalı ve yeni işlev ile tarihi bina arasında bağlantı kurulmalıdır (Aydın & Yıldız, 2010, s.3-4). Tarihi yapılardan dönüştürülen müzelerde, iç mekan tasarımı yapılırken hem tüzük ve kararlara hem de müze iç mekan tasarım kriterlerine uygunluk sağlanmalıdır.

Araştırmacılar yeniden işlevlendirilen yapılar ile ilgili genellikle bir yapı üzerinden mimari sınırlarda incelemeler yapmaktadır (Elsorady, 2014, s.520). Çalışma, İstanbul'daki tarihi binalardan müzeye dönüşmüş üç yapının karşılaştırılarak iç mekan boyutunda incelenmesi yönünden önemlidir. Çalışmada, tasarım işlevi farklı olan tarihi yapıların müzeye dönüşümünün iç mekân tasarımına olumlu ve olumsuz etkilerini incelemek amaçlanmaktadır. Müzelerin iç mekânları tasarlanırken dikkat edilmesi gereken noktalardan olan sergi alanlarının sirkülasyonu, aydınlatması, havalandırması ve ısıtmasında karşımıza zorluklar çıkmaktadır. Tarihi yapılardan müzeye dönüştürülmüş yapılarda bu zorlukların nasıl çözümlendiğini incelemek araştırmanın amaçlarından biridir. Çalışmanın bir diğer amacı ise müzeye dönüştürülmüş yapıların iç mekan tasarım ölçütlerini analiz etmektir.

Araştırmada tarihi yapıların kültürel miras kabul edilme süreci, kültürel varlıkların korunması kavramının gelişimi anlatılmıştır. Yapıların yeniden işlevlendirilmesi, müze işlevi ve iç mekân tasarımlarındaki standart gereklilikler detaylı olarak ele alınmıştır. Çalışmada tarihi yapılardan müzeye dönüştürülen Pera Müzesi, Doğançay Müzesi, Salt Galata örnekleri görsel ve yazılı kaynaklar üzerinden incelenmiş ve bu dönüşümün mekân tasarımına olumlu veya olumsuz etkileri karşılaştırma yöntemiyle araştırılmıştır. Tarihi yapıların korunması, yeniden işlevlendirilen yapılar, müzeler, sergi alanları ve müze iç mekan tasarım hususları, Pera Müzesi, Doğançay Müzesi ve Salt Galata hakkında araştırmacılar tarafından yazılmış makale ve tezler araştırılarak literatür taraması yapılmıştır. Kültürel varlıkların korunması kavramının tarihsel gelişimi ve yeniden işlevlendirme kavramları, müze işlevi ve tasarım ölçütleri incelenmiştir. Durum çalışması olarak İstanbul'da bulunan Pera Müzesi, Doğançay Müzesi ve Salt Galata örnekleri üzerinden karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirmeler yapılmıştır. Karşılaştırmada, tarihi yapılardan dönüşmüş müzelerin iç mekânlarına ait gözlemler sonucunda ulaşılan görsel kaynaklardan olan fotoğraf çekimleri, yazılı kaynaklar olan makale ve tezlerden faydalanılmıştır. Yeniden işlevlendirilerek müzeye dönüşen yapıların iç mekan tasarımlarındaki zorluklar belgesel tarama ve gözlem yöntemiyle ele alınarak nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tarihi yapılardan dönüşen müzelerin

sergi alanları ve iç mekân tasarımları için çözümler üretilmiş ve kullanıma kazandırılarak yapıların sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Bu müzelerin, iç mekân tasarımı ve sergi alanlarında tasarımcıyı etkileyen zorluklar mevcut olsa da yapının mevcut durumu düşünülerek uygulanan gerekli müdahaleler ile başarılı müze tasarım örnekleri oluşturulabilir. Tarihi yapıların müzeye dönüşümünde ortak tasarım ölçütleri belirlenmeli ve müzeler bu ölçütleri sağlamalıdır.

2. Genel Tanım ve Kavramlar

Tarihi yapıların işlevlendirilmesi konusu birçok farklı alandaki araştırmacının çalıştığı bir konudur. Mimarlık ve iç mimarlık alanlarındaki araştırmalar incelendiğinde kavramın çoğunlukla yeni işlev ile eski işlev arasındaki uyum, yapının sürdürülebilirliği, yeniden işlevlendirmenin kullanıcılara etkisi konularının nicel yöntemlerle ele alındığı görülmektedir. Araştırmalarda, bu binalar ile ilgili genellikle bir yapı üzerinden incelemeler, anketler yapılmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında kültürel miras değerindeki tarihi yapılar, koruma kavramı, yeniden işlevlendirme kavramları, müze işlevi ve tasarım ölçütlerinin açıklanması gerekli görülmüştür.

2.1. Kültürel Miras Değerindeki Tarihi Yapılar

Tarihi yapılar, inşa edildikleri dönemin mimarisi ve toplumuyla ilgili bilgiler sunan ürünlerdir (Bahar & Kurak Açıcı, 2021, s.68). Bu tanım ile benzer bir şekilde konuyu ele alan Aydın ve Şahin'e (2018) göre mimari üslubu sosyal, kültürel yönleriyle inceleyen, bulunduğu zaman dilimindeki kent hakkında gelecek nesilleri aydınlatan yapılardır (Aydın & Şahin, 2018, s.63). Çoğu kaynakta tarihi yapılara, kentin geçmişi hakkında bilgi vermesi ve gelecek ile köprü oluşturması yönüyle kent kavramıyla birlikte değinilmektedir. Asiliskender, Gökmen Balcı ve Yılmaz'a (2005) göre yapı ve çevresinin toplum ile birlikte yaşadığı değişimleri ortaya koyan ürünlerdir (Asiliskender & Gökmen Balcı & Yılmaz, 2005, s.n.y.). Tarihi yapılar bulunduğu kentin önemli simgeleri ve kültürel bellekleridir. Kültürel miras olan yapılar, dönemin yaşadığı birçok değişim ve gelişim hakkında gelecek nesillere bilgiler sunar. Bu yapılar kentin bir parçası olduğundan eksikliği toplumu büyük bir ölçüde etkiler. Bu bağlamda tarihi yapılar korunmalı ve gelecek kuşaklara aktarılmalıdır.

2.2. Koruma Kavramı

Koruma, çeşitli yöntemlerle önlemler alınarak tarihi değeri olan eserlerin varlığını sürdürebilmesidir (Hasol, 2016, s.279). Aydın ve Yıldız'a (2010) göre bu yapıların kentte varlığını sürdürebilmesi için hem özgün şeklini koruması hem de günümüz koşullarına uyum sağlaması gereklidir (Aydın & Yıldız, 2010, s.3-4). Koruma kavramını, gelecek ile geçmiş arasında bir köprü olması yönüyle değerlendiren yaklaşımda tarihi mirasların geleceğe aktarılmasında alınan önlemler şeklinde tanımlanmaktadır (Aydın & Yıldız, 2010; Bahar & Kurak Açıcı, 2021). Bu tanım, tarihi mirasların nasıl korunması gerektiğini sorgulatmaktadır. Mısırlısoy ve Günçe'ye (2016) göre; koruma kavramı on dokuzuncu yüzyılda tarihi yapıların değerli kabul edilmesinden kaynaklanmakta ve en çok kullanılan yöntemin yeniden işlevlendirme olduğunu ifade etmektedir (Mısırlısoy & Günçe, 2016, s.147). Çağdaş koruma yöntemlerinden olan yeniden işlevlendirme, yapıların farklı bir işlevle yeniden kullanımını sağlamakta ve yapıyı şehre kazandırmaktadır. Koruma kavramına uluslararası düzeyde bakıldığında Venedik Tüzüğü (1964), kültürel miraslarının korunması toplum için faydalı bir şekilde kullanılmalıdır (Savaş & Yüksel, 2021, s.n.y.). 1983 yılında kurulan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 2011 yılında Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu adı altında kültür varlıklarını bünyesinde bulundurmaktadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda koruma, kültürel varlıklarda çeşitli yöntemlerle önlemler alınmasıdır (Beşevli Saraçoğlu, 2021, s.7-10). Bu

yöntemlerden biri de fonksiyon değiştirme; yeniden işlevlendirmedir. Toplumlarla birlikte gelişen kültürel miras niteliğindeki yapılar varlıklarını gelecekte de sürdürmelidir. Kültürel mirasların etkinliklerini sürdürebilmesi ve günümüz şartlarına uyum sağlaması için önlemler alınmaktadır. Bu bağlamda tarihi yapıların bünyesinde barındırdığı geçmiş restorasyon, yeniden işlevlendirme gibi yöntemlerle korunmalı ve varlığını sürdürebilmesi için desteklenmektedir.

2.3. Yeniden İşlevlendirme

Yeniden işlevlendirme, işlev değişikliğiyle beraber yapının varlığını gelecekte de sürdürmesidir (İslamoğlu, 2018, s.511). Bahar ve Kurak Açıcı'ya (2021) göre; yeniden işlevlendirme mevcut tarihi yapının kentteki varlığını koruması içindir (Bahar & Kurak Açıcı, 2021, s.69). Yeniden işlevlendirme mevcut sosyal, ekonomik olarak sorunlar yaşamış olan tarihi yapılara yeni bir işlev kazandırılarak kullanıcılar için kullanıma uygun bir şekilde dönüştürülmesidir (İslamoğlu, 2018; Aydın & Şahin, 2018; Bullen & Love, 2011). Tarihi yapıların sahip olduğu birikimlerin devamını sağlamak amacıyla yapılan koruma yöntemidir (İslamoğlu, 2018, s.513). Uluslararası bir yönden yeniden işlevlendirmeye bakıldığında Venedik Tüzüğü'nün 5. Maddesine göre tarihi yapıların mimarisine zarar vermeden, toplumun yapıyı yeni bir işlevde kullanarak koruması için binada yeni tasarımlar yapılabilir (Erder, 1977, s.172-173). Ulusal olarak yeniden işlevlendirme kavramına bakıldığında ise zarar görmüş veya kullanılmayan tarihi, kültürel miras yapıların kullanılarak korunması hakkında 2005 yılında kanun yayınlandığı görülmektedir (Aydın & Şahin, 2018, s.65). Tarihi yapıların yeniden kullanıma adaptasyonunda yapıya birçok yeni işlev kazandırılabilir. Yeni işlevlere örneklerden birisi de müzelerdir. Tarihi yapılar birçok yöntemle korunabilse de yeniden işlevlendirme sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir. Yapının aktif bir şekilde kullanılması yapıyı korumakta ve gelecek kuşaklara kazandırmaktadır. Tarihi yapılara kazandırılan yeni işlevin genellikle müze yapıları eğilimde olduğu gözlemlenmektedir. Yeni işlev kazanan yapılar kullanıcılar tarafından ziyaret edilmeye başlamaktadır. Bu yöntem sayesinde yapı atıl durumda olmaktan kurtulmakta ve kente kazandırılarak turistik bir şekilde dahi değerlendirilebilmektedir.

2.4. Müzelerin İşlevi ve Tasarım Ölçütleri

Müzeler sanat, bilim, tarihi ve kültürel eserlerin sergilendiği, korunduğu ve ziyaretçilere bilgi aktarımında bulunan mimari yapılar olarak tanımlanmıştır (Hasol, 2016; Salderay & Gönülçay Çalimli, 2020). Çağdaş müze kavramı sadece eserlerin korunduğu ve sergilendiği yapı kavramından farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Kandemir ve Uçar'a (2015) göre müzeler sergileme, koruma işlevlerinin yanı sıra eğitsel ve sosyal faaliyetler de gerçekleştirilebilen mekanlardır (Kandemir ve Uçar, 2015, s.19). Bu tanımın, müzeleri sadece sergileme mekanı olarak değil aynı zamanda ziyaretçilerin edindiği tüm deneyimleri kapsayarak yapıyı bütünüyle ele aldığı görülmektedir. Müzeler resepsiyon, müze mağazası, kafe, geçici ve kalıcı sergileme alanları, dolaşım alanları, eğitsel alanlar, depo gibi birçok kısımdan oluşabilmektedir (Karayılıanoğlu, 2016, s.42-50). Bu alanlar mekanın ve ziyaretçinin ihtiyaç duyduğu doğrultuda iç mekan tasarım kriterlerine uygun bir şekilde tasarlanmaktadır. Ziyaretçilerle birçok yönüyle iletişim halinde olan müzelerin iç mekanlarında hem eserlerin korunması hem de ziyaretçilerin kullanımı için dikkat edilmesi gereken tasarım kriterleri mevcuttur. Mısırlısoy ve Günçe'ye (2016) göre müzelerin tasarımlarında ulaşılabilirlik, dolaşım, sergileme alanlarının düzeni, aydınlatma, havalandırma/iklimlendirme, güvenlik ve esneklik kavramlarına dikkat edilmelidir (Mısırlısoy & Günçe, 2016, s.149). Aykut'a (2017) göre ise sergileme alanlarında tasarım kriterlerinden aydınlatma, zemin kaplama malzemeleri, vitrin ve sergileme elemanlarının ergonomik olması, duvar ve bölücülerin renk ve formları dikkat edilmesi gerekenler arasındadır (Aykut, 2017, s.226). Yukarıdaki satırlardan anlaşıldığı

üzere müze tasarımlarında dikkat edilmesi gereken birçok ölçüt olmakla beraber tarihi yapılardan dönüştürülen müzelerin tasarımlarında koruma kavramına da önem gösterilmelidir.

3. Materyal ve Yöntem

Yeniden işlevlendirme, tarihi eser değerindeki yapılara yeni bir fonksiyon kazandırılmasıdır. Yapılara kazandırılan fonksiyonlardan biri de müze işlevidir. Dünyada tarihi binaların müze olarak yeniden işlevlendirilmesine verilebilecek birçok örnek bulunmaktadır. Louvre Müzesi (Fransa) işlevleri sırasıyla kale, saray olarak, Orsay Müzesi (Fransa) ilk işlevi tren istasyonu, Tate Müzesi (İngiltere) ilk işlevi elektrik santrali amacıyla tasarlanırlar da günümüzde müze olarak işlevlendirilmişlerdir (Arslan & Orhan & Dişli, 2020, s. 82-83; Çetin, 2021, s. 232-237). İstanbul'da toplam 98 müze bulunmakla beraber bu müzeler arasında tarihi yapılardan dönüştürülmüş örnekler mevcuttur (Tablo 1). İstanbul'da Beyoğlu ilçesinde birçok müze bulunmaktadır. Beyoğlu farklı kültürlerin bir arada bulunduğu, bünyesinde çokça tarihi yapı barındıran sanatsal ve kültürel bir bölgedir. Araştırma, Beyoğlu bölgesinden seçilmiş, ilk işlevleri birbirinden farklı olan üç müzeyi ele almaktadır.

Tablo 1. İstanbul'da Bulunan Müze Sayısı (URL-1)
İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Yayınladığı Müze Sayısı

Özel Müzeler	47
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na Bağlı Olan Müzeler	10
Üniversitelere Bağlı Olan Müzeler	8
Milli Savunma Bakanlığı'na Bağlı Olan Müzeler	4
Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na Bağlı Olan Saray, Kasır ve Müzeler	9
Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne Bağlı Olan Müzeler	5
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü'ne Bağlı Olan Müzeler	1
İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne Bağlı Olan Müzeler	14
Toplam	98

Çalışmada, yeniden işlevlendirilerek müzeye dönüşen tarihi yapıların iç mekân tasarımları incelenmiş ve bu yapıların yeni işlev tasarım ölçütleri analiz edilmiştir. Bu kapsamda tarihi yapılardan müzeye dönüşen Pera Müzesi, Doğançay Müzesi ve Salt Galata örnekleri üzerinden karşılaştırmalar yapılarak nitel bir araştırma örneği olan durum çalışması yapılmıştır. Durum çalışması olay veya durumlar hakkında araştırmacının düzenli veri toplayarak ele alınan konuyu detaylı bir şekilde araştırıp sonuca ulaştığı çalışmalardır (Subaşı & Okumuş, 2017, s.420). Türkiye'deki müzelerin metropol şehirlerde daha yoğun olduğu bilindiğinden çalışmada, İstanbul'daki müzelerden tarihi yapıların işlevlendirilmesiyle tasarlananlar seçilmiştir. Seçilen örneğin büyüklüğü konunun kavranabilmesinde yeterli görülmüştür. Çoğu araştırmacı konuyu bir müze üzerinde ele almakta bir müzenin araştırılması dahi konunun kavranabilmesini sağlamaktadır. Çalışmada ise üç müze hakkında incelemeler yapılması çalışmanın önemini arttırmaktadır. Çalışma sadece İstanbul'da bulunan müzeleri ele aldığından bu araştırmadan sonra yapılacak çalışmalar İstanbul dışından veya daha büyük bir kapsamda geliştirilebilir. Çalışmadaki müzeler seçilirken tarihi yapılardan dönüşmüş olması gerekliliği söz konusudur. Araştırmada kota örnekleme ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Çalışma konusu itibarıyla yeniden işlevlendirilmiş müzeler kota olarak belirlenmiş ve kültür sanat alanı olan birçok yeniden işlevlendirilmiş tarihi yapıyı bünyesinde bulunduran Beyoğlu bölgesi seçilmiştir.

Çalışmanın konusuyla ilgili daha önceki araştırmacıların makale ve tezleri araştırılarak literatür taraması yapılmıştır. Literatür taramasında elde edilen bilgilerin güncelliği açısından çoğunlukla 2018 yılından itibaren yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu kaynakların atıfta bulunduğu çalışmalar da literatüre dahil edilmiştir. “Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi (Adaptive Reuse Of Heritage Building)” ve “Müze Olarak İşlevlendirme” anahtar kelimelerinin kullanımıyla MSGSÜ kütüphane ve Google Akademik, Dergipark vb. web arama motorlarında İngilizce ve Türkçe dilinde çeşitli araştırmalara ulaşılmıştır. Yapılan literatür taraması kapsamında kültürel miras niteliğindeki tarihi yapılar, koruma kavramı, yeniden işlevlendirme, müze işlevi ve tasarım ölçütleri başlıkları altında konu açıklanmıştır. Belirtilen müzeler ziyaret edilip gözlenmiş ve iç mekanlarına ait mevcut olan görseller ve gözlemler esnasındaki fotoğraf çekimleri üzerinden detaylı incelemeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular tartışılıp analiz edilmiştir.

4. Bulgular ve Değerlendirme

4.1. İstanbul'dan Seçilen Örnek Müzeler

Pera Müzesi, Salt Galata ve Doğançay Müzesi tarihi yapılardan dönüştürülmüş müzelere örneklerdir. Orijinal işlevini kaybetmiş olan bu yapılar müze olarak yeniden işlevlendirilerek korunmuş ve topluma, kente kazandırılmıştır. Mimar Achille Manoussou tarafından 1893'te otel olarak tasarlanan Pera Müzesi 2005 yılında, Mimar Alexandre Vallury tarafından 1982'de banka olarak tasarlanan Salt Galata 2011 yılında ve mimari bilinmeyen 1861 yılında konut olarak tasarlanan Doğançay Müzesi ise 2004 yılında müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Pera Müzesi Neoklasik, Salt Galata Neoklasik ve Oryantalist, Doğançay Müzesi Art Nouveau akımıyla tasarlanmıştır (URL-2; Karayılanoğlu, 2016, s. 70; Yiğitpaşa, 2010, s. 162-164). Neoklasisizm akımında, mimari yapılarda düzenlilik ve sadelik ön plana çıkmaktadır (Erenler, 1997, s. 1936-1937). Pera Müzesi'nin yalın dış cephesinde düzen ve simetri görülmüştür. Yapının cephesinde yer alan sütunlar da Neoklasik akımın bir işaretidir (Şekil 1). Benzer bir anlayışla tasarlanan Salt Galata'nın ön cephesi de Neoklasik üsluptadır (Şekil 2). Düzen ve simetrinin yanı sıra ön cephesindeki sütunlar ve alınlıklar bu akımın bir diğer özelliğidir. Doğançay Müzesi bu iki yapıdan farklı bir anlayışla, Art Nouveau üslubunda tasarlanmıştır. Art Nouveau mimarisinde dış cephelerde karşılaşılan özellikler süslemelerdir (Rona, 1997, s. 141-142). Doğançay Müzesi'nin cephesinde bitkisel motiflerin ve hayvan figürlerinin bulunması Art Nouveau üslubunun bir göstergesidir (Şekil 3).

Şekil 1-3. Pera Müzesi, Salt Galata ve Doğançay Müzesi'nin Cepheseleri (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

Beyoğlu'nda 1893 yılında otel işleviyle tasarlanmış beş katlı ikinci derece tarihi eser olan yapı, komşusu olan konut ile birleştirilerek 2005 yılında Pera Müzesi'ne dönüştürülmüştür (Karayılıanoğlu, 2016, s.90). Pera Müzesi, birçok sanat eserini kalıcı olarak barındırdığından ve güncel sergilere de belirli bir zaman aralığında bünyesinde yer verdiği için kullanıcıların aktif bir şekilde ziyaret ettiği müzelerdendir. Aktif şekilde kullanımıyla kente kazandırılan ve korunan yapının günümüze sadece ön cephesinin özgün hali ulaşmış ve yapının iç mekanları müze işlevine uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Müzenin görünür kısmı, giriş ve sergileme katları olmak üzere beş kattan oluşmaktadır (Şekil 1). Ayrıca yapının çeşitli amaçlarda kullanılan iki bodrum katı daha mevcuttur. Yapının birinci ve ikinci katlarında kalıcı sergi, üçüncü, dördüncü ve beşinci katlarında ise geçici sergi alanları bulunmaktadır.

1892 yılında banka işleviyle Osmanlı Bankası olarak tasarlanan beş katlı Salt Galata ise, restorasyon ve yeniden işlevlendirme ile 2011 yılında sanat yapısı olarak kullanılmaya başlanmıştır.² Türkiye'de ilk özel banka müzesi olan yapıya, zaman içerisinde mekanın ihtiyaç duyduğu alanlar doğrultusunda ek bina ve bir kat daha eklenmiştir (Karayılıanoğlu, 2016; Dinç, 2012). Yapının yeniden işlevlendirilmesinde Han Tümertekin'in etkili rol oynadığı söylenmektedir (Kara & İşleyen, 2018, s.86). Kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda sosyal, eğitsel birçok mekanı bünyesinde barındıran Salt Galata'ya ziyaretçiler yoğun bir şekilde ilgi göstermektedir.

Soyut sanatın temsilcilerinden Burhan Doğançay, çeşitli ülkelerde birçok sergi düzenlemiştir. Guggenheim Müzesi gibi önemli sanat müzelerinde eserleri bulunan sanatçı, Türkiye'de eserlerinin sergilendiği bir kişisel sanat müzesi kurmuştur (Özsezgin, 1994; Bektaş & Yalçınkaya, 2020). Türkiye'nin ilk çağdaş kişisel sanat müzesi olan Doğançay Müzesi, yüz elli yıllık beş katlı ikinci derece tarihi eser olan yapıdan müzeye dönüştürülerek 2004 yılında açılmıştır (Demir, 2011; Bektaş & Yalçınkaya, 2020). Beyoğlu'ndaki yapı, Burhan Doğançay tarafından 1999 yılında harap bir şekilde satın alınmış ve restorasyonu dört yıl sürmüştür (Soydaş, 2019; Bektaş & Yalçınkaya, 2020). Yapının sadece ön cephesinin özgün olarak korunması Pera Müzesi ile benzer bir yönüdür (Şekil 1-3). Müzenin iç mekanları, müze tasarım standartları doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Giriş ve birinci, ikinci, üçüncü katlarında kalıcı sergi alanları, bodrum katında depo, dördüncü katında ise ofisler bulunmaktadır. Yapının giriş katında ziyaretçilerin dinlenmesi için bahçe bölümünden bir kısım kapatılarak oturma alanı oluşturulmuştur (Şekil 4-5).

Şekil 4-5. Doğançay Müzesi'nde Bahçeden Kapatılarak Oluşturulan Kısım (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

² Yapının yeniden işlevlendirilmesinde Han Tümertekin'in etkili rol oynadığı bilinmektedir (Kara & İşleyen, 2018, s.86).

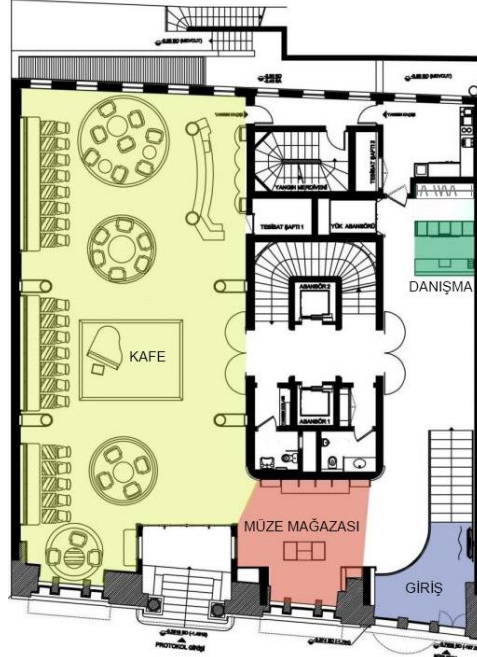
Tablo 2. Seçilen Müzelerin Künyesi (Tablo: Sıla Kaymakçı, 2022).

	Konum	Mimarı ve Yapım Tarihi	Dönüşüm Tarihi	İç Mekan Bölümleri
Pera Müzesi	Beyoğlu	Achille Manoussou - 1893	2005	Güvenlik, Resepsiyon, Vestiyer, Kafe, Mağaza, Merdiven, Dolaşım Alanları, Tuvalet, Kalıcı ve Geçici Sergileme Alanları, Teknik Birimler.
Salt Galata	Beyoğlu	Alexandre Vallury - 1892	2011	Hol, Oditoryum, Müze, Sergi Alanı, Salt Araştırma, Galeri Boşluğu, Dolaşım Alanları, Restoran, Kafe, Kitabevi, Atölye, Teras, Bahçe, Arşiv, Teknik Birimler, Depo, Tuvalet.
Doğançay Müzesi	Beyoğlu	- 1861	2004	Danışma ve Müze Mağazası, Hol, Oturma/Dinlenme Alanı, Mutfak, Merdiven, Asansör, Dolaşım Alanları, Sergi Alanları, Depo, Ofisler, Tuvalet.

4.2. Müzelerin İç Mekan Alanları

Pera Müzesi, Salt Galata ve Doğançay Müzesi yapıların gereklilikleri ve ziyaretçilerin ihtiyaçları doğrultusunda birçok farklı iç mekan bölümlerinden oluşmuştur. Pera Müzesi'nde giriş-çıkış için kullanılan iki ayrı kapı mevcuttur. Yapıya sonradan eklenen konuta ait kapı müzeye giriş için kullanılırken, yapının ana kapısı müzeden çıkış için kullanılmıştır. Ziyaretçilerin müzeden ayrılırken kafe veya mağazadan geçmek zorunda olduğu bir sirkülasyon tasarımı görülmektedir. Müzenin girişinde güvenlik alanları bulunmakta ve giriş ile zemin kat arasında kot farkı bulunduğu merdiven ve engelli bireyler için merdiven asansörü mevcuttur (Şekil 7). Zemin katta resepsiyon, vestiyer, kafe ve müze mağazası bulunmaktadır (Şekil 8-10). Yapının üst katlarına merdiven ve iki adet asansör ile ulaşım sağlanmıştır. Müzenin birinci katında *Kahve Molası* Sergisi, *Ağırlık ve Ölçü Sanatı* Sergisi, ikinci katında ise *Osman Hamdi Bey* Sergisi ve *Kesişen Dünyalar: Elçiler ve Ressamlar* Sergisi kalıcı olarak yer almaktadır. Müzenin üçüncü, dördüncü ve beşinci katlarında geçici sergiler düzenlenmektedir.

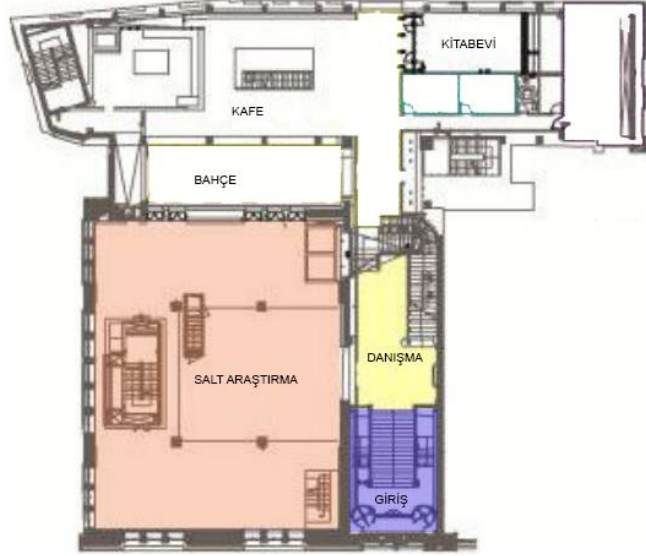
Şekil 6. Pera Müzesi Zemin Kat Planı (Karayılıanoğlu, 2016, s.96).

Şekil 7-10. Pera Müzesi sırasıyla giriş, danışma, mağaza ve kafe alanları (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

Salt Galata'ya ana kapıdan tek sirkülasyonda giriş-çıkış sağlanmıştır. Pera Müzesi ile benzer olarak Salt Galata'nın da girişindeki güvenlik alanı ile zemin kat arasında kot farkı bulunduğu için merdiven ve engelli bireyler için merdiven asansörü yer almaktadır (Şekil 12). Yapının zemin katında, galeri boşluğunun altında Salt Araştırma, çalışma alanları, kütüphane ve danışma alanları mevcuttur (Şekil 13-14). Zemin katta Salt Araştırma ile kafe arasında bahçe, danışma, kitabevi ve kafe bulunmaktadır. Kafenin üst kısmında ise asma kat oluşturulmuş ve bu alanda restoran tasarlanmıştır. Birinci katta atölyeler, ikinci

ve üçüncü katlarda ofisler, dördüncü katta ise özel etkinliklerin düzenlendiği alan bulunmaktadır. Birinci bodrum katta sergileme alanı ve Ferit F. Şahenk Salonu içerisinde Osmanlı Bankası Müzesi, ikinci bodrum katta ise oditoryum yer almaktadır.

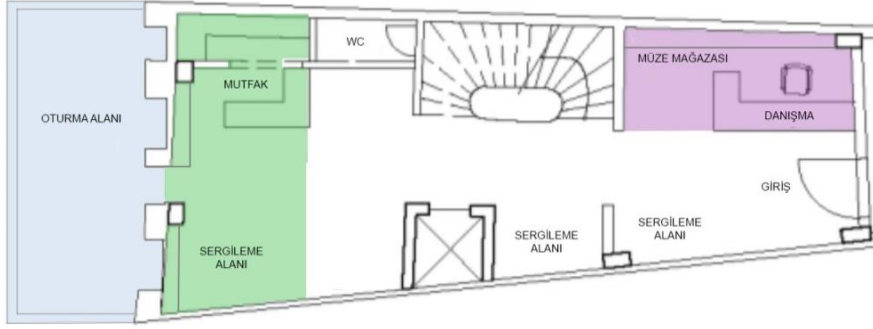

Şekil 11. Salt Galata Zemin Kat Planı (Karayılanoğlu, 2016, s. 73).

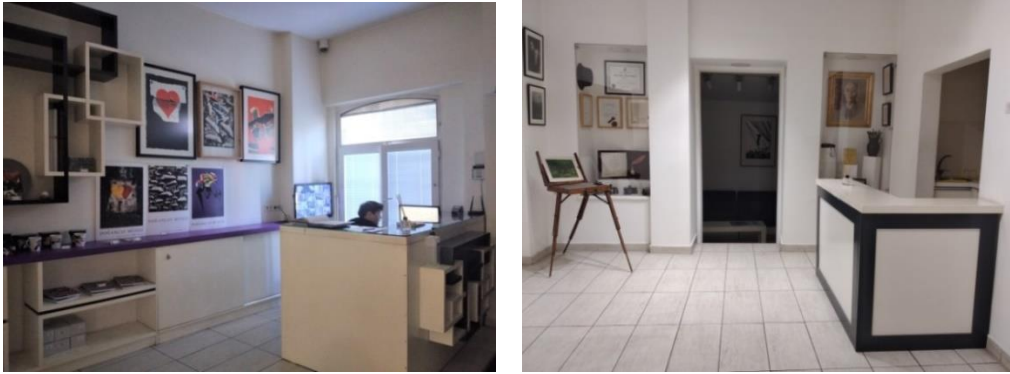

Şekil 12-14. Salt Galata sırasıyla giriş, danışma, Salt Araştırma alanları (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

Doğançay Müzesi'nin sadece bir giriş-çıkışı mevcuttur. Zemin katında danışma, müze mağazası, küçük bir sergileme alanı, mutfak, tuvalet ve oturma alanı yer almaktadır (Şekil 16-17). Müze mağazası, danışma bölümünün arkasında ve danışma ile bir bütün olarak tasarlanmıştır. Bektaş ve Yalçınkaya'nın (2020) kafe olarak belirttiği alanın günümüzde sergileme alanı ve yapıya bahçeden eklenen bölümün ise oturma alanı olarak kullanıldığı görülmüştür. Küçük boyutlardaki müzenin zemin katındaki tuvalet engelli bireylerin kullanımına uygun değildir. Müzenin üst katlarına ulaşım bir asansör ve merdiven ile sağlanmıştır. Müzenin ziyaretçilere açık olmayan kısımları dördüncü kattaki ofisler ve bodrum katta bulunan depodur. Müzenin birinci ve ikinci katlarında Burhan Doğançay'ın, üçüncü katında ise Adil Doğançay'ın eserleri sergilenmiştir. Yapının boyutları küçük olmasına rağmen eserler yönlendirici ve akıcı bir sirkülasyon ile sergilenmiştir. Müzenin eğitsel ve sosyal alanları bulunmamaktadır.

Şekil 15. Doğançay Müzesi Zemin Kat Planı Bektaş & Yalçınkaya'nın çalışması üzerine düzenleme (Bektaş & Yalçınkaya, 2020, s. 89).

Şekil 16-17. Doğançay Müzesi sırasıyla danışma-mağaza, sergi-mutfak alanları (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

4.3. Müzelerin Tasarım Ölçütleri

Müzelerin iç mekan tasarımlarında sağlanması gereken tasarım ölçütleri bulunmaktadır. Çalışmada, aydınlatmanın (yapay-doğal) ve ısıtma-havalandırmanın mekana, eserlere olumlu veya olumsuz etkileri incelenmiştir. Mekanın zemin-tavanında, kalıcı-geçici sergilerinde, sergileme ve oturma elemanlarında kullanılan renkler, dokular ve malzemelerin çeşitlilikleri ele alınmıştır. Yapıda alınan güvenlik önlemleri, kullanıcıların mekandaki sirkülasyonu ve erişilebilirliği yönleriyle gözlemler yapılmış ve bulgular tablo şeklinde özetlenmiştir.

Tablo 3. Pera Müzesi (Tablo: Sıla Kaymakçı, 2022).

PERA MÜZESİ	
Aydınlatma	Yapay bölgesel aydınlatma olarak sergileme mekanlarında ray tipi spot genel aydınlatma olarak sıva altı LED kullanılmıştır. Yapının galeri boşluğundan doğal aydınlatma da tercih edilebilmektedir.
Isıtma ve Havalandırma	HVAC sistemi ile iklimlendirilmektedir.
Zemin ve Tavan	Birinci kat zemininde siyah renkli seramik, diğer katların zemininde açık tonlu ahşap parke kullanılmıştır. Tavanlarda ise beyaz ve koyu gri renklerde asma tavan mevcuttur.
Sergileme Elemanları	Duvar tipi vitrin, masa tipi vitrin, kaide üzerinde sergileme, duvar veya bölücü üzerinde sergilemeler mevcuttur.
Oturma Elemanları	Ahşap, gri renkli taşıyıcı üzerinde kırmızı kumaş kaplı minderden oluşan oturma elemanı ve ahşap, beyaz renkli oturma birimi mevcuttur. Sade bir anlayışla tasarlanan oturma elemanları konforsuz olması yönüyle kısa süreli kullanıma daha uygundur. Oturma elemanlarının sayısı eksiktir.

Kullanılan Renkler	Geçici sergi alanlarının duvarlarında gri ve beyaz tonlarında, kalıcı sergi alanlarının duvarlarında koyu gri, kırmızı ve yeşil renkler tercih edilmiştir. Birinci kat zemininde siyah renk, diğer katlarda açık tonlu ahşap parke kullanılmıştır. Tavanlarda beyaz veya koyu gri renkler mevcuttur. Müzede kullanılan renkler ile eserler arasında kontrast oluşturulmuş ve aydınlatılmıştır. Bu sayede eserlerin rahat bir şekilde algılanması sağlanmıştır.
Güvenlik Önlemleri	Eserlerin önünde şerit bariyer veya zeminde işaretler bulunmaktadır. Katları güvenlik personelleri gözlemlemekte ve kamera sistemleri ile izlenmektedir. Yapıya girişte X-Ray cihazı da bulunmaktadır.
Kalıcı-Geçici Sergiler	Birinci ve ikinci katlarda kalıcı, üçüncü, dördüncü ve beşinci katlarda geçici sergiler mevcuttur.
Sirkülasyon	Ziyaretçiler için yönlendirici ve akıcı bir sirkülasyon tasarlanmıştır. Katlarda oluşabilecek acil durumlar için yangın merdiveni, güvenlik koridoru bulunmaktadır.
Erişilebilirlik	Yapı engelli bireylerin kullanımına tamamen uygundur. Bina girişinde engelli bireyler için merdiven asansörü, katlar arasında asansör ve engelli birey tuvaletleri bulunmaktadır.

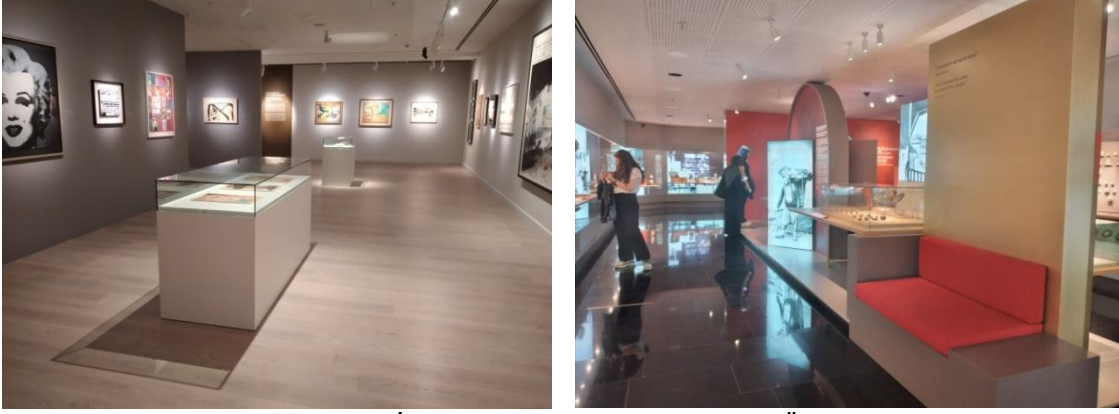
Pera Müzesi'nin sergileme alanlarında sıva altı LED aydınlatmalar bulunsa da mekanda sadece ray tipi spot aydınlatma aktif olarak kullanılmıştır. Pera Müzesi'ne sonradan eklenen katın galeri boşluğundaki pencereler *Ve Şimdi İyi Haberler* konulu sergide perdeler ile kapatılırken, *Zevk Meselesi* konulu sergide açılarak mekan doğal ışık ile de aydınlatılmıştır (Şekil 18-19). Galeri boşluğundaki pencerelerden sergilerin durumuna göre kontrollü güneş ışığı da alanda kullanılabilir. Şekil 18-19. Pera Müzesi sırasıyla *Ve Şimdi İyi Haberler* (2022) ile *Zevk Meselesi* (2021) konulu sergilerde görülen galeri boşluğu (Fotoğraf: Sila Kaymakçı, 2022; URL-3).

Şekil 18-19. Pera Müzesi sırasıyla *Ve Şimdi İyi Haberler* (2022) ile *Zevk Meselesi* (2021) konulu sergilerde görülen galeri boşluğu (Fotoğraf: Sila Kaymakçı, 2022; URL-3).

Üç boyutlu eserler duvar veya masa tipi vitrinlerde ya da kaide üzerinde sergilenmiştir (Şekil 20). Vitrinler spot veya şerit LED ile aydınlatılmıştır. Müzenin birinci katında bulunan oturma elemanı vitrin ile birlikte ele alınmıştır (Şekil 21).

Şekil 20-21. Sırasıyla *Ve Şimdi İyi Haberler* Sergisi ile *Ağırlık ve Ölçü Sanatı* Sergisi vitrin ve oturma birimi (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

Mekanda prizler kapatılmış ve duvar rengi ile aynı renkte boyanmıştır. Duvarlarda sergilenen eserler için çoğunlukla hareketli şerit bariyerlerle güvenlik önlemleri alınsa da kalıcı olarak sergilenen Osman Hamdi Bey'in "Kaplumbağa Terbiyecisi" eseri metal ve duvara sabitlenmiş bariyerle korunmuştur (Şekil 22-23). *Osman Hamdi Bey* Sergisi, *Kesişen Dünyalar Sergisi*'nden bölücü eleman ile ayrılarak bu alanda sanal gerçeklik deneyim alanı oluşturulmuştur. Tarihi yapıdan dönüştürülen müzenin ön cephesi hariç iç mekanları çağdaş müze anlayışıyla yeniden tasarlanmıştır.

Şekil 22-23. *Osman Hamdi Bey* Sergisi'nde "Kaplumbağa Terbiyecisi" eseri ve bariyer detayı (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

Tablo 4. Salt Galata (Tablo: Sıla Kaymakçı, 2022).

SALT GALATA

	SALT GALATA
Aydınlatma	Genel olarak ray tipi spot ve sıva altı LED aydınlatma kullanılmıştır. Yapının, galeri boşluğundan kontrollü olarak doğal aydınlatma da mevcuttur. Kafe alanında sarkit aydınlatma elemanları kullanılmıştır. Yapay bölgesel aydınlatma olarak Osman Bankası Müzesi'nin sergileme alanlarında ray tipi spot aydınlatma bulunmaktadır.
Isıtma ve Havalandırma	Yapı genel olarak tavadan HVAC sistemi ile iklimlendirilmiştir. Salt Araştırma alanında pencerelerin önündeki konvektörler ile mekanda ısıtma sağlanmıştır.
Zemin ve Tavan	Halka açık alanlarındaki zemine çoğunlukla müdahale edilmemiş, orijinal halinde bırakılmıştır. Orijinal tavan ve asma tavan birlikte kullanılmıştır.
Sergileme Elemanları	Osmanlı Bankası Müzesi'nin koleksiyonu yapının içerisinde bulunan kasalarda sergilenmiştir. Bu kasalar içerisinde zemine sabitlenmiş ayaklı metal sergileme elemanları bulunmaktadır.

Oturma Elemanları	Salt Galata'nın girişinde Salt Araştırma alanında kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda yeterli sayıda oturma birimi tasarlanmıştır. Osmanlı Bankası Müzesi'nde sergileme alanlarında oturma elemanları bulunmamaktadır.
Kullanılan Renkler	Yapıda ağırlıklı olarak beyaz renkte olsa da renkler mekanlara göre farklılık göstermektedir. Kafe alanında açık tonlu mavi renk kullanılmıştır. Osmanlı Bankası Müzesi kasa içerisinde sergilendiğinden kasadan farklı bir renk kullanımı mevcut değildir. Kasalar orijinal haliyle bırakıldığından tasarımcı tarafından uygulanmış bir renk bulunmamaktadır.
Güvenlik Önlemleri	Osmanlı Bankası Müzesi sergi alanlarında, eserler kaplanmış ve katalog şeklinde olduğu için şerit bariyer vb. güvenlik önlemi alınmamıştır. Kamera sistemleri ile iç mekanlar izlenmektedir. Yapının girişinde X-Ray cihazı konumlandırılmıştır.
Kalıcı-Geçici Sergiler	Birinci bodrum katta geçici sergileme alanı ve Ferit F. Şahenk Salonu içerisinde kalıcı olarak bulunan Osmanlı Bankası Müzesi sergisi mevcuttur.
Sirkülasyon	Bünyesinde birçok kompleks mekanı barındırdığından yapının sirkülasyonu karmaşık olsa da yapıda çokça bulunan bilgilendirme panoları ile ziyaretçilerin dolaşımı kolaylaştırılmıştır. Acil durum esnasında ziyaretçileri yönlendirici acil çıkış tabelaları mekana yerleştirilmiştir.
Erişilebilirlik	Yapının girişinde engelli bireyler için merdiven asansörü bulunmaktadır. Zemin, birinci ve ikinci bodrum katları engelli bireylerin ziyaretine uygundur. Birinci bodrum katta bulunan Osmanlı Bankası Müzesi çeşitli kot yüksekliklerinde ve merdiven ile ulaşılan alanları bulunduğu için engelli bireylerin kullanımına uygun değildir.

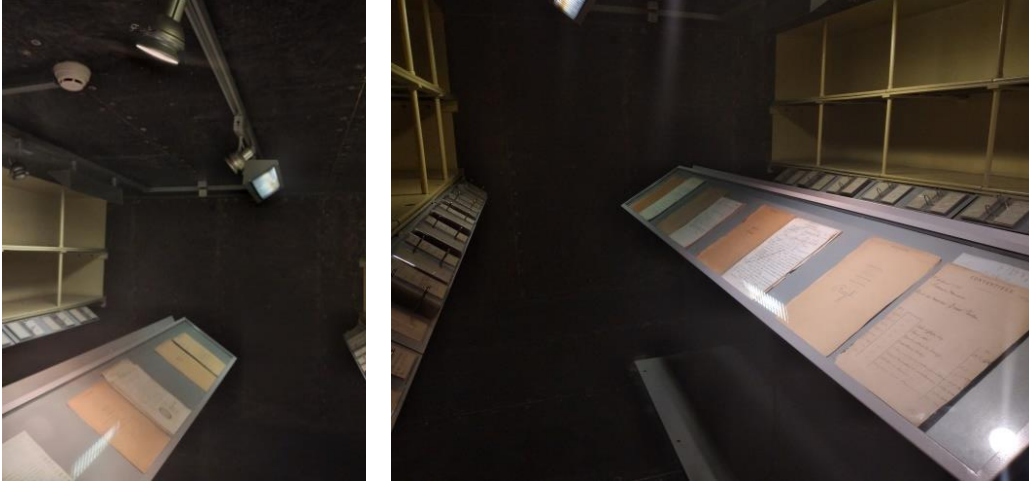
Salt Galata'da Doğançay Müzesi'nden farklı olarak yapay aydınlatmayı destekleyen kontrollü bir doğal aydınlatma alanı, galeri boşluğu tasarlanmıştır (Şekil 24-25). Yapı bünyesinde birçok kompleks mekanı barındırdığından kullanıcılar tarafından çeşitli amaçlarla ziyaret edilmektedir. Atölyeler gibi eğitsel; kafe, restoran gibi sosyal mekanları bulunduğu için her kitleye hitap eden Salt Galata, tarihi binaların yeni işlevlendirilerek korunmasına verilebilecek örneklerdendir.

Şekil 24-25. Salt Galata, galeri boşluğu ve detayı (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

Osmanlı Bankası Müzesi'nin sergi alanları kasalar içerisinde tasarlanarak yapının ilk işlevi olan banka kavramı bu sayede tekrar vurgulanmıştır (Şekil 26-27). Bu kasalarda sadece yapay aydınlatma tasarlanmış, güneş ışından sergi nesnelere korunmuştur. Pera Müzesi ve Doğançay Müzesi'ne kıyasla Salt Galata'nın sadece ön cephesi değil, zemin ve duvar gibi kısımları da orijinal haliyle bırakılmaya çalışılmıştır.

Şekil 26-27. Salt Galata, Osmanlı Bankası Müzesi'nin sergi alanları (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

Tablo 5. Doğançay Müzesi (Tablo: Sıla Kaymakçı, 2022).

DOĞANÇAY MÜZESİ	
Aydınlatma	Yapay aydınlatma olarak sensörlü ray tipi spot kullanılmıştır.
Isıtma ve Havalandırma	Sergileme alanlarında klima mevcuttur. Müzede bulunan klima doğrudan eserleri etkilediğinden ve montaj vb. işlemler gerektirdiğinden hem eserlere hem de yapıya zarar vermektedir.
Zemin ve Tavan	Giriş katı zemininde mat ve beyaz renk tonlu, sergileme alanlarında koyu gri renk tonunda yansıyan seramik malzeme kullanılmıştır. Tavanda beyaz alçı levha kullanılmıştır.
Sergileme Elemanları	Eserler çoğunlukla iki boyutlu olduğundan duvar ve bölücüler üzerinde sergilenmektedir. Giriş katında niş içerisinde, birinci ve ikinci katlarda kaide üzerinde sergilenen eserler de mevcuttur.
Oturma Elemanları	Ahşap malzemeden üretilmiş beyaz renkte oturma elemanları tüm sergileme katlarında ve yeterli sayıda bulunmaktadır. Konforsuz olan oturma elemanları sade ve basit bir anlayışla tasarlanmıştır.
Kullanılan Renkler	Duvar ve tavanlarda beyaz renk kullanılmıştır. Duvarlarda genel olarak beyaz renk kullanılsa da bazı bölümlerde sarı renk de görülmektedir. Giriş katın zemininde beyaz, sergi alanlarının zemininde koyu gri renk kullanılmıştır. Yapıda diğer renklerin az da olsa kullanımı mekana hareketlilik kazandırmıştır.
Güvenlik Önlemleri	Eserlerin önünde şerit bariyer veya zeminde eserlere yaklaşılmaması gerektiğini gösteren grafikler bulunmamaktadır. Yapıda kamera sistemleri bulunmakta ve kamera görüntüleri danışma alanında görülebilmektedir. Müze girişinde X-Ray cihazı bulunmamaktadır.
Kalıcı-Geçici Sergiler	Müzede yer alan sergilerin tümü kalıcıdır.
Sirkülasyon	Yönlendirici ve akıcı bir sirkülasyon tasarlanmıştır. Görevlilerin kullanımı için farklı bir sirkülasyon bulunmamakta, ziyaretçiler ile aynı sirkülasyon kullanılmıştır.
Erişilebilirlik	Sergi alanları engelli bireylerin kullanımına uygundur. Tuvaletler ise uygun tasarlanmamıştır. Giriş kattaki ve alçak kotta olan oturma alanına geçiş merdiven ile sağlandığından engelli bireyler için erişilebilir değildir. Katlar arasında asansör kullanımı engelli bireylerin kullanımı için uygundur.

Doğançay Müzesi sadece yapay aydınlatma ile aydınlatılmış ve sergilenen eserleri doğal aydınlatmadan, güneş ışınlarından koruyabilmek için pencereler perde veya paneller ile kapatılmıştır (Şekil 28). Müzenin birinci ve ikinci katlarındaki pencere alanında Burhan Doğançay'ın üç boyutlu eserleri kaide üzerinde sergilenmektedir. Bu eserlerin arkasındaki pencere alanının tavanında, restore edilen yapının orijinal tavanına ait bir parça bulunmaktadır. Müzenin sergileme alanlarında bulunan klima açık bir şekilde görülmektedir (Şekil 29). Yapıda ahşap malzemeden üretilmiş yeterli sayıda oturma elemanı bulunmaktadır. Müzedeki prizler Pera Müzesi'nden farklı olarak açıkta bırakılmıştır. Doğançay Müzesi, tarihi yapıdan dönüştürülmüş çağdaş bir müze örneğidir.

Şekil 28-29. Doğançay Müzesi sergi alanları (Fotoğraf: Sıla Kaymakçı, 2022).

4.4. Kültürel Miras Değerinde Olan Yapıların Yeni İşleviyle Uyumu

Tarihi yapılardan müzeye dönüştürülen yapılar kapsamında Pera Müzesi, Salt Galata ve Doğançay Müzesi ele alınarak yeni işleve uyumları incelenmiştir. Pera Müzesi ve Doğançay Müzesi'nin dönüştürülürken sadece ön cephesi korunmuş ve yapılar restore edilmiştir. Yapıların, yeni işlevleri olan müzelerin tasarım standartlarına uyması gerekmektedir. Bu doğrultuda Pera ve Doğançay Müzesi'nin iç mekanlarının birçok kısmı yeniden oluşturulmuştur. Pera ve Doğançay Müzesi'ne oranla orijinal yapının daha çok korunduğu Salt Galata da bu standartları sağlamıştır. Müzelerde dikkat edilmesi gereken önemli tasarım kriterlerinden biri de aydınlatmadır. Bu tarihi yapılardaki pencereler veya açıklıklar, perde veya paneller ile kapatılarak doğal aydınlatmanın yıpratıcı etkisinden eserleri korumak ve ışık düzeyinin kontrol edilmesi gerekli görülmüştür. Tarihi yapıların duvar-zemin-tavan kısımları müze işlevine uygun olmayan malzemeleri, yükseklikleri, dokuları vb. barındırıyorsa yeniden düzenlenmiştir. Yeni işlevin ihtiyaç duyduğu sirkülasyon doğrultusunda mekanlarda duvarlar, bölücüler kaldırılmış veya eklenmiştir. Yapıların dış hava koşulları ile bağlantısı kesilerek müzelere uygun koşullar oluşturulmaya çalışılmıştır. Tarihi yapılardan müzeye dönüştürülmüş bu yapıları birçok kullanıcı ziyaret etmektedir. Yapıların boyutları imkan sağladığı sürece çağdaş müzelerde, kullanıcıların sıklıkla ziyaret etmesini sağladığından eğitsel ve sosyal alanlar tasarlanmıştır. Kentin kimliğini oluşturan bu yapılar yeni işlevleriyle, müze olma standartlarını sağlamış olarak ziyaretçilerini ağırlamakta ve bu yapıların korunmasını sağlamaktadır.

5. Tartışma ve Sonuç

Çalışmada tarihi yapıların yeniden işlevlendirilerek müzeye dönüşümü Pera Müzesi, Salt Galata ve Doğançay Müzesi örnekleri üzerinden incelenmiştir. Tarihi yapıların müze olarak işlevlendirilmesinde iç mekan ve sergi alanlarının tasarımlarındaki zorlukların nasıl çözüldüğü, başarılı müze örneklerinin ortaya çıkabilmesindeki etkenler ve müze

tasarım ölçütlerinin nasıl karşılandığı sorularına cevaplar aranmıştır. Yeniden işlevlendirme, kültürel miras değerindeki tarihi yapıların farklı bir işlev kazandırılarak kentle ve toplumla buluşturulmasıdır. Tarihi yapıları koruma yöntemlerinden olan yeniden işlevlendirme, birçok kültürel mirasın günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Özgün işlevini sürdürmeyen yapıların yeniden işlevlendirilmesinde yeni işlevler otel, ofis, eğitim yapısı, restoran, müze vb. olabilmekle birlikte seçilen işlevin çoğunlukla müze eğiliminde olduğu bilinmektedir. Yeniden işlevlendirmede önemli noktalardan biri de yapının dönüştürüleceği işleve uygun olmasıdır. Müze olarak işlevlendirilecek yapıların zarar görmemesi ve müze tasarım ölçütlerini karşılayabilecek nitelikte olması gerekmektedir. Orijinal işlevi müze olan yapıların dahi tasarım ölçütlerini karşılamakta zorluklar çıkabileceği göz önüne alındığında yeniden işlevlendirilen bu yapıların tasarımlarına ayrıca dikkat edilmelidir.

Pera Müzesi, Salt Galata ve Doğançay Müzesi tarihi yapıların yeniden işlevlendirilerek müzeye dönüşmesine İstanbul'dan verilebilecek örneklerdendir. Pera Müzesi ve Salt Galata yeniden işlevlendirilerek müzeye dönüşmüş başarılı örneklerdir. Doğançay Müzesi'nin eksiklikleri olmakla beraber yapı müze işlevi kazanmadan önce harabe durumunda olduğundan günümüze kazandırılmış başarı bir örnek olduğu düşünülmektedir. Çalışma kapsamındaki yeni işlevine uyum sağlayarak varlığını sürdüren üç müze, yeniden işlevlendirme yönteminin başarılı örneklerindedir. Salt Galata'da yapının hem iç mekanları hem de cephesi orijinal haliyle korunmaya çalışılmış, Pera ve Doğançay Müzesi'nde ise yapıların sadece ön cephesi aynı bırakılmıştır. Doğançay Müzesi'nde yapının orijinal tavanına ait bir parça da görülmektedir. Üç müze de, yeniden işlevlendirilirken orijinal haliyle korunması ile ilgili farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Müzelerin yeni işleve uyum sağlaması için tasarımlarında yapının mevcut durumu göz önüne alınmış ve bu doğrultuda iç mekan bölümlenmeleri yapılmıştır. Diğer müzelere kıyasla daha küçük bir alana sahip olan Doğançay Müzesi'nde sosyal ve eğitsel alanlar tasarlanmazken, Pera Müzesi ve Salt Galata'da ise daha kompleks bir tasarım söz konusudur. Pera Müzesi ve Salt Galata, kafe, restoran, kitabevi, atölyeler gibi sosyal ve eğitsel alanları bünyesinde bulundurduğundan kullanıcılar tarafından daha aktif bir şekilde ziyaret edilmektedir. Pera Müzesi ve Salt Galata'da geçici sergi alanlarının bulunması ziyaret sıklığını arttıran bir diğer etkidir. Müzelerin tasarımında aydınlatma, ısıtma-havalandırma, sergileme ve oturma elemanları, güvenlik, kullanılan malzeme ve renkler, sirkülasyon ve erişilebilirlik vb. dikkat edilmesi gereken birçok ölçüt mevcuttur.

Ele alınan üç örneğin de sergi mekanlarında eserlerin güneş ışığından etkilenmemesi için tasarımlar yapılmış ve ray tipi spotlar kullanılmıştır. Salt Galata ve Pera Müzesi'nde ısıtma-havalandırma için HVAC sistemi tercih edilirken Doğançay Müzesi'nde ise duvarda klima yer almaktadır. Doğançay Müzesi'ndeki ısıtma-havalandırma yönteminin uzun vadede eserlere zarar verebileceği düşünülmektedir. Her müze bünyesinde bulunan eserler doğrultusunda sergileme yaptığından, sergileme yöntemlerinde de farklılıklar mevcuttur. Doğançay Müzesi'nde oturma elemanları ziyaretçiler için yeterli iken, Salt Galata ve Pera Müzesi'nde az sayıdadır. Pera Müzesi'ndeki oturma elemanları çoğunlukla kalıcı sergileme alanlarında bulunsa da geçici sergi alanlarında da sayısı arttırılmalıdır. Pera Müzesi'nde şerit bariyer ve grafiklerle güvenlik önlemleri alınmıştır. Doğançay Müzesi'nde de şerit bariyerler ile güvenlik önlemleri alınmalıdır. Üç müzede de eserlerin kolaylıkla algılanabileceği renkler tercih edilmiştir. Tarihi yapılardaki duvarlar müze işlevinin ihtiyaç duyduğu doğrultuda düzenlenmiş ve başarılı sirkülasyonlar oluşturulmuştur. Pera Müzesi engelli bireylere yönelik tasarımlar yapmıştır. Salt Galata ve Doğançay Müzesi de engelli bireylere yönelik tasarlanmaya çalışılsa da eksiklikler mevcuttur.

Özetle tarihi yapıların müzeye dönüştürülmesinde iç mekan tasarım ölçütleri ile ilgili öneriler şu şekildedir:

- Tarihi yapılarda yeterli alan bulunduğu takdirde sosyal ve eğitsel alanlar tasarlanmalıdır.
- Güncel ve geçici sergi alanları tasarlanarak ziyaretçilerin yapıyı aktif bir şekilde ziyaret etmesi sağlanmalıdır.
- Sergi alanları ray spotla aydınlatılmalı, gerekliyse genel aydınlatma ile dengelenmeli ve eserlere güneş ışığı doğrudan temas etmemelidir.
- Mekanda eserlerin rahatlıkla algılandığı renkler ve dokular tercih edilmelidir. Müzelerde eser ve mekanda, renk kontrast oluşturulmalı ve ziyaretçilerin gözlemlerine zarar vermeyen sade renkler tercih edilmelidir (Örneğin beyaz, gri vb. renkler).
- Tarihi yapılarda, engelli bireylerin erişebileceği şekilde düzenlemeler yapılması gerekmektedir.
- Isıtma-havalandırma tarihi yapılara ve eserlere zarar vermeyecek şekilde tasarlanmalıdır. Yapılarda HVAC sistemiyle ısı, sıcaklık, nem ve hava akışı kontrol edilmelidir. Müzelerin mevcut iklimlendirme koşulları düzenli olarak gözlemlenmeli ve dışarıdan gelebilecek koşullarına karşı önlem alınmalıdır.
- Şerit bariyerler ile güvenlik önlemleri alınmalıdır. Şerit bariyerler ve grafikler, kamera sistemleri, yapı girişinde X-Ray cihazı, hareket sensörleri vb. güvenlik önlemleri alınmalıdır.
- Tarihi yapılara zarar vermeyecek şekilde ziyaretçileri yönlendirici bir sirkülasyon tasarlanmalıdır.
- Eserlerin depoya taşınması süreci düşünülmeli ve yapının imkanları doğrultusunda eserler için ayrı bir sirkülasyon tasarlanmalıdır.
- Olası acil durumlar için güvenli ve yönlendirici bir sirkülasyon kurgulanmalı ve bu alanlar iç mekanda acil çıkış tabelaları ile ziyaretçilere sunulmalıdır.
- Yeterli sayıda oturma elemanı bulundurulmalıdır.
- Sergileme ünitelerinin yapıya zarar vermeyecek şekilde montajlanmasına özen gösterilmeli veya bağımsız üniteler tercih edilmelidir.
- Zemin kaydırmaz ve yansımaz özellikteki malzemelerle tasarlanmalıdır.
- Tarihi yapılardan dönüştürülerek günümüze kazandırılan müzelerin de kültürel miras değerinde bir eser olduğu düşünülerek iç mekanları tasarlanmalıdır.
- Müze içerisinde tarihi yapının geçmişi ve değeri hakkında bilgilendirme alanı tasarlanarak ziyaretçi bilinçlendirilmez.

Tarihi yapıların mevcut durumu göz önüne alınarak yeni işleve uygun şekilde iç mekanları kurgulanmalıdır. Yeniden işlevlendirilerek müzeye dönüşen yapılarda yeni işlevin ihtiyaç duyduğu sirkülasyon, aydınlatma, sergileme, ısıtma-havalandırma ve güvenlik önlemleri mevcut yapının durumu göz önüne alınarak ve tasarımda yeni işlevin gerektirdiği ölçütler sağlanarak mümkündür. Tarihi yapılardan müzeye dönüşümde ortak tasarım kriterleri sağlanmalıdır. Araştırma sonucunda, yeni işlev için gerekli olan ölçütler sağlandığı ve tarihi yapılara zarar verilmediği sürece kente kazandırılmış başarılı yapıların olduğu görülmüştür. Sadece İstanbul'dan bazı örneklerin incelendiği bu çalışmadan sonra üretilecek olan araştırmalarda İstanbul dışından veya daha büyük bir kapsamda örnekler ele alınarak çalışma geliştirilebilir.

Kaynaklar

Arslan, Hatice Derya & Orhan, Ş. Büşra & Dişli, Gülşen, "Tarihi Çevrede Yeni Yapı Tasarımının Müze İşlevi Özelinde Değerlendirilmesi", Art-e Sanat Dergisi, 2020, 13(25), s. 71-101.

Asiliskender, Burak & Gökmen Balcı, Hamiyet & Yılmaz, Neşe, "Anıt Kavramı, Kimliğin Sürekliliği ve Değişim: Gevher Nesibe Medresesi Deneyimi", Mimarlık Dergisi, İstanbul 2005, s.n.y.

Aydın, Ayşe & Şahin, Özer, "Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya Yorgi Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü", TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, 2018, (17), s. 63-75.

Aydın, Dicle & Yıldız, Esra, "Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi", Metu Journal Of The Faculty Of Architecture, 2010, 27(1), s. 1-22.

Aykut, Züleyha, "Müze Sergilemelerinde İzleyici-Sergi Etkileşimi Bağlamında Mekan Tasarımı", International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art, 2017, 2(2), s. 219-242.

Bahar, Zeynep & Kurak Açııcı, Funda, "Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Kayseri Lisesi Örneği", Artium, 2021, 9(2), s. 68-78.

Bektaş, Umay & Yalçınkaya, Şengül, "Konuttan Müzeye Yapı-İşlev Uyumu: Beyoğlu Bölgesi", Medeniyet Sanat Dergisi, 2020, 6(2), s. 80-95.

Beşevli Saraçoğlu, Bahar, Tarihi Yapıların İşlev Değişikliğiyle Kent Müzesine Dönüştürülmesi: Kastamonu İlinde Bulunan Kent Müzesi Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük 2021.

Bullen, Peter A. & Love, Peter E.D., "Adaptive Reuse Of Heritage Buildings", Structural Survey, 2011, 29(5), s. 411-421.

Çetin, Cansın İlayda, "Tarihi Yapıların Sergileme Mekânı Olarak Yeniden İşlevlendirilmesi: Tate Modern Ve Orsay Müzesi Örneği", STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 2021, 2(3), s. 227-253.

Demir, Rabia, Burhan Doğançay ve Serileri, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2011.

Dinç, Elife Bilgen, Melez Mekânsallaşmanın Dışavurumu: Salt Beyoğlu ve Salt Galata, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul 2012.

Elsorady, Dalia Abdelaziz, "Assessment of the Compatibility of New Uses for Heritage Buildings: The Example of Alexandria National Museum, Alexandria, Egypt", Journal of Cultural Heritage, 2014, 15, s. 511-521.

Erder, Cevat, "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", O.D.T.Ü Mimarlık Fakültesi Dergisi, 1977, 3(2), s. 167-190.

Erenler, Emre, "Yeni-Klasikçilik", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 3, (Ed.: Zeynep Rona), Yem Yayınları, İstanbul 1997, s. 1936-1937.

Hasol, Doğan, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, 14. B., Yem Yayınları, İstanbul 2016.

İslamoğlu, Özge, "Tarihi Yapıların Yeniden Kullanılmasında Yapı-İşlev Uyumu: Rize Müzesi Örneği", Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 2018, 7(5), s. 510-523.

Kandemir, Özge & Uçar, Özlem, "Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekanlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri", Sanat ve Tasarım Dergisi, 2015, 5(2), s. 17-47.

Kara, Esra Nurçin, & İşleyen, Emel, "Bir Kültür Yapısı Olarak Salt Galata'nın Çağdaş Restorasyon Kuramı Açısından Değerlendirilmesi", International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art, 2018, 3(6), s. 83-100.

Karayılanoğlu, Gamze, Çağdaş Sanat Müzelerinde 'Yeni' Müzecilik Anlayışıyla Değişen İç Mekân Organizasyonunun İstanbul'dan Örneklerle Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2016.

Mısırlısoy, Damla & Günçe, Kağan, "Assessment Of The Adaptive Reuse Of Castles As Museums: Case Of Cyprus", International Journal of Sustainable Development and Planning, 2016, 11(2), s. 147-159.

Özsezgin, Kaya, Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedik Sözlük, 1. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.

Rona, Zeynep, "Art Nouveau", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1, (Ed.: Zeynep Rona), Yem Yayınları, İstanbul 1997, s. 141-142.

Salderay, Bülent & Gönülay Çalimli, Zeynep, "Müze Kavramı, Süleyman Saim Tekcan ve İmoga-İstanbul Grafik Sanatlar Müzesi", Sanat ve Tasarım Dergisi, 2020, s. 83-99.

Savaş, Hatice & Yüksel, Şen, "Terk Edilmiş Endüstri Alanlarının Kültür-Sanat Odaklı Yeniden İşlevlendirilmesi: Hasanpaşa Müze Gazhane", Mimarlık Dergisi, İstanbul 2021, s.n.y.

Soydaş, Eylem, Adil Doğançay'ın Doğançay Müzesi'nde İlk Sergilenen Eserleri, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne 2019.

Subaşı, Münevver & Okumuş, Kübra, "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, 21(2), s.419-426.

Turan, Ebru, İstanbul'da 2000 Yılından Sonra Kurulan Özel Sanat Müzelerinin Sanat ve Sosyal Ortama Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul 2011.

Yiğitpaşa, Nadire Tuba, XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2010.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276859/muzelerimiz.html>, Erişim Tarihi: 02.08.2022.

URL-2: <https://www.peramuzesi.org.tr/pera-muzesi-hakkinda>, Erişim Tarihi: 02.08.2022.

URL-3: <https://www.peramuzesi.org.tr/sergi/zevk-meselesi/1265>, Erişim Tarihi: 21.05.2022.

Kentsel Mekân Kalitesinin Antalya Cumhuriyet Meydanı Kapsamında Değerlendirilmesi

Sema BALÇIK^{1*}, Mehmet İNCEOĞLU²

Öz

Kentsel mekânlar kentlilerin bir araya gelmesi ve kent kullanıcılarının birbirleri ile iletişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu mekânların kalitesi, tasarımlarında yer alan farklı estetik ve işlevsel fikirler ile belirlenmekte ve kentlilerin yaşamlarını etkilemektedir. Kentsel mekânların kalitesi konusunda günümüze kadar çok fazla çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda mekânsal kalitenin belirlenmesine yönelik parametreler oluşturulmuştur. Bu çalışmada, yapılan kalite parametreleri çalışmaları değerlendirilmiş olup Antalya Cumhuriyet Meydanı'nın mekânsal kalite anlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak mekân, kentsel mekân, meydan, kalite ve mekân kalitesi kavramlarından yola çıkarak literatür taraması yapılmış ve yapılan araştırmaların ardından yerinde gözlem ve analiz yöntemi kullanılmıştır. Antalya Cumhuriyet Meydanı; Project for Public Space, Jack L. Nasar, Jan Gehl ve Sherwin Greene tarafından belirlenen mekânsal kalite parametreleri kapsamında incelenmiştir. Kent meydanının belirlenen parametreleri içerdiği fakat belirli zamanlar dışında yoğun bir kullanıma sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Kentsel mekân olarak meydanların mekânsal kalitelerinin oluşmasında günün koşullarının ve imkânlarının göz önünde bulundurulması ve bu alanların kamusal sanat ürünleri ile işlevsel ve şekilsel anlamda zenginleştirilmesi önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Kentsel mekân, Meydan, Kalite, Mekânsal kalite parametreleri*

Evaluation of Urban Space Quality Within The Scope of Antalya Cumhuriyet Square

Abstract

Urban spaces have an important place in terms of gathering of citizens and communication of city users with each other. The quality of these spaces is determined by different aesthetic and functional ideas in their designs and affects the lives of the citizens. Much studies has been done on the quality of urban spaces until today. In the studies the parameters have been established for determining the spatial quality. In this study, the quality parameters studies were evaluated and it was aimed to evaluate Antalya Cumhuriyet Square in terms of spatial quality. In the study, firstly, literature review was made based on the concepts of space, urban space, square, quality and space quality, and after the research, on-site observation and analysis method was used. Antalya Cumhuriyet Square was investigated within the scope of spatial quality parameters determined by Project for Public Space, Jack L. Nasar, Jan Gehl and Sherwin Greene. It was concluded that the city square contains the determined

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Gürün Meslek Yüksek Okulu, Tasarım Bölümü, Türkiye

² Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Türkiye

*İlgili Yazar/Corresponding author: semaabalcik@gmail.com

Gönderim Tarihi / Received Date: 13.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.08.2022

parameters, but it is not used intensively except for certain times. As an urban space, proposals were made to take into account the conditions and opportunities of the day in the formation of spatial qualities of squares and to enrich these spaces in a functional and formal sense with public art products.

Keywords: *Urban space, Square, Quality, Spatial quality parameters*

1.Giriş

Kentsel mekânın kalitesi toplumsal yaşam için önemlidir. Konforlu bir fiziksel çevre yaşam kalitesini etkilemektedir. Kentsel mekânlar Erdönmez & Abay (2018, s. 44) tarafından, topluma ait herkesin kolayca ulaşarak fiziksel bir çevrede buluşabilmelerini sağlayan, etkinlik ve dinlenme alanları ile sosyalleşme imkânı sunan mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Kentsel mekân olarak meydanlar, tarihten günümüze kent halkına ya da ziyaretçilerine çeşitli kullanımlar sağlamaktadır. Meydan, kent yerleşkelerinin merkezinde yer alan, kentin bireyleri tarafından kolaylıkla ulaşılabilen, içerisinde birçok işlevi barındıran mekândır. Zamanla değişen yaşam koşulları doğrultusunda dönüşüme uğrayan kent meydanları kentler için ayna görevi görmekte ve geçmişe ait izler barındırmaktadır (Acarlı, Kiper ve Korkut, 2019, s. 29). Meydanlar, sosyokültürel, işlevsel ve estetik açıdan kullanıcılara sağladıkları olanaklarla kentin mekânsal kalitesini etkilemektedir. Meydanların kent kimlikleri üzerindeki etkileri göz önüne alındığında bu kentsel mekanların özenle tasarlanması konusunda kalite parametrelerinin belirlenmesi ve önerilerde bulunulması, çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır.

Antalya İli Muratpaşa İlçesi'nde yer alan Cumhuriyet Meydanı, kentin merkezi konumundadır. Bu çalışmada amaçlanan *mekân kalitesi* ve en önemli kentsel mekânlardan olan meydan üzerine yapılan çalışmaların derlenmesi ile literatürde yapılmış çalışmalarla belirlenen parametreler doğrultusunda Antalya Cumhuriyet Meydanı'nın mekân kalitesini irdelemektir. Mekân kalitesi bağlamında Project for Public Space, Jack L. Nasar, Jan Gehl ve Sherwin Greene tarafından yapılan kalite parametreleri çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak içeriği oluşturan kentsel mekan, meydan, kalite kavramları çerçevesinde literatür taraması yapılmıştır. Yapılan araştırmaların ardından alan üzerinde yerinde gözlem ve analiz yöntemi kullanılmıştır. Kentsel mekân olarak meydanlarda mekânsal kalitenin incelendiği çalışmada, bu alanların kamusal sanat ürünleri ile işlevsel ve şekilsel anlamda zenginleştirilmesi önerilerinde bulunulmuştur. Kılınç (2020, s.105)'in de söylediği gibi kamusal sanat ürünleri kentsel mekânların kullanılması ve mekânın deneyimlenmesinde etkili olmaktadır. Kentsel mekânlarda sergilenen bu ürünler buldukları mekâna yenilik ve dinamizm kazandırmakta; kentsel mekânın yeniden tanımlanmasını ve kent kullanıcılarının mekâna bakış açısının değişmesini sağlamaktadır.

2. Kentsel Mekân Kavramı ve Bir Kentsel Mekân Olarak Meydan

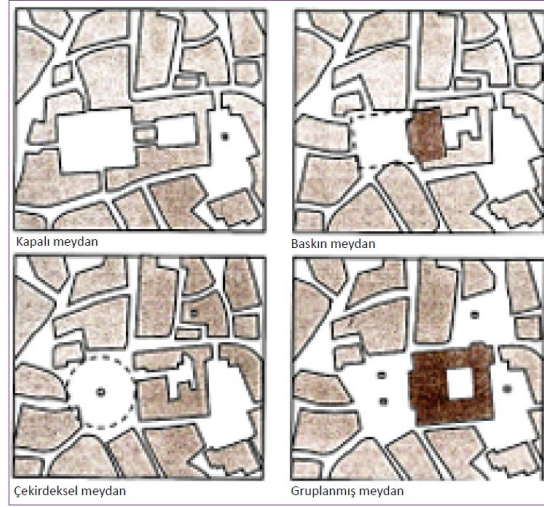
En geniş anlamda mekân "uzayın insan eliyle sınırlanmış parçası" şeklinde tanımlanmaktadır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997, s.n.y.). Karagöz (2007, s.69) ise mekân hakkında, insanın çevresinden belirli ölçülerde ayrılmasını sağlayan ve içerisinde gerekli eylemlerin gerçekleştirilmesine olanak tanıyan boşluk, tanımını yapmaktadır. Doğal ya da yapay bileşenlerle sınırlandırılan ve çevreden ayrılan mekân, bir yapı, kent ya da doğal ortam içerisinde tanımlanmış bir alanı ifade etmektedir.

Mekân, içinde yaşayanların psikolojik, fizyolojik ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayan bir boşluk olarak tanımlanmıştır (Schulz-Norberg, 1971, s.84). Bir mekân, kendisini sınırlandıran öğelere göre mimari ve doğal mekân olarak ikiye ayrılmaktadır. Duvar, tavan, döşeme, kolon, giriş gibi öğeler mimari mekânları oluştururken yer, gökyüzü, ağaçlar, ufuk çizgileri, bulutlar gibi öğeler doğal mekânı tanımlarlar (Altan, 2015, s.6). Sokak, meydan, park gibi kentsel mekânları ise mimari ve doğal özellikteki öğeler birlikte oluşturmaktadır. Kent içerisinde tanımlanmış, halk tarafından rahatlıkla ulaşılabilen, herhangi bir kısıtlama olmayan cadde, meydan, yol gibi mekânlar kentsel mekân olarak adlandırılmaktadır (İnceoğlu & Aytuğ, 2009, s.132). Kentsel mekânlar, halkın yaşama bir arada dahil olması, kent içerisinde aidiyet hissinin oluşması ve kentlinin birbiri ile iletişimi anlamında önem taşımaktadır.

Hasol (1998, s.306), kentsel mekân kavramı için “insan yapıtlarının arasında kalan ve onlarla sınırlanan alanlar” tanımını yapmıştır. Kentsel mekânlar, toplumu oluşturan tüm bireylerin kolayca ulaşabildiği, kutlama ve etkinliklerle sosyalleşebildiği, dinlenme alanlarında gün içerisinde zaman geçirebilecekleri fiziksel çevrelerdir (Erdönmez & Abay, 2018, s.44). Kentsel mekânlar tüm bireylerin dahil olabildiği alanlardır. Kentliler bu alanlarda birbirleriyle ve kent ile bağ kurmaktadır.

Bir kentsel mekân olarak meydan, Keleş (1989; Akman, 2020, s.19) tarafından “önemli yapıların çevresinde yer alan, genellikle taşıt dolaşımına açık tutulmayan, herkesin oturup dinlenmesine elverişli duruma getirilmiş, gerektiğinde siyasal toplantıların yapılabileceği genişçe düzlük” şeklinde tanımlanmıştır. Kamusal alanların en güçlü örneğini oluşturan meydan sözcüğü Türkçedeki karşılığı alan, saha, karşılama yeri, ortalık şeklindedir. Meydan sözcüğü Latince açık yer anlamına gelen *platea*, İngilizce ve Fransızca da ise *place* kelimesinden türemiştir. İspanyolcada plaza, İtalyanca da piazza, Romalılarda ise agora meydan anlamını karşılamaktadır (Ulutaş, 2019, s.141). Meydanlar Lynch (2019, s.80) tarafından kentin düğüm noktaları olarak tanımlanmıştır. İlk kentsel mekânlardan biri olma özelliğindeki meydanlar tarihsel süreç içerisinde farklı işlevler üstlenmiş ve kentlerin önemli bir parçası olmuştur. Meydanlar kentsel doku içerisinde bir odak noktasını tanımlamaktadır (Ulutaş, 2019, s.141). Meydanlar toplumsal yaşamın merkezindedir. Kent meydanları kentin odak noktalarına yakın konumlanarak her kesimden kullanıcının bir araya gelmesine olanak tanınmalıdır. Eyüce (2000, s.11) meydanların fiziksel bir boşluk olmaktan öte olduğunu, bir konutun aile bireylerini bir araya getiren oturma odası gibi toplumu bir araya getiren önemli bir anlama sahip kamusal mekânlar olduğunu söylemektedir. Toplum ve kentlilik bilincine katkıları meydanı değerli kılmaktadır.

Camillo Sitte (1992; Çelik & Canbay Türkyılmaz, 2020, s.3), meydanın kente ait kamusal alanlar içerisindeki en büyük odası olduğunu söylemiştir. Sitte tasarlanmamış, boş bırakılmış bir toprak parçasının meydan olamayacağını, tanımlı bir alan olarak meydanın bir anlamı, karakteri ve kendine ait estetik nitelikleri olması gerektiğini belirtmiştir. Sitte, şekilsel bazda ele alındığında meydan için çevrili olmanın bir ön koşul olduğunu, doğa ya da baskın bir bina tarafından tanımlanmasına göre iki türde olduğunu belirtmiştir. Bu türleri derin meydan ve geniş meydan olarak adlandırmaktadır (Sitte 1889; İnceoğlu 2007, s.72). Paul Zucker ise çalışmasında meydanları beş artetip olarak kapalı meydan, baskın meydan, çekirdeksel meydan, gruplandırılmış meydan ve şekilsiz meydan şeklinde sınıflandırmıştır (Şekil 2.1.)(Zucker 1959; Becerik, 2016, s.10)

Şekil 2.1.: Zucker (1959, s.8)'in çalışmasına göre belirlediği meydan şekilleri (Carmona vd., 2003; İnceoğlu, 2007, s.64)

Çoğunlukla kilise önü, cami avlusu, iş merkezi ya da hükümet meydanı gibi bir güç odağının etrafında konumlandırılan meydanlar (Akman, 2020, s.19) kullanım amaçlarına göre farklı biçim ve boyutlarda olabilir. Meydan, en az üç yönden yapılarla sınırlandırılan geometrik düzene sahip açık bir kentsel alan olarak tanımlandığında geleneksel Türk kentlerinde meydandan bahsetmek zorlaşmaktadır ancak işlev anlamında Batı'da yer alan meydanlardan çok fazla ayrılmamaktadır (Gençel, 2000, s.22). Kuban (2007; Tapan 2021, s.n.y.), "Eski Türk kentlerinde, genellikle, meydan bulunmamaktadır. Türk kentlerinde Avrupa'daki gibi belirgin bir meydan anlayışı olmadığı, bu meydanların işlevini yerine getiren camiler ve cami avlularının bulunduğu ve toplumsal yaşantının merkezi zaten cami olduğu için ayrıca kent meydanının gelişmesini teşvik edecek bir toplumsal isteğin de oluşmadığını" söylemektedir. Bunun yanında Tapan (2021, s.n.y.), Osmanlı kentlerinde ise meydan işlevinin cami avluları tarafından üstlenildiğini, eski Anadolu kentleri incelendiğinde yer yer meydancıkların ve Pazar yeri işlevi için kent boşluklarının oluşturulduğunu belirtmekte olup Avrupa'daki meydanlar şeklindeki kentsel açık mekânlara İslam uygarlıklarında rastlamanın mümkün olmadığını belirtmiştir.

Türkiye'de yer alan kentsel mekân anlayışı, işlevsel bir meydan yapısının oluşmasına engel olmuştur. Cami etrafında yoğunluk kazanan toplumsal yaşamda bedesten, pazar yeri, çarşı gibi mekânlar meydanların sosyal ve siyasal işlevini karşılamaktadır (Akman, 2020, s.20). Avrupa kentlerinde kent yaşamının odağı halindeki dış mekânlar olan meydanlar, Türkiye'de cumhuriyetin ilk dönemlerinde, çağdaş bir sosyal yaşamın uzantısı olarak tasarlanmıştır. Bugün meydanlar çoğunlukla park ve tören alanı olarak kullanılmaktadır (Özer & Ayten, 2005, s.98). Fonksiyonel olarak meydanlar toplumsal amaçlar doğrultusunda bir araya gelinen mekânları oluşturmaktadır (Ulutaş, 2019, s.141). Bununla birlikte meydanlar bireylerin bir araya gelmeleri, dinlenme, eğlenme yeme-içme gibi eylemleri gerçekleştirebilecekleri yaya kullanımının ağırlıkta olduğu mekânlardır. Meydanlar tüm kent sakinleri tarafından kolaylıkla ulaşılabilir. Meydanlara erişimin kolaylaştırılması adına kent için ulaşım ağlarının planlamasında özen gösterilmelidir. Tapan (2021, s.n.y.), kentin her bölgesinden meydanlara erişilebilmesi için kent içi ulaşım ağının gereklilikleri yerine getirmesinin bir zorunluluk olduğunu söylemektedir.

Geleneksel Türk kentlerinde meydanların işlev ve biçimleri, buldukları kentin coğrafi konumu, sahip olduğu topoğrafya ve mekânı tanımlayan mimari öğeler gibi çeşitli

faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Ayrıca bu mekânların kültüre karşı duyarlılıkları, yerel mimari malzemelere sahip oluşu ve buldukları topografya ile uyumlulukları özgünlük niteliklerini arttırmaktadır (Gençel, 2000, s.22). Sahip oldukları bu özellikler meydanları birbirinden farklı ve eşsiz kılmaktadır.

Geçmiş dönemlerde kullanım amacını dini törenler, kutlamalar, eğitim, kültür, sanatsal ve politik faaliyetler oluşturan meydanlar günümüzde oturma, bekleme, gezinme, yeme-içme, okuma, dinleme, seyretme gibi aktiviteleri karşılamaktadır. Meydanlar günümüzde geçmiş kullanım anlamlarını kaybetmekte ve yoğun araç trafiğine maruz bırakılmaktadır (İnceoğlu & Aytuğ, 2009, s.134). Tümer (2000, s.12) bir ket meydanını oluşturan anıtların, plan düzeninin, kesit görünüş gibi mimari özelliklerinin önemli olduğunu fakat mekânı oluşturan her şeyin bunlardan ibaret olmadığını söylemektedir. Mekânın kalitesinin anlaşılmasında, meydana gerçekleştirilen faaliyetler, gün içinde farklı zaman dilimlerinde mekânın yaşadığı değişiklikler ve mekânı kullanan insanların tümü birlikte göz önünde bulundurulmalıdır.

3.Mekansal Kalite

Kalite, bir ürün veya hizmetin belirlenmiş ya da ortaya çıkabilecek ihtiyaçları karşılayacak özelliklerin toplamıdır (Juran, 1999, s.20). İnceoğlu & Aytuğ (2009, s.140), işlev, estetik, karmaşıklık ve düzen gibi kavramların mimarlıkta temel mekânsal kalite parametrelerini oluşturduğunu söylemektedir. Özetle kalite kavramı, ürünün bireylerin ihtiyacını karşılayacak estetik niteliklere sahip olması ve konfor sağlaması anlamına gelmektedir.

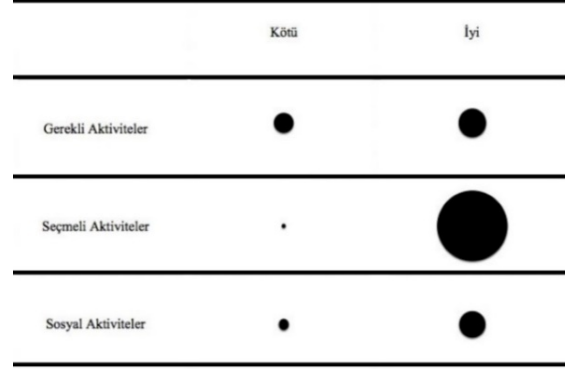
Mekânsal kalite, tasarımda fark edilen, göze çarpan farklılıklardır (Rapoport, 1982, s.157). Mekân kalitesi üzerine yapılan çalışmalarda estetik değerler ile mekâna ait işlevsel değerler doğrultusunda yapılmıştır. Fiziksel olarak çevrelerin yapılandırılması, kentlilerin refahı ve mutluluğu için karakterli kentlerin oluşturulması açısından önemlidir (Çekmecelioğlu & Erdönmez, 2018, s.488). Kentsel mekân kalitesi kentlilerin yaşamını ve hayat kalitesini etkilemektedir.

Kentsel alanlarda mekân kalitesi üzerine günümüze kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların kesişen yönleri olmasına karşın bütünsel bir sonuca varılamamıştır. Çalışma kapsamında kentsel mekân kalitesi bağlamında Sherwin Greene, Jack L. Nasar, Jan Gehl ve Project for Public Space tarafından yapılan kalite parametreleri sınıflandırma çalışmaları ele alınmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Sherwin Greene, Jack L. Nasar, Jan Gehl ve Project for Public Space tarafından yapılan çalışmalar aracılığıyla oluşturulmuş fiziksel çevre kalite parametreleri (İnceoğlu (2007)'den derlenmiştir)

Jan Gehl	Sherwin Greene
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gerekli aktiviteler ▪ Seçmeli aktiviteler ▪ Sosyal aktiviteler 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ İşlev ▪ Düzen ▪ Kimlik ▪ Cazibe/ Çekim
Jack L. Nasar	PPS
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Doğallık ▪ Bakım ▪ Açıklık ve tanımlanmışlık ▪ Tarihsel önem/içerik ▪ Düzen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sosyalleşme ▪ Amaç ve Aktiviteler ▪ Erişim ve Bağlantılar ▪ Rahatlık ve İmaj

Kamusal alanda gerçekleştirilen aktiviteler (Gehl, 2011, s.11) tarafından gerekli aktiviteler, seçmeli aktiviteler ve sosyal aktiviteler olmak üzere üçe ayrılmıştır. Gerekli aktiviteler, okula işe gitmek, otobüs beklemek gibi eylemlerken seçmeli aktiviteler zaman ve mekânın barındırdığı durumlarda isteğe bağlı gerçekleştirilen eylemlerdir. Gehl, bu aktivitelerin mekândaki yoğunluk durumlarına göre mekânın kalitesini iyi ya da kötü olmak üzere iki şekilde nitelendirmektedir (Şekil 3.1.).

Şekil 3.1. Fiziksel çevre kalitesi ile aktivitelerin ilişkisi (Gehl, 2011, s.11)

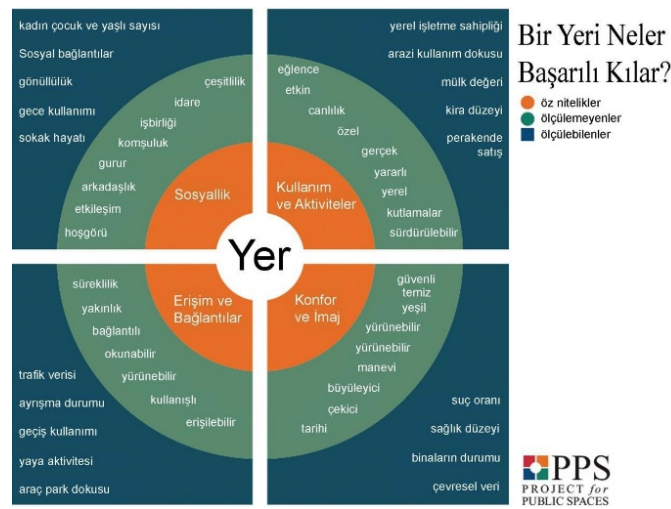
Sherwin Greene tasarımıyla ilişkili olarak mekân kalitesini dört ana prensip ve bu prensiplerin içerdiği kalite parametreleri üzerinden ele almaktadır (Greene 1992; İnceoğlu 2007, s.115). İşlev, düzen, kimlik ve cazibe/çekim şeklinde belirlenen dört ana prensibin her biri dört adet kalite parametresi içermektedir. Greene, her bir parametrenin ölçülmesi için yönergeler belirlemiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Greene (1992) tarafından belirlenen prensip ve parametreler (İnceoğlu, 2007, s.116)

Sherwin Greene Prensipleri, Parametreleri ve Yönergeleri				
İşlev	Bağlantı	Erişim- Etkileşim- Örtüşme	Tutarlılık	Giriş- Kenar- Nirengi noktası- Manzara- Siluet- Sınır çizgisi
	Güvenlik	Güvenlik- Mahremiyet- Etkinlik	Açıklık	Strüktür- Bitiştirme- Kapalılık
	Konfor- Ferahlık	Fiziksel kolaylık- Görsel huzur- Kullanım kolaylığı	Devamlılık	Sistem- Ardışıklık- Ritim
	Çeşitlilik	Seçim- Değişiklik (Varyasyon)	Denge	Örüntü (Desen)- Vurgu
Kimlik	Odak	Görsel odak- Düğüm noktası	Ölçek	İnsan- İnsancıl
	Birlik	Kavram- Tekrar	Uygunluk	Oran- Orijinallik Aşinalık
	Karakter	Bütünlük- Sadelik-Sınırlılık- Tarz (Üslup)	Canlılık	Uyarıcı- Karşıt- Gerilim- Hareket Mizah anlayışı
	Özellik (Müstesna)	Tarihi kalite - Tekillik- Sembolizm- Görünüm	Uyum	Işık- Renk- Doku- Çizgi- Ses- Koku

Jack L. Nasar'a göre çevrenin kalitesi izleyici tarafından algılanış şekline bağlıdır ve Nasar tarafından belirlenen kalite parametreleri daha genelleştirilmiş özelliktedir (Nasar 1997; İnceoğlu 2007, s.121). Nasar tarafından belirlenen parametreler doğallık, bakım, açıklık ve tanımlanmışlık, tarihsel önem/içerik ve düzen olmak üzere beşe ayrılmaktadır.

Project for Public Space (PPS), 1975 yılında kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur. Uzmanlar ve akademisyenler tarafından desteklenmekte ve çalışmalarını internet sitesi üzerinden yayınlamaktadır (Çelik & Canbay Türkyılmaz, 2020, s.3). "Bir yeri başarılı kılan nedir?" sorusu doğrultusunda pek çok kamusal alanı incelemişler ve bir yerin başarılı olması için gerekli olan dört ana unsur olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar sosyallik, kullanım ve aktiviteler, erişim ve bağlantılar, konfor ve imaj unsurlarıdır (Şekil 3.2) (http-1) (Çekmecelioğlu & Erdönmez, 2018, s.489).

Şekil 3.2. Başarılı kent mekânlarında bulunması gerekli nitelikler (PPS, http-1) - (Çekmecelioğlu & Erdönmez, 2018, s.489)

Project for Public Space'e göre başarılı ve kaliteli kent meydanları oluşturmanın on ilkesi vardır. Bu ilkeler Tablo 3'te bir araya getirilmiştir.

Tablo 3. Başarılı ve kaliteli kent meydanları oluşturmanın PPS tarafından belirlenen ilkeleri (İnceoğlu, 2007, s.150)

▪ İmaj ve Kimlik (<i>Image and Identity</i>)
▪ Cazibeli ve Gidilecek Yerler (<i>Attractions and Destinations</i>)
▪ Konforluluk (<i>Amenities</i>)
▪ Esnek Tasarım (<i>Flexible Design</i>)
▪ Mevsimlik Strateji (<i>Seasonal Strategy</i>)
▪ İyi Girişlilik (<i>Access</i>)
▪ Meydanın Bir İç ve Bir Dış Sınırı (<i>The Inner Square & The Outer Square</i>)
▪ Birçok Noktadan Ulaşılabilirlik (<i>Reaching out Like an Octopus</i>)
▪ Yönetimin Merkezi Rolü (<i>The Central Role of Management</i>)
▪ Çeşitli Sermaye Kaynakları ile desteklenebilirlik (<i>Diverse Funding Sources</i>)

Meydanlar kentin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Meydan kentlerin tarihinin okunabileceği mekânlar olarak geçmişle gelecek arasında köprü niteliği taşımakta; mekanın geçmişteki öneminin ve kullanım amaçlarının günümüzde de okunmasını sağlamaktadır. Bu önemli görev nedeniyle Tapan (2021, s.n.y.), bu mekânların yenilenmesinde büyük özen gösterilmesi ve bilimsel araştırmalardan yararlanılmasının

gerekliliğini belirtmektedir. Yeniden düzenleme esnasında meydanların sahip olduğu izlerin gelecek nesillere taşınmasına özen gösterilmelidir.

4. Antalya Cumhuriyet Meydanı

Antalya kenti kurulduğu tarihten 18. Yüzyıla kadar sur içinde kapalı kent şeklinde bir yerleşime sahip olmuş ve kentin büyümesiyle bir süre ek surlar yapılmaya ve kent genişletilmeye devam edilmiştir (Aykurt, 2010, s.40). Kent halkının zaman zaman bir araya geldikleri kentlerin önemli simgeleri haline gelmiş meydanlar, erken dönemlerde geniş bir kitleyi oluşturan göçebeler ile yapılan ticaret aktiviteleri nedeniyle surlarla çevrili yerleşim alanlarının dışına konumlandırılmıştır (Gençel, 2000, s.23). Antalya'nın en önemli kentsel mekânlarından biri olan Cumhuriyet Meydanı, Muratpaşa İlçesi'nde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde, kentin merkezi konumunda yer almaktadır. Meydanın sınırlarını kuzeyinde Şehit Binbaşı Cengiz Toytunç Caddesi, güneyinde Kaleiçi yerleşkesi, batıda Cumhuriyet Caddesi ve doğuda iş merkezi yapıları oluşturmaktadır. Meydan kentin merkezinde yer almakta olup önemli geçiş noktalarını barındırmaktadır.

Şekil 4.1. Antalya Cumhuriyet Meydanı (http-2)

Antalya Cumhuriyet Meydanı, Avrupa'daki meydan örnekleri gibi bir yönetim biriminin etrafında şekillenmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte de hükümet konağının önünde yer alan açık mekân olarak işlevini sürdürmüştür (Aykurt, 2010, s.40). Kentin güvenliğini sağlamak amacıyla topların yer aldığı meydan ilk olarak Tophane Meydanı olarak anılmıştır. Resmi yapıların burada yer alması ve çeşitli etkinliklerin yapılması nedeniyle Cumhuriyet Meydanı olarak yeniden adlandırılmıştır (Şavklı & Yılmaz, 2013, s.139). Günümüze kadar birkaç kez değişime uğrayan meydan son olarak 2008 yılında yapılan kentsel düzenlemelerle yenilenmiştir.

Şekil 4.2. Antalya Cumhuriyet Meydanı (Google Earth) ve yerleşim şeması

Kentsel düzenlemelerle yenilenen meydanda 2007 yılında meydanın oluşumunda etkili olan Antalya valiliği binası yıkılarak yönetim binası işlevi eski binanın hemen arkasında yer alan Gazi Mustafa Kemal İlkokuluna taşınmıştır (Sönmez, 2008, s.n.y.). Yönetim binasının yıkılması sonucu ortaya çıkan üç tarafı binalarla çevrili mekan hemen güneyinde yer alan büyük ve açık bir alana sahip meydanla birlikte tasarlanmıştır. Yıkılan yönetim binasının bulunduğu alanın altına otopark inşa edilmiştir. Büyük meydan ile deniz arasında kalan bölgede ise Kaleiçi yerleşkesi yer almaktadır (Şekil 4.3.). Meydanın ortasından geçen, taşıt trafiğine kapalı olup tramvay ve yaya yollarına sahip denize paralel uzanan Cumhuriyet Caddesi aksı yine yalnızca yaya kullanımına açık olan ve yoğun olarak kullanılan Kapalı Yol adı verilen cadde ile küçük bir meydanda kesişmektedir. Kesiştikleri meydan Kaleiçi yerleşkesinin de girişi niteliğindedir.

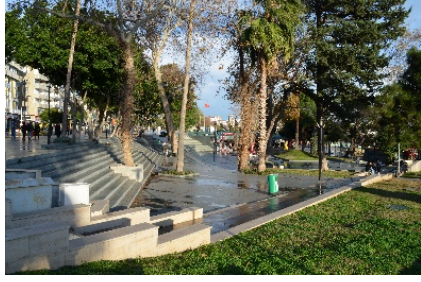

Şekil 4.3. Antalya Cumhuriyet Meydanı şematik kesit

Antalya Cumhuriyet Meydanı kapsamında yapılan çalışmalardan, “*Kent meydanı kullanım nedenlerinin Antalya Cumhuriyet Meydanı örneğinde irdelenmesi*” isimli çalışmada Şavklı ve Yılmaz (2013, s.141) meydanın zorunlu geçiş yapmak için daha çok kullanılmakta olduğu sonucuna varmıştır. Çalışmada meydan kullanımında zaman aralıklarının iklim nedeniyle mevsimlere göre değişkenlik gösterildiği ortaya çıkmıştır. Yılmaz, Şavklı ve Yıldırım (2013, s.44) tarafından yapılan “*İklimle Bağlı Tasarım Olanaklarının Sıcak İklim Koşullarında İrdelenmesi, Antalya Cumhuriyet Meydanı Örneği*” başlıklı çalışmada iklim koşullarının meydanın tasarımında kentsel donatıların seçimi, su ögesi kullanımı, yeşil alan tasarımı, zemin malzemesi seçimi gibi konulardaki etkisi açıklanmıştır. Çalışmaya göre; sıcak iklim koşullarına sahip Antalya Cumhuriyet Meydanı’nda su ögesi kullanılması serinletici etkiye sahip olmuştur, büyük gövdeli ve geniş taç yapan ağaçlardan gölgelendirmede yararlanılmıştır, tasarlanan yapay gölgelendirme araçlarında açık renk malzeme kullanılması güneş ışığının yansıtılmasını sağlamıştır, zemin malzemesi seçiminde ise çok açık renkli olmayan mat yüzeylerin tercih edilmesi güneş ışınlarını etkisinin azaltılmasını sağlamıştır. Antalya Cumhuriyet Meydanı kapsamında Çınar Altınçekiç ve Doktor (2017, s.67) tarafından yapılan “*Yayalaştırılmış Bir Bölge: Antalya-Cumhuriyet Caddesi*” isimli çalışmada kullanıcılar üzerinde meydanın kullanım amacı, sıklığı, meydana ulaşım şekli, meydanın kullanıcı üzerinde bıraktığı etki, meydanda eksik donatı ve etkinlikleri sorgulayan bir anket yapılmıştır. Çalışmada Antalya Cumhuriyet Meydanında otopark alanının, yeşil alanların, kentsel mobilyaların ve dinlenme alanlarının yetersiz olduğu sonucuna varılmış, oturma mekanlarının oluşturulması ile meydanda daha fazla zaman geçirilmesinin sağlanması önerilmiştir.

Cumhuriyet Meydanı, kentin eski ve tarihi yerleşkesini oluşturan Kaleiçi bölgesine yakınlığı nedeniyle kent halkının yanında çok fazla turist tarafından ziyaret edilmektedir. Şavklı ve Yılmaz (2013, s.141) çalışmasına göre meydan, etrafındaki çeşitli alışveriş ve

iş merkezleri ile kamu kurum ve kuruluşlarının bulunması sebebiyle, yılın her mevsiminde ve günün çeşitli saatlerinde yerel halk, yerli ve yabancı turistler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Şekilsel olarak bakıldığında, Zucker (1959, s.8) tarafından tanımlanan meydan tiplerine göre Antalya Cumhuriyet meydanı sınırları net olarak okunamayan bir mekân olduğundan şekilsiz meydan olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte meydan, Sitte (1889; Çelik & Canbay Türkyılmaz, 2020, s.3) tarafından meydanın oluşması için doğa ya da baskın bir bina ögesi tarafından tanımlanması koşulunu sağlamamaktadır.

Tablo 4: Antalya Cumhuriyet Meydanı görselleri

	
Toplanma alanı	Anıt
	
Teras	Yeme-içme alanları
	
Su ögesi (http-3)	Dinlenme alanları
	
Yapay gölgelendirme	Ulaşım olanakları

İşlevsel anlamda meydanı ele aldığımızda içerisinde birden fazla eylemi barındırdığı görülmektedir. Meydan; resmî törenler, mitingler, yürüyüş, sergi, konser, fuar çeşitli etkinlikler ve toplanma gibi toplumsal gereksinimlere imkan tanımaktadır. Mevcut topoğrafya aracılığıyla oluşturulan oturma mekânları meydanda oturma ve dinlenme eylemlerini karşılamaktadır. Oturma alanlarında bulunan yeşil alan ve yapılan gölgelendirme sistemi sıcak iklim koşullarında meydanın kullanımını kolaylaştırmaktadır. Meydanın güney cephesinde oluşturulan seyir teraslarıyla manzara seyredilmekte ve su ile iletişim kurmaktadır.

Havuz öğeleri ve su gösterilerinin yer alması meydanın bir başka kullanım amacını oluşturmaktadır. Meydana kent halkı tarafından araç ve bisiklet ile ya da yaya olarak erişim sağlanmaktadır. Meydanda toplu taşıma araçları için durak, özel araçlar ve tur otobüsleri için otopark yer almaktadır. Meydan, kentin önemli alanlarını birbirine bağlayan bir geçit işlevi barındırmaktadır. Meydanda yer alan düşey sirkülasyon elemanları Kaleiçi mevki ile bağlantı sağlamaktadır. Tüm bu işlevlerin yanında Hüseyin gezer tarafından yapılan "Ulusal Yükseliş Anıtı" (Aykurt, 2010, s.40) ile meydan, bünyesinde anıtsal nitelik değeri de barındırmaktadır. Meydan etrafında yer alan yeme içme birimleri ise meydanla doğrudan ilişki kurmamaktadır. Meydandan erişim olsa dahi farklı kotlarda yer almaları doğrudan iletişimi engellemektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

Kamusal alanlar günümüz koşullarında giderek önemi fark edilen mekânlar haline gelmektedir. Bu alanların en önemlisi olan meydanların mekân kalitesi toplumun kent ile iletişimde önemli bir etkiye sahiptir. Meydanlar, çok yönlü araştırmalar sonucunda planlanması gereken kentsel mekânlardır. Her yaştan bireyin kolaylıkla erişebileceği bu mekânlar oturma, dinlenme, yeme-içme, eğlenme, sosyalleşme gibi farklı kullanımlara cevap vermelidir. Meydanlar bireysellikten ziyade birlikteliği ifade eden mekânlardır. Yeni düzenlemeler esnasında toplumun ihtiyaçları göz önünden bulundurulmalıdır. Bununla birlikte günümüz koşullarında teknolojinin getirmiş olduğu imkânlardan faydalanmak mekânın yeni nitelikler ve işlevler kazanmasına ve mekânın kalitesine katkı sağlayacaktır.

Tarihi Kaleiçi yerleşkesiyle ilişkisi, ticari potansiyeli, doğal ve kültürel değerleri ile Antalya Cumhuriyet Meydanı önemli bir kamusal alan niteliğindedir. Meydanın kullanımında oturma alanları, seyir terasları ve etkinlikler için sağlanan geniş düzlüklerde tanımlanan aktiviteler etkilidir. Meydana yerleştirilen az sayıdaki donatılar da yine kullanıcıların meydanda zaman geçirmesini sağlamaktadır. Yayalar için aktiviteler dışında meydan zorunlu geçiş bölgesi olarak kullanılmaktadır. Meydanın doğal topoğrafik yapısı ve yeşil alanları mekânın cazibesinin ve kimliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Kent içerisinde meydana erişim araç ya da bisiklet kullanarak, yaya olarak mümkün olurken meydan

birden fazla önemli noktayı bağlayıcı bir görevdedir. Bugün gelişen ve genişleyen kentte birden fazla meydan bulunmaktadır. Cumhuriyet meydanı ise bünyesinde barındırdığı tarih ve sahip olduğu konum ile günümüzde de tüm kente hitap etmektedir. Çalışma kapsamında kentsel mekan kalitesi üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş olup bu çalışmalardan parametreler elde edilmiştir. Antalya Cumhuriyet Meydanı'nın sahip olduğu nitelikler mekânsal kalite parametreleri doğrultusunda Tablo 5'te değerlendirilmiştir.

Tablo 5. Antalya Cumhuriyet Meydanı'nın Fiziksel çevre kalite parametreleri doğrultusunda değerlendirilmesi

Çalışma Sahipleri	Kalite Parametreleri	Açıklama
Jan Gehl	Gerekli Aktiviteler	* Meydan birden çok aktiviteye olanak tanısa da bugün yüksek oranda zorunlu geçiş yapmak (gerekli aktiviteler) için kullanılmaktadır.
	Seçmeli Aktiviteler	* Seçmeli ve sosyal aktivitelerin azlığı meydanın kalitesini olumsuz etkilemektedir.
	Sosyal Aktiviteler	
Sherwin Greene	İşlev	* Resmi törenler, yürüyüşler, sergi alanları, fuar, konser gibi toplu etkinliklerin yanında bireysel gezme, oturma, seyretme gibi aktiviteler içermektedir. Artan kent nüfusu karşısında yeteri kadar büyük olmasa da gerekli aktiviteleri hala karşılamaktadır.
	Düzen	* Meydanın sınırları net okunmamakta ve meydan şekilsiz niteliktedir.
	Kimlik	* Sahip olduğu çevresel veriler, tarihsel önemiyle birlikte bulunduğu konum meydanın kimliğini oluşturmakta ve meydanı cazibe sahibi yapmaktadır.
	Cazibe Çekim	
Jack L. Nasar	Doğallık	* Doğal topoğrafik yapı, yeşil alan ve deniz öğelerinin yanında çevresel düzenlemeler meydan kullanımını etkilemiştir.
	Bakım	* Oturma, dinlenme, zaman geçirme eylemlerine yardımcı olacak donatılar yer almaktadır.
	Açıklık ve Tanımlanmışlık	* Açık bir yapıya sahip meydan, tanımlı bir geometriye sahip değildir.
	Tarihsel Önem/İçerik	* Kentin en eski yerleşim merkezinde yer alması kentin tarihsel anlamda en önemli meydanı yapmaktadır.
	Düzen	
PPS	Sosyalleşme	* Resmi törenler, yürüyüşler, sergi alanları, fuar, konser gibi toplu etkinlikler toplumu bir araya getirmekte ve meydan birden çok aktiviteye olanak sağlamaktadır.
	Amaç ve Aktiviteler	
	Erişim ve Bağlantılar	* Kentten araçla, bisikletle ve yaya olarak meydana erişim mümkün olup kentin önemli noktaları arasında bağlantı sağlamaktadır.
	Rahatlık ve İmaj	

Temel işlevinin yanı sıra bugünün sahip olduğu teknoloji ve imkanlar doğrultusunda meydana kurgulanacak kamusal sanat tasarımları mekânların şekilsel ve işlevsel anlamda kalitesini etkileyeceği düşünülmektedir. Kentsel mekân olarak meydanlarda bu tasarımlar sayesinde kullanım amaçlarının oluşması, meydan alanını sınırlandırıcı ya da tanımlayıcı niteliklerde olmaları gibi etkilerin mekânsal kaliteyi artırması nedeniyle kamusal sanat tasarımları önerilmektedir. Geçici ya da uzun süreli olarak kentsel mekanlarda sergilenen kamusal sanat ürünlerinin bir kentsel mekan olan meydanların kullanılmasını ve deneyimlenmesini sağlayarak kent kullanıcılarının meydan ile iletişim kurmasını sağlayacaktır. Bu tasarımlar Jan Gehl tarafından belirlenen fiziksel çevre parametreleri doğrultusunda ele alındığında, seçmeli aktivite imkanı tanınması nedeniyle mekân kalitesinin iyi olma niteliğinin de artacağı düşünülmektedir.

Meydanlar geçmişten günümüze genel anlamda resmi törenler, yürüyüşler, sergi alanları, fuar, konser gibi etkinlikler için kullanılmıştır. Bugün, değişen yaşam koşulları nedeniyle geçmişteki kullanım amaçlarını ve yoğunluğunu kısmen kaybetmektedir. Zaman içerisinde değişen ve dönüşüme uğrayan meydanlar içinde bulunduğu her

dönem kent ve kullanıcıları için sosyal, kültürel, işlevsel anlamda katkılar sağlamak ve kentin mekânsal kalitesini etkilemektedir. Bu anlamda kentlerde tarihsel ve mekânsal öneme sahip meydan mekanları için,

- Ulaşım olanaklarının yaya ve birden fazla araç için kolaylaştırılması,
- Otopark planlamasının meydanın mekansal özellikleri etkilemeyecek şekilde yapılması,
- Bir toplanma mekanı olması; kentsel ölçekte etkinliklerde kullanılması için şekilsel ve büyüklük olarak elverişli olması,
- Kentsel mobilyalar ile zenginleştirilerek meydanlarda birden fazla aktiviteye olanak tanınması,
- Günün teknolojileri doğrultusunda kamusal sanat ürünlerine sahip olması

önerileri mekansal kalitenin artırılmasını sağlayacaktır. Meydanların kullanım çeşitliliği açısından zenginleştirilmesi, konumları ve sahip oldukları tarihsel önemin yanında yeni bir kimliğe sahip olmalarını ve cazibe merkezi olmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

Acarlı, Belma; Kiper, Tuğba; Korkut, Aslı, "Kent Meydanlarının Fiziksel Mekân Kalitesi: İstanbul Taksim Meydanı ve Yakın Çevresi", Kent Akademisi Dergisi, 2019, s.29-41.

Akman, Kaan, "Kent Meydanlarının Önemi ve Değişen İşlevi", Akademik Düşünce Dergisi, 2020, s.17-33.

Altan, İlhan, "Mimarlıkta Mekân Kavramı" Ofis 2005 Yayınevi, İstanbul, 2015.

Aykurt, Ali, Serdar, "Planlama ve uygulama süreçlerinde kent meydanları: Antalya Cumhuriyet ve Konyaaltı kent meydanlarında karşılaştırmalı bir araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya, 2010.

Becerik, Sinem, "Kentsel Mekân Olarak Meydanların Başarı Kriterlerinin Değerlendirilmesi: Aydın Kent Meydanı Örneği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Çekmecelioğlu, Emir; Erdönmez, M. Ebru, "Kamusal Alan Toplum İlişkisinde Mekânsal Kalite; Eminönü Tahtakale Örneği", Kent Akademisi Dergisi, 2018, s.486-507.

Çelik, Elif, Canbay Türkyılmaz, Çiğdem, "Kent Meydanı Ergonomisinin İncelenmesi: Siirt 15 Temmuz Demokrasi Meydanı Örneği", Modular Dergisi, 2020, s.1-19.

Çınar Altınçekiç, H. Sanem; Doktor, Buket, "Yayalaştırılmış Bir Bölge: Antalya-Cumhuriyet Caddesi", Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 2017, s.57-68.

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, "Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi", (Cilt 3), Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları İstanbul, 1997, s.n.y.

Erdönmez, Ebru; Abay, Ersin, "Roma Popolo Meydanı Bağlamında Kamusal Mekân Kalitesinin Ölçülmesi", Kent Akademisi Dergisi, 2018, s.44-59.

Eyüce, Özen, "Meydanlar", Ege Mimarlık Dergisi, 2000, s.10-11.

Gehl, Jan, "Life Between Buildings", Island Press, Washington, 2011.

Gençel, Ziya, "Geleneksel Türk Kentinde Meydan Kavramı", Ege Mimarlık Dergisi, 2000, s.22-25.

Hasol, Doğan, "Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü", 7. Baskı, YEM Yayın, İstanbul, 1998.

İnceoğlu, Mehmet "Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım: İstanbul Meydanlarının İncelenmesi", Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.

İnceoğlu, Mehmet; Aytuğ, Ayfer, "Kentsel Mekânda Kalite Kavramı", Megaron Dergisi, 2009, s.131-146.

Juran, Joseph, M; Godfrey, A., Blanton, "Juran's Quality Handbook", Fifth Edition, McGraw-Hill, New York, 1999.

Karagöz, Zeynep, "Tasarımda Loft Anlayışı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Kılınç, Cemre, "Kamusal Sanatın Deneyselliği Üzerine Bir İrdeleme" Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir, 2020.

Lynch, Kevin, "Kent İmgesi", Çev.: İ. Başaran, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Özer, Mehmet, Nazım; Ayten, Mustafa, Asım, "Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları" Planlama Dergisi, 2005, s.96-103.

Rapoport, Amos, "The Meaning of The Built Environment: A Nonverbal Communication Approach" The University of Arizona Press, Tucson, 1982.

Schulz-Norberg, Christian, "Existence, Space and Architecture", London Studio Vista, London 1971.

Sönmez, Recep, "Orta Anadolu'da Kent Belleğinin Değişimi" Mimarlık Dergisi, 2008, 344. 22.02.2022 tarihinde
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=357&RecID=2133#> adresinden alındı s.n.y.

Şavklı, Faik; Yılmaz, Tahsin, "Kent Meydanı Kullanım Nedenlerinin Antalya Cumhuriyet Meydanı Örneğinde İrdelenmesi" SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, 2013, s.138-142.

Tapan, Mete, "*Kent ve Meydanlar*" *Yapı Dergisi*, 2021. 22.02.2022 tarihinde yapıdergisi: <https://yapidergisi.com/kent-ve-meydanlar/> adresinden alındı s.n.y.

Tümer, Gürhan "Kentler, Binalar, İnsanlar, Olaylar ve Meydanlar" Ege Mimarlık Dergisi, 2000, s.12-17.

Ulutaş, Ejder, "İmgeden Gerçekliğe: Kamusal Bir Mekân Olarak Meydan" İhtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, 2019, s.138-146.

Yılmaz, Tahsin; Şavklı, Faik; Yıldırım, Emrah, "İklime Bağlı Tasarım Olanaklarının Sıcak İklim Koşullarında İrdelenmesi, Antalya Cumhuriyet Meydanı Örneği" Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 2013, s.42-45.

Zucker, Paul, "*Town and square: Form the agora to the village green*", Columbia University Press New York, 1959.

http-1, <https://www.pps.org/article/what-is-placemaking>, (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

http-2, <https://www.haberturk.com/antalya-haberleri/77268064-antalya-sokaklarini-sessizlik-burudu> (Erişim Tarihi: 4.12.2020).

http-3, <https://www.menderesturel.com.tr/cumhuriyet-meydanini-yeniledik-1-1> (Erişim Tarihi: 22.02.2022).

Spatial Properties and Improvement of the Urban Square: An Investigation on Isparta Urban Square

Şehriban ERASLAN^{1*}, Ayşe ÇAVDARLI¹

Abstract

Urban squares which are seen as intersections or crossing points in today's cities, are important public spaces that make up the urban culture. Isparta urban square is a crossing square with heavy traffic flow. In the immediate vicinity of the square, there are historical buildings and cultural symbols that do not interact with the square. With the intensification of vehicular traffic over time, pedestrianization has decreased and the historical structures around the square have lost their visibility. The main goal of this study is to develop the existing spatial characteristics of Isparta Urban Square. Pedestrianization alternatives envisaged by considering its historical environment and an integrated square design are other aims of the study. In this context, plans, reports and current maps of the study area were obtained from Isparta Municipality. On-site observations were made regarding photographic taking and square activity in the area, and maps were developed for spatial analysis, pedestrianization and urban square design for the area with the information obtained. The maps were prepared using Autocad, Photoshop and Lumian computer programs. It is aimed that the developed spatial solutions will guide the square design ideas in cities that are demographically and culturally similar.

Keywords: *urban square, spatial analysis, pedestrianization, Isparta*

Kent Meydanının Mekânsal Özellikleri ve İyileştirilmesi: Isparta Kent Meydanı Üzerine Bir İnceleme

Öz

Günümüz şehirlerinde kavşak veya geçiş noktaları olarak görülen kent meydanları, kent kültürünü oluşturan önemli kamusal alanlardır. Isparta kent meydanı, yoğun trafik akışının olduğu bir geçiş meydanıdır. Meydanın yakın çevresinde, meydan ile etkileşimsiz tarihi yapılar ve kültürel semboller bulunmaktadır. Zaman içerisinde araç trafiğinin yoğunlaşması ile yayalaşma azalmış ve meydan çevresindeki tarihi yapılar görünürlüğünü kaybetmiştir. Isparta Kent meydanının mevcut mekânsal özelliklerini geliştirmek bu çalışmanın esas hedefidir. Tarihi çevresi göz önünde bulundurularak öngörülen yayalaştırma alternatifleri ve bütünleşik bir meydan tasarımı çalışmanın diğer amaçlarıdır. Bu kapsamda çalışma alanına ait plan ve raporlar, hâlihazır haritalar Isparta Belediyesi'nden temin edilmiştir. Alanda fotoğraf çekimleri ve meydan hareketliliği ile ilgili yerinde gözlemler yapılmış ve elde edilen bilgiler ile alana yönelik mekânsal analiz, yayalaştırma ve kent meydanı tasarımı için haritalar geliştirilmiştir. Haritalar Autocad, Photoshop ve Lumian bilgisayar programları aracılığıyla hazırlanmıştır. Geliştirilen mekânsal çözümlerin, demografik ve kültürel açıdan

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Isparta.

*Corresponding author/İlgili yazar: sehribaneraslan@sdu.edu.tr

Received Date/ Gönderim Tarihi : 03.03.2022

Accepted Date / Kabul Tarihi: 28.08.2022

benzerlik gösteren şehirlerdeki meydan tasarım fikirlerine yol göstermesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *kent meydanı, mekân analizi, yayalaştırma, Isparta*

1. Introduction

Urban squares could no longer serve as "squares" due to urban sprawl induced by rapid population increase. Squares are mostly utilized as crossroads and do not fulfill the sense of urban identity, recreational or social requirements. So-called modern and urban square designs often are not consistent with the local identity and urban history. The squares that reflect local traditions and serve as a cultural showcase are closely associated with both material and spiritual daily lives of individuals. Modern urbanization led to the death of the "square culture" in urban squares.

The squares have changed over time in terms of form, structure and occupancy. The only thing that remained constant throughout history was the significance of squares in urban life. The town square is an important part of urban recreation areas. Town squares provide opportunities for individuals to express their culture and ideas.

It could be observed that the number of urban squares increased with rapid urbanization. The urban square became a part of the urban life and is adopted by more and more people over time. As a type of urban structure, it does not only maintain historical values, but also contributes to urban aesthetics and sociology as an important urban component (Wei-bing, 2009, p. 2).

Squares establish ecological relations between natural and structural elements. Furthermore, squares are also spaces that emphasize the visual quality and traditional structure of the city and eliminate the artificial manifestation of structural elements (Carr et al., 1992, p. 55). Today, the employment of unique cultural symbols to reflect the geographical and cultural attributes of the urban square and the original urban image has become the common components of square design (Jun and Hexiang, 2013, p. 97).

Square; "Platea", which means open place or extended street in Latin, was born from the word "Place" in English and French. The Spanish "Plaza" and the Italian "Piazza" are of the same origin (Marcus and Francis, 1997, p. 13).

According to Lynch (1960), squares are centers of intense activity created in urban spaces. Typically, squares are surrounded by high-density buildings and streets. The properties of the square affect human groups and make it easier for them to meet. On the other hand, Moughtin (2007) considered the square in its simplest definition, as urban spaces surrounded by buildings serving especially the commercial buildings. In ancient Greece, squares were perceived as an agora, marketplace, a space for the temple adorned to gods and goddesses, for theaters, baths, sports fields and schools (Kishlansky et al. 2005, p. 16).

In contemporary cities, squares assumed several urban functions. They connect the public buildings, meeting places, performance venues, theaters, movie theaters, food and beverage spaces, main streets, residential semi-private spaces, traffic intersections and several other outdoor spaces.

Today, squares became public parks and open spaces. However, the main difference between a public park and a square is that in a square, a citizen experiences the culture of the urban heart, history and memory, not the manifestations of nature (Levy, 2012, p. 157). It is possible to perceive the squares that have been called various names throughout history as urban “breathing areas” (Atik et al., 2018, p. 2).

Squares define focal points in the urban fabric and assume the function of an assembly. These spaces that offer equal occupancy for all residents, create a common platform for various activities (Semerci, 2008, p. 99; Kır, 2009, p. 5).

The squares reflect the culture of their epoch based on the spatial dimensions or ostentation, formal or informal occupancy facilities. Thus, agoras in ancient Greek cities were forums where various social issues were discussed, the Middle Age squares were without a geometric form but served as sculpture exhibitions, the people-oriented squares of the Renaissance, the artistic lifestyle of which was dominated by the balance, primarily served the pedestrians, the Baroque squares highlighted the mobility of the period, and the modern squares, stuck in the urban texture and respond to the fancy and flamboyant contemporary lifestyle, serve the intense vehicle traffic and professional requirements, reflecting a more mechanical lifestyle (Çulcuoğlu, 1995, p. 19).

Traditional analysis of urban spaces often focused on the determination of the architectural and urban character of the textures or was based on a morphological approach that reveals the historical development. The main aim in these approaches was to analyze configurations, techniques, and architectural styles (Soufiane et al., 2015, p. 1-2; San-Juan et al., 2017, p. 4; Çınar & Çermikli, 2019, p. 9192).

The cultural landscape is closely associated with historical urban squares. The concept of cultural landscape was introduced at the 16th session of the United Nations UNESCO World Heritage Committee in 1992 and included in the World Heritage List (Taylor, 2007, p. 3).

Cities lost their historical identity due to urban sprawl (Çınar et al., 2021, p.371). New residential areas pressure the traditional texture and turn these areas into irregular spaces. In the revelation of the identity of urban squares, their impact on urban identity should be scrutinized after the collection of formal, functional and social data on the significance of the urban square (Güneri & Yerli, 2019, p. 25).

Cities go through a rapid urbanization, lose their unique elements (Çınar Altınçekiç et al., 2014, p. 133), over time and resemble one another, especially due to changes in economic conditions. This similarity destroys the urban character and eliminates the uniqueness of urban identity. This is generally due to socioeconomic factors and leads to the development of detached environments for rent and without identity (İlgar, 2008, p. 108). The landscape of the urban square is not only an urban symbol, but also the symbol of cultural performance. The development of the urban square landscape is of paramount importance for historical heritage and regional culture.

Good squares are social places (Whyte, 2003, p. 12). Square is a place that molds social life as much as it is occupied and could be kept alive as long as it is a meeting and discussion scene. If the squares could be considered as an urban courtyard, they should possess a quality that fulfils the needs such as resting and entertainment

contributes to the individual culturally and could meet the physical requirements (Yazar, 2006, p. 5).

Squares also serve to create a social life between the buildings. This social life allows the individuals to communicate and socialize, and gather in a public space, and creates a common identity (Erdönmezer, 2014, p. 3; Erdönmez & Apak, 2015, p. 73).

In short, the square is one of the indispensable elements in urban identity. Because the square is a historical cultural environment that functions as a historical bridge between yesterday, today and tomorrow. People are born, live and grow in this environment (Öztan, 1980, p. 72).

2. Study Area

2.1. A Brief History

Isparta is an old and historic city. It was estimated that the history of the city dates back at least 4000, or even 5-6 thousand years, and could be traced to the Neolithic period. The city was ruled by Hittites, Phrygians, Lydians, Iranians, Macedonians, Romans, Arabs, Crusaders, Seljuks, Hamitoğlu principality, and Ottomans. The PISIDIA region, which includes the current Isparta, and was named Baris at the beginning of the Gregorian calendar, was the religious center of Christianity for a long period when it was ruled by Romans. In 1204, it conquered by the Seljuk sultan, Kılıçaslan III, and Turks were settled in the region. In 1300, the city served as the capital of the Hamitoğlu Principality. Famous traveler Ibn Batuta, who visited Isparta during this period, described the city as a decent town with well-kept, rich bazaars, numerous rivers, vineyards and orchards, and stated that the fortress was on a high hill. In 1390, Isparta became an Ottoman Sanjak during the reign of Suleiman the Magnificent. With the proclamation of the Turkish Republic, Isparta became a province in 1923 (Anonymous, 1997, p. 82).

2.2. Isparta Urban Square

Isparta urban square has been known with different names such as the Government Square, Kaymakkapı Square. Isparta urban square is rectangular in form and based on Zucker's classification of squares, it is a closed square (Zucker, 1960, p. 103).

The urban center, which also includes the urban square, developed when Kutlubey built the Kutlubey (Ulu) Mosque in 1417. The development of the city in the Kutlubey region as a trade and urban activity center was ensured by the increase in construction activities in the area. The Isparta urban center developed in the area and a new urban square developed for public functions such as the government building, barracks, municipality, and military offices (Saka Kocaman, 2018, p. 58).

The square is approximately 32816.3 m² and its circumference is approximately 731.6m. The square includes about 11357.2 m² open green spaces and 21.4 m² of hard pavement (Figure 1).

Figure 1. The study area

The study area is limited by the vehicle roads around it. The buildings on these roads around the study area include residences, commercial, military and official institution buildings. Isparta gendarmerie command, telecom office building and the administrative court are located on the northeastern side, commercial and residential areas are located in the south, officers' club is located on the east, historical buildings such as the Grape Market and Mimar Sinan Mosque are located on the west, and the statue erected to honor the 9th President of Turkey Suleyman Demirel is located in Kaymakkapı Square on the southwest. Also, İplikçi (Halil Hamit Paşa) Mosque, Cumhuriyet Middle School, Gazi Primary School and Kavaklı (Abdi Paşa-Prophet) Mosque are located on the southwest. The study area includes food and beverage vendors, a tea garden, playground for typical children, underground parking, a clock tower, Atatürk statue, Gülcü İsmail Efendi Statue, who introduced roses to Isparta and an ornamental pool.

The study area that includes several historical and cultural assets is also a designated historical conservation site. The historical and cultural buildings in the square are registered and conserved by the Prime Ministry Undersecretariat of Culture according to Demirgil (2007) and declared as historical building by the General Directorate of Antiquities (Figure 2). These buildings include Dalboyunoğlu Hammam, Firdevs Bey Bedesten, Provincial Governorate, Kutlubey (Ulu) Mosque, Bey Hammam, Mimar Sinan Mosque, Historical Üzüm Bazaar, İplikçi (Hacı Abdi) Mosque, Kavaklı (Abdi Paşa-Prophet) Mosque, Gazi Primary School and Cumhuriyet Middle School.

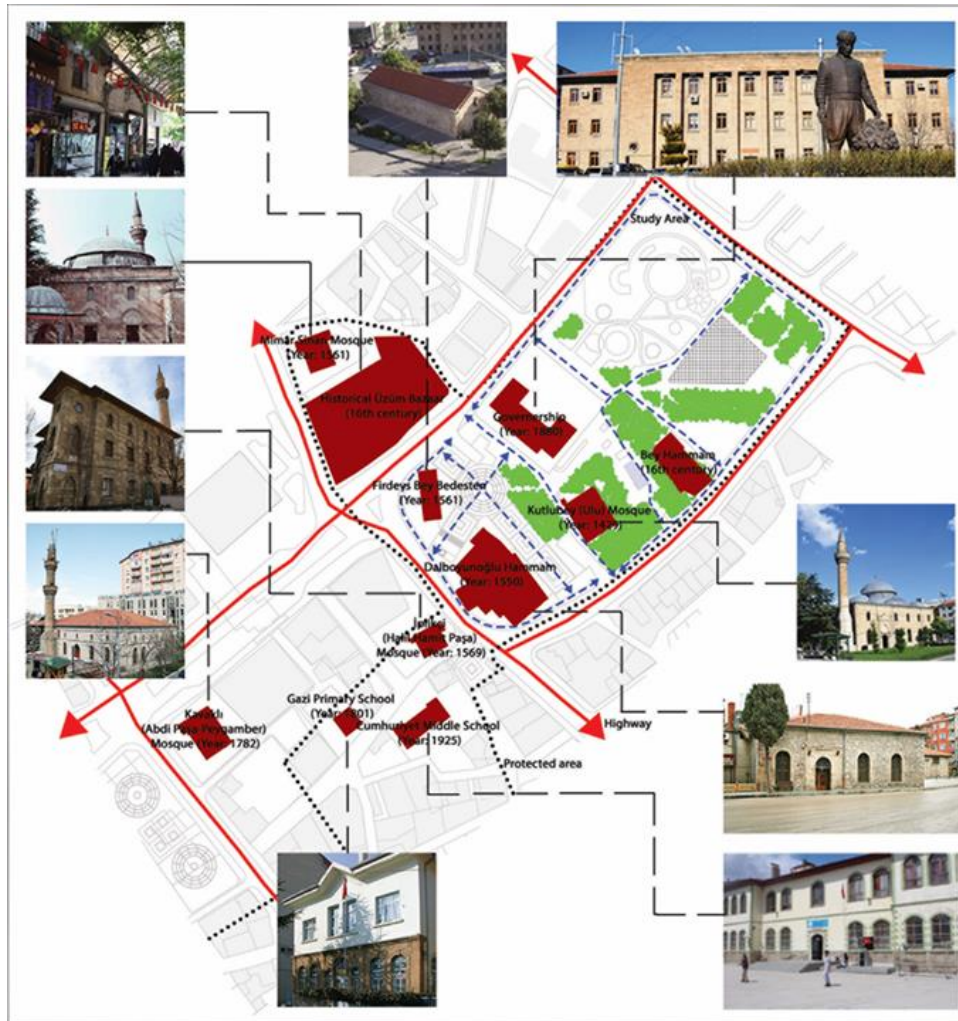

Figure 2. Historical and cultural possessions in the square and vicinity

3. Method

Town squares shape the cultural heritage of a city and promote cultural connotations. The aim of the study was to discuss the forgotten history of the squares and to render the cultural heritage tangible and viable through pedestrianization. Spatial analysis has been adopted to analyze the squares with a holistic approach and integrated with their historical environment.

The conceptual framework was established based on the literature review conducted on domestic and international theses, articles and books about urban squares, public spaces, urban and urban identity, cultural heritage and Isparta. In the next stage, photographs and documents were collected.

The plans and reports about the study area were obtained from relevant institutions. The current base map was obtained from Isparta Municipality. On-site observations were conducted to shoot photographs and determine the mobility in the square.

The spatial organization designed to protect and discover the cultural urban assets around the urban square is an abstract restoration in reality. It includes physical renovations to conserve the historical spirit of the urban square in the present. Thus, the historic urban square design and pedestrianization recommendations are

presented as a project based on the urban square data, and developed with AutoCAD, Photoshop and Lumian software.

4. Research Findings

In the study findings section, a square that would sustain the historical assets of Isparta was designed primarily with a model using spatial analysis, pedestrianization and urban square design.

4.1. Spatial Analysis

The feasibility of the study area was determined, and vehicle roads, pedestrian roads, historical buildings, green spaces, nodes, landmarks, street names, area boundaries and conservation site boundaries were plotted on the plan. Traffic flow direction, bus stops, study area entrances and exits and parking lots are marked (Figure 3).

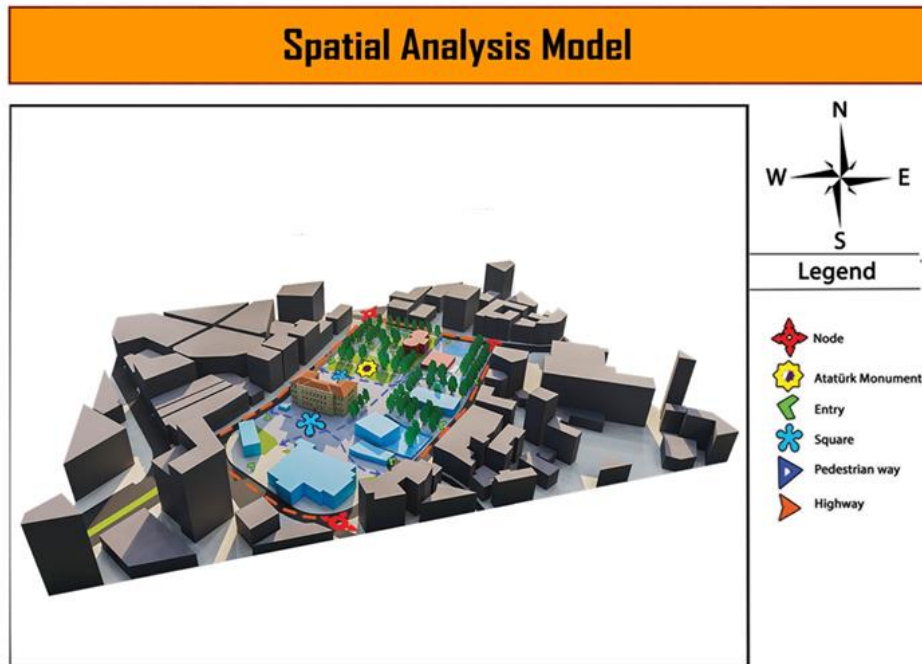

Figure 3. Proposed spatial analysis model

4.2. Pedestrianization

Pedestrians cannot walk comfortably and safely in contemporary cities dominated by motor vehicle traffic. Pedestrianization is an important step in urban squares with low walkability to provide a sense of belonging. Pedestrianization was proposed to reduce the impact of chemicals on cultural buildings in the study area and allow pedestrians to socialize. On the proposed pedestrian roads, the design of sidewalks, road signs, trash bins, lighting poles, billboards, benches, pergolas and other seating elements were included to serve the cultural sustainability through the employment of pavement material adequate for the cultural structure of the area.

Two pedestrianization scenarios were developed to slow down the vehicle traffic in the area. The first scenario was determined as "pedestrianization with an underpass road" and the second was "pedestrianization by detour".

4.2.1. Underpass road

For the road that was proposed to be pedestrianized with an underpass, the traffic was maintained with two exits. The underpass was planned to start at Mimar Sinan Mosque on Mimar Sinan Street with exits at the end of the Dalboyunoğlu Baths on Hasan Fehmi Street and at the beginning of Hastane Street. The streets painted in red are the proposed pedestrian ways (Figure 4). Zones marked in orange represent the existing pedestrian ways.

6 March Atatürk Street was closed to traffic and completely pedestrianized. It is planned to move the public transportation stop (purple colored) on Hastane Street to Şehit Fethi Bey Street (blue colored).

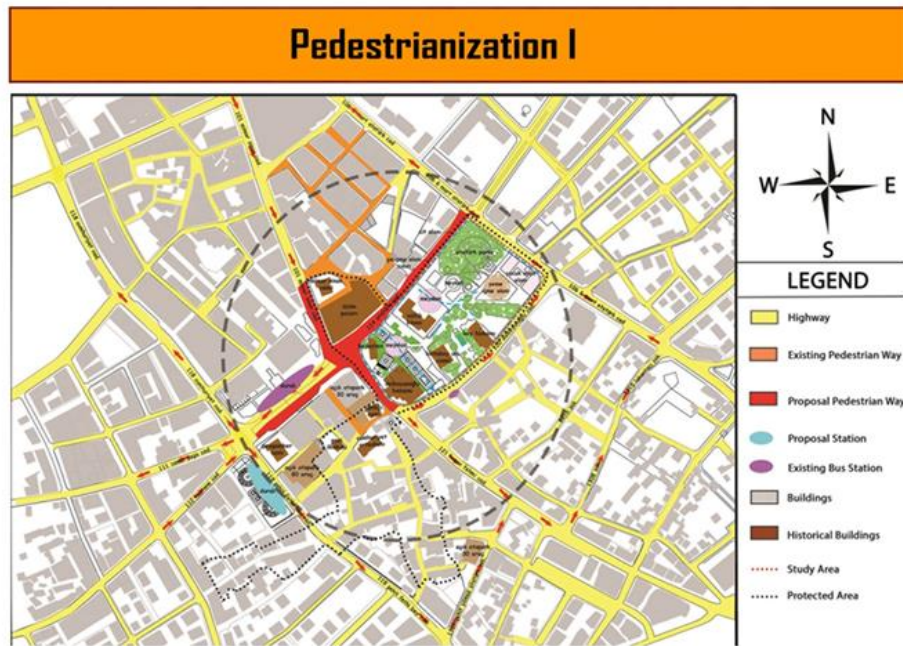

Figure 4. Pedestrianization proposal 1

4.2.2. Detour

Pedestrianization of the square was planned by removing the normal flow of the vehicle traffic via a detour. The areas crossed in red on the yellow roads indicate the future pedestrian ways.

It was planned to control the vehicle traffic in the urban center by installing electronic gates that only allow pedestrian traffic at the entrance of Atatürk Street. The conservation of the natural and historical texture, the environment, the survival of cultural and social traditions and the coexistence of adequate lifestyles were included among the basic criteria (Figure 5).

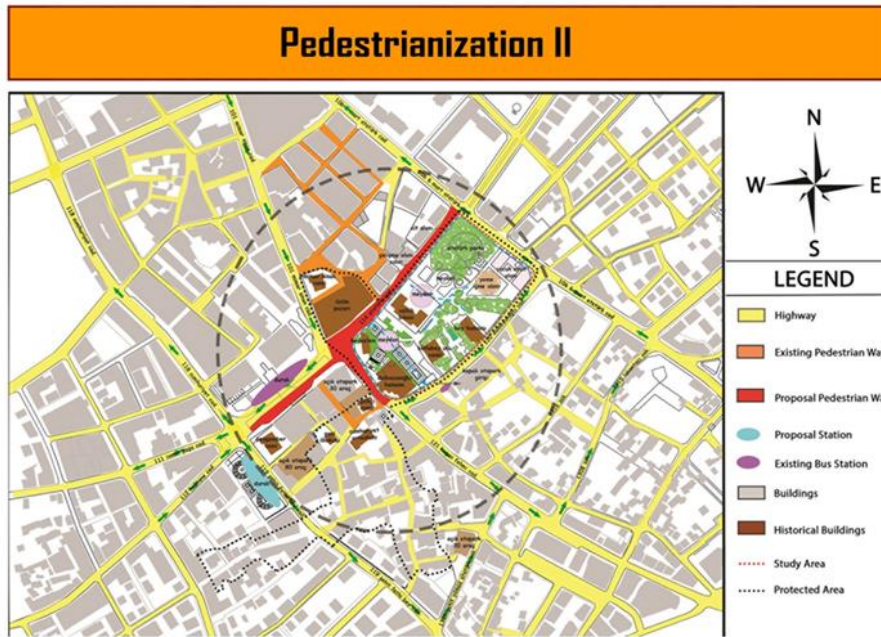

Figure 5. Pedestrianization proposal 2

Electronic doors were also planned at the entrance of Hasan Fehmi Street to close the section up to Dalboyunoğlu Street to vehicle traffic. It was planned to move the public transport stop (purple colored) on the Hastane Street to Şehit Fethi Bey Street (blue colored).

4.3. Isparta Historical Urban Square Design

During the determination of feasibility and observations, possible occupancies were considered in the urban square and a requirements list was developed. Thus, a space for ceremonies, children's playgrounds for different age groups, roof garden, food and beverage vendors, private recreation area for the public institution, ornamental pools, pocket green spaces, natural stone pavement and dry pools were included in the design. The design was supported by models from certain urban perspectives (Figure 6).

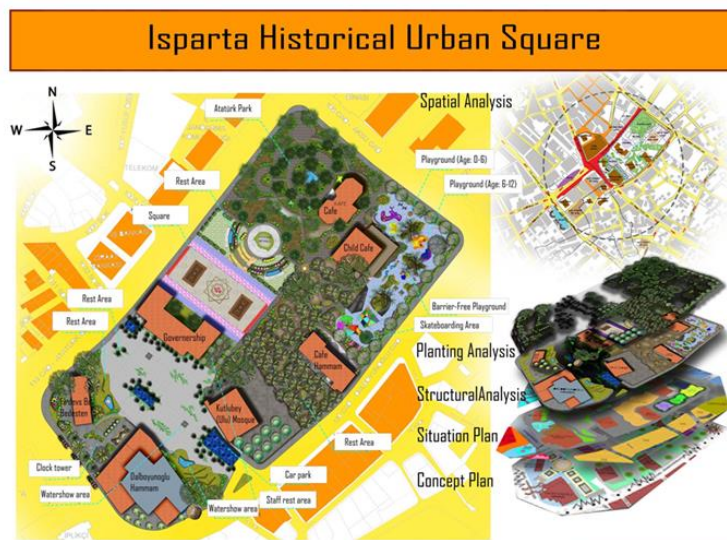

Figure 6. Isparta historical urban square design

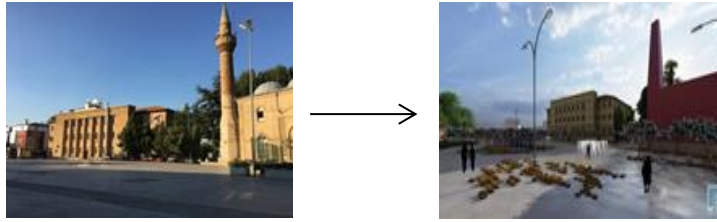
5. Design Recommendations

The occupancy of urban squares depends on their multifunctionality and the occupants' desire to conduct social and personal activities in these spaces. However, it is important for the square to allow the occupants to conduct social activities. The square, the primary function of which is gathering, should be closed enough to require little association with the space, and open enough to require lively social relations (Altınçekiç, 2000, s.177-178; Yazar, 2006, s.6).

A historic urban square proposal was developed in Isparta against the idea that the squares do not fully reflect original features of a square due to historical developments; the symbolic elements have been ignored and lost their identity. In this context, various spatial analyses were conducted on and around the square to conserve the old spirit of Isparta urban square to some extent.

The current status of the study area and proposed design model are presented at Table 1:

Table 1. The current status of the study area and proposed design model

---

Behind the governors' offices, there are large hard pavement spaces, which are used as a passage and include a roof garden. Partially green spaces were planned for these areas to soften them.

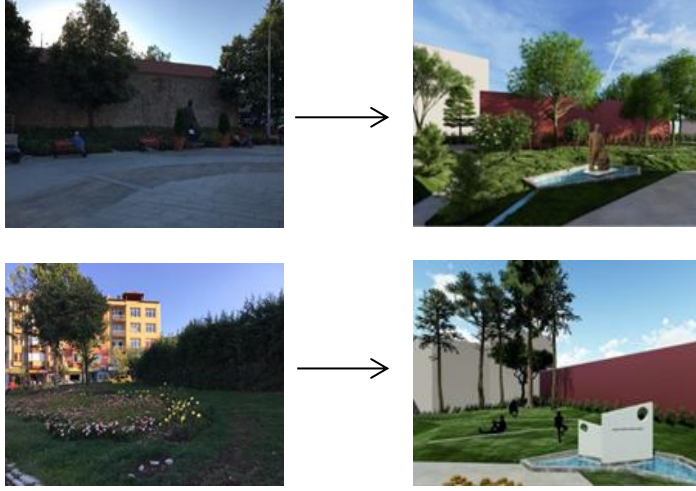

Since the texture, colors and form of the pavement did not orient to the square, the pavement was modified with different applications. Considering the elements of urban identity, a contemporary, aesthetic and traditional pavement was developed with the employment of compatible elements.

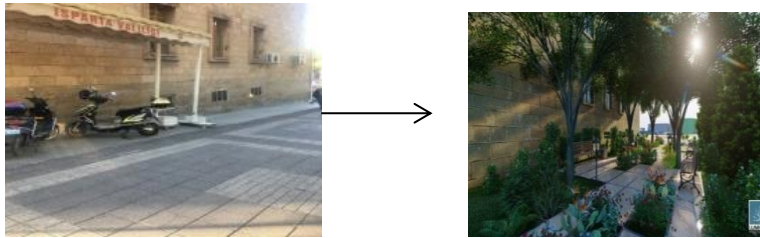

There are ornamental pools on both sides on descending from the ramps. There is the statue of Gülcü İsmail Efendi in the left pool, and monumental stones that reflect Ispartan history on the right. In the green areas next to the Dalboyunoğlu Hammam at the back side of the pools, diagonal seating units are placed on terraces.

In the square center, mosaic carpet and rose figures that symbolize Isparta were used on the pavement. The octagonal geometric pattern (Seljuk star) employed in Seljuk architecture was used as a pattern, dedicated to the Seljuks who dominated Isparta for a period in history. Other pavements are travertine in the square.

An outdoor recreation area was planned for the employees of the governors' office. Seating areas and green space were developed.

The existing Atatürk Statue was preserved. Shrubs and herbaceous plants were planned around the statue to highlight it. Stagnant ornamental pools are planned around the statue to maintain the focus on the Atatürk Statue.

Pedestrianization of the square would prevent the damages induced by the vehicle exhaust gases on historical buildings. Vehicle traffic would be detoured to different roads to improve the walkability quality in the square.

---

6. Conclusion

One of the important problems that arose with rapid urban growth is the loss of historical urban identity. Urban squares should be modernized for the current conditions; however, they should also reflect the cultural heritage sustaining the traces of the past.

In the past, the squares were formed by the historical structures around it. However, today, we see that most of the squares are used as intersections and historical buildings are outside the squares. Isparta urban square is one of these squares. It has lost its identity with the effect of urbanization and population growth over time. However, there is a very dense historical texture in the square and its surroundings. Whereas, the structures that make up this historical texture are inactive and disconnected from each other due to vehicle traffic. With the pedestrianization alternatives, a square integrated with its historical environment has been created both in terms of the integrity of the urban silhouette and in terms of the urban people. Vehicle density was reduced in the surrounding of the square and pedestrian access was opened. Thus, historical structures, which are only transited by vehicles, have left their place to a sensible living square. In addition, suggested usage areas have been developed for the square center and cultural and recreational contributions have been provided for the urban people. Historical sustainability is considered as one the main criteria in design to ensure habitable and safe urban future. Today, urban squares are

public spaces that not only meet the recreational needs of the occupants, but also ensure the preservation of the shared heritage that is the foundation of urban identity.

Public squares play a key role in the development of quality urban life. When the squares are pedestrianized, historical urban centers should be cleared of motor vehicles and available only for pedestrians. Pedestrians could easily navigate through and experience the historical texture and the area should be revitalized.

In the identification of squares, their historical and cultural values should be taken into account and included in spatial analysis. It should not only be at the scale of the square center, but also living squares and squares where the history around them lives. In this study the conservation of the traditional texture ensured the sustainability of cultural assets and provided a marker for the urban identity.

It is expected that design criterias, proposed in this study, will contribute to improve urban identity outdoor spaces of similar urban squares elsewhere and will be a useful guidelines for the landscape architects and other professionals responsible for such areas.

References

Altınçekiç, Hande Sanem, *İstanbul Metropolünde Meydanların Rekreatif İşlev Yönünden Önemi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2000, 237s.

Altınçekiç Çınar, Hande Sanem; Ergin, Berna; Tanfer, Merve, "Tarihsel Süreç İçinde Kent Kimliğinin Mekânsal Kalite Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma (Taksim Meydanı)" *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2014, 15 (2), 132-148.

Anonymous, *Isparta Turizm Envanteri*, Isparta Valiliği İl Turizm Müdürlüğü, Isparta 1997.

Atik, Damla; Keleş, Emine; Bayrak, Gökçen, "Unable to Inhale in an Historical Square." *European Journal of Sustainable Development*, 2018, 7(3), 274-274.

Carr, Stephen; Mark, Francis; Leanne, Rivlin; Andrew, Stone, *Public space*. Cambridge University Press, 1992.

Çınar, Hande Sanem; Çermikli, Beyza, "Point density analysis with cognitive mapping technique: Istanbul-historical city center." *Fresenius Environmental Bulletin*, 28.12 2019, 9192-9199.

Çınar, Hande Sanem; Kanbur, N. Çavdur; E. Dinçer; B. Özdemir; A; İokhim, P. "Research on Urban Identity: Example of Beşiktaş Pier Square", *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 2021, 23 (2), 1-1.

Çulcuoğlu, Gaye, "Meydanların Önemi ve Tarihsel Gelişimi", *Bilkent Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü*, Ankara 1995, 19-20s.

Demirgil, Selçuk, *Mazideki Isparta*, Isparta Belediyesi, Isparta 2007,585s.

Erdönmez, Müyesser Ebru; Apak, Hande, "Kentsel Bellekte Meydan San Marco Meydanı", *Kent Akademisi*, 2015, 8 (23), 73-96.

Erdönmez, Ebru, Kamusal Alanların Biçimlenmesi, *İTÜ Vakfı Dergisi*, Sayı 63, İstanbul 2014.

Güneri Torlak, Merve; Yerli, Özgür, "Mersin Kent Meydanlarının Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi", *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Dergisi*, 2019, 15.1: 24-37.

Jun, Zhang, Hexiang Gao, "Application of Cultural Symbols in Modern Urban Square Design: Taking Harbin A Cheng Public Square Design as an Example", *Huazhong Architecture, Issue 5, Page 96-99*, 2013.

İlgar, Evren, *Kent Kimliği Ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği*. Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 144s, Eskişehir 2008.

San Juan, César, Subiza-Pérez, Mikel, Vozmediano, Laura, "Restoration and the city: the role of public urban squares", *Frontiers in psychology*, 8, 2093, 2017.

Semerci, Fatih, *Kentsel Tasarım Gereklilikleri Açısından Beyazıt Meydanı Örneği*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 142s, İstanbul 2008.

Kır, İnci, *Kent Meydanlarının Kent Kimliği Üzerine Etkileri; İzmir Örneği*, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 78s, İzmir 2009.

Kishlansky, Mark; Geary, Patrick; O'Brien, Patricia; *A Brief History of Western Civilization*, Pearson Longman, United States 2005.

Levy, Bertrand, "Urban Square As The Place of History, Memory, Identity". *Memory of the City*, 156-173, 2012.

Lynch, Kevin, *The Image of the City*. The M.I.T. Press, Cambridge 1960.

Marcus, Clare Cooper; Carolyn, Francis, *People places: design guidelines for urban open space*. John Wiley & Sons, 1997.

Moughtin, Cliff, *Urban Design 'Street and Square'*, Butterworth Architecture, Oxford 2007.

Öztan, Yüksel, *Şehir İçi Park ve Rekreasyon Alan Planlaması*. A.Ü. Ziraat Fak. Pey. Mim. Bölümü, 1980 Ankara.

Saka Kocaman, Öznur, *Bir Kamusal Mekan Olarak Meydanın Çocuk Gözüyle Değerlendirilmesi: Türkiye, Isparta İli, Hükümet Meydanı Örneği*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 151s, İstanbul 2018.

Semerci, Fatih, *Kentsel Tasarım Gereklilikleri Açısından Beyazıt Meydanı Örneği*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 142s, İstanbul 2008.

Soufiane, Fezzai; Said, Mazouz; Atef, Ahriz, "Sustainable urban design of historical city centers". *Energy Procedia*, 2015, 74: 301-307.

Taylor, Ken, "Cultural landscape and Asian values: seeking to change from international experience to Asian framework", *Chinese Garden*, 23 (11) 4-9, 2007.

Wei-bing, Y. U, Discussion about urban square design, *Journal of Ezhou University*, 2, 2009.

Whyte, William Hollingsworth, Social Life of small urban space, In D. Watson, A. J. Plattus & R. G. Shibley (Eds.), *Time-Saver Standards for Urban Design*, New York 2003.

Yazar, Bayçın Şebnem, *İzmir Turan'da Bölgesiyle Bütünleşen Meydan Tasarımı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 85s, İzmir 2006.

Zakariya, Khalilah; Nor Zalina Harun; Mazlina Mansor, "Spatial characteristics of urban square and sociability: A review of the City Square, Melbourne." *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 153:678-688, 2014.

Zucker, Paul, "Town and square: From the agora to the village green", *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 19.1, 1960.

Özel Sektörde Ücretli Çalışan Mimarların Örgütsel Bağlılıklarının İş Motivasyonlarına Etkileri Üzerine Bir İnceleme

Canan BEDUR DOĞRUÖZ^{1*}, İkbal ERBAŞ²

Öz

Yapım sektörü, diğer sektörlerden farklı olarak çok disiplinli paydaşların yer aldığı bir sektördür. Farklı katılımcılar tarafından yürütülen birbirinin devamı niteliğindeki işlerin, zamanında ve doğru şekilde yapılması; faaliyetlerin devamlılığı açısından önemlidir. Bu bağlamda organizasyonel verimlilik için çalışan motivasyonunun sağlanması temel etkenlerdendir. Kurumların başarılarının sürdürülebilir olmasının diğer bir etkeni, çalışanların kuruma olan örgütsel bağlılığıdır. Bu noktada bir organizasyondaki verimliliği artırmaya önemli katkı sağlayan iki temel unsur olarak çalışanların motivasyonları ve örgütsel bağlılıkları önem taşımaktadır. Yapım sektörünün en temel aktörü olan mimarların yapım sürecindeki başat rolü onların örgütsel bağlılıklarının motivasyonları üzerindeki etkisine odaklanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada; özel sektörde ücretli çalışan mimarların örgütsel bağlılıklarının iş motivasyonlarına etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında özel sektörde ücretli çalışan 216 mimara anket çalışması uygulanmıştır. Çalışma sonucunda; çalışanların örgütsel bağlılıklarının, iş motivasyonları üzerinde etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel bağlılık alt boyutları açısından yapılan değerlendirmede duygusal bağlılığın diğer alt boyutlara göre motivasyonla daha yüksek düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapım Sektörü, Motivasyon, Örgütsel Bağlılık, Ücretli Çalışan Mimar

An Investigation on the Effects of the Organizational Commitment of the Staff Architects Working in the Private Sector on Work Motivation

Abstract

The construction industry, unlike other industries, is a multidisciplinary industry. Timely and correct execution of works that are a continuation of each other in the sector; important for the continuity of operations. In this context, ensuring employee motivation is one of the main factors for organizational efficiency. Another factor for the sustainability of the success of the institutions is the organizational commitment of the employees to the institution. At this point, two basic elements that contribute significantly to increasing efficiency in an organization are; employee motivation and organizational commitment. The role of architects, who are the main actors of the construction industry, in the construction process requires focusing on the effect of organizational commitment on their motivation. In this study; it is aimed to investigate the effects of organizational commitment of staff architects working in private sector on

¹ Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Programı Antalya/Türkiye

² Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Antalya/Türkiye

İlgili Yazar/Corresponding author: dogruozcanan@gmail.com

Gönderim Tarihi / Received Date: 01.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.08.2022

their job motivation. Within the aim of the study, a questionnaire was applied to 216 staff architects working in the private sector. The study showed that the organizational commitment of the employees has an effect on their work motivation. According to the organizational commitment sub-dimensions, it was found that emotional commitment was associated with motivation at a higher level than other sub-dimensions.

Keywords: Construction Industry, Motivation, Organizational Commitment, Staff Architect

1. Giriş

Yapım sektörünün multidisipliner yapısı; sektörde yer alan farklı disiplinlerdeki çalışanların faaliyetlerinin birbirini tamamlayan ve birbirinin devamı niteliğinde olmasını da beraberinde getirmektedir. Yürütülen faaliyetlerin sistematik şekilde doğru ve hızlı olarak hedefine ulaşması, kurumların önceliklerindedir. Her bir çalışanın kendi payına düşen işi doğru ve zamanında yapması, sektördeki faaliyetlerin zamanında tamamlanıp sonuca ulaşması için önem taşımaktadır. Bu durumda çalışanların motivasyonu oldukça etkilidir. Ayrıca çalışanların örgütsel bağlılıklarının da motivasyonlarını etkilediği, literatürdeki çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Yapım sektörünün en temel paydaşları olan mimarların; motivasyonları ve örgütsel bağlılıkları da bu bağlamda önem kazanmaktadır.

1.1. Motivasyon Kavramı

“Motivasyon” kavramı; bir bireyin bir işi yapma isteği olarak tanımlanır. Bu isteği oluşturabilmek için, bireyin fizyolojik ya da psikolojik bir ihtiyacının karşılanması gerekmektedir (Moslem, 2015, s.14). Literatürde de motivasyon kavramının çeşitli tanımları yer almaktadır. Cook (1997, s. 185) motivasyonu; insanları değişik şekilde hareket etmeye yönlendiren ve bu yönlendirme işlevinin kişinin kendisinden veya çevresinden kaynaklı olan farklı dürtü ve güdüler bütünü olarak tanımlamaktadır. Tınaz (2005, s. 7) ise motivasyonu; harekete geçmiş bir takım iteleyici kuvvetlerle açık bir hedefe yönelmiş belirgin durum olarak ifade etmektedir. Ertürk (2014, s. 10)’ün belirttiği üzere Woodworth (1918) motivasyonu; bir organizmayı çeşitli şekillerde harekete geçiren enerji birikimi olarak tanımlanmıştır. Ertan (2008, s.23)’ün Cannon (1939)’dan aktardığına göre ise; kişinin iç ya da dış faktörler sebebiyle bozulan denge durumunun, tekrar denge durumuna dönebilmesi için harekete geçmesi; motivasyon olarak adlandırılmaktadır.

Motivasyon aynı zamanda bir işi başlatma ve sürdürme ile de ilişkilidir. Luthans (2011, s. 147) motivasyonu; amaca ulaştıran davranışı ve yönlendiriciyi aktif hale getiren fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarla başlayan bir süreç olarak tanımlamıştır. Sökmen (2010, s. 158), motivasyon temelini oluşturan üç ana faktörü; insan davranışını harekete geçirme, davranışa yön verme ve davranışı devam ettirme olarak tanımlamıştır. Bununla beraber motivasyon kavramının iki önemli özelliği ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki; her birey için motivasyon kaynağının farklı ve bireysel olması; ikincisi de motivasyonun sadece kişinin davranışlarında gözlemlenebilmesidir (Koçel, 2014, s. 729).

Maslow (1989), kişilerin davranışının biyolojik, kültürel ve durumsal şartlardan etkilendiğini, bu şartlara bağlı olarak ihtiyaçlarının ortaya çıktığını ve ihtiyaçların da kişiyi herhangi bir davranışta bulunmaya yönelten motivasyonu oluşturduğunu ifade etmiştir. Maslow’un kişilerin ihtiyaçlarını hiyerarşik olarak ifade ettiği ihtiyaçlar piramitine göre; bireylerin ihtiyaçları en düşükten en yükseğe doğru sıralanır. Bu

İhtiyaçlar en alt kademededen yukarı doğru; fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma, sevilme ve sosyalleşme ihtiyacı, değer görme ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı şeklindedir (Maslow, 1989, s. 27-41). Henüz karşılanmamış ihtiyaçlar; kişiler için motive edici faktör olmaktadır (Lord, 2002, s. 3-7). Her bireyin içinde bulunduğu şartların birbirinden farklı olması sebebiyle; karşılanmamış ihtiyaçları da birbirinden farklılık gösterebilir. İhtiyaçlarda görülen bu farklılık; kişiler için motivasyon kaynaklarının da birbirinden farklılaşmasını sağlamaktadır. Bazı bireylerin motivasyon kaynakları ücret, terfi, prim gibi maddi unsurlar iken; bazı bireyler için başarıma hissi, başladığı işi bitirme, sonuca ulaşma, kendini geliştirme gibi unsurlar motivasyon kaynağı olabilir. Ertan (2008, s. 31)'ın Holt (1993)'tan aktardığına göre; motivasyon kaynaklarının bireyin içinden gelmesi ya da dış faktörlerle desteklenmesi durumu göz önünde bulundurulduğunda motivasyon kavramını "iç motivasyon" ve "dış motivasyon" olarak iki ayrı kapsamda değerlendirmek mümkündür. İç motivasyon içsel olduğu için kalıcı ve sürdürülebilir motivasyon sağlar. Dış motivasyonun ise sürekli desteklenmesi gerekmektedir. Bu sebeple iç motivasyon araçları; dış motivasyon araçlarından daha fazla önem taşımaktadır (Ertan, 2008, s. 31).

İç motivasyon; bireyin içinden gelen ve otokontrol sağlayan etmenler olarak tanımlanmıştır (Ertan, 2019, s. 21). İç motivasyon, işin kendisi ile ilgilidir ve işin içeriğinden kaynaklanır. İşin ilgi çekici ve bireyi geliştiren nitelikte olması, bireyin işi yaparken bağımsız hissetmesi, işin birey için önemli olması, bireyin işinin sorumluluğunu almış olması, işin niteliğinin bireyin yaratıcılık yönünü beslemesi, bireye yetenek ve becerilerini kullanma fırsatı vermesi, bireyin performansı ile ilgili geliştirici geri bildirim, bireyin başarıma arzusu, işini sevmesi, kendisine olan yeterlilik inancı gibi faktörler; içsel motivasyon kaynaklarına örnektir (Ertan, 2008, s. 31; Ertan, 2019, s. 22-28). İç motivasyon kavramı; bireyin davranışını düzenleyen herhangi bir dış kontrol olmadığı için, bireyin kendi yeteneklerini ortaya koyma deneyimi olarak da tanımlanmaktadır (Brief ve Aldağ, 1977, s. 497). Bu sebeple iç motivasyon faktörleri; bireyleri tatmin eden ihtiyaçlarla ilgilidir; insan kaynağına, kariyer gelişimine katkı sağlamaktadır (Wu, Gerlach ve Young, 2007, s. 254).

Dış motivasyon ise; işin başlaması ve tamamlanması için bireye dışardan verilen pekiştirici unsurlar olarak tanımlanır (Ertan, 2019, s. 25). Dış motivasyon kaynakları, direkt işin kendisi ile ilgili değildir. Dış motivasyon kaynakları sosyal motivasyon boyutu ve örgütsel motivasyon boyutu olmak üzere iki boyutta incelenir. Örgütteki yardımlaşma, yöneticilerin desteği, iş arkadaşlarıyla uyum içinde çalışma gibi kişiler arası iletişim sosyal motivasyon boyutuna; çalışma koşulları, ücretlendirme, şirket imajı, iş güvencesi, ödüllendirme, ikramiye, prim, terfi gibi iş performansını arttırmaya yönelik unsurlar örgütsel motivasyon boyutuna örnektir (Altok, 2009, s. 10).

İç ve dış motivasyon kaynaklarının çalışan motivasyonu üzerindeki etkilerini değerlendiren Herzberg'in çift faktör teorisine göre; iç motivasyon araçları bireylerin motive olmasını sağlarken; dış motivasyon araçları bireylerin iş tatminsizliğini gidermekle ilişkilidir. Bu teoriye göre bireylerin iş motivasyonunu sağlayan faktörler; iç motivasyon kaynaklarıdır. Dış motivasyon kaynakları ise; bireylerin buldukları koşullardan tatmin olmasını sağlayarak, motivasyonlarının artmasına dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır (Ertan, 2008, s. 37). Bu yaklaşım Maslow'un ihtiyaçlar teorisine göre ele alınırsa; bireylerin kendi içinden gelen istekle beraber iş motivasyonlarının artması için öncelikle, ihtiyaçlar piramitinin en alt basamaklarında yer alan fiziksel ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmış olması gerekmektedir. Bu fiziksel ve güvenlik ihtiyaçları dış motivasyon faktörleri olarak tanımlanan unsurlardır. Bireyler; ancak bu

ihtiyaçları karşılandıktan sonra kendilerini gerçekleştirmeye yönelik adımlar atabileceklerdir.

1.2. Örgütsel Bağlılık Kavramı

Örgütsel bağlılık; çalışanın çalıştığı kurum için hissettiği bağın ne kadar güçlü olduğu ile ifade edilir (Ertit, 2019, s. 39). Örgütsel bağlılık; çalışanın işe girmesiyle başlar, örgütün bir üyesi olarak örgütün hedeflerini, amaçlarını ve işin gerekliliklerini öğrenmesiyle devam eder (Türker, Yıldırım, 2020, s. 6076). Örgütsel bağlılık, “Çalışanların örgüt amaç ve değerlerine yüksek ölçüde inanması, örgütün amaç ve değerlerini kabul etmesi, örgütün amaçları için yoğun çaba sarf etme isteği, örgütte kalmak ve örgüt üyeliğini sürdürmek için duydukları güçlü bir arzu” şeklinde tanımlanmaktadır (Mowday, R. T., Steers, R. M., Porter, L. W., 1979, s. 224-247). Ölçüm (2004, s. 90) örgütsel bağlılığı; çalışanların örgüte olan psikolojik bağlılığı olarak ifade etmiştir. Örgütsel bağlılık, çalışanın işine psikolojik olarak bağlarken, bireyin çalıştığı kurum ile arasındaki kuvvet birliği olarak örgütlerin çıkarlarını gözetmektedir (Özmutaf, 2019, s. 22).

Ertit (2019, s.40) yaptığı çalışmada örgütsel bağlılığı; örgütte çalışanlara, örgüte ve örgütteki görevlerine duyulan bağlanma hissi, istekli olarak fazla mesai yapılması, bireyin kendisini örgütte ailenin bir parçası olarak görmesi, iş verimliliğini arttırmak adına var gücüyle çalışması ve bütün bunları yaparken de diğer çalışanlarla yardımlaşma ve iş birliğinden kaçınmaması olarak ifade etmiştir. Bu tanıma göre çalışanların, çalıştıkları kurumu benimsemesinin, kurumun iş yapma sürdürülebilirliğini etkilediği söylenebilir.

Meyer ve Allen (1997, s. 57)'a göre örgüte bağlılık hisseden bireyler; tüm olumsuzluklara rağmen iyi ve kötü günde örgütte çalışmayı sürdürür, düzenli olarak işine devam eder. Örgüte bağlılık hisseden bireylere göre önemli olan işin bitmesidir, zaman sınırlamasına takılmaz. Ayrıca örgüt bağlılığı olan bireyler; örgüt varlıklarını korur, örgütün amaçlarını benimser ve paylaşır.

Bireyler bazı durumlarda örgütte olmalarından memnun olmalarına rağmen, yaptıkları işi daha çok önemsemektedir. Bazı durumlarda ise tam tersi örgüte bağlılık, yapılan işin önüne geçmektedir. Bunun gibi örnekler örgütsel bağlılığın tek boyutlu olmadığını ortaya koymaktadır (Ertit, 2019, s. 50). Bu sebeple Meyer ve Allen (1997, s. 27) örgütsel bağlılığı; duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık olmak üzere 3 boyutta tanımlamıştır. Meyer ve Allen (1997, s. 11) 'a göre istekli bağlılık olarak da ifade edilen duygusal bağlılık; örgüte hissi duygularla bağlanmış ve örgütte kalmayı benimsemiş kişilerin gösterdiği bağlılık türüdür. Perdeci (2015, s. 11)'nin Obeng ve Ugboro (2003)'dan aktardığı üzere devam bağlılığı ise idareten bağlılık olarak da bilinmektedir ve bireyin örgütten ayrılması durumunda uğrayacağı maddi zararı düşünerek örgütte kalması olarak ifade edilen bağlılık türüdür. Zorunlu bağlılık olarak da ifade edilen normatif bağlılık ise; bireylerin, örgütte çalışmaya devam zorunluluklarının olduğunu hissetmesi ve örgüte daha fazla katkıda bulunmak için çaba harcaması olarak açıklanmaktadır (Meyer ve Allen, 1997, s. 61-89). Ertit (2019, s. 51)'in Çekmecelioğlu (2006)'dan aktardığı üzere; duygusal bağlılığı yoğun olanlar; örgütün bir üyesi olmayı gönülden istediklerinden, normatif bağlılığı ağırlıkta olanlar örgüte mecbur olduklarından, son olarak devam bağlılığı güçlü olanlar ise alternatif olmadığından ve çalışılan örgütün şu an için ideal olmasından dolayı örgütte kalmaktadırlar.

Örgüte bağlılık gösteren bireylerin, aynı zamanda yüksek düzeyde üretken oldukları; sadakat, verimlilik ve sorumluluk duygusuyla hareket ettikleri ileri sürülmektedir. Balay (2000, s. 23) ayrıca; çalışanların örgütleri hakkındaki görüşlerinin, tutumlarının ve davranışlarının; örgütleri, bağlılık konusunda politikalar belirlemeye yönelttiğini ifade etmektedir. Bu politikalar ile örgütler, çalışanların kendilerine daha fazla bağlanmalarını sağlar ve çalışanlardan uzun süre verim alarak üst düzeyde performans elde etmiş olurlar.

Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörler; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, çalışma süresi gibi kişisel faktörler ve çalışanların işini yaparken kendini denetleyebilmesi, örgütün vizyonunun olması, yöneticilerin rekabeti teşvik etmesi, çalışanların yaptıkları işin maddi karşılığını alabilmeleri, çalışanlar arasında adaletli ücretlendirme, örgüt içindeki şeffaf iletişim, örgüt yöneticilerinin insani değerlere verdikleri önem, yöneticilerin çalışanların gelişimini desteklemesi gibi yaptıkları iş ve çalıştıkları kurumla ilgili unsurlar olarak sıralanabilir (Ertit, 2019, s. 42-45; Güney, 2011, s. 360; İnce ve Gül, 2005, s. 9-11).

1.3. Motivasyon ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki

Motivasyon; örgüt psikolojisinin bir çalışma alanı olarak, kişilerin istekli çalışma sebeplerini, ve istekli çalışma için özendirici uygulamaların kişilerin motivasyonlarını nasıl etkileyeceğini kapsar (Chiu, 2005, s. 40). İş motivasyonu yüksek bireylerden oluşan örgütler, amaçlarına daha kolay ulaşabilirken, iş motivasyonu düşük bireylerden oluşan örgütler, hedeflerine ulaşmakta zorlanmalarının yanı sıra, zaman içinde iş gücü kaybı da yaşamaktadırlar (Ertan, 2008, s. 26). Bu sebeple örgütlerin iş yapma potansiyelleri ile çalışanların motivasyonu arasında güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

Çalışanlar arasındaki adaletli ücretlendirme, yöneticilerin adil ve gelişimi destekleyen tutumları, çalışanların birbirleri ile arasındaki şeffaf iletişim gibi kişisel faktörler dışında kalan etmenler; çalışanlar için dış motivasyon kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dış motivasyon kaynakları örgütsel bağlılığa da katkı sağlamaktadır. Dış motivasyon faktörleri tamamlandığında iç motivasyon kaynaklarına zemin hazırlar. Yani kişilerin örgütsel bağlılıkları yüksek olduğu zaman iş motivasyonları da artar. İş motivasyonu artan çalışanlar daha yüksek performansla iş yaparlar ve bu durum hem çalışanın içsel tatminini, hem de kurum hedeflerine daha verimli şekilde ulaşmayı sağlar. Bu durum yöneticilerin de ulaşmayı istedikleri durumdur. Yani çalışanların örgütsel bağlılıklarının yüksek olması, iş motivasyonlarının yüksek olmasını ve buna bağlı olarak kurumun hedeflerine doğru ilerlemesine katkıda bulunur. Bu sebeple örgütsel bağlılık ve motivasyon arasındaki ilişki önem taşımaktadır.

1.4. Araştırmanın Amacı

“Motivasyon ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki” başlığında açıklandığı üzere örgütsel bağlılık kavramı, çalışanlar için dış motivasyon faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca örgütsel bağlılığı yüksek çalışanlar, iç motivasyonları doğrultusunda hareket ederek daha yüksek iş performansı sergileyebilirler. Yani örgütsel bağlılığın yüksek olması dolaylı olarak çalışanların iç motivasyonlarına katkı sağlamakta, böylece kurumun hedeflerine daha verimli şekilde ilerlemesine katkı koymaktadır. Bu sebeple örgütsel bağlılığın çalışanların motivasyonu üzerindeki etkileri önem kazanmaktadır. Ayrıca örgütsel bağlılığın alt boyutlarının, motivasyon alt boyutları ile ilişkisi de önemli birer faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Ele alınan problem; çalışanların örgütsel bağlılıklarının yüksek ya da düşük olmasının iş motivasyonlarını etkilemesi ve buna bağlı olarak çalışanların performansını ve kurum

hedeflerine verimli şekilde ulaşılmasını olumlu ya da olumsuz olarak etkilemesi durumudur. Bu bağlamda çalışmanın amacı, özel sektörde ücretli çalışan mimarların örgütsel bağlılıklarının iş motivasyonlarına etkilerinin ölçülmesidir. Bu amaçla çalışma kapsamında anket yöntemi uygulanmıştır. Uygulanan ankette; literatürde de geçerliliği bulunan ve pek çok akademik çalışmada yararlanılmış olan motivasyon ölçeği ve örgütsel bağlılık ölçeği kullanılmıştır. Çalışma; çalışanların örgütsel bağlılıklarının motivasyonlarına etkilerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Bu bağlamda özel sektörde ücretli çalışan mimarların örgütsel bağlılıklarının, iş motivasyonlarına etkilerinin incelenmesi amacıyla çalışma kapsamında-ölçeklerin alt boyutları da ayrı ayrı dahil edilerek- 7 adet hipotez kurulmuştur. Bu hipotezler şunlardır;

- H1: Çalışanların örgütsel bağlılıklarının, iş motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır.
- H1a: Çalışanların duygusal bağlılıklarının, iç motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır.
- H1b: Çalışanların devamlılık bağlılıklarının, iç motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır.
- H1c: Çalışanların normatif bağlılıklarının, iç motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır.
- H1d: Çalışanların duygusal bağlılıklarının, dış motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır.
- H1e: Çalışanların devamlılık bağlılıklarının, dış motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır.
- H1f: Çalışanların normatif bağlılıklarının, dış motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır.

2. Yöntem

Çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma yöntemi kullanılmış ve anket metodu ile veri toplama yoluna gidilmiştir. Anketin uygulama aşaması çevrimiçi olarak yapılmıştır.

2.1. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni; özel sektörde ücretli çalışan mimarlar olarak belirlenmişken; çalışmanın örneklemini 2021 yılı Temmuz ayı içinde, mimarlıkla ilgili çeşitli sosyal medya platformları vasıtasıyla ulaşılan, özel sektörde ücretli çalışan 216 mimar oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Anket 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, toplam çalışma süresi gibi demografik bilgiler yer almaktadır. Diğer 2 bölümde ise çalışma kapsamında kullanılan iki ayrı veri toplama aracı bulunmaktadır. Bu araçlardan biri; çalışanların motivasyonlarını ölçmeye yönelik olan motivasyon ölçeği, diğeri de çalışanların örgütsel bağlılıklarını ölçmeye yarayan örgütsel bağlılık ölçeğidir. Seçilen ölçekler literatürde turizm, eğitim, inşaat, kamu, gıda, elektrik ve hizmet sektörü gibi pek çok sektörde yapılan akademik çalışmalarda kullanılmış olan ve geçerliliği bulunan ölçeklerdir.

Kullanılan motivasyon anketi; Kantekin'in (2015, s. 73) çalışmasında aktardığı üzere; Mottaz (1985) tarafından ortaya konmuş, Brislin ve arkadaşları (2005), Mahoney ve Leobler (2006) tarafından da kullanılmış ve Taşpınar (2007) ile Bektaş (2012) tarafından düzenlenmiş olan "Motivasyon Ölçeği"dir. Ölçek; 24 maddeden ve iki

boyuttan oluşmaktadır. İlk 9 madde içsel motivasyon düzeyini, sonraki 15 madde ise dışsal motivasyon düzeyini anlamaya yöneliktir.

Anket çalışmasında yararlanılan bir diğer ölçek; Ertit (2019, s. 54) çalışmasında aktardığı üzere; Allen ve Meyer'ın (1991) ürettiği ve Wasti (2000) tarafından geliştirilen "Örgütsel Bağlılık Ölçeği"dir. Toplam 22 maddeden oluşan üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinde ilk 8 madde duygusal bağlılık, 9-15. maddeler devamlılık bağlılığı ve 16-22. maddeler normatif bağlılık ile ilgidir. Anket formunda 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Fikrim Yok, 4=Katılıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum şeklinde 5'li likert tipi yanıtlar düzenlenmiştir. Mottaz'ın motivasyon ölçeği kadar, Wasti tarafından geliştirilen örgütsel bağlılık ölçeği de akademik çalışmalarda oldukça yer bulmaktadır. Örgütsel bağlılık kavramının birden fazla boyutu olması ve bu boyutlarla birlikte örgütsel bağlılık kavramının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla; çok boyutlu ölçeklendirme çalışmaları yapılmıştır. En çok kullanılan ve bağlılık konusuna en çok açıklık getiren bağlılık boyutu; Allen ve Meyer'in ortaya koyduğu üç boyutlu bağlılık modelidir. Modelde devamlılık, duygusal ve normatif bağlılık arası ilişkiler ortaya konulmakta, bağlılıklar arası ayırt edici özellikler tespit edilmekte, bağlılığın nedenleri ve nedenleri etkileyen alt değişkenler ortaya konulmaktadır (Ertit, 2019, s. 50).

2.3. Verilerin Analizi

Anket yanıtları, IBM Statistics SPSS.22 programında analiz edilmiştir. Çalışmaya katılan mimarların demografik durumları frekans analizi (f) ile belirlenmiştir. Sonrasında ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek amacıyla Cronbach-Alpha testi (α) yapılmıştır. Ölçeklerin kendisinin ve ölçeklere ait her bir sorunun betimleyici istatistikleri incelenmiştir. Verilerin normal dağılım sağlayıp sağlamadığını ölçmek için; normallik testi (t) yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Hipotezlerin değerlendirilebilmesi amacıyla; örgütsel bağlılığın motivasyon üzerindeki etkilerini incelemek için regresyon analizi yapılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmada elde edilen veriler IBM Statistics SPSS.22 programında analiz edilerek sırasıyla sunulmuştur.

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışma kapsamında yapılan anket sonuçlarının analizine göre; ankete katılan 216 kişinin %57,4'ü kadın, %42,6'sı erkektir. Katılımcılarının çoğunluğunun (%43,5) 31-40 yaş arası olduğu bilinmektedir. Eğitim durumu incelendiğinde lisans mezunu olan katılımcıların %18,1'inin yüksek lisans, %3,2'sinin doktora mezunu olduğu görülmektedir. 0-5 yıl arası çalışma süresi olan katılımcılar %35,6 oranında iken, 6-10 yıl arasında olan katılımcılar % 28,2 oranındadır. (Bakınız Çizelge 1.)

Çizelge 1. Demografik Bilgiler

Demografik Veriler			
		Sayı	% (~)
Cinsiyet	Kadın	124	57,4
	Erkek	92	42,6
Yaş	22 - 30	88	40,7
	31 - 40	94	43,5
	41 - 50	24	11,1
	51 ve üstü	10	4,6
Medeni Durum	Evli	106	49,1

	Bekar	110	50,9
Eğitim Durumu	Lisans	170	78,7
	Y.Lisans	39	18,1
	Doktora	7	3,2
Toplam Çalışma Süresi	0 – 5 yıl	77	35,6
	6 – 10 yıl	61	28,2
	11- 15 yıl	38	17,6
	16 – 20 yıl	17	7,9
	21 yıl ve üstü	23	10,6
Şu An Görev Yapılan Kurumda Çalışma Süresi	0 – 5 yıl	164	75,9
	6 – 10 yıl	37	17,1
	11- 15 yıl	8	3,7
	16 – 20 yıl	5	2,3
	21 yıl ve üstü	2	0,9
Aylık Ücret Miktarı	2800-3499 ₺	53	24,5
	3500-4499 ₺	34	15,7
	4500-5999 ₺	45	20,8
	6000-7499 ₺	29	13,4
	7500-8999 ₺	24	11,1
	9000 ₺ ve üzeri	31	14,4
Toplam kişi sayısı		216	100

3.2. Ölçeklerin Güvenilirliği

Ölçeklerin ve ölçeklerin alt boyutlarının güvenilirlik analizleri için Cronbach Alpha testi yapılmıştır. Her ölçeğin ve ölçek alt boyutunun Cronbach Alpha sonucu 0,70'den büyük olduğu için ölçekler, güvenilir kabul edilmektedir. (Bakınız Çizelge 2.)

Çizelge-2. Ölçeklerin Güvenilirlik Analiz Sonuçları

	α	N
İç Motivasyon	0,827	9
Dış Motivasyon	0,889	15
Motivasyon (Toplam)	0,909	24
Duygusal Bağlılık	0,942	8
Devamlılık Bağlılığı	0,830	7
Normatif Bağlılık	0,873	7
Örgütsel Bağlılık (Toplam)	0,936	22

3.3. Ölçeklerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Ölçek sorularının ve ölçeklerin tanımlayıcı istatistiklerine göre; motivasyon ölçeğinin ortalama değeri 3,33; örgütsel bağlılık ölçeğinin ortalama değeri 2,95'tir. Anket yanıtlarının 5'li likert ölçeğine göre hazırlandığı göz önünde bulundurularak; motivasyon anketinin yanıtları "kararsızım" ve "katılıyorum" arasında değişirken; örgütsel bağlılık anketinin yanıtları; "katılmıyorum" ile "kararsızım" arasında yer almaktadır. (Bakınız Çizelge 3.)

Çizelge-3. Ölçeklerin Tanımlayıcı İstatistikleri

İfadeler	$\bar{x}$	SS	1	2	3	4	5
			%	%	%	%	%
İç mot.-1	4,194	0,6949	0,5	1,4	9,3	56,0	32,9
İç mot.-2	4,542	0,6456	0,5	1,4	1,4	37,0	59,7
İç mot.-3	4,079	0,8509	1,4	5,1	8,8	53,7	31,0
İç mot.-4	3,782	1,0538	4,2	6,5	24,1	37,5	27,8
İç mot.-5	3,856	0,9849	3,2	6,0	19,0	45,4	26,4
İç mot.-6	3,653	1,1143	4,6	10,6	25,5	33,3	25,9
İç mot.-7	3,833	0,9693	2,3	7,9	19,0	45,8	25,0
İç mot.-8	3,676	1,0594	5,1	9,7	17,6	47,7	19,9
İç mot.-9	3,500	1,0653	5,6	11,6	25,9	41,2	15,7
Dış mot.-1	3,389	1,1601	9,3	13,0	21,8	41,7	14,4
Dış mot.-2	3,185	1,1785	12,0	15,3	25,0	37,5	10,2
Dış mot.-3	3,671	1,1727	6,9	12,0	12,5	44,0	24,5
Dış mot.-4	3,306	1,1888	9,7	16,7	20,8	38,9	13,9
Dış mot.-5	4,241	0,6523	0,5	1,4	5,1	59,7	33,3
Dış mot.-6	2,537	1,3006	27,8	26,4	18,5	19,0	8,3
Dış mot.-7	3,157	1,1707	10,2	17,6	31,9	26,9	13,4
Dış mot.-8	3,995	0,8155	1,9	2,3	15,3	55,6	25,0
Dış mot.-9	2,949	1,1939	12,0	28,7	20,4	30,1	8,8
Dış mot.-10	3,319	1,0630	8,3	13,0	24,5	46,8	7,4
Dış mot.-11	1,986	1,1472	44,0	31,5	10,6	9,7	4,2
Dış mot.-12	2,218	1,2023	35,2	31,0	15,7	13,0	5,1
Dış mot.-13	2,986	1,1752	14,8	17,1	30,6	29,6	7,9
Dış mot.-14	2,046	1,2037	46,2	20,4	21,8	5,6	6,0
Dış mot.-15	1,958	1,1506	48,1	24,1	15,3	8,8	3,7
Motivasyon	3,3358	0,60717					
Duygu. Bağ.-1	3,588	1,0876	5,1	12,5	19,9	43,5	19,0
Duygu.	3,116	1,2125	12,0	19,9	24,5	31,5	12,0

Bağ.-2							
Duygu. Bağ.-3	3,074	1,2291	12,5	22,2	22,7	30,6	12,0
Duygu. Bağ.-4	2,894	1,2511	15,3	26,4	23,6	23,1	11,6
Duygu. Bağ.-5	3,069	1,2426	13,4	21,8	20,8	32,4	11,6
Duygu. Bağ.-6	3,176	1,2746	12,5	21,3	17,1	34,3	14,8
Duygu. Bağ.-7	3,019	1,1532	12,5	19,0	31,5	28,2	8,8
Duygu. Bağ.-8	3,301	1,1195	9,3	13,4	25,9	40,7	10,6
Devam. Bağ.-1	3,199	1,2435	11,6	18,5	24,1	30,1	15,7
Devam. Bağ.-2	2,694	1,2043	16,7	33,3	22,7	18,5	8,8
Devam. Bağ.-3	2,699	1,1111	13,9	33,3	27,8	19,0	6,0
Devam. Bağ.-4	2,662	1,2395	19,0	33,8	17,6	21,3	8,3
Devam. Bağ.-5	2,931	1,2084	13,9	25,0	25,0	26,4	9,7
Devam. Bağ.-6	2,745	1,1793	17,6	25,5	28,7	21,3	6,9
Devam. Bağ.-7	3,296	1,1228	7,4	19,0	21,3	41,2	11,1
Norma. Bağ.-1	2,676	1,1600	18,5	27,8	26,4	22,2	5,1
Norma. Bağ.-2	2,560	1,1314	18,5	35,6	21,3	20,4	4,2
Norma. Bağ.-3	3,176	1,0812	7,4	20,8	26,4	37,5	7,9
Norma. Bağ.-4	2,907	1,1776	14,8	22,7	26,4	29,2	6,9
Norma. Bağ.-5	2,431	1,0847	19,4	40,3	22,7	13,0	4,6
Norma. Bağ.-6	2,833	1,1733	13,9	29,2	24,1	25,5	7,4
Norma. Bağ.-7	2,963	1,1487	13,9	19,4	29,6	30,6	6,5
Örgüt. Bağlılık	2,9550	0,76734					

3.4. Verilerin Normal Dağılım Testi

Verilerin normallik dağılımlarıyla ilgili değerlere göre; her iki ölçeğin de skewness-kurtosis değerleri -2 ile +2 arasında yer aldığı için verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir (George and Mallery, 2010, s. 21). (Bakınız Çizelge 4.)

Çizelge-4. Ölçeklerin Normallik Testi

	Skewness	Kurtosis
Motivasyon	-0,074	1,026
Örgütsel Bağlılık	-0,162	-0,027

3.5. Örgütsel Bağlılığın Motivasyon Üzerindeki Etkilerinin İncelendiği Analiz Sonuçları

Çalışma kapsamında örgütsel bağlılığın, motivasyon üzerinde etkilerinin incelenmesi için regresyon analizi yapılmıştır. Örgütsel bağlılığın ve örgütsel bağlılığın alt boyutlarının; motivasyon ve motivasyonun alt boyutları üzerindeki etkileri, ayrı ayrı analiz edilmiştir. Yapılan regresyon analizlerinde örgütsel bağlılık ve örgütsel bağlılığın alt boyutları bağımsız değişken, motivasyon ve motivasyon alt boyutları bağımlı değişken olarak analizlere dahil edilmiştir.

Örgütsel bağlılığın motivasyon üzerinde etkileri ile ilgili sonuçlara göre; P değeri 0,05'ten küçük olduğu için; örgütsel bağlılığın iş motivasyonu üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu durumda, H1 hipotezi kabul edilmiş olur. R² değerine göre; çalışanların örgütsel bağlılıklarının; iş motivasyonları üzerinde %45,3 oranında etkisi vardır. (Bakınız Çizelge 5.)

Çizelge-5. Örgütsel bağlılığın, iş motivasyonu üzerinde etkisi

	R R ²	β β	p Anlamlılık Değeri
Örgütsel Bağlılık	0,453	0,673	0,000

Örgütsel bağlılığın alt boyutlarının çalışanların iç motivasyonları üzerindeki etkileri incelenmiştir. "H1a: Çalışanların duygusal bağlılıklarının, iç motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır.", "H1b: Çalışanların devamlılık bağlılıklarının, iç motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır." Ve "H1c: Çalışanların normatif bağlılıklarının, iç motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır." şeklinde kurulmuş olan hipotezlerin her üçünün de p değeri 0,05'ten küçük olduğu için hipotezler desteklenmiştir. R² değerlerine göre; iç motivasyon üzerinde duygusal bağlılığın %27,9, devamlılık bağlılığının %3,8 ve normatif bağlılığın %10,7 etkisi olduğu söylenebilir. β değerine göre ise; iç motivasyon üzerinde etkili olan örgütsel bağlılık alt boyutlarının önem sırası; duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devamlılık bağlılığı şeklinde ifade edilir. (Bakınız Çizelge 6.)

Çizelge-6. Örgütsel bağlılığın alt boyutlarının, iç motivasyon üzerinde etkisi

	RR ²	β β	p Anlamlılık Değeri
Duygusal Bağlılık	0,279	0,528	0,000
Devamlılık Bağlılığı	0,038	0,195	0,004
Normatif Bağlılık	0,107	0,327	0,000

Sonrasında örgütsel bağlılığın alt boyutlarının çalışanların dış motivasyonları üzerindeki etkileri incelenmiştir. "H1d: Çalışanların duygusal bağlılıklarının, dış motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır.", "H1e: Çalışanların devamlılık bağlılıklarının, dış motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır." ve "H1f: Çalışanların normatif bağlılıklarının, dış motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır." şeklinde kurulmuş olan hipotezlerin her üçünün de p değeri 0,05'ten küçük olduğu için hipotezler desteklenmiştir. R² değerlerine göre; dış motivasyon üzerinde duygusal bağlılığın %49,3, devamlılık bağlılığının %16,1 ve normatif bağlılığın %38,7 etkisi olduğu söylenebilir. β değerine göre ise; dış motivasyon üzerinde etkili olan örgütsel bağlılık alt boyutlarının önem sırası; duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devamlılık bağlılığı şeklinde ifade edilir. (Bakınız Çizelge 7.)

Çizelge-7. Örgütsel bağlılığın alt boyutlarının, dış motivasyon üzerinde etkisi

	RR ²	β β	p Anlamlılık Değeri
Duygusal Bağlılık	0,493	0,702	0,000
Devamlılık Bağlılığı	0,161	0,402	0,000
Normatif Bağlılık	0,387	0,622	0,000

4. Tartışma

Örgütsel bağlılığın ve örgütsel bağlılığın alt boyutlarının; motivasyona ve motivasyonun alt boyutlarına etkilerinin incelendiği bu çalışmada 7 hipotez kurulmuş olup, ve hipotezlerin geçerliliğinin ölçülebilmesine yönelik anket çalışması yapılmıştır.

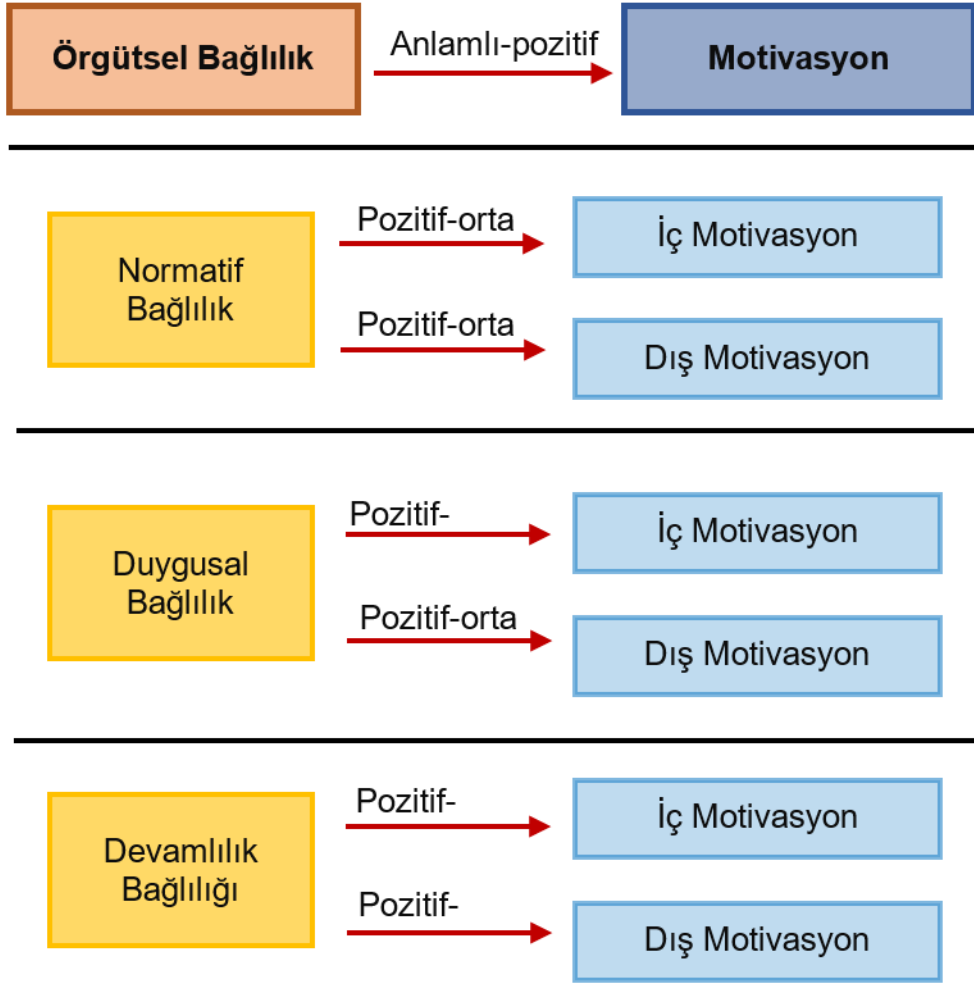
Anket sonuçlarının analizine göre; çalışanların örgütsel bağlılıklarının iş motivasyonları üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır. Bu durumda örgütsel bağlılığın çalışanların motivasyon kaynakları arasında önemli ölçüde yer tuttuğu söylenebilir. Örgütsel bağlılık ve motivasyon ilişkisini ele alan önceki çalışmalarda elde edilen sonuçlar da bu sonucu destekler niteliktedir. Fermanoğlu (2015, s. 98-101) çalışmasında, motivasyon ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Örgütsel bağlılık ve motivasyon arasındaki ilişki incelendikten sonra; her iki kavramın alt boyutları incelenmiştir. Araştırma kapsamında yapılan anket çalışmasının sonucunda; çalışanların iç motivasyonları üzerinde en çok etkili olan örgütsel bağlılık alt boyutu duygusal bağlılık; en az etkili olan örgütsel bağlılık alt boyutu ise devamlılık bağlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; çalışanların iç motivasyonu üzerinde pozitif orta düzeyde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel bağlılık alt boyutlarından biri olan devamlılık bağlılığının ise; çalışanların iç motivasyonu üzerinde pozitif düşük bir etkisi olduğu görülmektedir. Yani çalışanların duygusal olarak çalıştıkları kuruma olan bağlılıkları arttıkça, kendilerini o kuruma ait hissetmekte, ailenin bir parçası olma hissiyle beraber kurumun hedeflerini ve amaçlarını kendi hedef ve amaçları olarak benimsemektedir. Duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanlar kuruma karşı sadakat hissetmekte ve sorumluluk duygusuyla hareket etmektedirler. Bu durumda çalışanlar; kurumun hedeflerini gerçekleştirmek için değil, bir anlamda kendi hedeflerini gerçekleştirmek için çalışırlar. Bu da çalışanlarda iç motivasyon sağlamaktadır. Çalışanların, çalıştıkları kurumdan başka alternatifi olmaması sebebiyle kurumda kalmasını ifade eden devamlılık bağlılığının ise; iç motivasyon üzerinde etkisi oldukça azdır. Devamlılık bağlılığı; kişilerin zorunluluktan dolayı kurumda kalmaya devam etmesi anlamındadır. Bu durumda çalışanlar kurumu benimseyemedikleri için, devamlılık bağlılığının iç motivasyonları üzerinde etkisinin az olduğu söylenebilir. Kurumların zor zamanlarda çalışanlarına destek olmaları, çalışanları için fedakarlık yaptığı düşüncesi ve buna bağlı olarak; kişilerin kurumda kalmalarının doğru olduğunu düşünmeleri, yani minnettarlık duygusu, gibi çeşitli sebeplerden dolayı kurumda kalma zorunluluğu olarak ifade edilen normatif bağlılığın ise çalışanların iç motivasyonu üzerinde düşük düzeyde etkili olduğu söylenebilir. Normatif bağlılıkta; çalışanlar kuruma karşı hissettikleri ahlaki duygulardan dolayı kurumda buldukları için, normatif bağlılığın iç motivasyon üzerinde etkisi düşük düzeyde olduğu ifade edilebilir. Fermanoğlu (2015, s. 98-101) yapım sektöründe yürüttüğü çalışmasında, iç motivasyon ile duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devamlılık bağlılığı arasında pozitif anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yusein (2014, s. 110-116) elektrik sektöründe hizmet veren bir firmada yapmış olduğu çalışmasında; iç motivasyon ile örgütsel bağlılığın her üç alt boyutu arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ertan (2008, s. 118-119) turizm çalışanları üzerinde yürüttüğü çalışmasında; duygusal bağlılığın ve normatif bağlılığın iç motivasyon ile

pozitif orta düzeyde, devamlılık bağlılığı ile iç motivasyonun pozitif düşük düzeyde ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Yılmaz (2018, s. 137) sağlık çalışanları üzerinde yürüttüğü çalışmada ise, iç motivasyon ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılıkla arasında pozitif orta düzeyde anlamlı ilişki, devamlılık bağlılığı ile pozitif düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ertürk (2014, s. 122-124) öğretmenler üzerinde yürüttüğü çalışmada iç motivasyon ile duygusal bağlılık arasında pozitif orta düzeyde bir ilişki, iç motivasyon ile normatif bağlılık arasında pozitif düşük düzeyde ilişki ortaya koymuştur. İç motivasyon ile devamlılık bağlılığı arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Anket sonuçlarına göre; çalışanların dış motivasyonları üzerinde en çok etkili olan örgütsel bağlılık boyutu; duygusal bağlılık, en az etkili olan örgütsel bağlılık alt boyutu ise; devamlılık bağlılığı olarak ifade edilmektedir. Örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; çalışanların dış motivasyonu üzerinde pozitif orta düzeyde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel bağlılık alt boyutlarından devamlılık bağlılığının ise; çalışanların dış motivasyonu üzerinde pozitif düşük düzeyde etkisi olduğu söylenebilir. Yani çalışanların örgüte hisleriyle bağlanması, çalışanlarda dış motivasyon kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışanlar örgütle özdeşleştikçe, örgütün hedeflerini kendi hedefleri olarak benimsedikçe kendilerini örgütün bir parçası olarak hissederler ve bu durumda kendi istekleriyle örgütte kalmaya devam ederler. Bu bağlılıkları sebebiyle aidiyet duygusu oluşur ve çok daha iyi şartlarda çalışma alternatifleri olsa da bu alternatifleri tercih etmeyebilirler. Duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanlar; çalıştıkları kuruma dürüst ve güvenilir şekilde bağlıdırlar. Bu duygusal bağlılık; çalışanlarda dış motivasyon kaynağı haline gelmektedir. Duygusal bağlılık; işin kendisi ile değil kurum ile ilgili olduğu için dış motivasyon faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Devamlılık bağlılığında ise; çalışanlar örgütten ayrıldıkları zaman zorluklar yaşayacaklarını düşünmekte, başka seçenekleri olmadığı için- ayrılmak istese de- örgütte kalmaktadırlar. Bu durumda çalışanlar işe ya da kuruma bağlılık hissetmemekte, başka seçenekleri olmadığı için kurumda kalmaktadırlar. Göz önünde bulundurulabilecek bir diğer sonuç ise; çalışanların normatif bağlılıklarının dış motivasyonları üzerindeki etkisidir. Çalışanların örgüte karşı sorumlulukları sebebiyle örgütte kalmaları olarak açıklanabilen normatif bağlılık kavramında; ahlaki değerler ön plana çıkmaktadır. Kurumun çalışana sağladığı staj, eğitim gibi olanaklar; çalışanın kuruma karşı kendisini borçlu hissetmesine sebep olur. Ayrıca toplumsal baskı, sorumluluk duygusu, statü gibi kavramlar da normatif bağlılığı besleyen faktörlerdir. Çalışanların normatif bağlılıklarının dış motivasyon kaynağı olarak karşımıza çıktığı analiz sonuçlarında görülmektedir. Normatif bağlılığın ise; kişilerin ahlaki sebeplerle kurumda kalma durumu olduğu için dış motivasyon üzerinde orta derecede etkili olduğu söylenebilir. Ertan (2008, s. 120-121) turizm sektörü çalışanları üzerinde yürüttüğü çalışmada, dış motivasyon ile duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devamlılık bağlılığı arasında pozitif orta düzeyde ilişki olduğunu ortaya koymuş ve önem sırasını duygusal bağlılık, normatif bağlılık, devamlılık bağlılığı olarak belirtmiştir. Yılmaz (2018, s. 137) çalışmada sağlık çalışanlarının dış motivasyonu ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif orta düzeyde anlamlı ilişki, dış motivasyon ile devamlılık bağlılığı arasında pozitif düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ertürk (2014, s. 122-124) çalışmada öğretmenlerin dış motivasyonu ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif orta düzeyde ilişki, dış motivasyon ile devamlılık bağlılığı arasında ise pozitif düşük düzeyde bir ilişki ortaya koymuştur. Yusein (2014, s. 110-116) ise; dış motivasyon ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif bir ilişki tespit ederken, dış motivasyon ile devamlılık bağlılığı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlamamıştır.

Çalışma sonucunda; örgütsel bağlılığın iş motivasyonu ile arasında anlamlı bir ilişki olduğu, örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; hem iç motivasyon hem de dış motivasyon üzerinde en yüksek etkiye sahip olduğu görülmektedir (Şekil-1). Örgütsel bağlılık alt boyutları ile motivasyon alt boyutları arasındaki en güçlü etki ise; çalışanların duygusal bağlılığının çalışanların dış motivasyonuna etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda; mimarların örgütlerine karşı olan duygusal bağlılıklarının; onlar için güçlü bir dış motivasyon faktörü olduğu söylenebilir.

Şekil 1. Örgütsel Bağlılığın alt boyutlarının, motivasyon alt boyutları üzerindeki etkisi

Duygusal bağlılık ve motivasyon ilişkisi arasındaki sonuçlar; literatürlerdeki sonuçlarla benzer şekilde çıkmıştır. Normatif bağlılık ve devamlılık bağlılığı ile ilgili sonuçlar ise; literatürde farklı sektörlerde yürütülen çalışmalarda farklı sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Motivasyon ve örgütsel bağlılıkla ilgili yapılmış olan çalışmaların çoğunda duygusal bağlılık hem motivasyon için hem de motivasyon alt boyutları olan iç motivasyon ve dış motivasyon için güçlü bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Normatif bağlılık ve devamlılık bağlılığının farklılık göstermesinin sebepleri; her iki bağlılık faktörlerinin çalışanlarda duygusal bağlılık faktörü kadar güçlü şekilde görülmemesi olarak değerlendirilmiştir. Diğer çalışma alanlarının turizm, eğitim, sağlık, tekstil gibi mimarlık disiplininin farklılık gösteren alanlar içermesi ve ayrıca örneklem büyüklüğü farklılıkları gibi faktörler de; normatif bağlılık ve devamlılık bağlılığı sonuçlarını etkilediği düşünülmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada özel sektörde ücretli çalışan mimarların örgütsel bağlılıklarının iş motivasyonlarına olan etkileri incelenmiştir. Örgütsel bağlılıklarının, motivasyonun ve her iki kavramın alt boyutlarının ele alındığı çalışma sonucunda; çalışanların örgütsel bağlılıklarının iş motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Her iki kavramın alt boyutları incelendiği zaman; çalışanların duygusal, normatif ve devamlılık bağlılıklarının, çalışanların hem iç motivasyon hem de dış motivasyonlarına farklı düzeyde etki ettiği görülmüştür. Tüm bu kavramlar arasındaki en güçlü ilişki; çalışanların duygusal bağlılığının dış motivasyon üzerindeki etkisidir.

Kurumlar için çalışanların motivasyonlarının iş verimliliğine olumlu etkisi göz önüne alındığında çalışanların motivasyonlarını artırıcı faktörlerin işveren tarafından dikkate alınması, iş verimliliğinin sağlanmasına da önemli bir ölçüde katkı sağlayacaktır. Çalışma sonuçları duygusal bağlılığın artırılmasına yönelik davranışların çalışanların dış motivasyonlarının artırılmasında etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple; çalışanların kendilerini çalıştıkları örgüte ait hissetmelerini sağlamak, onların fikirlerini göz önünde bulundurmak gibi faktörler kişilerin örgüte olan bağlılığını artıracak ve dolayısıyla motivasyon kaynağı oluşturacaktır. Diğer taraftan mimarlık mesleğinin kendine has yapısı nedeniyle çalışanların yaratıcılıklarını teşvik edecek ve kendilerini özgürce ifade edebileceği bir çalışma iklimine ihtiyaç duymaları sektörün kendi özelinde gelecekte çalışmalar yapılmasını da gerekli kılmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalarda genellikle motivasyonun örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin ya da ikisinin arasındaki ilişkinin incelendiği görülmüştür. Diğer taraftan özellikle yapım sektöründe örgütsel bağlılığın motivasyon üzerindeki etkisi incelenen yeterli sayıda çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu bağlamda çalışma sonuçları; örgütsel bağlılık kavramının motivasyon kavramı üzerindeki etkisinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın yalnızca özel sektörde çalışan ücretli mimarlar üzerinde yürütülmesi çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Gelecekte kamu sektöründe çalışan ücretli mimarların bakış açısını da içeren çalışmaların yapılmasının kamu ve özel sektörde ücretli çalışan mimarların bakış açılarını karşılaştırmak için önemli bir çalışma alanı olacağı düşünülmektedir.

Destek Bilgisi: Bu çalışma, kamu, ticari ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar gibi herhangi bir organizasyondan destek almamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Onayı: İnsan katılımcıları içeren çalışmalarda gerçekleştirilen tüm prosedürler, kurumsal ve / veya ulusal araştırma komitesinin etik standartlarına ve 1964 Helsinki deklarasyonuna ve daha sonraki değişikliklerine veya karşılaştırılabilir etik standartlara uygundur.

Bilgilendirilmiş Onam Formu: Çalışmaya katılan tüm bireysel katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır.

Kaynaklar

Altok, T. (2009). *Çalışanların motivasyonunu etkileyen faktörlere ilişkin hizmet ve imalat işletmelerinde karşılaştırmalı bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Balay, R. (2000). *Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Brief, A. P., & Aldag, R. J. (1977). The intrinsic-extrinsic dichotomy: Toward conceptual clarity. *Academy of Management review*, 2(3), 496-500. <https://doi.org/10.5465/amr.1977.4281861>

Chiu, S. K. (2005). *The linkage of job performance to goal setting, work motivation, team building, and organizational commitment in the high-tech industry in Taiwan*. Nova Southeastern University.

Cook, W.C. (1997). *Management and organizational behavior*. (2nd edition). U.S.A: McGraw-Hill Companies.

Ertan, H. (2008). *Örgütsel bağlılık, iş motivasyonu ve iş performansı arasındaki ilişki, Antalya'da beş yıldızlı otel işletmelerinde bir inceleme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Ertit, R. (2019). *Motivasyon, kişilik özellikleri ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Kastamonu ilinde bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.

Ertürk, R. (2014). *Öğretmenlerin iş motivasyonları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki: Bolu ili örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Fermanoğlu, E. N. (2015). *İş hayatında motivasyonun örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkileri: İnşaat sektöründe bir uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

George, D. ve Mallery, M. (2010). *Spss for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10a edition). Boston: Pearson.

Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

İnce, M. ve Gül, H. (2005). *Yönetimde yeni bir paradigma: Örgütsel bağlılık*. Ankara: Çizgi Kitabevi.

Kantekin, E. (2015). *Türk inşaat sektöründe motivasyon kavramı ve faktörlerinin incelenmesi üzerine bir uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye.

Koçel, T. (2014). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım

Lord, R. L. (2002). Traditional motivation theories and older engineers. *Engineering Management Journal*, 14(3), 3-7. <https://doi.org/10.1080/10429247.2002.11415167>

Luthans, F. (2011). *Organizational behavior*, (12th edition). Singapur: McGraw-Hill Book Inc.

Tınaz, P. (2005). *Çalışma yaşamından örnek olaylar*. Ankara: Beta Basım Yayım

Türker, N, Yıldırım, M. (2020). Örgütsel sosyalleşmenin psikolojik sözleşme ve örgütsel bağlılıkla ilişkisi: Bir kamu kurumunda araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Eğitim ve Toplum Özel sayısı*, 16, 6069-6105 . <https://doi.org/10.26466/opus.674201>

Sökmen, A. (2010). *Yönetim ve organizasyon*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Maslow, A. H. (1989). *A theory of human motivation*. In H Vroom, DECI Victor, L. Edward (Eds.), *Management and motivation*, (27-41). London: Penguin Books

Meyer, J. P. ve Allen N. J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, Research, and Application*. CA: Sage Publications.

Moslem, S. (2015). *İş tatmininin çalışan motivasyonu üzerine etkileri: Türk inşaat sektöründe bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Mowday, R. T., Steers, R. M., & Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of vocational behavior*, 14(2), 224-247. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(79\)90072-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(79)90072-1)

Ölçüm, Ç. M. (2004). *Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık*, (1. Basım) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özmutaf, E. (2019). *Tekstil sektöründe motivasyon örgütsel bağlılık ve çalışan dayanıklılığı ilişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Perdecı, O. (2015). *Örgütsel adalet, örgütsel bağlılık ve motivasyon arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep

Wu, C. G., Gerlach, J. H., & Young, C. E. (2007). An empirical analysis of open source software developers' motivations and continuance intentions. *Information & Management*, 44(3), 253-262. <https://doi.org/10.1016/j.im.2006.12.006>

Yılmaz, Ö. (2018). *Hastanelerde sağlık çalışanlarının motivasyon düzeylerinin örgütsel bağlılıklarına etkileri: Kırıkkale ili örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Yusein, R. (2014). *Örgütsel bağlılık ile motivasyon arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bina Maliyetlerinde Malzeme Etkisinin Han Tümertekin ve Alberto Campo Baeza Yapılarında İncelenmesi

Z. Özlem PARLAK BİÇER¹, Nur Selcen KARAASLAN¹

Öz

Güncel mimarlık ortamı, çevresinde gerçekleşen kültürel, sosyal, ekonomik birçok olgudan etkilenmektedir. Bu kavramlar arasındaki etkileşim, yapım eyleminin gerçekleşmesinde de rol oynamaktadır. Binanın inşa edilmesinde tasarımcı-kullanıcı beğenisi, ihtiyaç programı, işlev beklentilerinin karşılanması yanı sıra maliyet kavramı da önem arz etmektedir. Bina maliyeti mimarlık eyleminin ilk tasarımdan kullanım hatta yıkım aşamasına kadar uzun bir süreci kapsamaktadır. Tüm bu süreçte, en az maliyet ile en çok faydanın sağlanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda ön tasarım aşamasında maliyetin işveren, yüklenici, kullanıcı için en uygun şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bina maliyetinin belirlenmesinde ön plana çıkan girdi olan malzeme, maliyetin değişkenliğinde etkin rol oynamaktadır. Yapı malzemesinin türü, özelliği, boyutları bakımından maliyet farklılık göstermektedir. Malzemede yapılacak değişimlerin aynı yapının maliyetine etkisinin ortaya konulması adına çalışmada; Türkiye ve dünyada tanınırlığa sahip iki mimarın yapıları üzerinden bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Çalışma, ele alınan tanımlanan yapıların mevcut malzemesi ve öneri olarak belirlenen malzemelerin maliyet kıyaslamasının yapılması ile gerçekleştirilmiştir. Farklı ülkelerde bulunan yapıların maliyetini belirlerken birim maliyet analizi yapılmıştır. Böylece tüm yapılar için ortak maliyete yönelik dil oluşturulabilmiştir. Malzemedeki değişim üç boyutlu görseller ile bilgisayar ortamında hazırlanarak malzeme değişiminin maliyete etkisi incelenmiştir. Çalışmanın gelecek çalışmalar için özellikle uygun malzemenin seçimi için yol gösterici olması ve tasarımdaki malzeme farklılığının maliyet değişimine etkisinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapım, Maliyet, Han Tümertekin, Alberto Campo Baeza

Investigation of Material Effect on Building Costs in Han Tümertekin and Alberto Campo Baeza Buildings

Abstract

The Current architectural environment is affected by many cultural, social and economic phenomena that take place around it. From this concept relationship, a role has been given to the content of the production. The cost of the building covers a long process from the initial design to the use and even the destruction phase of the architectural act. The cost calculation varies according to the building materials' types, properties and dimensions. The study aimed to reveal the effect of changes in the material on the cost of the same structure; An analysis has been carried out on the structures of two architects who are known in Turkey and in the world. The study was carried out by comparing the existing material of the described structures and the cost of the materials determined as suggestions. While determining the cost of the buildings in different countries, a unit cost analysis was made. Thus, a common cost-oriented language was created for all

¹ Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kayseri

* İlgili yazar/Corresponding author: parlako@erciyes.edu.tr

Gönderim Tarihi / Received Date: 09.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 31.08.2022

structures. It is aimed that the study will be a guide for selecting suitable material for future studies and revealing the effect of the material difference in the design on the cost change

Keywords: Construciton, Cost, Han Tümertekin, Alberto Campo Baeza

1. Giriş

Ülkemizde yapı sektörü lokomotif bir sektör olmuştur. Hall ve Tomkins'e (2001) göre yaklaşık 250 farklı sektör ile bağlantılı olan yapı sektöründeki her değişimden diğer sektörler de etkilenmektedir. Yapı sektörüne yapılan yatırımlar kadar sektördeki maliyetleri belirleyen birim fiyat değişimleri de önemli olmaktadır. Bu sektörde pek çok kişi ve/veya kuruluş bulunmakta ve tüm bunlar için kaynakların etkin kullanılması yönünden maliyet tahmini yapılması önemli görülmektedir (Hall & Tomkins, 2001, s.728).

Maliyet kavramı, üretimde bir mal elde edilinceye değin harcanan değerlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2020). İnaaat sektöründe maliyet genel olarak tasarım ve yapımı kapsayan gerçekleştirme, kullanım, yıkım maliyetleri olmak üzere e ayrılabilir. Yapılara ait bina maliyeti; projelerin fikir aşamasından başlayarak projelendirmesi, yapım süreçlerindeki imalatlar, kullanımları sırasında işletme-bakım-onarım gereksinimleri ve yıkımı sırasında oluşan maliyet kalemlerinin toplamı olarak düşünülebilmektedir (İlerisoy, 2014, s.7).

Bir binanın fonksiyon ve performansının değerlendirilmesinde maliyet önemli bir parametre haline gelmekte ve bundan dolayı, tasarımın değerlendirilebilmesi için maliyetin belirlenmesi, hesaplanması gerekmektedir. Maliyet hesaplamalarının amacı, inşaat maliyeti ile ilgili kabul edilebilir nitelikte fikir ve bilgi edinmek olduğu için bina maliyetlerinin bilinmesinin bina üretimi sürecindeki aktörler tarafında farklı yararları mevcuttur. Tasarımcı açısından mal sahibi/müşteriye tasarlanan projenin yaklaşık maliyeti hakkında bilgi vermek ve alternatifler üretmek için gerekli iken mal sahibi açısından projenin başlangıç aşamasında yatırım yapma ya da yapmama kararı vermek, yapım sözleşmesi aşamasında maliyet kontrol önlemleri alabilmek için gereklidir. Yüklenici açısından ise proje maliyetini tahmin etmek ve karını belirlemek, maliyeti kontrol edebilmek ve gerekli önlemleri alabilmek için önem taşımaktadır (İlerisoy, 2014, s.9).

İnaaat sektöründe artan rekabet ortamı, projelerde kar paylarının düşmesine yol açmakta ve hem işveren yönünden hem de yüklenici yönünden yapım maliyeti tahmini çalışmalarının önemi artmaktadır (Bisen & Dikmen, 2009). Geçerli bir yapım maliyeti tahmininin yapılması, proje yöneticisi açısından kritik bir faktördür. Çünkü yapım maliyeti tahmininin erken aşamalarda doğru olarak yapılabilmesi, proje yöneticisine yeterli alternatifler ve yanlış çözümlerden kaçınma olanağı sağlamaktadır (Arafa & Alqedra, 2011, s.64).

Ülkemizde inşa etme evresine ait maliyet belirleme yöntemi başta evre, şehircilik ve İklım Değişikliği Bakanlığı olmak üzere çeşitli kamu kuruluşları tarafından üretilen birim fiyat sisteminin etkin olduğu ve sektörde maliyet analizlerinin büyük oranda bu sistemle yapıldığı görülmektedir. Bir inşaat tamamlanıncaya kadar yapılacak olan birim imalatların uygulama projeleri üzerinden projenin uzunluklarının metre, alanlarının metrekare, hacimlerinin metreküp, demir işlerinin kilogram olarak toplam miktarlarının bulunarak metraj hesabının yapılması gerekmektedir. Metraj değerleri her imalat için o yıla ait birim fiyat ile çarpılıp toplamı alınmak suretiyle bina maliyeti bulunmaktadır (Kanıt, 2005). Bu doğrultuda mimarlık için minimum maliyet ile maksimum faydanın sağlanması önem arz

etmektedir ve bina maliyeti inşa edilecek binanın elde edilmesi için gerekli finansal kaynağı tanımlamaktadır.

Bina maliyetinde, maliyet planlaması tasarımın ilk evresinden hatta ilk ihtiyacın belirlenmesinden başlayarak göz önünde bulundurulmalıdır. Maliyet tahminlerinin erken yapılması, binanın tamamlanma sürecine gelindiğinde daha az maliyetle yapılmasını sağlamaktadır (Bostancıoğlu, E., 2006, s.28). Yapıma ayrılacak sermayenin yeterli olup olmadığı veya ayrılması gereken kaynak miktarının bilinmesi ileri aşamalar için çıkacak sorunları ortadan kaldırmaktadır. İlk yatırım kararı, şematik tasarım, tasarımların geliştirilmesi ve uygulanması kararlarının doğru alınması, binanın maliyeti için olumlu sonuçlar çıkarmaktadır. Bu bağlamda bina maliyetini düşürme şansının en yüksek olduğu evre ön tasarım evresi olarak görülmektedir (Bostancıoğlu, E., 1999). Bina maliyeti kapsamında tasarım ve yapım, kullanım ve yıkım maliyeti bileşenleri mevcuttur. Tasarlama evresinde alınan kararların maliyeti etkileme düzeyi daha yüksektir. Bu çalışmada da ön tasarım evresinde alternatiflerin maliyetteki etkisi sorgulanmaktadır.

Maliyet tahmini için; inşaat ön keşifleri çoğunlukla genel kabullere dayalı olarak belirlenmekte ve bu yüzden öngörülen maliyetlerin gerçekleşme düzeyleri oldukça düşük olmaktadır. Bu gibi yetersizlikler, inşaat sektöründe yapılan işlerin maliyetlerine ve sürelerine yönelik tahminlerde ciddi sapmalara neden olmaktadır (Öcal & Kadirhan, 2009, s.28). Bir yapıda kullanılacak olan malzemelerin çeşitliliği maliyeti üst düzeyde etkilemektedir. Malzeme seçimi yalnızca estetik beğeniye göre yapılmamaktadır. Binanın işlevi de malzeme seçiminde önemli olduğu için maliyeti etkilemektedir. Malzeme seçimi, bina işlevine bağlı olduğu kadar binanın çevre uzunluğu, kat yüksekliği, yapım yılı, plan biçimi, iklimsel koşullara da bağlıdır (Bostancıoğlu, E., 2006, s.29).

Malzeme seçimi yapının tasarım aşamasında yanı sıra tamamlanmasından sonra kullanım maliyetini ortaya çıkarmaktadır. Seçilen malzemenin bakım, onarımı yani kullanım maliyeti malzemeye göre değişmektedir. Bir yapıda kullanım aşamasında koruma-bakım- onarım işlemleri ve bu işlemler için kullanılan malzemelerin değişimi söz konusu olduğu için bu durum maliyeti etkilemektedir (Bostancıoğlu, E., 2006, s.30). Bina maliyetini etkileyen birbirinden farklı birçok unsur bulunmaktadır. Polat ve Çıracı (2005) çalışmasında "*inşaatın yapıldığı yer, bina tipi, proje tipi, fonksiyonel birim tipi, fonksiyonel birim sayısı, toplam brüt çevre uzunluğu, toplam kat sayısı, bina kat yüksekliği, dış duvar tipi, toplam brüt inşaat alanı, toplam bina inşaat maliyeti, binada bodrum katın olup olmadığı, inşaatın tamamlandığı tarih*" (Polat D. A. ve Çıracı, M., 2005, s.60) olarak bahsetmektedir. Ashworth ve Perera (2015) ise; binanın uygulanabilirliği açısından önemli bir yere sahip olan maliyetin kontrolünün müşteri ile anlaşılabilir zaman ve maliyet sınırlarının içinde kalmak, bina elemanları arasında dengeli bir tasarım oluşturulması, müşteriye yapacakları harcamanın getirisini göstermek ve sosyal, ekonomik ve çevresel etkiler açısından dengeli bir maliyet yaklaşımı oluşturmak için yapıldığını savunmaktadır (Ashworth, A. & Perera S., 2015, s.29).

Bir projenin kısmi olarak maliyet planlama prosedürü ile kontrol edilen finansal hususlarını, proje yöneticisinin müşteri adına geliştirdiği bir dizi faktör oluşturmaktadır. Maliyet planlaması ve proje yönetimi ile ilgili çalışma ve uygulamanın yapılmasında rol alan bu faktörler; fonksiyonel, teknik, estetik, finansal ve çevresel olarak kategorize edilebilir. Bu faktörler projenin karakteristiğini oluşturmakta ve kapsam, zaman, maliyet ve kalite faktörleri altında incelenmektedir (Smith, J., Jaggar D. M. & Love P., 2016). Bir inşaat projesinde işin başarısını planlanan zaman ve maliyet içinde tamamlanması ölçmektedir. Bina tipi, kat yüksekliği, kat sayısı, iklimsel koşullar, dış duvar tipi gibi etmenler önemli olsa da öncelikli olarak yapıda kullanılan tüm malzemelerin yapının

maliyetini ne kadar etkilediği ve malzeme seçimine yapının ön tasarım evresinde karar verilmesinin önemi, bu çalışmada vurgulanmıştır.

Mimari tasarımdaki bilgisayar desteği sayesinde, tasarım nesnesinin çizimi ve çizimde değişiklik, ekleme yapma süreci kısalmıştır. Aynı zamanda geliştirilen programlar sayesinde sonuç ürün inşa edilmeden üç boyutlu ve detayları ile yapım öncesi görülebilir hale gelmiştir. Bilgisayar teknolojisi ile birlikte yeni kavramlar, yeni yapım teknikleri, yeni malzemeler ve yeni düşünce sistemleri ortaya çıkmıştır. Böylece toplum yaşamında ve üretim dinamiklerinde ciddi değişimler yaşanmıştır. Bu durum mekânın/strüktürün – dolayısıyla mimarlığın- sayısal ortam ve araçlarla yeni fikrinsel, estetik, algısal, deneyimsel vb. dönüşümlerle evrilerek tek bir süreç haline gelmesini sağlamıştır (Tozlu, 2017, s.21). İki boyutlu ve üç boyutlu çizim teknikleri çalışma bulguları üretilirken kullanılmıştır.

Çalışmada Türkiye ve dünyadaki örnekler üzerinden yapılan karşılaştırma yöntemi ile ülkemizdeki ve dünyadaki durumun ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda; mimarlık alanında yapıları ile tanınırlığa sahip olan Türk mimar Han Tümerterkin ve yine aynı tanınırlığın dünyadaki temsilcisi olan Alberto Campo Baeza' nın benzer ölçeklerdeki eserleri ele alınmıştır. Maliyetin düşürülmesi bakımından, eldeki kaynaklarla uygun tasarım yapılması ve alternatifler arasından en uygununun seçilmesinin önemi, bu çalışma ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Maliyetin bina yapımındaki önemi çalışma içerisinde araştırılmış, özellikle malzeme seçimi açısından maliyeti etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın hipotezi, bina maliyetlerindeki değişimin yapıda mevcutta kullanılmış malzemelerin yerine mimari ürünün görüntüsünü ve dışardan algısını değiştirmeyecek şekilde seçilen alternatif malzemelerle birim fiyat üzerinden tekrar hesaplanmasının tasarımın ilk evresinde tasarımcıya yardımcı olması şeklindedir. Çünkü çalışmanın sonucunda mimarların tanınır olmasına rağmen ucuz malzeme seçtiği ve maliyeti düşük tutmaya çalıştığı gözlenmiştir.

Çalışmanın amacı, yapı malzeme seçimlerinin yapım maliyeti üzerindeki etkisinin gösterilmesi ve ünlü mimarların tanınır yapılarında tasarım aşamasında verdikleri malzeme kararlarının maliyet üzerindeki etkisinin irdelenmesidir. Çünkü ön tasarım kararlarının hızlı ve araştırmadan yapıldığında bina maliyetini olumsuz etkilediği gözlenmiş ve bu bakımdan konu önem arz etmektedir. Çalışmanın bundan sonraki çalışmalara uygulama aşamasından önceki süreçte malzemenin seçimi, yapıya uygunluğu, beklentiyi karşılayıp karşılamaması vb. açısından katkı sağlaması umulmaktadır. Dolayısıyla seçimlerin maliyet ile ilişkisi için sorgulama da mümkün olmaktadır.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışma için Han Tümerterkin'in 4 ve Alberto Campo Baeza'nın 5 konut yapısı seçilmiştir. Çalışmaya konu olan mimarların eserlerinin seçiminde iki mimarın da uluslararası tanınırlığa sahip olması, akademik ve sektör düzeyinde çalışmalarının bulunması, yapıların benzer ölçeklerde olması önemli olmuştur. Yapılar hakkında; mimarların resmi internet sitelerindeki yazınlar ve araştırma sürecinde edinilen röportaj, haber, makaleler üzerinden araştırmalar yapılmıştır.

Araştırmalar sonucunda elde edilen veriler çalışmanın materyalini oluşturmakta ve yöntem birkaç aşamadan meydana gelmektedir. İlk olarak yapılar; kullanılan malzeme, kat planı, görünüş ve eskizler ışığında incelenmiştir. Cephe ve zeminde kullanılan mevcut ve öneri malzemeler üzerinden maliyet hesabı yapılmıştır (Şekil 1). Mevcut malzemeye alternatif olarak üretilen önerilerin maliyetteki etkisi, hem sayısal olarak hem

de hazırlanan görseller yardımıyla sorgulanmaktadır. Maliyetteki değişimin cephe ve zemin kaplama malzemeleri üzerinden yapılmasının sebebi ise bu yapı elemanlarındaki malzeme değişiminin maliyet açısından etkin rol oynaması ve aynı zamanda tasarıma da etki etmesidir. Hesaplama yapılırken; yapının kat planı çizim programına JPEG formatında aktarılmış ve kapı, pencere gibi standart ölçülere sahip elemanlar doğrultusunda 1/1 ölçekte gerçeğe yakın olacak şekilde dwg formatında çizim yapılmıştır. Çizimler üretilirken mekân boyutları ve karşılaştırmalardaki oranın değişmemesi için iç kapı ölçüleri sabit ölçüde tutulmuştur. Bu kapsamda gerçek plan ile oluşabilecek boyut farklılıkları göz ardı edilmiştir. Mevcut duruma ait çizimin yapılmasının ardından malzemelerin poz numaraları ışığında maliyet hesabı yapılmıştır. Malzemelerin poz numarası ve fiyat bilgisi için Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na ait 2021 Birim Fiyat Listesi kullanılmıştır. Ülkemizde yaşanan pandemi ve ardından meydana gelen küresel kriz sonucunda 2021 yılında enflasyon seviyesinde önemli ve büyük bir artış olduğu için ÇŞİDB 2022 Fiyat Listesi yerine 2021 yılına ait liste kullanılmıştır. Sayısal ortama aktarılarak hesaplanan metrekare bilgisi ile fiyat listesindeki birim fiyat çarpılarak maliyet bulunmuştur. Mekân ve malzeme eşleştirmesinden sonra yapıya ait görünüş görseller, iki boyutlu diğer programa aktarılıp malzeme dokusunun atanması ile psd formatında görseller hazırlanmıştır. Cephe ve zeminde kullanılması önerilen malzemelerin metraj hesabı için de aynı işlemler yapılmıştır. ÇŞİDB 2021 Fiyat Listesi'nde bulunamayan malzemelerin birim maliyetlerinde ise sektör araştırması sonucu ortak değer alınmıştır. Mevcut ve öneri malzemeler hem sayısal olarak hem de psd formatında yapılan gerçeğe yakın görseller üzerinden karşılaştırılarak malzeme seçiminin maliyete etkisi sorgulanmıştır.

X: Zemin maliyeti	
a: Zemin kaplama malzemesi metrajı (m ²)	X = a x b
b: Zemin kaplama malzemesi birim fiyatı	
Y: Cephe maliyeti	
c: Cephe kaplama malzemesi metrajı (m ²)	Y = c x d
d: Cephe kaplama malzemesi birim fiyatı	

Şekil 1. Bina maliyeti hesaplama formülü

3. Han Tümertekin ve Alberto Campo Beza Yapıları

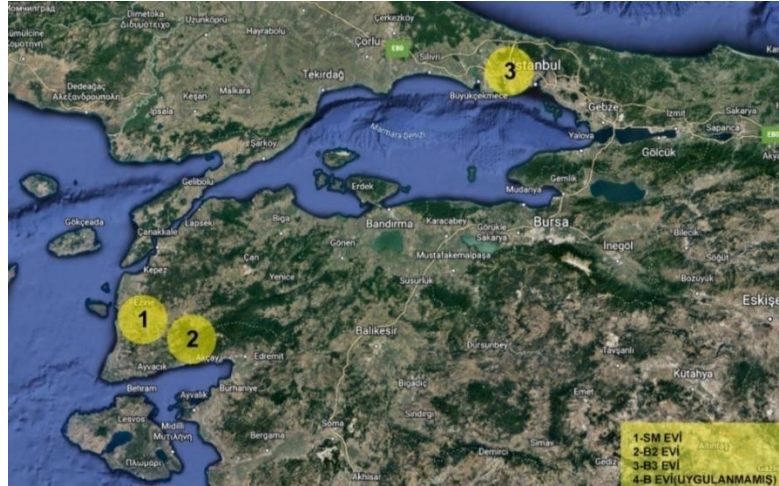
Çalışmada seçilen yapıların dördü, Türk mimar Han Tümertekin'in tasarımıdır. 1986 yılı itibari ile mimari çalışmalarını sürdüren Han Tümertekin'in, Türkiye başta olmak üzere, Hollanda, Japonya, Kanada, Birleşik Krallık ve Fransa'da tasarımları mevcuttur. Tümertekin yapılarının seçilmesinde farklı ülkelerde yapılarının olmasının yanı sıra Mies Van der Rohe Ödülü'nde SM Evi'nin sergilenmesi, B2 Evi'nin 2004'te Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü alması, Tümertekin'in 2007 Ağa Han Mimarlık Ödülü jürisinde yer alması ve 2008'den bu yana Ağa Han Mimarlık Ödülleri Yönetim Kurulu Üyesi (Arkiv, 2020) olması etkili olmuştur.

Eserlerinin çalışmada yer aldığı diğer mimar Alberto Campo Baeza, 1986'da Madrid Tasarım Okulu'nun yönetiminde ve eğitmenliğinde bulunmuş ve Zürih, Dublin, Kopenhag ve New York gibi şehirlerde de dersler vermiştir. 2003'te DuPont Benedict us Ödülü'nü kazanması ve 2000 yılı Venedik Bienali'nde İspanya Pavyonu ile de birincilik ödülü

alması (Arkitera, 2020) İspanyol mimarın çalışmalarının maliyet analizi için seçilmesinde etkili olmuştur.

3.1 Han Tümertekin Yapılarının Özellikleri

Han Tümertekin' in konutları, Türkiye'nin batı kısımlarında inşa edilmiş üç yapı ve tasarımı biten ama uygulanmayan bir yapıdan oluşmaktadır. Bunlar; SM Evi, B2 Evi, B3 Evi ve uygulanmayan B Evi'dir (Şekil 2).

Şekil 2. Han Tümertekin konutlarının konumları (Google Earth, 2020)

Seçilen yapılardan ilki olan SM Evi, Çanakkale-Ayvacık, Büyükhüsün Köyü'ndedir. 1200 m² arsa içerisinde 400 m² taban alanı olan yapı, 2004 ve 2005 yılları arasında tamamlanmıştır. Yapı 4 kişilik çekirdek aile ve misafirlerin kullanacağı biçimde tasarlanmıştır. Yapının malzeme seçimi, yere ve topografyaya ait olma hissi yönünde oluşmuştur. 160 cm aralıklarla tekrarlanan çelik strüktür ve strüktürü destekleyen perde duvarları içeren yapı, lineer şemaya sahiptir. Konut çelik kolonlarla cam cepheler arası ilerleyen koridorlarla birbirine bağlanmaktadır. Bu farklı hacimler, tekrarlanan strüktürü nedeniyle, 160 cm katları olarak farklı büyüklüklere sahiptir. Çelik strüktür, 160 cm'lik aks sistemi içerisinde perde duvarlarla desteklenmiş olup perde duvarlar, hacimleri bölmekte ve yapının tek katlı olma halini vurgulamaktadır. Zeminde devam eden taş duvar, evin çeperinde yükselmekte ve çelik konstrüksiyon üzerine oturarak evi örtmektedir (Arkitektuel, 2020) (Tablo 1).

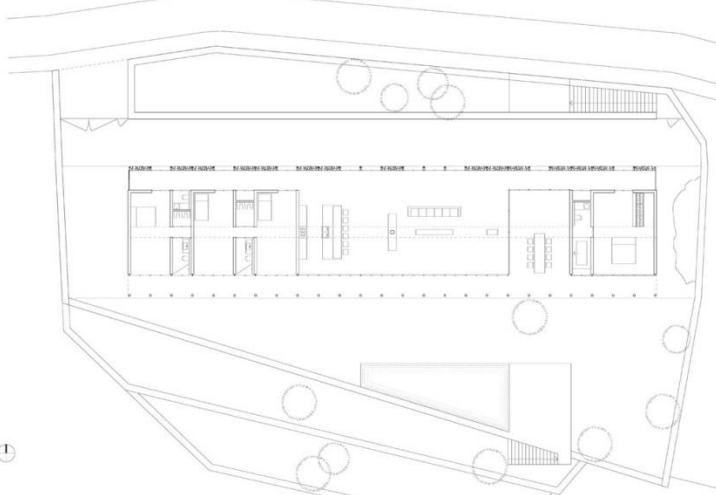
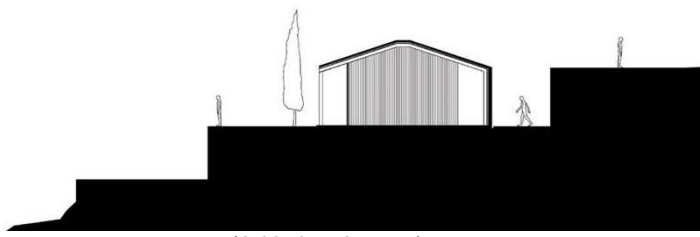
İkinci örnek olan B2 Evi, yapıldığı yerdeki köy halkının yaşamını, bulunduğu coğrafyanın tarihi göz önünde bulundurularak kare prizma kütle olarak tasarlanmıştır. Konutun yapımında kullanılan malzemeler ise bulunduğu köy içerisinden seçilmiş ve yerel yapım teknikleri ile yapılmıştır. Yapı sahipleri kullanım aşamasında bakım masraflarını istememiş sade bir yapı beklentileri olmuştur. B2 Evi'nin konumlandığı alan, kuzey-güney doğrultusunda 7 metrelik bir eğime sahiptir. Bu eğim bölgenin yerel özelliklerinden biri olan teraslama yöntemi ile çözümlenmiştir. Arazi, yükseklik farkı bulunan uzun dikdörtgen teraslara bölünmüş ve B2 Evi'nin, bu teraslar üzerine yerleşmesi sağlanmıştır. Evin iç mimari programının yalın olabilmesi, yarı-açık mekânlar üretmek ve bu mekânlara ev için gerekli hacimleri konumlandırarak mümkün kılınmış ve yapının doğu ve batı cepheleri yığma taş bir duvarı çevreleyen iki betonarme yapı elemanından oluşmaktadır. Bu taşıyıcı sistem kurgusu yapıda çatı seviyesine kadar devam etmektedir (Arkitektuel, 2020) (Tablo 1).

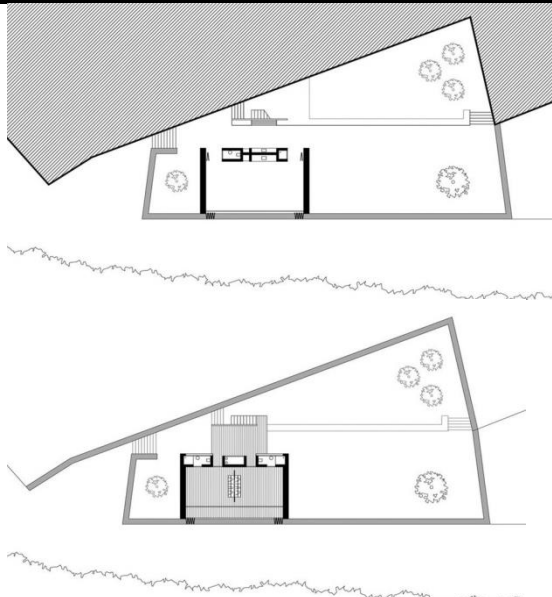
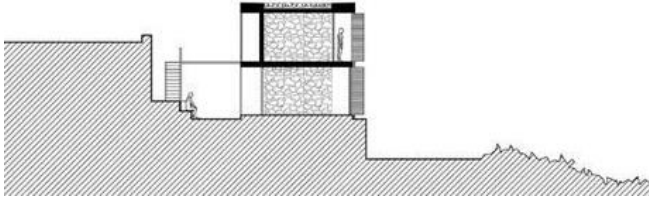
Üçüncü örnek olan B3 Evi ise İstanbul'da Arnavutköy'de 1996-2007 yılları arasında inşa edilmiştir. Toplam 580 m² inşaat alanına sahip olan yapı, bir koleksiyoner evi olarak

kullanılmaktadır. Dikdörtgen plana sahip yapının geleneksel bir girişi vardır. Yapı konumu ve kullanılan malzeme bakımından maliyetli olsa da minimal tasarım anlayışına sahiptir. Yapının cephesi bakılan açığa göre çeşitlenmektedir. Cephe, saçak, sundurma ve kapı elemanları ise eşit oranlarda bütünlük sağlamaktadır. Cephe tek renk ile sade olacak şekilde boyanmıştır (Aksoy, 2016). İç mekân kurgusunda ise farklı kotlardaki mekânlar birbirini görecek şekilde kurgulanmıştır. Zemin katta daha geniş ve uzun pencereler kullanılırken üst katta kısmen bölünmüş şerit pencereler yer almaktadır (Tablo 1).

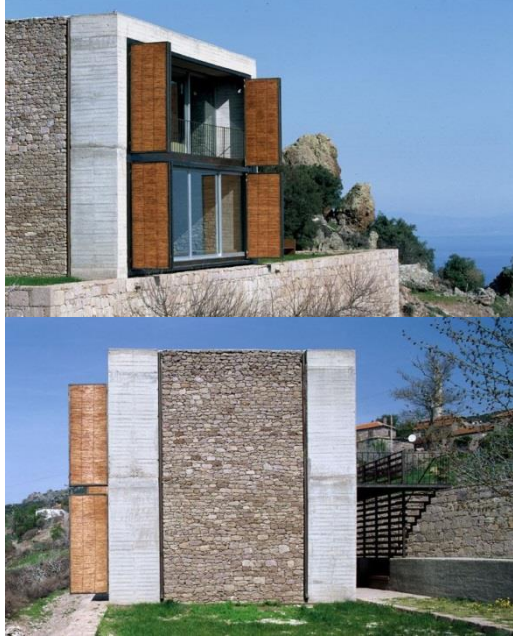
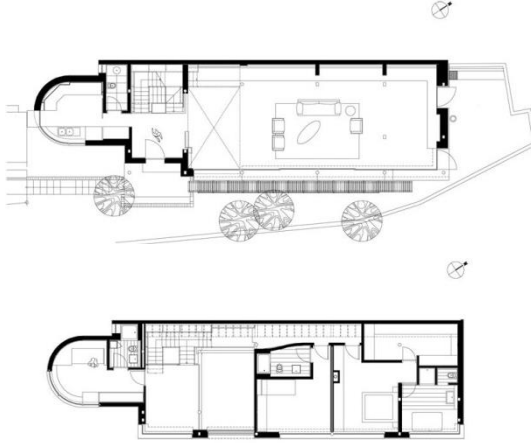
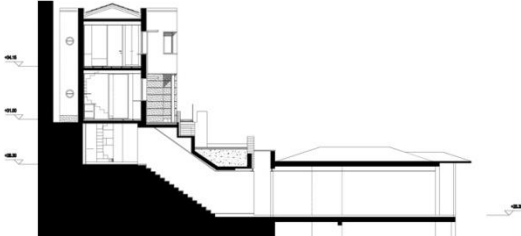
B Evi ise dördüncü örnek olup 1998 yılında tasarlanmasına (Mimarlar,2020) rağmen uygulamaya geçmemiş bir yapıdır. Bu yüzden yeri ve yapı künyesine ait bilgilere ulaşılamamıştır. Diğer üç tasarım gibi sade dikdörtgen bir yapı olması cephe ve zemin malzemelerinin diğer yapılarındaki seçimler ile paralellik göstereceği tahmin edilmiştir. B Evi'nin plan kurgusu kuzey yönünde sirkülasyona takılmış mekânlardan oluşmaktadır. Cephesinde zemin katta cam malzeme ile süreklilik sağlanırken üst katta iç mekândaki işleve bağlı mekân bölünmesine referans verecek şekilde parçalanmıştır. Hem zemin kat hizasından taşmış hem de dolu boş düzeni farklılaşmıştır.

Tablo 1. İncelenen Han Tümertekin yapıları
Mevcut Durum

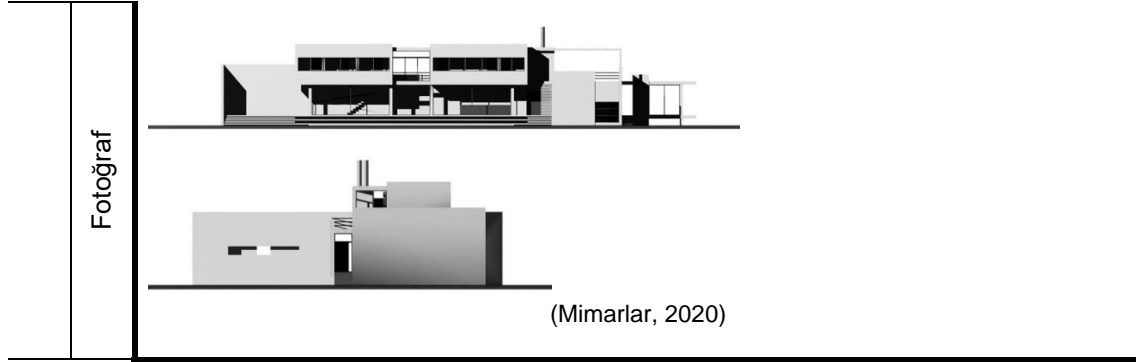
Yapı		
SM EVİ	Plan	 <p>(Arkitektuel, 2020)</p>
	Kesit	 <p>(Arkitektuel, 2020)</p>

	Fotoğraf	 <p>(Arkitektuel, 2020)</p>
B2 EVİ	Plan	 <p>(Arkitektuel, 2020)</p>
	Kesit	

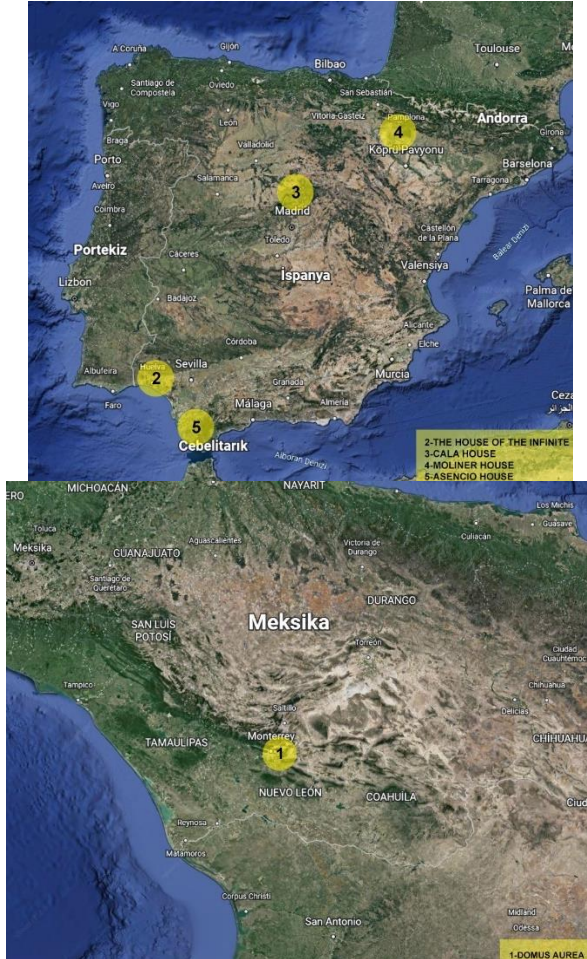
B3 EVİ	Fotoğraf	<p>(Arkitektuel, 2020)</p> <p>(Arkitektuel, 2020)</p>
	Plan	 <p>(Mimarlar, 2020)</p>
	Kesit	

B EVİ	Fotoğraf	<p>(Mimarlar, 2020)</p>
	Plan	<p>(Mimarlar, 2020)</p>
	Kesit	<p>(Mimarlar, 2020)</p> <p>(Mimarlar, 2020)</p>

3.2 Alberto Campo Baeza Yapılarının Özellikleri

Minimalist mimarlık anlayışını benimseyen Campo Baeza'nın yapılarında ışığın etkisi önemlidir. Yaşam alanı olarak tasarlanan yapılarında zemin kat ile bahçe ilişkisi sayesinde kullanıcılara doğa ile hareket edebilme imkânı sunan mimar yapılarında beyaz rengi sık sık kullanmaktadır (Campobaeza, 2021) (Şekil 3, 4).

Şekil 3,4. Alberto Campo Baeza yapılarının yeri (Google Earth, 2021)

Alberto Campo Baeza'nın incelenen ilk yapısı Domus Aurea konutu, Meksika'nın Monterrey şehrinde yer almaktadır. Zemin, birinci kat ve terastan oluşan yapı, toplamda 491 m² kapalı alana sahiptir. Konut içi işlevlerin üç düzleme ayrıldığı yapının zemin katında ortak alanlara, birinci katında yatak odaları ve oturma alanına, çatı katında ise yüzme havuzu

gibi özel alanlara sahiptir. Yapıda iki kat yükseklikteki boşluk birleştirerek güney ışığının etkin olarak düşeceği çapraz boşluk oluşturulmuştur. İç mekân zemininde traverten doğal taş kaplama yapılırken ıslak hacimlerde seramik kaplama kullanıldığı belirlenmiştir. Terasında ise ahşap dek kaplama kullanılmıştır. Yapının yalın dil kullanılan cephesi, yalıtım özellikli sıva üzerine beyaz su bazlı boya ile kaplanmıştır. (Campobaeza, 2021) (Tablo 2).

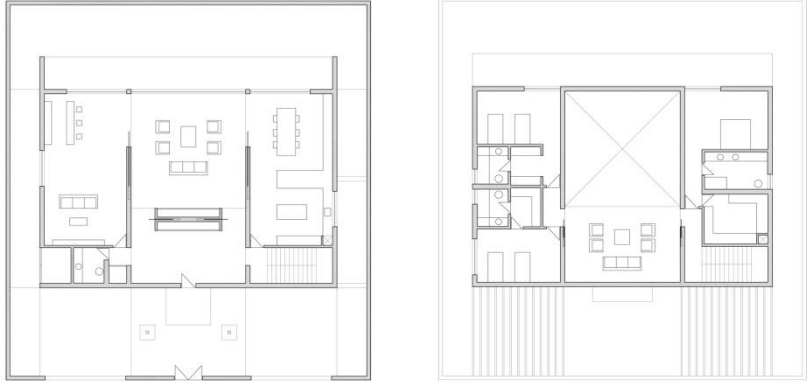
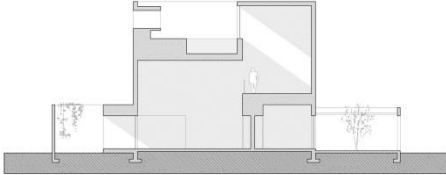
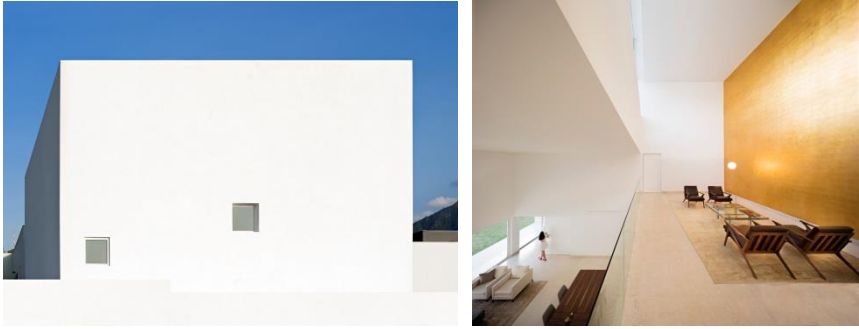
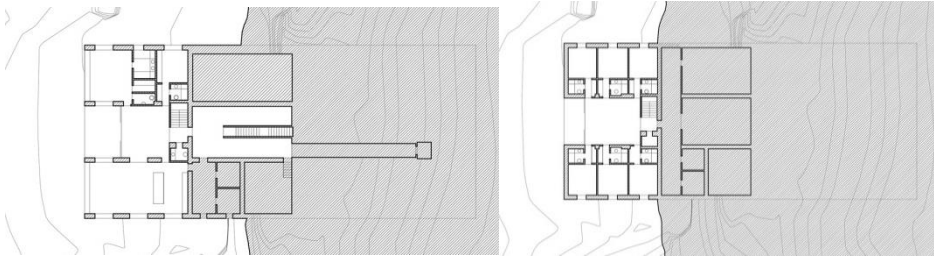
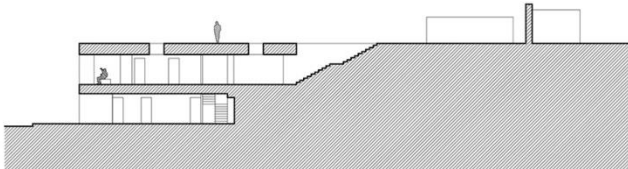
İkinci örnek olarak The House of the Infinite (Sonsuzluk Evi) belirlenmiştir. İspanya'nın Cadiz kentinde bulunan yapı; zemin, birinci kat ve terastan oluşmakta ve Roma ve Yunan akropollerinden esinlenerek yapıldığı söylenmektedir. Dikdörtgen kütle olarak inşa edilen yapı, topografyada bulunan ve yapı ile yok edilmeyip kaya üzerinde yer almakta ve tasarlanan duvarlar sayesinde rüzgar etkisinden korunmaktadır. Cephesinde açık renkli traverten kaplaması bulunan yapının teras zemini de aynı malzemeyle kaplanarak süreklilik sağlanmıştır. Yapının içinde ise pvc esaslı yer kaplaması kullanılmıştır (Campobaeza, 2021) (Tablo 2).

Üçüncü örnek olan Cala House ise Madrid'in batısında, dağlık, eğimli bir arsa üzerinde yer almaktadır. Çalışmaya konu olan yapı, 410 m² oturma ve toplam 1182 m² kullanım alanına sahiptir. Mimar yapıyı ayrı döşeme plakları üzerine yerleştirilmiş ayrı bir elemanlar topluluğu olarak tasarlamak yerine, alanları farklı yüksekliklerde bölmüştür. Tasarımda 12x12m zemin planı, dört adet 6x6m kareye bölünmüştür. Oluşan boşlukların tümü çift yüksekliktedir ve tasarım yukarı doğru yükselirken birbirleriyle kesiştirilmiştir. Yapıdaki açıklıklar sayesinde gün içinde ışık farklı açılarla iç mekâna alınmaktadır (Campobaeza, 2021) (Tablo 2).

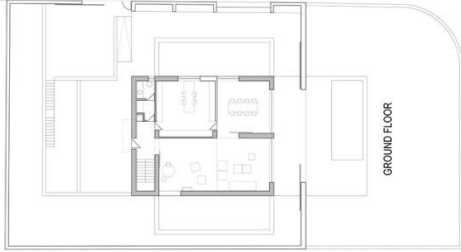
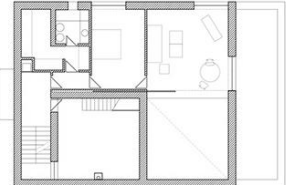
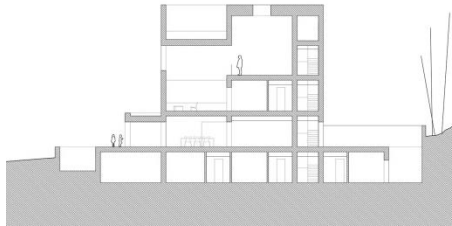
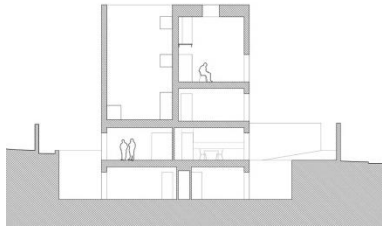

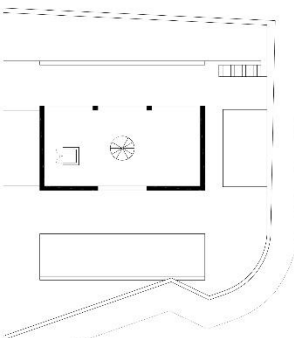
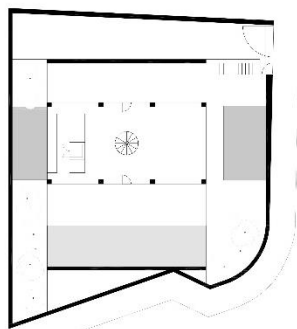
Dördüncü örnek olan Baeza'nın 3 kattan oluşan Moliner House'ta zemin katta bahçeyle ilişkili yaşam alanları, bodrum katta yatak odaları, en üst kattaysa çalışma odası bulunmaktadır. Yaşam alanıyla bahçe arasında bağlantıyı güçlendirmek için opak malzemeler yerine saydam malzeme olan cam tercih edilmiştir. Yapı duvarlarla çevrilerek iç bahçe oluşturulan yapı açıklıklar sayesinde kuzey ışığını çalışma alanlarına, güney ışığını ise yaşam alanlarına taşımaktadır (Campobaeza, 2021) (Tablo 2).

Beşinci örnek Asencio House'ta kat planı ikiye bölünmüştür. Ön kısımda kütüphane ile ortak yaşam ve yemek mekânları bulunmaktadır. Dikey dolaşımın yanı sıra, arka kısım daha özel alanları barındırmaktadır. Sade ve beyaz ifade dili olan yapı, 1999-2001 yılları arasında İspanya'da inşa edilmiş 370 m² alana sahip bir konuttur. Yapı tasarlanırken ışık açılarına önem verilmiştir. Işık hem yan yüzeylerden hem de çatıdan iç mekâna geçmektedir. Bu geçiş iç mekânda duvar olmayan alanlarda çapraz etkiye neden olmaktadır (Campobaeza, 2021) (Tablo 2).

Tablo 2. İncelenen Alberto Campo Baeza yapıları
Mevcut Durum

Yapı		
Domus Aurea	Plan	 <p data-bbox="756 786 983 815">(Campobaeza, 2021)</p>
	Kesit	 <p data-bbox="756 1016 983 1046">(Campobaeza, 2021)</p>
	Fotograf	 <p data-bbox="756 1375 983 1404">(Campobaeza, 2021)</p>
“ The House ff the Infinite	Plan	 <p data-bbox="756 1693 983 1722">(Campobaeza, 2021)</p>
	Kesit	 <p data-bbox="756 1951 983 1980">(Campobaeza, 2021)</p>

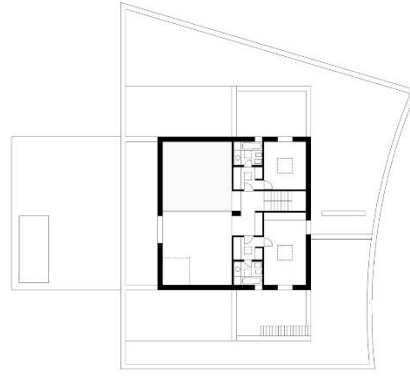
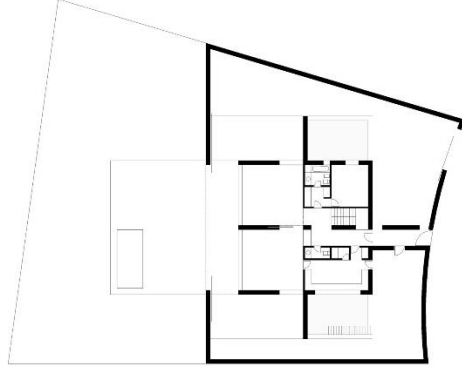
Cala House	Fotoğraf	 <p>(Campobaeza, 2021)</p>
	Plan	 <p>(Campobaeza, 2021)</p>
	Kesit	 <p>(Campobaeza, 2021)</p>
	Fotoğraf	 <p>(Campobaeza, 2021)</p>
Moliner House	Plan	 <p>(Campobaeza, 2021)</p>

Kesit	 <p>(Campobaeza, 2021)</p>
Fotograf	 <p>(Campobaeza, 2021)</p>

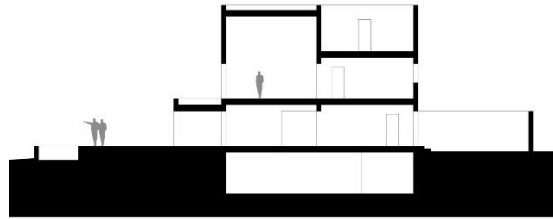
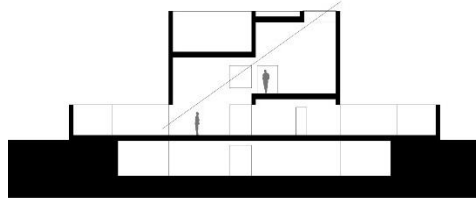
Asensio House

Plan

(Campobaeza, 2021)

Kesit

(Campobaeza, 2021)

Fotograf

(Campobaeza, 2021)

4. Seçilen Yapıların Mevcut Malzemelerinin Maliyet Analizi

İki mimarın incelenen yapılarının mevcutta kullanılmış malzemelerinin maliyetleri ÇŞİDB 2021 birim fiyat listesi rehberliğinde çalışmada öncelikle mevcut malzemeler belirlendikten sonra kullanım birimine göre ne kadar kullanıldığı ve her bir malzeme için TL cinsinden maliyet hesaplanmıştır. Malzemeler zemin ve cephe kaplaması olarak seçilmiştir. Çünkü maliyeti yüksek olan malzemelerin bu yüzeylerdeki kaplamalardan oluştuğu farklı çalışmalarda saptanmıştır. Mimaride maliyete etki eden faktörlerden biri dış cephe maliyetidir. Yapının dış cephesi özellikle pazarlama stratejilerinde önemli bir etkiye sahiptir (Parlak Biçer vd., 2019). Güncel yapıların yanı sıra tarihi yapıların günümüz şartlarındaki maliyeti ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır.

4.1 Han Tümertekin Yapılarının Mevcut Malzeme Maliyet Analizi

Han Tümertekin SM Evi'nde zemin kaplama malzemesi olarak tek çeşit malzeme kullanmıştır. Bu malzemeler mermer ve ahşap dek olarak belirlenmiştir. Yapıda bulunan yaşam alanı (240 m²), yatak odası (70m²), teras (135 m²) ve çocuk odaları (55 m²) için kaplama malzemesi mermerdir. Islak hacimlerde (25 m²) ise ahşap dek kullanmıştır. Toplamda 525 m² alana sahip olan yapıda hesaplamaya yarı açık mekânlar dâhil edilmiştir. Mevcut zemin döşemesi yaklaşık maliyeti birim fiyat listesi üzerinden hesaplanmıştır. Yaşam alanı, ıslak hacimler ve teraslarda beyaz yer karosu; yatak ve çocuk odalarında 0,8 cm ceviz kaplama kullanılması durumunda zemin kaplama maliyeti 11.587,50 TL olarak hesaplanmıştır. Han Tümertekin SM Evi'nde cephe kaplama

malzemesi olarak çelik strüktür üzerine doğal taş mozaik kaplama kullanmıştır. Doğu ve batı cephesinde sade dış cephe boyası kullanılmıştır. Yapının kuzey cephesinde cam ve taş kaplama, güney cephesinde ise tamamen çelik strüktürler arası cam kullanılmıştır. Toplam yüzey alanı 180 m² iken taş kaplanan yüzey alanı 80 m² ve cephe maliyeti 12.938,00 TL'dir.

B2 Evi zemin kaplamaları ve cephe malzemeleri maliyet analizi için metraj çalışmasında; konutun iç mekânlarında beton parke taşı, ceviz kaplama ve beyaz mermer kullanıldığı saptanmıştır. B2 Evi zemin kaplama maliyeti 5.092,48 TL olarak hesaplanmıştır. B2 Evi'nin cephesinde cam, boya ve mozaik kaplama kullanımı söz konusudur. B2 Evi cephe malzemesi bakımından toplam maliyet 5.015,86 TL olarak hesaplanmıştır.

B3 Evi'nin ise mevcut zemin malzemesi 60cmx120cm siyah porselen kaplama olan malzemenin birim fiyatı 66,00 TL'dir. Mevcut cephenin malzemesi sıva üzeri beyaz dış cephe boyası olarak belirlenmiştir. Bakanlığın belirlediği poz numarası üzerinden cephe malzemesi metrekare birim fiyatı 40,45 TL'dir. Cephenin mevcut maliyeti 2.952,85 TL ve zemin kaplama maliyeti ise 9.834,00 TL olarak hesaplanmıştır.

1998 yılında tasarlanan ancak uygulamaya geçmeyen B Evi projesi, mevcut malzeme analizi B2 Evi'nde kullanılan malzemeler üzerinden yapılmıştır. Buna göre zemin kaplama maliyeti 21.324,76 TL olarak hesaplanmıştır. Aynı yol izlenerek cephe malzemesinin de brüt beton üzeri eski boyalı veya sıvalı yüzeylere, astar uygulanarak akrilik esaslı su bazlı grenli/tekstürlü kaplama yapılarak cephe maliyeti 53.453,00 TL olarak hesaplanmıştır.

4.2 Alberto Campo Baeza Yapıları Mevcut Malzeme Maliyet Analizi

Baeza'nın tüm yapıları için Tümertekin yapıları ile de aynı yapım dilini konuşabilmek adına ÇŞİDB verileri ele alınmıştır. Başka bir ülkenin birim fiyat verileri ile Türkiye verilerini karşılaştırmak sağlıklı olmayacağı için bu yol tercih edilmiştir.

Domus Aurea'nın mevcut zemin kaplamaları seramik, kadronlu ahşap ve traverten olarak belirlenerek maliyet hesabı yapılmış ve zemin malzemesi maliyeti 13.095,57 TL olarak hesaplanmıştır. Yapının cephe malzemeleri de Baeza'nın mimari tercihlerine uygun olarak sıva üzerine dış cephe boyası olarak belirlenmiş ve cephe maliyeti 68.856,25 TL olarak hesaplanmıştır.

Baeza'nın ikinci yapısı olan The House of the Infinite, zemin kaplama malzemeleri iç mekân ve teras olarak ayrılmıştır. Kullanılan malzemeler ise sırası ile pvc esaslı yer kaplama malzemesi ve travertendir. Zemin kaplama maliyeti 207.147,00 TL olan yapının cephe kaplama malzemesi yapının inşa edildiği coğrafyaya uygun olan travertendir. Cephe maliyeti ise 36.281,00 TL'dir.

Cala House'un mevcut zemin kaplama maliyeti yapının farklı katlarına göre hesaplanmıştır. Bodrum kat planında 3 veranda, teras, tesisat odası, çamaşır odası, 4 yatak odası, 2 depo, hol, merdiven, 4 giyinme odası, 4 banyo ve salon bulunmakta ve iç mekân ve teras döşemelerinde renkli ve beyaz seramikler kullanılmıştır. Bu doğrultuda maliyet hesabına göre iç mekân döşemeleri 62.311,50 TL, cephe maliyeti 32.524,80 TL'dir.

Moliner House zemin kaplama malzemelerinin diğer yapılarda da olduğu gibi pozları çıkartılmış ve mevcut metrajlarla çarpılmıştır. Yapı zemin kaplaması olarak farklı iki seramik formu kullanılmıştır. Cephe kaplaması bakımından dış cephe sıva üzerine boya yapılmış ve buna göre yapının zemin maliyeti 35.575,60 TL, dış cephe sıva ve boya

maliyeti 19.850,60 TL olarak hesaplanmıştır.

Asencio House'un mevcut zemin kaplama malzemelerinde pvc esaslı kaplama ve seramik kullanılmış ve zemin kaplama maliyeti 35.968,00 TL olarak hesaplanmıştır. Yapının cephesinde sıva üzerine su bazlı boya kullanılmış ve cephe maliyeti 20.225,00 TL olarak hesaplanmıştır.

5. Seçilen Yapıların Öneri Malzeme Maliyet Analizi

Öneri malzemeler belirlenirken yapıların tasarım fikirlerine uygun malzemeler seçilmeye çalışılmıştır. Bu durum her iki mimarın eserleri için de geçerlidir. Öneri malzemelerin uygulamadaki etkisi için üç boyutlu görseller hazırlanmıştır. Bu doğrultuda farklı çizim programları ve görselleştirme uygulamaları kullanılmış ve öneri malzemeler, mimari tasarıma uygun seçilerek öneri malzeme maliyetleri hesaplanmıştır.

5.1 Han Tümertekin Yapıları Öneri Malzeme Maliyet Analizi

Tümertekin'in SM Evi'nde zemin kaplaması olarak; mermer, parke ve karo malzemeleri seçilmiş ve zemin kaplama maliyeti 23.969,50 TL olarak hesaplanmıştır. Yapının cephesinde ise farklı özellikteki malzemelerin kullanılmasına özen gösterilmiş ve cephede doğal taş, boya, ahşap, tuğla, kompozit seçilmiştir. Seçilen cephe kaplama malzemelerinin maliyeti 58.126,00 TL'dir.

Tümertekin'in B2 Evi'nde malzeme önerilerine göre maliyetler hesaplanmış ve malzemeler görselleştirilmiştir. Islak hacimlere 40cmx40cm yer karosu, salona mermer kaplama ve yatma birimlerine laminant yer kaplaması önerilmiştir. Yapının cephe malzeme önerilerine göre çıkarılan maliyetleri hesaplanıp malzemelerin görselleri hazırlanmıştır. Brüt beton sıva üzerine fotokatalitik özellikli boya, doğal taş kaplama yerine doğal taş mozaik yapılmıştır. Bu değişiklikler ile zemin maliyeti 4.233,60 TL ve cephe maliyeti ise 4.233,60 TL olmuştur.

B3 Evi için önerilen zemin malzemesi siyah meşe laminant olup siyah meşe laminant parkenin birim fiyatı 64,49 TL'dir. Islak hacimde değişiklik önerilmemiştir. Islak hacimlerle birlikte zemin malzemesi maliyeti ise 9.834,00 TL olarak hesaplanmıştır. Islak hacimlerle birlikte zemin malzemesi maliyeti 9.609,01 TL olarak bulunmuştur. Önerilen cephe malzemesi ahşap kaplama ve cephe malzemesinin maliyeti 13.797,00 TL olarak hesaplanmıştır.

Tümertekin'in B Evi için zeminde önerilen malzemeler laminant, seramik olarak belirlenirken cephe için seçilen malzeme silikon esaslı su bazlı cephe boyası olarak belirlenmiştir. Zemin kaplama maliyeti 17.767,06 TL, cephe maliyeti 58.707,88 TL olarak hesaplanmıştır.

5.2 Alberto Campo Baeza Yapıları Öneri Malzeme Maliyet Analizi

Baeza'nın ele alınan ilk yapısı Domus Aurea için zemin kaplamasında önerilen malzeme mermer kaplama, teraslarda seramik, odalarda laminat parke olarak belirlenmiş ve cephe için önerilen malzeme ise traverten taş kaplama olarak seçilmiştir. Yapı zemin döşemesi için ilk olarak tüm mekânların tek malzeme ile kaplanması durumunda ortaya çıkacak maliyet hesaplanmıştır. Bunun için 3 cm kalınlığında mermer kaplama seçilmiştir. Çıkan maliyetin mevcut maliyetten 5.909,43 TL daha fazla olduğu gözlenmiştir. İkinci seçenekte ise mekân kullanımını ve deneyimini etkilemeden elde edilebilecek en düşük maliyet hedeflenmiştir. Bu amaçla seramik kaplama ve laminant parke kaplama seçilmiştir. Elde edilen maliyetin mevcut maliyetten 5.591,14 TL daha düşük olduğu gözlenmiştir. Yapının cephesi için iki çeşit doğal taş kaplama önerilmiştir.

İlk öneri olan traverten doğal taş kaplama hesabı sonucunda 240.317,63 TL, andezit doğal taş kaplama hesabı sonucunda ise 202.455,20 TL fark ortaya çıkmıştır.

The House of the Infinite'de ise zemin kaplaması için beyaz seramik ve terrazzo karo malzemeleri seçilmiştir. Mevcut zemin kaplamalarının maliyeti 207.147,44 TL'dir. Beyaz seramik kaplama maliyeti 81.943,83 TL olmaktadır. Terrazzo karo ise mevcut malzemedan daha alt kalitede malzeme olarak görülmekte ve maliyet 182.884,94 TL olurken mevcut maliyetten yaklaşık 24.262,50 TL daha azdır. Mevcut cephe kaplaması açık renk traverten olarak oluşturulmuş ve maliyet 36.281,00 TL olarak hesaplanmıştır. Önerilen kaplamalardan beyaz sırlı cephe kaplaması maliyeti 42.786,03 TL'dir. Mevcut maliyetten 6.505,03 TL fazladır. Beyaz renkli, su bazlı grenli tekstür kaplama kullanıldığında ise maliyet 19.908,56 TL olmaktadır.

Baeza'nın diğeri yapısı olan Cala House'un zemin kaplama malzemesi için farklı ebatlarda karolar seçilmiştir. Cephe kaplaması için önerilen malzemeler ise ahşap ve su bazlı dış cephe boyası olarak belirlenmiştir. Öneri zemin kaplama maliyeti 75.981,60 TL iken öneri olarak belirlenen cephe kaplama maliyeti 137.280,00 TL olmuştur.

Moliner House'ta önerilen zemin kaplama malzemesi laminant parke tek malzeme olarak, cephe kaplama malzemesi ise beyaz tuğla olarak seçilmiştir. Bu yapının tasarımına uygun malzeme seçimi yapılmıştır. Her iki yüzey için görsel tasarımlar gerçekleştirilmiştir. Yapılan zemin kaplama seçimi sonrası zemin maliyeti 19.912,00 TL olurken cephe maliyeti 158.547,00 TL olarak bulunmuştur.

Asencio House'ta yer için laminant ve 40x40 karolar seçilmiştir. Cephe için ise doğal ahşap kaplama tercih edilmiştir. Özellikle cephe kaplamasında malzemenin sebep olacağı fiyat farklarını görebilmek için mimarın kullandığı malzemedan farklı bir seçim gerçekleştirilmiştir. Öneri zemin kaplamanın maliyeti 28.515,88 TL ve öneri cephe kaplamasının maliyeti ise 8.750,00 TL olarak hesaplanmıştır.

6. Bulgular

Yapılan çalışmada Türk mimar Han Tümertekin ile İspanyol mimar Alberto Campo Baeza yapılarının mevcut zemin ve cephe yaklaşık maliyetleri hesaplanarak öneri malzemeler ile oluşacak yeni zemin ve cephe maliyetleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar neticesinde yapıların maliyetindeki değişimler gözlenmiştir.

Han Tümertekin' in SM Evi'nde yapılan maliyet çalışması sonucunda seçilen malzemeleri bağlamdan ayrı düşünülmemesi sebebiyle maliyetin arttığı gözlenmiştir. Bu çalışmada öngörülen malzemeler ile çeşitliliğe gidildiğinde maliyetin arttığı gözlemlenmiştir. Mimar dokuya uygun yalın malzemeler kullanarak maliyeti düşürmeye çalışmıştır. Önerilen malzemeler mevcut malzemelerin üstünde değerlerdedir. Dolayısıyla mimarın yapılarına çevrenin yalınlığını yansıtmasının, yapılarındaki maliyeti düşürmede önemli bir etken olmuştur (Tablo 3, 4, 7, 8).

B2 Evi zemin ve cephe malzemeleri seçiminde uygun fiyatlarda çözülmüştür. Mekânların küçük olması kullanıcının yapının maliyetli olmasını istememe kaygısından kaynaklıdır ve bu kaygı zemin ve cephe malzemelerinde de gözlenmiştir. Önerilen malzemeler mevcut malzemelere göre daha pahalı olmuştur (Tablo 3, 4, 6, 7, 8).

B3 Evi mevcut zemin malzemesinin maliyeti çıkarılarak farklı bir malzeme önerisi getirildiği zaman maliyette oluşacak azalma belirlenmiştir. Mevcut cephe malzemesinin maliyeti hesaplandığında, cephenin yalın tutulması istendiği için öneri malzeme

fiyatından daha az bir fiyatta mal edildiği gözlenmiştir (Tablo 3, 4, 6, 7, 8).

B Evi'nin 1998 yılında projesi hazırlanmış fakat uygulamaya geçmemiştir. Tasarım dili, kütle kararları ile B2 Evi'nin öncüsü kabul edebileceğimiz yapıda mevcut malzemelerin maliyet analizi için B2 Evi'nde kullanılan zemin kaplaması ve cephe malzemeleri üzerinden fiyat çıkarılmıştır. Yapının dış cephe çizimlerinde herhangi malzeme farklılığı belirtecek bir durum olmadığı için tek malzeme kabul edilmiştir. Önerilen malzemelerde ise cephe için B2 Evi'nde kullanılan malzemeye benzer ama daha ucuz bir malzeme ile maliyet düşmüştür. Döşeme kaplamasında da mevcut malzeme tercihlerine göre daha ucuz maliyet çıkarılmıştır (Tablo 3, 4, 6, 7, 8).

Tablo 3: Han Tümertekin yapılarında mevcut zemin kaplama malzemesi maliyeti ve önerilen malzeme maliyetinin karşılaştırması

Mimar	Yapı Adı	Mevcut Malzeme Poz No	Mevcut Fiyat	Öneri Malzeme Poz No	Öneri Malzeme Fiyat	Durum	
Zemin Kaplama Malzemesi							
Han Tümertekin	SM Evi	10.240.3303 (Beyaz Yer Karosu)	5.352,00 TL	10.240.1001 (Beyaz Mermer)	12.960,00 TL	MALİYET ARTTI	
		10.240.3303 (Beyaz Yer Karosu)	1.561,00 TL	10.170.1001 (İşlenmiş Parke)	6.510,00 TL	MALİYET ARTTI	
		10.240.3303 (Beyaz Yer Karosu)	3.010,50 TL	10.170.1601 (Ceviz Kaplama)	2.362,50 TL	MALİYET AZALDI	
		10.170.1601 (Ceviz Kaplama)	437,50 TL	10.240.3353 (Renkli Yer Karosu)	597,50 TL	MALİYET ARTTI	
		10.240.3303 (Beyaz Yer Karosu)	1.226,50 TL	10.170.1201 (Laminant Kaplama)	1.540,00 TL	MALİYET ARTTI	
	B2 Evi	15.435.1001 (Beton Parke Taşı)			10.240.1011 (Sedef Mermer)		
		10.240.1010 (Beyaz Mermer)	5.092,48 TL		10.240.3303 (Beyaz Yer Karosu)	4.233,60 TL	MALİYET AZALDI
		10.170.1601 (Ceviz Kaplama)			10.170.1203 (Laminant Kaplama)		
	B2 Evi	10.240.3514 (Porselen Kaplama)	9.834,00 TL	15.490.1003 (Laminant Parke)	9.609,01 TL	MALİYET AZALDI	
	B Evi	15.435.1001 (Beton Parke Taşı)			15.490.1003 (Laminant Parke)		
		10.240.1010 (Beyaz Mermer)	21.324,76 TL			17.767,06 TL	MALİYET AZALDI
		101701601 (Ceviz Kaplama)			15.375.1054 (Seramik Yer Karosu)		

Tablo 4: Han Tümertekin yapılarında mevcut cephe kaplama malzemesi maliyeti ve önerilen malzeme maliyetinin karşılaştırması

Mimar	Yapı Adı	"Mevcut Malzeme Poz No	Mevcut Fiyat	Öneri Malzeme Poz No	Öneri Malzeme Fiyat	Durum
Han Tümertekin	SM EVİ	10.240.8003 (Doğal Taş Mozaik)	9.680,00 TL	10.130.2286 (Doğal Taş)	8.720,00 TL	MALİYET AZALDI
				10.300.1014 (Boya)	1.616,00 TL	MALİYET AZALDI
		10.300.1008 (Boya)	3.258,00 TL	10.170.1601 (Ahşap Kaplama)	3.150,00 TL	MALİYET AZALDI
				10.130.2311 (Tuğla)	21.960,00 TL	MALİYET ARTTI
				10.200.2401 (Kompozit)	22.680,00 TL	MALİYET ARTTI
				15.540.1302 (Boya)	5.015,86 TL	15.540.1309 (Boya)
		B2 EVİ	15.445.1003 (Mozaik Kaplama)	10.240.8003 (Mozaik)		
			B3 EVİ	15.540.1301 (Boya)	2.952,85 TL	10.170.1701 (Çam Kereste Ahşap Kaplama)
	B EVİ	15.540.1302 (Boya)		53.453,00 TL	15.540.1304 (Boya)	58.707,88 TL

Alberto Campo Baeza'nın Domus Aurea yapısında zemin kaplamalarının incelenmesi sonucunda mimarın yapının yapıldığı iklim şartlarına uygun malzeme seçmesi sonucu yüksek bir maliyetle karşı karşıya kaldığı gözlemlenmiştir. Farklı malzeme seçimleri ile bu maliyeti önemli miktarda düşürmek mümkündür. Cephe kaplama malzemelerinin incelenmesi sonucunda ise Baeza'nın yalın mimari dilinin aslında yapı maliyetlerini düşürmede önemli bir etken olduğu saptanmıştır. Yapılan öneriler ile cephe kaplama maliyeti mevcut maliyetin altına düşürülememiştir (Tablo 5, 6, 7, 8). Tablo 7 ve Tablo 8'de malzeme görselleri ile birlikte zemin ve cephe maliyetlerine de yer verilmiştir. Toplam zemin maliyeti "TZM", toplam cephe maliyeti ise "TCM" şeklinde ifade edilmiştir.

The House of the Infinite'te malzeme, yapının tasarım sürecindeki en önemli öğe olmuştur. Baeza'nın yalın dilini yansıtan malzemelerine benzer malzemeler seçilerek kaplamaları oluşturduğumuzda maliyetler kalite farkına göre değişim göstermektedir. Cephe tasarımlarını yalın ve beyaz olarak kurgulayan Campo yapı malzemesi olarak beyaz beton kullanmıştır. The House of the Infinite'te bunun dışına çıkmıştır. Çalışmada Campo'nun klasik cepheleri hedef alınmış bu cephelere farklı bir yaklaşımla ulaşılmaya çalışılmıştır (Tablo 5, 6, 7,8).

Cala House'ta cephe ve zemin maliyetleri hesaplandığında yeni önerilen malzemelerin maliyetine göre cephede ve zemin döşemelerinde fiyat artışı olduğu gözlenmiştir. Mimar cephe malzemelerini kaliteli, sade ve su geçirmez olarak seçmeye dikkat etmiştir. Döşemede de sade ve kaliteli malzeme seçmiştir. Yeni önerilen malzemelerde ise cephede desenli boyalar kullanılmış ve bazı malzemelerin su geçirmezliği göz ardı edilmiştir. Ayrıca malzemeler genellikle standart kalitede seçilmiştir. Döşemede renkli ve

daha pahalı malzemeler seçilerek kalitesi standart olarak tutulmuştur. Bu seçimler neticesinde cephede ve zeminde maliyet artmıştır. Burada da mimarın daha dayanıklı ve uzun ömürlü malzemeleri kullanarak sade malzeme tercihleri sayesinde maliyet azalmıştır (Tablo 5, 6, 7, 8).

Moliner House üzerinden yapılan maliyet analizi çalışması sonucunda cephe ve zemin maliyetleri hesaplandığında yeni önerilen malzemelerin maliyeti bakımından cephede maliyet artışı olurken; zeminde maliyette azalma gözlenmiştir. Mimar cephede daha sade bir görünüm elde etmek istediği için maliyet daha düşük olurken, önerilen cephe malzemesi olan tuğla ile tasarım kararları değiştirilerek maliyette artış gözlenmiştir. Tuğlaların kullanılma sebebi cepheye hareket kazandırmak ve dikdörtgen biçimleri daha ön plana çıkarmak olmuştur (Tablo 5, 6, 7, 8).

Asencio House yapısı üzerinden yapılan maliyet analizi çalışması sonucunda, zemin kaplaması önerilen malzemeler ile değiştirildiğinde maliyette azalma gözlenmiştir. Cephe malzemelerinin önerilen malzemeler ile değiştirilmesi sonucunda da maliyette azalma gözlemlenmiştir (Tablo 5, 6, 7, 8).

Tablo 5: Alberto Campo Baeza yapılarında mevcut zemin kaplama malzemesi maliyeti ve önerilen malzeme maliyetinin karşılaştırması

Mimar	Yapı Adı	Mevcut Malzeme Poz No	Mevcut Fiyat	Öneri Malzeme Poz No	Öneri Malzeme Fiyat	Durum	
Zemin Kaplama Malzemesi							
Alberto Campo Baeza	Domus Aurea	15.415.1002 (Traverten zemin kaplaması 3cm)		15.410.1001 (Mermer Kaplama)	19.005,00 TL	MALİYET ARTTI	
		15.375.1003 (Seramik Kaplama)	7.744,44 TL				
		15.475.1001 (Kadronlu Ahşap Kaplama)					
		15.415.1002 (Traverten zemin kaplaması 3cm)	3.715,83 TL	15.490.1003 (Laminant Parke)	2.153,32 TL		
			15.375.1003 (Seramik Kaplama)	1.635,30 TL		MALİYET AZALDI	
			15.475.1001 (Kadronlu Ahşap Kaplama)		4.55,00 TL		
			15.415.1001 (Açık Renkli Traverten Yer Kaplaması)	181.355,44 TL	15.375.1003 (Beyaz Seramik Yer Kaplaması)		81.943,83 TL
			10.240.6001 (Pvc Esaslı Yer Kaplaması)	25.792,00 TL			
	The House Of The Infinite	15.415.1001 (Açık Renkli Traverten Yer Kaplaması)	181.355,44 TL	15.405.1201 (Granit Agravalı Terrazo Karo)	182.884,94 TL	MALİYET AZALDI	
		10.240.6001 (Pvc Esaslı Yer Kaplaması)	25.792,00 TL	15.400.1101 (Granit Agravalı Terrazo Karo)			

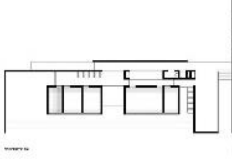

Cala House	15.375.1054 (Seramik Karo Kaplama)	62.311,50 TL	15.385.1026 (Sırlı Porselen Kaplama)	75.981,60 TL	MALİYET ARTTI
Moliner House	15.375.1054 (Seramik Karo Kaplama)	34.594,80 TL	10.170.1203 (Seramik Karo Kaplama)	19.304,00 TL	MALİYET AZALDI
	15.375.1052 (Seramik Karo Kaplama)	980,80 TL	10.170.1203 (Laminant Kaplama)	608,00 TL	MALİYET AZALDI
Asencio House	10.240.6001 (Pvc Esaslı Yer Kaplaması)	35.968,00 TL	15.490.1001 (Laminant Parke)	28.515,88 TL	MALİYET AZALDI

Tablo 6: Alberto Campo Baeza yapılarında mevcut cephe kaplama malzemesi maliyeti ve önerilen malzeme maliyetinin karşılaştırması

Mimar	Yapı Adı	Mevcut Malzeme Poz No	Mevcut Fiyat	Öneri Malzeme Poz No	Öneri Malzeme Fiyat	Durum
Cephe Kaplama Malzemesi						
Alberto Campo Baeza	Domus Aurea	15.285.1001 (Yalıtım Özellikli Sıva)	41.957,00 TL	15.415.1201 (Traverten Doğal Taş Cephe Kaplaması)	309.173,13 TL	MALİYET ARTTI
		15.540.1301 (Su Bazlı Boya)	26.899,25 TL			
		15.285.1001 (Yalıtım Özellikli Sıva)	31.752,00 TL	15.420.1101 (Andezit Doğal Taş Cephe Kaplaması)	271.311,45 TL	
		15.540.1301 (Su Bazlı Boya)	19.440,00 TL			
	The House Of The Infinite	10.240.2101 (Açık Renkli Traverten Cephe Kaplaması)	36.281,00 TL	15.385.1045 (Beyaz Sırlı Cephe Kaplaması)	42.786,03 TL	MALİYET ARTTI
		10.240.2101 (Açık Renkli Traverten Cephe Kaplaması)	36.281,00 TL	15.540.1302 (Beyaz Su Bazlı Tekstür Boya)	19.908,56 TL	MALİYET AZALDI
	Cala House	10.300.1012 (Boya)	32.524,80 TL	10.300.1503 (Boya)	137.280,00 TL	MALİYET ARTTI
	Moliner House	10.300.1012 (Boya)	19.850,60 TL	10.130.2290 (Tuğla Kaplama)	158.547,00 TL	MALİYET ARTTI
	Asencio House	15.540.1301 (Tuğla Kaplama)	20.225,00 TL	10.170.1601 (Ahşap Kaplama)	8.750,00 TL	MALİYET AZALDI

Tablo 7. Yapıların zemini için hazırlanan mevcut ve öneri malzeme görselleri

		ZEMİN	
		Mevcut Durumu	Öneri
Han Tümerterekin	SM Evi	 	
	TZM	11.587,50 TL	23.969,50 TL
	B2 Evi		
TZM	5.092,48 TL	4.233,60 TL	
B3 EVİ			
	TZM	9.834,00 TL	9.609,01 TL

	B Evi	 <p>Proje uygulanmadığı için mevcutta malzemesi yoktur.</p> 	
	TZM	21.324,76 TL	17.767,06 TL
Alberto Campo Baeza	Domus Aurea	 	
	TZM	13.095,57 TL	19.005,00 TL 7.504,43 TL
Alberto Campo Baeza	The House Of The Infinite	 	
	TZM	207.147,00 TL	81.943,83 TL 182.884,94 TL
	Cala House	 	
	TZM	62.311,50 TL	75.981,60 TL

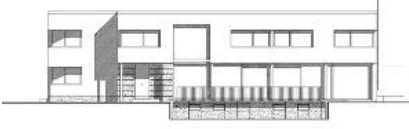

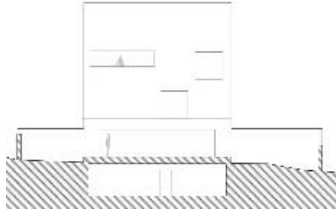
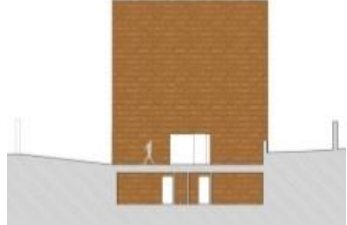

Moliner House		
	TZM	35.575,60 TL
Asencio House		
	TZM	35.968,00 TL

Tablo 8.Yapıların cephesi için hazırlanan mevcut ve öneri malzeme görselleri

		CEPHE	
		Mevcut Durumu	Öneri
Han Tümertekin	SM Evi		
			
			

Bina Maliyetlerinde Malzeme Etkisinin Han Tümertekin ve Alberto Campo Baeza Yapılarında İncelenmesi
 Investigation of Material Effect on Building Costs in Han Tümertekin and Alberto Campo Baeza Buildings

			
	TCM	12.938,00 TL	58.126,00 TL
	B2 Evi		
	TCM	5.015,86 TL	4.233,60 TL
	B3 Evi		
	TCM	2.952,85 TL	13.797,00 TL
	B Evi	 Proje uygulanmadığı için mevcutta malzemesi yoktur.	
TCM	53.453,00 TL	58.707,88 TL	
Alberto Campo Baeza	Domus Aurea		
	TCM	68.856,25 TL	240.317,63 TL 202.455,20 TL

The House Of The Infinite		
	TCM	36.281,00 TL
Cala House		
	TCM	32.524,80 TL
Moliner House		
	TCM	19.850,60 TL
Asencio House		
	TCM	20.225,00 TL

7. Değerlendirme ve Sonuç

Mimarlık ürünü, görsel bir olgu olmasının yanı sıra üretilebilmesi için belirli bir maliyeti zorunlu kılar. Bina maliyeti tasarım aşamasından yıkım aşamasına kadar olan uzun bir süreci kapsamaktadır. Ayrıca yapım maliyeti kapsamında binalarda kullanılan

malzemelerin ithal ya da ihraç ürün olmasına göre fiyatlarında değişkenlik olduğu gözlenmektedir. İşveren ya da yatırımcı için az maliyet ile kaliteli işin ortaya çıkması önem arz etmekte ve bu bağlamda malzeme değişikçe bina maliyetinde de farklılıklar olmaktadır. Yapılan çalışmada Han Tümertekin ile Alberto Campo Baeza yapılarının mevcut zemin ve cephe yaklaşık maliyetleri hesaplanarak öneri malzemeler dolayısıyla yeni zemin ve cephe maliyetleri karşılaştırılmıştır. Çalışmada zemin kaplama malzemesi tercihlerinde önerilen malzeme çeşidi ve kalitesi değişikçe yapı maliyetinde değişiklikler meydana gelmiştir. Öneri malzemeler sadece fiyat olarak değil iç mekân tasarımı olarak da çeşitlilik sağlamıştır. Bu doğrultuda bazı yapıların maliyetinde artış bazılarında azalma olmuştur. Cephe kaplama malzemesi bakımından ise sadelik gözetilmesi amacıyla tasarımcılar tarafından seçilmiş olan mevcut cephe malzemeleri yerine öneri malzeme tercihleri sunulduğunda yapı maliyet hesabında genel olarak artış olduğu saptanmıştır.

Teknolojinin gelişmesi ile mimarlık ortamı tasarım ve üretim aşamasında dijital platformların yönlendirdiği bir sürece girmiştir. Malzeme ve maliyet karşılaştırmalarının tasarım aşamasında yapılabilir olması zorunlu ya da tercihen yapılan değişikliklerin uygulanmasında kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca tasarım evresi için; alternatif malzemeler ile ilgili sektör araştırmasının yapılması, BIM (Building Information Modeling: Yapı Bilgi Modellemesi, Yapı Bilgi Sistemi) teknolojilerinden süreci kolaylaştırmak için destek alınması, sonuç ürünün gerçeğe yakın görselleştirilebilmesi önemli konulardandır.

Çalışmada yapılan karşılaştırma ile zemin ve cephe kaplama malzemelerindeki farklılığın yapı maliyetinde etkisinin gözlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ünlü iki mimarın yalın dil kullandıkları yapılarında zemin ve cephe malzeme seçimlerinin maliyeti etkilediği ortaya çıkmıştır. Bir yapı nerede inşa edilirse edilsin malzemenin seçimi ile maliyetlerin artabileceği belirlenmiştir. Ayrıca çalışmaya konu olan yapıların malzeme seçimlerinde pahalı malzeme seçimleri yerine yerel malzeme ve koşullara uygun malzeme seçimi yapılmasına rağmen nispeten düşük maliyetli seçimler gerçekleştirildiği görülmüştür. Dünya’da ve Türkiye’de malzemenin yerel ya da tasarıma göre seçilmesi durumunda ürünün uygun fiyatlı olmasının ön planda tutulduğu görülmektedir. Yapı maliyeti işverenin öngördüğü bütçe ve bu doğrultuda tasarımcı kararları ile şekillenmektedir. Bu bakımdan malzemedeki fiyat ve çeşit farklılığı öznel ve nesnel tercihlere bağlı olarak değişmekte ve genel bir standart barındırmamaktadır. Çalışma ile yapı maliyetindeki önemli bir etken olan malzeme seçimi örnekler üzerinden irdelenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda yapının uygulama aşamasından önce maliyet hesabının ve görselleştirmelerinin yapılabilir olmasının yapı üretim sektörüne işveren, tasarımcı ve işçi ilişkisinde zaman, kalite ve süre konularında katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Böylece tasarım aşamasında malzeme seçiminde değişim yapılabileceği ve bilişim teknolojisinin katkısı ile tasarım ihtimallerinin üretilip çoğaltılabileceği gözlenmiştir. Yapı üretiminde işveren için en önemli konulardan biri, işin uygun maliyet ile yapılması olduğu için hedeflenen tasarıma ilişkin malzeme ve maliyet bilgisinin kıyaslanabilmesi sayesinde tasarımcı için de sürecin kolaylaşması öngörülmektedir. Tasarım alternatiflerindeki çeşitlilik ile tasarımcının tanınır olmasının ürün maliyetinin fazla olduğunu göstermediği aksine ucuz malzeme ile de tasarımda istenen etkinin sağlanabileceği ortaya koyulmuştur. Pahalı olma ile kalite ve tasarım kavramlarının her zaman doğru orantılı olmadığı, ucuz malzeme ile de belki daha sürdürülebilir şartlarda, istenen tasarım hedefine ulaşılabileceği gözlenmiştir. Çalışmanın malzeme seçimi ve maliyet konularına katkı koyması ve yapılacak çalışmalar için örnek oluşturması hedeflenmektedir.

Teşekkür

Çalışmaya katkıda bulunan Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü 2019–2020 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Yarıyılı MİM S92 Binalarda Maliyet Analizi dersi öğrencileri Burcu Boyraz, Emine Nur Uzdil, Ömer Faruk Korkmaz, Ufuk Servi, Yusuf Yolay, Muhammed Hökelek, Mehmet Alıcı, Mehmet Özkebabçı, Ahmet İsmail Kızılca'ya teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynaklar

Aksoy, H. (2016). *İstanbul'da Mimarının Semiyotik Söylemi: B3 Evi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arafa, M. & Alqedra, M. (2011). *Early Stage Cost Estimation of Buildings Construction Projects Using Artificial Neural Networks*, Journal of Artificial Intelligence, 4(1), ss. 63-75.

Arkiv. (2020). Han Tümertekin
<http://www.arkiv.com.tr/mimar/han-tumertekin/1790> (Erişim Tarihi: 19.10.2020)

Arkitektuel. (2020). SM Evi
<https://www.arkitektuel.com/sm-evi/> (Erişim Tarihi: 21.10.2020)

Arkitektuel. (2020). B2 Evi
<https://www.arkitektuel.com/b2-evi/> (Erişim Tarihi: 25.11.2020)

Arkitera. (2020). Alberto Campo Baeza
<https://v3.arkitera.com/h56484-alberto-campo-baeza-ile-soylesi.html> (Erişim Tarihi: 09.11.2020)

Ashworth, A. & Perera S. (2015). *Cost Studies of Buildings* Erişim adresi:
<https://www.taylorfrancis.com/books/9781315708867>.

Bisen, Ö. & Dikmen S.Ü. (2009). *Üst Yapı İnşaat Projelerinde Öngörülemeyen Maliyetlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Karar Destek Modeli*, 5. Yapı İşletmesi/Yapım Yönetimi Kongresi, Eskişehir.

Bostancıoğlu, E. (2006). Konut Binalarının Ön Tasarımında Bir Maliyet Tahmin Modeli, *DEÜ Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 8(3), İzmir, s.27-49.

Bostancıoğlu, E. (1999). *Konut Binalarının Ön Tasarım Evresinde Maliyeti Etkileyen Faktörler ve Faktörlere Dayalı Maliyet Tahmin Yöntemi*, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,

Campobaeza. (2021). Domus Aurea
<https://www.campobaeza.com/domus-aurea/> (Erişim Tarihi: 14.03.2021)

Campobaeza. (2021). Infinite House
<https://www.campobaeza.com/house-infinite/> (Erişim Tarihi: 14.03.2021)

Campobaeza. (2021). Cala House
<https://www.campobaeza.com/cala-house/> (Erişim Tarihi: 26.09.2021)

Campobaeza. (2021). Moliner House
<https://www.campobaeza.com/moliner-house/> (Erişim Tarihi: 22.06.2020)

Campobaeza. (2021). Asencio House

<https://www.campobaeza.com/asencio-house/> (Erişim Tarihi: 22.06.2020)

Campobaeza. (2021). Alberto Campo Baeza

https://www.campobaeza.com/wp-content/uploads/2016/11/2004_FRANCESCO-DALCO_CAMPO-BAEZA.pdf (Erişim Tarihi: 16. 01.2021)

Google Earth. (2020) Han Tümertekin Yapıları

<https://earth.google.com/> (Erişim Tarihi: 19.10.2020)

Google Earth. (2021). Alberto Campo Baeza Yapıları

<https://earth.google.com/> (Erişim Tarihi: 26.03.2021)

Göktürk, İ. (2007). *İnşaat Sektöründe Fizibilite Aşamasında Maliyet Tahmini Yapmakta Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Hall, M. & Tomkins, C. (2001). A Cost of Quality Analysis of a Building Project: Towards a Complete Methodology for Design and Building, *Construction Management and Economics*, Noverber, p.727-331. DOI: 10.1080/01446190110066146.

İlerisoy, Z. Y. (2014). *Betonarme Konut Projelerinde 'Form-Yükseklik-Maliyet' İrdelemesi ve Optimal Formun Belirlenmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kanıt, R. (2005). *İnşaat Sektöründe İş Almanın Yönetimi*, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi, Gazi Kitapevi, s.56-77.

Mimarlar. (2020). B Evi

<http://www.mimarlar.com/tr-TR/Work/b-evi/15> (Erişim Tarihi: 10. 09.2020)

Öcal, M.E. & Kadirhan, F. (2009). *İnşaat Sektöründe Genel Gider Kavramı ve Yapı Maliyetine Yansıtılma Düzeyi*, 5. Yapı İşletmesi/Yapım Yönetimi Kongresi, Eskişehir.

Parlak Biçer Z. Ö, Özer K., Bayındır L., Keleş S., Bayraktar Z., Gülşen M. F., Apaydın M. R. & Kuşçu Ö. (2019). Bina Maliyetlerinin Değişiminde Malzemenin Etkisinin Kayseri Kentinde İncelenmesi, *Geleceğin Dünyasında Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar, Mimarlık ve Tasarım*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, s.47.

Polat, D. A., Çıracı M. (2005). Türkiye’de Tasarım Öncesinde Maliyet Tahmini İçin Veri Tabanı Modeli, *İtüdergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 4(2), s.59-69, (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

Smith, J., Jaggar D. & Love, P. (2016). Building Cost Planning for the Design Team, Erişim adresi: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781315695129>. DOI: 10.4324/9781315695129.

Türk Dil Kurumu (2021). “ *Maliyet Nedir?*”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).

Tozlu, S. 2017. *21.Yüzyıl Tasarım ve Üretim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Mimarlık Paradigmasına Etkisi: Sayısal Mimarlık*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Yüksek Katlı Konut Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme

Zeynep Betül VURAL¹, Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ²

Öz

20.yy. sonunda modern mimarlık ürünü yapıların, modern mimarlık mirası olarak kabul edilmesine yönelik tartışmalar ile birlikte bu yapıların koruma durumları ve koruma değer ölçütlerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar da başlamıştır. Bu makale ile modern mimarlık mirasının tanımı ve uluslararası koruma değer ölçütlerine ilişkin literatür taraması yapılmış, modern konut yapılarının bu miras içerisindeki yeri ve korunmalarına yönelik çalışmalar uluslararası örnekler üzerinden incelenmiştir. Türkiye'de 1930-1965 arası dönemde inşa edilmiş modern yüksek katlı konut yapılarının genel tarihçesi ve kronolojik gelişimi, plan ve cephe tipolojisi araştırılarak bu yapıların korunmasında karşılaşılan sorun ve zorluklar örnekler üzerinden tespit edilmiştir. Konutların incelemesi ve tarihsel gruplamasında; Cumhuriyetin ilanı, modernleşme hareketi, II. Dünya savaşı dönemindeki ekonomik durgunluk, köyden kente plansız göç hareketi, kat mülkiyeti kanunu, kooperatifleşme, kontrolsüz yap-sat hareketi, gecekondulaşma, hazır beton üretimi ve prefabrikasyon gibi dönemin sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel ve teknik olgular üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda amaçlanan modern mimarlık mirası kavramına ilişkin koruma çalışmaları ve değer ölçütlerindeki ortaklık/farklılıklarının araştırılması, konut yapılarının bu miras içerisindeki yeri, önemi ve uygulama örneklerinde ortaya çıkan farklı koruma yaklaşımları ile sorunların incelenmesidir. Bu bağlamda, modern mimarlık mirası konut yapılarının korunmasında karşılaşılan zorluklar tespit edilmiş, bu yapıların koruma ve restorasyonuna ilişkin temel yaklaşımlar saptanarak, uygulamada yaşanan problemlerden bazıları belirlenmiş ve bu yapıların korunması noktasında yapılabilecek çalışmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modern Mimarlık, Miras, Koruma, Konut, Koruma Ölçütleri

An Evaluation on Housing Architecture in the Context of Modern Architectural Heritage and High-Rise Residence Samples in Turkey

Abstract

At the end of the 20th century, with the discussions about the acceptance of modern architectural buildings as a modern architectural heritage, studies on the protection status and protection criteria of these buildings began. This study is concerned with a literature review about the "modern architectural heritage" notion and international preservation criteria. Modern housing architecture in the context of this architectural heritage and the studies for conservation samples in the world had examined. The chronological progress, plan typologies, and the samples of preservation of modern apartments built between 1923-1965 in Turkey are discussed through examples. The

¹ İLBANK Genel Müdürlüğü, Türkiye

² Gazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Türkiye

*İlgili Yazar/Corresponding author: betulyolcu.88@gmail.com

Gönderim Tarihi / Received Date: 27.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.05.2022

socio-economic, political, cultural and technical facts of the period were used in the analysis and historical grouping of the houses; Proclamation of the Republic, modernization movement, economic recession during the World War II, unplanned migration from village to city, condominium law, cooperatives, ready-mixed concrete production and prefabrication. Accordingly, the study aims to research similarities/diversities of modern architectural heritage notion and the importance of house buildings in this heritage. Besides, the problems and differences about conservation approaches in practice are examined with examples. In this context, the difficulties for preserving modern architectural heritage houses and the basic approaches to conservation and restoration of these buildings are determined. Additionally, determining some problems about the practice area to conserve these buildings and presenting suggestions for protecting them.

Keywords: Modern Architecture, Heritage, Conservation, House, Preservation Criteria

1. Giriş

Koruma kavramı 18. yy. sonundan itibaren ayrı bir disiplin olarak ele alınmaya başlanmıştır. Anıt, eskilik, anı, tarihi belge ve estetik gibi ölçütlerin temel koruma değerleri olarak zaman içinde kabul edildiği bu anlayış, 20.yüzyılın sona ermesi ile bu yüzyıl yapılarının korunmasına yönelik yeni ölçüt arayışları sebebiyle yeniden tartışılmaya başlamıştır.

Modernizmin etkisinin sona erdiği uzmanlarca Pruitt Igoe konutlarının yıkımına tarihlendirilmektedir. Bu yıkım bir yandan sanat ve mimaride bir dönemin kapanışını sembolize ederken diğer yandan artık “eski” sayılabilecek olanın korunması “meselesi”ni de gündeme getirmektedir. Ancak bu noktada koruma/muhafaza etme durumunun “modern”in ruhu ile çeliştiğini düşünmek de mümkündür. “Yaratıcı yıkma” imgesi ile tariflenen daha önce yapılmış her şeyi yıkarak, yeni bir dünya yaratma düşüncesi bu çelişkiyi anlamak adına önemlidir (Harvey, 2012, s. 29). Modernist mimarinin etkili olduğu dönemde; eski olan tüm formları reddetme, yeni bir mimari dil oluşturma, yeni bir yaşama ve barınma şekli sunma, fütüristik bir anlayışla her devrin kendi mimarlığını üretmek üzere kendinden öncekini yıkmasını onaylama gibi motivasyon noktalarının varlığı göz önüne alındığında modernist yapıların korunmasının kendi “öz”üne aykırı olduğu düşünülebilir.

Diğer yandan yeni bir çağın ve anlayışın; yalnızca mimarlık ve sanat alanında değil, tüm bir düşünce sistemi, yaşam biçimi ve siyasette evrensel karşılık bulmuş ve köklü bir biçimde toplumları değiştirerek dönüştürmüş, bu düşüncenin somut birer belgesi olan mimarlık ürünlerinin tarihsel belge nitelikleri olduğunu kabul etmek kaçınılmazdır. Üretildiği dönemde bulunduğu coğrafyanın veya mimarının siyasi, ideolojik doktrinlerini kitlelere yaymak için bir araç olarak gördüğü bu mimari aynı zamanda; estetik, teknolojik, tarihsel belge olma gibi özellikleri ile bir mimari ve kültür mirası olarak kabul edilebilir.

Bununla birlikte, bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde modern mimarlık mirasının korunmasına yönelik ölçütlerle ilgili iki temel yaklaşım olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımların ilki modern mimarlık mirasının mevcut koruma pratiği ve ölçütleri ile değerlendirilebileceğini ön görürken, diğeri modernizmi ortaya çıkaran kuram ve pratiğin bu yapıların korunması için gereken kuramsal yaklaşımın yeniden tartışılmasını zorunlu kıldığı yönündedir (Omay Polat ve Can, 2008, s. 179).

Bir kültür varlığı olarak korunması üzerine tartışmaların 1990'larda başladığı Modern Mimarlık Mirası kavramı, farklı ülke ve uluslararası örgütlerin kavrama ilişkin tanım ve

koruma ölçütlerindeki geniş ve birbirinden farklılaşmış kriterler sebebiyle bugün hala üzerinde uzlaşmış genel geçer bir değerlendirme sistemiyle değerlendirilememektedir.

Konut yapıları da modern mimarlık üretimi içerisindeki temel ve en karakteristik yapı grubu olarak kabul edilebilir. Bu açıdan toplum ve devlet otoritesince korunması kamusal ve anıtsal yapılar kadar ilgi çekmese de koruma pratiği açısından eş derecede önem arz etmektedir. Türkiye'deki modern yüksek katlı konut yapıları da bu mimarlık mirasının önemli bir parçası olarak koruma sorunu ile karşı karşıyadır.

2. Araştırma ve Bulgular

2.1. Modern Mimarlık Mirası Kavramı Ve Korunmasına Yönelik Çalışmalar

Modern Mimarlık Mirası yapıların koruma kaygısı ile tekil ve ikonik örnekler dışında bütüncül olarak ilk kez ele alınması, 1990 Eindhoven Konferansı sonrası DOCOMOMO'nun yayınladığı bildirge ile olmuştur. Bu belge 2014 yılında Seul'de yapılan Uluslararası Konferansta "Eindhoven-Seul Statement" olarak güncellenmiştir. Aynı yıl ICOMOS 20.yy. Bilimsel Komitesi de 20.yy. mimarlık mirası için koruma yaklaşımlarını belirleyen Madrid Belgesini yayınlamıştır. Bu belge de 2017 Delhi ICOMOS genel kurulunda güncellenerek Madrid-Delhi Belgesi olarak kabul edilmiştir. 1991 yılında Avrupa Konseyi üyesi ülkeler ise R91 sayılı 20.yy. Mimarlık Mirasının Korunması Tavsiye Belgesini kabul etmişlerdir. UNESCO bünyesindeki Dünya Mirası Merkezi (WHC) ise Modern Miras programı kapsamında koruma ve belgelemeye ilişkin çalışmalar yürütmektedir. DOCOMOMO Türkiye çalışma grubu 2002 yılında kurulmuş ve ardından ICOMOS Türkiye ile iş birliği halinde modern mimarlık mirasının korunması üzerine çalışmalar yürütmeye başlamıştır.

İngiltere'de English Heritage, Amerika'da National Parks Service, Kanada'da Federal Miras Niteliğindeki Yapıları Değerlendirme Bürosu ve Parks Canada gibi kurumlar birbirinden hatta aynı ülke içerisinde de birbirinden farklılaşmış ölçüt ve tarihsel aralıklar ile modern mimarlık mirasının korunması çalışmalarını yürütmektedir. Ayrıca DOCOMOMO, ICOMOS, UNESCO, Avrupa Birliği Konseyi, Gety Institute, APT, MaaN gibi farklı enstitü ve örgütler birbirinden farklı tanım ve kapsamlar ile modern mimarlık mirasını ve değerlendirme ölçütlerini tariflemekte, tescil ve koruma çalışmaları yürüterek kamuoyunda farkındalık yaratmak için çalışmalar yapmaktadır.

DOCOMOMO modern mimarlık mirası kavramının kapsamını; "tarihi referansların olmadığı, süsleme ve dekorasyon yerine işleve tekniğe ya da mekânsal şartlara dayalı modern tasarım ilkelerini barındıran ürünler" şeklinde tariflerken miras kabul edilen ürünleri; yapılar, yerleşimler ve peyzaj tasarımları olarak üç ana grupta toplamaktadır (Omay Polat ve Can, 2008, s. 181). ICOMOS'un 20.yy. kültürel mirası tanımı ise "20.yy. kültürel mirasını korumaya ilişkin mevcut belgelerin tümünü tanıyarak, yaygın olarak kabul edilen mimari miras, strüktürel miras, yerel ve endüstriyel miras dahil olmak üzere korunmaya değer olan tüm tarihi park ve bahçeler, arkeolojik alanlar, kentsel peyzajlar ve kültürel rotalar" şeklindedir (URL-1). Avrupa Konseyi R91 nolu "20.yy. Mimari Mirasının Korunması Tavsiye Kararı'nda" miras kapsamının "yalnızca tekil yapıların değil, seri üretim yapılar, kamusal alanlar, planlı yerleşkeler ve kent tasarımlarını da içerecek" şekilde geniş tutulması gerektiği belirtilmektedir (URL-2). World Heritage Center (WHC) ise endüstrileşme ve kolonizasyon sonrası önemli bir geçiş dönemi olduğu ve Dünya mirası listesinde yeterince temsil edilmediği gerekçesiyle 19.yy'da dahil ederek Modern mimarlık mirası kapsamını 19. ve 20.yüzyıllar olarak genişletmiştir (Baturayoğlu Yöney, 2016, s.63).

DOCOMOMO modern mimarlık mirası değerlendirme ölçütlerini, temel ve tamamlayıcı ölçütler olarak 2 ana kategoride değerlendirmektedir. Temel ölçütler; teknolojik değer, sosyal değer, sanat ve estetik değerleri şeklindeken tamamlayıcı ölçütler; kanonik olma, referans olma ve bütünlük değerleri olarak gruplandırılmaktadır. Bu ölçütler ile DOCOMOMO, yapının modernizme katkısı ve mimarlık belleğindeki yeri, özgünlük, tasarım ve çevresel bağlamdaki yeri, tasarımcısı ve tasarım konsepti, teknoloji, malzeme, tipoloji ve detay kullanımı, kendinden sonraki mimari üretim üzerindeki etkisi vb. parametreleri değerlendirmektedir (URL-3), (Yılmaz ve Sağıroğlu, 2020, s. 318).

ICOMOS ise 20.yy. kültürel mirası değerlendirme ölçütlerini; form ve mekânsal ilişkiler, tasarım, görünüş, konum, yapım sistemi, teknik, estetik ve kültürel motifler gibi somut niteliklerinin yanı sıra, tarihsel, sosyolojik, teknolojik, yaratıcı deha gibi unsurların göstergesi veya tanıklığını yapması gibi soyut nitelikler üzerinden değerlendirmektedir.

R91 nolu Avrupa Birliği Tavsiye Kararı'nda koruma değerlendirme ölçütleri "20.yüzyıla özgü bütün tipoloji, stil ve tekniklerdeki, yalnızca ünlü tasarımcıların değil, tarihsel bir dönem için anlam taşıyan anonim örneklerin tarihsel, teknolojik, kültürel ve ekonomik açıdan etkili olanları" şeklinde çok da net ve sınırlayıcı olmayan ifadelerle belirlenmiştir.

WHC Modern miras değerlendirme ölçütlerini, "Olağanüstü evrensel değer bağlamında tarihsel belge niteliği (tasarımcı, malzeme, teknik, inanç veya kültür vb. açılardan), özgünlük, bütünlük, uyum ve homojenlik" gibi kavramlar üzerinden tanımlamaktadır.

Türkiye özelinde ise Modern Mimarlık Mirasının korunmasına ilişkin herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda, 19.yy. sonuna kadar yapılmış taşınmazlar, milli mücadele döneminde kullanılan yapılar ve Atatürk'ün kullandığı evler ile belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar, kültür varlığı olarak kabul edilmektedir. Bu durum kurul kararı alınmak suretiyle tescillenebilecek olanlar dışında herhangi bir modern mimarlık ürününü koruma kapsamına dahil etmemektedir.

Öte yandan Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun tescil kaydı olmayan yapılar için çıkarılmış olan 1999 tarihli 662 nolu ilke kararı C maddesinde, herhangi bir müdahale öncesi kurul görüşü istemesi ve Cumhuriyet dönemi yapılarıyla ilgili bir açıklama içermesi nedeniyle modern mirasın korunması için önem teşkil etmektedir (Özkaban, F.,2018). Ancak bu ilke kararında da Erken Cumhuriyet dönemi yapıları tanımındaki muğlaklık ve değerlendirilmelerine ilişkin kriterlerin bulunmaması sebebiyle korumada bağlayıcılık sağlamamaktadır.

Ülkemizde, modern mimarlık mirası kavramının tartışılır hale gelmesi ve bu yapıların korunmasına ilişkin çalışmalar 2000'lerin başında başlamış olsa da mevzuatta herhangi bir bağlayıcılık bulunmadığından bu konudaki çalışmalar çalışma örgütleri, meslek odaları ve akademik camianın ilgi alanında olan kısıtlı bir alanda kalmıştır.

2.2. Modern Mimarlık Mirası İçerisinde Konut Yapıları Ve Korunmasında Karşılaşılan Zorluklar

Modernite sürecinde konut, moderni anlama, anlatma ve sergilemenin bir aracı olarak yüzyıl boyunca temel yaklaşımların üzerinden tartışıldığı nesne konumundayken, yüzyıl sonuna gelindiğinde bu kez modern konutu korumak tartışmaların nesnesi olmuştur (Omay Polat, 2014, s. 56).

19. yüzyılda endüstrileşme ile başlayan yoğun göç dalgaları, kentlerde çok ciddi bir barınma problemini de beraberinde getirmiştir. Kentlerde yığılan bu nüfusun barındırılması ve savaş sonrası yıkılan kentlerin yeniden imar edilmesi için hızlı, ekonomik, yeni üretim metotları ve teknolojinin getirilerinden faydalanan bir kitlesel konut üretimi o dönem modern mimarının temel problemini oluşturmuştur. Aynı zamanda bu yeni konut üretim modelinin, 19.yüzyılda hızla üretilen plansız, sağlıksız ve niteliksiz konut üretiminden farklı olarak belirli bir imar düzeni içinde; ışık, havalandırma, sıhhi sistemler gibi temel insani ve mekânsal ihtiyaçların konut çözümlerine dahil edilmesi gibi çabalar, tasavvur edilen bu “yeni yaşam” biçimine uygun, büyük kitleleri barındıracak kent ve konut tasarımları, Le Corbusier’den, Brütalistlere, Rus Konstrüktivistlerden, CIAM 10 ve Japon Metabolistlere kadar pek çok mimar ve mimarlık grubunun temel ilgi alanını oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı ile birlikte bu kez yıkılan kentleri bir kez daha inşa etmek için üretimine başlanan yüksek katlı ve yoğunluklu toplu konut yerleşkeleri yüzyılın ikinci yarısından itibaren sorgulanmaya başlamıştır. Savaş sonrası konut olarak isimlendirilen bu yapılaşma yüksek yoğunluk, kimliksiz ve aidiyetsizlikle eleştirilmiştir. Bilgin’e göre: “Yeni konut çevrelerinde ortaya çıkan yabancılaşmanın, aidiyet duygusu eksikliğinin ve kimliksizliğin kaynağı, ortalama tüketici gereksinimlerinin teknokrat bir kimlikle tanımlanması ve bunlara uygun düşen optimum kurgusunun bitmiş bir ürün olarak sunulmasıdır.” (Bilgin (1998)’den akt: Vural, 2017, s. 22).

Modern Mimarlık mirası açısından bakıldığında konut yapılarının, kullanılan yeni malzeme ve teknikler, önerilen yeni yaşama kültürü ve bunu yansıtacak yeni mekânsal düzenlemelerin bulunduğu yapılar olması, bu miras içerisinde önemli bir yer teşkil ettiğini göstermektedir. Değişen toplumsal ihtiyaçlara yönelik olarak, sıradan ve çokça üretilen bu yapıların korunması gerekli kültür varlığı olarak tanımlanması için geleneksel koruma anlayışındaki gibi anıtsal, eski, biricik veya gösterişli nitelikleri bulunmamaktadır (Omay Polat ve Can, 2008, s. 181). Hatta bahsi geçtiği üzere kimi modern konut yapıları hem uzmanlar hem de toplumca ruhsuz, kimliksiz veya ideolojik kabul edilmektedir. Bu da hali hazırda modern yapıların korunmasına yönelik kamusal bilinci ve devlet desteğini sağlamakta zorluk yaratmaktadır.

Mac Donald; modern mimarlık mirasını korumada karşılaşılan 4 temel sorun bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar; mirasın tanınma ve sahiplenilme sorunu, paylaşılan görüş, yaklaşım ve yöntem eksikliği, binaların yaşam ömrü ve teknik sorunlar, eskime/modası geçme sorunlarıdır (Mac Donald (1997)’dan akt: Balamir, 2014, s. 44). Bahsi geçen sorunların tamamı modern konut yapılarının korunması için de geçerlidir.

Aynı zamanda modern konut mimarisinin üretildiği dönemde, -özellikle Türkiye’de- geleneksel mimarının tahrip ve yok edilmiş olması gerçeği ve geleneksel olanı korumak için bu duyarsız yıkım halinin topluma anlatılmaya çalışılmış olması, şimdi modern olanı korumak konusunda bilinç oluşturmak açısından zorlukları bir kat daha artırmaktadır (Balamir, 2014, s. 45).

Modern yapıların korunmasında yüksek maliyetler sebebiyle, özgüne uygun şekilde onarım yerine yeni malzemeye değiştirme seçeneğine yönelinmektedir. Mevzuat açısından modern mimarının korunmasına ilişkin sınırların net olmayışı da bu duruma ortam hazırlamaktadır. Binaların eskimesi ve “modası geçip” kullanılmaz oluşu onarım yerine değiştirme veya yeniden inşa taleplerini yaratmaktadır. Özellikle konut yapılarında, günlük kullanıma ilişkin konfor koşullarının ve kullanıcı taleplerinin değişimi, korunacak ve yeniden kullanılacak yapılarda bir takım değişim ve eklemeler yapmayı

zorunlu kılmakta ve bu durum ekonomik sürdürülebilirlik açısından tartışmalara yol açarak korumada güçlük yaratmaktadır. Bu bağlamda Prudon modern mimarinin korunması ile ilgili kitabında, modern konutun korunmasına yönelik işlevsel olarak 3 alternatif sunmaktadır; “konutun müzeye dönüştürülmesi”, “koleksiyon nesnesi olarak konut” ve “konut olarak konut” (Prudon (2008)’dan akt: Omay Polat, 2014, s. 61).

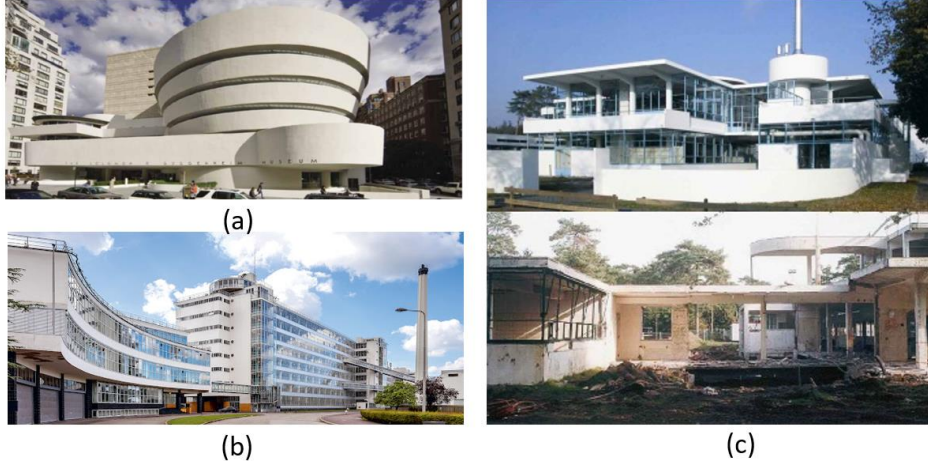
Korumaya ilişkin tüm bu zorluklar ve modernizmin temel dinamiğinde yer alan değişim, devingenlik, geçicilik ve geçmişle bağıni koparma gibi felsefi argümanların karşıtlığına rağmen; modern konut yapıları çağının sanat, estetik, teknik değerleri ile sosyal, ideolojik ve kültürel ortamını yansıtan birer tarihi belge değerinde olmaları açısından korunmaya değerdir. Modernizmin yaratmış olduğu yeni tasarım ve estetik dil ile işleve yönelik yeni kurgu ve teknoloji ile gelişen çözümlerin, evrensel düzeyde karşılık bulmuş olması ile mimari bellek ve miras açısından da önemi büyüktür.

2.2.1. Modern konut mimarisinin korunmasına yönelik uluslararası çalışma örnekleri ve yaklaşımlar

Modern Mimarlık mirasının restorasyonu, özgün tasarım ilkelerine uygun rekonstrüksiyonundan, özgün malzemenin maksimum düzeyde korunmasına kadar farklı düzeylerde müdahaleyi öngören yaklaşımları barındırmaktadır. Welling, özgünlüğün değişen hiyerarşik düzeninde, fikrin ya da tasarımın özgünlüğünü, yapının mekânlarının ve detaylarının görselliği, işlevsel ya da sosyal bir deney olarak özgünlük gibi modern mirasla ilişkili kavramlarla tanımlamaktadır (Welling (1996)’den akt: Omay Polat, 2008, s. 28).

Modern mimarlık mirası yapıların korunmasına ilişkin kuramsal çalışmaların temelinin öncelikli olarak ikonik yapı örneklerinin korunmasına ilişkin müdahalelerde pratiğe döküldüğü görülmektedir. Bu yapıların restorasyon çalışmalarında farklı yaklaşımlar tartışılmış ve/veya uygulanmıştır. Bu yapılar kapsamında, *Guggenheim müzesi*, *Zonnestraal Sanatoryumu* ve *Van Nelle Fabrikası* (Görsel 1) gibi örnekler öncü niteliğinde sayılabilmektedir. Modern mimarlık mirasının korunmasına öncülük eden bu yapılar aynı zamanda konut mimarisinin korunmasında da yol gösterici olmuştur. Örneğin, Zonnestraal Sanatoryumu’nun restorasyon çalışmaları incelendiğinde iki karşıt yaklaşımın tartışıldığı görülmektedir. İlk yaklaşım, tasarım fikrinin korunmasını ana hedef olarak kabul ederek, yapısal ve malzeme kaynaklı bozulmalar sebebiyle yıpranmış yapının yıkılarak yeniden yapılmasını savunmaktadır. Uygulama kapsamında tercih edilen bir diğer yaklaşım; yapının restorasyonunun yeniden yapılmasından daha maliyetli olması durumunda dahi yapının, çağdaş teknikler kullanılarak, mevcut yapısal çerçevesinin onarılması ve güçlendirilmesi yönündedir (Canoğlu Kocaman, 2019, s. 38). 2014 yılında UNESCO dünya kültür mirası listesine girmiş ve restorasyon projesi ile Europa Nostra Avrupa Birliği Kültürel Miras Ödülü’nü almış olan Hollanda Rotterdam’daki, *Van Nelle Fabrikası* da bir diğer başarılı koruma örneğidir. Yapının restorasyon ve işlevsel dönüşümü bütüncül bir şekilde ele alınmış, müdahaleler özgün doku ve mekânsal organizasyon korunarak gerçekleştirilmiştir. Cam ve çelikten oluşan cephesi ile tavan döşemesi ve mantar başlıklı kolonları özgün haliyle korunmuş, sürdürülebilir tasarım anlayışı ile yapının elektrik ihtiyacı yenilenebilir kaynaklardan sağlanmıştır.

Görsel-1: Guggenheim Müzesi (a), Van Nelle Fabricsı (b), Zonnestraat Sanatoryumu Restorasyon Öncesi/Sonrası (c) (URL- 4,5,6)

Modern konut mirası yapıların korunmasına ilişkin uluslararası örnekler incelendiğinde ise, *Getty Institute*, *Iconic Houses*, *Corbusier Vakfı* gibi grupların yapmış olduğu çalışmaları görmek mümkündür. *Eames Evi*, *Tugendhat Evi*, *Gropius Evi*, *Louis Barragon Evi*, *Sennevel Evi*, *Auerbach Evi*, *Dolderthal Evi*, *Villa Savoye*, *Villa E.1027*, *Mollar Apartmanı*, *Tel Aviv Beyazşehir Evleri* gibi nitelikli koruma örnekleri arasında sayılabilir.

Almanya'nın Jena şehrinde bulunan, 1924 yapımı, Gropius ve Meyer tasarımı Auerbach Evi (Tablo1-a) özgün tasarımın rekonstrüksiyonu ile korumaya ilişkin önemli örneklerden biridir. Bauhaus ilkelerinin uygulandığı ilk konut örneklerinden olan yapıda tüm malzemeler analiz edilerek özgüne uygun şekilde yeniden üretilmiştir.

1933 yapımı Rotterdam, Sonnevel Evi'nin (Tablo1-d) ise mülkiyet değiştirdikten sonra iç mekânında değişimler gerçekleşmiş olsa da yapısal olarak büyük çaplı bir değişikliğe uğramamış olması restorasyonda özgün haline dönülmesini kolaylaştırmıştır. Yapının tamamen özgün haline döndürülmesini amaçlayan restorasyon projesi için oldukça detaylı araştırmalar yapılarak, yapının ilk sahibinin fotoğraf ve video arşivleri, miras sahiplerinden alınan sözlü bilgiler, yapı mimarının arşiv belgeleri gibi pek çok kaynak taranmıştır. Bu çalışmanın sonucunda iç mekân özgün haline döndürülerek günlük kullanım objelerine kadar her bir detay arşiv taramalarından gelen verilere uygun olarak yeniden üretilmiş veya döneme ait objeler ile tamamlanmıştır (URL-7).

Bir diğer koruma yaklaşım örneği olarak Gropius'un Dessau Bauhaus Kampüsündeki "Gropius Evi" (Tablo1-b) restorasyonunu incelemek mümkündür. 1926 yılında okul yöneticisinin ikamet etmesi için inşa edilen konut, II. Dünya Savaşı sırasındaki hava bombardımanında yıkılmıştır. Yapıdan geriye bodrum kat kalmıştır. 1955 yılında yapı yeniden inşa edilmek istenmiş ve üzerine Emmers Evi adıyla bilinen geleneksel formdaki yapı inşa edilmiştir. 2003-2004 yıllarında Gropius'un özgün tasarımına uygun şekilde yapının yeniden inşa edilmesi tartışılmıştır. Düzenlenen proje yarışmasının ardından Bruno Fioretti Marquez'in rekonstrüksiyon projesi seçilerek uygulaması yapılmıştır. Tasarımcı, projede Gropius Evi'ni yeniden inşa etmek yerine, hafızalarda kalan imgesini gerçeğe dönüştürmeyi hedeflemiş, yeniden inşa yerine yeniden yorumlama yaklaşımı ile korumayı seçmiştir (Canoğlu Kocaman, 2019, s. 40,41). Projede yapıyı aslına uygun olarak yeniden inşa etmek yerine, orijinal yapının özgün orantılarını ve tasarı anlayışını koruyarak dış cepheleri tamamen minimize ederek soyutlama yoluna gidilmiştir. Özgün

konutun plan şemalarından alınan oranlarla, kutu biçimli kütleler, beyaz, opak ve heykelsi beton kabuklarla yeniden inşa edilmiştir.

Le Corbusier ve Pierre Jeanneret'in tasarımı olan 1934 yapımı, Molitor Apartmanı (Tablo 1-c) yüksek katlı konut yapılarının korunmasına ilişkin önemli bir örnektir. Le Corbusier'in de kullanıcısı olduğu yapı, UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde yer almaktadır. Le Corbusier'in tüm temel tasar ilkelerini taşıyan yapı "ortak mülkiyet" sebebiyle korumaya alınmakta oldukça gecikmiştir. 2015 yılında restorasyon çalışması başlayan Le Corbusier'e ait daire, günümüzde müze ev olarak hizmet vermektedir. İnşa edildiği dönemden itibaren yalıtım problemleri bulunan yapıda buna bağlı olarak nem, kaplamalarda dökülme ve metal korozyonu gibi sorunlar tespit edilmiştir. Sorunlara yönelik hazırlanacak koruma projesinde hangi dönemin referans alınacağı esas sorunu teşkil etmiştir. 30 yıl boyunca Le Corbusier tarafından kullanılan ve üzerinde müdahaleler gerçekleştirilen yapı ve iç mekân tasarımındaki renk, malzeme ve doku değişikliklerinin özgünlüğü tartışılmıştır. Sonuç olarak sonradan yapılan müdahalelerin, Le Corbusier'in yaratıcı zekasının bir ürünü ve tasarım serüveninin bir parçası olduğu kabul edilerek korunmuştur (URL-8).

Tablo-1: Modern konut yapılarının restorasyonunda öncü örnekler ve koruma yöntemleri (URL-7-13)

Modern Konut Yapılarının Korunma ve Restorasyonuna İlişkin Öncü Örnekler		
Yapının Görseli	Yapıya İlişkin Bilgiler	Koruma Yöntemi
	A) AUERBACH EVİ Yapım Yılı: 1924 Restorasyon Tarihi: 1994-95 Yapım Yeri: Jena/Almanya Mimar: Gropius ve Meyer İşlev: Konut	Rekonstrüksiyon/Özgün tasarım, malzeme ve detay ile birebir
	B) GROPIUS EVİ Yapım Yılı: 1926 Restorasyon Tarihi: 2004 Yapım Yeri: Dessau/Almanya Mimar: Gropius ve Meyer İşlev: Konut	Rekonstrüksiyon/Yeni Tasarım

	<p>C) MOLITOR APARTMANI</p> <p>Yapım Yılı: 1934 Restorasyon Tarihi: 2015 Yapım Yeri: Dessau/Almanya Mimarı: <i>Le Corbusier</i> İşlev: <i>Konut</i></p>	<p>Restorasyon / Yeniden işlevlendirme / Müze ev</p>
	<p>D) SONNEVELD EVİ</p> <p>Yapım Yılı: 1933 Restorasyon Tarihi: 2001 Yapım Yeri: Rotterdam/Hollanda Mimarı: <i>Brinkman ve Van der Vlugt</i> İşlev: <i>Konut</i></p>	<p>Restorasyon/ Yeniden işlevlendirme / Müze ev</p>

3. Türkiye’de Yüksek Katlı Modern Konut Yapıları ve Korunmasında Karşılaşılan Güçlükler

3.1. Türkiye’de modern yüksek katlı konut yapılarının ortaya çıkış süreci ve etkenler

Dinamik yapıları ile kentler, iç içe geçmiş pek çok faktörün bir araya gelerek şekillendirdiği yapılardır. Bu yapının temel hareket noktasını ise ilk çağlardan beri konut oluşturmaktadır. Bu sebeple konut üretimindeki yaşanan değişim ve dönüşümler, kent kültürü ve kimliği ile sosyolojik yapının karşılıklı etkileşimi içinde değişen ve birbirini dönüştüren bir yapıdadır.

Türkiye özelinde bakıldığında modern konut üretim süreci, Ankara ile başlamıştır. Yüksek katlı ilk konutlar İstanbul’da ortaya çıkmış olsa da Cumhuriyetin kurulması ile Ankara yeni imar hareketinin merkezi olmuştur. O dönemde yüksek katlı ve modernist mimari üsluptaki yapılar modernlik ve çağdaşlık sembolü olarak görülmeye başlamıştır. Cumhuriyet ile birlikte siyasal ve toplumsal değişikliklerin yarattığı etkiler konut üretimine de yansımıştır. Apartman tipi konutlara olan ilginin artması dönemin gazete ve dergilerinde (Görsel 2), hem geleneksel Türk aile yapısı ve kültürüyle uyuşmadığı gerekçesiyle eleştirilmiş hem de modernlik ve batılılaşma aracı olarak görüldüğünden teşvik edilmiştir (Vural, 2017, s.29). Tanyeli “Erken Cumhuriyet dönemi, modern insanı ve toplumu, modern konutla birlikte yaratmayı düşlemiştir. O yılların okul kitapları ve dergileri, konut mimarisine hangi ideolojik beklentilerle yaklaşıldığının örnekleriyle doludur. Sonraki yıllarda bu beklenti ortadan kalksa da konut mekânı ve barınma kültürü, modernleşmenin en belirgin soyutlaşma alanlarından biri olmuştur ve hala da böyle olmayı sürdürmektedir” ifadeleriyle dönemi anlatmaktadır (Tanyeli (1998)’den akt: Zeylan, 2009, s. 52).

Görsel-2: Erken Cumhuriyet Dönemi Konut Reklamları (Vural, 2017)

1930-1950 dönemi, Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte mimarlık faaliyetleri ve yapı üretiminin oldukça yoğun ve nitelikli olduğu bir dönem olmuştur. Fakat savaştan çıkan ülkede imar hareketi ancak devlet eli ve imkânlarıyla mümkün olduğundan; apartman tipi yüksek katlı konut yapılarından çok kamu binaları, lojman yapıları ve çok katlı toplu konut örnekleri ile özel teşebbüs ile yapılan villa tipi konut yapıları ortaya konmuştur. Merkezi otoritenin imkânları ve ideolojisi yönünde üretilen bu yapılarla hem konut ihtiyacına çözüm aranmış hem de yeni bir yaşam ve kültür biçimi topluma sunulmuştur.

1930-50 yılları arasında üretilen modern konutlar, bu yapılara sahip olabilecek birikim ve statüye sahip insan sayısının azlığından ötürü büyük kentlerde ve belli bir üretimle sınırlı kalmıştır. Konut sahiplerinin yüksek gelir grubundan kişiler olması sebebiyle, üretilen konutlar da belli bir niteliğe sahiptir ve dönemin önemli mimarları olan, Mimar Kemaleddin, Seyfi Arkan, Sedat Hakkı Eldem, Zeki Sayar gibi önemli isimlerin elinden çıkmıştır.

Devlet eliyle yürütülen modernleşme hareketiyle hızla yaygınlaşmaya başlayan yüksek katlı konut üretimi; Orta Anadolu'da da modernleşme öncülüğü yürüten şehirlerde kendini göstermeye başlamıştır (Vural, 2017, s.31). Apartman ve konut üretim biçiminin farklı bir boyutta ele alınması konusunda en önemli karar devletin konut üretiminde rol alması için 1937 yılı Nisan ayında Emlak ve Eytam Bankası içeriğinde Emlak Bank Yapı Ltd. Şti.'nin kurulmasıdır. Bu kapsamda ilk gerçekleştirilen proje de 1945 yılında yapımı tamamlanan "Memurin Apartmanları - Saraçoğlu Mahallesi'dir." (Görgülü, 2016, s.170).

Ardından, II. Dünya Savaşı'yla başlayan dönemden, 1950'lerin başlangıcına kadar geçen sürede, tüm alanlarda olduğu gibi yapısal faaliyetlerde de bir durgunluk dönemi yaşanmıştır (Vural, 2017, s.40).

İhsan Bilgin, 1945 sonrası dönemin, modernleşme sürecinde bir dönüm noktası olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: "Geleneksel ilişkilerin ve yerleşme biçimlerinin egemen olduğu bir coğrafya içinde adacıkların yer aldığı ve bu adaların çevrelerine içeriden nüfus edip dönüştürmek yerine, dışarıdan kontrol ettikleri düalistik bir yapı yerine, birleşik etki yapan homojen bir gelişme biçimi egemen olmuştur. Böylelikle modernleşme, uluslararası ticaret erbabı, üst kademe bürokrat ve nihayet memur kesiminin kendilerini toplumun geri kalanından ayıştıracak seçkin bir yaşama tarzının ifadesi ve bir devlet projesi olmaktan çıkarak, toplum katlarının yüzeyini kaplayan ve topluma derinlemesine nüfus eden bir dinamik halini almıştır. Bir başka deyişle kısmi ve dışsal bir gelişme olmaktan çıkıp, bütüncül ve kuşatıcı bir karakter kazanmıştır." (Bilgin, 1996, s. 472-490).

Tekeli'nin belirttiği gibi; 1950'lere gelindiğinde biten II. Dünya Savaşı'nın ardından, Türkiye'de endüstrileşmenin artması ve kırsaldan İstanbul'a göçün başlaması ile gerçek anlamda bir konut ihtiyacının açığa çıkması, arsa fiyatlarının hızla artmasına sebep olmuştur. Yükselen maliyetleri birden çok ailenin bölüşmesinin getireceği avantaj ile çok katlı apartman bloklarının yapılması bir ihtiyaç olarak kendini göstermiştir (Pulat Gökmen, 2011, s. 5). Böylece Türkiye'de de yüksek katlı apartman blokları artık bir prestij veya modernleşme nesnesi olmaktan çıkarak bir ihtiyaç nesnesi haline gelmiştir. Fakat aynı gerçeklik; köyden göç, konut yetersizliği, yüksek arsa ve kira bedelleri gibi etkenlerle, gecekondular dediğimiz ve bugün bile kentlerin en güncel problemlerinden olan kalitesiz konut üretiminin başlangıcına da sebep olmuştur.

1965 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu'nun çıkması da yüksek katlı konut üretiminde başka bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Yap-sat konut üretimi bu dönemde ortaya çıkarak hızlı yapılaşma ile birlikte geleneksel konut yapılarının yok edilmesine/ korunamamasına sebep olmaya ve yerini niteliksiz "modern" yapılara bırakmaya başlamıştır. Bozdoğan; Yüksek apartman bloklarının ortaya çıktığı bu dönemde konut mimarisinde monotonluk ve kimlik kaybının hâkim olduğundan bahseder. Ülkedeki büyük kentlerde yaygınlaşan bu durum, konut mimarisinde giderek yaygınlaşmış ve tüm konut alanları bir örnek hale gelmeye başlamıştır (Pulat Gökmen, 2011, s. 12-16).

Bu dönem içerisinde ortaya koyulan bir başka konut üretim pratiği ise kooperatifler olmuştur. Genellikle işçi ve memurların oluşturduğu kooperatif gruplarının, sosyal güvenlik kurumları ve Emlak Kredi Bankası'ndan alınan krediler ile kendi konutlarını yaptıkları bu dönemde Tekeli; kooperatiflerin, yap-sat konutların aksine üyelerin içinden geldiği toplumsal katmanda yaygın olan değer ve beğenilere göre tasarlandığından söz eder. Konut tasarımında, söz hakkı kooperatif üyelerine aittir (Mutdoğan, 2014, s. 9). Bu konutlar, sınırlı olanaklar içerisinde yapılmış olmalarına rağmen, plan tipi, mekân organizasyonu ve donatılar bakımından orta tabakanın standartlarını yakalamayı hedeflemiş nitelikli modern konut örnekleridir (Vural, 2017, s.31).

3.2. 1930-1965 Dönemi yüksek katlı modern konutların plan tipolojisi ve genel mekânsal özellikleri

Osmanlı döneminde İstanbul'da ortaya çıkan ilk yüksek katlı konut örnekleri modern tasarım anlayışından uzak, daha ziyade Avrupalı klasik ve ekletik tarzların etkisi altında yapılar (Görsel-3). Ancak cephe anlayışındaki Avrupa etkisine rağmen bu yapıların plan tipolojisinde baskın öğe geleneksel sofa ve avlu kullanımı olmuştur. Bir yandan ise oda kullanımı ve işleve göre özelleşmiş mekânlar gibi yenilikler bu dönem yüksek katlı konut yapılarında görülmeye başlamıştır. Bu dönemde İstanbul'da ortaya çıkan bir diğer çok katlı konut tipi de sıra evlerdir. Uyguladıkları alanın topografik ve çevresel farklılıklarına göre değişim gösteren cephe ve yerleşim düzenlerinde olsalar da plan şemalarında belirli ortak noktalar hâkimdir. Tipik kat çözümleri, yola ve arka cepheye bakan iki oda ile aradaki servis mekânları ve merdiven sisteminden oluşmaktadır. Esas katları geleneksel Türk konutundan farklı olarak birinci kattır. Odalar belirli bir işleve yönelik olarak özelleştirilmiştir. Konutlar ise 3 veya 4 kattan oluşmaktadır (Sunalp, 1999).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Osmanlı'nın son döneminde şekillenmeye başlayan I. Ulusal Mimarlık Akımı da ilk örneklerini vermeye başlamış, kentlerdeki tüm yapılarla birlikte, konut yapılarında da akımın etkisiyle bir yandan batı kültür ve tasarımına duyulan ilgi artmış, diğer yandan geleneksel öğelerin korunarak yeniliklerle sentezlenmesine çalışılmıştır.

Batur'a göre; 1930'lara kadar olan dönemde, konutun planı belirli geometrik formlara bağlı kalmadan yan yana gelen işlevlerin ve parselin şekline göre biçim almıştır. Sofa kullanımının temel plan kurgusunda yer almaya devam ettiği bu dönemde, oldukça rağbet gören dairesel formda mekânlar, hem plan düzleminde hem de kütsel etki anlamında kendi hissettirmektedir ve oturma ve yemek yeme mekânlarında sıkça kullanılmıştır (Batur (1985)'dan akt: Zeylan, 2009, s. 60). Özellikle cephelerde kullanılan üsluplarda 1940'lara kadar, Ankara örneklerinde ağırlıklı olarak saf bir şekilde modernizm uygulamalarına öykünülürken, İstanbul'da, Art Deco, Dekonstruktivizm ve pürizm gibi farklı akımlardan etkilenen konut blokları ortaya koyulmuştur.

Görsel-3: 1930 öncesi yüksek katlı konut örnekleri (a) Doğan Apt, (b) Mısırlı Apt., (c) Akaret Sıra Evleri (URL-31-33)

1930-40'lı yıllarda yapılan modern yüksek katlı konut örnekleri incelendiğinde batıdaki modernist dönemin Türkiye'deki sivil mimariyi etkilediği açıkça görülmektedir. Konut planlama anlayışı modernizmin baskın etkisiyle fonksiyonalist bir mantığa bürünmüştür. Modern mimarinin önemli özelliklerinden olan primer formlardan yola çıkarak tasarım bütünlüğüne erişme ve beyaz renk kullanımı gibi özelliklerin bu dönem yapılarında ön plana çıkmıştır. Bu yapıların taşıyıcı sistemleri kargir yığma, kısmen betonarmedir ve buna bağlı olarak pencere açıklıkları ve mekân bölüntüleri de değişmekte ve daha esnek bir hale gelmiştir. Kalorifer kullanımı ile bağlantılı olarak plan şemalarında koridora sıralanan veya merkezi hole açılan odalar ön plana çıkmakta ve sofa kullanımı azalmaya başlamıştır (Görgülü, 2016, s.170).

Bu dönem yüksek katlı konut örneklerinde; sokaktan erişimde özelleşmiş bir giriş, kimi zaman havuz vb. öğelerle süslenmiş bir bekleme alanına ve yaygınlaşmaya başlayan asansör kullanımına rastlanmaktadır. Dairesel form kullanımı etkisini kütsel anlamda yitirmiş ve düzenli dörtgen form kullanımları artmaya başlamıştır. Genelde katta bir veya iki daire yerleştirilerek düzenlenen bu plan şemalarında ikinci bir servis girişine rastlamakta mümkündür. Geleneksel kullanımda yer alan gömme dolaplar bu dönemde ortadan kalkmaya başlamıştır (Vural, 2017, s.39).

1950'lerle birlikte hem sanayileşme ve teknolojik yeniliklerde hem de nüfus artışı ve köyden kente göç oranında hızlı bir artış ortaya çıkmaya başlamıştır. Tünel kalıp sistem, hazır beton yapımı ve prefabrikasyon inşaat gibi kitlesel üretimi sağlayacak teknolojik gelişmelerin ülkeye gelmesi, gelişmeleri de beraberinde getirmiş böylece yüksek katlı konut üretiminde ciddi bir basamak teşkil etmiştir (Vural, 2017, s.40, 41).

Aynı zamanda konuta olan talebin artması, arsa arzındaki yetersizlik ve farklı ekonomik sınıflar için üretim yapılmaya başlanması ile dönemin modern konut yapılarının standartlarında (alan ve malzeme kullanımı, tasarım niteliği vb.) önceki yıllara göre bir düşüş görülmeye başlamıştır. Mekân kullanımında gidilen kısıtlamalar konutlarda "salon" un önemini artırmaya başlamıştır. Bununla birlikte modernizmin temel fonksiyonel plan şeması ve cephe dili gibi özellikleri kendini göstermeye devam etmektedir. Gökmen dönemin tipik konut planını "1950'li yıllarda ülkenin tüm kentlerinde orta sınıf için yapılan

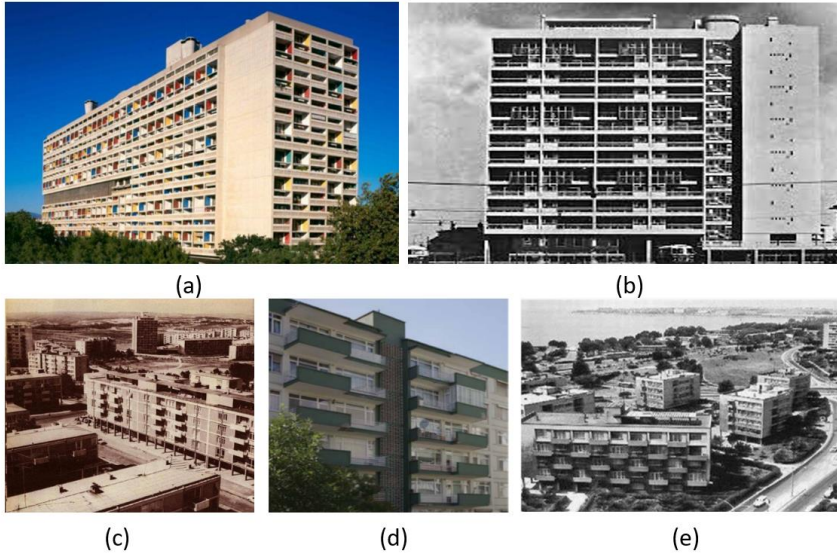

apartmanlarda standartlaşan apartman planlarında evin merkezi her yerde “hol” olarak adlandırılan orta mekândır. Yatak odaları ve banyodan oluşan ve daha fazla mahremiyetin söz konusu olduğu bir bölüm kısa bir koridorla orta hole eklemlenir. Ayrıca bu evlerde misafir odası denilen bir oda bulunur. Geleneksel konutta var olmayan bu mekân modernleşmenin getirdiği bir zorunluluk olarak bulunur” (Pulat Gökmen, 2011) şeklinde aktarmaktadır.

Bu dönem konut yapılarına mimari anlamda Le Corbusier’in Unité'd habitation yapısı damga vurmuştur. Modernizmin simge yapılarından olan bu konut bloğu; Türkiye’de de üretilen pek çok yüksek katlı, toplu konut bloğuna (Hukukçular Sitesi, 4.Levent Toplu Konutları, Ataköy Sosyal Konutları I. Etap, Etiler Sitesi) ilham kaynağı olmuştur. (Görsel-4).

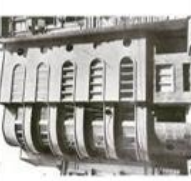
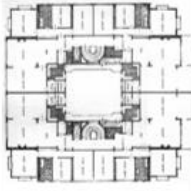

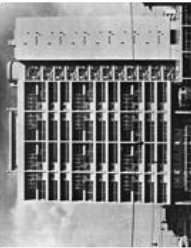

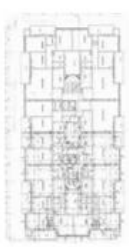

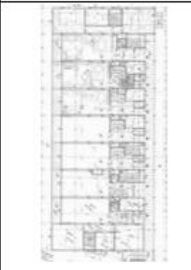

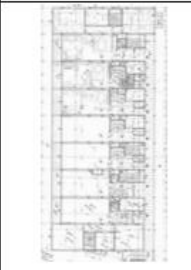

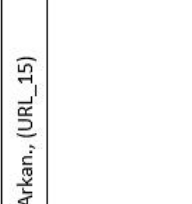
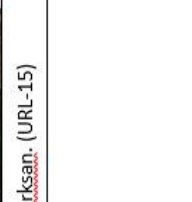
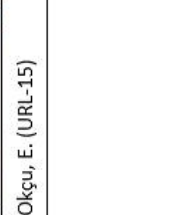
1960’lardan itibaren ve özellikle Kat Mülkiyeti Kanununun çıkması ile birlikte, inşa edilen yap-sat tarzı konut yapılarının; ayrıık veya bitişik düzende, arsa büyüklüklerine göre sınıflandırılabilir bir kaç planimetrik şemanın tekrarı şeklinde olduğu görülmektedir. Bu şemalar herhangi bir tasarım anlayışına bağlı olarak değil müteahhitlerin ve kullanıcı gelir-talep dengesinin doğurduğu sonuca göre şekillenmiştir (Görgülü, 2016, s.173). 1965’te Kat Mülkiyeti Kanununun çıkması ile yap-sat konut üretimine geçilmesiyle birlikte, konutlarda öne çıkan mimari öge tamamıyla salon salamanje denilen misafir odaları olmuştur. Konutun gösteriş alanı olarak görülen salon, niteliksizleşen konut üretimin vitrin yüzü haline gelmiştir.

Geniş ve gösterişli bu salonların dışında kalan diğer hacimlerin standartları ise oldukça düşüktür. Havalandırma ve aydınlanma problemleri, yetersiz alan kullanımı, apartman boşluğuna bakan odalar gibi eksikler sebebiyle önceki dönem konutlarının niteliklerinin altında ürünler verilmeye başlanmıştır. Dönemin plan şemalarında; oturma odası diyebileceğimiz günlük yaşamın geçtiği alan ve misafir salonlarının birbiriyle ilişkili olduğu ancak ayrı odalar şeklinde planlandığı, cephelerde ise modernizm arayışının hala oldukça baskın olduğu görülmektedir.

Görsel-4: (a) **d’Habitation** (1952), Le Corbusier, Marsilya, (b) **Hukuçular Sitesi** (1962), H.Baysal-M.Birsel, İstanbul, (c) **4. Levent Toplu Konutları** (1954), Aru- Gorbon, İstanbul, (d) **Etiler Sitesi** (1957), H.Berksan, Ankara, (e) **Ataköy Sosyal Konutları I.Etap** (1962), İstanbul (URL-19,20,21,15,22)

Tablo-2: 1930-1960 Dönemi Yüksek katlı modern konut üretiminden cephe ve plan örnekleri

1930-1950 Dönemi		1950'ler		1960'lar	
Plan Örnekleri	Cephe Örnekleri	Plan Örnekleri	Cephe Örnekleri	Plan Örnekleri	Cephe Örnekleri
					
Tüten Apart., 1936, A. Denктаş. (URL-34)					
Ceylan Apart., 1933, S.H.Eldem. (URL-14)					
Osman Apart., 1937, S.Arkan., (URL_15)					
Şevket Apart., 1937, S.Arkan., (URL_15)		Etiler Sitesi, 1957, H. Berksan. (URL-15)		Özok Apartmanı, 1962, Okçu, E. (URL-15)	

İstanbul

Ankara

3.3. Türkiye’de modern yüksek katlı konutların korumasına yönelik çalışmalar ve uygulamada karşılaşılan güçlükler

Türkiye’de mevzuatın modern mimarlık mirasını korumaya yönelik bir kararı olmadığından tescil altına alınmış modern mimarlık yapısı sayısı oldukça azdır. Omay Polat’ın “Türkiye’nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması” başlıklı doktora çalışmasında aktarmış olduğu tescilli modern mimarlık mirası yapılardan bazıları; İstanbul Adliye Sarayı, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı, Ankara Ulus Kent Merkezi, Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası ve Lojmanları, T.C. Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü Kompleksi, İnönü Stadyumu, Levent Yerleşimi, Ataköy I. ve II. Kısım Yerleşmeleri, Ayhan Apartmanı, Bossa Apartmanı, Florya Deniz Köşkü, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, İller Bankası ve Bursa Sümerbank Merinos Fabrikası’dır (Omay Polat, 2008, s. 57-59). Bu yapılardan bir kısmı tescil kararlarının mahkemece bozulması ile süreç içerisinde yıkılmıştır. Tescillenen yapıların niteliklerine bakıldığında simgesel yapılar veya ilk olma özelliği taşıyan yapıların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Dolayısı ile özellikle anonim kabul edilebilecek, ortak mülkiyetli apartman yapılarının veya kooperatif yerleşimlerinin tescillenmesindeki zorlukların varlığı bu noktada kendini göstermektedir.

Türkiye’deki modern konut mirası yapıların korunmasına ilişkin örnekler incelendiğinde, İstanbul Levent yerleşiminin “Çağdaş Levent Derneği’nin girişimleri ile İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun (KTKVBK) 13 Mayıs 2008 tarih ve 3047 sayılı kararı ile kentsel sit alanı ilan edilmesi önemli bir dönüm noktasıdır. Koruma kararının özet gerekçesi: “Levent Çiftliği denilen arazide 1947’de inşaatına başlanan alanın ülkemizdeki ilk planlı toplu konut projelerinden olması; planlama düzeni ve modeli açısından örnek oluşturması; yapıların mimarisinde bilinçli yeğlenen sade ve gösterişsiz karaktere günümüzde artık rastlanmaması; tüm özgün niteliklerini hâlâ devam ettirmesi ve kentin bu bölgesindeki gelişme karşısında bozulma ve niteliğini kaybetme riskinin bulunması” şeklindedir (URL-23). 4. Levent yerleşimi ise diğer etaplardan (1 ve 2 katlı tek ve ikiz sıra evler) farklı olarak yüksek katlı konut blokları ve sosyal donatı mekânlarından oluşmaktadır. Ancak alınan koruma kararına rağmen bölgede herhangi bir kapsamlı restorasyon çalışması uygulanmamıştır. Bölgede konutların zamanla ticaret işlevi ile kullanılmaya başlamış olması yapılarda niteliksiz ve kontrolsüz müdahalelerin oluşmasına sebebiyet vermiştir (Tablo-3). Cephelerdeki tabela vb. eklentilerden, iç mekân kurgusundaki değişimlere kadar pek çok müdahale ile yapıların özgün kimliği bozulmaktadır (Koçoğlu Uysal, 2019, s. 38-52).

Ancak az sayıdaki koruma çalışmasına rağmen yıkımlar çok daha fazla oranda gerçekleşmektedir. 2013 yılında tescil kararı alınan, Şişli’deki Emin Necip Uzman’ın 1947 tarihli Sadıklar Apartmanı, 2019 yılında “depreme dayanıksız olması” gerekçe gösterilerek “6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” kapsamında yıkılmıştır (Tablo-3).

İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 662 ve 663 sayılı ilke kararı ile Talimhane bölgesinde bulunan bazı yapıların tescil kararı alınmıştır. Bu bölgede yer alan, 1935 yapımı, Seyfi Arkan tasarımı Ayhan Apartmanı da (Tablo-3) tescillenen modern konut yapılarından biri olmuştur. Ancak 1999 yılında kentsel sit alanı olarak tanımlanan “Talimhane Bölgesi Yayalaştırma Projesi” devam ederken yapı strüktürel problemler öne sürülerek yıktırılmıştır. Ayhan Apartmanı, koruma kurulunun “aslına uygun şekilde yeniden inşa edilmesi” kararıyla yeniden projelendirilerek “rekonstrüksiyon” adı altında yeniden inşa edilmiş ancak “5 kat ilaveli” yeni yapının tasarım yaklaşımı oldukça fazla eleştiriye maruz kalmıştır. Bölgede Sedat Hakkı Eldem’in Ceylan Apartmanı ve Rebii Grobon tasarımı Doğu Apartmanı gibi yüksek katlı

konut örnekleri ise günümüzde yapılan niteliksiz müdahalelere rağmen aynı işlevle varlığını sürdürmektedir.

Tablo-3: Tescilli ilk modern yüksek katlı konut ve toplu konut örnekleri, koruma, yıkım ve rekonstrüksiyon kararları (URL-21,24,25-26,27), (Koçoğlu Uysal,2019)

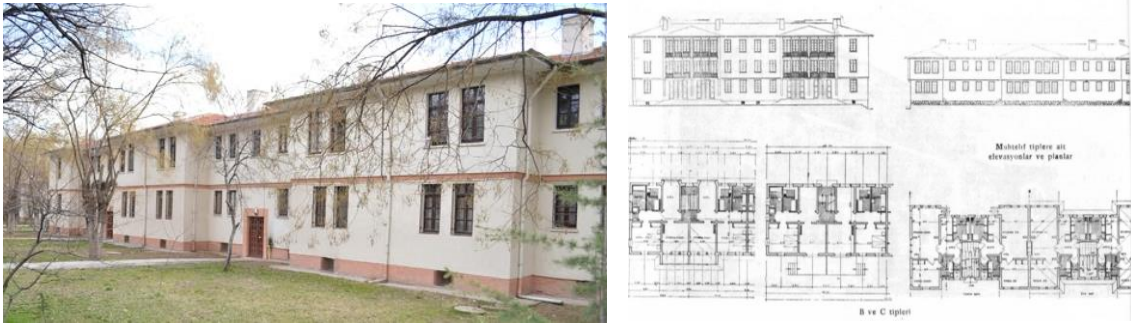
Yapı	Özgün Durumu	Müdahale Sonrası Durumu	Güncel Durumu
Sadıklar Apartmanı E.N.Uzman 1947 İstanbul			Gördüğü müdahaleler ile özgün haline kat eklenmiştir. 2013 yılında tescil kararına rağmen Afet riski kapsamında yıkılmıştır.
Ayhan Apartmanı S.Arkan 1935 İstanbul			1999 yılında tescilli olan yapı strüktürel gerekçeler ile rekonstrüksiyonu yapılmak üzere yıkılmıştır. Yapılan rekonstrüksiyon ile yapıya 2 kat ilave edilmiştir.
Levent Kentsel Koruma Alanı			2008 yılında alınan koruma kararına rağmen bölgede herhangi bir çalışma yürütülmemiştir. Yapıların ticaret vb. farklı işlevler ile kullanılması sonucu niteliksiz ek ve müdahaleler oluşmaktadır.

Adana'da bulunan 1960 yapımı, mimar Emin Arf tasarımı, Bossa Apartmanı Sabancı ailesi tarafından yaptırılmıştır. Yapının yeni sahiplerince yıktırılmak istenmesi üzerine Mimarlar Odası Adana Şubesi koruma kararı aldırılmak üzere Adana KTVKKB'ya başvuruda bulunmuş, yapı sahipleri asbest kullanımı ve karma strüktürel sorunlar sebebiyle başvuruya itiraz etmiştir. Bölge kurulunun "Türk modern mimarlık tarihinin nitelikli örneklerinden biri olması nedeniyle tescile değer olduğu, ancak şu andaki haliyle kaba inşaat görünümü sergilediğinden tesciline olanak bulunmadığı" kararı ile yapının yıkımı gerçekleştirilmiştir.

Son dönemde yoğun tartışmalar ile gündemde olan bir başka modern mimarlık mirası konut bölgesi de Saraçoğlu Mahallesi'dir. Türkiye'nin ilk toplu konut projesi (1945-48) olarak Ankara Kızılay'da üst kademe memurlar için inşa edilmiş olan konut bölgesinin tasarımı mimar Paul Bonatz'a aittir (Görsel-5). 1979 yılında 1. Derece Kentsel Sit Alanı ilan edilen bölge, afet riski altındaki alan ilan edilerek koruma kapsamından çıkarılmıştır. Yıllardır süren itirazlar ve hukuk mücadelesine rağmen bölgede inşaat çalışmaları başlamıştır. Mevcut yapıların korunacağı ifade edilen projede bölgeye yeni yapılaşma

kapsamında 120 konut, 92 ticarethane, 212 ofis ve 5 otel yapısı inşa edileceği ifade edilmektedir. Aynı dönem Ankara'da yapılan bir başka modern mimarlık mirası konut yerleşkesi de Yenimahalle konutlarıdır. Ancak bölgeye yönelik koruma kararı bulunmaması sebebi ile bölgedeki 2902 adet konuttan günümüze ulaşabilen yalnızca 81 konut kalmıştır. Bu yapılar da pek çok niteliksiz müdahale ile özgün halinden oldukça farklı bir durumdadır (Yılmaz ve Sağiroğlu, 2020, s. 312).

Ankara Cinnah'ta bulunan Nejat Ersin Tasarımı (1960) bir kooperatif apartmanı olan Cinnah 19 (Meydanlar Müdürlüğü İşçileri Yapı Kooperatifi Apartmanı) uluslararası üslupta tasarlanmış nitelikli konut mimarisi örneklerinden (Görsel-6) biridir. Tescil kararı bulunmayan yapının 3 ve 4 numaralı daireleri Mimarlar Derneği 1927 tarafından satın alınarak, modern mimarlık mirasının belgelenmesi ve korunmasına örnek oluşturmak üzere, mekânın onarımına ilişkin özgün tasarıma sadık kalarak bir çalışma yürütülmüştür. Yapının dernek merkezi olarak seçilmesi ile modern mimarlık mirası ve korunmasına yönelik farkındalık sağlamayı amaçlamıştır.

Görsel-5: Saraçoğlu Mahallesi (1948), Paul Bonatz, Ankara (URL-28,29)

Görsel-6: Cinnah 19 Apartmanı (1960), Ankara (URL- 30,31)

4. Değerlendirme ve Sonuç

Modern mimarlık mirası kavramının ulusal ve uluslararası toplum tarafından yeterince kavranamamış ve sahiplenilmemiş oluşu, mevzuattaki yetersizlik ve tutarsızlıklar sebebiyle korumada güçlükler yaşanmaktadır. Modern mimarlık üretiminin ana öğelerinden biri olarak konut yapılarının korunması; gerek günlük kullanımın esaslı bir parçası olması ve bunun getirdiği hızlı yıpranma ve ihtiyaç değişimlerinin gerektirdiği müdahaleler, gerekse de rant unsuru olması sebebiyle üzerindeki yıkım baskısı ile daha da güçleşmektedir. Türkiye'deki modern konut üretiminin nitelikli örneklerinin verildiği 1923-60 yılları arası dönemde üretilmiş olan yüksek katlı konut bloklarının korunmasına ilişkin karşılaşılan zorluklar;

- Mevzuat ve değerlendirme sistemlerindeki tanımlamaların ve bağlayıcıların yetersizliği,

- Toplum ve Devlet otoritesinde modern mimarlık mirası kavramının yeterince karşılık bulmaması,
- Ekonomik sürdürülebilirlik sorunlarına ve değişen kullanıcı taleplerine yönelik müdahale yaklaşımlarının geliştirilememesi ve gerekli bütçelerin ayrılamaması,
- Kent merkezlerindeki arsa arzındaki yetersizlik, nüfus yoğunluğu ve rant kaygısının getirdiği baskı,
- Yapıların yıpranma sürecinin terk, bakımsızlık ve kentsel dönüşüm bakışı ile hızlanması,
- Strüktürel problemler, depreme dayanıklılık konusundaki riskler, asbest vb. sağlığa zararlı madde kullanımları, yapıların bakımsızlık veya terkinden kaynaklanan çöküntü bölgelerinin oluşması,
- Kullanıcıların güncel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yapmış olduğu bilinçsiz müdahale ve değişiklikler ve
- Çok sayıda mülkiyet sahibinin bir arada yaşamış olduğu bu tip yapılarda karar alma mekanizmasının yavaş hatta işlemez halde oluşu

Şeklinde özetlenebilir. Bahsi geçen etkenler sebebiyle ülkemizdeki pek çok nitelikli modern mimarlık mirası yapı kaybedilmiştir. Özellikle konut yapılarında yaşanan koruyamama durumu çok daha baskındır. Tarihi bir önem atfedilen kamusal yapılar yahut “ünlü” mimarların “simge” yapıları nispeten korunabilir ve bu konuda kamuoyu yaratılmaya çalışılabilirken, Türkiye'nin pek çok yerinde nitelikli ve özgün anonim modern konut yapısı belgelenmeden yitilmektedir.

Modern mimarlık mirası yapıların korunmasına yönelik olarak yapılan uygulama örnekleri incelendiğinde 4 temel yaklaşım olduğu görülmektedir;

İlk ve ne yazık ki en çok tercih edilen yaklaşım, yapının korunması ve restorasyonunun yeniden yapımından maliyetli olduğu ve mevcut yapının kullanımının sürdürülebilirlik açısından zor olduğu gerekçeleriyle, yapının belgelenerek yıkılmasıdır. Kaldı ki ülkemiz mevzuatında belgeleme konusunda bağlayıcı bir madde bulunmadığından yapılar çoğu zaman belgelenmeden yıkılmaktadır. İkinci bir yaklaşım ise yapının restorasyonunun bahsi geçen ekonomik kaygılar ve koruma aşamasında uygulanması gereken ileri teknoloji yöntemlerin gerektirdiği teknik zorluklar nedeni ile yıkılarak yeniden yapılması (rekonstrüksiyon) şeklindedir. Bu aşamada da önceki bölümlerde söz edildiği şekilde; yapının özgün hali ile birebir (malzeme, renk, teknik, detay vb.) şekilde inşa edilmesi veya özgün yapının yorumlanarak tamamen yeni bir tasarımın ortaya koyulması ile yeniden inşa edilmesi gibi farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak ülkemizde bu uygulamaların da belirli ölçütler ve sınırlayıcılar ile tanımlanmamış oluşu bahsi geçtiği üzere nitelsiz ve özgün yapı ile fikri ya da maddi herhangi bir ilişki kuramayan “rekonstrüksiyonlar” üretilmesine sebep olabilmektedir. Bir diğer koruma yaklaşımı; yapının yeniden işlevlendirilmek üzere restore edilmesidir. Bu uygulamalarda yeni işlevin gereksinimleri ile özgün işlevin gerektirdiklerini bir arada değerlendirerek koruma çalışması ve yeni işlev seçiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Son olarak yapının özgün malzeme ve detayları ile restore edilerek özgün işlevi ile kullanılması veya sergilenmesi yaklaşımı söz konusudur. Özellikle sembolik değeri bulunan yapılar da müze işlevi ile korumanın gerçekleştirilmesi hem geleneksel hem de modern mimarlık mirası yapılar için sıklıkla tercih edilen bir koruma yöntemi olmaktadır.

Korumaya yönelik alınan kararların uygulamasına ilişkin temel sorunlardan bazıları ise; tek yapı ölçeğinde yeterli detay, uygulama projesi ve arşiv verilerine ulaşılamaması ve bu sebeple özgün yapıya ilişkin yeniden üretimlerde sıkıntılarının yaşanması, yapı müellifi mimarın hayatta olması durumunda korumaya yönelik alınacak kararlarda müdahale hakkı olup olmadığı veya mimarın süreç içerisinde yapmış olduğu ikincil müdahalelerin

özgünlük değerlendirilmesinin nasıl olacağı tartışması, geleneksel tarihi doku ile modern mimarlık dokusunun kesiştiği noktalarda geliştirilecek yaklaşımlarla ilgili yeterli çalışma ve değerlendirmelerin olmaması şeklinde özetlenebilir.

Bu bağlamda modern mimarlık mirasının korunması alanında uzman akademisyenler, kamu temsilcileri, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerinin temsilcileri gibi paydaşların katılımı ile mevzuata ilişkin çalışmalara yön vermek üzere; uluslararası düzeydeki modern mimarlık mirasını korumaya ilişkin kuramsal çalışmalar, yasal mevzuat ve doğru/yanlış uygulama örneklerinin incelenmesi sonucu ortak bir konsensüs ile belirlenecek koruma değerlendirme ölçütlerinin hazırlanması gerekmektedir. Yine oluşturulacak çalışma grubunun korumadaki güçlükleri azaltmak adına kamuoyunun modern mimarlık mirasının korunmasına ilişkin farkındalık ve duyarlılığını artırmak üzere modern mirasın tanıtımına ilişkin çalışmalar yapması önem arz etmektedir. Hazırlanan koruma değerlendirme ölçütleri kapsamında yapıların mümkünse yasal mekanizma eliyle aksi halde çalışma grupları (DOCOMOMO'nun yürüttüğü çalışmalar vb.) aracılığı ile envanter ve tescil çalışmalarının yapılarak belgelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Mevcut modern mimarlık mirası konut yapılarının sürdürülebilir korunmalarının sağlanması için araştırma faaliyetlerinin desteklenmesi ve artırılması, güncel konfor şartlarının sağlanması için yaratılabilecek çözümler ve geçen zamanla birlikte yapıların «yaşanabilirliğinin korunmasının» nasıl sürdürüleceğinin araştırılması, yapıyı özgün haline dönüştürürken kullanıcıların talep ve görüşlerinin de değerlendirmeye katıldığı, tüm paydaşların talepleri arasındaki çatışmanın çözümüne yönelik ve kullanıcı odaklı, yapı ile birlikte çevresinin de koruma ve iyileştirilmesinin bütün olarak ele alındığı bir koruma modelinin geliştirilmesi gibi çalışmalar ile; estetik, tasarım, teknoloji kullanımı gibi unsurlarıyla kendi başına değerli ve evrensel bir dönemin tarihi belgesi niteliğindeki modern mimarlık ürünü konut yapılarının korunması yönünde çalışmaların yapılması kültürel ve mimari miras açısından önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Allan, J. (2007). Points of balance, patterns of practice in the conservation of modern architecture. *Journal of Architectural Conservation*, 13(2), 13-46.

Balamir, A. (2014). Modern mirasın korunması. *Korumada sivil mimarlık* (1.Baskı) içinde (s.37-55). Ankara: Vekam Yayınları.

Baturayoğlu Yöney, N. (2016). Modern mimarlık mirasının kabulü ve korunması: uluslararası ölçüt ve ilkelere ilişkin bir değerlendirme. *Restorasyon ve konservasyon çalışmaları dergisi*, (17), 62-76.

Bilgin, İ. (1996). Modernleşme. Sey, Y. (Ed.) *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme içinde* (472-490.ss.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Canoğlu Kocaman, S. (2019). *Haluk Baysal-Melih Birsal mimarlık pratiğinin modern mimarlık mirası kapsamında değerlendirilmesi - Hukukçular Sitesi örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Görgülü, T. (2016). Apartman tipolojisinde geçmişten bugüne; kira apartmanından "rezidans'a" geçiş. *Tüba-ked* (14), 165-178.

Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin durumu* (S.Savran, Çev.). İstanbul: Metis yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi: 1990)

Koçoğlu Uysal, Z. (2019). *İstanbul kent dokusunda 20.yüzyıl mimarlığına ait bir örnek; 4. Levent toplu konutları ve korunmasına yönelik öneriler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

MacDonald, S.T., Sheridan, B., Lardionis, S., McCoy, S. (2018). Recent efforts in conserving 20 th -century heritage: the Getty Conservation Institute's conserving modern architecture initiative. *Built Heritage*, 2(2), 62-75.

Mutdoğan, S. (2014). Türkiye'de çok katlı konut oluşum sürecinin İstanbul örneği üzerinden incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi sosyolojik araştırmalar dergisi*, (7), 9-10.

Omay Polat, E. ve Can, C. (2008). Modern mimarlık mirası kavramı: tanım ve kapsam. *Megaron*, (3)2, 177-186.

Omay Polat, E. (2008). *Türkiye'nin modern mimarlık mirasının korunması: kuram ve yöntem bağlamında bir değerlendirme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Omay Polat, E. (2014). Çerçeve sunuşlar. *Korumada sivil mimarlık* (1.Baskı) içinde (s.56-71). Ankara: Vekam Yayınları.

Pulat Gökmen, G. (2011). Türkiye'de apartmanlaşma süreci ve konut kültürü. *Güney Mimarlık Dergisi*, (5), 12-16.

Sunalp, A.A. (1999). *19.Yüzyıl Galata ve Pera Apartman Konutlarında Orta Sofa-Hol Tipolojisinin Gelişimi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Vural, Z. B. (2017). *Yüksek katlı konut üretiminin kent ile ilişkisinin sosyal ve mekânsal boyutlarıyla irdelenmesi*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). İlbank, Ankara.

Yılmaz, R.C. ve Sağıroğlu, Ö. (2020). Ankara ili Yenimahalle ilçesinde bulunan müstakil konutların korunmasına yönelik bir değerlendirme. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 305-322.

Zeylan, P.K. (2009). *19. Yüzyıl sonrası Türkiye'de toplumsal değişimlerin konut mekânına etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

İnternet Kaynakları

URL-1: ICOMOS. Icomos Tüzükleri. (2021, 19 Haziran). Erişim adresi: <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>

URL-2: Council of Europe. Avrupa Konseyi 20. Yüzyıl Mimari Mirasının Korunması Hakkında Tavsiye Kararı R (91). (2021, 19 Haziran). Erişim adresi: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?docum entId=09000016804bde8d>

URL-3: DOCOMOMO. Organization. (2021, 19 Haziran). Erişim adresi:

<https://www.docomomo.com/about/organization>

Görsel Kaynakları

URL-4: Guggenheim Müzesi. Erişim Tarihi: Haziran 21, 16:02
<https://www.arkitektuel.com/solomon-r-guggenheim-muzesi/>

URL-5: Van Nelle Fabrikası. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:48
<http://dutchdesigndaily.com/architecture/van-nelle-factory/>

URL-6: Zonnestral Senatoryumu. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:41
<https://www.johnkersten.info/sanatorium-zonnestraal/>

URL-7: Sonneveld Evi. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:34
<https://www.sonneveldhouse.com/about>

URL-8: Le Corbusier Vakfı. Erişim Tarihi: Haziran 22, 09:38
<http://www.fondationlecorbusier.fr/>

URL-9: Auerbach Evi. Erişim Tarihi: Haziran 22, 10:02
<https://www.iconichouses.org/houses/haus-auerbach>

URL-10: Molitor Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 22, 10:05
http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=13&IrisObjectId=4450&sysLanguage=en-en&itemPos=22&itemSort=en_en_sort_string1+&itemCount=78&sysParentId=64

URL-11: Gropius Evi. Erişim Tarihi: Haziran 22, 10:17
<https://www.uncubemagazine.com/blog/13113621>

URL-12: Sonneveld Evi. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:39
<https://www.sonneveldhouse.com/tour>

URL-13: Sonneveld Evi. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:41
<https://www.pavelhache.com/bauhaus-100-sonneveld-house-in-rotterdam/>

URL-14: Ceylan Apartmanı. Haziran 22, 17.31
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/97/1039.pdf>

URL-15: Sivil Mimari Bellek Ankara Sergi Kataloğu. Erişim Tarihi: Haziran 22, 23, 24, 17:45, 21:03, 18:46
<http://sivilmimaribellekankara.com/media/kitaplar/Katalog.pdf>

URL-16: Kervansaray Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 24, 16:41
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/240/3318.pdf>

URL-17: Unite d'Habitatiton. Erişim Tarihi: Haziran 24, 20:30
<https://www.arkitektuel.com/unite-dhabitation/>

URL-18: Hukukçular Sitesi. Erişim Tarihi: Haziran 24, 20:36
<https://www.facebook.com/IstanbulArtNews/posts/4595391577169721>

URL-19: 4. Levent Yerleşimi. Erişim Tarihi: Haziran 24, 19:28
<https://tr.pinterest.com/pin/685954586973367609/>

URL-20: Ataköy Sosyal Konutları. Erişim Tarihi: Haziran 24, 17:42
<https://www.plantdergisi.com/prof-dr-mehmet-tuncer-2/istanbul-atakoy-buyukcekmece-arasi-sahil-duzenleme-avan-projesi-icinde-atakoy-ve-doga-tahribati.html>

URL-21: Levent Asla Dönüşmeyecek. Erişim Tarihi: Haziran 22, 01:47
<http://mimdap.org/2010/02/levent-asla-donuthmeyecek/>

URL-22: Sadıklar Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 24, 20:37
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/190/2500.pdf>

URL-23: Sadıklar Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 24, 20:43
<https://studiovertebra.com/Projects>

URL-24: Ayhan Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 23, 23:57
<http://zaferakay.blogspot.com/2014/09/imitasyon-mimarlk.html>

URL-25: Ayhan Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 23, 23:48
<https://buluntubellek.com/ayhan-apartmani/>

URL-26: Saraçoğlu Mahallesi. Erişim Tarihi: Haziran 24, 22:28
<http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=5449>

URL- 27: Saraçoğlu Mahallesi. Erişim Tarihi: Haziran 24, 22:32
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/71/663.pdf>

URL-28: Cinnah 19 Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 23, 14:41
<http://mimdap.org/2020/08/gecmisin-izleri-mimarlar-derneği-1927-cinnah-19-nejat-ersin-ve-arsivi/>

URL- 29: Cinnah 19 Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 23, 14:38
<https://www.arkitektuel.com/cinnah-19/>

URL-30: Natuk Birkan Apartmanı. Erişim Tarihi: Nisan 14, 15:40
<https://v3.arkitera.com/h54895-gecmisin-modern-mimarligi---4-bogazici.html>

URL-31: Akaret Sıra Evleri. Erişim Tarihi: Nisan 17. 16:25
<http://www.barinsaat.com.tr/tr-TR/w-otel-akaretler/4/16/69/0>

URL-32: Mısır Apartmanı. Erişim Tarihi: 18.04.2022, 14:15
<https://www.gezi-yorum.net/istanbul-istiklal-caddesi/misir-apartmani-2/>

URL-33: Doğan Apartmanı. Erişim Tarihi:18.04.2022, 14:22
<https://www.neredekal.com/dogan-apartmani-gezilecek-yer-detay/>

URL-34: Tüten Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 24, 15:06
<https://buluntubellek.com/tuten-apartmani-gumussuyu/>

High-Tech Mimarlığın Geleceğinin Fütüristik Sinema Üzerinden Araştırılması

Beyza Nur KAYAALP^{1*}, Hilal Tuğba ÖRMECİOĞLU¹

Öz

High-tech mimarlık 1960'larda başlayarak günümüze dek gelen postmodernizm içinde yer alan bir mimari akımdır. Gelişen dünya ve teknolojik yeniliklerden mimarlıkta büyük oranda etkilenmiş ve yeni bir akım olarak karşımıza çıkmıştır. Çoğu mimari akımda olduğu gibi high-tech mimarlıkta da geçmişle olan bağdan kaçınılmaya çalışılmıştır. Bu akımın etkisiyle oluşturulan yapılarda en genel yapı malzemesi olarak çelik, cam ve beton görülmektedir. High-tech mimarlıkta kullanılan malzemeler, akım geliştikçe bu durumdan etkilenerek gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Bazen strüktürün dış cepheye yansımaları bazen de mekânlarda görünen strüktürle high-tech mimarlıkta saydamlık ön planda olmuştur. Gün geçtikçe high-tech yapıların tanımlanmasında değişimler gözlenmiştir. Bu çalışma ile high-tech mimarlığın geçmişi 18. yy'dan itibaren incelenerek tanımda yaşanan değişimler ortaya konmuştur. 21. yy fütüristik sineması üzerinden high-tech mimarinin geleceği araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hi-tech mimari, ütopyalar, sinemada mimarlık, postmodernizm.*

Researching The Future Of High-Tech Architecture Through Futuristic Cinema

Abstract

High-tech architecture is a postmodern architectural movement that began in the 1960s and continues today. It has been heavily influenced by the changing world and technological innovations in architecture and has become a new trend. Like most architectural movements, high-tech architecture has tried to avoid associations with the past. Steel, glass and concrete are seen as the most common building materials in the structures that have been created under the effect of this trend. As the movement evolved, the materials used in high-tech architecture have also been devolved under its influence. Transparency has come to the forefront in high-tech architecture, sometimes by explosion of the structure to the exterior and sometimes by making it visible in interior. Hence, the definition of high-tech structure has changed day by day. This paper intends to study the history of high-tech architecture since the 18th century and to reveal the changes in definition. The future of high-tech architecture was examined through futuristic cinema of the 21st century.

Keywords: *Hi-tech architecture, utopias, architecture in cinema, postmodernism.*

¹ Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

* İlgili yazar/Corresponding author: , beyzanurkayaalp@gmail.com,

Gönderim Tarihi / Received Date: 18.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.08.2022

1. Giriş

19. yy ile birlikte endüstri insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. 20. yy ile bu ilişki artarak yaşamın her yerinde karşımıza çıkmakta; insanlık, endüstri ve makine ile bir bütün olarak yaşamını sürdürmektedir. Endüstriyel ve expo yapılarında yoğun olarak kullanılan çeliğin, yaygınlaşmasıyla birlikte mimaride mekanikleşme gerçekleşmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak 'yüksek teknoloji' anlamına gelen hi-tech mimari 1960'larda akım olarak karşımıza çıkmıştır. Hi-tech mimaride kullanılan en önemli iki malzeme çelik ve cam olmuştur. Bu malzemelerle mimaride şeffaflık ve görülebilir strüktür ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Gelecek ütopyları tasarlanırken ön plana çıkan şeffaflık fikri hi-tech estetiği desteklemiştir. Ancak, bu ütopylar zamanın estetik anlayışları ve teknolojik yetersizliklerden dolayı çoğu zaman hayata geçirilememiştir. Günümüzde ise artık mimarinin yapılarla sınırlı kalmadığı görülmektedir. Sinemada ve dijital oyunlarda mimarlık kendine yeni bir dil oluşturmaktadır. Bu dil ile çevremizde gördüğümüz yapay çevrelerden farklı olarak sınırlara bağlı kalınmadan tasarlanan daha yenilikçi ve daha özgür dünyalar oluşturulmaktadır. Geleceğin mimarisi için büyük bir ilham kaynağı olan bu eserler ile mimarlık bir evrim geçirmektedir. Günümüzde yapılarda çelik ve camın yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu malzemelerin kullanıldığı her yapı hi-tech akımına dahil değildir. Hi-tech mimari denildiğinde bir yapıda fütüristik özelliklerin olması beklenmektedir. Zamanın ilerlemesiyle teknoloji sürekli gelişmekte ve bu özelliklerde değişim göstermektedir. Geçmişte hi-tech olarak nitelendirdiğimiz yapılar artık birçok benzeri bulunan yapılara dönüşmektedir. Her zaman daha yenisinin ve daha teknolojik olanının araştırıldığı bu akım sürekli kendini güncelleyerek geleceğin yapılarına öncülük etmeye çalışmaktadır. Ancak bu gelişimde önemli bir soru ile karşılaşmaktayız 'Hi-tech mimari nedir?'. Çalışma kapsamında bu soru çerçevesinde hi-tech mimarinin tanımının nasıl şekillendiği, akımdan etkilenen yapıların formsal ve mekânsal olarak nasıl gelişim gösterdiği ve gelecek yansıması olarak karşımıza çıkan fütüristik sinemada akım etkilerinin nasıl yansıdığı incelenecektir.

2. Hi-Tech Mimarinin Gelişimi

Hi-tech mimarinin gelişimine bakıldığında kısa dönemde 1960'lardan sonra yaygın bir şekilde görülmektedir. Ancak uzun dönem incelemelerinde 18. yy'da başlayan endüstri devrimi etkilerinin yapılara yansıması ile gelişen endüstri yapılarına kadar sürebilmektedir. Bu dönemde Fransız Devriminin ortaya çıkışı ve tüm Avrupa'ya yayılması ile rejimler üzerinde büyük etkiler yaratmış, dünyanın geneline yayılan görüşlerle savaşlar patlak vermiştir. Batıda Amerika'nın kurulması da dengeler üzerinde etkili olarak istikrarsız bir çevreye neden olmuştur. Mimarinin gelişiminin yavaşladığı bu dönemde hiç karşılaşılmayan bir yenilik görülmüştür. Döküm demir ile 1778 yılında Coalbrookdale köprüsü inşa edilmiştir (Trinder, 1979, s. 116). Demir ve çelik kullanımı yaygın olmasına rağmen genellikle savaş malzemeleri ve eşyalarda kullanıldığı görülmektedir. Demirin köprü inşasında kullanımı ile yapılarda kullanılabileceği kanıtlanmıştır. İngiltere'de yer alan Severn Nehrinin üzerindeki bu köprü zamanın olumsuzluklarına karşı çıkarak mimari için yeni bir malzeme sunmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Coalbrookdale Köprüsü (Url – 1)

19. yy'a gelindiğinde yine dünyadaki güçlerin değiştiği görülmektedir. Doğudaki imparatorluklar yıkılırken İngiltere güç dengesinde lider konuma gelmektedir. Yeni icatların yapılması, pozitif bilimlerdeki yaşanan gelişmeler ve demiryolları ile hızlanan sanayi devrimi ile ülkelerde kentleşme hareketi hız kazanarak büyük bir nüfus artışına neden olmuştur. Bu dönemde çeliğin kullanımı önemli bir gelişme sayılmakta ve genellikle expolar ile deneysel mimaride yaygın olarak kullanılmıştır. Bu yapıların arasında belki de en sarsıcı ve en bilinen örnekler Kristal Palas ve Eyfel Kulesidir. Kristal Palas, 1851 Londra Dünya Exposu için Joseph Paxton tarafından tasarlanmıştır (Şekil 2). Kristal Palas da modüler mantıkla demir ve camın büyük bir ölçekte kullanılmasıyla Sanayi Devriminin ve yeni endüstriyel üretim sisteminin bir sentezi olmuştur (López César, 2019, s. 4). Bu büyüklükte bir yapının bu kadar şeffaf olabilmesi yeni ihtimalleri doğurmuştur. 1889'da Paris Exposu için inşa edilmiş Eyfel Kulesi'nde hi-tech mimarinin gelişiminde önemli bir basamağı oluşturur (Eşsiz & Özgen, 1999, s. 37) (Şekil 3). Günümüzde Paris'in simgesi olan yapı, 300m yüksekliğinde sadece demir kullanılarak yapılmıştır. Yapının tamamen çıplak bırakılması, mimarideki tabuları kırarak demirin yapılarda daha sık kullanılmasına neden olmuştur.

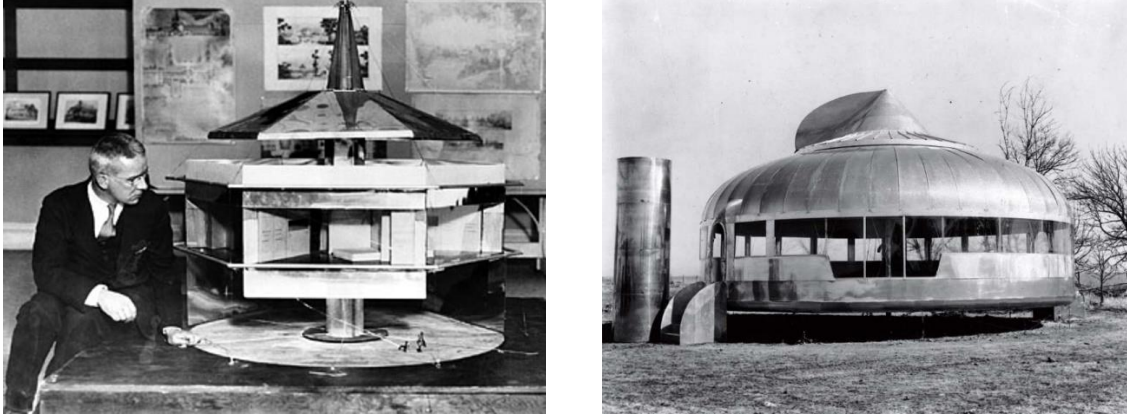
Şekil 2. Kristal Palas (Url – 2)

Şekil 3. Eyfel Kulesi (Url – 3)

Tamamen yeni bir Dünya'nın olduğu 20. yy, yenilikleri ve kaosu bir arada bulundurmaktadır. Birinci Dünya Savaşından sonra ülkeler kendini hızla toparlamaya çalışırken mimarinin geleceğini temsil eden expolar yapılamamaktadır. Buckminster Fuller 1928-1930 yılları arasında bir ütopya olarak Dymaxion evini tasarlamıştır (Şekil 4). Demir ve çeliğin yine savaş sanayisinde kullanılmasıyla bir alternatif olarak alüminyum malzemeyi tercih etmiştir. Bu proje gerçekleştirilemeden 2. Dünya Savaşı ile Avrupa'da yine çok büyük bir yıkım yaşanmıştır. Savaşın ardından 1948 yılında yapı, bir uçak fabrikasında prefabrik olarak inşa edilebilmiştir. Savaşların neden olduğu etkilerle şekillenen bu yapı, hafiflik, bilimsel teknolojilerin kullanımı, işlevsellikte özerklik, minimum malzeme kullanımı, kolay montaj ve demontaj, düşük maliyet, taşınabilirlik ve

kasırga direnci özelliklerini taşımaktadır (Mrkonjic, 2007, s. 133). Yeniden yapılanan şehirler için basit ve etkili bir çözüm sunan yapı hi-tech mimariyi bir sonraki evresine taşımıştır.

Şekil 4. Dymaxion Evi maketi ve yapısı (Url-4)

1960'lara gelindiğinde Dünya artık toparlanmış ve yeni arayışlar içinde görülmektedir. Expolar başarılı bir şekilde ve belki de savaş sanayisinin tek iyi yönü olan, gelişen teknolojilerle yapılmaktadır. Günümüzün hi-tech mimari algısının oluşmasında bu dönemde Norman Foster ve Richard Rogers önderlik etmiştir. 1967 yılında birlikte tasarladıkları son yapı olan Reliance Elektronik Kontrol Fabrikası ile 'En İyi Endüstriyel Bina' ödülünü kazanmışlardır (Öztürk, 2012, s. 10) (Şekil 5). Basit strüktürlü ve bunların dışarıdan görüldüğü, çelik ve camdan oluşan bu sade yapı hi-tech mimarinin önemli bir adımını oluşturmaktadır.

Şekil 5. Reliance Elektronik Kontrol Fabrikası (Url-5)

1970'lerden sonra hi-tech yapıları ekonominin ve ticaretin yoğun olduğu kentlerde görülmektedir. Yüksek yapıların popülerleşmesi ile birlikte İngiltere, Amerika, Fransa ve Çin gibi büyük devletlerde yapılan yapılarla hi-tech akımı önemli bir hız kazanmıştır. Son dönem teknolojilerinin kullanıldığı, strüktürün basit, etkili ve görülebilir olduğu, şeffaflığın önem taşıdığı bu yapılarda endüstri ve fütürizm bir arada yer almaktadır. 1977 yılında Richard Rodger ve Renzo Piano Paris'te yer alan Pompidou Merkezi'ni tasarlamışlardır (Şekil 6). Piano yapıyı 'Paris'in kalbine inen ve çok hızlı bir şekilde derin kökler salan, cam, çelik ve renkli borulardan yapılmış devasa bir uzay gemisi' olarak tanımlamaktadır (Crook, 2019, s. 1). Avrupa'nın en büyük sanat merkezi olan yapıda, strüktürler, asansörler, merdivenler yapının dışına yerleştirilerek iç mekânda serbestlik sağlanmıştır. Yapıda inşaat sektöründe daha önce görülmemiş ölçeklerde prefabrik elemanlar kullanılmıştır. 1979 yılında ise Norman Foster Hong Kong'da yer alan hi-tech ürünü bir

gökdelene tasarlamıştır (Şekil 7). Daha önce bu kadar yüksek yapı tasarlamayan Foster için HSBC binası çığır açıcı niteliktedir. 99.000 metrekarelik bu yapıda da strüktür ve çekirdek elemanları dışarı alınmıştır (Url – 18). İki yapıda da görüldüğü üzere yapıların iç-dış değişimi ile endüstri yapısı görünümü oluşturularak hi-tech mimari için bir tanım yapılmıştır.

Şekil 6. Pompidou Merkezi (Url-13)

Şekil 7. HSBC Binası (Url-14)

1986 yılına gelindiğinde Rogers ve bir grup mimar tarafından tasarlanan Lloyd binası görülmektedir. Londra’da yer alan yapıda Rogers aynı formülü uygulayarak iç-dış değişimi yapmıştır (Şekil 8). Yapının cephesinin paslanmaz çelik ile kaplanması daha fütüristik bir görünüme kavuşması sağlanmıştır. Foster’ın 2001 yılında tasarladığı Londra’da yer alan 30 St Mary Axe yapısında hi-tech mimari ürünüdür (Şekil 9). Ancak bu yapıda farklı bir tasarım dili olduğu çok net görülmektedir. Yapının aerodinamik şekli sayesinde doğal havalandırma ve doğal ışıktan en üst düzeyde yararlanılarak enerji ihtiyacı azaltılmıştır. Benzer yapılara göre %50 daha az enerji harcayan yapı sürdürülebilirlik açısından büyük bir yeniliğin simgesidir (Pintos, 2019, s. 2).

Şekil 8. Lloyd Binası (Url-15)

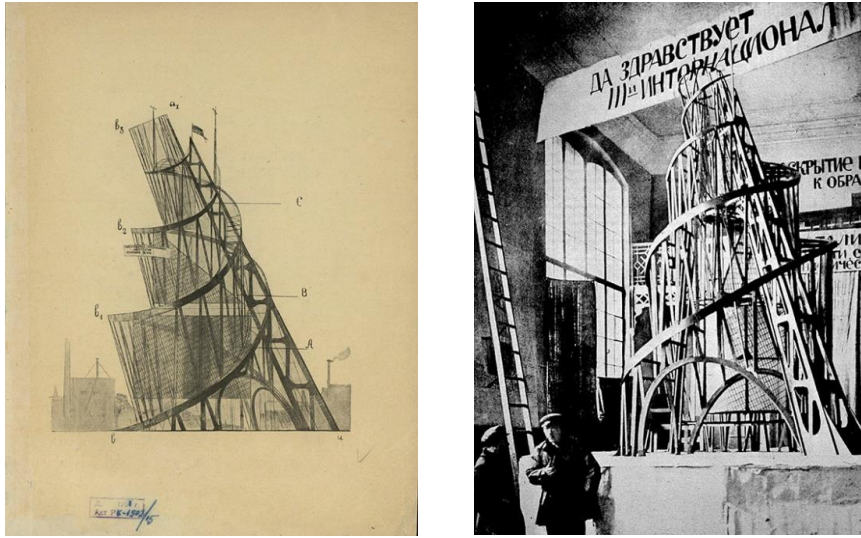

Şekil 9. 30 St Mary Axe (Url-16)

3. 20. Yüzyılda Mimaride Hi-Tech Ütopyalar

Ütopyalar mimarlık tarihi kadar eskidir. İnsan hayal gücüne dayanan ütopyalar, düşünen herkes tarafından daha iyi kent, daha iyi bir toplum, daha iyi bir dünya oluşturmak için tasarlanmıştır. Terim olarak ilk kez 1516’da Thomas Moore’un Utopia eserinde kullanılmış olsa da Platon’un Devlet’ine kadar çok rahat bir şekilde ütopyaların izleri sürülebilmektedir. Düşünürler, yazarlar ülkelere ve toplumsal düzene ilişkin ütopyalar geliştirirken, mimarlar da kentleri, kent parçalarını ve binaları ele aldılar (Hasol, 2000, s. 63). Hi-tech yapılar hayata geçirilmeden önce mimari ütopyalarda görülmektedir.

1914 yılında Rusya'da konstrüktivizm akımı ortaya çıkmıştır. Bu akımda çağdaş malzemeler, geometrik formlar ve endüstriyel teknikler ön planda yer almaktadır. Vladimir Tatlin, bu akım etkisinde mimari ütopya tasarlamıştır (Şekil 10). Hem heykelsi hem de mimari özelliklere sahip bu yapı St. Petersburg'da yer alan Neva nehri üzerine konumlandırılması için tasarlanmıştır. Malzeme olarak çelik ve cam kullanılarak tasarlanan bu yapı 400 m uzunluğu ve karmaşıklığı ile Eysel Kulesi'ni gölgede bırakacağı düşünülmüştür (Cramer ve Grant, 2004, s. 3). Ancak dönemin malzeme ve teknoloji eksikliğinden dolayı hayata geçirilememiştir. Bir ütopya olarak kalsa da Tatlin'in Kulesi mimarlığın gelişimini etkilemiştir.

Şekil 10. Tatlin'in Kulesi (Uri-17)

Endüstri yapılarının en büyük savunucularında biri olan Le Corbusier 1922'de Çağdaş Kent (Contemporary City) ütopyasını tasarlamıştır (Şekil 11). Bu kentin merkezinde 60 katlı 24 adet çelik ve camdan yapılacak gökdelenler yer almaktadır (Binboğa, 2012, s. 142). Gökdelen yapıların yaygınlaşmadığı ve çok sayıda karşıt görüşün olduğu bu dönemde Corbusier'in ütopyası gerçekleşmemiş olsa da mimaride yeni bir kent algısını sunmaktadır. Günümüzde bu ütopyanın çeşitli versiyonları büyük kentlerde görülmektedir; ancak bulunduğu döneme göre sıra dışı bir tasarım olmuştur.

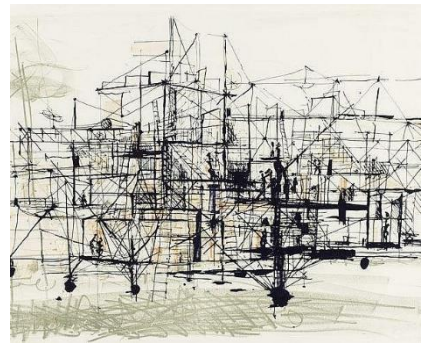
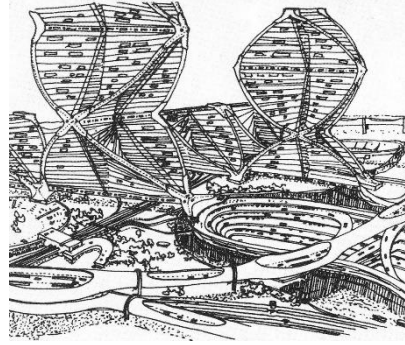
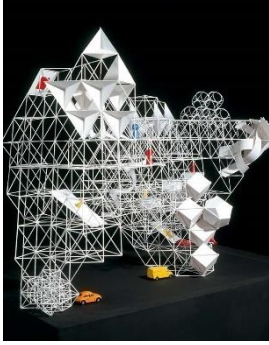
Şekil 11. Çağdaş Kent (Uri- 6)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insanlığın elinde büyük yıkık kentler kalmıştır. Kent tasarımlarının ve ütopyaların önemi bu dönemden sonra artmıştır. 1950-1960 yıllarının mega yapıları Modern Hareketin kentinde olduğu gibi kolektif ile bireyi, teknoloji ile

doğayı barıştırmak istemektedir (Yüksel, 2012, s. 28). Bu gelişmelerle ütopyalarda teknolojik etkinin değişimleri daha net bir şekilde hissedilmiştir.

Schultze-Fielitz, Raumstadt (1959), ütopyasında ana yapılar ve standart birimlerden oluşan modüler bir sisteme dayalı, tüm konumlara uyarlanabilen esnek bir kentsel yapı önermiştir (Şekil 12). Yerden kopan iskelet sistemi üzerinde prefabrik, monte edilebilen ve sökülebilen, geliştirilebilen ve uyarlanabilen tasarım görülmektedir. Kisho Kurukawa, Helicoids (1961) ütopyasında hem karayı hem de denizi kapsayan köprüler ile bağlanan bir kent önermiştir (Şekil 13). Bu tasarımda da yine duruma göre ekleme çıkarma yapılabilmektedir. Constant Nieuwenhuys'ın önerdiği New Babylon (1962) ütopyası strüktür iskelet yapısı ile oluşturulmuştur (Şekil 14). Duruma göre şekillenen bu mimari ile mekânsal üretimin sorunlarıyla mücadele etmek amaçlanmıştır (Duyul, 2017, s. 51). İncelenen üç ütopyada da ortak bir amacın hâkim olduğu görülmektedir. Geleceğin kalabalıklaşan kentlerinde yer ve mekân fark etmeksizin her koşula adapte edilebilecek yaşam alanları önerilmektedir. Bu ütopyalarda strüktürlerin açıkta bırakılmasından dolayı ekleme yapılabilmekte ve ihtiyaca göre mekânlar şekillenmektedir.

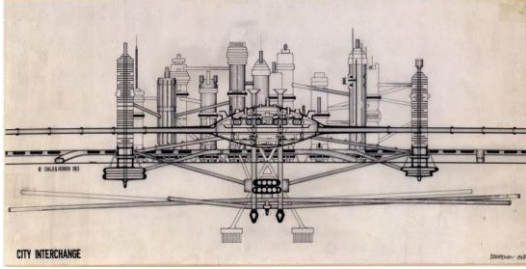
Şekil 12. Raumstadt (Url – 7) Şekil 13. Helicoids (Url – 8) Şekil 14. New Babylon (Url – 9)

Archigram, 1960'larda kurulan, neofütürist, yalnızca varsayım sal projelerle ifade edilen yeni bir gerçeklik yaratmak için teknolojiye ilham alan avangard bir mimari gruptur. Peter Cook, Warren Chalk, Ron Herron, Dennis Crompton, Micheal Webb ve David Greene'nin ana üyeleri oldukları grup yüksek teknoloji, hafif ağırlık, modüler teknoloji, uzay kapsülleri ve kitlesel tüketim gibi konular üzerine deneysel çalışmalar yürütmüşlerdir (Özkuş, 2006, s. 154).

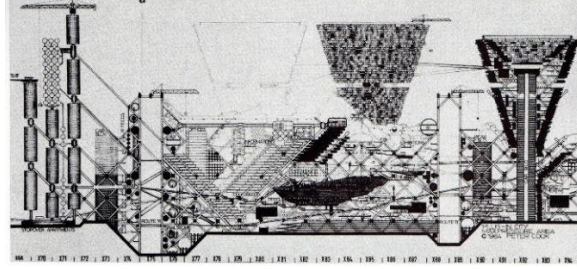
Warren Chalk ve Ron Herron 1963 yılında City Interchange ütopyasını tasarlamışlardır (Şekil 15). Bu kentte yüksek gökdelenler arasında köprü yollar görülmektedir. Büyük bir altyapı üzerine kurulu kentte endüstri tasarımı izleri hâkimdir. Peter Cook'un 1964 yılında önerdiği detaylı bir ütopya olan Plug-in City ile Archigram mimarlığında önemli bir değişime neden olmuştur (Şekil 16). Devamlı dolaşıma adanmış bir megastrüktür, onun birbirine girmiş fonksiyonları, bulanıklaştırılmış sınırları, kolektif yaşam beklentisini ihtiyatlı kötümser bir şehircilik anlayışından geçici olarak kurtarmıştır (Sadler, 2005, s. 124). Birçok projenin birleşiminden oluşan Plug-in City kentinde strüktürler dışarı yansıtılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni teknoloji, yeni malzeme ve yeni bir mimari arayışında proje öncü bir fikir sunmaktadır.

Çok sayıda gelecek öngörüsünde karşımıza çıkan alternatif yol üretme fikri bu projelerde de karşımıza çıkmaktadır. Geçmişe bakıldığında sadece mimarın değil yollarında büyük değişim geçirdiği görülmektedir. Arabaların yaygınlaşması ile birlikte yapılardan daha çok alan kaplayan yollar oluşturulmuştur. Gelecekte alternatif ulaşım yolları

oluşturulduğunda kentlerdeki yollara neler olacağı bu iki ütopyada başarılı bir şekilde ele alınmıştır. Mimarlık günümüzü tasarlarken ütopya da geleceği tasarlamaktadırlar.

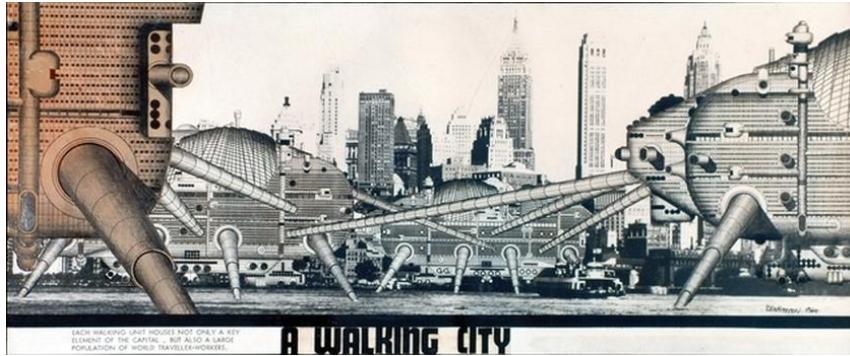

Şekil 15. City Interchange (Url – 10)

Şekil 16. Plug-in City (Url – 11)

Archigram'ın belki de en bilinen eseri olan Walking City, 1964 yılında Ron Herron tarafından tasarlanmıştır (Şekil 17). Walking City'de elemanlar birbirine rampalar ve tüpler ile bağlanırken, metal döşeme ve anıtsal betonarme bölmeleri birlikte yer almaktadır (Sadler, 2005, s. 237). Bu tasarım devasa, teleskopik çelik ayaklar üzerine monte edilmiş, oval ve böcek benzeri bir forma sahip çok katlı binalardan oluşmaktadır. (Wilkinson, 2017, s. 6). Yere bağlı kalmama ve hareket halinde olma fikrinin iyi bir temsili olan bu ütopyada yapılar birer ulaşım aracı olarak görülmektedir.

Şekil 17. Walking City (Url – 11)

4. 21. Yüzyılda Sinemada Hi-Tech Ütopya

Gelişen teknolojilerle birlikte sinema sektöründe büyük değişimler yaşanmaktadır. Bilgisayarda tasarlanan çevreler yardımı ile geleceğin kentleri çok daha gerçekçi bir şekilde aktarılabilir. Özellikle bilim kurgu sinemasında gördüğümüz gelecek mimarisinde hi-tech yapılar günümüzden çok daha yaygın olarak kentlerde yer almaktadır. Bu konu altında 2000 ve sonrasında çekilen, fütüristik sinema alanında yer alan altı film seçilerek incelenmiştir.

4.1. Azınlık Raporu

Azınlık Raporu (Minority Report), filmi 2002 yılında yönetmen Steven Spielberg tarafından çekilmiştir. 2054 yılında geçen filmde özel bir polis biriminin katilleri suçlarını işlemeyen önce tutuklayabildiği bir gelecekte, o birimden bir memurun kendisi gelecekteki bir cinayete suçlanmaktadır. Gelecekte yer alan bir distopya olarak film Amerika'nın başkenti olan Washington'da geçmektedir. İnsan hayatının sürekli gözlendiği ve cinayetlerin önceden bilenebilmesi ile toplumda şeffaflık oluşturulmuştur. Bu tema sadece konu ile sınırlı kalmayarak iç mekânda duvar yerine cam kullanılması gibi karşımıza farklı noktalarda çıkmaktadır. Şehir tasarımında ise bir köşede klasik mimari taşıyan yapılar görülürken diğer tarafta yüksek ve iskeleti ön planda olan gökdelenler görülebilmektedir (Şekil 18). Böylelikle geleneksel ve modern mimarının halen bir arada yer aldığı fikri

dikkat çekmektedir. Azınlık Raporu şehrin zengin kısmını ve kenar mahalleleri, yani birbirlerinden zaten olduklarından daha farklı gözükemeyecek iki parçasını yan yana göstermektedir (Matrix, 2005, s. 78). Şehrin büyük bir kısmına hâkim geniş ve serbest formlu yollar ise dikkat çekici başka bir öge olarak düzenlenmiştir (Şekil 19). Düzlem farklılığı olmadan sürücüsüz ilerleyen araçlar sayesinde yollar yeni bir anlam kazanarak mimaride bir cephe elemanı olarak kurgulanmıştır. Otonom fabrikalar, serbest ilerleyebilen araçlar, mimaride kullanılan şeffaf yüzeyler ile filmde tasarlanan distopik evrenin hi-tech özellikleri görülebilmektedir.

Şekil 18. Azınlık Raporu - 21.22'den görüntü

Şekil 19. Azınlık Raporu - 44.14'den görüntü

4.2. Ben, Robot

Ben, Robot (I, Robot) filmi 2004 yılında yönetmen Alex Proyas tarafından çekilmiştir. 2035 yılında Amerika'nın Şikago şehrinde distopik bir gelecek üzerine kurulan film, teknofobik bir polisin bir robot tarafından işlenmiş olabilecek ve insanlık için daha büyük bir tehdide yol açabilecek bir suçu araştırmasını konu almaktadır. Şehir silüetine sıkça yer verilen filmde yüksek yapılar yaygın olarak görülebilmektedir. Bir robot şirketine ev sahipliği yapan 2880 kat ile en yüksek gökdelen şehrin merkezinde konumlandırılmıştır (Şekil 22,23). Yapı hi-tech mimarinin başarılı bir örneğini sunmaktadır. Tüm cephelerin cam olduğu, strüktürün iç mekânda rahatlıkla okunduğu, bina yüzeyinde yer alan asansörler ve beton kullanımı ile günümüzdeki tanıma oldukça benzer olarak

görülmektedir. Yapıda kullanılan en gelişmiş özellik tamamen yapay zekâ tarafından kontrol edilebilmesidir (Şekil 21). Yazılımsal ve donanımsal tüm özelliklere hâkim olan bu yapay zeka filmin başlarında büyük bir başarı olarak görülürken, filmin sonunda insanlığı yok etmeye çalışmaktadır. Dikkat çeken bir diğer özellik ise otopark düzeninin dikey olarak konumlanması ile birlikte alanın en verimli şekilde kullanılmasıdır (Şekil 20). Bunların yanı sıra filmde yapay zeka robotlar, insansız yapı yapma ve yıkma araçları gibi birçok yeniliğe yer verilmektedir.

Şekil 20. Ben, Robot – 10.05'ten görüntü

Şekil 21. Ben, Robot – 16.44'den görüntü

Şekil 22. Ben, Robot – 23.35'ten görüntü

Şekil 23. Ben, Robot – 49.54'den görüntü

4.3. Avatar

Avatar, filmi 2009 yılında yönetmen ve yazar James Cameron tarafından fantastik ve bilim kurgu türünde çekilmiştir. 2154 yılında Pandora adında yaşam olan kurgusal bir gezegende geçen filmde buraya benzersiz bir görev için gönderilen belden aşağısı felçli bir denizcinin yaşadığı ikilemi konu almaktadır. Filmde ilk defa insan yüzünün animasyon olarak aktarılmasına yardım eden bir teknoloji kullanılmıştır. Filmin büyük bir kısmında fantastik özellikler görülse de, filmin başında gezegene kurulmuş askeri ve maden yapılarında cyberpunk özellikler görülmektedir. Pandora gezegenine gitmek 6 yıl sürdüğü için büyük uzay araçlarıyla gidilmekte ve bu sırada insanlar uyutulmaktadır (Şekil 24). Gezegende insan yerleşiminde büyük maden yapıları dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra askeri araçların boyutu da binalara

yaklaşmakta ve cephe izi olarak görülmektedir (Şekil 25). Bu yapıların içerisinde deneyler ve operasyonlar için ayrı birimler bulunmaktadır (Şekil 26). Özellikle kullanılan hologram harita teknolojisi günümüzde daha basit bir şekilde mimarlıkta yer almaktadır (Şekil 27). Henüz modern kent anlayışı olmayan bu gezegende yüksek teknoloji yapılar ve doğa arasında büyük bir tezatlık görülmektedir.

Şekil 24. Avatar – 3.00'dan görüntü

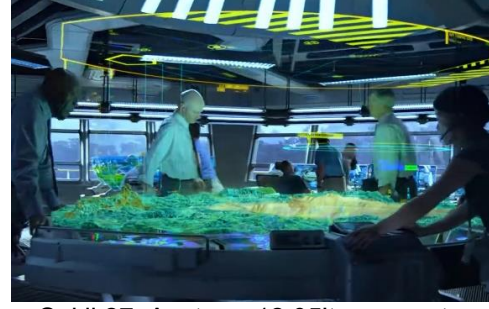

Şekil 25. Avatar – 5.52'den görüntü

Şekil 26. Avatar – 10.24'den görüntü

Şekil 27. Avatar – 12.05'ten görüntü

4.4. Bulut Atlası

Bulut Atlası (Cloud Atlas), 2012 yılında Tom Tyker ve Lana Wackowski tarafından bilim kurgu olarak çekilmiştir. 1849, 1936, 1973, 2012, 2144 ve 2321 olmak üzere altı farklı dönemin yer aldığı filmin konusu, bireylerin davranışlarının geçmişteki, günümüzdeki ve gelecekteki diğer bireylerin yaşamları üzerindeki etkileri üzerine bir araştırma, katil bir ruhun kahramana dönüşmesi ve bir iyiliğin asırlar boyunca dalgalanarak bir devrime ilham olması olarak tanımlanmıştır. Başlık altında incelenen filmlerden mimari araştırmalara en çok konu olanlardan biri Bulut Atlası filmidir. Filmin en dikkat çekici yönü farklı zaman ve mekânları konu alarak oluşturulmasıdır. En fazla öne çıkan öykü 2144 yılında Seul'de geçer ve bu fütürist hikayenin diğerlerine nazaran daha ayrıntılı işlendiği ve hikayeler arasında bağlantı yapılırken bu bölümün leitmotiv² olduğunu ima etmek istercesine hep ona geçiş yapıldığı görülür

(Akarsu, 2020, s. 184). Bilim kurgu eserlerinde sıkça kullanılan yüksek yapılar, neon ışıklı bir çevre, kalabalık topluluk, uçan arabalar gibi öğeler bu filmde de görülmektedir (Şekil 28). Mekân düzlemine bakıldığında ise film yeni bir öneri getirmektedir. Bu noktada sadece duvarları olan bir odanın kumanda sayesinde istenilen doku, renk, konseptte bürünebildiği görülmektedir. Bu odaların yer aldığı yapının kabuğu da altıgen modüler parçalar ile oluşturulmuştur (Şekil 29). Yemeklerin 3 boyutlu yazıcı ile hazırlanması ile de karşılaşmaktayız. Ancak film 2321 yılına geldiğinde insanlığın çöküşe uğradığı, ilkel kabileler halinde yaşadığı bir ortam sunulmaktadır. Sadece üst tabakanın belli teknolojilere ulaştığı bu dünya bize distopik bir gelecek sunmaktadır. Yeni yaşam formları, yeni mekân kurguları ve fütürist teoremler düşünmeyi, geleceğin tasarımı üzerine bugünden kafa yormayı ve başka bir dünyanın mümkün olduğunu düşlemeyi tercih eden mimarların bu filmdeki göndermelerden devşireceği çok fazla bilgi; çok fazla duygu, çok fazla düşünce var (Akarsu, 2020, s. 185).

Şekil 28. Bulut Atlası – 54.42'den görüntü

Şekil 29. Bulut Atlası – 1.17.43'ten görüntü

² Leitmotiv: Bir kitapta, sanat eserinde sıklıkla tekrarlanan veya belirli bir kişi, gruba özgü bir fikir

4.5. Star Trek Sonsuzluk

Star Trek Sonsuzluk (Star Trek Beyond), filmi 2016 yılında yönetmen Justin Lin tarafından bilim kurgu olarak çekilmiştir. 2263'de yer alan filmin konusu, USS Enterprise'in mürettebatı, keşfedilmemiş uzayın en uzak noktalarını keşfederken, onları ve Federasyonun temsil ettiği her şeyi test eden yeni bir acımasız düşmanla karşılaşmaları etrafında kurulmuştur. Star Trek serisi 1966'dan beri kitap, dizi ve film olarak geniş bir evren sunmaktadır. Seri, 3. Dünya Savaşı sonrasında insanların galakside yer alan diğer varlıklarla anlaşarak Birleşik Gezegenler Federasyonu'nu kurduğu bir gelecekte geçmektedir. Star Trek serisi ile birlikte zamanından çok önce kapaklı telefon, tablet, görüntülü konuşma, akıllı gözlük, bluetooth kulaklık gibi teknolojiler görülmüştür. Star Trek Sonsuzluk filminde, sinema teknolojilerinde yaşanan

gelişmeler ile daha gerçekçi bir gelecek algısı ile karşılaşmaktadır. Filmde YorkTown Üssü olarak adlandırılan yapay bir gezegen görülmektedir (Şekil 30, 31). Habitatın tamamen insan kontrolünde olduğu bu yapıda farklı halkalar üzerinde yerleşimler oluşturulmuştur. Farklı yerçekimlerine sahip bu halkalar ile yapılar istenilen her düzlemde konumlandırılmıştır (Şekil 32, 33). Dünya dışı kolonileşmenin artık hayalden öteye geçtiği bu dönemlerde belki de bu şekilde bir çözüm daha yaşanabilir olacaktır. Dünya üzerinde de fazla nüfus ve düzensiz kentleşmenin etkilerinin böyle bir sistem yapılabilirse azalabileceği de başka bir görüştür. Star Trek serisi geçmişten günümüze dek hayallerin ötesine geçebilmede önemli katkılar sunmaktadır.

Şekil 30. Star Trek – 8.39'dan görüntü

Şekil 31. Star Trek – 9.11'den görüntü

Şekil 32. Star Trek – 9.26'dan görüntü

Şekil 33. Star Trek – 1.49.49'dan görüntü

4.6. Alita: Savaş Meleği

Alita: Savaş Meleği (Alita: Battle Angel), filmi yönetmen Robert Rodriguez ve yazar James Cameron tarafından 2019 yılında çekilmiştir. 2563 yılını yer alan filmin konusu, devre dışı bırakılmış bir cyborg yeniden canlanır, ancak geçmişine dair hiçbir şey hatırlayamaz ve kim olduğunu bulmak için bir arayışa girmesi etrafında oluşturulmuştur. Alita: Savaş Meleği, insanoğlunun Mars'ı kolonize ettiği, Dünya – Mars savaşının yaşandığı, bu nedenden dolayı Dünya'nın büyük bir kısmının yok olduğu, aşağıda Demirkent (Şekil 35) ve yukarıda Zalem (Şekil 34) olan şehirlerin yaşanılabilir kaldığı bir dünya görüşünde, bilim kurgusal bir tahminde bulunmaktadır. Alt ve orta sınıfın yaşadığı Demirkent yıkıntı binalardan oluşmaktadır (Şekil 37). Üst sınıfın yaşadığı Zalem kenti ise zeminde yer alan sistemler ile gökyüzünde konumlandırılmıştır (Şekil 36).

Bu kentte yer yer yüksek yapıların yer aldığı, serbest formlardan da sıkça yararlandığı görülmektedir. Filmin temel taşlarından birini aşağıdaki kentin yukarısının ihtiyaçlarını sağlaması ve yukarıdan aşağıya sürekli çöp yağması fikri oluşturmaktadır. Günümüzde dünya çevresinde işlevini kaybetmiş veya bozulmuş uydu parçaları olduğu bilinmektedir. Filimde insan-robot birleşimi dışında en büyük hi-tech öge gökyüzünde yer alan kenttir. Bu fikir alternatif bir yaşam alanı sunarken oluşabilecek bir zararı da vurgulamaktadır.

Şekil 34. Alita – 0.41'den görüntü

Şekil 35. Alita – 23.27'den görüntü

Şekil 36. Alita – 48.32'den görüntü

Şekil 37. Alita – 1.18.54'den görüntü

İncelenen filmlerde görülen mimari özelliklere göre oluşturulan Tablo 1'de, benzer özelliklere sıkça yer verildiği görülmektedir. Teknolojinin insan hayatı ve mimari ile iç içe geçtiği bu senaryolarda ütopya ve distopyalar bir arada yer almaktadır. Filmlerde çokça yer alan hi-tech mimari eserleri günümüzdeki yapıların bir ileri basamağı olarak tasarlanmaktadır. Günümüzdeki gökdelenleri gölgede bırakacak yüksek yapılar, teknoloji sayesinde formlarda oluşturulabilen serbestlik, iç ve dış mekânın şeffaflık ile bütünleşmesi, yer çekiminden bağımsız yapılaşma gibi özellikler geleceğin hi-tech yapıları olarak kurgulanmaktadır.

Tablo 1. Filmlerin özelliklerine göre sınıflandırılması

Filmin adı	Yapım yılı	Film yılı	Gökdelen yapıları	Endüstri yapıları	Dünya dışı kolonileşme	Harap şehirler	Yapay zeka	Uçan araçlar
Azınlık Raporu	2002	2054	+	+	-	+	-	+
Ben, Robot	2004	2035	+	+	-	-	+	+
Avatar	2009	2154	-	+	+	-	-	+
Bulut Atlası	2012	2144	+	+	-	+	+	+
Star Trek Sonsuzluk	2016	2263	+	-	+	-	+	+
Alita: Savaş Meleği	2019	2563	+	+	+	+	+	-

İncelenen örneklerdeki high-tech mimari ve fütüristik sinema mimarisine göre hazırlanan Tablo 2’de görülebileceği üzere iki tarz arasında benzer ve farklı yönler bulunmaktadır. Tarzların ikisinde de yapı sistemlerinde çelik kullanımı ağırlıklı olarak görülebilmektedir. High-tech mimarinin gelişim sürecinde baskın betonarme kullanımları yer almaktadır. Mekanlarda geniş açıklıklar, bu açıklıklarda yer alan köprü sistemleri ile rahat ve ferah ortamlar oluşturulması ortak özellikler arasında yer almakta, ancak orantısal olarak fütüristik sinema mekanlarında bu boşlukların daha yoğun ve göreceli olarak daha büyük oldukları görülebilmektedir. Malzeme kullanımına bakıldığında iki tarzda da çelik, cam ve beton ile karşılaşmaktadır. High-tech mimari özelliği taşıyan mekanlarda dış cephede yoğun cam kullanımı ile birlikte doğal ışıktan en iyi şekilde faydalanabilmektedir. Fütüristik sinema mimarisinde gerek çevrenin kaotikliği, gerekse de mekan içi algıların yönetilmesi için yapay ışıklandırmalar daha ön planda yer almaktadır. Renk kullanımı yönünden mekanlar incelendiğinde gri ve tonlarının baskın olduğu gözlenmektedir. Fütüristik sinemada buna ilaveten bazı örneklerde pastel tonlarına, bazı örneklerde de neon veya canlı renkler kullanılmaktadır. Yapıların kontrol mekanizmalarında zamanın teknolojisinden yoğun bir şekilde yararlanılmaktadır. Günümüz high-tech mimari yapılarında insan kontrolü ile düzenlenen akıllı bina sistemleri yer alırken, fütüristik sinema mimarisinde yapı ile bütünleşik çalışan ve yapının beyni diyebileceğimiz yapay zeka kontrolleri yer almaktadır.

Tablo 2. High-tech mimari mekânları ile fütüristik sinema mekânlarının karakteristikleri açısından karşılaştırılması

	Yapı Sistemleri	Mekanda Boşluk	Malzeme Kullanımı	Işık Etkisi	Renk Kullanımı	Kontrol Mekanizmaları
High-Tech Mimari	Betonarme ve çelik konstrüksiyon	Sistemlerin izin verdiği açıklık	Çelik, cam, beton	Doğal ışıktan maksimum düzeyde yararlanma	Genellikle gri ve tonlarının hakimiyeti	Akıllı bina sistemleri ile kontrol edilebilen yapılar
Fütüristik Sinema	Çelik konstrüksiyon	Devasa açıklıklı alanlar	Çelik, cam, beton	Çoğunlukla yapay ışık ile aydınlatma	Gri tonlar, pastel veya neon renkler gibi farklı çeşitlilikte	Yapay zeka ile kontrol edilebilen yapılar

5. Sonuç

Yüksek teknoloji mimarlığının geniş tarihine bakıldığında 18. yy'a kadar izi sürülürken, kısa tarihi yani bir mimari stil olarak hi-tech akımının ortaya çıkışı 1960'lara dayanmaktadır. İlk demir köprüden dünyanın en yüksek gökdelenlerine kadar izlenen bu akımın çağa göre uyum sağladığı görülmektedir. Bir dönemde teknoloji, malzeme, düşünüş şekilleri nasıl izleniyorsa hi-tech bunların hep bir adım önünde olarak gelecek ihtimallerine bir soru işareti oluşturmuştur. Mimarlık sanatı ve bilimi insanın bu dünyada var olmasına kadar sürülebilmektedir. Mimarlığın en önemli malzemesi ise hayal gücü ve yeni tasarım arayışlarıdır. Bu arayışlar içerisinde döneminden önce tasarlanan yapıların izleri mimarlık tarihi boyunca sürülebilmektedir böylelikle yüksek teknoloji mimarinin de tanımı gereği tarihi daha eskilere dayandırılabilir.

Çalışma kapsamında 20. yy'da mimarlıkta yer alan ütopyalar incelenmiştir. Bu ütopyalar çağının çok ötesinde bir hayal gücünü ortaya koymaktadır. Gelecekte dünya üzerinde gerçekleşebilecek kalabalık nüfus, ekolojik sorunlar, malzeme yetersizliği gibi konulara bu ütopyalar üzerinden bir çözüm sunulmak istenmektedir. Modülerliğin ön planda olması ve herhangi bir ortama uyartılabilir olmaları da yine ortak bir özellik olarak görülmektedir.

İncelenen diğer bir konu ise 21. yy'da çekilmiş ve bilim kurguyu temel alan, gelecek öngörülerini sunan filmlerdir. Bu filmlerde dünyanın hiç bir zaman tam anlamıyla bir ütopya olamayacağı ve her ütopyanın yanında bir distopya da yer aldığı görülmektedir. İncelenen filmlerin ortak noktasına bakıldığında, dünya dışı kolonileşmeler, uzayda seyahat serbestliği, yapay zeka robotların daha etkin olması gibi her yeni teknolojik buluşun yanında savaşlar, insanlığın kaybolması, sınıf farklılıklarının aşırı düzeylere ulaşması gibi zıtlıklar karşımıza çıkmaktadır. Ancak dünya ne kadar kötü olursa olsun insanlık yaşadığı sürece dünyayı değiştirebilme gücü olduğu da filmlerde verilmiştir. Bu filmlerdeki mekânlara bakıldığında ise yüksek teknolojinin kütlede serbest formlar, yüksek yapılar, cephede okunabilen strüktürler, şeffaf yüzeyler ile iç mekânlarda ise beyaz renk kullanımı, yapıyla entegre teknoloji sistemleri, dışarı ile şeffaf ilişki, az eşyalı, geniş ve yüksek oda özellikleri ile temsil edildiği görülmektedir.

Fütüristik sinema geleceğe odaklı bakış açısı ve deneysel yapıları ile geleceğin yapıları çevresini öngörmeye çalışmaktadır. Bu öngörülerle desteklenen hi-tech mimari ise bugünün yapılarını kullanarak geleceğin mekânlarını şekillendirmektedir. Günümüzde mimarinin işlevsel olma zorunluluğundan çıkarak dijital oyun ve sinema üzerinden şekillenmesi izlenebilmektedir. Gelecek mimarinin şekillendiği bu süreçte teknoloji ile yakın ilişki içerisinde bulunan akımların daha fazla etkilendiği görülebilmektedir. Bu eserlerde kendine sıkça yer bulan hi-tech mimari de fiziki çevreden daha hızlı bir şekilde sanal dünyalarda gelişme ve evrilme fırsatı bulmaktadır.

Kaynaklar

Akarsu, H. T., & Erdoğan, N. (2020). *Sinemada mimarlık*. Ankara: Yem Yayın.

Barthes, R. (2012). The eiffel tower. *AA Files* (Cilt 64, s. 112-131). içinde AA Publications.

Binboğa, S. (2012). Uyan. *İdealkent*, 3(5), 136-145.

Cramer, C., & Grant, K. (2004). *The art of the russian avant-garde*. Temmuz 1, 2022, 17:00 tarihinde <https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/cubism-early-abstract/russian-avant-garde/a/tatlins-tower> adresinden alındı.

Crook, L. (2019). *Centre pompidou is high-tech architecture's inside-out landmark*. Temmuz 1, 2022, 17:00 tarihinde <https://www.dezeen.com/2019/11/05/centre-pompidou-piano-rogers-high-tech-architecture/> adresinden alındı.

Duyul, G. (2017). *New babylon: discrepancies of utopia and possibility of situationist architectures*. Ankara: Middle East Technical University.

Eşsiz, Ö., & Özgen, A. (1999). "High Tech" mimari. *Tasarım+ Kuram*, 1(1), 36-51.

Hasol, D. (2000). Mimarlıkta ütopya. *Yapı Dergisi*, 62-69.

López César, I. (2019). *World expos and architectonic structures, an intimate relationship*. Paris: Bureau International des Expositions (BIE).

Matrix, S. E. (2005). Architectures of transparency and technologies of surveillance: spielberg's tech noir cybercity in minority report. *OASE*, 66, 74-89.

Mrkonjic, K. (2007). Environmental aspects of use of aluminium for prefabricated lightweight houses: dymaxion house case study. *Journal of Green Building*, 2(4), 130-136.

Özkuş, B. Y. (2006). *Archigram: tekno-ütopya*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Öztürk, Ü. (2012). *Ekolojik ve high tech mimari tasarım ilkeleri bağlamında 2000 yılı sonrası norman foster yapıları*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.

Pintos, P. (2019). 30 st mary axe tower / foster + partners. Temmuz 1, 2022, 17:00 tarihinde <https://www.archdaily.com/928285/30-st-mary-axe-tower-foster-plus-partners> adresinden alındı.

Sadler, S. (2005). *Archigram: architecture without architecture*. Cambridge: Mit Press.

Trinder, B. (1979). The first Iron bridges. *Industrial Archaeology Review*, 3(2), 112-121.

Wilkinson, P. (2017). *Phantom architecture*. New York: Simon and Schuster.

Yüksel, Ü. D. (2012). Antikçağdan günümüze kent ütopyaları. *İdealkent*, 3(5), 8-37.,

URL – 1. <https://structurae.net/en/structures/iron-bridge/> 04.07.22, 15:10.

URL – 2. <https://artblobs.com/en/2014/07/history-of-modern-art-impressionism-painting-light/> 04.07.22, 15:10.

URL – 3. <https://bibursa.com/360-derece-eyfel-kulesi/> 04.07.22, 15:10.

URL – 4. <https://www.archdaily.com/401528/ad-classics-the-dymaxion-house-buckminster-fuller/> 04.07.22, 15:10.

URL – 5. <https://www.fosterandpartners.com/projects/reliance-controls/> 04.07.22, 15:11.

URL – 6. https://www.researchgate.net/figure/Figure-3-3-The-contemporary-city-of-Le-Corbusier-adapted-from-NYU-2009_fig18_319987475/ 04.07.22, 15:11.

URL – 7. https://www.frac-centre.fr/_en/art-and-architecture-collection/schulze-fielitz-eckhard/raumstadt-317.html?authID=172&ensembleID=573/ 04.07.22, 15:11.

URL – 8. <https://archiveofaffinities.tumblr.com/post/8877020344/kisho-kurokawa-helix-structure-1961/> 04.07.22, 15:11.

URL – 9. <https://tr.pinterest.com/pin/562105597226530224/> 04.07.22, 15:12.

URL – 10. <https://tr.pinterest.com/pin/280419514286988918/> 04.07.22, 15:12.

URL – 11. <https://tr.pinterest.com/pin/190558627955466576/> 04.07.22, 15:12.

URL – 12. <https://archigramwalkingcity.weebly.com/> 04.07.22, 15:12.

URL – 13. <https://www.gzt.com/arkitekt/20-yuzyilin-mimari-ikonlarindan-biri-centre-pompidou-3566656/> 04.07.22, 15:13.

URL – 14. <https://www.dezeen.com/2019/11/27/norman-foster-hsbc-building-hong-kong-bank/> 04.07.22, 15:13.

URL – 15. <https://www.arkitektuel.com/lloyds-of-london-binasi/> 04.07.22, 15:13.

URL – 16. <https://mydecorative.com/londons-magnificent-30-st-mary-axe/> 04.07.22, 15:13.

URL – 17. <https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/cubism-early-abstraction/russian-avant-garde/a/tatlins-tower/> 04.07.22, 15:14.

URL – 18. <http://www.fosterandpartners.com/projects/hongkong-and-shanghai-bank-headquarters/> 05.07.22, 21:00.